

**Ўзбекистон Республикаси
Ҳуқуқни муҳофаза қилиш
АКАДЕМИЯСИ**

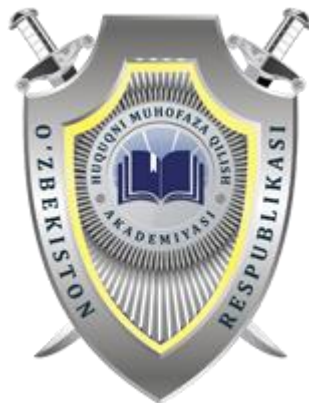

**“Ҳуқуқни муҳофаза қилиш соҳасида юридик
таълим ва фан: замонавий тенденциялар ва
истиқболлари” мавзусига бағишланган
халқаро илмий-амалий конференция
материаллари
Т Ў П Л А М И**

II-жилд

Тошкент - 2024

**Ўзбекистон Республикаси Ҳуқуқни муҳофаза қилиш
АКАДЕМИЯСИ**

**“Ҳуқуқни муҳофаза қилиш соҳасида юридик таълим ва
фан: замонавий тенденциялар ва истиқболлари”
мавзусига бағишланган халқаро илмий-амалий
конференция материаллари
Т Ў П Л А М И**

II-жилд

УЎК: 340.1:347.963(575.5)

ББК: 67.4

Мазкур тўплам Ўзбекистон Республикаси Ҳуқуқни муҳофаза қилиш академияси Кенгашининг 2024 йил 26 февралдаги 2–сонли қарори билан нашрга тавсия қилинган.

“Ҳуқуқни муҳофаза қилиш соҳасида юридик таълим ва фан: замонавий тенденциялар ва истиқболлари” мавзусида халқаро илмий-амалий конференция материаллари тўплами. II-жилд // Масъул муҳаррир ю.ф.д., проф. М.М.Мамасиддиқов. – Т.: “Lesson press”. 2024. - 502 б.

Масъул муҳаррир:

ю.ф.д., проф. М.М.Мамасиддиқов
ю.ф.ф.д, доцент Ш.И.Шайзаков

Таҳрир ҳайъати:

ю.ф.д., проф. Б.Х.Пулатов
ю.ф.д., проф. Ф.Х.Рахимов
ю.ф.д., проф. В.Каримов
ю.ф.д., проф. М.А.Аминжонова
ю.ф.ф.д., доц. Х.А.Кучқаров
ю.ф.ф.д. Д.Б.Раджапов

Нашрга тайёрловчилар: Ш.И.Шайзаков, У.Х.Абдуолимов, К.М.Абдурахматова

Тўпламда Ўзбекистон Республикаси Ҳуқуқни муҳофаза қилиш академияси ташкил этилганлигининг 1 йиллиги муносабати билан бўлиб ўтган “Ҳуқуқни муҳофаза қилиш соҳасида юридик таълим ва фан: замонавий тенденциялар ва истиқболлари” мавзусида халқаро илмий-амалий конференция материаллари ўрин олган. Унда юридик илм-фанда этика қоидаларининг ўзига хос хусусиятлари, юридик ёрдамнинг ҳуқуқий асослари, нодавлат ташкилотларининг аҳолига бепул юридик ёрдам кўрсатишдаги имкониятлари, имконияти чекланган шахслар ва аёлларнинг одил судловга эришиш, маъмурий судлар томонидан норматив-ҳуқуқий ҳужжатларнинг қонунийлигини текшириш ва прокуратура органлари томонидан беғараз юридик ёрдам кўрсатиш каби бир қатор долзарб масалалар бўйича Ўзбекистон Республикасининг юридик фанлар соҳасида кўзга кўринган етук олимлари, профессор-ўқитувчилар, мустақил изланувчи, докторант ва бошқа ёш олимларнинг мақола ва тезислари баён этилган.

Тўплам фан ва таълим соҳасини бошқаришга ваколатли давлат органлари, юридик фан ва ҳуқуқни қўллаш амалиёти билан боғлиқ мутасадди ташкилотлар ходимлари, ҳуқуқшунослик йўналишидаги олий ўқув юртлари профессор-ўқитувчилари, докторантлар, мустақил изланувчилар, магистрлар ҳамда ушбу масалаларга қизиқувчи мутахассислар ва кенг жамоатчилик учун мўлжалланган.

Мазкур тўпламга киритилган материалларнинг мазмуни, ундаги статистик ва бошқа маълумотлар, меъёрий ҳужжатлар санасининг тўғрилигига ҳамда танқидий фикр-мулоҳазаларга муаллифларнинг ўзлари масъулдир.

© Ўзбекистон Республикаси Ҳуқуқни муҳофаза қилиш Академияси, 2024 й.

ПРОКУРАТУРА ОРГАНЛАРИНИНГ КОРРУПЦИЯГА ҚАРШИ КУРАШИШ БЎЙИЧА ФАОЛИЯТИНИНГ ҲУҚУҚИЙ ТАРТИБГА СОЛИНИШИ (тезис)

Самадов Салом Исматович

*Ўзбекистон Республикаси Ҳуқуқни муҳофаза
қилиш академияси мустақил изланувчиси*

Коррупцияга қарши курашиш муаммоси ҳозирги кунда нафақат Ўзбекистон, балки глобал даражада жуда долзарб масалалардан ҳисобланади. Коррупция кўпчилик давлатлар бўлгани каби Ўзбекистонда ҳам иқтисодиётга салбий таъсир қиладиган энг хавфли ижтимоий ҳодисалардан биридир.

БМТнинг 2003 йил 31 октябрдаги Коррупцияга қарши конвенцияси¹ ва бу борадаги бошқа ҳужжатларга қўшилиши мамлакатимизнинг халқаро коррупцияга қарши курашиш жараёнларида фаол иштирокини таъминламоқда. Эслатиб ўтамиз, Ўзбекистон БМТнинг Коррупцияга қарши конвенциясига 2008 йил 7 июлда қўшилган.¹

Маълумки, давлат органларида коррупциянинг юқори даражаси уларнинг фаолиятининг самарадорлигини сезиларли даражада пасайтиради. Масалан, Ҳуқуқ устуворлиги индекси ҳар йили World Justice Project халқаро нодавлат ташкилоти томонидан тузилади ва 8 та индикаторни, хусусан, “Ҳокимият ваколатларининг чекланганлиги”, “Коррупциядан ҳолилик”, “Давлат институтлари фаолиятининг очиқлиги (шаффофлиги)”, “Асосий ҳуқуқларни ҳимоя қилиш”, “Тартиб ва хавфсизлик”, “Ҳуқуқни муҳофаза қилиш”, “Фуқаролик ва жиноий одил судлов” каби индикаторларни ўз ичига олади.¹

Маълумотларга қараганда, World Justice Project (WJP) халқаро ноҳукумат ташкилоти томонидан эълон қилинган қонун устуворлигининг навбатдаги йиллик (2023 йил) рейтингда Ўзбекистон 142 та мамлакат орасида 78-ўринни эгаллади. Ушбу индексда Ўзбекистон ҳуқуқ устуворлиги билан боғлиқ вазият яхшиланган давлатлар қаторига киритилди.¹

Ўзбекистон Республикасида коррупцияга қарши курашиш давлат сиёсатининг устувор вазифаларидан бири ва мамлакатимиз прокуратура органлари фаолиятининг энг муҳим йўналишларидан бири бўлиб, у коррупцияга қарши қонун ҳужжатларини амалга оширишда ва унинг қатъий бажарилишини таъминлашда марказий ўринни эгаллайди. Ўзбекистон Республикаси прокуратураси “Коррупцияга қарши курашиш тўғрисида”ги Қонунининг Ўзбекистон Республикаси ҳудудида қонунларнинг аниқ ва бир хилда бажарилиши устидан назоратни амалга оширадиган ягона марказлашган орган ҳисобланади. Прокуратура органлари ушбу қонуннинг мамлакатимиз ҳудудида аниқ ва бир хилда бажарилиши устидан назоратни Ўзбекистон Республикаси

Конституцияси асосида амалга оширади. Хусусан, мазкур Конституциянинг 143-моддасига мувофиқ, Ўзбекистон Республикаси ҳудудида қонунларнинг аниқ ва бир хилда бажарилиши устидан назоратни Ўзбекистон Республикасининг Бош прокурори ва унга бўйсунувчи прокурорлар амалга оширади.¹

Ўзбекистон Республикаси Президенти Ш.М.Мирзиёев вазифасига киришган илк кунларданоқ коррупция иллатини жамиятимиздан йўқ қилишни ўзининг асосий мақсадларидан бири деб билди. Бу фикримизни Президентимизнинг 2016 йил 5 октябрдаги “Тадбиркорлик фаолиятининг жадал ривожланишини таъминлашга, хусусий мулкни ҳар томонлама ҳимоя қилишга ва ишбилармонлик муҳитини сифат жиҳатдан яхшилашга доир қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида”ги Фармони ҳам тасдиқлайди. Унда фуқаролар ва тадбиркорларнинг, энг аввало, давлат органлари ва мансабдор шахсларига бўлган ишончини мустаҳкамлашга, республиканинг инвестициявий жозибадорлигини оширишга, шунингдек, коррупция тусидаги ҳуқуқбузарликларнинг олдини олиш ва профилактика қилишга қаратилган “Коррупцияга қарши курашиш тўғрисида”ги Ўзбекистон Республикасининг қонуни лойиҳасини ишлаб чиқиш назарда тутилган эди.

Шунга асосан Ўзбекистон Республикасининг “Коррупцияга қарши курашиш тўғрисида”ги Қонуни 2017 йил 3 январь куни қабул қилинди. Ушбу қонун ўз ўрнида юртимизда коррупцияга, шу жумладан маиший коррупцияга оид ҳуқуқбузарликларни ўз вақтида аниқлаш, чек қўйиш, уларга имкон берувчи сабаблар ва шарт-шароитларни бартараф этиш бўйича давлат муассасаларининг вазифа ҳамда ваколатларни белгилаб беришга хизмат қилмоқда.

Прокуратура органлари коррупцияга қарши курашиш бўйича ўз фаолиятларини Ўзбекистон Республикаси Конституциясининг юқоридаги нормалари, 2001 йил 29 августдаги Ўзбекистон Республикасининг “Прокуратура тўғрисида”ги Қонуни¹ ҳамда Ўзбекистон Республикасининг “Коррупцияга қарши курашиш тўғрисида”ги Қонуни¹ ва бошқа қонун ҳужжатлари асосида амалга оширади.

Шунингдек, Президентимизнинг 2017 йил 2 февралдаги ПҚ-2752-сонли Қарори билан “Коррупцияга қарши курашиш бўйича республика идоралараро комиссияси тўғрисида”ги Низом тасдиқланиб, Коррупцияга қарши курашиш бўйича республика идоралараро комиссияси таркиби шакллантирилди. Ушбу республика идоралараро комиссия ва унинг ҳудудий идоралараро комиссиялари томонидан Низом талаблари асосида фаолияти йўлга қўйилди.

2019 йил 27 май куни Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Ўзбекистон Республикасида коррупцияга қарши курашиш тизимини янада такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги Фармони қабул

қилиниши ҳам коррупцияга қарши курашиш соҳасидаги муҳим ташкилий-ҳуқуқий ислоҳотлардан бири бўлди.

Мазкур Фармон асосан “2019-2020 йилларда коррупцияга қарши курашиш Давлат дастури” ҳамда Коррупцияга қарши курашиш бўйича республика идоралараро комиссиясининг янгиланган таркиби тасдиқланиб, коррупцияга қарши курашиш тизимини самарадорлиги ошириш юзасидан зарур чора-тадбирлар белгиланди.

Ўзбекистон Республикасида мавжуд қонунчилик прокуратура органларига коррупциянинг олдини олиш, унга қарши курашиш, коррупциявий ҳолатлар натижасида келиб чиқадиган салбий оқибатларни бартараф этиш ва уни камайтириш борасида кенг қамровли иш олиб боришда марказий ролни юклайди.

“Коррупцияга қарши курашиш тўғрисида”ги Қонуннинг ва бошқа қонун ҳужжатларининг бажарилишини назорат қилиш Ўзбекистон Республикаси прокуратураси фаолиятининг энг муҳим соҳаларидан биридир. Бинобарин, мазкур Қонуннинг 4-моддасига кўра, вазирликлар, идоралар, фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органлари, жамоат бирлашмалари, корхоналар, муассасалар, ташкилотлар, ҳокимлар ва бошқа мансабдор шахслар томонидан қонунларнинг ижро этилиши устидан назорат қилиш прокуратура органлари фаолиятининг асосий йўналишларидан бири ҳисобланади.

Ундан ташқари, Ўзбекистон Республикаси Бош прокурорининг соҳавий буйруқлари коррупцияга оид ҳуқуқбузарликларнинг олдини олиш, уларнинг сабаблари ва шартларини аниқлаш ва бартараф этиш, коррупцияга оид ҳуқуқбузарликларнинг оқибатларини минималлаштириш ва (ёки) бартараф этиш борасида прокурорларнинг вазифаларини ўз вақтида бажарилишини тартибга солади.

Коррупцияга қарши курашиш бўйича Ўзбекистон Республикасининг норматив-ҳуқуқий ҳужжатларини таҳлил қилиш коррупцияга қарши курашиш бўйича прокуратура фаолиятининг қуйидаги ўзига хос жиҳатларини аниқлаш имконини беради:

Биринчидан, Ўзбекистон прокуратурасининг коррупцияга қарши фаолияти кенг қамровли бўлиб, бу биринчи навбатда, қонун устуворлигини мустаҳкамлашга, фуқаролар ва ташкилотларнинг ҳуқуқларини ҳимоя қилишга, жамият ва давлатнинг қонун билан қўриқланадиган манфаатларини ҳимоя қилишга қаратилган.

Иккинчидан, прокуратура органларининг асосий фаолият йўналишларидан бири вазирликлар, идоралар, фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органлари, жамоат бирлашмалари, корхоналар, муассасалар, ташкилотлар, ҳокимлар ва бошқа мансабдор шахслар томонидан қонунларнинг ижро этилиши устидан назорат қилиш, яъни прокурор назорати орқали коррупцияга оид ҳуқуқбузарликларни ўз вақтида аниқлаш ва уларнинг олдини олишга, ҳуқуқбузарликларнинг олдини

олиш ҳамда уларнинг сабаб ва шарт-шароитларини бартараф этишга қаратилган.

Учинчидан, коррупциявий хатти-ҳаракатлар содир этган шахсларни қонун ҳужжатларида назарда тутилган тартибда жавобгарликка тортилишини таъминлаш, коррупция хатти-ҳаракатларини содир этишда айбдор шахслардан етказилган зарарни қоплашга қаратилган.

Шунингдек, норматив-ҳуқуқий ҳужжатларда коррупцияга алоқадор омилларни аниқлаш ва бартараф этиш мақсадида уларнинг коррупцияга қарши экспертизасини ўтказиш масаласи ҳам ҳозирги кунда долзарб масалалардан ҳисобланади. Бу борада махсус тадқиқот иши билан шуғулланган Т.Кенжаев томонидан **ўтказилган ижтимоий сўровда респондентларнинг 82,3% коррупцияга қарши экспертиза ўтказиш ваколатларининг бир қисмини прокуратура идоралари ва коррупцияга қарши курашиш Агентлигига бериш бу соҳадаги самарадорликни оширишини таъкидлашган.**¹

АХБОРОТ-КОММУНИКАЦИЯ ТЕХНОЛОГИЯЛАРИДАН КОРРУПЦИЯГА ҚАРШИ КУРАШИШДА ФОЙДАЛАНИШНИНГ УСУЛЛАРИ, УНИНГ ЭВОЛЮЦИЯСИ ВА НАЗОРАТИНИНГ ЎЗИГА ХОС УСУСИЯТЛАРИ

Мавлонов Акмалхўжа Юсупович

Ўзбекистон Республикаси Ҳуқуқни муҳофаза қилиш академияси мустақил изланувчиси

Аннотация: Мақолада ахборот-коммуникация технологияларидан коррупцияга қарши курашда фойдаланишнинг усуллари, унинг эволюцияси ва бу борада ахборот технологиялар ёрдамида амалга ошириладиган назоратнинг ўзига хос хусусиятлари ўрин олган.

Калит сўзлар: коррупция, коррупцияга қарши курашиш, ахборот-коммуникация технологиялари, усуллар, эволюция, назорат, муаммолар ва уларнинг ечимлари.

Аннотация: В статье описаны методы использования информационно-коммуникационных технологий в борьбе с коррупцией, ее эволюция, а также особенности контроля, осуществляемого с помощью информационных технологий в этой связи.

Ключевые слова: коррупция, противодействие коррупции, информационно-коммуникационные технологии, методы, эволюция, контроль, проблемы и их решения.

Abstract: The article describes the methods of using information and communication technologies in the fight against corruption, its evolution, as well as the features of control carried out using information technologies in this regard.

Key words: corruption, anti-corruption, information and communication technology, methods, evolution, control, problems and their solutions.

Ҳозирги кунда коррупцияни амалга ошириш учун қўлланиладиган усуллар сунъий интеллект, криптография ва ижтимоий тармоқлар манипуляцияси каби технологияларнинг ривожланиши билан сезиларли

даражада ўзгариб бормоқда.¹ Муқаддам коррупция порахўрлик ва пул ювиш, норасмий тўланадиган пуллар каби оддий усулларга таянган бўлса, бугунги кунда илғор технологияларнинг кенг тарқалганлиги ҳуқуқбузарликларнинг янада мураккаб, нозик ва аниқлаш қийин бўлган шаклларида фойдаланишга имкон бермоқда. Хусусан, коррупциянинг айрим турларини автоматлаштириш учун сунъий интеллект ва машинали таълимдан фойдаланиш ҳолатлари шулар жумласидандир. Унга кўра, сунъий интеллектдан мансабдор шахслар томонидан ҳеч қандай очиқ-ойдин коррупция ҳаракатларсиз муайян етказиб берувчилар фойдасига харид жараёнларини алгоритмик тарзда сошлаш учун фойдаланиш мумкин.²

Сунъий интеллект тизимлари савдо мезонларини ўзгартириш ёки аудиторлар ва инсон хатти-ҳаракатларига мўлжалланган мавжуд назорат механизмлари учун кўринмайдиган нозик усулларда назоратни четлаб ўтиш учун яширин тарзда дастурлаштирилиши мумкин. Бу катта қийинчилик туғдиради, чунки сунъий интеллект ҳукуматлар томонидан нотўғри фойдаланишга қарши тегишли кафолатларсиз тезда татбиқ қилинмоқда.³

Виртуал хусусий тармоқлар, шубҳали интернет-форумлар ва криптовалюталар каби криптография ва анонимлаштириш технологиялари, шунингдек, коррупционер субъектларга ўзларининг шахсини ошкор қилмасдан, Интернетда жиноий фитналарни хавфсиз мувофиқлаштиришга имкон беради.

Амалдорлар фақат криптографик манзиллар орқали кузатилиши мумкин бўлган криптовалютада пора олишлари, шериклар билан мулоқот қилиш учун шифрланган хабарлардан фойдаланишлари ва махфий маълумотларни ҳуқуқни муҳофаза қилиш органлари томонидан коррупция учун аниқлаш хавфи камроқ бўлган алмашиш даркнетидан фойдаланишлари мумкин.⁴

Бундан ташқари, ижтимоий тармоқлар коррупционер субъектлар учун жамоатчилик фикрини шакллантириш, маълумот тарқатувчиларни қўрқитиш ва идрокни манипуляция⁵ қилиш орқали терговга тўсқинлик қилиш мақсадида дезинформация тарқатиш учун янги каналларни тақдим этади. Бот-тармоқларни ғаразли мақсадларда

---

¹ Abbott, 2021; Transparency International, 2020.

² **Батафсил қаранг:** Public procurement of artificial intelligence systems: new risks and future proofing (Сунъий интеллект тизимларини давлат харидлари: янги хавфлар ва келажақда исботлаш) // <https://link.springer.com/article/10.1007/s00146-022-01572-2>

³ Rapidan Energy Group, 2021 // <https://www.rapidanenergy.com/>

⁴ <https://www.abbott.com>

⁵ Манипуляция - бу инсоннинг ҳис-туйғулари ва эмоцияларига таъсир қилиш орқали уларни ҳиссий ўзини ўзи бошқаришдир. Батафсил қаранг: Алимардонов З. Манипулятор инсонларга нисбатан қарши туриш йўллари // https://uza.uz/uz/posts/manipulyator-insonlarga-nisbatan-qarshi-turish-yollari_389530?q=%2Fposts%2Fmanipulyator-insonlarga-nisbatan-qarshi-turish-yollari_389530

мувофиқлаштириш ва Facebook, Twitter каби платформаларда алгоритмик кучайтиришдан фойдаланиш орқали коррупцияга қарши курашишни кенг миқёсли равишда сездирмасдан бузиш мумкин, бунда жиноят бевосита коррупционер субъектлар билан боғлиқ бўлмаслиги мумкин.

Ушбу ва бошқа кўплаб усуллар коррупционер субъектларнинг илғор технологиялардан қандай қилиб анъанавий назорат усуллари эплай олмайдиган тарзда суиистеъмол қилишларини кўрсатади. Аудит ва молиявий назорат таомиллари коррупция, аноним ноқонуний криптовалюта транз-акциялари ёки ижтимоий тармоқларда дезинформация кампаниялари учун яширин дастурлаштирилган сунъий интеллект тизимларини ишончли тарзда аниқлай олмайди. Бу замонавий технологик ландшафтга мослаштирилган коррупцияга қарши инновацион ёндашувлар зарурлигини кўрсатади.

Сўнгги йирик коррупция ҳолатлари технология билан боғлиқ ҳуқуқбузарликларни аниқлашда анъанавий назорат чораларининг кўпинча самарасиз эканлигини кўрсатади. Мисол учун, Бразилиянинг Odebrecht қурилиш конгломерати бутун Лотин Америкаси бўйлаб 1000 дан ортиқ сиёсатчилар иштирокидаги йирик 788 миллион долларлик пора олиш схемасини уюштиргани аниқланди. Порахўрлик билан шуғулланишда сохта компаниялар, шифрланган хабарлар, кўп босқичли пул ўтказмалари ва пул ювишга асосланган.¹

Тарихдаги энг йирик коррупция операцияларидан бирини амалга оширганига қарамай, Odebrecht технологик ва молиявий амалиётларнинг мураккаб бирикмаси туфайли ўн йилдан кўпроқ вақт давомида унинг жиноятини аниқлаш имкони бўлмаган. Бу каби коррупциявий амалиётлар фақат кўзга кўринадиган ҳуқуқбузарликларга қаратилган мунтазам текширувлар ёки молиявий мониторинглар учун яхшигина сигнал бўлибгина қолмай, бу пул изларини яшириш ва замонавий технологияларни яратадиган коррупциявий коммуникацияларга эътиборсиз бўлишнинг оқибатлари билан боғлиқ муаммоларни кўрсатади.

Шунингдек, Малайзиядаги 1MDB можароси, шу каби, амалдорларнинг глобал сохта компаниялар орқали пул ювиш ва инвестиция компаниялари учун заиф меъёрий муҳитни суиистеъмол қилиш каби кузатиш қийин бўлган механизмларга қисман таяниб, давлатга тегишли девелопер компаниясидан 4,5 миллиард долларни ноқонуний ўзлаштиришга олиб келди.² Шунга қарамай, стандарт назорат чоралари халқаро чегаралар ва корпоратив тўсиқ орқали пул оқимини етарли даражада назорат қила олмайди ёки чеклай олмаяпти.

---

¹ По словам прокуроров, Odebrecht управлял «масштабной» глобальной схемой взяточничества // <https://www.ft.com/content/91c23442-c7ee-11e6-8f29-9445cac8966f>

² Скандал вокруг госфонда в Малайзии: плейбои, политики и махинаторы // <https://www.bbc.com/russian/features-47800898>

Шубҳали нақд пулли операциялардан қочиш учун давлат амалдорларининг криптовалюта пораларини олиши, молиялаштириш манбалари ва манзилларини яширадиган PayPal каби олдиндан тўланадиган дебет карталари ва рақамли ҳамёнлардан фойдаланиш, шунингдек яширин ҳаракатлар учун Signal ёки WhatsApp каби жиддий шифрланган хабар алмашиш иловаларини татбиқ этиш, коррупцион ҳаракатларни режалаштириш коммуникациялари каби кундалик мисоллар киради.¹

Бу ҳолатлар биргаликда молиявий аудит, ахборотни ошкор қилиш, мансабдор шахслар коммуникацияси мониторинги ва манфаатлар тўқнашуви декларацияси каби анъанавий воситаларнинг етарли эмаслигини кўрсатади. Бундай чора-тадбирлар оддий порахўрлик ва фирибгарликнинг оқибатларини юмшатишга ёрдам берса-да, ҳозирги кундаги илғор коррупциявий схемалар стандарт назорат таомиллари томонидан эътиборсиз қолдирилмоқда ва аксарият ҳолларда ушбу назоратни четлаб ўтмоқда.

Давлат бошқарувини рақамлаштиришда коррупция хатарлари. Шаффофлик ва ҳисобдорликнинг етарли даражадаги кафолатларисиз амалга оширилаётган давлат хизматлари ва функцияларини рақамлаштириш ҳам катта коррупциявий хавф-ҳатарларини келтириб чиқаради.²

Давлат хизматларининг онлайн платформаларга кўчиши инсонларнинг ўзаро таъсирини камайтиради ва шу билан бирга фуқароларга кўринмайдиган манипуляция учун кўпроқ имкониятларни очади. Дастурий таъминот алгоритмлари имтиёзлардан фойдаланишни чеклаш учун яширинча ўзгартирилиши, давлат контрактлари порталлари коррупциявий тендерларни яшириш учун ўзгартирилиши ва аҳолининг заиф қатламларидан пора олиш учун иловаларга сунъий тўсиқлар қўшилиши мумкин.

Қарор қабул қилиш тизимларини автоматлаштириш айрим ҳолларда маргиналлашган ҳамжамиятларни хизматлардан маҳрум қилиш орқали тизимли тарафкашлик ва камситиш эҳтимолини оширади. Агар алгоритмларнинг ўзи ирқ, жинс, табақа ва бошқалар каби ахлоқий бўлмаган кўрсаткичлар асосида адолатсиз ишлаб чиқилган бўлса ёки ноҳолис маълумотлар тўпламида мослаштирилган бўлса, улар ижтимоий таъминот, кредитлар, мактабга қабул қилиш ва бошқа кенг миқёсдаги схемалардан коррупциявий истиснони автоматлаштириши мумкин.³

---

¹ <https://www.abbott.com>

² Овчинников А.И. Противодействие коррупции в условиях цифровизации: возможности, перспективы, риски // Журнал российского права. 2019. № 11. -С. 159-170.; Иванова М.В. Системы оценки цифровой трансформации государственного управления: сравнительный анализ российской и зарубежной практики // Государственное управление. Электронный вестник. Выпуск № 79. Апрель 2020 г. -С. 246-270.

³ <https://www.rapidanenergy.com>

Киберхавфсизликка етарли даражада сармоя киритилмаганлиги ҳам худди шундай заифликларни келтириб чиқаради. Бу орқали коррупционерлар шахсий манфаатлари йўлида рақамли маълумотлар базалари ва оммавий ёзувларни манипуляция қилиш учун ушбу маълумотларга кириш ҳуқуқини қўлга киритишлари мумкин. Бу эса ўз навбатида бутун дунё бўйлаб ҳукумат идораларига нисбатан товламачи-дастурчилар (хакерлар¹) ҳужумлари сонининг кўпайишига олиб келиши мумкин. Маълумот учун, Slowmist Hacked ва Атлас VPN тадқиқотчиларининг маълумотларига кўра, 2022 йилда хакерлар томонидан турли блокчейн платформаларидан ўғирланган криптовалюта миқдори 3,5 миллиард долларни ташкил этган.²

Фуқароларнинг шахсий ва махфий маълумотларини турли рақамли маълумотлар базаларида сақлаш, шунингдек, ноқонуний кузатув, айрим тоифадаги шахсларни таъқиб қилиш, журналистлар ва фаолларнинг профилини тузиш ва ҳоказолар учун маълумотларни суиистеъмол қилиш хавфини ҳам ўз ичига олади.³

Шундай қилиб, ҳукуматни рақамлаштириш ҳар доим ҳам коррупциянинг камайиши ёки уни олдини олишга олиб келавермайди. Айрим ҳолларда бу ношаффоф, манипуляция, тарафкашлик, истисно қилиш ва маълумотни суиистеъмол қилиш учун мураккаб бўлган янги имкониятларни очиб беради. Қолаверса, ҳуқуқни муҳофаза қилиш органлари, суд тизимлари, ижтимоий таъминот дастурлари ва бошқа давлат хизматларида сунъий интеллект тизимларини жорий этиш, хусусан, маълумотлар тўплашнинг тарафкашлик, ношаффоф ва ахлоқий бўлмаган амалиётлар туфайли коррупция хавфини келтириб чиқаради.⁴

Коррупцияга қарши курашнинг ҳозирги тизимларида алгоритмлар ёки маълумотлар билан ишлаш усуллари баҳолаш механизмлари мавжуд эмас ва улар ўзлари йўл қўядиган янги тизимли нотўғри талқинлар ва манипуляциялар кўрмайди. Сунъий интеллект билан боғлиқ ноёб хатарларни бартараф этиш учун янада яхлит назорат ва шаффофлик чоралари зарур.

---

¹ Хакер (инглизча hacker, to hack - қирқмоқ, тирқиш қилмоқ) - ҳисоблаш ва дастурлаш соҳасидаги кўп маънадаги атама. Дастлаб, хакерлар дастурий таъминотдаги хатоларни қандайдир тез ёки оқланган тарзда тузатадиган дастурчилар эди. XX-асрнинг охиридан бошлаб оммавий маданиятда янги маъно пайдо бўлди – “компьютер хакери”, компьютер хавфсизлик тизимларини атайлаб четлаб ўтувчи дастурчи // <https://ru.wikipedia.org>

² Blockchain hackers stole over \$3.5 billion in 2022 // William S. | January 11, 2023 // <https://atlasvpn.com/blog/blockchain-hackers-stole-over-3-5-billion-in-2022>; Хакерлар 2022 йилда 3,5 миллиард долларлик криптовалюталарни ўғирлади. 12.01.2023 // <https://daryo.uz/k/2023/01/12/xakerlar-2022-yilda-35-milliard-dollarlik-kriptovalyutalarni-ogirladi>

³ Principled Artificial Intelligence: Mapping Consensus in Ethical and Rights-Based Approaches to Principles for AI // <https://www.researchgate.net>

⁴ The corruption risks of artificial intelligence // <https://knowledgehub.transparency.org/assets/uploads/kproducts/The-Corruption-Risks-of-Artificial-Intelligence.pdf>

Блокчейн ва криптовалюта технологиялари дастлаб молиявий очиқликни кенгайтириш ва оммавий реестрларга рухсатсиз киришдан муҳофазаланган шаффоф киришни тақдим этиш учун мўлжалланган эди. Бироқ, амалда улар ўзларининг сохта анонимлиги ва марказсизлаштирилиши туфайли кўпинча коррупционерлар томонидан қўлланиладиган воситаларга айланди.¹

Крипто ҳамёнларнинг махфийлиги, реал шахсларга эмас, балки фақат криптографик хешларга асосланган ҳолда, давлат амалдорлари порахўрлигини осонлаштирди, улар алоқани ошкор қилмасдан тўловларни олишлари учун имкон яратди.

Жиноятчилар ҳуқуқни муҳофаза қилиш органларига пул оқимини аналитик кузатиш қийин бўлган усуллар билан Coinjoin микс ва сервисларидан ҳамёнлар орқали чалкаштириш учун фойдаланадилар.² Марказлаштирилмаган биржалар ҳам КҮС қоидаларига риоя қилмайдилар, бу эса ноқонуний даромадларни минимал назорат билан криптовалюталарга айирбошлаш имконини беради.

Бундан ташқари, кўплаб блокчейн тизимлари асосидаги кодга асосланган смарт контрактларнинг ўзига хос мослашувчанлиги ва мураккаблиги ёзувларни мураккаб усулларда манипуляция қилиш имконини беради.³ Мисол учун, давлат харидлари бўйича смарт контрактлар муайян иштирокчиларга тўловлар тўғрисидаги ёзувларни тўсиш ёки контрактларни адолатсиз тузиш учун текшириш босқичларини четлаб ўтиш имконини берувчи қасддан яширин заифликларга эга бўлиши мумкин.

Бундай имкониятлар, шаффофлик талабларига қарамай, блокчейн тизимларини коррупцияга тайёр ҳолга келтиради. Бу мураккаблик тартибга солувчиларни чалкаштириб юборади ва сохта аноним маблағларнинг ноқонуний оқимини ҳимоя қилади. Шу боис, халқаро ҳамкорликни такомиллаштириш ва ҳуқуқни муҳофаза қилиш органлари ходимларининг бу борадаги малакаларини ошириш ва қайта тайёрлаш уларни суиистеъмол қилишни аниқлашда муҳим аҳамиятга эга.

Ижтимоий тармоқлар коррупция учун янги имкониятлар очади.

Сўнгги ўн йил ичида ижтимоий тармоқларнинг тез ўсиши бутун дунё бўйлаб коррупция ва бошқарувга катта таъсир кўрсатди (Wakabi, 2018). Ижтимоий тармоқлар дезинформацияни тарқатиш, коррупцияга қарши курашувчи фаолларни қўрқитиш, жанжаллар атрофида жамоатчилик фикрини манипуляция қилиш ва терговларни назорат қилишнинг янги механизмларини тақдим этади.

---

¹ Tan & Weng, 2021; FATF, 2020

² Improving Cryptocurrency Crime Detection: CoinJoin Community Detection Approach // https://www.researchgate.net/publication/367300890_Improving_Cryptocurrency_Crime_Detection_on_CoinJoin_Community_Detection_Approach

³ Tan & Weng, 2021.

Мувофиқлаштирилган ва ҳаққоний бўлмаган ҳисоботлар, тизимли дезинформация кампаниялари орқали коррупциялашган амалдорлар мансабдорлик жиноятлари ҳақида жамоатчиликни чалғитиши ҳамда шу орқали самарали бошқарув кўринишини яратиши мумкин (Abbott, 2021). Ушбу стратегияни Жанубий Африка Республикасининг собиқ президенти Жейкоб Зума коррупция бўйича тергов пайтида, танқидчиларга хужум қилиш ва эътиборни чалғитиш учун Twitter ботларидан фойдаланганида ҳам кўриш мумкин.

Бундай усуллар коррупцияга қарши муваффақиятли курашиш учун ижтимоий медиа майдони билан боғлиқ бўлган хатарлар мавжудлиги ва унга қарши курашиш зарурлиги ҳақидаги янги хулосалар чиқаришга, ижтимоий тармоқлардан бир вақтнинг ўзида дезинформацияни кенг миқёсда тарқатишда ва коррупцияга қарши овозларни бостиришда ҳам фойдаланилиши мумкинлиги ҳақида хулоса қилишга асос бўлади.

Кибертаҳдидлар ва хакерлик хужумлари коррупцияга қарши курашга путур етказди. Кибер-тажовузлар, маълумотлар тизимини бузиш ва баднийат киберфаолиятнинг турли шакллари ҳам далилларни йўқ қилиш ёки мониторинг жараёнларини тўхтатиш орқали ўта муҳим ахборот тизимларини бузиб, коррупция ҳолатларини текширишни жиддий равишда мураккаблаштиради.¹

Телефонлардан олинган суҳбат матнлари, электрон почта хабарлари, фотосуратлар ва овозли ёзувларни чиқариб олиши мумкин бўлган Pegasus каби мобил жосуслик дастуридан фойдаланган ҳолда амалга ошириладиган мураккаб зарарли хужумлар, айнан коррупцияни фош қилувчилар ва журналистларга нисбатан қўлланилаётганлиги ҳақида маълумотлар мавжуд. Шу ўринда, Pegasus ҳар қандай IOS ёки Android қурилмаларини бузиб, зарарланган қурилмадан турли маълумотларни, жумладан матнли хабарлар, электрон почта хабарлари, калит журналлар, аудио ва Facebook ёки Instagram каби ўрнатилган иловалардан маълумотларни ўғирлаши мумкин бўлган жосуслик дастуридир. У суҳбатлар ва видеоларни ёзиб олиши, шунингдек, қурилма камерасидан суратга олиши мумкин. Зарарли дастур 2010 йилда ташкил этилган Исроилнинг киберхавфсизлик фирмаси NSO Group томонидан яратилган ва камида 2016 йилнинг ёзидан бери мавжуд.² Шундай қилиб, юқоридаги каби жосуслик дастурлари коррупцияга қарши курашувчи фаоллар ёки журналистлар ўз ҳаракатларини ишончли тарзда мувофиқлаштира олиш ёки манбалар билан мулоқот қила олиш имкониятидан маҳрум қилиши мумкин.

Ундан ташқари, коррупцияга қарши курашиш бўйича ҳукумат маълумотлари базаларининг ўзи ҳам кўпинча фишинг хатлари ёки эскирган дастурий таъминотдаги заифликлар орқали ҳам бузилиши

---

¹Cyber risk and cybersecurity: a systematic review of data availability // <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC8853293/>

² Pegasus malware // <https://www.techtarget.com/searchsecurity/definition/Pegasus-malware>

мумкин. Кибер хужумдан сўнг ёзувлар ўзгартирилиши, ўчирилиши ёки товламачи-дастур киришни бутунлай блокклаши мумкин (Abbott, 2021).

Коррупционерлар, ўз навбатида жамоатчиликни коррупцияга қарши курашиш жараёнларидан чалғитиш учун жамоатчиликнинг махфий маълумотларини стратегик равишда ошкор қилиш учун кибер тактикалардан фойдаланадилар. Ички ҳужжатларни манипулятив равишда танлаб, эълон қилишга қаратилган маълумотларни бузиб кириш каби кибер хужумлар дезинформация (нотўғри маълумотлар билан чалғитиш)нинг тарқалишига ёрдам беради ва коррупцияга оид жинойят ишларининг тергови жараёнига путур етказиши мумкин.

Рақамли воситалар орқали амалга ошириладиган кибер таҳдидлар коррупцияга қарши курашишда қийин муҳитни яратади. Коррупционер субъектлар кўпинча тизимга ёмон ниятларда кириш, кузатув, назорат қилиш ва чалғитиш имкониятларидан фойдаланиш борасида илгарилаб кетишган. Шунинг учун давлат органлари томонидан киберхавфсизлик масалаларига алоҳида эътибор қилиниши ва жамоатчиликнинг бу борадаги хабардорлигини барқарор яхшилаш муҳим аҳамиятга эга.

Яқинда Буюк Британиянинг «Comparitech» тадқиқот компанияси томонидан киберхавфсизлик даражаси нисбатан юқори бўлган 60 та давлат рейтинги эълон қилинди. Япония етакчи бўлган ушбу рўйхатда Ўзбекистон 56-ўринни эгаллаган. Рейтингни тузишда зарарланган мобил қурилма ва компьютерлар улуши, хакерлик хужумлари сони ва хужумларга тайёрланганлик, тегишли қонунчилик мавжудлиги каби асослар эътиборга олинган.¹

Мутахассисларнинг таъкидлашича, кибертаҳдидлар сони ва кўламининг ортиб боришига асосан давлат органлари ва ташкилотларининг белгиланган хавфсизлик талабларига жавоб бермайдиган қурилмалардан фойдаланаётгани сабаб бўлмоқда. Шу билан бирга, кибертаҳдидларнинг олдини олиш бўйича қонунчилик ҳужжатлари мукамал эмаслигини тан олишимиз керак. Ҳатто бу бўйича ваколатли давлат органи, алоқа операторлари ва тармоқ эгалари ўртасида ўзаро ҳамкорликнинг қонунчилик асослари ҳам таъминланмаган.²

Бизнинг фикримизча, давлат бошқарувини рақамлаштириш ва давлат ҳокимияти органларининг оператив жараёнларига АКТни жорий этишнинг асосий мақсадлари қуйидагилардан иборат бўлиши лозим:

---

¹ Киберхавфсизлик даражаси бўйича энг яхши давлатлар рейтинги тузилди. Ўзбекистон охириги бешталикида // <https://kun.uz/kr/news/2019/02/07/kiberxavfsizlik-darajasi-boyicha-eng-yaxshi-davlatlar-reytingi-tuzildi-ozbekiston-oxirgi-beshtalikda#>!; “Киберхавфсизлик тўғрисида”ги Ўзбекистон Республикаси Қонунининг мазмун-моҳияти // <https://mitc.uz/media/af376c53-1bdd-9b89-0074-78116195d800.pdf>

² Ўша манба

1) ноқонуний молиявий оқимларни сезиларли даражада қисқартириш ва ўғирланган активларни қайтариш бўйича ишларнинг самарадорлигини ошириш;

2) коррупция даражасини сезиларли даражада қисқартириш;

3) самарали, ҳисоб берувчи ва шаффоф институтларни қўллаб-қувватлаш;

4) бошқарувнинг барча даражаларида тезкорлик, инклюзивликни таъминлаш ва муҳим қарорларни вакиллик (жамоатчилик) асосида қабул қилишни йўлга қўйиш;

5) аҳолининг ахборотдан фойдаланишини таъминлашни кучайтириш.

Даркнет ва криптовалютанинг савдо майдончалари коррупцияни рағбатлантиради.

Салбий маънода машҳур бўлган Ипак йўли каби даркнет бозорларининг, шунингдек криптовалюталарнинг юксалиши коррупция билан боғлиқ ноқонуний молиявий операцияларни мувофиқлаштириш ва хаспўшлаш учун коррупционерларга осон кириш имкони мавжуд бўлган каналларни тақдим этди (Abbott, 2021; Broadhurst et al., 2018).

Даркнет ҳукумат амалдорларига шифрланган хабарлар ёрдамида харидлар ва тендерларни фирибгарлик орқали жиноий гуруҳлар билан яширин тарзда мувофиқлаштириш имконини беради. Расмийлар криптографик ҳамён манзилларини тақдим этиш орқали ўзларининг ҳақиқий шахсини ошкор қилмасдан биткоин ва бошқа криптовалюталарда яширинча пора олишлари мумкин.¹

Пора олишдан тушган маблағларни қоғоз валютасига нақдлаштиришдан олдин ҳамёнлардан транзакцияларни ажратиш имконини берадиган микширлаш хизматлари ёрдамида ювиш мумкин. Жиноятчилар криптовалютани марказлашмаган айирбошлашга ва турдош тўловларга таянадилар, бу эса ушбу айирбошлашлар ва ўтказмалар учун шахсни минимал даражада текширишни талаб қилади (FATF, 2020).

Даркнетнинг етказиб берувчилари коррупцияга қарши курашиш агентликлари ва фаолларини қоралашга интилувчи коррупционер субъектларга индивидуал хакерлик ва ижтимоий муҳандислик хизматларини тақдим этади. Айғоқчи дастурий таъминотлар, зарарли дастурий таъминотлар ва DDoS воситалари каби киберқуроллар мансабдор шахслар томонидан яширинча сотиб олиниши ва бевосита

---

¹Чиновники смогут брать взятки криптовалютами // <https://www.vedomosti.ru/management/articles/2018/01/24/748769-chinovniki-vzyatki-kriptovalyutami>; Усачева Е.А., Филимонов А.Д. Криптовалюта как предмет взятки и коммерческого подкупа: проблемы регулирования // Искусство правоведения.the art of law. file:///C:/Users/User/Downloads/kriptovalyuta-kak-predmet-vzyatki-i-kommercheskogo-podkupa-problemy-regulirovaniya.pdf

синдиришни талаб қилмасдан нишонларга қарши жойлаштирилиши мумкин (Marquis-Boire, 2013).

Шундай қилиб, шубҳали бозорлар томонидан таъминланадиган анонимлик коррупция схемаларининг бутун дунё бўйлаб тарқалишига имкон беради. FATF ташкилоти мунтазам равишда криптовалюталар пул ювиш, терроризмни молиялаштириш ва коррупция бўйича янги хавф туғдириши ҳақида огоҳлантириб келади.

Харидлардаги янги молиявий воситалар билан қўллаб-қувватланадиган фирибгарлик ва порахўрлик.

Коррупциячилар шубҳали пул омонатларини аниқлаш учун мўлжалланган банк транзакциялари мониторинги каби анъанавий назорат чораларини четлаб ўтиш учун олдиндан тўланган карталар, мобил пул платформалари ва рақамли ҳамёнлардан суиистеъмол қилмоқдалар (Findley et al., 2013).

Давлат харидлари бўйича фирибгарликда етказиб берувчилар ва мансабдор шахслар ўзаро тил бириктириб, давлат электрон харидлари порталлари орқали юбориладиган олдиндан тўланган аноним буюртмалар орқали танловни таъминлайдилар. Тўловлар, откат (буюртма бериш учун буюртмачи компаниянинг ходимига ижрочи компания томонидан норасмий равишда тўланган пул суммаси. Тўлов мижоз компанияси раҳбариятидан яширинча тўланади¹)ларнинг бир қисмини қайтариб бериш ҳолатларини яшириш учун, уларни кўриш қийин бўлган рақамли ҳамёнлар орқали амалга оширилади. Интернетда ташкил этилган соҳта компаниялар рақобатни тақдид қилиш учун соҳта рақобатчи таклифларни тақдим этади.

Порахўрлик ишларида мансабдор шахслар нолли ҳужжат изини юритадилар, бевосита олдиндан тўланган совға карталари шаклида пора оладилар ёки соҳта шахсларга очилган рақамли ҳисоб варақларга ўтказмалар қиладилар, кейинчалик уларни пул муллари ёрдамида нақд қилишлари мумкин (FATF, 2020).

Пул ювиш²га қарши кураш қоидалари бундай молиявий технологиялардан орқада қолиб кетган ва молиявий очиқликка путур етказмасдан ноқонуний фойдаланишни чеклаш учун янгиланиши керак. Ҳуқуқни муҳофаза қилиш органлари, шунингдек, коррупцияни аниқлаш учун мураккаб блокчейн таҳлили, геолокация ва метамаълумотларни кузатиш бўйича ўқитилиши керак.

---

¹ Откат: основные понятия и термины // <https://www.finam.ru/publications/item/otkat-20230629-0941/>

² Пул ювиш — жинойт натижасида қўлга киритилган пул ёки бошқа мулкка қонуний тус бериш, яъни ноқонуний йўллар билан топилган мулкни очиқчасига фойдалана олиш учун норасмий иқтисоддан расмий иқтисодга олиб ўтиш. Аммо баъзи бир қонун тизимларида „пул ювиш“ атамаси терроризмни қўллаш, солиқ тўламаслик ва халқаро санкцияларни айланиб ўтиш каби бошқа турдаги молиявий жинойтлар ҳақида гапирилганда ҳам қўлланилади // https://uz.wikipedia.org/wiki/Pul_yuvish

Киберхавфсизликнинг тизимдан фойдаланишга имкон берувчи заиф томонлари.

Бугунги кунда давлат секторининг киберхавфсизлик имкониятлари илғор таҳдидлардан анча орқада қолиб, коррупционер субъектлар томонидан бузиб кириш, товламачи-дастурлар ва маълумотларни манипуляция қилиш каби усуллар орқали назорат жараёнларини четлаб ўтиш учун мунтазам равишда фойдаланиладиган заифликларни яратади (Shabbir, 2019; Abbott, 2021).

Кўпгина ривожланаётган мамлакатларда коррупция бўйича шуғулланувчи терговчилар шифрланган қурилмаларни тўғри ишлатиш, ўчирилган рақамли далилларни тиклаш, метамаълумотларни ажратиб олиш ва аномалияларни кузатиш учун тармоқ-криминалистика таҳлилини ўтказиш мақсадида техник имкониятлар ва далиллар тўплаш тартиб-қоидаларига эга эмас. Бу жиной ишларда рақамли далиллардан фойдаланишга тўсқинлик қилади.

Охирги нуқталардаги хавфсизликнинг заифлиги ва эскирган дастурий таъминот ҳам коррупцияга қарши органларда тез-тез зарарли дастурий таъминот хужумлари ва маълумотларнинг сизиб чиқишига олиб келади. Ишларни бошқариш тизимлари ва хужжатларини сақлаш тизимлари бузилганидан сўнг, ишларни бузиш учун ёзувлар стратегик жиҳатдан ўчирилиши ёки ўзгартирилиши мумкин.

Фишинг хужумлари терговчиларни иш ва гувоҳлар ҳақидаги махфий маълумотларни ошкор қилишга мажбур қилади. Ижтимоий муҳандислик молиявий фирибгарлик мақсадида шахсни қоралаш учун ишлатилади. Ўта муҳим хабарлар кулранг бозорлардан сотиб олинган кузатув воситалари ёрдамида ушланади.

Ушбу тизимли камчиликлар коррупцияни назорат қилувчи органларнинг ходимларни ўқитиш, тизимларни янгилаш, маълумотларни ишончли муҳофаза қилиш, сукут бўйича шифрлаш ва кўп даражали таҳдид мониторинги ва бошқа чоралар орқали киберхавфсизликни биринчи ўринга қўйиш зарурлигини таъкидлайди. Рақамли трансформация тегишли кибер етукликни талаб қилади.

ВОЯГА ЕТМАГАНЛАРНИНГ УЙ-ЖОЙГА БЎЛГАН ҲУҚУҚЛАРИНИ ТАЪМИНЛАШГА ҚАРАТИЛГАН ҚОНУНЧИЛИК ИЖРОСИ УСТИДАН ПРОКУРОР НАЗОРАТИНИНГ АЙРИМ ЖИҲАТЛАРИ

Каримов Сардорбек Равшанбекович

*Ўзбекистон Республикаси Ҳуқуқни муҳофаза
қилиш академияси мустақил изланувчиси*

Аннотация: Ушбу мақолада вояга етмаганларнинг уй-жойга бўлган ҳуқуқларини таъминлашга қаратилган қонунчилик ижроси устидан прокурор назоратининг

ҳуқуқий асослари, назорат предмети ва прокурорнинг бу борадаги ваколатлари таҳлил этилган.

Бундан ташқари, муаллиф томонидан вояга етмаганларнинг уй-жойга бўлган ҳуқуқларини таъминлашга қаратилган қонунчилик ижроси устидан прокурор назоратини амалга оширишда қўлланиладиган прокурор назорат ҳужжатлари (қарор, тақдимнома) ва ҳуқуқни қўллаш амалиёти ўрганилган, шунингдек, бу борада қонунчиликни такомиллаштириш юзасидан таклифлар баён этилган.

Калит сўзлар: прокурор назорати, вояга етмаганлар, уй-жойга бўлган ҳуқуқ, эгалик қилиш, фойдаланиш, тасарруф этиш, прокурор назорати ҳужжатлари, текширишлар.

Аннотация: В данной статье анализируются правовые основы прокурорского надзора за исполнением законодательства, направленного на обеспечение прав несовершеннолетних на жилище, предмет надзора и полномочия прокурора в этом отношении.

Кроме того, автором изучены документы прокурорского надзора (постановления, представления) и практика правоприменения, применяемая при осуществлении прокурорского надзора за исполнением законодательства, направленного на обеспечение прав несовершеннолетних на жилище, а также предложения по совершенствованию законодательства в этом отношении.

Ключевые слова: прокурорский надзор, несовершеннолетние, право на жилище, собственность, пользование, распоряжение, документы прокурорского надзора, проверки.

Abstract: This article analyzes the legal basis of prosecutorial supervision over the implementation of legislation aimed at ensuring the rights of minors to housing, the subject of supervision and the powers of the prosecutor in this regard.

In addition, the author studied documents of prosecutorial supervision (decrees, submissions) and law enforcement practices used in the implementation of prosecutorial supervision over the implementation of legislation aimed at ensuring the rights of minors to housing, as well as proposals for improving legislation in this regard.

Keywords: prosecutorial supervision, minors, right to housing, property, use, disposal, documents of prosecutorial supervision, inspections.

Сўнгги йилларда мамалакатимизда прокуратура органларини инсон ва фуқароларнинг асосий ҳуқуқлари ва эркинликлари, қонун билан қўриқланадиган манфаатларини ишончли ҳимоя қиладиган, чинакам халқчил тузилмага айлантириш борасида тизимли ишлар амалга оширилмоқда.

Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2022 йил 28 январдаги “2022–2026 йилларга мўлжалланган Янги Ўзбекистоннинг тараққиёт стратегияси тўғрисида”ги ПФ–60-сон Фармонида прокуратура органлари бўйича алоҳида вазифалар белгиланган. Жумладан, қонунийликни қатъий таъминловчи, очиқ ва адолатли прокуратура фаолиятининг мустаҳкам ҳуқуқий асосларини яратиш ҳамда **“Қонун – устувор, жазо – муқаррар”** тамойилини бош мезонга айлантириш шулар жумласига киради. Бундан ташқари, ушбу Фармонда прокуратура органлари томонидан қонунларнинг аниқ ва бир хилда ижро этилиши устидан назоратни амалга оширишда давлат ва жамоатчилик назоратини ўзаро уйғунлаштирувчи янги тизим жорий этиш ҳамда прокуратура органлари

фаолияти ошкоралигини ва унинг жамият олдида ҳисобдорлигини таъминлаш, прокуратура тизими бошқарувида коллегиял органлар ролини кучайтириш вазифалари ҳам алоҳида қайд этилди¹.

Ўзбекистон Республикаси Конституцияси 19-моддасида Ўзбекистон Республикасида инсоннинг ҳуқуқ ва эркинликлари халқаро ҳуқуқнинг умумэтироф этилган нормаларига биноан ҳамда ушбу Конституцияга мувофиқ этироф этилиши ва кафолатланиши белгиланган. Инсон ҳуқуқ ва эркинликлари ҳар кимга туғилганидан бошлаб тегишли бўлади. Булар жумласига ҳар ким уй-жойли бўлиш ҳамда уй-жой дахлсизлиги бўлган конституциявий ҳуқуқларини киритиш мумкин.

Уй-жойга бўлган ҳуқуқ мулкӣ муносабатларнинг алоҳида тури ҳисобланади ҳамда бу шахснинг уй-жойга бўлган эҳтиёжи биринчи ўринда туриши билан бевосита боғлиқдир.

Шу билан бирга, амалдаги Конституциянинг 47-моддасига кўра, аҳолининг ижтимоӣ жиҳатдан эҳтиёжманд тоифаларини уй-жой билан таъминлаш тартиби қонун билан белгиланиши қайд этилган².

Эътиборли жиҳати шундаки, Асосий қонунимизда мулкдор ўзига тегишли бўлган мол-мулкка ўз хоҳишича эгалик қилиши, ундан фойдаланиши ва уни тасарруф этиши алоҳида белгилаб қўйилган.

Амалдаги қонунчиликка кўра, Ўзбекистон Республикаси Бош прокурори ва унга бўйсунувчи прокурорлар Ўзбекистон Республикаси ҳудудида қонунларнинг аниқ ва бир хилда бажарилиши устидан назоратни амалга ошириши белгиланган.

Прокуратура органлари фаолияти вояга етмаганлар ҳуқуқлари ва уларнинг ҳуқуқлари бузилишининг олдини олиш, бу борада қонун устуворлигини, қонунийлик ва қонунийликни тиклаш воситаси сифатида намоён бўлмоқда. Айрим тадқиқотчилар томонидан прокуратуранинг вояга етмаганлар ҳуқуқларини таъминлаш борасида қуйидаги фикрларини билдиришган: “Прокуратура назорати вояга етмаганлар ҳуқуқларини ҳимоя қилишнинг энг самарали ва асосий кафолатларидан биридир, чунки прокуратура нафақат қонунларга риоя этилишини назорат қилади, балки болалар ҳуқуқларининг бузилиши тўғрисида тузилмага келган сигналларга ҳам жавоб беради³.”

Халқаро ҳужжатларда ҳам вояга етмаганларнинг уй-жойга бўлган ҳуқуқлари кафолатларига алоҳида эътибор қаратилган. Хусусан:

– 1924 йил 26 ноябрдаги Бола ҳуқуқлари тўғрисидаги декларация (1-тамойил – бола жисмонӣ ва маънавий нормал ривожланиши учун зарур бўлган воситалар билан таъминланиши керак);

¹ Қонунчилик маълумотлари миллий базаси, 29.01.2022 й., 06/22/60/0082-сон, 18.03.2022 й., 06/22/89/0227-сон, 21.04.2022 й., 06/22/113/0330-сон; 10.02.2023 й., 06/23/21/0085-сон

² O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. [Matn] Rasmiy nashr. – Toshkent: “O'zbekiston” nashriyoti, 2023. – 80 b.

³ Сундай Ч.А., Даштаар-оол В.О. Прокурорский надзор по защите прав несовершеннолетних // Экономика и социум. 2021. № 3(82). С. 412-416.

– 1959 йил 20 ноябрдаги “Бола ҳуқуқлари тўғрисида”ги декларация (2-тамойил – болани алоҳида ҳимоя қилиш ва жисмоний, ақлий, ахлоқий, маънавий ривожланиш ва ижтимоий саломатлик учун имконият ва қулай шарт-шароитларни таъминлаш);

– 1989 йил 20 ноябрдаги Бола ҳуқуқлари тўғрисидаги конвенция (16-модда - уй-жой дахлсизлиги ҳуқуқи, 27-модда - боланинг жисмоний, ақлий, маънавий, ахлоқий ва ижтимоий ривожланиши учун зарур бўлган турмуш даражасига бўлган ҳуқуқ);

– 1990 йил 30 сентябрдаги Болаларнинг омон қолиши ва ривожланишини таъминлаш тўғрисидаги Бутунжаҳон декларацияси (33-модда – “болалар биринчи навбатда” таъминли, 31-банд–болаларнинг асосий эҳтиёжларини қондириш устуворлиги)¹.

Инсон ва фуқароларнинг ҳуқуқ ва эркинликларини муҳофаза қилиш Ўзбекистон Республикаси давлат сиёсатининг устувор йўналишларидан биридир. Прокуратура эса ушбу сиёсатни амалга оширишнинг муҳим бир қисми – дастаги ҳисобланади. Прокуратура универсал орган сифатида давлат ва жамиятнинг ҳамда фуқароларнинг ҳуқуқ ва эркинликларини муҳофаза қилувчи орган ҳисобланади².

Бугунги кунда инсонларнинг, айниқса вояга етмаганларнинг уй-жойга бўлган ҳуқуқларини амалга оширишда қонун бузилиши ҳолатлари кўп учрамоқда. Айнан ушбу қонун бузилишларини бартараф этиш, уларга нисбатан ҳуқуқий таъсир чорасини қўллаш ва келгусида шунга ўхшаш ҳолатлар содир бўлмаслигининг олдини олишда прокуратуранинг ўрни беқиёсдир.

2001 йил 29 август куни қабул қилинган Ўзбекистон Республикасининг “Прокуратура тўғрисида”ги 257-II-сон Қонуни 4-моддасида прокуратура органлари фаолиятининг асосий йўналишлари сифатида қуйидагилар белгиланган:

1) вазирликлар, идоралар, фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органлари, жамоат бирлашмалари, корхоналар, муассасалар, ташкилотлар, ҳокимлар ва бошқа мансабдор шахслар томонидан қонунларнинг ижро этилиши устидан назорат қилиш;

2) фуқаронинг ҳуқуқ ҳамда эркинликларини таъминлашга қаратилган қонунлар ижроси устидан назорат қилиш;

3) Ўзбекистон Республикаси Қуролли Кучларида, вазирликлар ва идораларнинг ҳарбий тузилмаларида қонунларга риоя этилиши устидан назорат қилиш;

4) тезкор-қидирув фаолиятни, терговга қадар текширувни, суриштирувни, дастлабки терговни амалга оширадиган органлар томонидан қонунларнинг ижро этилиши устидан назорат қилиш ҳамда

¹ Майстренко Г.А., Майстренко А.Г. Защита жилищных прав несовершеннолетних: правовые реалии // Права человека и правозащитная деятельность. 2022. № 8. С. 11-15.

² Прокурор назорати: дарслик / Б.Х.Пўлатов; масъул муҳаррирлар: Т.А.Умаров, Ф.Т.Алламуратов ва бошқ. – Т.: “O‘zbekiston”, 2009. – 269-276 б.

уларнинг жиноятчиликка қарши кураш борасидаги фаолиятини мувофиқлаштириш;

5) жиноятлар юзасидан дастлабки тергов олиб бориш;

6) судларда жиноят ишлари кўриб чиқиладиганда давлат айбловини қувватлаш, судларда фуқаролик ишларини, маъмурий ҳуқуқбузарликлар тўғрисидаги ишларни ҳамда иқтисодий низоларни кўришда иштирок этиш, қонунларга зид бўлган суд ҳужжатларига протест келтириш;

7) солиқ интизомини мустаҳкамлашга, солиқ, валюта соҳасидаги жиноятлар ва ҳуқуқбузарликларга қарши курашга, шунингдек давлатга етказилган иқтисодий зарарни қоплашга қаратилган қонунларнинг ижро этилиши устидан назорат қилиш;

8) ушлаб турилганларни, қамоққа олинганларни сақлаш жойларида, жиноий жазоларни ва жиноят-ҳуқуқий таъсирнинг бошқа чораларини ижро этиш чоғида қонунларга риоя этилиши устидан назорат қилиш;

9) қонун ижодкорлиги фаолиятида ҳамда жамиятда ҳуқуқий маданиятни юксалтириш ишида иштирок этиш¹.

Бизнинг илмий тадқиқот ишимиз доирасида прокуратура органлари фаолиятининг асосий йўналишларидан бири ҳисобланган фуқаронинг ҳуқуқ ҳамда эркинликларини таъминлашга қаратилган қонунлар ижроси устидан назорат қилишни амалдаги қонунчилик асосида ўрганамиз ва чуқур тадқиқ этамиз.

Таъкидлаш жоизки, вояга етмаганларнинг уй-жойга бўлган ҳуқуқларини таъминлашга қаратилган қонунчилик ижроси устидан прокурор назорати фуқаронинг ҳуқуқ ҳамда эркинликларини таъминлашга қаратилган қонунлар ижроси устидан назорат қилиш йўналишининг устувор секторларидан биридир.

Вояга етмаганларнинг уй-жойга бўлган ҳуқуқларини ҳимоя қилиш ва амалга ошириш прокуратура органлари фаолиятининг устувор йўналишларидан бири сифатида фаолият юритувчи назорат органларининг ҳамиша алоҳида эътиборида бўлиб келган.

Бугунги кунда вояга етмаганларнинг уй-жойга бўлган ҳуқуқларини таъминлашга қаратилган қонунчилик ижроси устидан прокурор назоратига оид қонунчиликни, шунингдек, унинг илмий назарий асосларини такомиллаштириш зарурияти мавжуд.

Биринчи навбатда, “вояга етмаганларнинг уй-жойга бўлган ҳуқуқи” тушунчасига тўхталиш зарур деб ҳисоблаймиз. Вояга етмаганларнинг мулкӣ ҳуқуқлари” тоифаси ҳам “мулк ҳуқуқи” тоифасига мос келади. Боланинг мулкӣ ҳуқуқлари концепцияси масаласига келсак, С.Б.Зубков қуйидагиларни таъкидлайди: “Болаларнинг мулкӣ ҳуқуқлари - бу ҳар бир болага туғилган пайтдан бошлаб тегишли ҳуқуқлардан ва мерос,

---

¹ Қонунчилик маълумотлари миллий базаси, 21.04.2021 й., 03/21/683/0375-сон, 19.11.2021 й., 03/21/729/1064-сон; 01.06.2022 й., 03/22/772/0460-сон; 12.04.2023 й., 03/23/829/0208-сон; 31.10.2023 й., 03/23/873/0808-сон; 29.11.2023 й., 03/23/880/0905-сон

ҳадя ва бошқалар натижасида олинган ҳуқуқлардан иборат бўлган мулкӣ ва мажбурий ҳуқуқлар”¹.

“Вояга етмаганларнинг уй-жой ҳуқуқлари” тушунчасига М.Л.Харламова томонидан қуйидагича муаллифлик таърифи берилган: “Уй-жойга бўлган конституциявий ҳуқуққа асосланган уй-жой муносабатларидан келиб чиқадиган уй-жой қонунчилиги билан кафолатланган вояга етмаган шахснинг мумкин бўлган ёки рухсат этилган хатти-ҳаракатининг тури ва ҳажми”².”

Фикримизча, вояга етмаганларнинг уй-жойга бўлган ҳуқуқлари тушунчаси берилган таърифлар борасида С.Б.Зубков ва М.Л.Харламованинг фикрларига қисман қўшилиш мумкин.

Мамлакатимизда вояга етмаганлар ҳақидаги қонунчилик ижроси устидан прокурор назоратига оид тадқиқот ишлари мавжуд. Масалан, Д.Ш.Ибрагимовнинг “Вояга етмаганлар ҳақидаги қонунчилик ижроси устидан прокурор назоратини ташкиллаштириш ва унинг ҳуқуқий асосларини такомиллаштириш”³, А.З.Джураеванинг “Вояга етмаганлар ўртасида ҳуқуқбузарликларнинг профилактикасига оид қонунлар ижроси устидан прокурор назорати”⁴ ҳамда Н.А.Рамазанованинг “Вояга етмаганлар томонидан содир этилган жиноятларни тергов қилиш услубиёти”⁵ мавзуларида докторлик диссертациялари ҳимоя қилинган бўлиб, айнан вояга етмаганларнинг уй-жойга бўлган ҳуқуқларини таъминлашга қаратилган қонунчилик ижроси устидан прокурор назоратига оид комплекс тадқиқот иши олиб борилмаган. Бироқ, Б.Х.Пўлатов, Ф.Х.Рахимов, О.М.Мадалиев, А.Т.Алламуратов, У.А.Тухташева, М.Х.Рустамбоев, Д.Ш.Ибрагимовлар томонидан вояга етмаганларнинг уй-жойга бўлган ҳуқуқларини таъминлашга қаратилган қонунчилик устидан прокурор назоратининг у ёки бу жиҳатларини ўрганишган ва таҳлил қилишган.

Тадқиқотчи Д.Ш.Ибрагимов тадқиқот натижалари асосида “Етим болаларнинг уй-жойга бўлган ҳуқуқларини тўлиқ рўёбга чиқариш мақсадида қонун ҳужжатларида белгиланган муддатларда етим болаларга турар-жойлар ажратилиши таъминланмаган ҳолларда туман (шаҳар) прокуратуралари туман (шаҳар) ҳокимликларига қонун

---

¹ Зубков С.Б. Проблемы правового регулирования имущественных прав несовершеннолетних // Закон и право. 2007. № 10. С. 69-71.

² Харламова М.Л. Понятие и содержание жилищных прав несовершеннолетних // Вопросы ювенальной юстиции. – 2013. – №. 6. – С. 15-18.

³ Ибрагимов Д.Ш. Вояга етмаганлар ҳақидаги қонунчилик ижроси устидан прокурор назоратини ташкиллаштириш ва унинг ҳуқуқий асосларини такомиллаштириш мазусидаги юридик фанлар бўйича фалсафа доктори (PhD) диссертацияси автореферати. –Б. 49.

⁴ Джураева А.З. Вояга етмаганлар ўртасида ҳуқуқбузарликларнинг профилактикасига оид қонунлар ижроси устидан прокурор назорати такомиллаштириш мазусидаги юридик фанлар бўйича фалсафа доктори (PhD) диссертацияси автореферати. –Б. 47.

⁵ Рамазанова Н.А. вояга етмаганлар томонидан содир этилган жиноятларни тергов қилиш услубиёти мазусидаги юридик фанлар бўйича фалсафа доктори (PhD) диссертацияси автореферати. –Б. 49.

бузилиши, унинг келиб чиқиш сабаблари ва бунга имконият яратиб бераётган шарт-шароитларни бартараф этиш юзасидан тақдимнома киритилиши зарурлиги ушбу соҳани бевосита тартибга солувчи норматив-ҳуқуқий ҳужжатнинг ўзида белгилаб берилиши лозим¹” деган ҳулосага келган.

Д.Г.Цергойнинг ўрганишларига кўра, вояга етмаганларнинг уй-жойга бўлган ҳуқуқларини ҳимоя қилиш институтида жуда кўп камчиликлар мавжуд бўлиб, уларнинг ҳуқуқларини амалга ошириш учун фуқаролик, уй-жой ва оила қонунчилигида ушбу ҳуқуқни амалга оширишнинг тармоқлараро механизмини шакллантириш зарурлиги, вояга етмаганларнинг уй-жой ҳуқуқларини таъминлаш ва ҳимоя қилиш учун комплекс ёндашув зарурияти мавжуд².

А.Я.Гасанов фуқароларнинг уй-жойга бўлган ҳуқуқларига риоя этилиши устидан прокурор назоратининг айрим муаммоларини ўрганган³.

Ушбу илмий мақола тадқиқот иши мавзуси доирасида ёзилаётганлиги муносабати билан тадқиқотнинг объекти ва предметини аниқлаштириш ва шу доирада тадқиқот олиб бориш мақсадга мувофиқдир.

Шу нуқтаи назаридан тадқиқот ишимизнинг объекти вояга етмаганларнинг уй-жойга бўлган ҳуқуқларини таъминлашга қаратилган қонунчилик ижроси устидан прокурор назоратини ташкил этиш ва уни такомиллаштириш билан боғлиқ бўлган ҳуқуқий муносабатлардир.

Вояга етмаганларнинг уй-жойга бўлган ҳуқуқларини таъминлашга қаратилган қонунчилик ижроси устидан прокурор назоратининг ташкилий-ҳуқуқий тартибга солишга қаратилган норматив-ҳуқуқий ҳужжатлар, ҳуқуқни қўллаш амалиёти, юридик фандаги концептуал ёндашувлар, илмий-назарий қарашлар тадқиқотимиз предмети ҳисобланади.

Фикримизча, вояга етмаганларнинг уй-жойга бўлган ҳуқуқларини таъминлашга қаратилган қонунчилик ижроси устидан прокурор назоратининг ҳуқуқий асосларини таҳлил қилиш лозим.

Вояга етмаганларнинг уй-жойга бўлган ҳуқуқларини таъминлашга қаратилган қонунчилик ижроси устидан прокурор назоратининг ҳуқуқий асосларига Ўзбекистон Республикаси Конституцияси, Ўзбекистон Республикасининг халқаро шартномалари, Ўзбекистон Республикаси фуқаролик кодекси, Ўзбекистон Республикасининг Оила

---

¹ Ибрагимов Д.Ш. Вояга етмаганлар ҳақидаги қонунчилик ижроси устидан прокурор назоратини ташкиллаштириш ва унинг ҳуқуқий асосларини такомиллаштириш мазусидаги юридик фанлар бўйича фалсафа доктори (PhD) диссертацияси автореферати. –Б. 8.

² Цергой Д.Г. Защита жилищных прав несовершеннолетних // Вопросы студенческой науки. 2021. № 6(58). С. 93-97.

³ Гасанов А.Я. Актуальные проблемы прокурорского надзора за исполнением жилищных прав граждан // <https://cyberleninka.ru/article/n/aktualnye-problemy-prokurorskogo-nadzora-za-ispolneniem-zhilischnyh-prav-grazhdan>

кодекси, Ўзбекистон Республикасининг уй-жой кодекси ва бошқа қонунлар ҳамда вояга етмаганларнинг уй-жойга бўлган ҳуқуқларига риоя этилиши устидан прокурор назоратини ташкил этиш ва амалга ошириш масалаларини тартибга солувчи бошқа норматив-ҳуқуқий ҳужжатлар киради.

Ўзбекистон Республикаси Конституцияси 31, 47, 79-моддаларида уй-жойли бўлиш, аҳолининг ижтимоий жиҳатдан эҳтиёжманд тоифаларини уй-жой билан таъминлаш, уй-жой дахлсизлиги, давлат ёшларнинг уй-жойга бўлган ҳуқуқларини амалга ошириш масалалари алоҳида қайд этилган.

Ўзбекистон Республикасининг “Прокуратура тўғрисида”ги Қонуни 5-моддасида прокуратура органларини ташкил этиш ва улар фаолиятининг асосий принциплари акс эттирилган. Мазкур қонуннинг 24–26-моддаларида фуқаронинг ҳуқуқлари ҳамда эркинликларига риоя этилиши устидан назорат қилиш предмети, прокурорнинг бу борадаги ваколатлари, прокурорнинг судга даъвоси белгиланган.

Ўзбекистон Республикасининг “Прокуратура тўғрисида”ги Қонуни 24-моддасида фуқаронинг ҳуқуқлари ҳамда эркинликларига риоя этилиши устидан назорат предмети баён қилинган. Унга кўра, вазирликлар, идоралар, фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органлари, жамоат бирлашмалари, корхоналар, муассасалар, ташкилотлар ҳамда вазирликлар ва идораларнинг ҳарбий қисмлари, ҳарбий тузилмалари, ҳокимлар ва бошқа мансабдор шахслар томонидан фуқаронинг ҳуқуқлари ҳамда эркинликларига риоя этилиши назорат предмети ҳисобланади. Ушбу модданинг таҳлили бўйича хулоса қилиш мумкинки, вазирликлар, идоралар, фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органлари, жамоат бирлашмалари, корхоналар, муассасалар, ташкилотлар ҳамда вазирликлар ва идораларнинг ҳарбий қисмлари, ҳарбий тузилмалари, ҳокимлар ва бошқа мансабдор шахслар томонидан вояга етмаганларнинг уй-жойга бўлган ҳуқуқларини таъминлашга оид қонунчиликка риоя этилиши ушбу йўналиш (сектор)нинг предмети ҳисобланади.

Ўзбекистон Республикасининг Жиноят-процессуал кодекси, Ўзбекистон Республикасининг Маъмурий жавобгарлик тўғрисидаги кодекси, Ўзбекистон Республикасининг Фуқаролик процессуал кодекси вояга етмаганларнинг ҳуқуқларини жиноий ва фуқаролик ишлари жараёнларида, маъмурий ҳуқуқбузарлик ишлари юритилишида ҳимоя қилиш ваколатларини тартибга солувчи нормаларни ўз ичига олади. Шу билан бирга, Ўзбекистон Республикасининг Фуқаролик кодекси, Ўзбекистон Республикасининг Оила кодекси, Ўзбекистон Республикасининг Уй-жой кодексида уй-жойга эга бўлиш, ундан фойдаланиш ва тассарруф этиш билан боғлиқ нормалар ўз аксини топган.

Ўзбекистон Республикасининг “Прокуратура тўғрисида”ги Қонуни 13-моддасида Ўзбекистон Республикаси Бош прокурорининг ваколатлари баён қилинган. Ушбу ваколатлардан бири буйруқлар

чиқариш ҳамда прокуратура органларининг таркибий бўлинмалари тўғрисидаги низомларни тасдиқлашдир.

Шуни алоҳида айтиш керакки, Ўзбекистон Республикаси Бош прокурорининг 2017 йил 11 сентябрдаги **“Вояга етмаганлар ҳақидаги қонунчилик ижроси устидан назорат фаолияти самарадорлигини ошириш тўғрисида”**ги 139-сон буйруғи қабул қилинган бўлиб, унда вояга етмаганларнинг уй-жойга бўлган ҳуқуқларини таъминлашга қаратилган қонунлар ижроси устидан прокурор назоратининг айрим жиҳатлари белгиланган. Мазкур буйруқда вояга етмаганларнинг ижтимоий муҳофазаси соҳасида прокурор иштирокининг ўзига хос жиҳатлари қайд этилган. Хусусан, прокуратура органлари болаларнинг уй-жой ва мулкӣ ҳуқуқлари бузилиши ҳолатларига зудлик билан муносабат билдириш, уларнинг бузилган ҳуқуқларини прокурор назорати ҳужжатларини қўллаш орқали тиклаш чораларини кўриш зарурлиги баён қилинган. Шу билан бирга, прокуратура органлари уй-жой билан боғлиқ битимларни тузишда вояга етмаганлар ҳуқуқларини бузган мансабдор шахсларга нисбатан жавобгарликнинг муқаррарлигини тушунтириши ва уларга нисбатан ўз вақтида муносабат билдириши белгиланган.

Бу борада Россия Федерациясида вояга етмаганларнинг ҳуқуқларини, хусусан уй-жойга бўлган ҳуқуқини таъминлашга оид тадқиқот олиб борган С.Д.Воробьев “Россия Федерацияси Бош прокуратураси ушбу соҳадаги назорат самарадорлигини оширишга, ваколатли органлар томонидан қонун бузилишларига ўз вақтида ва принципно равишда жавоб беришга, шунингдек, етим болаларнинг уй-жой ҳуқуқини тиклашга алоҳида эътибор беради.” – деб таъкидлайди¹.

Қайд этиш жоизки, прокуратура органлари етим болалар ва ота-она қарамоғидан маҳрум бўлган болаларнинг шахсий ва мулкӣ ҳуқуқларини ҳимоя қилиш ҳамда етим болалар ва ота-она қарамоғидан маҳрум бўлган болаларни уй-жой билан таъминлашга қаратилган қонунчилик нормаларининг масъул идоралар томонидан сўзсиз бажарилишини таъминлаши зарур.

Агарда ушбу мансабдор шахслар томонидан вояга етмаганларнинг уй-жойга бўлган ҳуқуқларини таъминлашга оид қонунчиликка риоя этилмаслиги ёки лозим даражада бажарилмаслиги Ўзбекистон Республикасининг “Прокуратура тўғрисида”ги Қонуни 37-моддасида белгиланган тегишли прокурор назорати ҳужжатларини қўллаш мумкин бўлади.

Ўзбекистонда етим болалар ва ота-она қарамоғидан маҳрум бўлган болаларнинг ижтимоий ҳимоясини кучайтириш, уларни турар-жойлар

---

¹ Воробьев С.Д. Профилактика безнадзорности и правонарушений несовершеннолетних // «Законность». – 2014. – №1. С. 4-6.

билан таъминлаш, ҳаётга тайёрлаш учун қулай шарт-шароитлар яратиш юзасидан тизим ва кенг қамровли ишлар амалга оширилмоқда.

Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2021 йил 09 августдаги “Етим болалар ва ота-она қарамоғидан маҳрум бўлган болаларни давлат томонидан қўллаб-қувватлашнинг янги тизимини жорий этиш чоратадбирлари тўғрисида”ги ПҚ-5216-сон қарорида ҳокимликларга **757 нафар** етим болаларни уй-жой билан таъминлаш ҳамда уларга уй-жойларнинг жиҳозланишига кўмаклашиш топширилган.

Бу борадаги амалга оширилган ишлар натижасида республика бюджетидан 60,3 млрд. сўм маблағ ҳудудий ҳокимликлар балансига ўтказилганлиги, шакллантирилган маблағлар ҳисобидан 2021 йил 11 октябрь кунига қадар 675 нафар (88%) етим болаларга уй-жой ажратилган.

Ушбу йўналишда тизимли ишлар давом эттирилиб, болаларни қисқа муддатда уй-жой билан таъминлаш бўйича тегишли идоралар билан ҳамкорликда кўрилган амалий чоралар натижасида бугунги кунда яна 54 нафар болаларга уй-жойлар ажратилишига эришилди.

Ўзбекистон Республикаси Ҳисоб палатасининг 2022 йил 14 апрелдаги 02-381-сонли хати асосида юборилган ҳудудий ҳокимликлар томонидан етим болалар ва ота-она қарамоғидан маҳрум бўлган болаларни уй-жой билан таъминлаш ишларини ўрганиш давомида тўпланган материаллар юзасидан жойлардаги прокуратура органлари томонидан текширувлар ўтказилган.

Ўрганишлар шуни кўрсатмоқдаки, Қорақалпоғистон Республикаси, Самарқанд, Сурхондарё, Тошкент, Фарғона, Навоий, Қашқадарё вилоятлари ва Тошкент шаҳар прокуратура органлари томонидан терговга қадар текширув ўтказилган ҳамда етим болалар ва ота-она қарамоғидан маҳрум бўлган болаларни уй-жой билан таъминлашда жиноят аломатлари аниқланмаганлиги сабабли Ўзбекистон Республикаси Жиноят-процессуал кодекси 83-моддаси 2-қисмига асосан жиноят ишини қўзғатишни рад этиш тўғрисида қарор қабул қилинган.

Шунингдек, Наманган вилояти прокуратура органлари томонидан ўтказилган текширув натижасига кўра, 4 нафар шахслар интизомий жавобгарликка тортилган. Хоразм, Бухоро, Сирдарё вилоятларида қонунбузилиши, унинг келиб чиқиш сабаблари ва бунга имконият яратиб бераётган шарт-шароитларни бартараф этиш тўғрисида 3 та тақдимнома киритилган.

Ҳудудий прокурорлар томонидан ўтказилган текширишлар давомида 23 та жиҳозланмаган ёки қисман жиҳозланган уйлар таъмирланиб, 135 та уйга таъқиқ қўйилиши, 139 та хонадон мулкдорига эгалик ҳуқуқи берилиши таъминланди¹.

---

¹ Ўзбекистон Республикаси Бош прокуратураси архиви маълумотлари

Фикримизча, вояга етмаганларнинг уй-жойга бўлган ҳуқуқларини таъминлашга қаратилган қонунчилик бузилган тақдирда уларни бузган шахсларга муқаррар прокурор назорат ҳужжатларидан бирини қўллаш ва бу орқали вояга етмаганларнинг уй-жойга бўлган ҳуқуқлари бузилишининг олдини олиш мумкин.

Юқорида баён қилинганларни инобатга олиб қуйидаги тўхтамларга келиш мумкин:

биринчидан, вояга етмаганларнинг уй-жойга бўлган ҳуқуқларини таъминлашга қаратилган қонунчиликнинг ижро этилиши устидан прокурор назоратини такомиллаштириш мавзуси комплекс тарзда тадқиқ этилмаганлиги боис бу борада чуқур тадқиқот олиб бориш зарур;

иккинчидан, прокуратура органлари фаолиятининг асосий йўналишларидан бири бўлган фуқаронинг ҳуқуқ ҳамда эркинликларини таъминлашга қаратилган қонунлар ижроси устидан назорат қилишнинг бир кичик йўналиши сифатида вояга етмаганларнинг уй-жойга бўлган ҳуқуқларини таъминлашга қаратилган қонунларнинг ижро этилиши устидан прокурор назоратини ўрганиш ва таҳлил қилиш керак;

учинчидан, Ўзбекистонда етим болалар ва ота-она қарамоғидан маҳрум бўлган болаларнинг уй-жойга бўлган ҳуқуқларини ҳуқуқий тартибга солишда етарлича камчиликлар мавжуд бўлиб, ҳуқуқий тартибга солишдаги мавжуд камчиликларни бартараф этмасдан вояга етмаганларнинг уй-жойга бўлган ҳуқуқларини таъминлашнинг ҳуқуқий жиҳатдан имкони йўқ;

тўртинчидан, Ўзбекистон Республикаси Бош прокурорининг 2017 йил 11 сентябрдаги **“Вояга етмаганлар ҳақидаги қонунчилик ижроси устида назорат фаолияти самарадорлигини ошириш тўғрисида”**ги 139-сон буйруғига вояга етмаган, шу жумладан етим болалар ва ота-она қарамоғидан маҳрум бўлган болаларни уй-жой билан таъминлашга қаратилган прокурор назорат усулларини киритиш бўйича ўзгартириш ва қўшимчалар тайёрлаш зарур;

бешинчидан, вояга етмаганлар, айниқса етим болалар ва ота-она қарамоғидан маҳрум бўлган болаларни уй-жой билан таъминлашга оид ҳуқуқбузарлик ёки жиноятни аниқлаш ва уларни бартараф этиш усулларни ишлаб чиқиш лозим. Бу орқали вояга етмаганлар, айниқса етим болалар ва ота-она қарамоғидан маҳрум бўлган болаларни уй-жой билан таъминлашга оид қонунбузилишлари юзасидан прокурор назорат ҳужжатларини тўғри қўллаш амалиётини шакллантириш ва бу борада 14 та ҳудудда ягона амалиёт жорий этиш лозим;

олтинчидан, Ўзбекистон Республикаси Бош прокурорининг **“Вояга етмаганларнинг уй-жойга бўлган ҳуқуқларини таъминлашга қаратилган қонунлар ижроси устидан назорат тўғрисида”**ги буйруқ лойиҳасини ишлаб чиқиш керак.

ТЕЗКОР-ҚИДИРУВ ФАОЛИЯТИНИ АМАЛГА ОШИРИШДА ИНСОН ВА ФУҚАРОНИНГ ҲУҚУҚ ВА ЭРКИНЛИКЛАРИГА РИОЯ ЭТИЛИШИ УСТИДАН ПРОКУРОР НАЗОРАТИ

Исроилов Дилшод Шавкатович

Ўзбекистон Республикаси Судьялар

олий Кенгаши ҳузуридаги Судьялар

олий мактаби мустақил изланувчиси

Аннотация: Ушбу мақолада тезкор-қидирув фаолиятини амалга оширишда инсон ва фуқаронинг ҳуқуқ ва эркинликларига риоя этилиши устидан прокурор назоратига оид масалалар кўтарилган. Тезкор-қидирув фаолиятида қонунлар ижроси устидан прокурор назоратининг асосий ўзига хос хусусиятлари, мақсадлари ва вазифалари каби масалалар алоҳида кўриб чиқилган. Шунингдек, прокурор назорати оид илмий-назарий қарашлар масалалар муҳокама қилинган.

Калит сўзлари: субъект, прокурор, назорат, тезкор-қидирув фаолият, инсон ва фуқаролар, ҳуқуқ ва эркинликлар, қонунийлик, ижро.

Аннотация: В данной статье поднимаются вопросы, связанные с прокурорским контролем за соблюдением прав и свобод человека и гражданина при осуществлении розыскной деятельности. Отдельно рассмотрены такие вопросы, как основные характеристики, цели и задачи прокурорского контроля за исполнением законов в деятельности оперативного розыска. Также обсуждались вопросы научно-теоретических взглядов на прокурорский надзор.

Ключевые слова: субъект, прокурор, контроль, следственная деятельность, человек и гражданин, права и свободы, законность, исполнение.

Annotation: This article raises issues related to prosecutorial control over the observance of human and civil rights and freedoms during investigative activities. Separately, issues such as the main characteristics, goals and objectives of prosecutorial control over the implementation of laws in operational search activities are considered. Issues of scientific and theoretical views on prosecutorial supervision were also discussed.

Key words: subject, prosecutor, control, investigative activity, person and citizen, rights and freedoms, legality, execution.

Ўзбекистон Республикаси Конституцияси ва қонунларининг ижроси устидан прокурор назорати тушунчаси, назорат предметининг ҳажми кенглигини далолат беради. Шунинг учун норасмий равишда “умумий назорат” деб аталади. Ушбу назорат соҳасининг предмети Ўзбекистон Республикаси Конституциясига риоя қилиш ва Ўзбекистонда амалда бўлган турли хил қонунларни ижросини таъминлашни ўз ичига олади. Қонунларнинг кўплиги ва хилма-хиллиги уларнинг асосий турларини тўлиқ таснифлашга имкон бერмайди.

Мамлакатимиз раҳбари Ш.М.Мирзиёев: “Ҳаммамиз яхши тушунамизки, қонунларни қабул қилиш – бу ишнинг бир қисми, холос. Асосий масала – қонунларнинг мазмун-моҳиятини халқимизга ва масъул ижрочиларга ўз вақтида етказиш, уларнинг ижросини тўғри ташкил

этиш ҳамда қонун талабларига қатъий амал қилишни таъминлашдан иборатдир” – деб таъкидлаган эди.¹

Қонуннинг 20-моддасига мувофиқ, ушбу соҳадаги прокурор назорати нафақат Ўзбекистон Республикаси Конституцияси ва қонунларнинг ижроси, балки ушбу моддада санаб ўтилган назорат объектлари ва субъектлари томонидан чиқарилган қарорлар конституция ва қонун ҳужжатларига риоя этилиши устидан ҳам прокурор назоратини англатади.² Мазкур Қонун прокурорларнинг норматив-ҳуқуқий ҳужжатларнинг қонунийлигини назорат қилиш ҳуқуқи ва мажбуриятларини белгийлади, аммо Қонунда Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси ва қонунларига мувофиқлиги мос келиши керак бўлган қонунларни ҳам, ушбу актларнинг турларини ҳам кўрсатмаган. Фақатгина ушбу актлар Қонуннинг 21-моддасида санаб ўтилган қонунларни ижро этиш объектлари ва субъектлари томонидан чиқарилганлиги аниқлаган. Шунингдек Қонуннинг 24-моддасига биноан прокурор назорати, давлат ва нодавлат ташкилотлари, органлари, ҳарбий, маҳаллий ҳокимиятлар ва бошқа мансабдор шахслар томонидан инсон ва фуқаронинг ҳуқуқ ва эркинликларига риоя этилишини назорат предмети белгилаб қўйган.

М.Ўразбоев, прокуратура универсал орган сифатида давлат ва жамиятнинг ҳамда фуқароларнинг ҳуқуқ ва эркинликларини муҳофаза қилувчи орган ҳисобланади.³

Дарҳақиқат, Ўзбекистон Республикаси қонунлари билан ҳимояланган асосий қадриятлар - бу инсон, унинг ҳуқуқ ва эркинликлари ҳисобланади. Инсон ва фуқароларнинг ҳаёти, саломатлиги, ҳуқуқ ва эркинликларини ҳимоя қилиш тезкор-қидирув фаолиятининг (кейинги ўринларда ТҚФ) мақсадларидан бири сифатида белгиланган. ТҚФ давомида инсон ва фуқаронинг ҳуқуқ ва эркинликларини ҳурмат қилиш ва уларга риоя қилиш Ўзбекистон Республикаси Конституцияси билан кафолатланади⁴ ва “Тезкор-қидирув фаолияти тўғрисида”ги қонунда мустаҳкамланган⁵ ҳамда тезкор-қидирув фаолиятининг асосий тамойилларидан бири ҳисобланади.

---

¹ Мирзиёев Ш.М. Қонун устуворлиги ва инсон манфаатларини таъминлаш – юрт тараққиёти ва халқ фаровонлигининг гарови (Ўзбекистон Республикаси Конституцияси қабул қилинганининг 24 йиллигига бағишланган тантанали маросимдаги маъруза, 2016 йил 7 декабрь) // Миллий тараққиёт йўлимизни қатъият билан давом эттириб, янги босқичга кўтарамиз. 1-жилд. – Тошкент: “Ўзбекистон” НМИУ, 2017. –107 б.

² “Прокуратура тўғрисида”ги Ўзбекистон Республикаси Қонуни. Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг Ахборотномаси, 2001 й., 9-10-сон, 168-модда.

³ Ўразбоев М. Прокурор назоратининг ўзига хос хусусиятлари. (Наука и научный потенциал – Основа Устойчивого инновационного развития общества (Ташкент, 15 мая 2022 года) - 129 бет.

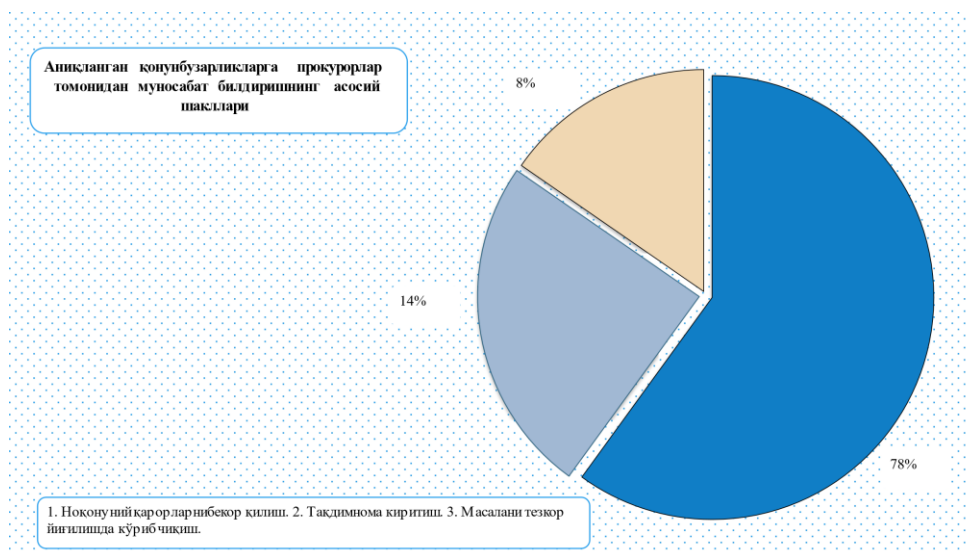
⁴ Ўзбекистон Республикаси Конституцияси. – Т.: Ўзбекистон, 2023. VII боб.

⁵ “Тезкор-қидирув фаолияти тўғрисида”ги Ўзбекистон Республикаси Қонуни, 25.12.2012 йилдаги ЎРҚ-344-сон.

ТҚФ амалга оширувчи органлар томонидан қонунларнинг бажарилиши устидан прокурор назорати предмети “Прокуратура тўғрисида”ги Қонуннинг бир қатор моддаларда ўз аксини топган. Бинобарин, прокурорлар фуқаронинг ҳуқуқ ва эркинликлари бузилганлиги тўғрисидаги аризалар, шикоятлар ҳамда бошқа маълумотларни кўриб чиқади ва текширади (25-модда), ТҚТ қонунга мувофиқлигини текширишга, ТҚФ амалга оширадиган органлар томонидан қонунларнинг ижро этилиши устидан назорат қилиш ҳамда уларнинг жиноятчиликка қарши кураш борасидаги фаолиятини мувофиқлаштириш (31-модда) шунингдек ариза ва шикоятларини ҳамда юридик шахсларнинг мурожаатларини кўриб чиқади, уларнинг бузилган ҳуқуқларини тиклаш ва қонуний манфаатларини ҳимоя қилиш (7-модда).

А.Пўлатовнинг таъкидлашича, прокурор назорат фаолиятининг мазмун-моҳияти шундан иборатки, прокурор томонидан қонун ҳужжатларида назарда тутилган таъсир чораларини (тақдимнома киритиш, протест билдириш, ноқонуний қарорларни бекор қилиш, интизомий ишни қўзғатиш) аниқланган қонун бузилишларига нисбатан қўлланилишини ўз ичига олади.¹

ТҚФ устидан прокурор назорати натижасида аниқланган қонун бузилишларига нисбатан қўлланиладиган асосий шакллари қуйидаги диаграммада кўришимиз мумкин.

Аввало, прокурор назорати предметида кирувчи ваколатлар инсон ва фуқароларни конституциявий ҳуқуқлари қаторига киради, ва энг юқори ҳуқуқий ҳимоя қилишни англатади. Инсон қадрини, ҳуқуқларини

¹ Пўлатов А. Тезкор-қидирув фаолияти ва унинг ҳуқуқий асослари. – Т.: Ўзбекистон, 2021. 82.

самарали ҳимоя қилиш, цивилизациялашган давлатнинг устувор вазибаларидан биридир.¹

ТҚФ шахснинг ҳуқуқлари, эркинликлари ва қонуний манфаатларига риоя этиш принципини амалга оширишнинг ҳозирги ҳолатини прокуратура ва судга шикоятлар бўйича мурожаатлар сони ва динамикасига қараб баҳолаш мумкин.

Инсон ва фуқароларнинг конституциявий ҳуқуқлар билан боғлиқ шикоятларда кўтарилган иккинчи энг кенг тарқалган муаммо, бу биз ўрганган мурожаатларнинг ҳар учдан бирида қонун олдида тенглиги принципини таъминлашда номоён бўлди. Ушбу принципнинг бузилиши одатда ТҚФ тартибга солувчи қоидаларнинг, биринчи навбатда, ТҚФ тўғрисидаги қонуннинг 14-моддаси ноаниқлиги билан боғлиқ бўлиб, ўрганилган шикоятларнинг 40,6 %да унинг қоидаларига эътироз билдирилган. Ушбу кўрсаткич жуда мантикий кўринади, чунки тезкор-қидирув тадбирлари тезкор-қидирув фаолиятининг асосий мазмунини ташкил қилади ва шунинг учун шахсий ҳуқуқларнинг бузилишининг аксарияти уларни амалга ошириш билан боғлиқ.

Биз ўрганган мурожаатларнинг (300 тадан) 36 %да ТҚФ Қонуннинг 16-моддасида кўрсатилган тезкор-қидирув тадбирларини ўтказиш шартларини тартибга солувчи нормаларнинг конституцияга мувофиқлиги бўйича, 20 %да ТҚФ Қонуннинг 15-моддасида кўрсатилган тезкор-қидирув тадбирларни ўтказиш учун асослар белгиланиши бўйича, 14 %да – инсон ҳуқуқларини ҳурмат қилиш ва уларга риоя қилиш тамойилини амалга оширишнинг ҳуқуқий механизмининг ўрнатиш бўйича, 14% - тезкор-қидирув фаолияти давомида фуқароларнинг конституциявий ҳуқуқларини чеклаш тўғрисидаги материалларни прокурор томонидан кўриб чиқиш асослари ва тартибини тартибга солиш билан боғлиқ (ТҚФ 21-модда), 13% - тезкор-қидирув фаолияти натижаларидан фойдаланиш тартибини белгилаш билан боғлиқ масалалар ташкил қилади (ТҚФ 19-модда).

Бундан ташқари, фуқароларнинг ўз ҳуқуқларини ҳимоя қилиш учун судга мурожаат қилишлари учун энг кўп учрайдиган сабаблардан бири, аризачиларнинг фикрига кўра, тезкор-қидирув тадбирлари давомида содир бўлган жиноят провокацияси ҳисобланади. Бундай шикоятларнинг улуши 18,9% ни ташкил этади, уларнинг 13,1% ни тезкор-қидирув тадбирлари жараёнида шахсий ҳуқуқларнинг энг кўп бузилишлари қаторига киритилган.

Текшириш учун харид қилиш тадбирига оид жиноят иши материалларини ўрганиш шуни кўрсатдики, бундай тезкор-қидирув тадбирларининг мақсади кўпинча гиёҳванд моддаларни сотувчилар ўрнига, гиёҳванд моддаларни харид қилишда воситачи бўлиб оддий

---

¹ Ўзбекистон Республикаси Президентининг “2022 — 2026 йилларга мўлжалланган янги Ўзбекистоннинг тараққиёт стратегияси тўғрисида” 28.01.2022 йилдаги ПФ-60-сонли Фармони.

фуқаролар жалб қиладилар. Дарҳақиқат, ТҚТ гиёҳвандлик воситаларини харидор сифатида оддий фуқароларини жалб қилиб, кўпинча уларга амалиётда рағбатлантириш сифатида моддий ёки бошқа номоддий манфаатларни таклиф қиладилар.

Ўрганганилган материалларга кўра, харидорларнинг бундай хатти-ҳаракатлари тезкор ходимлар томонидан рағбатлантирилади, буни харидорнинг ўзи судда воситачига сотиб олинган дори-дармоннинг бир қисмини мукофот сифатида таклиф қилганлигини ўзи тасдиқлаган. Бундай ноқонуний хатти-ҳаракат қилиш нияти ҳуқуқни муҳофаза қилиш органлари ходимларининг бевосита таъсири остида шаклланган деган хулосага олиб келади, бу Ўзбекистон Республикаси Олий суди Пленумининг тушунтиришларига кўра қабул қилиниши мумкин эмас.¹

Гиёҳванд моддаларни **текшириш учун харид қилиш** жиноят содир этиш ҳолатлари тўғрисидаги шикоятлар материалларини таҳлил қилиш жараёнида, бунинг сабабларидан бири сифатида органлар раҳбарлари томонидан ушбу ҳолат устидан идоравий назоратнинг самарасизлигида деган хулосага келишимизга имкон беради. Буни, хусусан, бошқа шахсларга нисбатан чиқарилган ёки тадбир амалда амалга оширилгандан сўнг чиқарилган қарор асосида дори воситаларини текшириш учун харид қилиш мисоллари келтирилган; ваколатсиз мансабдор шахслар томонидан бундай қарорларни тасдиқлаш; уларда воқеаларнинг мақсади, жойи, вақти ва объектлари ҳақида маълумотларнинг этишмаслигида номоён бўлади.

Идоравий назоратнинг самарасизлиги инсон ва фуқаролар ҳуқуқларининг янада жиддий бузилишига олиб келади, яъни текшириш учун харид қилиш тадбир натижасида олинган далилларни қалбакилаштиришга олиб келади. Провокация оид жиноят материалларни ўрганиш жараёнида маълум бўлишича, бир гуруҳ тезкор ходимлар текшириш учун харид қилиш тадбири бўйича материалларни сохталаштиришда айбдор деб топилган, бунинг асосида айбсиз шахс ноқонуний равишда жавобгарликка тортилган.

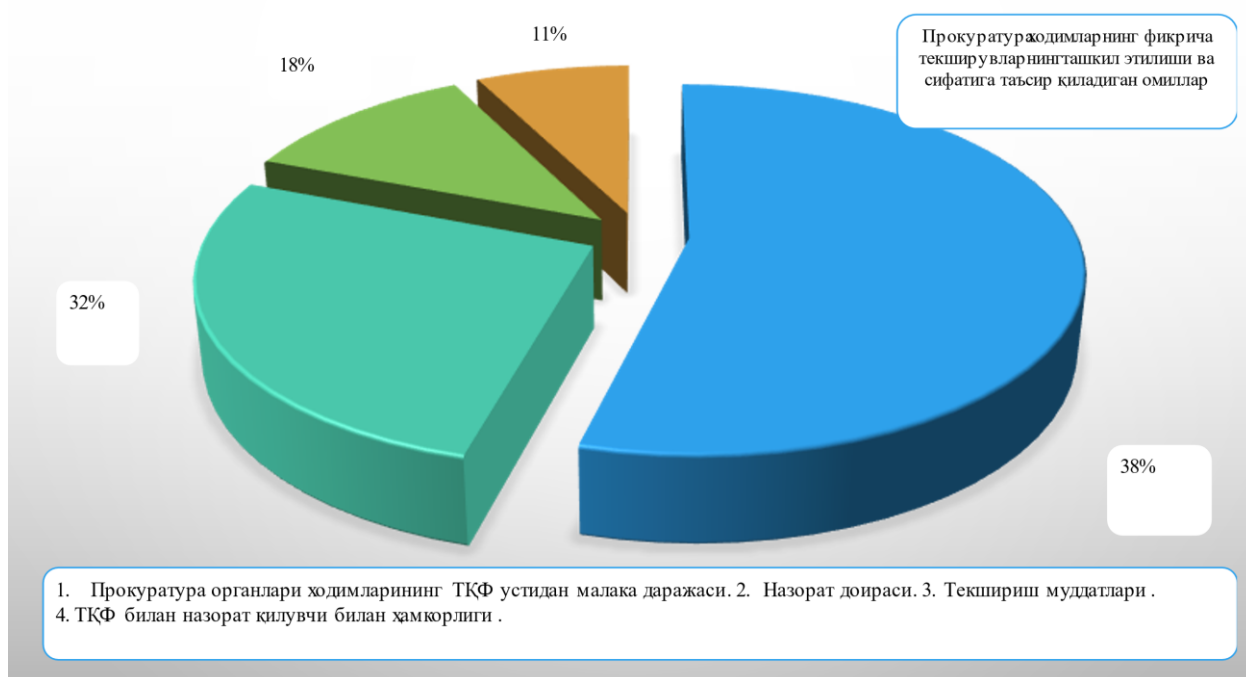
Е.Беляеванинг фикрича, тезкор-қидирув фаолияти натижаларини сохталаштиришнинг энг кенг тарқалган сабаблари ва мақсадлари орасида тадқиқотчилар идоравий ва корпоратив манфаатларни қондиришни, шу жумладан жамоанинг иш кўрсаткичларини яхшилаш, жиноятчиликка қарши курашда ўз меҳнати кўрсаткичларини сунъий равишда ошириш орқали шахсий манфаатларни қондириш, мансаб поғонасида муваффақиятли кўтарилиш, ўз иш жойидаги ҳақиқий ҳолатни зийнатлаш, безашга интилиш, ўз лаёқатсизлигини яшириш

---

¹ Ўзбекистон Республикаси Олий суди Пленумининг 1999 йил 24 сентябрдаги 19-сонли “Порахўрлик ишлари бўйича суд амалиёти тўғрисида”ги Қарорининг 7-банди.

кабилар.¹ А.Пўлатов провокатор жинойтни содир этишда турли мотивларни ҳам мақсад қилиб қўйган бўлиши мумкинлигини таъкидлаган. Чунончи, ғаразли, ўч олиш, каръера, кўра олмаслик, ёлғон бурч хисси ва бошқалар.²

Бундан ташқари, ТҚФ устидан назоратнинг самарасизлиги қуйидаги омиллар ҳам сабаб бўлиши мумкин.

ТҚФ натижаларини қалбакилаштириш сабаблари келтирилган рўйхати, бизнинг фикримизча, мавжуд тезкор-қидирув фаолияти мақсади самарадорлигига жиддий салбий таъсир қилади.

Жинойтларни провокация қилиш амалиётига ва тезкор-қидирув натижаларини қалбакилаштириш амалиётига барҳам бериш нафақат ТҚФ устидан идоравий назорат ва ҳисобот кўрсаткичлари тизимини оптималлаштиришни, балки тезкор ходимларнинг ҳуқуқий онги даражасини оширишга қаратилган тарбиявий ишлар самарадорлиги ошириш ҳам муҳим саналади, натижада ТҚФ шахсларнинг ҳуқуқларни таъминлашнинг энг муҳим омили бўлиб хизмат қилади.³

Айтиш жоизки, мансабдор шахслар ва фуқаролар томонидан провокация билан боғлиқ ҳаракатларни амалга оширилганлик учун жавобгарлик масалалари миллий жинойт қонунчилигимизда бир қатор

¹ Беляева Е.Р. Мотивы и цели совершения фальсификации результатов оперативно-розыскной деятельности как элементы криминалистической характеристики данного преступления. URL: http://e-notabene.ru/pm/article_18636.html (дата обращения: 26.04.23).

² Пўлатов А. Тезкор-қидирув фаолияти ва унинг ҳуқуқий асослари. – Т.: Ўзбекистон, 2021. 364 б.

³ Ефремов А.М. Оперативно-розыскная деятельность и личные тайны : монография / А.М.Ефремов. – Иркутск : ВСИ МВД России, 2001. С. 191-192.

моддаларда айрим провакация оид элементлари кўришимиз мумкин. Масалан, Ўзбекистон Республикаси Жиноят кодексининг 230-моддасига биноан, суриштирувчи, терговчи ёки прокурор томонидан айбсизлиги аён бўлган шахсни ижтимоий хавфли қилмишни содир этганликда айблаб жавобгарликка тортиш; исботлашни амалга ошираётган шахслар ёки исботлашда иштирок этиш учун жалб қилинаётган шахслар томонидан далилларнинг терговга қадар текширув ва жиноят ишлари материаллари бўйича далилларни тўплаш, текшириш ва баҳолаш чоғида ғаразли ёки бошқа паст ниятларда ҳужжатларга ёхуд ашёларга била туриб ёлғон маълумотларни киритишда ва ўзга бузиб кўрсатишларда намоён бўладиган сохталаштирилиши (қалбакилаштирилиши) (230¹-модда); жиноятни содир этишга алоқаси йўқлиги олдиндан аён бўлган шахсни жиноий таъқиб қилиш мақсадида ёхуд шахснинг шаъни, кадр-қиммати ва ишчанлик обрўсига зарар етказиш мақсадида тезкор-қидирув фаолияти натижаларини тезкор-қидирув тадбирларини амалга оширишга ваколатли шахслар томонидан сохталаштириш (қалбакилаштириш) (230²-модда).¹ Бироқ, миллий жиноят қонунчилигимизда провакация билан боғлиқ жиноятларни тартибга солувчи яхлит норма назарда тутилмаган.

Таъкидлаш жоизки, провакацияга оид жиноятларга қарши курашиш масаласида хорижий мамлакатлар қонунчилиги анча илгарилаб кетган. Мисол учун, Россия Федерациясининг Жиноят кодекси 304-моддасига биноан, провакация бу - давлат ёки маҳаллий эҳтиёжларни қондириш учун товарлар, ишлар, хизматлар харид қилиш соҳасида пора, тижорат пора ёки пора беришга провакация қилиш тушунилади.² Худди шундай қоида, Қирғизистон Республикасининг Жиноят кодексининг 362-моддасида акс эттирилган. Аммо, ушбу модда иккинчи қисми изоҳида провакация ҳаракати учун жиноий истисно ҳолларини кўришимиз мумкин. Яъни агар суруштирувчи, терговчи ёки прокурор шахсни пора олиш нияти (амалга ошириш) мавжудлигини аниқлаш ёки шундай белгилари номоён бўлган тақдирда ёхуд пора олинганлигини кейинчалик фош қилиш мақсадида провакация билан боғлиқ текширувларни ўтказиши мумкинлиги белгилаб қўйган.³

Демак, бизнингча, провокаторнинг бошқа шахсни жиноий жавобгарликка тортиш мақсадида жиноят содир этишга ундаган ҳаракатлари далолатчилик деб топилади. Агар провокатор фақат шахснинг жиноят содир этиш истагини уйғотиш билан чекланиб қолмаган бўлса, балки масалан, уни содир этиш режасини ишлаб чиққан

---

¹ Ўзбекистон Республикасининг Жиноят кодекси. – Т.: Ўзбекистон, 2023.

² "Уголовный кодекс Российской Федерации" от 13.06.1996 N 63-ФЗ (ред. от 04.08.2023).

³ Уголовный Кодекс Кыргызской Республики от 28 октября 2021 года № 127 (с изменениями и дополнениями по состоянию на 25.07.2023 г.).

бўлса, оддий фуқарога жиноят содир этиш қуроллари, ҳужжатлар ва бошқаларни тақдим этган бўлса, у ташкилотчи сифатида қаралади.

Юқорида таҳлил қилинган қонунчиликлар шуни кўрсатадики, агар жиноят қонунчилигини чуқурроқ мантиқан ўйлаб кўрадиган бўлсак, гап провокация ҳақида эмас, балки, ТҚФ натижаларини сохталаштириш ёки қалбакиллаштириш ҳақида гап бораётганини англаб олиш мумкин. Бундай, хатти-ҳаракатларни амалга оширишни чеклаш “Россия Федерацияси Тезкор-қидирув фаолияти тўғрисида”ги Қонуннинг 5-моддасида кўришимиз мумкин.¹ Яъни, ғайриқонуний хатти-ҳаракатларга тўғридан-тўғри ёки билвосита кўндириш, оғдириш, ундаш (провокация) ҳаракатларини амалга ошириш таъқиқланади. Бу эса, ўз навбатида тезкор-қидирув фаолиятини амалга оширишда инсон ва фуқароларни ҳуқуқ ва эркинликларини ҳурмат қилиш асосий принципи эканлигини таъкидланган.

Мисол учун, 2018 йил апрель ойининг 3 куни жиноят ишлари бўйича Тошкент шаҳар суди кассация инстанцияси судлов ҳайъатида кўрилган суд мажлисида ЖСХ-1-361/10-сонли жиноят ишида адвокат томонидан ХҚМО томонидан фуқаро “А” (илгари вилоят суди раиси лавозимида ишлаган) нисбатан провакация белгилари мавжудлиги тўғрисида судга шикоят қилган.² Адвокатнинг айтишича, фуқаро “А” га ТҚО томонидан жиноят ишида гувоҳ сифатида ўтган шахс билан олдиндан тил бириктирган ҳолда, фуқаро “А” га ғайриҳуқуқий ҳаракат амалга оширилганлигини маълум қилган. Фуқаро “А” яқин таниши орқали, яъни жиноят ишида гувоҳ сифатида қатнашган шахс, фуқаро “А” га танишининг жиноят иши бўйича моддий рағбатлантириш эвазига ёрдам беришни сўраб борган ва пулни кўрсатиб, фуқаро “А” нинг хизмат столига қўйган. Шу пайтда ХМҚО томонидан, фуқаро “А” қўлган олинган ва тергов ҳаракатлари амалга оширилган. Бунинг натижасида, фуқаро “А” озодликдан маҳрум этиш жазоси билан ҳукм этилган. Қайд этиш лозимки, порахўрлик ишларида мансабдор шахс билан жиноятни содир этишда аввалдан, яъни жиноят бошлангунча келишиб олган бўлиши лозим (Порахўрлик ишлари бўйича суд амалиёти тўғрисидаги пленум қарори³). Шу асносида, жиноят ишлари бўйича Тошкент шаҳар суди ЖКнинг (XVI боб. Одил судловга қарши жиноятлар) ва ЖПКнинг бир қатор моддалар асосида бу масала юзасидан, фуқаро “А” га ЖПКнинг (ЖПК 83-моддаси, 2-бандига асосан) реабилитация қилган.

Таъкидлаш жоизки, миллий жиноят қонунчилигимизда, провакация жиноят масаласига оид тартибга солувчи яхлит институт мавжуд эмас. Юқоридаги таҳлиллар натижасида бизнинг фикримизча, “Тезкор-

¹ Федеральный закон РФ от 12.08.1995 N 144-ФЗ (ред. от 29.12.2022) "Об оперативно-розыскной деятельности".

² ЖСХ-1-361/10-сонли жиноят иши.

³ “Порахўрлик ишлари бўйича суд амалиёти тўғрисида”ги Ўзбекистон Республикаси Олий суди Пленумининг қарори, 24.09.1999 йилдаги 19-сон.

қидирув фаолияти тўғрисида”ги Қонунида тезкор-қидирув фаолияти натижаларини сохталаштиришни олдини олиш мақсадида, инсон ва фуқаролари ва қонуний манфаатлари ҳимоя қилишда устувор принципи эканлигини белгилаб қўйиш мақсадга мувофиқ саналади.

СОЛИҚ ҚОНУНЧИЛИГИДАГИ АЙРИМ ТАФОВУТЛАР

Усмонов Мансурбек Мухаммаджонович

Ҳуқуқни муҳофаза қилиш академияси

Прокурорлик фаолияти ва прокурор

назорати кафедраси ўқитувчиси

Сўнги йилларда мамлакатимизда тадбиркорлик субъектлари фаолиятини ҳар томонлама қўллаб-қувватлаш, қулай ишбилармонлик муҳитини яратиш борасида кенг кўламли ислохотлар амалга оширилмоқда.

Шундай бўлсада, солиқ соҳасида аниқланаётган ҳуқуқбузарликлар юзасидан тўпланган текшириш материалларини қонуний ҳал этиш борасидаги қонунчилик ҳужжатларида ҳанузга қадар тафавутлар мавжуд.

Хусусан, Ўзбекистон Республикасининг 29.08.1997 йилдаги “Давлат солиқ хизмати тўғрисида”ги Қонуни 5-моддаси, 17-бандида бозорлар, савдо комплекслари ҳудудларида ва уларга туташ бўлган автотранспорт воситаларини вақтинча сақлаш жойларида аниқланган молиявий-иқтисодий ва солиқ соҳаларида ҳуқуқбузарликлар содир этилганлиги фактлари юзасидан терговга қадар текширувлар ўтказиш, улар бўйича жиноят ишлари қўзғатиш, жиноят ишларини терговга тегишлилигига кўра ҳуқуқни муҳофаза қилувчи органларга топшириш белгиланган.

Маълумки, бозорлар, савдо комплекслари, уларга туташ автомобиль тўхташ жойлари, шунингдек, улар ҳудудида фаолият кўрсатаётган тадбиркорлик субъектлари фаолиятини текшириш ҳуқуқи Ўзбекистон Республикаси Президентининг 08.01.2010 йилдаги “Республика солиқ органлари тизимини янада модернизация қилиш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПҚ-1257-сон Қарори 3-бандига мувофиқ фақатгина давлат солиқ хизмати органлари томонидан амалга оширилади.

Вазирлар Маҳкамасининг 17.04.2019 йилдаги “Давлат солиқ хизмати органлари фаолиятини янада такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги 320-сонли қарори билан тасдиқланган “Ўзбекистон Республикаси Давлат солиқ қўмитаси тўғрисида”ги Низомнинг 3-бобида қўмитанинг вазифалари ва функциялари, 4-бобида қўмитанинг ҳуқуқлари ва жавобгарлиги белгиланган.

Уларга кўра, бозорлар ва савдо комплексларининг молия-хўжалик фаолияти, улар томонидан солиқ тўғрисидаги қонун ҳужжатларига риоя

этилиши юзасидан назоратни амалга ошириш ҳамда уларнинг ҳудудида аниқланган ҳуқуқбузарликлар бўйича терговга қадар текширув ўтказиб, жиноят ишларини терговга тегишлилигига кўра ҳуқуқни муҳофаза қилувчи органларга топшириш соҳасида бир қатор чора-тадбирларни амалга ошириши назарда тутилган.

Масалан, бозорлар, савдо комплекслари ҳудудларида, уларга туташ бўлган автомобиль воситаларининг тўхташ жойларида молиявий-иқтисодий ва солиқ соҳаларида ҳуқуқни бузиш содир этилиши ҳолатлари бўйича терговга қадар текширувларни ташкил этади ва олиб боради, жиноий ишлар қўзғайди, жиноят ишларини терговга тегишлилигига кўра ҳуқуқни муҳофаза қилувчи органларга беради.

Терговга қадар текширувни амалга оширувчи органлар тизими Жиноят-процессуал кодексининг 39¹-моддасида кўрсатиб ўтилган.

Бинобарин, ушбу модданинг 11-бандида Ўзбекистон Республикаси Давлат солиқ қўмитасининг Чакана савдо ва хизмат кўрсатиш соҳасида ҳуқуқбузарликларни профилактика қилиш бош бошқармаси ва унинг ҳудудий бўлимлари — бозорлар, савдо комплекслари ҳудудларида ва уларга туташ бўлган автотранспорт воситаларини вақтинча сақлаш жойларида аниқланган молиявий-иқтисодий ва солиқ соҳаларидаги ҳуқуқбузарликларга доир ишлар бўйича терговга қадар текширувни амалга ошириши белгилаб қўйилган.

Жиноят-процессуал кодексининг 320²-моддасида терговга қадар текширув жиноятга оид аризалар, хабарлар ва бошқа маълумотларни текшириш, уларни кўриб чиқиш натижаси юзасидан қарор қабул қилишга доир тадбирларни, шунингдек иш учун аҳамиятли бўлиши мумкин бўлган жиноят излари, нарсалар ва ҳужжатларни мустаҳкамлаш ва сақлашга доир чораларни ўз ичига олади деб кўрсатиб ўтилган.

Ваҳоланки, Ўзбекистон Республикаси Президентининг 26.06.2018 йилдаги “Давлат солиқ хизмати органлари фаолиятини тубдан такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПҚ-3802-сон Қарори 12-бандига мувофиқ Давлат солиқ хизмати органлари ходимлари фаолиятида коррупциявий жиҳатларга барҳам бериш мақсадида Чакана савдо ва хизмат кўрсатиш соҳасида ҳуқуқбузарликларни профилактика қилиш бош бошқармаси ҳамда унинг ҳудудий бўлинмалари тугатилган.

Ушбуларни инобатга олиб, Ўзбекистон Республикаси Президентининг 26.06.2018 йилдаги “Давлат солиқ хизмати органлари фаолиятини тубдан такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПҚ-3802-сон қарорида белгиланган нормаларни амалдаги қонун ҳужжатларига мувофиқлаштириш мақсадида:

– Ўзбекистон Республикаси Жиноят-процессуал кодексининг 39¹-моддасининг 11-бандини “Ўзбекистон Республикаси Давлат солиқ қўмитасининг Чакана савдо ва хизмат кўрсатиш соҳасида ҳуқуқбузарликларни профилактика қилиш бош бошқармаси ва унинг ҳудудий бўлимлари – бозорлар, савдо комплекслари ҳудудларида ва

уларга туташ бўлган автотранспорт воситаларини вақтинча сақлаш жойларида аниқланган молиявий-иқтисодий ва солиқ соҳаларидаги ҳуқуқбузарликларга доир ишлар бўйича”;

– Ўзбекистон Республикасининг 29.08.1997 йилдаги “Давлат солиқ хизмати тўғрисида”ги Қонунининг 5-моддасида давлат солиқ хизмати органларининг ҳуқуқларининг 17-бандини “бозорлар, савдо комплекслари ҳудудларида ва уларга туташ бўлган автотранспорт воситаларини вақтинча сақлаш жойларида аниқланган молиявий-иқтисодий ва солиқ соҳаларида ҳуқуқбузарликлар содир этилганлиги фактлари юзасидан терговга қадар текширувлар ўтказиш, улар бўйича жиноят ишлари қўзғатиш, жиноят ишларини терговга тегишлилигига кўра ҳуқуқни муҳофаза қилувчи органларга топшириш” билан боғлиқ бандларни чиқариш;

– Вазирлар Маҳкамасининг 17.04.2019 йилдаги “Давлат солиқ хизмати органлари фаолиятини янада такомиллаштириш чоратадбирлари тўғрисида”ги 320-сон қарори билан тасдиқланган “Ўзбекистон Республикаси Давлат солиқ қўмитаси тўғрисида”ги Низомнинг 3-бобидаги “е” бандига ўзгартириш киритиш ҳамда 4-бобидаги 35-бандини чиқариш мақсадга мувофиқ бўлади.

Қайд этилган қонун ҳужжатларига ўзгартириш ва қўшимчалар киритилиши қонунчиликдаги ҳуқуқий қарама-қаршилиқлар ва амалдаги ҳуқуқий бўшлиқларнинг бартараф этилиши ҳамда бу борадаги ҳуқуқ нормаларни амалиётда бир хилда қўлланилиши таъминланади.

INTRODUCTION OF INFORMATION COMMUNICATION TECHNOLOGIES TO THE ACTIVITIES OF THE COURTS AND THE RIGHT TO ACCESS INFORMATION TO THE ACTIVITIES OF THE COURTS: NECESSITY AND LEGAL BASIS

Ergashev Farrukh Alisherovich

independent researcher of the Law
enforcement Academy Judge of the
Tashkent City Court criminal cases

Ensuring the rule of law in society, reliable protection of human rights and interests form the basis of the consistent reforms carried out in the judicial system of our country. In this sense, the introduction of modern information and communication technologies into the activities of the courts, the creation of Information Systems and resources that ensure the improvement of the effectiveness of proceedings in the courts, the introduction of Electronic Document Exchange and the study and analysis of advanced experience of foreign countries developed in this regard are one of the urgent tasks of today.

In fact, the use of modern information and communication technologies accelerates the circulation of electronic documents in the activities of courts in civil, criminal, economic and administrative cases, ensuring the collection, operation, systematization and storage of relevant information. At the same time, the court provides the opportunity to inform the participants of the hearing electronically through the information system and send them court documents and other correspondence. All this ultimately serves to improve the effectiveness of Justice, to ensure its speed and convenience.

Article 32 of the "Comprehensive measures program for further reform of the judicial system, strengthening guarantees of reliable protection of rights and freedoms of citizens" approved by the decree of the president of the Republic of Uzbekistan dated October 21, 2016 No. 4850 "On measures for further reform of the judicial system, strengthening guarantees of reliable protection of rights and freedoms of Citizens" provides for, the use of videoconferencing communication was envisaged, as well as the wider introduction of video, audio recording of procedural actions.

In addition, on October 5, 2016, the president of the Republic of Uzbekistan issued Decree No. 4848 No. 9 of the decree of the president of the Republic of Uzbekistan "on ensuring the rapid development of entrepreneurial activity, comprehensive protection of private property and qualitative improvement of the business environment - the paragraph also set out the development of a program that provides for the gradual introduction of audio and video recording mechanisms to court sessions, the placement of court decisions on websites, in order to ensure reliable protection of entrepreneurs ' rights through the court, transparency and impartiality.

On the initiative of the president of the Republic of Uzbekistan Shavkat Mirziyoev, the strategy of action on the five priority units of development of the Republic of Uzbekistan was adopted in 2017-2021.

This draft document, which determined the life of the citizens of our country for the next five years, was developed as a result of a comprehensive study of current issues that are thinking of residents and entrepreneurs, analysis of current legislation, law enforcement practices and advanced foreign experience, as well as a wide public discussion.

The goal of the action strategy was to radically increase the effectiveness of the reforms carried out, create conditions for ensuring the comprehensive and rapid development of the state and society, modernize the country and liberalize all spheres of life.

According to paragraph 65 of the state program approved by the action strategy, the following forms and methods of modern information and communication technologies were envisaged for the activities of the courts:

introduction of the procedure for the automatic distribution of cases between judges;

introduction of corporate communication, providing timely electronic information exchange in courts, introduction of a modern information and communication system into judicial activities;

maintaining an information and legal electronic base of court decisions, the implementation of the procedure for printing all court decisions (except those considered in a closed trial), while ensuring the immunity of privacy and with the consent of the participants in the court.

The state program also provided for the development of a bill allowing modern forms and methods of conducting court proceedings in electronic order, including the implementation of mutual electronic cooperation with process participants, the use of video conferencing, as well as comprehensive measures for the wider introduction of video, audio recording of procedural actions, new types of shorthand of judicial and investigative processes (paragraphs 73 and 82).

Also, the decision of the president of the Republic of Uzbekistan dated August 30, 2017 PQ-3250 "On measures to further introduce modern information and communication technologies into the activities of the courts" and the adoption of a program for the introduction of modern information and communication technologies into the activities of the courts in 2017-2020 as an appendix to this decision; on September 3, 2020, the decision of the president of the Republic of Uzbekistan "On measures to digitize the activities of the judicial authorities" PQ-4818 served as the basis for the attention to scientific research work in this area.

Consequently, in order to ensure the legality, validity and fairness of judicial decisions, ensuring its openness and transparency to everyone in order to ensure the legality, validity and fairness of the Justice document before the fields of procedural law of our country, it is important to research and study the problems of rapid introduction of modern information technologies into the activities of the courts.

However, the analysis of scientific research work carried out in this area shows that the work of a holistic dissertation, which studies the theoretical and legal issues of the introduction of modern information and communication technologies into the activities of the courts at the level of a doctor of philosophy in legal Sciences, was not carried out.

At this point, in 2021, E.K. Sabirov, defended a doctoral dissertation (PhD) on the topic "Organization of legal protection activities." In the specialty of 12.00.07-Judicial power. "Organizational and legal basis for ensuring the openness of judicial activities". "Advocacy" Prosecutorial supervision. In addition, in 2023, Pirmatov Otabek Shavkatovich published 12.00.04 – "Civil procedural law. Economic procedural law. In the specialty "Arbitration process and mediation" defended a dissertation for the degree of Doctor of Legal Sciences (Doctor of Science) on the topic "digitization and virtualization of civil litigation". However, in the dissertations of the above researchers, theoretical and practical issues of the introduction of information communication

technologies into the activities of the courts have not been studied by in-depth and comprehensive research.

It should be noted that the development strategy of the new Uzbekistan for 2022 — 2026 and the implementation of Information Communication Technologies in the activities of the courts in regulatory legal acts adopted on this basis took the state to a new level. At the same time, the research of theoretical and practical aspects of such issues as ensuring the necessary level of professional training for the implementation of innovative technologies in the field of justice, full digitalization of the activities of the courts, introduction of artificial intelligence technologies into this activity, improving the exchange of electronic information between judicial authorities and other agencies, expanding the possibilities.

It is known that a person considered a conscious being relies on both material goods and intangible goods in his life. In this, not only does a person have to eat, drink and shelter to live, but through certain knowledge, thinking, creativity, life experience, human needs are formed and satisfied. On the basis of the human spiritual world, however, information and data are the primary basis.

To this day, a visible look at the development of the personality society, the main stages of development are associated with changes in the system of creation, storage, transmission of information. In the early days, information was transferred to each other only orally between people, and since the circle of people was limited by a certain life span, the system of storing information, transmission was in a very narrow circle.

Information of any appearance was passed down from generation to generation in the form of books in certain sources, in particular paper ones, was exchanged between civilizations and had a great influence on human civilization. Most country ponies were proud of their rich libraries. When a country was invaded, its libraries were even destroyed to insult it. Because the loss of the library was considered to be a huge loss, a great tragedy for the country-nation.

As a result of the discovery of paper and the development of its technology, the possibility of writing books expanded, and most people had access to them. Then in Germany, a book-printing tin was discovered by Johann Guttenberg in 1455, and from 1456 there was an opportunity to print, distribute books in public.

In 1868, the District military headquarters in Tashkent established the first printing plant in Central Asia. They published books, newspapers not only in Cyrillic, but also in Arabic spelling.

This means that mastering book prints is considered a kind of revolutionary stage in the dissemination of information. Because, through them, the opportunity arose to convey any information, facts, information, events and phenomena to persons of a certain circle.

Experts associate a new stage of development in the information transmission system with the invention of electricity. As a result, telegraph, telephone, radio, television appeared. Now these tools have made it possible to convey and receive information directly to a wide range of the population not only in writing, but also in the image, voice, in different sizes.

Today, the creation of Computer, Information and Communication Technologies has made it possible to convey information in a comprehensive way, in different volumes, in different forms, in a real environment and to an audience of an unlimited range. At the same time, the subjects receiving information themselves have become an active participant in and directly enter this information space on their own initiative.

The 21st century is in the so-called information and information technology age. Even teachings about an informed society have arisen, and such a society is considered to have certain signs of its own. So, issues related to information and information communication technologies can have a very strong impact on the development of society.

The establishment of the information system serves as an important factor for the educational process, directly in the organization of production activities, in public administration, in the activities of civil society institutions, for the spiritual maturation of a person. If this process is organized with the skillful use of these tools, it will be possible to achieve qualitatively new and new milestones, and results.

About the essence of information in social life, the great thinker Alisher Navoi said in his time:

If you are a king – you are aware of,
If you are aware of – you are the king.

In this place, the meaning of awareness should be interpreted in a broad sense. A perfect person is a person who is aware of a huge amount of knowledge, information and uses it in his place.

There are different approaches to the concept of information. In particular, as defined in Article 3 of the law of the Republic of Uzbekistan "On the principles and guarantees of freedom of information", information is information about persons, objects, facts, events, phenomena and processes, regardless of the form of information and actions taken.

Speaking about the role of information in the human rights system, this right is directly entrenched in the Universal Declaration of human rights and the International Covenant on civil and political rights of 1966. In accordance with these international legal documents, Article 33 of the Constitution of the Republic of Uzbekistan states that "Everyone has the right to freedom of thought, speech and belief. Everyone has the right to search, receive and disseminate the desired information."

The state creates conditions for ensuring the use of the world Information Network the Internet.

The restriction of the right to search, receive and disseminate information is strengthened only in accordance with the law and only in order to protect the constitutional order, the health of the population, social morality, the rights and freedoms of other persons, to ensure public safety and public order, as well as to prevent the disclosure of state secrets or other secrets guarded by law.

Information is considered an intangible object and has an ideal, ideological appearance. The information resource is considered to be an embodied tool of information, while the immediate information transmitter. This tool, as a material tool, can be in the form of paper or in electronic messengers, discs. In this case, it is necessary to understand the owner of information in relation to the material medium - resource in which information is embodied, and not the owner in relation to himself.

As George Bernard Shaw noted, "I have one apple, you have one Apple. If we both exchange apples, we will have one apple each. I have one idea, you have one. If we both exchange ideas, both of us will have two ideas, and at the same time we will not lose anything."

In this regard, it should be noted that information can be categorized by different criteria. In particular, information is divided into legal information and non-legal information types in the legal system by criteria. In this, legal information is created in the order of creativity of law, finds its embodiment in regulatory legal acts. Non-legal information, on the other hand, is created in law enforcement and law enforcement activities. For example, information about household conditions, personal experiences. These directly help to understand the law, to understand its essence, to apply legal information. The right is always applied in a certain situation and conditions, in relation to a specific person and phenomenon. The information that constitutes these phenomena is non-specific information.

Information is divided into open, limited, and confidential information, depending on the level of human dating opportunities.

The range of open data is extremely wide, that is, all information in general use, at the same time the legislator will definitely emphasize that some information will be open. According to Article 37 of the law of the Republic of Uzbekistan "On guarantees of freedom of entrepreneurial activity" of May 2, 2012, the rules for the protection of undisclosed information are provided for information that cannot be a service or trade secret in accordance with the law and it does not apply to information about legal entities, rights to property and transactions to be concluded on property and subject to state registration, information to be supplemented in the history of the State Statistical Report.

The category of limited information includes limited information of persons who must be aware of it, which is used in the economic, commercial circulation between private individuals within a certain framework. Its regime is largely determined by civil and cocktail legislation. For example, these include production secrets, trade secrets, occupational secrets, personal information, information received under a contract of contract.

The next group of information is made up of confidential information. These are directly related to state secrets. For example, state, military and service secrets are directly part of the state secret.

In this regard, certain rules are also formulated in the legislation of foreign countries. In particular, there is a 13-section UK law, The official secret Acts, which prohibits public secrets from being communicated to third parties. Information regarding the secret services is regulated by this law.

Information is considered to be the object of a civil-legal relationship. They appear as information contained in science, literature and works of Art, other forms containing information (works of architecture, photography, etc.), as well as in documents (patents, certificates) establishing copyright and exclusive rights.

Media-Distributed information is a form of periodic distribution that has a fixed name and is published or broadcast in a printed manner (newspapers, magazines, newsletters, bulletins, etc.) and (or) electronically (tele -, radio -, video, film-chronic programs, websites in nationwide telecommunications networks) at least once every six months.

Information law also contains information in the form of official documents. Such information includes documents that received state authorities and administration agencies, judicial authorities, public associations and other organizations in the process of law enforcement practice. For example, decisions, instructions, manuals, etc. In this place, it is necessary that the difference between official documents and legislative acts is not overlooked.

In the effective implementation of the above issues, an important place in this regard is occupied by the study and in-depth analysis of the advanced experiences of developed foreign countries. After all, in the experience of foreign countries, there are issues that are somewhat interesting from a practical point of view related to the forms and methods of introducing information communication technologies into the activities of the courts.

Therefore, the following theoretical tasks stand before the legal scholars and specialists conducting research in this area:

- determination (definition) of the scope of the use of technical means in the conduct of civil, economic, criminal and administrative legal proceedings;

- to protect the provisions of the current civil, economic, criminal and administrative proceedings from the "aggression" of the technique and establish the limit of its scope of influence;

- analysis of the peculiarities of the use of electronic evidence in the conduct of civil, economic, criminal and administrative legal proceedings, research on issues to be considered when assessing them by the courts;

- research of scientific and practical features of the formation of criteria and procedure for electronic distribution of cases between judges;

- these include the boundaries in the use of technical means during civil, economic, criminal and administrative legal proceedings and the development

of certain criteria related to this, for example, when the place of procedural actions of citizens during judicial activity can be replaced by technical achievements, and in which cases it can give the expected result and effect.

ФУҚАРОЛИК ИШЛАРИ БЎЙИЧА СУДЛАРДА ВОЯГА ЕТМАГАНЛАР БИЛАН БОҒЛИҚ ИШЛАРНИНГ КЎРИЛИШИДА ПРОКУРОР ИШТИРОКИНИ ТАЪМИНЛАШНИНГ МАҚСАДИ, ВАЗИФАЛАРИ ВА ЎЗИГА ХОС ХУСУСИЯТЛАРИ

Азимов Улугбек Азимович

*Бош прокуратура бошқарма катта
прокурори, мустақил изланувчи*

Аннотация. Мақолада фуқаролик ишлари бўйича судларда вояга етмаганлар ҳуқуқлари ва қонуний манфаатларини ҳимоя қилиш билан боғлиқ ишларнинг кўрилишида прокурор иштирокини таъминлашнинг мақсади, вазифалари ва ўзига хос хусусиятлари масалалари ўрин олган.

Калит сўзлар: прокурор, ҳуқуқларни ҳимоя қилиш, вояга етмаганлар, фуқаролик суд ишларини юритиш, қонуний вакил, даъвогар, жавобгар, қарши даъво, прокурор фикри, вакиллик, қонун ижроси, қонунийлик, миллий қонунчиликни такомиллаштириш, муаммолар ва уларнинг ечими.

Аннотация. В статье рассмотрены цели, задачи и особенности обеспечения участия прокурора в рассмотрении гражданскими судами дел, связанных с защитой прав и законных интересов несовершеннолетних.

Ключевые слова: прокурор, защита прав, несовершеннолетние, гражданское судопроизводство, законный представитель, истец, ответчик, встречный иск, мнение прокурора, представительство, правоприменение, законность, совершенствование национального законодательства, проблемы и пути их решения.

Abstract. This article discusses the tasks and specific features of ensuring the participation of the prosecutor in the consideration of cases related to minors in civil courts are included.

Key words: prosecutor, defense of rights, minors, civil proceedings, legal representative, claimant, defendant, counterclaim, prosecutor conclusion, complaint, law enforcement, legality, improvement of national legislation, problems and ways to solve them.

Боланинг ҳуқуқлари, эркинликлари ва қонуний манфаатларини ҳимоя қилиш давлатнинг энг муҳим вазифаларидан биридир. Бу Ўзбекистон Республикаси янги Конституциясининг 78-моддасида белгилаб қўйилган бўлиб, унга кўра, фарзандлар ота-онасининг насл-насаби ва фуқаролик ҳолатидан қатъи назар, қонун олдида тенгдирлар. Оналик, оталик ва болалик давлат томонидан муҳофаза қилинади.

Таъкидлаш жоизки, бу борада янги Ўзбекистонда мутлақо янги миллий ҳуқуқий тизим шакллантирилиб, “Инсон, унинг ҳуқуқлари, эркинликлари, айниқса, кадри-энг муҳим қадрият” деган тамойил эътироф этилмоқда. Эндиликда “Тараққиёт стратегиясида йиллар

давомида амал қилиб келган “давлат – жамият – инсон” тамойили “инсон – жамият – давлат” тамойилига ўзгартирилмоқда”¹.

Давлат сиёсатининг оила ва маънавий-ахлоқий қадриятларни мустаҳкамлашга қаратилган умумий эътиборига қарамай, вояга етмаганлар ҳуқуқларини ҳимоя қилиш соҳасидаги қонунчиликнинг ҳолати бу борадаги назоратни янада кучайтириш ва такомиллаштириш зарурлигини кўрсатмоқда.

Мамлакатимизда амалга оширилаётган суд-ҳуқуқ ислохотлари мазкур ислохотларнинг ажралмас қисми сифатида прокуратура идоралари вазифаларини аниқ белгиланишига олиб келди. Ўзбекистон Республикаси Президенти Ш.Мирзиёев 2017 йил 7 январда прокуратура органлари ходимлари куни олдидан соҳа ходимлари билан учрашувда ушбу масалага алоҳида эътибор қаратиб, “Одамлар ҳамма нарсага чидаши мумкин, адолатсизликка чидай олмайди. Жамиятда адолат барқарор бўлишида прокуратура органларининг ўрни катта бўлмоғи керак”, деб таъкидлади”². Бу фикрлар нафақат прокуратура органлари, балки давлат бошқаруви тизимининг барча бўғинларида хизмат қилаётган ходимлар, айниқса, раҳбарларни халқ билан яқин бўлиб, очиқ мулоқот қилиб, ишлашга ундайди.

Ўзбекистон Республикаси Президенти Ш.М.Мирзиёевнинг ташаббуси билан ишлаб чиқилган Янги Ўзбекистоннинг Тараққиёт стратегияси 17-мақсадида “ҳуқуқни муҳофаза қилувчи органларнинг янги қиёфасини шакллантириш ва уларнинг фаолиятини халқ манфаатлари, инсон кадр-қиммати, ҳуқуқ ва эркинликларини самарали ҳимоя қилишга йўналтириш устувор йўналиш сифатида белгиланиб, унда қонунийликни қатъий таъминловчи, очиқ ва адолатли прокуратура фаолиятининг мустаҳкам ҳуқуқий асосларини яратиш ҳамда “Қонун - устувор, жазо – муқаррар” тамойилини бош мезонга айлантириш бўйича вазифалар назарда тутилган”³.

Шундай экан, қонунийликни қатъий таъминловчи, очиқ ва адолатли прокуратура фаолиятининг мустаҳкам ҳуқуқий асосларини яратиш мақсадида фуқаролик суд ишларини юритишда прокурор иштирокининг мақсад ва вазифаларини чуқур тадқиқ этиш муҳим масалалардан бири ҳисобланади.

Маълумки, Ўзбекистон Республикасида прокуратура Ўзбекистон Республикаси ҳудудида қонунларнинг аниқ ва бир хилда бажарилиши

---

¹ Саидов А.Х. Янги Ўзбекистон Тараққиёт стратегияси: “давлат - жамият – инсон” тамойилидан “инсон - жамият – давлат” тамойилига ўтилмоқда // <https://sud.uz/1001-2/>

² Мирзиёев Ш.М. Қонун устуворлиги – инсон манфаатларини таъминлашнинг муҳим омилидир // <https://uza.uz/uz/posts/onun-ustuvorligi-inson-manfaatlarini-taminlashning-mu-im-omi-07-01-2017>

³Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2022 йил 28 январдаги “2022-2026 йилларга мўлжалланган янги Ўзбекистоннинг тараққиёт стратегияси” тўғрисидаги ПФ-60-сон Фармони // Қонунчилик маълумотлари миллий базаси, 29.01.2022 й., 06/22/60/0082-сон, 18.03.2022 й., 06/22/89/0227-сон, 21.04.2022 й., 06/22/113/0330-сон

устидан назоратни амалга оширадиган, давлатнинг мустақил органи ҳисобланади. Бош Қомусимизда “Ўзбекистон Республикаси ҳудудида қонунларнинг аниқ ва бир хилда бажарилиши устидан назоратни Ўзбекистон Республикасининг Бош прокурори ва унга бўйсунувчи прокурорлар амалга ошириши мустаҳкамланган (143-модда)”¹.

“Прокуратура тўғрисида”ги (янги таҳрири) Қонуннинг 2-моддасига мувофиқ, “Ўзбекистон Республикаси прокуратура органларининг асосий вазифалари қонун устуворлигини таъминлаш, қонунийликни мустаҳкамлаш, фуқароларнинг ҳуқуқ ҳамда эркинликларини, жамият ва давлатнинг қонун билан қўриқланадиган манфаатларини, Ўзбекистон Республикаси конституциявий тузумини ҳимоя қилиш, ҳуқуқбузарликларнинг олдини олиш ва профилактика қилишдан иборатдир”².

Шу муносабат билан прокуратура органлари учун Ўзбекистон Республикаси ҳудудида қонунларнинг аниқ ва бир хилда ижро этилишини назорат қилувчи орган сифатида вояга етмаганлар ҳуқуқларини ҳимоя қилиш инсон ҳуқуқлари фаолиятининг устувор йўналиши ҳисобланади деб аниқ айта оламиз.

Судларда фуқаролик (шу жумладан, вояга етмаганлар билан боғлиқ) ишларини кўришда иштирок этиш ҳамда қонунларга ҳилоф бўлган суд ҳужжатларига протест келтириш прокуратура органлари фаолиятининг асосий йўналишларидан бири (“Прокуратура тўғрисида”ги Қонуннинг 4-моддаси)³. Прокурорнинг фуқаролик ишларини кўришда иштирок этиши ҳамда қонунларга қарама-қарши бўлган суд ҳужжатларига протест келтириши прокурор назорати фаолиятининг муҳим кўринишларидан бири ҳисобланади.

Шу ўринда юридик адабиётларда прокурор назорати деганда давлат номидан махсус ваколатга эга бўлган мансабдор шахслар – прокурорлар томонидан қонун бузилиш ҳолатларини ўз вақтида аниқлаш ва бартараф қилиш, айбдор шахсларни қонун билан белгиланган тартибда жавобгарликка тортиш билан қонунларни аниқ ва бир хилда бажарилишини таъминлашга қаратилган фаолият тушунилиши таъкидланади.

Ҳуқуқий адабиётларда прокурор назоратининг ўзига хос хусусиятлари ўз ифодасини топган. Унга кўра:

1) мавжуд бўлган барча қонунларни фуқаролар ва ташкилотлар томонидан уларнинг фаолият доирасидан қатъи назар аниқ ва тўғри қўлланилишини таъминлаш;

2) прокурор назорати–прокуратура фаолиятининг бир йўналиши;

---

¹ Ўзбекистон Республикаси Конституцияси. - Т.: Ўзбекистон. 2023.

² Ўзбекистон Республикасининг янги таҳрирдаги “Прокуратура тўғрисида”ги қонуни // Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг Ахборотномаси, 2001. 9-10-сон, - 41 б.

³ Ўзбекистон Республикасининг янги таҳрирдаги “Прокуратура тўғрисида”ги қонуни // Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг Ахборотномаси, 2001. 9-10-сон, - 41 б.

3) прокурор назорати олий қонун чиқарувчи ва ижро органларига, Ўзбекистон Республикаси олий мансабдор шахсларига, умумий юрисдикция судларига, иқтисодий судларига ва Ўзбекистон Республикаси Конституциявий судига нисбатан татбиқ этилмаслиги ҳисобланади.

Масалан, профессор М.Х.Рустамбаев “прокурор назорати деганда давлат номидан махсус ваколатга эга бўлган мансабдор шахслар – прокурорлар томонидан қонун бузилиш ҳолатларини ўз вақтида аниқлаш ва бартараф қилиш, айбдор шахсларни қонун билан белгиланган тартибда жавобгарликка тортиш билан қонунларни аниқ ва бир хилда бажарилишини таъминлашга қаратилган фаолият тушунилишини таъкидлайди”¹.

Б.Х.Пўлатовнинг фикрича, “прокурор назорати - давлат фаолиятининг шу давлат номидан амалга оширилувчи алоҳида мустақил кўриниши ва прокуратуранинг асосий, етакчи функцияси ҳисобланади. Прокурор давлат номидан назоратни амалга оширади. Прокурор назорати фуқароларнинг ҳуқуқлари ва қонуний манфаатлари бузилишини тезкорлик билан аниқлаш ва бартараф этишнинг муҳим механизми бўлиб қолмоқда”².

Ф.Х.Рахимовнинг фикрича, “Ўзбекистонда прокурор назорати – Ўзбекистон Республикаси номидан давлат фаолиятини амалга оширувчи прокуратура органларининг ўзига хос фаолият туридир”³. Е.В.Коленконинг фикрича, “прокуратура назорати прокуратура фаолиятининг асосий йўналишларидан бири бўлиб, прокурор назорати орқали турли ҳуқуқбузарликларни аниқлаш ва уларнинг олдини олиш, агар асослар мавжуд бўлса, айбдор жисмоний ва юридик шахсларни тегишли турдаги жавобгарликка тортиш масаласи кўрилади”⁴.

Фуқаролик процессуал ҳуқуқининг намоёндаларидан бири, професор Ш.Ш.Шорахметовнинг таъкидлашича, “прокурор назорати ҳеч қандай маъмурий ҳокимиятга эга бўлмаганлигини, ҳар қандай маъмурий ҳокимиятдан фарқ қилишлигини ва бирорта маъмурий масала бўйича ҳеч қандай ҳал қилувчи овозга эга эмаслигини эсда тутиш керак. Прокурор фақат биргина нарсага ҳаққи бор ва мажбур, у ҳам бўлса ҳеч қандай маҳаллий хусусиятларга ва маҳаллий таъсирларга қарамасдан бутун Республикада қонунни ва бошқа ҳуқуқий меъёрларни бир хилда

---

¹ Рустамбоев М.Х. Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси ва прокуратура // Масъул муҳаррир: ю.ф.д., проф. А.Х.Саидов. –Т.: ТДЮИ, 2005, -8 б.

² Пўлатов Б.Х. Ўзбекистон Республикаси прокуратурасининг конституциявий мақоми // Ўзбекистон Республикаси Бош прокуратурасининг Олий ўқув курслари Ахборотномаси, 2017, №4 (32). – Б. 27-28.

³ Рахимов Ф.Х. Прокурор назорати ва фаолият йўналишлари: илмий-амалий мақолалар тўплами / Ю.ф.д. Т.А.Умаров умумий таҳрири остида. -Т.: Ношир. 2008. -Б. 87-94.

⁴ Коленко Е.В. Деятельность прокуратуры Республики Узбекистан в сфере противодействия коррупции // Ўзбекистон Республикаси Бош прокуратураси Академияси Ахборотномаси, №1 (49) 2022 (Махсус сон). – 23 б.

тушунишнинг татбиқ этилишини кузатиб боришга қаратилган. Прокурорнинг бирдан-бир ҳуқуқ ва бурчи масалани суд ҳукмига топшириш лозимлиги юридик адабиётлардан маълум”¹.

Ҳуқуқий адабиётларда кучли ва мустақил суд ҳокимиятининг ташкил этилиши, судьялар ҳуқуқий мақомининг кучайтирилиши, ўз навбатида фуқаролик ишлари бўйича одил судловни амалга ошириш борасидаги суд жараёнларида прокурор назоратининг заруриятини истисно этиши юзасидан фикрлар ҳам билдириб ўтилади.

Хусусан, Ю.Лутченконинг фикрича, ҳуқуқ назариясида прокурорнинг суд муҳокамасидаги иштироки судлар томонидан қонуний ва асосли қарор қабул қилиш мақсадида одил судловни амалга оширишга кўмаклашишнинг бир воситаси сифатида кўрилади.

Юқоридаги таърифлар ва фикр-мулоҳазалардан кўриниб турибдики, фуқаролик судларида вояга етмаганлар билан боғлиқ ишларнинг кўрилишида прокурор иштироки прокуратура органлари фаолиятининг асосий йўналишларидан бири сифатида эътироф этилади. Қолаверса, мамлакатимиз бўйлаб қонунларнинг аниқ ва бир хилда бажарилиши устидан назоратни Ўзбекистон Республикасининг Бош прокурори ва унга бўйсунувчи прокурорлар амалга оширишини ҳисобга олган ҳолда прокурор судларда вояга етмаганлар билан боғлиқ ишларнинг кўрилишида давлат вакили сифатида иштирок этиб, суд қарорларининг қонуний, асосли ва адолатли бўлишини, процессда қонунийликни мустаҳкамлаш, қонун устуворлигини, инсон ва фуқароларнинг ҳуқуқ ва эркинликлари, давлат томонидан ўрнатилган қонунларни самарали ҳимоя қилишни таъминлашга кўмаклашади.

Бироқ, шу соҳага мансуб адабиётларда прокурор фуқаролик процессида, шу жумладан вояга етмаганлар билан боғлиқ ишларнинг кўрилишида “прокурор назорати”ни амалга оширадими ёки ишда иштирок этувчи шахс сифатида суднинг қонуний, асосли ва адолатли қарор қабул қилишига кўмаклашадими, деган саволлар ўртасида айрим баҳс-мунозаралар мавжуд.

Айрим муаллифлар фуқаролик процессида прокурор иштирокини ва ваколатларини кучайтириш тарафдорлари бўлсалар, айримлари эса, аксинча, фуқаролик процессида прокурор иштирокини чеклаш ёки тўлиқ чиқариб ташлашни таклиф қиладилар. Бу борада аксарият олимлар прокурорнинг фуқаролик процессидаги назорат предмети суд қарорларининг қонунийлиги ва асослилиги ҳамда уларни ижро этишда қонун ҳужжатларига амал қилинишидир деган ягона хулосага келганлар.

Масалан, Т.Н.Маслованинг фикрича, “Прокуратура тўғрисидаги қонунда фуқаролик процессида прокурорнинг вазифаси илгари қонун чиқарувчи томонидан қўлланилган “назорат” атамасидан фарқли

---

¹ Шорахметов Ш.Ш. Ўзбекистон Республикасининг фуқаролик процессуал ҳуқуқи: Дарслик. -Т.: Адолат. 2001. -72 б.

равишда “иштирок этиш” деб атала бошланди. Аммо фуқаролик процесидида прокурор давлат вакили сифатида процессда ҳуқуқни ҳимоя қилиш функциясини амалга ошириш ваколатига эга бўлиб қолади”¹. Бошқа бир гуруҳ олимлар “прокурорнинг фуқаролик процессидаги назорат предмети сақланиши ва бу предмет бўлиб суд қарорларининг қонунийлиги ва асослилиги ҳамда уларни ижро этиш жараёнида қонун ҳужжатларига амал қилиниши эканлиги ҳақида хулосани илгари суради”².

Демак, суд ва прокуратура органларининг қонунларнинг тўғри татбиқ қилинишидаги назорат вазифасида ўхшашликлар бўлса-да, бироқ бу вазифаларни фуқаролик процессида амалга оширишда суд ва прокурор турли ўзига хос усул ва шакллардан фойдаланади. Бинобарин, қонунларни тўғри татбиқ қилиш борасида прокуратура органларининг фаолияти судларникига бирмунча ўхшаш бўлса-да, судлар ўз фаолиятини одил судловни амалга оширишга қаратадилар, прокуратура эса, одил судловни амалга оширишда судларга ҳар томонлама ёрдамлашувчи органлардан бири ҳисобланади.

Фуқаролик ишлари бўйича судларда вояга етмаганлар билан боғлиқ ишларнинг кўрилишида прокурор иштирокининг мақсадини аниқлашда биринчи навбатда ҳуқуқий демократик давлат, адолатли жамият қуриш, қонун устуворлигини таъминлаш, қонунийликни мустаҳкамлаш, фуқароларнинг (ш.ж. болаларнинг) ҳуқуқлари ҳамда эркинликларини, жамият ва давлатнинг қонун билан қўриқланадиган манфаатларини ҳимоя қилиш, қонун ҳужжатларининг талаб ва нормаларига сўзсиз риоя этиш ғоясидан келиб чиқиш керак. Зеро, ҳуқуқий давлатда юқорида қайд этиб ўтилган принципларнинг амалда бўлиши нақадар муҳим бўлса, ушбу принципларга амал қилинишини кафолатлаш ҳам шу даражада долзарбдир. Фуқаролик судларида вояга етмаганлар ҳуқуқлари ва қонуний манфаатларини ҳимоя қилиш билан боғлиқ ишларни кўриш жараёнида прокурор қонун устуворлигини таъминлаш, қонунийликни мустаҳкамлаш, фуқароларнинг ҳуқуқ ҳамда эркинликларини, жамият ва давлатнинг қонун билан қўриқланадиган манфаатларини ҳимоя қилиш бўйича зиммасига юклатилган асосий вазифаларни бажариш баробарида фуқаролик суд ишларини юритишнинг 2018 йил 22 январда қабул қилинган Ўзбекистон Республикасининг Фуқаролик процессуал кодекси (ФПК) 2-моддасида назарда тутилган вазифаларини амалга ошириш борасида судларга кўмаклашади ва шу орқали ҳам ҳуқуқий давлатнинг ривожига ўз ҳиссасини қўшади.

ФПКнинг 2-моддасига биноан, фуқаролик суд ишларини юритиш вазифалари қуйидагилардан иборат:

---

¹ Маслова Т.Н. Проблемы участия прокурора в гражданском судопроизводстве: автореф. дис. соис. учен. степ. канд. юрид. наук. -Саратов, 2002. - 24 с.

² Савицкий В.М. Государственное обвинение в суде. М., 1971. -Б. 13-36; Божьев В.П. Уголовно-процессуальные правоотношения. М., 1975. -Б. 154-155.

фуқароларнинг шахсий, сиёсий, иқтисодий ва ижтимоий ҳуқуқларини, эркинликлари ва қонуний манфаатларини, Ўзбекистон Республикасининг ҳуқуқлари ва манфаатларини, шунингдек корхоналар, муассасалар, ташкилотлар, нодавлат нотижорат ташкилотларининг (бундан буён матнда ташкилотлар деб юритилади) ҳуқуқлари ҳамда қонун билан қўриқланадиган манфаатларини ҳимоя қилиш мақсадида фуқаролик ишларини адолатли, ўз вақтида кўриб чиқиш ва ҳал этиш;

қонунийлик ва ҳуқуқ-тартиботни мустаҳкамлашга, демократияни, ижтимоий адолатни, фуқаролар ўртасида тинчлик ва миллий тотувликни таъминлашга кўмаклашиш;

қонунга ва судга нисбатан ҳурмат муносабатини шакллантириш¹.

Шу ўринда, Бош прокурорининг 2015 йил 17 ноябрдаги “Судларда фуқаролик ишлари кўрилишида прокурор иштирокининг самарадорлигини янада ошириш тўғрисида”ги 124-сон буйруғида ҳам Ўзбекистон Республикаси прокуратура органларининг судларда фуқаролик ишлари кўрилишидаги асосий вазифалари ўз ифодасини топган. Унга кўра, қонунда белгиланган ваколатлар орқали суд қарорларининг қонуний, асосли ва адолатли бўлишига эришиш ҳамда қонунийликни мустаҳкамлаш, қонун устуворлигини, фуқароларнинг ҳуқуқ ва эркинликлари, жамият ва давлатнинг қонун билан қўриқланадиган манфаатларини самарали ҳимоя қилишни таъминлаш Ўзбекистон Республикаси прокуратура органларининг судларда фуқаролик ишлари кўрилишидаги асосий вазифалари сифатида белгиланган².

Шу ўринда таъкидлаш керакки, фуқаролик процессида прокурорнинг бошқа иштирокчилардан фарқли жиҳатларидан бири прокурор жараённинг барча иштирокчилари томонидан амалдаги қонун ҳужжатлари нормаларига риоя этилишини назорат қилиш ваколатига эгаллигида ҳам намоён бўлади.

Бинобарин, Бош прокурорининг юқорида қайд этилган 124-сон буйруғининг 2-бандида ҳам судларда фуқаролик ишлари кўрилишида прокурор ваколатлари:

жамиятда қонун устуворлигини таъминлаш, қонунийлик, ижтимоий адолат, тинчлик ва миллий тотувликни мустаҳкамлашга;

фуқароларнинг Конституция ва қонунларида мустаҳкамланган шахсий, сиёсий, иқтисодий, ижтимоий ҳуқуқ ва эркинликларини, жамият ва давлатнинг ҳамда хусусий мулк эгаларининг қонуний манфаатларини ҳимоялашга;

---

¹ Ўзбекистон Республикасининг 2018 йил 1 апрелдаги Фуқаролик процессуал кодекси // <https://lex.uz/docs/3517334>

² Прокурорлар фаолияти рейтинг бўйича баҳоланади // https://www.gazeta.uz/uz/2017/01/09/prokuratura/?auth_finish=1#!

қонунда назарда тутилган ҳолларда, шунингдек прокурорнинг (даъво) аризасига кўра қўзғатилган ишлар бўйича барча суд инстанцияларида прокурор иштирокини таъминлашга;

қонунда прокурор иштирок этиши шартлиги белгиланган, прокурор (даъво) аризаси асосида қўзғатилган, шунингдек мурожаатлар асосида ўрганилган ишлар бўйича судларнинг ноқонуний қарорларини қонунга мувофиқлаштириш чораларини кўришга;

суд қарорларини мурожаатларга асосан ўрганиш ва аниқланган қонунбузилишларни бартараф этишга йўналтирилиши лозимлиги ҳақида аниқ кўрсатмалар берилган¹.

Шунингдек, қуйидагилар, яъни:

фаолиятнинг тизимли таҳлил асосида ташкил этилганлиги ва соҳада ўрнатилган идоравий назоратнинг самарадорлиги;

прокурор иштироки мажбурийлиги белгиланган ишлар бўйича суд амалиёти белгиланган муддатларда умумлаштирилганлиги, аниқланган тизимли камчиликларни бартараф этиш чоралари кўрилганлиги, шу жумладан, қонунчиликни такомиллаштириш юзасидан таклифлар киритилганлиги;

прокурор (даъво) аризалари бўйича ишларни кўриш амалиётидаги мавжуд муаммо ва камчиликларни бартараф этиш чоралари кўрилганлиги;

прокурор иштироки мажбурийлиги белгиланган ишларда прокурор иштироки тўлиқ таъминланганлиги ва бу тоифа ишлар бўйича суд қарорларининг қонуний, асосли ҳамда адолатли бўлишига эришилганлиги;

қонунда прокурор иштироки мажбурийлиги белгиланган ишлар бўйича апелляция ва кассация протести келтириш самарадорлиги;

суд қарорларига нисбатан келтирилган протестларнинг асослилиги; ходимларнинг касб маҳоратини ошириш борасидаги тадбирлар самарадорлиги;

соҳадаги прокурор фаолиятини такомиллаштириш юзасидан таклифлар ишлаб чиқилганлиги мазкур соҳадаги прокурор фаолиятини баҳолашнинг асосий мезонлари сифатида белгиланган.

Шу билан бирга амалдаги қонунчилик ҳужжатлари ҳамда Бош прокурорнинг юқорида қайд этилган соҳавий буйруғига мувофиқ:

- прокурорнинг (даъво) аризаси бўйича қўзғатилган ишларда;
- фуқарони бедарак йўқолган деб топиш ёки фуқарони вафот этган деб эълон қилиш тўғрисидаги ишларда;
- фуқарони муомала лаёқати чекланган ёки муомалага лаёқатсиз деб топиш тўғрисидаги ишларда;
- фарзандликка олиш тўғрисидаги ишларда;

---

¹ Прокурорлар фаолияти рейтинг бўйича баҳоланади // https://www.gazeta.uz/uz/2017/01/09/prokuratura/?auth_finish=1#!

– ота-оналик ҳуқуқидан маҳрум қилиш, шу ҳуқуқни тиклаш ёки чеклаш тўғрисидаги ишларда;

– шахсни ғайриихтиёрий тартибда психиатрия стационарига ётқизиш ёки унинг стационарда ётиши муддатини узайтириш тўғрисидаги ишларда;

– сил касаллигига қарши кураш муассасасининг ихтисослаштирилган бўлимига ғайриихтиёрий тартибда ётқизиш ҳақидаги ёки унинг ушбу муассасада ётиши муддатини узайтириш тўғрисидаги ишларда;

– вояга етмаган шахсни тўлиқ муомалага лаёқатли деб эълон қилиш (эмансипация) тўғрисидаги ишларда;

– мол-мулкни (ашёни) эгасиз деб топиш билан боғлиқ ишларининг судларда кўрилишида прокурор иштироки мажбурийлиги белгиланган.

Шундай экан, судлар томонидан фуқаролик ишларини кўришда иштирок этувчи прокурор даъволарнинг қонунийлигига эътибор бериши керак. Бундан ташқари, прокурор ишни кўраётган суд томонидан моддий ҳуқуқ нормаларининг тўғри қўлланилишини, шунингдек суд томонидан процессуал ҳуқуқ нормаларига риоя этилишини аниқлаш ва судларнинг ноқонуний қарорларини қонунга мувофиқлаштириш чораларини кўриши (функцияларини бажариши) шарт. Айниқса, суд томонидан нотўғри қарор қабул қилинишига олиб келадиган процессуал ҳуқуқ нормаларининг бузилишини истисно қилиш керак.

Лекин, прокурорлар судлар фаолияти устидан назоратни амалга оширмаслигини, прокурорлар фақат процессуал қонун ҳужжатларига мувофиқ судлар томонидан ишларни кўришда иштирок этиш ҳуқуқига эга эканлигини ёдда тутиш жоиз. Зеро, “Прокуратура тўғрисида”ги Қонуни 33-моддаси 5-қисмида “прокурор суд процессининг бошқа иштирокчилари билан тенг ҳуқуқлардан фойдаланиб, судьяларнинг мустақиллиги ҳамда процессуал қонунчилик нормаларига қатъи риоя этиш принципига амал қилиши шартлиги мустаҳкамлаб қўйилган”¹.

Шу ўринда профессор М.М.Мамасиддиқов ҳам ўз илмий ишларида “фуқаролик суд ишларини юритиш билан боғлиқ бўлган қонунларнинг бажарилиши юзасидан прокурор ваколатини таъминлаш мақсадида прокурор судларнинг мустақиллиги ва фақатгина қонунга бўйсунтириш тамойилига қатъи риоя этиб, фуқаролик ишлари бўйича судлар томонидан одил судловни амалга оширишга кўмаклашишини таъкидлайди”².

Бошқа бир гуруҳ олимлар ҳам ушбу нуқтаи-назарни қўллаб-қувватлаган ҳолда, “фуқаролик суд ишларини юритиш билан боғлиқ

¹ Ўзбекистон Республикасининг янги таҳрирдаги “Прокуратура тўғрисида”ги қонуни // Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг Ахборотномаси, 2001. 9-10-сон, - 41 б.

² Фуқаролик процессуал ҳуқуқи. Дарслик. Муаллифлар жамоаси // Масъул муҳаррирлар: ю.ф.д., проф. М.М.Мамасиддиқов, ю.ф.н., проф. Д.Ю.Хабибуллаев. –Тошкент, “Lesson press” нашриёти. 2020. – 153 б.

бўлган қонунларнинг бажарилиши юзасидан прокурор ваколатини таъминлаш мақсадида прокурор судларнинг мустақиллиги ва фақатгина қонунга бўйсунуш тамойилига қатъи риоя этиб, фуқаролик ишлари бўйича судлар томонидан одил судловни амалга оширишга кўмаклашишини таъкидлайди”¹.

Хорижлик ҳуқуқшунос олимлар (С.Г.Кехлеров, О.С.Капинус) илмий асарларида “суд мустақил равишда қарор қабул қилиши ва фақат қонунга бўйсунуши, прокурорнинг ҳужжатлари суд учун олдиндан белгиланган кучга эга эмаслиги, қонунга зид бўлган суд қарорига нисбатан прокурор томонидан тақдим этилган ҳужжатлар, келтирган далиллар ва асослар ваколатли суд томонидан бошқа мавжуд маълумотлар билан биргаликда қарорнинг қонуний, асосли ва адолатли бўлиши учун кўриб чиқирилишини таъкидлайди”².

Яна бир гуруҳ олимлар ҳам юқоридаги нуқтаи-назарни қувватлаган ҳолда процессда иштирок этувчи прокурор иш бўйича ҳеч қандай қарор қабул қилмаслигини, у суднинг ваколатига кирувчи процессуал ҳаракатларни амалга ошира олмаслигини, у фақат ишда иштирок этаётган ҳар қандай шахс сингари судга бирон-бир ҳаракатни амалга ошириш ёки муайян масалани ҳал қилиш тўғрисида ариза билан мурожаат қилиши мумкинлигини таъкидлайди³.

Г.А.Жилиннинг фикрича, прокурорнинг процессуал ҳаракатлари суд назоратида бўлиб, унинг рухсатсиз амалга оширилган ҳуқуқни қўллаш ҳаракатлари процессуал муносабатларнинг пайдо бўлиши, ўзгариши ва тугатилишига асос бўлмайди⁴.

Дарҳақиқат, ҳар қандай ҳолатда ҳам иш бўйича якуний қарорни суд қабул қилади. Муайян фуқаролик иши бўйича прокурор хулосасининг қонунийлиги ёки асоссизлиги тўғрисидаги хулосани айнан суд чиқаради. Шундай экан, фақат суд ҳокимиятига таянган ва унинг томонидан қўллаб-қувватлангандагина прокурор иштироки процессда қонунийликнинг кафолати бўлиб хизмат қилиши мумкин.

Таъкидлаш жоизки, прокурор назоратини амалга оширувчи прокуратура ҳамда одил судловни амалга оширувчи судлар бир-биридан мустақил бўлган икки алоҳида органдир. Одил судловни фақат суд амалга оширади. Прокуратура эса суднинг одил судлов билан боғлиқ фаолиятини назорат қилишга ҳақли эмас. Шу билан бирга, прокуратура ҳар қандай орган, шу жумладан суд ҳокимиятининг қарорлари қонунга зид бўлган ҳолларда эътироз билдириб, қарорга нисбатан протест келтириш ҳуқуқига эга.

¹ Мамасиддиқов М.М., Шайзаков Ш.И., Шамшидинов У.Т. Фуқаролик суд ишларини юритишда прокурор ваколатини таъминлаш масалалари // Илмий-амалий қўлланма. – Тошкент, 2020.

² Настольная книга прокурора (под общей ред. С.Г. Кехлерова и О.С. Капинус). – Москва. Академия Генеральной прокуратуры Российской Федерации. Изд-во Юрайт, 2012.

³ Гражданское процессуальное право: Учебник / Под. ред. проф. М.С.Шакарян. -Москва. Проспект, 2004. – 97 с.

⁴ Жилин Г.А. Гражданское дело в суде первой инстанции. М., 2000. – 23 с.

Бироқ, прокурор ўзининг барча хулқ-атвори билан суд мажлисининг тарбиявий аҳамиятга эга эканлигини ҳисобга олиб, суднинг юксак нуфузини сақлаб туриши керак. Ўз навбатида, суд ҳам прокурорга Ўзбекистон ҳудудида қонунларнинг аниқ ва бир хилда бажарилиши устидан назоратни амалга оширадиган орган ишончли вакили сифатида ҳурмат билан муносабатда бўлиши лозим.

Ҳуқуқга оид адабиётларда фуқаролик процессида прокурор иштирокининг муҳим аҳамият касб этишини эътироф этган ҳолда, унинг фуқаролик суд ишларини юритишдаги иштироки баҳсли ва мунозарали масалалардан ҳисобланишини таъкидлаш лозим. Айрим муаллифларнинг таъкидлашича, “фуқаролик суд ишларини юритишда прокурор иштироки ва ваколатларини кучайтириш тарафдорлари бўлса”¹, айримлари эса, “аксинча, фуқаролик процессида прокурор иштирокини чеклаш ёки тўлиқ чиқариб ташлашни таклиф қилади”².

Аммо, прокуратура органларининг ташкилий фаолиятидаги муҳим хусусияти шундан иборатки, унинг ҳар қандай маҳаллий ва давлат органлари, жамоат бирлашмалари, мансабдор шахслардан мустақил эканлигидадир. Қонунлар манбаи бўлмиш Конституциямизнинг 145-моддасига кўра, прокуратура органлари ўз ваколатларини бошқа давлат органларидан, ўзга ташкилотлардан, мансабдор шахслардан мустақил равишда, фақат Конституция ва қонунларга бўйсунган ҳолда амалга оширади³.

Юқорида қайд этилганидек, қонунларни тўғри татбиқ қилиш борасида прокуратура органларининг фаолияти судларга бирмунча ўхшашлик белгилари мавжуд бўлса-да, судлар ўз фаолиятини одил судловни амалга оширишга қаратадилар, прокуратура эса, одил судловни рўёбга чиқаришда ҳар томонлама кўмаклашувчи орган бўлиб ҳисобланади.

Шундай экан, суд ва прокуратура органларининг қонунларни тўғри татбиқ қилиш юзасидан назорат этиш вазифасида ўхшашликлар белгилари мавжуд бўлса-да, бироқ уларни амалга оширишда суд ва прокурор ўзига хос турли усул ва шакллардан фойдаланадилар.

Ҳуқуққа оид адабиётларда адолатли ва мустақил суд ҳокимиятининг ташкил этилиши, судьялар ҳуқуқий мақомининг кучайтирилиши, ўз навбатида фуқаролик ишлари бўйича одил судловни амалга ошириш борасидаги суд жараёнларида прокурор назоратининг заруриятини истисно этиши юзасидан фикрлар ҳам билдирилади. Бинобарин, Ю.Лутченконинг фикрича, “прокурорнинг суд муҳокамаси жараёнидаги иштироки судлар томонидан қонуний ва асосли қарор қабул қилиш

---

¹ Назаров Ғ.И. Прокурорнинг ҳуқуқлари // Ж. Қонун ҳимоясида. 2000. № 3, -Б. 10-14.;

² Похмелкин В. Участие прокуратуры в рассмотрении гражданских дел – юридический атавизм// Российская юстиция, 2001. № 5. - 6 с.

³ Ўзбекистон Республикаси Конституцияси. - Т.: Ўзбекистон. 2023.

мақсадида одил судловни амалга оширишга кўмаклашишнинг бир воситаси сифатида кўрилади”¹.

Шу ўринда, таҳлиллар натижасида суд ва прокуратура ўртасида шаклланган муносабатларни фуқаролик ишларини холис ва ўз вақтида кўриб чиқиш, қонуний, асосли ва адолатли суд ҳал қилув қарори чиқарилишини таъминлаш мақсадини назарда тутувчи касбий ҳамкорлик сифатида тавсифлаш мумкин, деган хулосага келамиз. Айрим адабиётларда келтирилишича, “буни ҳуқуқни муҳофаза қилиш фаолиятининг қонунийлиги ва самарадорлигини ошириш мақсадида ҳамкорлик ва ўзаро профессионал назорат сифатида ҳам кўриш мумкин экан”². Прокуратура ва суд ўртасидаги бундай муносабатлар суд ҳокимиятини мустаҳкамлаш ва унинг мустақиллигини ҳурмат қилишга хизмат қилади, шунингдек, прокурорнинг фуқаролик процессида фаол иштирок этиши учун шароит яратди.

Прокурорнинг фуқаролик ҳуқуқий муносабатлардан келиб чиқадиган низоларда иштирок этиши одил судловни амалга оширишга ва суд олдида турган вазифаларни амалга оширишга ёрдам беради, натижада барча суд инстанцияларида ишни ҳар томонлама, тўлиқ, объектив кўриб чиқиш тўғрисидаги қонун талаби бажарилади, ҳар бир ҳолатда қонуний, асосли ва адолатли суд қарорлари чиқарилади.

Г.А.Жилиннинг фикрича, “фуқаролик процессида прокурорнинг процессуал функцияси сифатида одил судловни амалга оширишда қонун устуворлигини таъминлашда судга ёрдам бериш эътироф этилади”³. Прокурор давлат манфаатларини ифода этиб, фуқаролик процессида қонунийликни назорат қилувчи вакил сифатида судга фаол ёрдам кўрсатишга мажбурдир.

Шундай қилиб, прокурорнинг фуқаролик ҳуқуқий муносабатлардан келиб чиқадиган низоларда иштирок этишининг мазмун-моҳияти ва аҳамияти шундан иборатки, прокурор фуқаролик процесснинг барча иштирокчилари ҳаракатларининг қонунийлигини таъминлайди, қонун бузилиши ҳолатларини бартараф этади, судга (судьяга) одил судловни рўёбга чиқаришда ёрдам беради. Фуқаролик процессида иштирок этувчи прокурор давлатнинг муҳим институти бўлиб, кўп йиллар давомида ҳуқуқ-тартиботни, давлатимиз ва жамиятимизнинг ҳуқуқий асосларини ҳимоя қилиб келмоқда. Бугунги кунда давлат ва жамият прокуратура органлари фаолияти самарадорлигидан манфаатдор. Прокурорларнинг қонунга риоя қилмаслик, инсон ҳуқуқлари ва эркинликлари бузилишига муносабати тезкор ва самарали бўлиши керак.

---

¹ Лутченко Ю. Участие прокурора в гражданском процессе по новому ГПК Республики Беларусь // Юстиция Беларуси. 2001. № 1.

² Бессарабов В.Г. Прокурорский надзор: учебник М.: ТК Велби; Проспект, 2006. – 355 с.

³ Жилин Г.А. Субъекты целевых установок гражданского судопроизводства и их процессуальные функции // Журн. рос. права. 2000. № 1. -Б. 17 – 26.

Давлатимиз раҳбари Ш.М.Мирзиёев томонидан илгари сурилган “халқ давлат идораларига эмас, давлат идоралари халқимизга хизмат қилиши керак” деган принцип ¹ жамиятдаги устувор қоидалардан бири сифатида белгиланиб, ўз навбатида прокуратура органларнинг фаолиятида ушбу принцип асосий мезон бўлиб хизмат қилмоқда. Бинобарин, “прокуратурани том маънодаги “Халқ прокуратураси»га айлантириш бўйича кўрилатган чоралар самараси ўлароқ, узоқ йиллар давомида одамларда жазоловчи орган сифатида тасаввур уйғотиб келган тизим энди уларнинг ҳақ-ҳуқуқлари, ўз навбатида, давлатнинг манфаатларини ҳимоя қилувчи, жамиятда қонун устуворлиги ва адолат тантанасини таъминлашга ҳисса қўшувчи тузилмага айланмоқда»².

Шундай қилиб, хулоса сифатида шуни таъкидлаш керакки, фуқаролик судларда вояга етмаганлар билан боғлиқ ишларнинг кўрилишида прокурор иштирокини таъминлашнинг асосий вазифаси фуқаролик суд ишларини юритишда прокурор ўз олдида қўйилган ва қонунда кўрсатилган фуқаролик ишининг ҳақиқий ҳолатларини ҳар томонлама ўрганишга, юридик аҳамиятга эга бўлган фактларни тўғри аниқлашга ва қонуннинг белгиланган ҳуқуқий нормаларга асосланган ҳолда тўғри қўлланилишига фаол ҳисса қўшиш каби вазифаларни амалга ошириш орқали иш юзасидан қонуний, асосли ва адолатли ҳал қилув қарори, ажрим ва қарор чиқарилишини таъминлашга кўмаклашишдан иборатдир.

“ТЕМУР ТУЗУКЛАРИ”ДАГИ АҲОЛИ МУАММОЛАРИ ЕЧИМИГА ОИД АЙРИМ НОРМАЛАР

Усмонов Хуршид Мухаммадиевич

Тошкент вилояти прокурорининг катта ёрдамчиси

Аннотация: Мақолада Амир Темурнинг “Темур тузуклари”да халқ манфаатларини ўйлаб иш тутиш билан боғлиқ ибратли фазилатлари, касб-хунар эгалари ва маърифатли кишиларни қадрлаш, аҳолини камбағалликдан чиқариш, ўзини ўзи банд қилиш, деҳқончилик, хунаرمандчилик ва тадбиркорликни қўллаб-қувватлаш, эҳтиёжманд аҳолининг таъмирга муҳтож уй-жойларини тиклашда ёрдам кўрсатиш, таълим, соғлиқни сақлаш ва бошқа ижтимоий соҳа объектлари қурилиши ва уларнинг фаолият кўрсатишига доир нормалар ҳақида сўз боради.

Таянч сўзлар: Шарқ уйғониш даври, “Иккинчи ренессанс”, Европа Уйғониш даври, Мовароуннаҳр, соҳибқирон, хунаرمандчилик, деҳқончилик, савдо-сотиқ, обсерватория, касбу хунар, маърифат аҳллари, салтанат, корхона, юмуш, фақир-мискин, сармоя, савдогар, хазина, олтин, деҳқон, раият, экин-тикин учун зарур уруғ, асбоб (меҳнат қуроли), уй, иморати, ускуна, масжид, мадраса, хонақоҳ, лангархона, шифохона, табиб.

¹ Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг Ахборотномаси, 2001 йил, 4-2-сон, 11-модда.

² Йўлдошев Н.Т. Янги Ўзбекистон прокуратураси: ислохотларнинг дастлабки самаралари // “Халқ сўзи” газ. 2021. 27 август, 184-185-сон.

Аннотация: в статье описаны поучительные качества «Уложений Темура», написанные Амиром Темуром, образцовые качества, связанные с работой с учетом интересов людей и она связана с размышлениями об интересах народа, избавлением от бедности, самозанятостью, поддержкой сельского хозяйства, ремесла и предпринимательство, помощь в восстановлении жилья нуждающимся малообеспеченным жителям, строительство объектов образования, здравоохранения и других социальных объектов.

Ключевые слова: Восточное Возрождение, «Второе Эпоха Возрождение», Европейское Возрождение, Моваруннахр, Сахибқирон, ремесло, сельское хозяйство, коммерция, обсерватория, торговля, коммерция, люди просвещения, королевская власть, предпринимательство, кулак, нищий, инвестиции, купец, сокровище, золото, земледелец, доска, необходимые семена для сбора урожая, инструмент (орудие труда), дом, замок, техника, мечеть, медресе, сарай, больница, врач, целитель.

Abstract: the article describes the instructive qualities of "Temur tuzuklari" written by Amir Temur and it is related to thinking about the interests of the people, gratitude to professionals and enlightened people, getting rid of poverty, self-employment, support for agriculture, crafts and entrepreneurship, assistance in restoring housing to needy low-income residents, construction of educational, health and other social facilities objects.

Basic words: Eastern Renaissance, "Second Renaissance", European Renaissance, Movarounnahr, Sahibkiron, craftsmanship, agriculture, commerce, observatory, trade, commerce, people of enlightenment, royalty, entrepreneurship, fist, destitute, investment, merchant, treasure, gold, farmer, board, necessary seed for harvesting, tool (tool of labor), house, castle, equipment, mosque, madrasah, barn, hospital, doctor, healer.

Юртимиз ўзининг буюк тарихи, бой тарихий ва маънавий мероси билан дунёда машҳурдир. Айниқса, Шарқ уйғониш даври ва темурийлар даврида юртимиздан буюк саркардалар, олимлар, мутафаккир ва алломаларнинг етишиб чиққанлигини алоҳида қайд этиш лозим. Миллий давлатчилигимиз тарихида ўчмас из қолдирган шахслардан бири соҳибқирон Амир Темур ҳисобланади.

Буюк давлат арбоби ва саркарда, соҳибқирон Амир Темур бобомизнинг шону шуҳрати, ҳаёти ва фаолиятига бўлган қизиқиш йил сайин ошиб бормоқда, тадқиқотчилар сафи кенгаймоқда. Бугун биз ҳам Амир Темур сиёсий, ижтимоий фаолиятини яна бир бор таҳлил этишни мақсад қилиб олдик.

Амир Темурнинг ўзбек давлатчилиги тарихида ўчмас из қолдирганини таҳлил этар эканмиз, унинг давлат бошқарув тизимини такомиллаштиришга қаратилган бошқарув, хусусан, камбағалликни йўқотишга қаратилган тизими адолатга асосланганлигини таъкидлаш ўринлидир. Унинг фаровон жамият қуриш ғоясининг асосини мамлакатда хунармандчилик, деҳқончилик, савдо-сотиқ ишларини тўғри юритган сиёсати ташкил этган.

Бунда Амир Темурнинг “Темур тузуклари” асарида халқ манфаатларини ўйлаб иш тутиш билан боғлиқ ибратли фазилатларини алоҳида таъкидлаш ўринлидир¹.

---

¹ Темур Тузуклари. -Тошкент, “Ўзбекистон”. 2011. – 5 б.

Зеро, Амир Темур аҳоли муаммоларини синчковлик билан ўрганган ҳамда уларни бартараф этиш учун амалий ишларни йўлга қўйганлиги боис, темурийлар даври “Иккинчи ренессанс” даври сифатида шуҳрат қозонган десак, муболаға бўлмайди. Ҳатто мазкур давр ҳамда Амир Темур шахсияти ҳақида Х.Ҳукхэм қуйидаги фикрни келтирган: “Амир Темур дунёга келган юртда фалсафа, тиббиёт, математика, астрономия, география, тарих, адабиёт соҳаларида оламшумул асарлар яратилди. Бу асарлар кейинчалик Европа Уйғониш даврига туртки бўлди ва Европа фанининг узоқ асрлар давомидаги тараққиётига асос бўлиб хизмат қилди. Амир Темурнинг невараси Улуғбек Самарқандда обсерватория қуриб, астрономик жадвалларни тузди. Ўн еттинчи асрга келиб эса Англия қироллигининг биринчи астрономи Мирзо Улуғбек тузган астрономик жадваллардан унумли фойдаланди. Ўн бешинчи асрни темурийлар Ренессанси даври деб аташ мумкин”¹

Жумладан, Амир Темур томонидан Мовароуннаҳрда ягона ва қудратли давлат барпо этилиши ва тинчлик-осойишталикнинг таъминланиши ишлаб чиқариш ва иқтисодиётнинг равнақи учун зарур омиллардан ҳисобланган.

Бу ҳақда Алишер Навоий таъкидлаганидек, “Амир Темур фақат буйруқ билан раҳбарлик қиладиган шоҳ эмас, ўз фаолиятида маданиятни восита қилиб олган юртбошидир”².

Шунингдек, мазкур ҳолатга доир англиялик Х.Ҳукхэм ҳам ўз тафсилотида: “Темур Ўрта Осиё ўтмиш тараққиётида тўпланган сиёсий, иқтисодий ва маданий меросни ўзида мужассамлаштирган ва бу маданий урф-одатнинг давомчиси бўлган шахсдир”, -деган хулоса берган³.

Масалан, тузукларда қайд этилишича, “Агар касбу ҳунар ва маърифат аҳлларида бўлсалар, бундайларга салтанат корхоналаридан юмуш берилсин. Булардан бошқа билагида кучи бор фақир-мискинлар эса ўз аҳволи ва касбу корига қараб иш тутсинлар”⁴. Яъни, ўша давр талаби ва эҳтиёжидан келиб чиқиб касб-ҳунар эгалари ва маърифатли кишилар қадрланган. Шунингдек, аҳолини камбағалликдан чиқариш ва фаровонлигини таъминлаш учун ўзини ўзи банд қилиш масаласига ҳам алоҳида тўхталган.

Шу билан бирга, тузукларда ёзилишича, “Яна шундай амр қилдимки, сармояси қўлидан кетиб қолган савдогарга ўз сармоясини қайтадан тиклаб олиши учун хазинадан етарли миқдорда олтин берилсин”⁵. Ушбу нормадан кўришимиз мумкинки, Темур даври тадбиркорларнинг ҳуқуқ ва қонуний манфаатлари давлат ҳимоясида бўлиб, фаолиятини вақтинча тўхтатган ёки тугатган тадбиркор билан мулоқот қилган ҳолда унинг

¹ Ҳукхэм, Х. Етти иқлим султони. — Ташкент: Адолат, 1999.

² Алишер навоий. Мажолис ун-нафоис. – Т.: 2012. – Б. 411.

³ Ҳукхэм Х. Етти иқлим султони. — Ташкент: Адолат, 1999.

⁴ Темур Тузуклари. -Тошкент, “Ўзбекистон”. 2011. – 95 б.

⁵ Ўша жойда.

иқтисодий ҳолати ўрганилиб, фаолиятини тиклаш учун етарли миқдорда маблағ (қарз) бериш орқали ушбу соҳа қўллаб-қувватланганлигидан далолат бермоқда.

Шунингдек, “Деҳқонлар ва раиятдан қайси бирининг деҳқончилик қилишга қурби етмай қолган бўлса, унга экин-тикин учун зарур уруғ, асбоб (меҳнат қуроли) тайёрлаб берилсин¹”. Бундан кўринадикки, давлат томонидан деҳқончилик қилиш истагида бўлган эҳтиёжманд аҳолининг талаблари ҳам қўллаб-қувватланиб, улар ушбу йўналишда фаолиятни бошлашлари учун зарур бўлган уруғ ва меҳнат қуроллари билан таъминланган.

Тарихдан маълумки, Амир Темур ўз даврида бозорларда хунармандчиликни ривожлантирган. Кўпгина дўконлар нафақат савдосотиқни амалга оширувчи жой, балки хунарманд ўз маҳсулотини шу ерда тайёрлаб, сотадиган дўкон вазифасини ҳам ўтаган.

Тузукларда, аҳоли муаммоларини ўрганиш давомида, эҳтиёжманд аҳолининг таъмирга муҳтож уй-жойларини тиклаш масаласида амалий ёрдам берилганлиги ҳақида шундай талаб белгиланган: “Агар фуқародан бирининг уй-иморати бузилиб, тузатишга қурби етмаса, керакли ускуналар билан таъминлансин ва ёрдам берилсин.²”

Бундан ташқари, тузукларда таълим, соғлиқни сақлаш ва бошқа ижтимоий соҳа объектлари қурилиши ва уларнинг фаолият кўрсатишига доир нормалар ҳам белгиланиб, бу ҳақида шундай дейилган: “Яна амр этдимки, катта-кичик ҳар бир шаҳар, ҳар бир қишлоқда масжид, мадраса ва хонақоҳлар бино қилсинлар, фақиру мискинларга лангархона солсинлар, касаллар учун шифохоналар қурсинлар ва уларда ишлаш учун табиблар тайинласинлар³.”

Амир Темурни халқ ғамини ўйлаб яшаганлиги ҳақида Шарафиддин Али Яздий “Зафарнома”⁴ ва Мухаммад Али “Амир Темур солномаси”⁵ асарларида ҳам ёзиб қолдирган.

Шунингдек, Амир Темур томонидан халқнинг осойишталикда, фаровон яшашида ва элни одилона бошқаришда энг асосий таъсир этувчи омилларнинг бири сифатида маърифат, илм-фан, хунармандчилик, шаҳарсозлик соҳаларини ривожлантириш масаласи кўрилган. Юқоридагиларга асосланган ҳолда “Темур тузуклари”ни таҳлили асосида халқ манфаатлари Соҳибқироннинг доимий эътибори ва диққат марказида бўлганлигини эътироф этиш ўринлидир.

Бугунги кунда ҳам халқ манфаатларини ўйлаб иш тутиш ўзининг аҳамиятини йўқотмаган.

---

¹ Ўша жойда.

² “Темур Тузуклари. -Тошкент, “Ўзбекистон”. 2011. – 95 б.

³ Темур Тузуклари. -Тошкент, “Ўзбекистон”. 2011. – 145 б.

⁴ “Зафарнома”, “Шарқ”, Тошкент - 1997, 14-бет

⁵ “Амир Темур солномаси”, Алишер Навоий номидаги Ўзбекистон Миллий кутубхонаси нашриёти, Тошкент – 2008, 19-бет.

Бу борада Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Худудларнинг жадал ижтимоий-иқтисодий ривожланишини таъминлашга доир устувор чора-тадбирлар тўғрисида”ги ПҚ-3182-сонли¹ ҳамда 2019 йил 8 январдаги “Худудларни комплекс ижтимоий-иқтисодий ривожлантириш бўйича секторлар фаолиятини янада такомиллаштиришга доир қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида”ги ПҚ-4102-сон Қарорлари қабул қилиниб, мамлакатимизда худудларни комплекс ижтимоий-иқтисодий ривожлантириш, аҳолининг яшаш шароитларини тубдан яхшилаш, турмуш даражасида сезиларли ижобий ўзгаришларга эришиш бўйича изчил чора-тадбирлар амалга оширилмоқда. Ушбу мақсадда худудларни секторларга бўлиб ишни ташкил этиш тизимининг жорий этилганлиги халқ билан манзилли мулоқотнинг йўлга қўйилишига имкон яратди².

ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИНING ЯНГИ ТАХРИРДАГИ КОНСТИТУЦИЯСИДА ЖАМОАТ ТАРТИБИ ВА ЖАМОАТ ХАВФСИЗЛИГИНИ ТАЪМИНЛАШ ЖАРАЁНИДА ФУҚАРОЛАРНИНГ ҲУҚУҚ ЭРКИНЛИКЛАРИНИ ЧЕКЛАШНИНГ АЙРИМ МАСАЛАЛАРИНИ ИФОДАЛАНИШИ

Алимов Гайбулла Алимович

*Ўзбекистон Республикаси Жамоат
хавфсизлиги университети доценти,
юримдик фанлари номзоди, доцент*

Аннотация: Ушбу илмий мақолада Ўзбекистон Республикасининг янги таҳрирдаги Конституциясида жамоат тартиби ва жамоат хавфсизлигини таъминлаш жараёнида фуқароларнинг ҳуқуқ эркинликларини чеклашнинг айрим жиҳатлари, чеклов қўллашнинг қонуний асослари, Ўзбекистон Республикасининг “Фавқулодда ҳолатлар тўғрисида”ги Конституцион қонуни, Ўзбекистон Республикаси Президентининг ПФ-27-сонли “Ўзбекистон Республикаси жамоат хавфсизлиги концепцияси” тўғрисидаги Фармони талаблари, бир қатор ҳуқуқшунос олимларнинг жамоат тартиби ва жамоат хавфсизлигини таъминлаш жараёнида инсон ҳуқуқлари ва эркинликларини чеклаш масалаларида билдирган фикр ва мулоҳазалари ўрин олган.

Калит сўзлар: янги таҳрирдаги Конституция, инсон ҳуқуқ ва эркинликларини чеклаш, чеклашнинг қонунийлиги ва асослилиги, жамоат хавфсизлиги концепцияси, жамоат тартиби, жамоат хавфсизлиги, инсон ҳуқуқларини чеклашга бўлган аралаш ёндашув.

Аннотация: В настоящей научной статье приводятся некоторые аспекты ограничение некоторых прав и свобод граждан в процессе обеспечения общественного порядка и общественной безопасности в Конституции Республики Узбекистан новой редакции, законные основания применения данных ограничений, требований Конституционного Закона Республики Узбекистан “О чрезвычайных положений” и

¹ <http://lex.uz/docs/3302438>

² <http://lex.uz/uz/docs/4145890>

Указа Президента Республики Узбекистан УП №27 “О концепции общественной безопасности”, некоторые точки зрения ученых юристов по данному проблематики.

Ключевые слова: Конституция РУз. новой редакции, ограничение прав и свобод граждан, законности и обоснованности ограничений, концепция общественной безопасности, общественная порядка и общественная безопасность, смешенный подход по вопросам ограничений прав и свобод.

Annotation: The current scientific article presents some aspects of the restriction of certain rights and freedoms of citizens in the process of ensuring public order and public safety in the Constitution of the Republic of Uzbekistan of the new edition, the legal basis for the application of these restrictions, the requirements of the Constitutional Law of the Republic of Uzbekistan “On extraordinary provisions” and the Decree of the President of the Republic of Uzbekistan UP No. 27 “On the concept of public security”, some points of view of learned lawyers on this issue.

Keywords: Constitution of the Republic of Uzbekistan. new edition, restriction of the rights and freedoms of citizens, legality and validity of restrictions, the concept of public safety, public order and public safety, a mixed approach to the issues of restrictions of rights and freedoms.

Инсон ва фуқароларнинг ҳуқуқ ва эркинликларини чеклаш, яъни жамият ва давлатда шахс эркинлиги чегараларини белгилаш инсон ва давлат ўртасидаги муносабатларнинг энг муҳим таркибий қисмидир. Ушбу муносабатларнинг асосий фалсафий муаммоси инсон эркинлиги даражаси ва меъёри, бу эркинликнинг давлат ва жамият томонидан қамраб олинишининг асослари ва чегараларидир. Конституциянинг асосий вазифаларидан бири, бу биринчи навбатда конституциявий, шахс, жамият ва давлат манфаатлари ўртасидаги мувозанатни ўрнатиш ва қонунлаштириш, “инсон манфаатларини ҳимоя қилиш учун мўлжалланган конституциявий ҳуқуқнинг ўзига хос хусусиятлари ва мақсади билан боғлиқ бўлган” шахс эркинлигининг конституциявий асосларини давлат, унинг органлари ва мансабдор шахслари томонидан содир этилиши эҳтимоли бўлган ноқонуний аралашишлардан ҳимоя қилишдир¹.

Жамоат хавфсизлигини ҳамда жамоат тартибини таъминлаш жараёнида инсон ҳуқуқлари ва эркинликларини, айниқса шахсий ҳуқуқ ва эркинликларни чеклаш, шунингдек, бундай чекловларнинг чегаралари нафақат Ўзбекистон Республикасининг, МДХ мамлакатлари, балки бутун дунё ҳамжамияти учун юридик фан ва ҳуқуқий тизимнинг мураккаб ва мунозарали масалаларидан биридир.

Жамоат хавфсизлигини ҳамда жамоат тартибини таъминлаш (қўриқлаш ва ҳимоя қилиш) - бу давлат органлари томонидан ҳар доим ҳуқуқ ва эркинликларнинг чекланишини ва инсоннинг индивидуал эркинлигига аралашишни, кўпинча ҳокимият органлари, ўз ваколатларини ҳаддан ташқари, суитеъмол қилиш билан кейин эса қонунларнинг мазмунини нотўғри тассаруф этган ҳолда инсон ҳуқуқлари

¹ Конституционное право зарубежных стран: Учеб. / Под общ. ред. М.В. Баглая. — М., 2008. С. 1. Источник: <https://www.sovremennoepravo.ru/>

ва эркинликларини чеклаб қўйяди ва айрим ҳолларда ҳатто тўлиқ инкор қилади.

Ўзбекистон Республикасининг янги таҳрирдаги Конституциясида "чеклаш" атамаси инсон ва фуқаролик ҳуқуқлари ва эркинликларига нисбатан энг кўп қўлланилади (21, 27, 28, 29, 31, 32, 33, 37-моддалар).

Ўзбекистон Республикасида шахсий ҳуқуқ ва эркинликларни чеклашнинг конституциявий модели шахсий ҳуқуқ ва эркинликларни чеклашга аралаш ёндашувни назарда тутди. Бир томондан, Ўзбекистоннинг янги таҳрирдаги Конституциясида биринчи марта шахс ҳуқуқлари ва эркинликларини чеклаш имкониятини назарда тутувчи умумий қоида билан тўлдирилди (21-модданинг 3-қисми)¹, бошқа томондан, Конституциямизнинг қоидалари муайян чекловларнинг тегишли ҳуқуқ ва эркинликлар билан ўзаро боғлиқлигини ҳисобга олади.

Ўзбекистон Республикасининг янги таҳрирдаги Конституциясининг 33-моддаси 3-қисмига биноан, "ахборотни излаш, олиш ва тарқатишга бўлган ҳуқуқни чеклашга фақат қонунга мувофиқ ҳамда фақат конституциявий тузумни, аҳолининг соғлиғини, ижтимоий ахлоқни, бошқа шахсларнинг ҳуқуқ ва эркинликларини ҳимоя қилиш, жамоат хавфсизлигини ҳамда жамоат тартибини таъминлаш, шунингдек давлат сирлари ёки қонун билан қўриқланадиган бошқа сир ошкор этилишининг олдини олиш мақсадида зарур бўлган доирада йўл қўйилади"².

Бугунги кунда давлат жамоат хавфсизлигини таъминлашнинг етакчи субъекти сифатида маълум даражада мавҳум ва аниқ бўлмаган нарсаларни ҳимоя қилади, деган танқидлар учраб турибди. Бироқ, эксперт ва мутахассислар буни ушбу масала бўйича илмий тадқиқотларнинг етарли эмаслиги билан боғлашади. Тадқиқотларнинг аксарияти ички ишлар органларининг жамоат хавфсизлигини таъминлаш бўйича фаолиятининг ҳуқуқий ва ташкилий асосларини таҳлил қилиш доирасида амалга оширилган бўлиб, унда "жамоат хавфсизлиги" тушунчаси кенг ҳуқуқий нормалар доирасида кўриб чиқилган бўлса, Миллий гвардия органларининг жамоат тартиби ва хавфсизлигини таъминлашдаги ўрни масаласи тадқиқотчилар томонидан энди ўрганилмоқда.

Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2021 йил 29 ноябрдаги "Ўзбекистон Республикаси жамоат хавфсизлиги концепциясини тасдиқлаш ва уни амалга ошириш чора-тадбирлари тўғрисида"ги ПФ-27-сонли Фармони билан тасдиқланган "Ўзбекистон Республикаси жамоат хавфсизлиги концепцияси"да³ "жамоат хавфсизлигига" қуйидаги кенг

---

¹ Ўзбекистон Республикаси Конституцияси, янги таҳрири. -Тошкент, 2023. – 6 б.

² Ўша ерда

³ Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2021 йил 29 ноябрдаги "Ўзбекистон Республикаси жамоат хавфсизлиги концепциясини тасдиқлаш ва уни амалга ошириш чора-тадбирлари тўғрисида"ги ПФ-27-сонли Фармони / <http://lex.uz/docs/5749291>

маънодаги тушунча берилган: жамоат хавфсизлиги — жамиятнинг қонунга хилоф тажовузлар, ижтимоий ва миллатлараро низолар, ғавқулодда вазиятлар ва бошқа таҳдидлардан ҳимояланганлик ҳолати бўлиб, у жамиятнинг барқарор ривожланишига хизмат қилади ҳамда инсоннинг ҳуқуқлари, эркинликлари ва қонуний манфаатлари рўёбга чиқарилишини таъминлайди”.

Ўзбекистон Республикаси Жамоат хавфсизлиги концепцияси миллий хавфсизликнинг асосий йўналишларидан бири ҳисобланган жамоат хавфсизлигини таъминлаш соҳасидаги давлат сиёсатини белгиловчи муҳим ҳужжат ҳисобланади, шу боис, уни илмий асослаш ва замонавий шакллантириш, шунингдек, бошқа шунга ўхшаш ҳуқуқий ҳодисалар билан чегараланиш ва муайян алоқаларни ўрнатиш тадқиқот фаолияти учун ҳам, ҳуқуқ учун ҳам, ижро амалиёти учун ҳам катта аҳамиятга эга.

Таъкидлаш жоизки, мамлакатнинг умуман хавфсизликнинг принципиал янги концепциясига ўтиши шароитида ушбу масалани назарий тадқиқ этиш, янги назарий ва амалий аҳамиятга эга бўлмоқда. Бу, биринчи навбатда, жамиятимиз ва бутун давлат ривожланиши учун ички ва ташқи шароитларнинг сезиларли ўзгариши билан боғлиқ.

Оддий шароитларда ҳам, ғавқулодда вазиятларда ҳам жамоат хавфсизлигини таъминлаш соҳасидаги илмий ва амалий муаммоларнинг долзарблиги бир неча сабабларга кўра юзага келади, хусусан:

- давлат бошқаруви органлари жамоат хавфсизлигини таъминлаш бўйича ваколатли субъектларнинг ҳаракатларини самарали амалга ошириш, муайян ҳудудда жисмоний ва юридик шахсларга нисбатан чеклаш чораларини қўллаш имконини берадиган жамоат хавфсизлигини таъминлаш бўйича махсус чора-тадбирларга "муҳтожлик" сезмоқда;

- фаолияти тегишли даражадаги хавфсизликни, хусусан, жамоат хавфсизлигини таъминлаш зарурлигини белгилайдиган объектлар ва ҳудудлар тобора кўпайиб бормоқда. Аҳоли хавфсизлигининг тегишли даражасини таъминлаш уларнинг барқарор фаолият кўрсатиши учун шарт-шароитларни яратишга ёрдам беради;

- ғавқулодда вазиятларда жамоат хавфсизлигини таъминлаш бўйича ваколатли органлар томонидан қўлланиладиган чора-тадбирлар, бу давлат томонидан қўлланиладиган тегишли маъмурий-ҳуқуқий чора-тадбирлар ҳисобланади. Ғавқулодда вазият доимо ижтимоий ҳаётнинг беқарорлашиши, унинг одатий ритмининг бузилиши билан бирга келади, бу эса ўз навбатида ушбу чораларни қўллашни тақозо этади.

“Жамоат хавфсизлиги” тушунчасини таҳлил қилишга тўхталадиган бўлсак, шуни такидлаш жоизки, бугунги кунда илмий ишларда ушбу ҳуқуқий тоифани белгилаш бўйича кўплаб қарашлар шаклланган. “Жамоат хавфсизлиги” атамаси илмий билимларнинг турли соҳаларида ва ижро этувчи ҳокимият органлари, шунингдек, ҳуқуқни муҳофаза қилувчи органларнинг, шу жумладан Миллий гвардия органларининг

амалий фаолиятида кенг қўлланилади. Бироқ, унинг кенг қўлланилишига қарамай, афсуски, бугунги кунда "жамоат хавфсизлиги" таърифига ягона ёндашув мавжуд эмас. Шу муносабат билан "жамоат хавфсизлиги" тушунчасининг мазмунини аниқлаш бўйича илмий адабиётлар, амалдаги қонун ҳужжатларини ҳар томонлама таҳлил қилиш мақсадга мувофиқдир.

Ўзбек ҳуқуқшунослик мактаби вакиллари бугунги кунда "жамоат хавфсизлиги" таърифига ўз муносабатларини шакллантиришнинг жараёнига ўз муносабатларини қатъий билдиришганича йўқ. Бунга сабаб Ўзбекистон Республикасининг жамоат хавфсизлиги концепцияси энди эълон қилиниб, уни шакллантириш учун илк қадамлар ташланмоқда. Шу муносабат билан биз мазкур масала юзасидан хориж ҳуқуқшунос олимларини "жамоат хавфсизлиги", "фуқароларнинг ҳуқуқ эркинликларини чеклаш" каби категорияларни изоҳлашдаги қарашларига таянамиз.

Жамоат хавфсизлиги масаласини долзарблигини ҳисобга олган ҳолда тадқиқотчи Л.Рогозин уни "табiiй офатлар ёки бошқа махсус шароитлар билан боғлиқ ҳолда, алоҳида шароитлар юзага келганда жамият учун ортиб бораётган хавф туғдирувчи объектлардан фойдаланган ҳолда, ҳуқуқий нормаларга мувофиқ шаклланадиган жамоат муносабатлари тизими" деб таърифлайди¹.

Профессор Л.Л.Поповнинг фикрича, жамоат хавфсизлиги деганда, одамлар ва умуман жамият учун ортиб бораётган хавф-хатарни келтириб чиқарадиган объектлар ва субъектлардан фойдаланишда, алоҳида шароитлар, табiiй офат ёки ижтимоий ёки техноген хусусиятдаги бошқа фавқулодда вазиятлар юзага келганда, ҳуқуқий, техник ва бошқа турдаги нормаларга мувофиқ юзага келадиган жамоат муносабатлари тизими тушунилади².

Б.Т.Хамхоевнинг фикрича эса, жамоат хавфсизлиги одамларнинг ҳаёти ва соғлигига, уларнинг мол-мулкига таҳдидларнинг олдини олиш ёки бартараф этиш билан боғлиқ бўлган ижтимоий муносабатларни қамраб оладиган ажралмас қисмдир³.

"Жамоат хавфсизлиги" тушунчаси мазмунида олимларнинг алоҳида гуруҳи уни ҳимоя қилишнинг барча объектларини белгилайди, яъни: жамоат хавфсизлиги - бу одамларнинг ҳаёти ва соғлигига, моддий бойликлар ва атроф-муҳитга таҳдидларнинг олдини олиш ва бартараф этишни таъминлайдиган органлар ва воситалар тўпламидир, деб фикр билдиришади⁴.

¹ Попов Л.Л. Административное право (вопросы административно-юрисдикционной деятельности органов внутренних дел). М.: Академия МВД СССР. 1983. 280 с.

² Административное право/под ред. Л.Л.Попова. М.: Юрист, 2002. 699 с.

³ Хамхоев Б.Т. Проблемы определения общественной безопасности // Административное право и процесс. 2011. № 7. С. 40-42.

⁴ Туманов Г.А., Фризко В. И. Общественная безопасность и ее обеспечение в экстремальных условиях // Советское государство и право. 1989. № 8. С. 21-23.

Тадқиқотчи Н.А.Босхамджиева фикрича, жамоат хавфсизлиги куйидаги институтларни ўз ичига олади: терроризмга қарши кураш институти; экстремизмга қарши кураш институти; жиноий ва бошқа ноқонуний тажовузларга қарши курашиш институти; коррупцияга қарши кураш институти; аҳолини табиий ва техноген хусусиятли фавқулодда вазиятлардан ҳимоя қилиш институти; ноқонуний миграцияга қарши курашиш институти; жамоат хавфсизлигининг айрим турларини (ёнғин, кимёвий, биологик, ядровий, радиациявий, гидрометеорологик, саноат ва транспорт хавфсизлигини) таъминлаш институтлари; жамоат хавфсизлигини таъминлашда халқаро ҳамкорликни ривожлантириш институти; экологик хавфсизлик институти; ахборот хавфсизлиги институти; озиқ-овқат хавфсизлиги институти¹.

Жамоат хавфсизлигини таъминлаш, албатта, муайян меъёрлар тизими билан тартибга солинади. Бу белги аҳолини ноқонуний тажовузлардан, турли таҳдидлардан ҳимоя қилиш қонун устуворлиги асосида амалга оширилаётганидан далолат беради. Шунини таъкидлаш керакки, қонун нормалари фавқулодда вазиятларда жамоат хавфсизлигини таъминлаш соҳасидаги муҳим миқдордаги жамоат муносабатларини тартибга солади, хусусан: инсон ва фуқаронинг ҳуқуқ ва эркинликлари, фуқароларнинг жамоат хавфсизлигини таъминлаш соҳасидаги ҳатти-ҳаракатларининг чегаралари, жисмоний ва юридик шахсларнинг жамоат хавфсизлигини таъминлашга қаратилган муайян ҳаракатларни амалга ошириш бўйича чекловчи вақтинчалик мажбуриятларини белгилайди, ноқонуний ҳатти-ҳаракатлар турларини белгилайди, яъни фақат қонун нормалари жамоат хавфсизлигига, ҳам оддий ҳаёт шароитида, ҳам фавқулодда вазиятларда хавфсизликка тажовуз қилувчи ҳатти-ҳаракатларнинг тўлиқ рўйхатини белгилайди.

Ва ниҳоят, шахснинг, жамиятнинг, давлатнинг ҳаётий манфаатларини амалга оширишдан келиб чиқадиган ижтимоий муносабатларнинг мавжудлиги, улар ижтимоий имтиёзлар, конституциявий тузум, жамоат тартиби, шахсий дахлсизлик, мулк ва бошқаларни ўз ичига олади.

Жамоат тартиби деганда, моҳиятан маълум бир жамиятда мавжуд бўлган ижтимоий нормалар билан давлат томонидан тартибга солинадиган, ташкил этилган ва қўллаб-қувватланадиган бутун тизим, ижтимоий муносабатларнинг бутун тизими тушунилган². Кенг маънода жамоат тартиби маълум бир тарзда тартибланган ижтимоий муносабатлар тизимини (мажмуини) ўз ичига олади: иқтисодий, сиёсий, маданий ва ахлоқий ҳамда ҳоказоларни, шу муносабат билан уни конституциявий тузум доирасидаги жамиятдаги шахсларнинг ҳуққ-

¹ Босхамджиева Н.А. Административно-правовые основы обеспечения общественной безопасности в Российской Федерации: дис. ... докт. юрид. наук. М., 2013. 369 с.

² Яценко С.С. Уголовно-правовая охрана общественного порядка. Киев, 1986. С. 10.

атвори қоидалари мажмуи сифатида белгилаш мумкин¹. В.В.Лазарев, Л.Л.Попов ва Л.М.Розинлар “жамоат тартиби - ижтимоий муносабатлар тизимининг маълум бир сифати бўлиб, у ижтимоий муносабатларнинг шундай тартиблилигидан иборат бўлган, жамият ҳаётининг уйғунлиги ва ритмига, жамоат муносабатлари иштирокчиларининг ўз ҳуқуқ ва мажбуриятларини тўққинликсиз амалга оширишига ва уларнинг манфаатлари, жамоат ҳамда шахсий тинчлигининг ҳимоя қилинишига олиб келади” деб таъкидлашади².

Б.П.Кондрашовнинг айтишича, жамоат тартибини кенг маънода ижтимоий нормаларга (ҳуқуқ нормалари, ахлоқ, урф-одатлар, анъаналар ва бошқалар) риоя этиш натижасида вужудга келган, дахлсизлиги давлатнинг бутун сиёсий тизими томонидан қафолатланган ижтимоий муносабатлар тизими тушунилади³. Шундай қилиб, “жамоат тартиби” сўзининг кенг маъносида жамиятда мавжуд бўлган, ижтимоий нормаларга, шу жумладан ҳуқуқ нормалари ва жамият қоидаларига мувофиқ ривожланган муносабатларнинг бутун тизими тушунилади.

Бу соҳа жамият ҳаётида осойишталик муҳитини, меҳнат ва дам олиш учун нормал шароитларни, давлат органлари, маҳаллий давлат ҳокимияти органлари, корхоналар ва уларнинг бирлашмалари, муассасалар, жамоат бирлашмалари, шунингдек, давлат ва муниципал ходимлар фаолиятини таъминлаш мақсадида, одамлар ўртасидаги мулоқот жараёнида жамоат жойларида ривожланадиган ижтимоий нормалар билан тартибга солинадиган муносабатлар тизими билан чекланади.

Шуларни ҳисобга олиб, назаримизда жамоат тартиби тушунчасини қуйидаги таъриф кенгроқ қамраб олади: Жамоат тартиби – бу жамоат жойларида одамлар ўртасида вужудга келадиган ва ривожланадиган, қонуний амалга оширилиши шахсий ва жамоат хавфсизлигига риоя этилишини, одамларнинг нормал мулоқотини, шаъни, кадр-қиммати, ҳаёти ва соғлиғини ҳимоя қилиниши, ҳуқуқни муҳофаза қилувчи органлар, биринчи навбатда, ички ишлар органлари, миллий гвардия, прокуратура, давлат хавфсизлик хизмати, фавқулодда вазиятлар вазирлиги ва бошқа фуқаролик ташкилотлари фаолияти билан таъминланган давлат ва жамиятнинг мувофиқлаштирилган ижтимоий-ҳуқуқий жамоат муносабатлари тизимидир.

Ўзбекистон Республикаси Конституциясининг 21-моддаси 3-қисмига биноан, фавқулодда ҳолатда, ҳуқуқ ва эркинликларни чеклаш, конституциявий тузумни ҳимоя қилиш билан бирга, фуқароларнинг хавфсизлигини таъминлашдан иборат. Ўзбекистон Республикасининг

---

¹ Административное право зарубежных стран: Учебник / Под ред. А.Н.Козырина и М.А.Шатиной. М.: Спарк, 2003. С. 307.

² Лазарев В.В., Попов Л.Л., Розин Л.М. Правовые основы обеспечения общественного порядка. М., 1967.

³ Коржанский Н.И. Объект и предмет уголовно-правовой охраны. М., 1980. С.15.

2021 йил 15 декабрдаги “Фавқулодда ҳолат тўғрисида”ги ЎРҚ-737-сонли конституциявий қонуни¹ фавқулодда ҳолат жорий этиш мақсадини (4-модда) ва фавқулодда режимни жорий этиш ҳоллари ва тартибини (5-модда) белгилайди. Ушбу режимни жорий этишнинг мақсадлари фавқулодда ҳолатни жорий этиш мақсадлари уни жорий этиш учун асос бўлиб хизмат қилган ҳолатларни бартараф этишдан, Ўзбекистон Республикаси фуқароларининг ҳавфсизлигини ҳамда Ўзбекистон Республикасининг конституциявий тузуми ва ҳудудий яхлитлиги ҳимоя қилинишини таъминлашдан иборат (4-модда).

Шундай қилиб, инсоннинг айрим ҳуқуқ ва эркинликларини чеклаш орқали давлат инсон учун энг муҳимроқ ва қадрлироқ бўлган бошқа ҳуқуқ ва эркинликларнинг сақланишини таъминлайди.

ISSUES OF THE RELEVANCE OF CIVIL CASES ARISING FROM LEGAL RELATIONS REGARDING LAND

Marufov Oybekjon Oktamovich

Independent researcher of Tashkent State

Law University Concerns of civil cases arising from land-related legal relationships

Annotation: This article examines the relevance and jurisdiction of civil cases arising from legal relations related to land. From the point of view of protection of citizens' rights to land, the importance of court protection, relevance and relevance of the case as conditions for filing a case in court, and the consequences of non-compliance with these requirements are considered. The author analyzed the legal norms of national and foreign countries on the issues of applicability and jurisdiction of civil cases arising from legal relations related to land.

Keywords: land law, legal relations related to land, disputes related to land, civil process, justice, applicability, legality, foreign experience, improvement.

Annotatsiya: Ushbu maqolada yerga oid huquqiy munosabatlardan kelib chiqadigan fuqarolik ishlarining tegishliligi va sudlovga taalluqliligi ko'rib chiqiladi. Fuqarolarning yerga bo'lgan huquqlarini himoya qilish nuqtai nazaridan sud himoyasining ahamiyati, ishning sudga murojaat qilish shartlari sifatidagi dolzarbligi, bu talablarga rioya qilmaslik oqibatlarini ko'rib chiqiladi. Muallif yer bilan bog'liq huquqiy munosabatlardan kelib chiqadigan fuqarolik ishlarining qo'llanilishi va yurisdiksiyasi masalalari bo'yicha milliy va xorijiy davlatlarning huquqiy normalarini tahlil qilgan.

Kalit so'zlar: korrupsiyaga qarshi kurash, axborot-kommunikatsiya texnologiyalari, usullar, evolyutsiya, nazorat, muammolar va korrupsiya echimlari.

Аннотация: В данной статье рассматривается актуальность и подсудность гражданских дел, возникающих из правоотношений, связанных с землей. С точки зрения защиты прав граждан на землю рассмотрены значение судебной защиты, актуальность и актуальность дела как условия для подачи дела в суд, а также последствия несоблюдения этих требований. Автор проанализировал правовые

---

¹ Ўзбекистон Республикасининг “Фавқулодда ҳолат тўғрисида”ги қонуни // Қонунчилик маълумотлари миллий базаси, 16.12.2021 й., 03/21/737/1163-сон

нормы отечественных и зарубежных стран по вопросам применимости и подсудности гражданских дел, возникающих из правоотношений, связанных с землей.

Ключевые слова: земельное право, земельные правоотношения, земельные споры, гражданский процесс, правосудие, применимость, законность, зарубежный опыт, совершенствование.

The correct and timely consideration and resolution of civil cases arising from legal relations on land will be the basis for the effective protection of citizens' rights to land, the violation of their rights and the full restoration of legal interests. In this regard, it is important to correctly resolve the issue of what bodies will consider disputes in this category.

First of all, let's clarify the issue of which bodies civil cases are considered.

In the legal literature, the fact that the task of viewing and resolving civil cases is entrusted by law to a particular public body or public organization is called relevance.¹ Professor M.Mamasiddikov believes that when it comes to the relevance of civil cases, it is a procedural institution that determines which public authority or official or non-governmental authority (arbitration court, mediator) is authorized by legislation to hear and decide civil cases.²

The norm related to the relevance of civil cases is expressed in Article 26 of the civil procedural code of the Republic of Uzbekistan (referred to as CPC). According to him, the following cases apply to the court of civil affairs:

1) cases on disputes arising from citizenship, family, labor, housing, land and other relations, if at least one of the parties is a citizen, except in cases where the law assigns such dispute resolution to other courts or other bodies;

2) cases in particular order listed in Article 293 of the civil procedural code;

3) cases referred to in Chapter 18 of the civil procedural code and decided in order of order;

4) cases on dispute over arbitration decisions of arbitration courts and on issuance of an executive sheet for compulsory enforcement of arbitration decisions of arbitration courts;

5) cases on recognition and enforcement of decision decisions of foreign state courts and foreign state arbitration courts (arbitrations);

6) cases of disputes over the decisions of enterprises, institutions, organizations, public associations that do not arise from administrative and other public legal relations, as well as such actions (inaction) of their officials.

Other cases that are included in their jurisdiction by law also apply to the courts.

Article 27 of the civil Procedural Code provides for a provision relating to the suitability of several related claims to the court. According to it, when

---

¹ Shorakhmetov Sh.Sh. Civil procedural law of the Republic of Uzbekistan: Textbook. -T.: Justice. 2001. -B.124.

² Civil procedural law. Textbook. Team of authors // Responsible editors: Ph.D., prof. M.M.Mamasiddikov, Ph.D., prof. D. Yu. Khabibullaev. - Tashkent. "Lesson Press" publishing house. 2020. - 50 p.

several requirements are combined, some relating to the civil cases court and some to the economic Court, all requirements must be seen in the civil cases court.¹

It is not allowed to combine several requirements that are related, some to the civil court and some to the Administrative Court.

Determining the relevance of their disputes arising from legal relations regarding land is one of the most difficult problems for solving disputed cases in this category. The problems that arise in this regard are mainly resolved through the explanations of the decisions of the plenum of the Supreme Court, which are taken to resolve disputes related to land.

For example, Chapter II of the plenum of the Supreme Court of the Republic of Uzbekistan of November 20, 2023 "on certain issues of applying the norms of legislative acts in the consideration of land disputes in courts" is devoted to "issues of jurisdiction". Paragraph 7 of this decision explains that the application (complaint) of administrative acts and actions (inaction) of administrative bodies and their officials violating the land rights of legal entities and individuals, as well as the requirements to compensate for damages in causal connection to these requirements, apply to administrative courts.

Also, the requirement of articles 24, 36 of the Land Code, as well as the documents of the Cabinet regarding land relations of an individual nature in cases provided for by legislation, can be disputed in administrative courts.²

However, the legal literature states that courts will also be subject to disputes related to land by citizens, organizations, state bodies, local state authorities, as well as cases related to the protection of the rights and legitimate interests of citizens and organizations on land, which are administratively liable for violations of land law.³

Consequently, Chapter II of the plenum of the Supreme Court of the Republic of Uzbekistan of November 20, 2023 "on certain issues of applying the norms of legislative acts in the courts in the field of land disputes" did not provide explanations on the issues of the relevance of cases related to the protection of the rights and legitimate interests of citizens and organizations.

The decision of the plenum of the Supreme Court of the Republic of Uzbekistan No. 28 of November 20, 2023 "on certain issues of applying the norms of legislative acts in the courts in the field of land disputes" also provides that a number of disputes arising from legal relations regarding land should be considered by civil courts or economic courts.

According to him:

---

¹ Civil Procedure Code of the Republic of Uzbekistan // <https://lex.uz/docs/3517337#3518227>

² Decision No. 28 of the Plenum of the Supreme Court of the Republic of Uzbekistan dated November 20, 2023 "On some issues of applying the norms of legislative documents in the consideration of land disputes in courts" // <https://lex.uz/docs/6687150>

³ Bariev A.G. Resolution of land disputes // Gaps in Russian legislation. No. 1, 2018. -50 p.

- * compendium on disputes related to the seizure and repurchase of a land plot for public needs;
- * determination or cancellation of servitude, charging a fee on servitude;
  - to determine the procedure for the use of a plot of land owned, jointly owned or used by several persons on the basis of property rights, to divide it;
- * elimination of violations of the right to own and use a land plot;
  - to request a land plot from the lawless possession of another person, to issue a land plot in mandatory order;
  - return an arbitrarily occupied plot of land and bring it into a suitable state for use, including the demolition of buildings in it;
- * Termination of rights to land plots in cases provided for by Article 36 of the Land Code;
- * Recovery of damage to land owners, land users, land tenants and owners in cases provided for by articles 86, 87 of the Land Code;
- * disputes related to the lease of land plots, etc., are seen by civil cases courts or economic courts (paragraph 8).

However, this paragraph does not specify exactly in which cases disputes arising from legal relations regarding land are seen in civil cases, in which cases in economic courts. This can cause problems in the judicial review of disputes in this category, in particular in the definition of relevance.

The legislative experience of foreign countries shows that, for example, Article 27 of the arbitration procedural code of the Russian Federation establishes that economic disputes and other cases related to the implementation of entrepreneurship and other economic activities, including those that are the subject of rights and obligations to land, belong to the court.¹

It is known that the relevance of civil cases, that is, the determination of which bodies will be authorized to see cases, is determined by legislation. Therefore, professor M. M. Mamasiddikov is describing in his works the concept of the relevance of civil cases, stated that the task of viewing and resolving civil cases is a procedural institution that determines which state authority or official or non-governmental authority (arbitration court, mediator) is delegated by legislation.² This issue was later reflected in the decision of the plenum of the Supreme Court of the Republic of Uzbekistan No. 28 of November 20, 2023 "on certain issues of applying the norms of legislative acts in the consideration of land disputes in the courts." For example, according to paragraph 9 of this decision, with the legislative acts on the land, explanations are given for the fact that issues related to the competence of the relevant authorities are not decided by the courts, including the fact that according to

---

¹ Arbitration Procedural Code of the Russian Federation dated July 24, 2002 N 95-FZ (as amended on December 25, 2023) (as amended and supplemented, entered into force on January 5, 2024) // https://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_37800/

² **See:** Civil procedural law. Textbook. Team of authors // Responsible editors: Ph.D., prof. M.M. Mamasiddikov, Ph.D., prof. D. Yu. Khabibullaev. - Tashkent. "Lesson Press" publishing house. 2020. - 50 p.

Article 23 of the Land Code, competent authorities for the issuance (realization) of the land plot are prescribed.

In the decision of this plenary, it can be seen that the issues related to the fact that certain categories of land disputes apply to administrative, civil and economic courts are clearly outlined.

In particular, paragraph 10 of the decision explains that mass-legal disputes related to the action (inaction) or decision of an administrative body before the selection or auction of an object refer to the trial of administrative courts, and disputes arising over the result of an auction or competition refer to the trial of courts or economic courts in civil cases, respectively (for example, to find a transaction, auction or competition invalid, cancel the transaction, change).

The courts also noted that, based on articles 12, 27 and 34 of the law of the Republic of Uzbekistan "on procedures for the removal of land plots for public needs in exchange for compensation", disputes related to the issuance of the prescribed compensation to the owner of the rights are initially considered by the pre-trial compensation commissions, however, it is required that the issue's failure to be reviewed by the Compensation Commission within the statutory deadlines does not prevent the application from being considered by the court.¹

In this case, an interested person who is dissatisfied with the decision of the Compensation Commission due to the fact that the decision of the Compensation Commission is of a recommendation nature has the right to apply to the Civil Affairs court or the economic Court with a claim for compensation.

The legislative experience of foreign countries shows that, for example, in accordance with Article 64 of the Land Code of the Russian Federation, disputes regarding land can also be submitted to the arbitration court for resolution by the parties.²

At the same time, the legal literature emphasizes that courts are required to resolve cases, taking into account the magnitude of the difference between land disputes and disputes related to land plots. Consequently, in accordance with paragraph 1 of the third part of Article 233 of the Arbitration procedural code of the Russian Federation³ and Paragraph 1 of the fourth part of Article 421 of the civil procedural code, the court provides for the cancellation of the decision if it determines that the arbitration court cannot be the subject of Arbitration of the dispute under consideration.⁴

---

¹ The Law of the Republic of Uzbekistan "On the Procedures for Transferring Land Plots for Public Needs in Exchange for Compensation" // <https://lex.uz/docs/6087433>

² Land Code of the Russian Federation dated 25.10.2001 N 136-FZ (ed. dated 14.02.2024) // https://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_33773/9e0f0a1ef03020bfa9a10e1e4e0bb97931957e77/

³ Arbitration Procedural Code of the Russian Federation dated July 24, 2002 N 95-FZ (as amended on December 25, 2023) (as amended and supplemented, entered into force on January 5, 2024) // https://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_37800/

⁴ Bariev A.G. Resolution of land disputes // Gaps in Russian legislation. No. 1, 2018. -50 p.

Modern views on the legislative experience of foreign countries on the possibility of submission of land disputes to the arbitration court for settlement by the parties, as well as on the consideration and resolution of land dispute cases advanced in the legal literature, and trends in the development of legislation make it possible to solve this category of disputed cases out of court. In addition, today the state judicial system, which carries out justice, cannot always be considered effective and convenient for anyone who applies to court for the protection of their rights and legal manfa horses due to the high workload of judges, inconveniences related to distance and costs. According to statistics, over the past year, the number of civil cases and issued court orders seen in the courts of first instance has increased several times. For example, during 2022, 58,697 criminal cases, 539,686 administrative infringement cases were heard in the Criminal Court of First Instance. "Also," civil courts heard 562,304 cases, economic courts heard 277,865 cases, and administrative courts heard 15,347 cases. When the total is taken in relation to the cases seen, the maximum amount of work and workload is about 50 percent of the total, according to the judges of the civil cases courts. If we calculate these figures in relation to the average monthly volume of work, then one judge of the Criminal Court, the city court, has to consider 181 cases in one month, a judge of the civil court, a judge of the district, city court has 269 cases, and a judge of the district, District, City Economic Court has 163 cases.¹

Focusing on the experience of foreign countries, the figure is 18 in Russia, 16 in Kazakhstan, 7-8 in Kyrgyzstan, 5 in Tajikistan, and 3-4 in Uzbekistan, if there are 24 judges in Germany per 100,000 inhabitants. There were 8,000 judges per 67.39 million inhabitants in France, more than 200 judges per 1 million in England, 101 in Italy, 100 in Switzerland, 21-22 in India.²

At this point, a legal scholar and practitioner T. Shamsiddinov, in his research work, also singled out that "Judges in civil cases have a high volume of work, in addition to the existing serious problems in the structure of district courts, their territorial location, have their own negative impact on the quality of civil cases, and ultimately reduce the quality of Justice and lead to serious objections from the population."³

From the above experience, it is proposed to consolidate in the Land Code of our country that civil cases arising from legal relations on land can also be submitted to the arbitration court for the resolution of civil cases by the parties. This, in turn, develops the practice of resolving disputes out of court, through the use of conciliation procedures, as an important element in the application

---

¹ Collection of statistical data on the work of civil courts in 2022 // Supreme Court of the Republic of Uzbekistan. -Tashkent, 2023.

² Islamov B.J. The mind of the judge should be justice, truth and purity in his tongue // "Khalk sozi" newspaper, February 8, 2023. https://old.sud.uz/ccr_slider

³ Shamshidinov U.T. Issues of improving the prosecutor's participation in civil court proceedings // 12.00.04 – Civil procedural law. Economic procedural law. Arbitration and Mediation. Dissertation written for the degree of Doctor of Philosophy (PhD) in Legal Sciences. Academy of Law Enforcement of the Republic of Uzbekistan. Tashkent, 2023. -B. 36-37.

of extrajudicial, pre-trial mechanisms of conflict resolution, helps to quickly and qualitatively resolve land disputes, and also provides favorable opportunities for resolving disputes between parties.

ФУҚАРОЛИК СУД ИШЛАРИНИ ЮРИТИШ ВАЗИФАЛАРИНИ АМАЛГА ОШИРИШДА ОШКОРАЛИК ПРИНЦИПИНИНГ АҲАМИЯТИ

Мансурова Хулкар Набиевна

Ўзбекистон Республикаси Транспорт

прокурорининг мурожаатлар билан

ишлаш бўйича катта ёрдамчиси

Аннотация: мақолада фуқаролик суд ишларини юритиш вазифаларини амалга оширишда ошкоралик принципининг аҳамияти таҳлил қилиниб, унда миллий ва хорижий қонунчилик тажрибаси таҳлили асосида фуқаролик суд ишларини юритишда ушбу принципти янада такомиллаштиришга қаратилган таклифлар асослантилган.

Калит сўзлар: фуқаролик процессуал кодекси, фуқаролик суд ишларини юритиш, вазифалар, судда иш кўришнинг ошкоралиги, хорижий тажриба, такомиллаштириш.

Аннотация: в статье анализируется значение принципа прозрачности при реализации обязанностей при рассмотрении гражданских дел в суде, на основе анализа отечественного и зарубежного опыта обосновываются предложения, направленные на дальнейшее совершенствование этого принципа при рассмотрении гражданских дел в суде.

Ключевые слова: гражданский процессуальный кодекс, гражданский судопроизводства, задачи, гласность судебного разбирательства, зарубежный опыт, совершенствование.

Abstract: The article analyzes the importance of the principle of transparency in the implementation of duties when considering civil cases in court; based on an analysis of domestic and foreign experience, proposals aimed at further improving this principle when considering civil cases in court are substantiated.

Key words: civil procedural code, civil proceedings, tasks, publicity of judicial proceedings, foreign experience, improvement.

Фуқаролик суд ишларини юритишнинг вазифаларини тўлиқ амалга оширилишини таъминлашда фуқаролик процессининг бир қатор принциплари муҳим аҳамият касб этади. Хусусан, Ўзбекистон Республикаси Фуқаролик процессуал кодексининг (кейинги ўринларда ФПК) 12-моддасида судда иш кўришнинг ошкоралиги ўз ифодасини топган бўлиб,¹ мазкур принцип фуқароларнинг шахсий, сиёсий, иқтисодий ва ижтимоий ҳуқуқларини, эркинликлари ва қонуний манфаатларини, Ўзбекистон Республикасининг ҳуқуқлари ва манфаатларини, шунингдек корхоналар, муассасалар, ташкилотлар, жамоат бирлашмалари ва фуқаролар ўзини ўзи бошқариш

¹ Ўзбекистон Республикасининг Фуқаролик процессуал кодекси // 2018 йил 22 январда кучга кирган ва шу йилнинг 1 апрелидан кучга кирган. <https://lex.uz/docs/3517337>

органларининг ҳуқуқлари ҳамда қонун билан қўриқланадиган манфаатларини ҳимоя қилиш мақсадида фуқаролик ишларини тўғри, ўз вақтида кўриб чиқиш ва ҳал этишни таъминлашдаги муҳим элементлардан ҳисобланади.

Ўзбекистон Республикаси Конституциясининг 137-моддаси,¹ ФПКнинг 12-моддаси, “Судлар тўғрисида”ги Қонуннинг 12-моддасида² мустаҳкамланган. Унга кўра, барча судларда ишлар муҳокамаси ошкора ўтказилади. Давлат сирига, фарзандликка олиш сирига тааллуқли маълумотлар мавжуд бўлган ишлар бўйича ва қонунда назарда тутилган бошқа ҳолларда ишнинг муҳокамаси ёпиқ суд мажлисида ўтказилади. Ишда иштирок этувчи шахсларнинг шахсий ҳаёти тўғрисидаги маълумотлар ошкор бўлишининг олдини олиш, ёзишмалар сирини ва қонун билан қўриқланадиган бошқа сирни сақлаш мақсадида ёпиқ суд муҳокамаси ўтказилишига йўл қўйилади.

Ошкоралик суд ишларини юритишнинг демократик процессуал шакллариининг муҳим таркибий қисмларидан бири ҳисобланиб, одил судловдаги қонунийликни амалга ошириш ҳамда фуқаролик процесси иштирокчиларининг ҳуқуқларини рўёбга чиқаришда муҳим юридик кафолат вазифасини бажаради.

Судда иш кўришнинг ошкоралиги инсонларнинг суд ҳокимиятига бўлган ишончини мустаҳкамлайди, ошкора кўрилган ишларнинг оммавий ахборот воситалари орқали ёритилиши жамият томонидан суд фаолиятининг халқ назоратига олинишини таъминлайди ва тарбиявий аҳамиятга эга.

Шунингдек, мазкур тамойил суд қарорларининг асосли, қонуний ва адолатли қабул қилинишини кафолатлайди. Шунинг учун ҳам адабиётларда ишларнинг очиқ кўрилиши фуқароларга судьяларнинг ишлари билан бевосита танишиш, уларнинг фаолиятини халқ назорати остига олиш имконини бериши ва шунинг ўзи билан фуқаролик ишларининг тўғри ҳал этилишини таъминлаши ҳақида фикрлар илгари сурилган.³ Шунингдек, суд муҳокамасининг ошкоралиги бир томондан, суд иш юритувининг демокративлиги белгиси бўлса, иккинчи томондан судда конституциявий тамойилларга риоя этилиши устидан аҳолининг назорат усули ҳамдир.⁴

Ошкоралик принципи орқали фуқаролик ишлари материалларини оммавий ахборот воситалари, хусусан газета, журналларда чоп этиш,

---

¹ Ўзбекистон Республикаси Конституцияси // 2023 йил 30 апрель куни ўтказилган Ўзбекистон Республикаси референдумида умумхалқ овоз бериш орқали қабул қилинган. Қонунчилик маълумотлари миллий базаси, 01.05.2023 й., 03/23/837/0241-сон

² Ўзбекистон Республикасининг “Судлар тўғрисида”ги қонуни, 28.07.2021 йил, ЎРҚ-703-сон // Қонунчилик маълумотлари миллий базаси, 29.07.2021 й., 03/21/703/0723-сон

³ Шорахметов Ш.Ш. Ўзбекистон Республикасининг фуқаролик процессуал ҳуқуқи. –Т.: Адолат. 2001. -36 б.

⁴ Хабибуллаев Д.Ю. Фуқаролик процессуал ҳуқуқининг конституциявий тамойиллари. Ўқув қўлланма // Ш.Ш.Шорахметов таҳрири остида. -Тошкент: ТДЮИ, 2006. -65 б.

радио, телевидениеда эшиттириш ва намойиш этиш имконияти яратилади. Лекин 2007 йил 15 январда қабул қилинган Ўзбекистон Республикасининг “Оммавий ахборот воситалари тўғрисида”ги Қонунининг (янги таҳрири) 6-моддасига кўра, оммавий ахборот воситаларининг муайян иш бўйича суд қарори чиқмасдан туриб ёки суднинг қарори қонуний кучга кирмай туриб, унинг натижаларини тахмин қилиши ёхуд судга бошқача йўл билан таъсир кўрсатиши тақиқланади.¹

Суд ишларининг ёпиқ мажлисларда кўрилишига доир нормалар халқаро ҳуқуқнинг умумэътироф этилган қоидаларида ҳам ўз ифодасини топганлигини таъкидлаш ўринли бўлади.

Фуқаролик ва сиёсий ҳуқуқлар тўғрисида халқаро пактнинг 14-моддаси биринчи қисмига мувофиқ, матбуот ходимлари ва халойиқ демократик жамиятдаги ахлоқ-одоб юзасидан, жамоат тартиби ёки давлат хавфсизлиги мулоҳазаларини инобатга олиб ё бунини томонларнинг шахсий ҳаётий манфаатлари талаб этган ёхуд суднинг фикрига кўра, бу бирон бир даражада қатъиян зарур бўлганида, яъни алоҳида ҳолларда – халойиқ кўзи ўнгида бўладиган жараён одил судлов манфаатларига халал берганида суднинг барча мажлисларига ёки бу мажлиснинг бир қисмига киритилмаслиги мумкин.²

Ошкоралик суд ишларини юритишнинг демократик процессуал шакллариининг муҳим таркибий қисмларидан бири ҳисобланиб, одил судловдаги қонунийликни амалга ошириш ҳамда фуқаролик процесси иштирокчиларининг ҳуқуқларини рўёбга чиқаришда муҳим юридик кафолат вазифасини бажаради. Судда иш кўришнинг ошкоралиги - инсонларнинг суд ҳокимиятига бўлган ишончини мустаҳкамлайди, ошкора кўрилган ишларнинг оммавий ахборот воситалари орқали ёритилиши жамият томонидан суд фаолиятининг халқ назоратига олинишини таъминлайди ва тарбиявий аҳамиятга эга. Шунингдек, мазкур тамойил суд қарорларининг асосли, қонуний ва адолатли қабул қилинишини кафолатлайди. Шунинг учун ҳам адабиётларда ишларнинг очиқ кўрилиши фуқароларга судьяларнинг ишлари билан бевосита танишиш, уларнинг фаолиятини халқ назорати остига олиш имконини бериши ва шунинг ўзи билан фуқаролик ишларининг тўғри ҳал этилишини таъминлаши ҳақида фикрлар илгари сурилган.³ Шунингдек, суд муҳокамасининг ошкоралиги бир томондан, суд иш юритувининг демокративлиги белгиси бўлса, иккинчи томондан судда

¹ Ўзбекистон Республикасининг 2007 йил 15 январдаги “Оммавий ахборот воситалари тўғрисида”ги янги таҳрирдаги Қонуни // “Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатлари тўплами”, 2007 й. 3-сон, 20-модда.

² Инсон ҳуқуқлари: Инсон ҳуқуқлари Умумжаҳон Декларацияси. Иқтисодий, ижтимоий ва маданий ҳуқуқлар тўғрисида халқаро пакт. Фуқаролик ҳуқуқлари ва сиёсий ҳуқуқлар тўғрисида халқаро пакт ва факультатив протокол. -Тошкент: Адолат. 1992. -40 б.

³ Шорахметов Ш.Ш. Ўзбекистон Республикасининг фуқаролик процессуал ҳуқуқи. -Тошкент.: Адолат. 2001. -36 б.

конституциявий тамойилларга риоя этилиши устидан аҳолининг назорат усули ҳамдир.¹

Ошкоралик тамойилининг мақсади инсонларнинг суд ҳокимиятига бўлган ишончини мустаҳкамлашдан иборат. Ундан ташқари, суд мажлисида оммавий ахборот воситаларининг иштироки орқали суд ишларини кўришда жамоатчилик томонидан олиб бориладиган назорат таъминланади. Шунинг учун ҳам адабиётларда ошкоралик принципи деганда, фуқаролик ишларининг суд мажлисида кўрилишида барча шахсларнинг, шу жумладан оммавий ахборот воситалари вакилларининг ҳам иштирок этиши тушунилади.² Ошкоралик принципи орқали фуқаролик ишлари материалларини оммавий ахборот воситалари, хусусан газета, журналларда чоп этиш, радио, телевидениеда эшиттириш ва намойиш этиш имконияти яратилади. Лекин 2007 йил 15 январда қабул қилинган Ўзбекистон Республикасининг “Оммавий ахборот воситалари тўғрисида”ги Қонунининг (янги таҳрири) 6-моддасига кўра, оммавий ахборот воситаларининг муайян иш бўйича суд қарори чиқмасдан туриб ёки суднинг қарори қонуний кучга кирмай туриб, унинг натижаларини тахмин қилиши ёхуд судга бошқача йўл билан таъсир кўрсатиши тақиқланади.³

Адабиётларда таъкидланишича, фуқаролик процессида ошкоралик принципи қуйидаги икки ҳолатда чекланиши мумкин:

1) судья ва процесснинг бошқа иштирокчилари ихтиёрига боғлиқ бўлмаган ҳолда қонун ҳужжатларида ишларнинг ёпиқ суд мажлисларида кўрилишининг назарда тутилиши билан боғлиқ чекловлар;

2) ишда иштирок этувчи шахсларнинг илтимосномасига ҳамда судьянинг ташаббусига мувофиқ ишларнинг ёпиқ суд мажлисларида кўрилишининг назарда тутилиши билан боғлиқ чекловлар.⁴

Шу ўринда 1993 йил 7 майдаги Ўзбекистон Республикасининг “Давлат сирларини сақлаш тўғрисида”ги Қонуни 1-моддасига кўра, давлат томонидан кўриқланадиган ва махсус рўйхатлар билан чегаралаб кўйиладиган алоҳида аҳамиятли, мутлақо махфий ва махфий ҳарбий, сиёсий, иқтисодий, илмий-техникавий ва ўзга хил маълумотлар Ўзбекистон Республикасининг давлат сирлари ҳисобланади. Мазкур Қонунга мувофиқ, давлат сирларини сақлаш - бундай сирларга эга бўлган барча давлат органлари, корхоналар, муассасалар, ташкилотлар, бирлашмалар, шунингдек Ўзбекистон Республикасининг мансабдор шахслари ва

¹ Хабибуллаев Д.Ю. Фуқаролик процессуал ҳуқуқининг конституциявий тамойиллари. Ўқув қўлланма // Ш.Ш.Шорахметов таҳрири остида. -Тошкент.: ТДЮИ, 2006. -65 б.

² Гражданское процессуальное право: Учебник / С.А.Алехина, В.В.Блажеев и др.; Под ред. М.С.Шакарян. - М.: ТК Велби, Изд-во Проспект, 2004. -47 с.

³ Ўзбекистон Республикасининг 2007 йил 15 январдаги “Оммавий ахборот воситалари тўғрисида”ги янги таҳрирдаги Қонуни // “Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатлари тўплами”, 2007 й. 3-сон, 20-модда.

⁴ Гражданский процесс // Учебник. Под ред. д.ю.н, проф., заслуженного деятеля науки РФ М.К.Треушников. -М.: Юриспруденция. 2001. -24 с.

фуқароларининг бурчидир. Давлат сирларидан фойдаланиш билан боғлиқ бирон-бир ишлар бундай сирларни сақлаш юзасидан чоралар қўрилганидан кейингина амалга оширилади. Давлат сирларини сақлаш бўйича масъулият давлат органлари, корхоналар, муассасалар, ташкилотлар ва бирлашмаларнинг раҳбарлари зиммасига юклатилади (10-модда).¹

Ундан ташқари, миллий қонунчилигимизда тижорат сирларини сақлаш масалаларига ҳам алоҳида эътибор берилган. Хусусан, Ўзбекистон Республикасининг 2012 йил 12 майдаги “Тадбиркорлик фаолияти эркинлигининг кафолатлари тўғрисида”ги янги таҳрирдаги Қонуни 37-моддасида тадбиркорлик фаолияти субъектларининг тижорат сирини ва ошкор этилмаган ахборотини муҳофаза қилиш назарда тутилган.²

ФПКнинг 12-моддасига кўра, давлат сирига, фарзандликка олиш сирига тааллуқли маълумотлар мавжуд бўлган ишлар бўйича ва қонунда назарда тутилган бошқа ҳолларда ишнинг муҳокамаси ёпиқ суд мажлисида ўтказилади.

Ишда иштирок этувчи шахсларнинг шахсий ҳаёти тўғрисидаги маълумотлар ошкор бўлишининг олдини олиш, ёзишмалар сирини ва қонун билан қўриқланадиган бошқа сирни сақлаш мақсадида ёпиқ суд муҳокамаси ўтказилишига йўл қўйилади. Дарҳақиқат, фуқароларнинг шахсий дахлсизлик ҳуқуқи Конституциянинг 31-моддасида ҳам кафолатлаб қўйилган. Унга кўра, ҳеч ким қонунда назарда тутилган ҳоллардан ва тартибдан ташқари бировнинг турар жойига кириши, тинтув ўтказиш ёки уни кўздан кечириши, ёзишмалар ва телефонда сўзлашувлар сирини ошкор қилиши мумкин эмас. Юқоридаги қоидага риоя қилган ҳолда ФПКнинг 234-моддасида фуқароларнинг ёзишмалари, телеграф ва бошқа хил маълумотларни сир сақлаш мақсадида уларнинг шахсий ёзишмалари, телеграф ва бошқа хил маълумотлари шу ёзишма, телеграф ва бошқа хил маълумотларни ўзаро алмашган шахсларнинг розилиги билан суднинг очик мажлисида ўқиб эшиттирилиши мумкинлиги, акс ҳолда бундай ёзишма, телеграф ва бошқа хил маълумотлар ёпиқ суд мажлисида ўқиб эшиттирилиши ва текширилиши назарда тутилади.

Шунингдек, Оила кодексининг “Фарзандликка олишни сир сақлаш” деб номланган 153-моддасига кўра, фуқаролик ҳолати далолатномаларини қайд этиш дафтаридаги ва бошқа ҳужжатлардаги фарзандликка олувчилар фарзандликка олинганларнинг ота-онаси эмаслигини билдирадиган мазмундаги ёзувлар билан таништириш, бу

---

¹ Ўзбекистон Республикасининг 1993 йил 7 майдаги “Давлат сирларини сақлаш тўғ-рисида”ги Қонуни // Ўзбекистон Республикаси Олий Кенгаш Ахборотномаси, 1993 й. 5-сон, 232-модда.

² Ўзбекистон Республика-сининг 2012 йил 12 майдаги “Тадбиркорлик фаолияти эркинлигининг кафолатлари тўғрисида”ги янги таҳрирдаги Қонуни // <https://lex.uz/acts/2006789>.

ёзувлардан кўчирмалар ва бошқа маълумотларни фарзандликка олувчиларнинг розилигисиз, агар улар вафот этган бўлса, васийлик ва ҳомийлик органининг розилигисиз бериш тақиқланади. Фарзандликка олувчининг ёки васийлик ва ҳомийлик органининг эркига ҳилоф равишда фарзандликка олиш сирини ошкор қилган шахслар қонун билан белгиланган жавобгарликка тортиладилар.¹

Суд ишларининг ёпиқ мажлисларда кўрилишига доир нормалар халқаро ҳуқуқнинг умумэътироф этилган қоидаларида ҳам ўз ифодасини топганлигини таъкидлаш ўринли бўлади. Хусусан, Фуқаролик ва сиёсий ҳуқуқлар тўғрисида халқаро пактнинг 14-моддаси биринчи қисмига мувофиқ, матбуот ходимлари ва халойиқ демократик жамиятдаги ахлоқ-одоб юзасидан, жамоат тартиби ёки давлат ҳафвсизлиги мулоҳазаларини инобатга олиб ё буни томонларнинг шахсий ҳаётий манфаатлари талаб этган ёхуд суднинг фикрига кўра, бу бирон бир даражада қатъиян зарур бўлганида, яъни алоҳида ҳолларда – халойиқ кўзи ўнгида бўладиган жараён одил судлов манфаатларига ҳалал берганида суднинг барча мажлисларига ёки бу мажлиснинг бир қисмига киритилмаслиги мумкин.²

Ёпиқ суд мажлисларини ўтказишда қонунийликни таъминлаш мақсадида иш судлов ишлари юритишнинг барча қоидаларига риоя қилинган ҳолда кўрилади. Мазкур жараёнда ишда иштирок этаётган шахслар, зарур ҳолларда эса, гувоҳ, эксперт, мутахассис ва таржимонлар қатнашадилар. Иш суднинг ёпиқ мажлисида кўрилишидан қатъи назар иш юзасидан суднинг ҳал қилув қарори барча ҳолларда ошкора эълон қилинади.

Фуқаролик процессуал ҳуқуқининг муҳим принципи бўлмиш ошкораликни таъминлашнинг самарали усулларида бири сифатида ишларни зарур ҳолларда, жамоат ташкилотлари ва меҳнат жамоалари вакиллариининг иштирокида, сайёр суд мажлисларида кўриш муҳим аҳамият касб этади. Адабиётларда ҳам суд ишларини ошкора олиб бориш тамойилини амалга ошириш мақсадида сайёр суд мажлислари ўтказилишини кўпроқ фуқаролик суд ишларини амалга оширишга татбиқ этиб бориш лозимлиги, қонунбузилишларга йўл қўймаслик мақсадида Ўзбекистон Республикаси Олий суди Пленумининг қарорларида меҳнат жамоалари ва жамоат ташкилотлари билан алоқаларни ўрнатиш ва кенгайтиришни муҳим деб ҳисоблаш ҳозирги куннинг талаби эканлиги таъкидлаб келинади.³

Ўзбекистон Республикаси Олий суди Пленумнинг бир қатор қарорларида ишларнинг сайёр судларда кўрилиши юзасидан

---

¹ Ўзбекистон Республикасининг Оила кодекси // <https://lex.uz/acts/104720>

² Инсон ҳуқуқлари: Инсон ҳуқуқлари Умумжаҳон Декларацияси. Иқтисодий, ижтимоий ва маданий ҳуқуқлар тўғрисида халқаро пакт. Фуқаролик ҳуқуқлари ва сиёсий ҳуқуқлар тўғрисида халқаро пакт ва факультатив протокол. -Тошкент, Адолат. 1992. -40 б.

³ Хабибуллаев Д.Ю. Фуқаролик процессуал ҳуқуқининг конституциявий тамойиллари. Ўқув қўлланма // Ш.Ш.Шорахметов таҳрири остида. -Тошкент.: ТДЮИ, 2006. -69 б.

тушунтириш берилган. Масалан, Ўзбекистон Республикаси Олий суди Пленумининг 1998 йил 11 сентябрдаги “Болалар тарбияси билан боғлиқ низоларни ҳал қилишда судлар томонидан қонунларни қўллаш амалиёти тўғрисида”ги қарорининг 31-бандида судлар болалар тарбияси билан боғлиқ бўлган масалаларни тартибга солувчи қонунлар бузилишини олдини олиш учун фаол иш олиб боришлари лозимлиги, судларга ота-оналик ҳуқуқидан маҳрум қилиш тўғрисидаги ишларни, зарур ҳолларда, жамоат ташкилотлари ва меҳнат жамоалари вакилларининг иштирокида, сайёр суд мажлисларида кўриш тавсия этилиши таъкидланган.¹

Фуқаролик процессуал ҳуқуқининг муҳим принципи бўлмиш ошкораликни таъминлашнинг самарали усуллари билан бири сифатида ишларни зарур ҳолларда, жамоат ташкилотлари ва меҳнат жамоалари вакилларининг иштирокида, сайёр суд мажлисларида кўриш муҳим аҳамият касб этади.

Сайёр суд мажлиси – бу суд муҳокамасига тайинланган ишларни суднинг ўз биносидан ташқарида, хусусан жамоатчилик ёки аҳоли кўп яшайдиган жойларда, жамоатчилик ва аҳоли вакилларининг фаол иштирокида ўтказиладиган очик суд мажлиси ҳисобланади.²

Адабиётларда ҳам суд ишларини ошкора олиб бориш тамойилини амалга ошириш мақсадида сайёр суд мажлислари ўтказилишини кўпроқ фуқаролик суд ишларини амалга оширишга татбиқ этиб бориш лозимлиги, қонунбузилишларга йўл қўймаслик мақсадида Ўзбекистон Республикаси Олий суди Пленумининг қарорларида меҳнат жамоалари ва жамоат ташкилотлари билан алоқаларни ўрнатиш ва кенгайтиришни муҳим деб ҳисоблаш ҳозирги куннинг талаби эканлиги таъкидлаб келинади.³

Шу ўринда фуқаролик ишларини адолатли кўриш ва ҳал этиш жараёнларида ошкоралик принципининг амал қилишини таъминлашда ишда иштирок этувчи шахсларнинг вакиллари, айниқса адвокатнинг фаоллиги муҳим аҳамият касб этади. Шунинг учун ҳам адвокат томонидан фуқаролик ишини судда кўриш чоғида овоз ёзиш қурилмалари ҳамда бошқа техника воситаларидан қонун ҳужжатларида белгиланган тартибда фойдаланиш ҳуқуқининг таъминланиши масаласига алоҳида эътибор бериш талаб этилади. Маълумки, “Адвокатлик фаолиятининг кафолатлари ва адвокатларнинг ижтимоий ҳимояси тўғрисида”ги Ўзбекистон Республикасининг Қонуни 4-моддасига мувофиқ иш материаллари билан танишиш ҳамда ишни судда

¹ Ўзбекистон Республикаси Олий суди Пленумининг 1998 йил 11 сентябрдаги “Болалар тарбияси билан боғлиқ низоларни ҳал қилишда судлар томонидан қонунларни қўллаш амалиёти тўғрисида”ги қарори // <https://lex.uz/docs/1447402>

² Тожибоев М.М. Сайёр суд мажлиси: таҳлил ва таклифлар // Рисола. <https://sud.uz/wp-content/uploads/2020/02>

³ Хабибуллаев Д.Ю. Фуқаролик процессуал ҳуқуқининг конституциявий тамойиллари. Ўқув қўлланма // Ш.Ш.Шорахметов таҳрири остида. -Тошкент: ТДЮИ, 2006. -69 б.

ва бошқа органларда кўриш чоғида овоз ёзиш қурилмалари ҳамда бошқа техника воситаларидан қонунчиликда белгиланган тартибда фойдаланиш ҳуқуқига эга.¹ Шунингдек, Ўзбекистон Республикаси Жиноят процессуал кодексининг 19-моддаси еттинчи қисмида суд залида овозларни ёзиб олиш, фотосуратга, видеоёзувга, кинога олишга фақат суд мажлисида раислик қилувчининг рухсати билан йўл қўйилиши белгилаб қўйилган.² Бироқ таҳлиллар шуни кўрсатадики, мамлакатимиз фуқаролик процессуал қонунчилигида очик суд мажлиси иштирокчилари, хусусан, адвокатнинг суд залида овозларни аудио-техника воситалар орқали ёзиб олиш ҳуқуқига эга эканлиги, фотосуратга, видео-ёзувга ва кинога тушуриш эса суд мажлисида раислик қилувчининг рухсати билан амалга оширилиши ҳақидаги нормалар мавжуд эмас.

Ўрганилган аксарият хорижий давлатларнинг фуқаролик процессуал қонунчилигида бу билан боғлиқ нормалар мустаҳкамлаб қўйилганлигини кўриш мумкин. Масалан, Россия Федерацияси ФПКнинг 10-моддасига кўра, ишда иштирок этувчи шахслар, очик суд мажлисида қатнашаётган фуқаролар ёзма равишда ёки овоз ёзиш воситалари орқали суд муҳокамасининг олиб борилиши қайд этиб бориш ҳуқуқига эга ҳисобланадилар. Фотосуратга, видео-ёзувга ва кинога тушириш, суд мажлиси жойидан радио ёки телевидениега олиб кўрсатиш ёки эшиттириш қилиш эса суд мажлисида раислик қилувчининг рухсати билан амалга оширилади.³ Беларусь Республикаси ФПКнинг 271-моддасида ҳам очик суд мажлисида қатнашаётган фуқаролик процесси иштирокчилари ёзма равишда ёки овоз ёзиш воситалари орқали суд муҳокамасининг олиб борилиши қайд этиб бориш ҳуқуқига эга эканлиги белгиланса-да, бироқ фотосуратга, видео-ёзувга ва кинога тушириш, суд мажлиси жойидан радио ёки телевидениега тўғридан-тўғри олиб кўрсатиш ёки эшиттириш қилиш ишнинг ҳал этилишидан манфаатдор бўлган шахсларнинг фикри эътиборга олган ҳолда амалга оширилиши назарда тутилган. Шунингдек, мазкур ҳаракатлар судда иш кўришни олиб борилишига ҳалақит бермаслиги талаб этилади.⁴

Украина ФПКнинг 6-моддасида процесс иштирокчилари ва бошқа шахслар очик суд мажлисида иштирок этиб, ёзма мурожаатлар қилиш ҳуқуқидан ташқари, портатив аудиотехника воситаларидан фойдаланиши мумкинлиги, суд мажлиси залида фото- ва кино тасвирга тушириш, видео-, овоз ёзиш ускуналаридан фойдаланиш, шунингдек суд мажлиси залидан радио ва телевидениега жонли эфир бериш суд қарори

¹ Ўзбекистон Республикасининг “Адвокатлик фаолиятининг кафолатлари ва адвокатларнинг ижтимоий ҳимояси тўғрисида”ги Қонуни // <https://lex.uz/acts/29626>

² Ўзбекистон Республикасининг Жиноят процессуал кодекси // <https://lex.uz/docs/111460>

³ “Гражданский процессуальный кодекс Российской Федерации” от 14.11.2002 N 138-ФЗ) // https://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_39570/

⁴ Гражданский Процессуальный Кодекс Республики Беларусь 238-З от 11.01.1999 г. https://kodeksy-bel.com/grazhdanskij_protseessualnyj_kodeks_rb.htm

асосида ишда иштирок этувчи шахснинг розилиги билан амалга оширилиши белгиланган.¹

Шундай қилиб, хорижий давлатлар қонунчилик тажрибасидан келиб чиқиб, мамлакатимиз Фуқаролик процессуал кодексида ҳам процесс иштирокчилари, хусусан, адвокат очиқ суд мажлисида аудио-техник воситалардан фойдаланган ҳолда овозларни ёзиб олиш ҳуқуқига эга бўлиши, бироқ фотосуратга, видео-ёзувга ва кинога тушириш, суд мажлиси жойидан радио ёки телевидениега тўғридан-тўғри олиб кўрсатиш ёки эшиттириш қилиш ишнинг ҳал этилишидан манфаатдор бўлган шахсларнинг фикри эътиборга олган ҳолда суд мажлисида раислик қилувчининг рухсати билан амалга оширилиши ҳақидаги нормани белгилаш мақсадга мувофиқ бўлади. Ушбу қонданинг киритилиши суд мажлиси тартибига қатъий риоя этилишини таъминлайди, далилларнинг сохталаштирилишини, суд мажлиси баённомасининг ўзгартирилиши каби нохуш ҳолатларнинг олдини олади. Бу эса охир-оқибат судда ишларни тўғри ва ўз вақтида кўриш ҳамда ҳал этишни таъминлайди, бузилган ҳуқуқ ва қонун билан қўриқланадиган манфаатлар ҳимоясини кўшимча равишда кафолатлашга хизмат қилади.

ОСОБЕННОСТИ ПРАВОВОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ ПАТЕНТОВ НА ПРОГРАММНЫЕ ОБЕСПЕЧЕНИЯ

Шохрухбек Тиллабоев

Преподаватель кафедры «Международное право и права человека» Ташкентского государственного юридического университета

Аннотация: Ушбу мақолада рақамли муҳитдаги патентларнинг ҳуқуқий жиҳатлари, яъни дастурий таъминот патентлари муҳофама қилинади. Дастурий таъминот патентлари тушунчаси берилади. Мақолада дастурий таъминот патентлари амалда қандай эканлигини тўлиқ тушуниш учун хорижий мамлакатларнинг ҳолатлари муҳофама қилинади. Патент ҳуқуқи соҳасидаги хорижий конвенциялар муҳофама қилинади ва мақолаларга шарҳлар берилади.

Калит сўзлар: дастурий таъминот патенти, WIPO, Европа патент конвенцияси, саноат мулкани ҳимоя қилиш бўйича Париж конвенцияси.

Аннотация: В данной статье рассматриваются правовые аспекты патентов в цифровой среде, а именно патентов на программные обеспечения. Также даётся понятие патентам на программное обеспечения. В статье дискусируются кейсы зарубежных стран для полного понятия, что из себя представляют патенты на программное обеспечение на практике. Дискусируются зарубежные конвенции в сфере патентного права и дается комментарии к статьям.

¹ Гражданский процессуальный кодекс Украины от 18 марта 2004 года // ВВР.– 2004. – № 40 – 41, 42. – Ст. 492.

Ключевые слова: патент на программное обеспечение, ВОИС, Европейская патентная конвенция, Парижская конвенция по охране промышленной собственности.

Abstract: This article discusses the legal aspects of patents in the digital environment, namely software patents. The concept of software patents is also given. The article discusses the cases of foreign countries for a complete understanding of what software patents are in practice. Foreign conventions in the field of patent law are discussed and comments on articles are given.

Keywords: software patent, WIPO, European Patent Convention, Paris Convention for the Protection of Industrial Property.

В современном обществе, любую новизну и промышленную полезность нужно юридически оформить. Иными словами, ваше изобретение следует зарегистрировать для того, чтобы никто кроме вас не обладал правами на ваше изобретение. Для защиты вашего промышленной новизны вы получаете специальный сертификат о правообладании на данный образец, который в юридической сфере принято считать патентом. Первым шагом к получению патента является подача заявки в национальное или региональное ведомство интеллектуальной собственности (ИС).

Патент – это исключительное право на изобретение. Патент наделяет своего владельца правом решать, каким образом изобретение может – и может ли – использоваться другими людьми. В обмен на это право патентообладатель раскрывает техническую информацию об изобретении в публикуемом патентном документе.

Согласно ст.1082 Гражданского кодекса РУз, право на изобретение, полезную модель и промышленный образец охраняется при условии выдачи патента.¹ Более того, согласно узбекскому гражданскому законодательству, патентообладателю принадлежит исключительное право использования защищенного патентом изобретения, полезной модели, промышленного образца по своему усмотрению, включая право производить продукт с применением защищенных решений, применять защищенные патентом технологические процессы в собственном производстве, продавать или предлагать к продаже изделия, содержащие защищенные решения, импортировать соответствующие изделия.

Цифровая трансформация общества внесла глубокие изменения в область интеллектуальной собственности. С развитием технологий появились новые виды цифровых интеллектуальных прав, обладающих уникальными особенностями и вызовами. Сегодня, люди всё больше стали изобретательны при помощи гаджетов, стали творить новизну в киберпространстве или же полезность для киберпространства. В эпоху быстрого развития информационных технологий патенты на программное обеспечение играют ключевую роль в защите интеллектуальной собственности.

---

¹ Гражданский кодекс РУз

В первую очередь необходимо отметить, что единственным условием охраноспособности программного обеспечения, как и литературного произведения, является его творческий характер, поскольку исключительно техническая работа не повлечет за собой создания объекта авторского права.¹ Так, по мнению Е. А. Кондратьевой, слово «как» в первую очередь указывает на особый статус программ для ЭВМ как особых объектов интеллектуальной деятельности и подтверждает, что программы для ЭВМ, по своей сути, не являются литературными произведениями, а просто имеют такой же правовой режим.² Однако, Поляков Д. считает, что нормы патентного права, как и нормы иностранного права, исключают ПО как таковое из патентоспособных изобретений. Детальное определение того, что является ПО как таковым, законодательством не установлено. На уровне патентной и судебной практики выведен подход, согласно которому под понятие «ПО как таковое» подпадает именно исходный и объектный код ПО, на который прямо распространяется режим авторского права³

Патент на программное обеспечение предоставляет владельцу эксклюзивное право на использование, производство и распространение программы. Рассмотрим, какие инновации подлежат патентованию в Европейском Союзе и какие требования необходимо соблюсти для успешного получения патента в данной юрисдикции. В Европейском Союзе подлежат патентованию различные виды инноваций, включая изобретения, промышленные образцы, исключительные новации в области сельского хозяйства и биотехнологии. Заявка подается в Европейское патентное ведомство (ЕПО) или национальные патентные офисы стран-членов ЕС.

В то время как Соединенные Штаты в последние годы допускают практически неограниченную патентоспособность программного обеспечения, Европа идет по другому пути по двум причинам. Во-первых, существует явный уклон в сторону защиты авторских прав в рамках Директивы о правовой защите компьютерных программ.²⁶ Во-вторых, в статье 52(2)(с) Европейской патентной конвенции (ЕПК) конкретно говорится, что компьютерные программы 'как таковые' не должны рассматриваться как патентоспособные объекты.⁴

---

¹ Solomonenko L. Criteria for Protectability of the Work // IP. Copyright and Related Rights. 2016. № 2. P. 51–57.

² Знаменская В. С. Правовая охрана программы для ЭВМ как объекта авторского права // Патенты и лицензии. — 2014. — № 11. — С. 46—51.

³ Поляков Д. Н. КОМБИНИРОВАННЫЕ МЕХАНИЗМЫ ПРАВОВОЙ ОХРАНЫ ПРОГРАММНОГО ОБЕСПЕЧЕНИЯ В ТРАНСГРАНИЧНОЙ ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ // Вестник Университета имени О. Е. Кутафина. 2021. №3 (79). URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/kombinirovannye-mehanizmy-pravovoy-ohrany-programmnogo-obespecheniya-v-transgranichnoy-predprinimatelskoy-deyatelnosti> (дата обращения: 25.01.2024).

⁴ J Bessen and RM Hunt, An Empirical Look at Software Patents, Research on Innovation Working Paper 03-17/R (2004) <http://www.researchoninnovation.org/swpat.pdf>

Роль международных организаций, таких как ВОИС, и международных соглашений, включая Парижскую Конвенцию, в формировании стандартов патентования на программное обеспечение, крайне важна для создания сбалансированной и эффективной системы защиты интеллектуальной собственности. Это обеспечивает стимул для инноваций, снижает правовые риски и способствует гармоничному развитию индустрии программного обеспечения в масштабах мирового рынка.

По мнению Профессора Dan L. Burk университета Миннесоты, патентное право традиционно было формой интеллектуальной собственности, направленной на функциональные или утилитарные объекты: процессы, машины, производственные изделия и составы веществ. Патентное право исключает из сферы охраны продукты природы, то есть материалы, которые не были каким-либо образом изменены человеком.¹ Более того, качество составляющей части продукта ПО может быть запатентовано в случае, если оно составляет основу работы такого продукта, а сам продукт соответствует основным критериям патентоспособности. Патентная практика РФ свидетельствует о том, что ряд правообладателей для обеспечения охраны ПО включает его в качестве управляющего элемента изобретения.²

На примере Кейс-стади можем рассмотреть следующий кейс. ООО НПП «Дейманд», изготовитель и владелец исключительного права на программу для ЭВМ «Медицинская информационная система “МедИС-Т”», предъявил иск к ООО «Медотрейд». По мнению истца, ответчик незаконно зарегистрировал на свое имя модификацию программы истца, чем нарушил его исключительное право. Истец требовал прекратить использование модифицированной программы и выплатить ему денежную компенсацию. Ответчик указал, что программа была разработана им самостоятельно, независимо от истца. Арбитражный суд города Москвы посчитал, что истец не доказал факт незаконного использования софта, а вышестоящие суды согласились с этим выводом.³

Сам факт наличия новаторского и технически сложного кода программы не предоставляет возможности для отдельного патентования программного обеспечения. Согласно статье 52

---

¹ Dan L. Burk, Intellectual Property in the Context of e-Science, Journal of Computer-Mediated Communication, Volume 12, Issue 2, 1 January 2007, Pages 600–617, <https://doi.org/10.1111/j.1083-6101.2007.00340.x>

² Романова Н. В. Патент на компьютерную программу: миф или реальность? // Патентный поверенный. 2013. № 4. С. 39. 10 См., например, патент, выданный в РФ, URL: https://www1.fips.ru/registers-doc-view/fips_servlet?DB=RUPAT&DocNumber=2090219&TypeFile=html (дата обращения: 23.11.2020) ;

³ Постановление Суда по интеллектуальным правам от 01.03.2016 N C01-1234/2015 по делу N A40-149313/2013 // СПС КонсультантПлюс

Европейской патентной конвенции, компьютерные программы исключаются из области патентной защиты, когда они представлены в качестве отдельного объекта патентной заявки. То же самое применяется и в отечественном законодательстве. Для того чтобы программное обеспечение могло быть подано на патент, необходимо, чтобы изобретение включало в себя техническое устройство, которое поддается управлению этим программным обеспечением.

В частности, если программа образует неотъемлемую часть аппаратного устройства, которое может функционировать исключительно при использовании данного программного обеспечения, отсутствует препятствие для патентования такой программы в сочетании с устройством. Этот подход нашел применение в рассмотрении дела T0208/84, представленного офисом Европейского Союза по патентам. В данном случае заявитель, компания VICOM Systems Inc.,¹ стремился патентовать изобретение, объединяющее метод (программное обеспечение) и устройство для улучшения скорости и качества обработки изображений. Программа направляет процесс, в то время как техническое устройство непосредственно улучшает изображения, представляя тем самым техническую составляющую.

Таким образом, правовые аспекты патентов на программное обеспечение являются важным фактором в поддержке инноваций и защите прав интеллектуальной собственности в цифровом мире. Понимание глобальной карты законодательства по патентованию необходимо для успешной разработки и внедрения технологических решений. Правовая защита способствует стимулированию исследований и разработок, обеспечивая инноваторам справедливое вознаграждение за их усилия и творческий вклад.

Осознание сложившейся глобальной карты правовых норм и стандартов в области патентов на программное обеспечение позволяет предприятиям и индивидуальным разработчикам эффективно навигировать в этой сфере, минимизировать риски и максимизировать возможности для инноваций. С учетом стремительного темпа цифрового развития важно, чтобы законы и нормативы соответствовали вызовам современных технологий, способствуя тем самым динамичному прогрессу в области программного обеспечения.

---

¹ Vicom case T 0208/84 (Computer-related invention) of 15.7.1986.

КОНСТИТУЦИЯВИЙ ОДИЛ СУДЛОВДА НАЗОРАТ ИНСТИТУТИ: МОҲИЯТИ ВА РИВОЖЛАНИШ ДИНАМИКАСИ

Адилкариева Феруза Ходжимуратовна
Ўзбекистон Республикаси Ҳуқуқни муҳофаза
қилиш Академияси мустақил тадқиқотчиси

Аннотация: Мақолада мамлакатимизда конституциявий суд фаолиятининг такомиллашуви, бу борада амалга оширилаётган ислохотлар ҳамда қатор қонун ҳужжатларининг конституциявийлигини аниқлаш тажрибаси таҳлил этилади. Шунингдек, миллий ҳамда хорижий тажриба қиёсланади.

Таянч сўзлар: Конституция, Конституциявий суд, конституциявий назорат, конституциявий қонунчилик, конституциявий суд ваколатлари ва бошқалар.

Аннотация: В статье анализируется совершенствование деятельности Конституционного суда в нашей стране, реализованные в этом направлении реформы, а также опыт определения конституционности ряда правовых документов. Также сравнивается отечественный и зарубежный опыт.

Ключевые слова: Конституция, Конституционный суд, конституционный контроль, конституционное законодательство, полномочия конституционного суда и др.

Abstract: The article analyzes the improvement of the activities of the Constitutional Court in our country, the reforms implemented in this direction, as well as the experience of determining the constitutionality of a number of legal documents. Domestic and foreign experience is also compared.

Key words: Constitution, Constitutional Court, constitutional control, constitutional legislation, powers of the constitutional court, etc.

Мамлакатимизнинг янгиланган Конституциясида ҳокимиятлар бўлиниши тамойилининг мустаҳкамланиши, суд ҳокимиятини давлат ҳокимиятининг алоҳида мустақил тармоғи сифатида белгиланиши унинг ижтимоий муносабатларга функционал таъсири доирасини анча кенгайтирди. Аввало, суд ҳокимияти халқ ҳокимиятчилиги намоён бўлиш жиҳатларидан бири сифатида, иккинчидан, фуқароларнинг ҳуқуқ ва эркинликларини ҳимоя қилиш воситаси сифатида майдонга чиқди. Бироқ, ҳуқуқшунослик назарияси ва амалиётида шу чоққача конституциявий назоратнинг пухта ифодаланган методологияси, ҳуқуқий асослари ва назоратни ташкил этиш ҳамда амалга ошириш принциплари ўз таҳлили, муфассал талқинига эга бўлгани йўқ. Ҳуқуқшунос олимлар ҳалигача норматив-ҳуқуқий ҳужжатларни ғайриконституциявий деб топиш мумкинлигига муайян шубҳа билан қарайдилар. Фанда ҳозирга қадар конституциявий назоратнинг предмети бўлиши мумкин бўлган ҳуқуқий ҳужжатларнинг тўлиқ рўйхати хусусида узил-кесил фикр мавжуд эмас. Шу боис Конституциявий суднинг таъсис этилиши ва шаклланиши юридик фан ва амалиётда конституциявий одил судлов, конституциявий қонунчилик (шунингдек

қонунийлик), конституциявий назорат муаммолари долзарб аҳамият ва салмоқ касб этмоқда.

Маълумки, давлат ҳокимият органлари фаолияти устидан конституциявий назоратни ташкил этиш, унинг давлат хавфсизлиги ва конституциявий тузумни, конституциявий қонунчиликни муҳофаза этишдаги ролини тадқиқ этиш фанимиз учун жиддий қизиқиш уйғотиши табиий. Бу борада таркибий масалалар қаторида ҳуқуқий-ижтимоий давлатчилик институтларини шакллантириш, Конституция ва қонун устуворлигини таъминлаш, Конституциянинг тўғридан-тўғри қўлланилишига, ҳаракат қилишига эришиш инсон ҳуқуқларини жой-жойига қўйиш, ҳокимият тармоқлари мувозанатини таъминлаш кабиларни қайд этиш лозим.

Бундан ташқари, мустақиллик йилларида суд-ҳуқуқ тизимини эркинлаштириш, демократлаштириш ва либераллаштириш борасида муҳим ишлар амалга оширилаётганлигини эътироф этиш лозим.

Бу борада мамлакатимизда амалга оширилаётган ислохотларнинг узвий давоми сифатида Янги Ўзбекистоннинг Тараққиёт стратегиясида суд-ҳуқуқ соҳасидаги ислохотларга алоҳида тўхталиб, суд ҳокимиятини босқичма-босқич мустақамлаб бориш, суднинг мустақиллиги ва дахлсизлигини таъминлаш, уни инсон ҳуқуқ ва эркинликларини ишончли ҳимоя ва муҳофаза этишга хизмат қиладиган том маънодаги мустақил давлат институтига айлантириш борасидаги мақсадлар таъкидлаб ўтилгани бежизга эмас.

Мамлакатимизда суд-ҳуқуқ соҳасида амалга оширилаётган ислохотлар бевосита Ўзбекистон Республикаси Конституциявий судига ҳам тааллуқлидир. Чунки, Конституциявий суд Асосий қонуннинг давлат ҳокимияти органлари томонидан бузилишининг олдини олиш юзасидан конституциявий назоратни амалга оширувчи олий суд органи ҳисобланади. Мазкур суднинг ваколатлари доирасига фақат конституциявий-ҳуқуқий мазмундаги масалалар киради. Хусусан, унинг энг биринчи ва мажбурий вазифаси – Асосий қонунга шарҳ бериш ҳисобланади. Конституциявий суд давлат органлари тизимида Конституциянинг кафили сифатида намоён бўлади. Шунингдек, у бир вақтнинг ўзида ҳам суд органи, ҳам олий конституциявий ҳокимият органидир. Конституциявий суд бошқа давлат органларига нисбатан эркин ва мустақилдир. Ўзининг юридик фаолияти ва хусусиятига кўра Конституциявий суднинг ваколат доирасига Конституцияга зид суд ва маъмурият қарорларини бекор қилиш ва ғайриқонуний деб топиш юзасидан яқуний қарорлар чиқариш ҳам киради.

Шу ўринда Конституциявий суд назорати институтининг ривожланиш жараёнида амалга оширилган ишларнинг таҳлили натижасида қуйидагиларни кўриш мумкин.

Ўзбекистон Республикаси Конституциявий суди ўзининг 1995-2021 йиллардаги фаолияти мобайнида жами атиги 33 та қарор қабул қилган.

Шундан 14 та қарор қонунчилик ташаббуси ҳуқуқи асосида парламентга қонун лойиҳасини киритиш, 8 таси Конституция ва қонун нормаларига шарҳ бериш, 7 та қарор эса норматив-ҳуқуқий ҳужжатларнинг конституциявийлигини текшириш тўғрисида бўлган.

Жумладан, Конституциявий суд томонидан вилоят ҳокимининг 2 та қарори Конституцияга мувофиқ эмас деб топилган.¹ Ўтган давр мобайнида бошқа норматив-ҳуқуқий ҳужжатларнинг конституциявийлиги бўйича қарор қабул қилинмаган. Ушбу статистик маълумотлар мамлакатда конституциявий назорат институтининг турғунлик ҳолатини ва етарлича фаол бўлмаганини намоён қилади.

Шу билан бирга, бу борада қиёсий таҳлил юритиладиган бўлса, 2000-2021 йиллар яъни, сўнги йигирма йил мобайнида

- Россия Федерацияси Конституциявий суди жами – 11,500 дан зиёд ишни кўриб, тегишли қарор, хулоса ва тўхтамлар қабул қилган;

- Беларусь Республикаси Конституциявий суди – 10.000 га яқин қонун ва бошқа норматив-ҳуқуқий ҳужжатларнинг конституцияга мувофиқлиги юзасидан қарор ва бошқа юридик хулосалар қабул қилган;

- Арманистон Конституциявий суди – 3,500 дан зиёд ҳужжатларнинг конституциявийлиги масалаласини кўриб чиқиб, тегишли қарорлар қабул қилган;

- Озарбайжон Конституциявий суди – 3,300 дан ортиқ ҳужжатларнинг конституциявийлиги масаласини кўриб чиқиб, қарорлар қабул қилган;

- Қозоғистон Конституциявий суди – 3000 га яқин ҳужжатлар бўйича тегишли қарорлар қабул қилган;

- Қирғизистон Конституциявий суди – 2,800 дан зиёд ҳужжатларнинг конституцияга мувофиқлиги юзасидан қарорлар қабул қилган.²

Кўриниб турибдики, Ўзбекистон Республикаси Конституциявий судининг фаолиятини янада фаоллаштириш, мамлакатни демократик модернизациялаш жараёнларида унинг аҳамияти ва ролини жиддий ошириш алоҳида долзарблик касб этмоқда. Шу боис Ўзбекистон Республикаси Янгиланган Конституциясининг 133-моддасида Конституциявий суднинг нисбатан кенгайтирилган ваколатлари

---

¹ Қаранг: Ўзбекистон Республикаси Конституциявий судининг расмий веб-сайти.

² Зоркин В.Д. Конституционное правосудие: процедура и смқсл. – Санкт-Петербург, 2021. - С.16.; Мурашко Л. Конституционализация как современная тенденция правообразовательных процессов. Конституционное правосудие: вестник Конференции органов конституционного контроля стран новой демократии. Ереван, 2011, №4(54) 34-б.; Арутюнян Г.Г. Роль конституционной диагностики в обеспечении стойчивости общественного развития//Конституционное правосудие: (Вестник Конференции органов конституционного контроля стран новой демократии). 2016. №4 (50). 24-42-б.; Кряжков В.А. Конституционная культура в зеркале правосудия Конституционного суда РФ / журн. Конс. Правосудие-2018. № 3. 38-б.; Воронович Т.В. Конституционная культура: роль конституционная правосудия в её формировании // Вестник Конституционного суда Республики Беларусь, 2017, № 2, 103-б.

назарда тутилди. Улар орасида хусусан, Конституциявий суд конституциявий судлов ишларини юритиш амалиётини умумлаштириш натижалари юзасидан ҳар йили Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси палаталарига ва Ўзбекистон Республикаси Президентига мамлакатдаги конституциявий қонунийликнинг ҳолати тўғрисида ахборот тақдим этиши институти мустақамланди. Табиийки, бу институт Конституциявий суд масъулиятини янада оширишга хизмат қилади.

“ИНСОННИНГ ҲАҚЛИГИ ПРЕЗУМПЦИЯСИ”: НАЗАРИЯ ВА АМАЛИЁТ

Шарипов Акромжон Қурбонович

Ўзбекистон Республикаси Ҳуқуқни муҳофаза қилиш академияси мустақил изланувчиси

Аннотация: *мазкур мақолада “инсоннинг ҳақлиги презумпцияси”¹ қондаси ҳақида, унинг амалдаги Ўзбекистон Республикаси қонунчилигида мавжуд турлари, қонунчилик ҳамда Конституция ўртасидаги ихтилофлар ва ушбу зиддиятларни бартараф этиш юзасидан муаллифнинг таклиф-мулоҳазалари билдирилган.*

Калит сўзлар: *“инсоннинг ҳақлиги презумпцияси”, Конституция, қонунчилик, қонунчилик ва конституция ўртасидаги ихтилоф.*

Аннотация: *в данной статье представлены рассуждения автора о норме «презумпции права человека», ее виды в действующем законодательстве Республики Узбекистан, коллизии законодательства и Конституции Республики Узбекистан, а также предложения по устранению их.*

Ключевые слова: *«презумпция правоты человека», Конституция, законодательство, конфликт между законодательством и конституцией.*

Annotation: *This article presents the author's reasoning about the norm of “presumption of a person's rightness”, its types in the current legislation of the Republic of Uzbekistan, conflicts between legislation and the Constitution the Republic of Uzbekistan, as well as proposals for eliminating them.*

Key words: *“presumption of human rightness”, Constitution, legislation, conflict between legislation and the constitution.*

Маълумки, ҳар бир мамлакатнинг конституциясига нафақат давлатнинг фаолиятини тартибга солувчи асосий қонуни тариқасида, балки муайян бир шахснинг ўз эрк ва иродасини амалга оширишни кафолатловчи олий юридик кучга эга ҳужжат сифатида ҳам қаралади.

Хусусан, 2023 йил 30 апрель куни ўтказилган Ўзбекистон Республикаси референдумида умумхалқ овоз бериш орқали қабул қилинган янги таҳрирдаги Ўзбекистон Республикаси Конституциясининг 20-моддаси 5-қисмида инсон билан давлат органларининг ўзаро

---

¹ Презумпция (лотинча “praesumptio” — тахмин, кутиш, умид маъносида) — бундай тахминнинг нотўғрилиги шубҳасиз исботланмагунча тўғри деб топиладиган тусмол бўлиб, мазкур тушунча ҳуқуқшунослик ва табиий фанларда кенг қўлланилади.

муносабатларида юзага келадиган қонунчиликдаги барча зиддиятлар ва ноаниқликлар инсон фойдасига талқин этилиши белгиланган¹.

Шунингдек, Ўзбекистон Республикаси Олий суди Пленумининг 2023 йил 23 июнь кунги “Одил судловни амалга оширишда Ўзбекистон Республикаси Конституцияси нормаларини тўғридан-тўғри қўллашнинг айрим масалалари тўғрисида”ги 16-сонли қарорининг 5-банди 3-хатбошисида ҳам инсон билан давлат органларининг ўзаро муносабатларида юзага келадиган қонунчиликдаги барча зиддиятлар ва ноаниқликлар инсон фойдасига талқин этилиши эътироф этилган².

Гарчи, ушбу конституциявий қоида мамлакатимизда кенг эътироф этилган инсон ҳуқуқларининг устувор аҳамиятга эга эканлигига бевосита бир далил бўлсада, Ўзбекистон ҳудудида қабул қилинган конституциялар ўтмишига назар солсак, унинг тарихий илдизи муқаддам умуман мавжуд бўлмаганлигига гувоҳ бўламиз.

Жумладан, Ўзбекистон ҳудудида яратилган дастлабки Конституция ҳисобланадиган Бухоро Халқ Совет Республикасининг 1922 йилда қабул қилинган Конституцияси³ ёки бўлмаса, кейинчалик 1927⁴, 1937⁵, 1978⁶ йилларда турли таҳрирларда қабул қилинган Ўзбекистон ССРнинг Конституциялари ва ҳаттоки 1992 йил 8 декабрь куни қабул қилинган мустақил Ўзбекистон Республикасининг илк Конституциясида ҳам бу ҳақида бирор-бир сўз юритилмаган.

Аммо, бу сингари нормага мазмунан яқин бўлган меъёрий қоидалар қонунчилигимизда аввалдан бор эди.

Чунончи, *Ўзбекистон Республикаси* Маъмурий суд ишларини юритиш тўғрисидаги кодекси 15-моддасига асосан, маъмурий ишларни кўриб чиқишда қонунчиликдаги барча бартараф этиб бўлмайдиган зиддиятлар ва ноаниқликлар фуқаролар ва юридик шахсларнинг фойдасига талқин этилади⁷.

Ёхуд, *Ўзбекистон Республикаси Солиқ кодекси* 13-моддасига кўра, солиқ тўғрисидаги қонунчилик ҳужжатларидаги барча бартараф этиб бўлмайдиган қарама-қаршиликлар ва ноаниқликлар солиқ тўловчининг фойдасига талқин этилади⁸.

Ёки бўлмаса, *Ўзбекистон Республикаси Иқтисодий процессуал кодекси* 13-моддасига мувофиқ, тадбиркорлик субъектлари ва давлат органлари, шу жумладан ҳуқуқни муҳофаза қилувчи ва назорат қилувчи органлар, шунингдек банклар ўртасидаги низолар бўйича ишларни кўриб чиқишда

---

¹Қаранг: lex.uz/docs/6445145

²Қаранг: lex.uz/docs/6523654

³Қаранг: shosh.uz/wp-content/uploads/2016/12/Konstitutsiya-Buharskoy-NSR-1922-g..pdf

⁴Қаранг: shosh.uz/wp-content/uploads/2016/12/Konstitutsiya-Uzbekskoy-SSR-1927-g..pdf

⁵Қаранг: shosh.uz/wp-content/uploads/2016/12/Konstitutsiya-Uzbekskoy-SSR-1937-g..pdf

⁶Қаранг: [nrm.uz/contentf?doc=391018_konstituciya_\(osnovnoy_zakon\)_respubliki_uzbekistan_\(pri_pyata_19_04_1978_g_na_vneocherednoy_shestoy_sessii_vs_ruz_devyatogo_sozyva\)](http://nrm.uz/contentf?doc=391018_konstituciya_(osnovnoy_zakon)_respubliki_uzbekistan_(pri_pyata_19_04_1978_g_na_vneocherednoy_shestoy_sessii_vs_ruz_devyatogo_sozyva))

⁷Қаранг: lex.uz/docs/3527353

⁸Қаранг: lex.uz/docs/4674902

қонунчиликда тадбиркорлик фаолиятини амалга ошириш билан боғлиқ ҳолда юзага келадиган барча бартараф этиб бўлмайдиган зиддиятлар ва ноаниқликлар тадбиркорлик субъектининг фойдасига талқин этилади¹.

Шу каби, *Ўзбекистон Республикасининг* “Тадбиркорлик фаолияти эркинлигининг кафолатлари тўғрисида” қонуни 11-моддасига биноан, тадбиркорлик фаолияти субъектларининг давлат органлари, шу жумладан ҳуқуқни муҳофаза қилувчи ва назорат қилувчи органлар, шунингдек банклар билан ўзаро муносабатларида тадбиркорлик фаолияти субъекти ҳуқуқларининг устуворлиги принципи амал қилиб, унга мувофиқ қонунчиликда тадбиркорлик фаолиятини амалга ошириш билан боғлиқ ҳолда юзага келадиган барча бартараф этиб бўлмайдиган зиддиятлар ва ноаниқликлар тадбиркорлик фаолияти субъектининг фойдасига талқин этилади².

Эътиборлиси, юқорида келтирилган ҳуқуқий нормаларнинг барчасига хос бўлган умумий ва айтилиши вақтда янги таҳрирдаги Конституциямизда мустақамланган ҳуқуқий нормага қараганда фарқли жиҳат бу – мазкур моддаларда “бартараф этиб бўлмайдиган” жумласининг қўлланилганидир.

Табиий савол туғилади: ҳўш, “бартараф этиб бўлмайдиган” жумласи билан ушбу моддаларда айнан нима кўзда тутилмоқда?

Ўйлашимизча, бу ерда *Ўзбекистон Республикаси* “Норматив-ҳуқуқий ҳужжатлар тўғрисида”ги қонунининг 18-моддаси, яъни норматив-ҳуқуқий ҳужжатларнинг ўзаро нисбати назарда тутилган бўлиб, бу модда талаби бўйича, турли норматив-ҳуқуқий ҳужжатларнинг юридик кучи бўйича ўзаро нисбати *Ўзбекистон Республикасининг* Конституциясига, норматив-ҳуқуқий ҳужжатларни қабул қилган органларнинг ваколатларига ва мақомига, ушбу ҳужжатларнинг турларига, шунингдек норматив-ҳуқуқий ҳужжат қабул қилинган санага мувофиқ белгиланади. Норматив-ҳуқуқий ҳужжат ўзига нисбатан юқорироқ юридик кучга эга бўлган норматив-ҳуқуқий ҳужжатларга мувофиқ бўлиши керак. Норматив-ҳуқуқий ҳужжатлар ўртасида тафовутлар бўлган тақдирда юқорироқ юридик кучга эга бўлган норматив-ҳуқуқий ҳужжат қўлланилади. Тенг юридик кучга эга бўлган норматив-ҳуқуқий ҳужжатлар ўртасида тафовутлар бўлган тақдирда, кейинроқ қабул қилинган норматив-ҳуқуқий ҳужжат қоидалари амал қилади, бундан ушбу модданинг бешинчи қисмида назарда тутилган ҳол мустасно. Агар норматив-ҳуқуқий ҳужжатни қабул қилган вазирликнинг, давлат қўмитасининг ёки идоранинг ижтимоий муносабатларнинг муайян соҳасини ҳуқуқий жиҳатдан тартибга солиш учун махсус ваколати бўлса, ушбу орган қабул қилган ҳужжат бир хил мақомдаги бошқа вазирлик,

¹Қаранг: lex.uz/docs/3523891

²Қаранг: lex.uz/acts/2006789

давлат қўмитаси ёки идора томонидан қабул қилинган норматив-ҳуқуқий ҳужжатга нисбатан юқорироқ юридик кучга эга бўлади¹.

Демак, қонуннинг ушбу моддаси мазмунига таянсак, Ўзбекистон Республикаси қонунчилигида мавжуд барча бартараф этиб бўладиган зиддиятлар ва ноаниқликлар муайян шахс фойдасига талқин этилмаслиги ҳақида ҳулоса келиб чиқади.

Ўз навбатида, Конституциямизнинг 15-моддаси 2-қисмида Ўзбекистон Республикаси Конституцияси мамлакатнинг бутун ҳудудида олий юридик кучга эгаллиги, тўғридан-тўғри амал қилиши ва ягона ҳуқуқий маконнинг асосини ташкил этиши, 16-моддаси 2-қисмида бўлса, Ўзбекистон Республикасининг қонунлари ва бошқа норматив-ҳуқуқий ҳужжатлари Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси асосида ва уни ижро этиш юзасидан қабул қилинади. Бирорта қонун ёки бошқа норматив-ҳуқуқий ҳужжат Конституциянинг принцип ва нормаларига зид бўлиши мумкин эмаслиги тўғрисидаги талабларини эътиборга олсак, юқорида қайд этилган норматив-ҳуқуқий ҳужжатлардаги моддаларнинг мазмуни Конституциямизнинг 20-моддаси 5-қисмидаги талабига номувофиқ бўлиб чиқмоқда, боиси унда “бартараф этиб бўлмайдиган” жумласи ишлатилмаган.

Бундан ташқари, бу сингари конституциявий норма ҳуқуқий тизими нисбатан тараққий этган мамлакатлар, яъни Япония², АҚШ³, Франция⁴, Швейцария⁵, Австралия⁶, Россия Федерацияси⁷ конституцияларида учрамаслигини ҳам эслатиб ўтиш жоиз.

Шу маънода, давлатимизда мансабдор шахслар ва масъуллар томонидан амалиётда ҳуқуқ субъектлари ўртасида вужудга келувчи ижтимоий муносабатлар ҳамда низоларни ҳал этиш учун мазкур конституциявий қоидага тўғридан-тўғри ҳамда сўзсиз риоя этишлари доимо устувор аҳамият касб этиши лозим.

Бироқ, ҳуқуқни қўллаш ва суд амалиётида ҳар доим ҳам ушбу тамойилга риоя этилмаётгандек кўринмоқда.

Масалан, аризачи Т.В.П. жавобгар Ўртачирчиқ тумани ҳокимлигига нисбатан судга ариза билан мурожаат қилиб, унда Ўзбекистон Республикаси Президентининг 26.08.2019 йилдаги “Қишлоқ хўжалигига мўлжалланмаган бўш турган ер участкаларини бериш ҳамда архитектура

¹Қаранг: lex.uz/docs/5378966

²Қаранг: <file:///C:/Users/User/Downloads/JPN27179.pdf>

³Қаранг: <https://constitutioncenter.org/media/files/constitution.pdf>

⁴Қаранг:

<https://www.ilo.org/dyn/natlex/docs/ELECTRONIC/69919/118231/F49600133/FRA69919%20Eng.pdf>

⁵Қаранг:

<https://aceproject.org/ero-en/regions/europe/CH/Switzerland%20Constitution%202002.pdf>

⁶Қаранг: https://www.aph.gov.au/-/media/05_About_Parliament/52_Sen/523_PPP/2023_Australian_Constitution.pdf

⁷Қаранг: <http://www.constitution.ru/official/pdf/constitution.pdf>

қурилиш ишларини амалга ошириш тартиб-таомилларини янада такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПҚ-4427-сонли Қарори ҳамда Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 20.12.2019 йилдаги “Тадбиркорлик ва шаҳарсозлик фаолиятини амалга ошириш учун бўш турган ер участкаларини бериш тартиб-таомилларини янада такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги 1023-сонли Қарорида 01.10.2019 йилдан бошлаб тадбиркорлик ва шаҳарсозлик фаолиятини амалга ошириш учун ер участкаси фақат “E-Ijro aukcion” савдо майдончасида электрон онлайн аукцион орқали берилиши, энг яхши таклифни танлаш орқали йирик инвестиция лойиҳасини амалга ошириш учун Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг қарорларига мувофиқ ер участкаларини тақдим этиш ҳоллари бундан мустасно экани қайд этилганини, Ўртачирчиқ тумани ҳокимининг 28.08.2020 йилдаги 1335-сонли қарори қабул қилинишида юқорида кўрсатилган қарорлар талабларидан четга чиқилиб, фуқаро Р.М.га ер майдони (бу ер майдонида фуқаро Р.М. томонидан тўрт қаватли маиший хизматлар кўрсатиш биноси қурилган) тўғридан-тўғри ажратиб берилганини маълум қилиб, Ўртачирчиқ тумани ҳокимининг 2020 йил 28 август кундаги 1335-сонли қарорини ҳақиқий эмас деб топишни сўраган. Нурафшон туманлараро маъмурий суди 2022 йил 13 июнь кунги ҳал қилув қарори билан, шикоят аризани қаноатлантиришни рад этган. Мазкур ҳал қилув қарорига нисбатан Т.В.П. томонидан апелляция шикояти келтирилиб, Нурафшон туманлараро маъмурий судининг 2022 йил 13 июнь кундаги ҳал қилув қарорини бекор қилиб, аризани қаноатлантириш тўғрисида янги қарор қабул қилишни сўраган.

Шу тариқа, апелляция инстанцияси судлов хайъати апелляция шикоятида келтирилган важлар асосли эканлигини, Ўртачирчиқ туман ҳокимлиги томонидан 2020 йил 28 августдаги 1335-сонли қарори Ўзбекистон Республикаси Ер кодексининг 44-моддаси ҳамда Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 20.12.2019 йилдаги “Тадбиркорлик ва шаҳарсозлик фаолиятини амалга ошириш учун бўш турган ер участкаларини бериш тартиб-таомилларини янада такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги 1023-сонли Қарори талабларига зид равишда қабул қилинганлиги, туман захирасидаги суғориладиган ер майдони тўғридан-тўғри танлов ўтказилмасдан фуқаро Р.М.га қурилиш қилиш учун ажратиб берилганлиги боис, мазкур иш бўйича қабул қилинган биринчи инстанция судининг ҳал қилув қарорини бекор қилиб, Т.В.П.нинг аризасини қаноатлантириш тўғрисида янги қарор қабул қилишни лозим топган¹.

---

¹Қаранг: public.sud.uz/report/ADMINISTRATIVE_NEW (5-1101-2204/762-сонли тартиб рақам билан юритилган маъмурий иш)

Фикримизча, апелляция судлов ҳайъати маъмурий иш бўйича низони ҳал этишда қуйидаги қонунчилик меъёрлари талабларини назардан четда қолдирган.

Яъни, Ўзбекистон Республикаси “Норматив-ҳуқуқий ҳужжатлар тўғрисида”ги қонуннинг 7-моддасига биноан, норматив-ҳуқуқий ҳужжатлар қонунчилик ҳужжатлари бўлиб, улар Ўзбекистон Республикасининг қонунчилигини ташкил этса, мазкур қонуннинг 6-моддасида норматив-ҳуқуқий ҳужжатларнинг турлари қаторида юридик табиати бўйича сўнгги ўринда турувчи маҳаллий давлат ҳокимияти органларининг қарорлари кўрсатиб ўтилган¹.

Қолаверса, ушбу қонуннинг 16-моддасида маҳаллий давлат ҳокимияти органларининг қарорлари сифатида халқ депутатлари вилоят, туман ва шаҳар Кенгашлари ўз ваколатлари доирасида қарорлар тарзида, вилоят, туман ва шаҳар ҳокими ўз ваколатлари доирасида қарорлар тарзида норматив-ҳуқуқий ҳужжатлар қабул қилиши белгиланган.

Натижада, апелляция инстанцияси судлов ҳайъати қайд этилган маъмурий иш бўйича низо юзасидан аризачи Т.В.П.нинг фойдасига қарор чиқарар экан, ушбу қарор билан нафақат жавобгар бўлган давлат органи Ўртачирчиқ туман ҳокимлигининг, балки ишнинг натижасидан бевосита манфаатдор бўлган учинчи шахс фуқаро Р.М.нинг зарарига, яъни унинг мулкӣ ҳуқуқларига ҳам дахл қилган ва ушбу қарор пировардида Ўзбекистон Республикаси Конституцияси 20-моддаси 5-қисми талабига зид бўлиб чиқмоқда.

Баён этилган фикр-мулоҳазаларимизни инобатга олиб, хулоса ўрнида қуйидаги таклифларни илгари сурмоқчимиз.

1. Конституциямизда мавжуд “инсон билан давлат органларининг ўзаро муносабатларида юзага келадиган қонунчиликдаги барча зиддиятлар ва ноаниқликлар инсон фойдасига талқин этилиши” тўғрисидаги қонундан юридик табиати бўйича қуйи турадиган тегишли қонун ҳамда кодексларда алоҳида модда тариқасида киритиш;

2. Мазкур модданинг номини “инсоннинг ҳақлиги презумпцияси” деб номлаш мақсадга мувофиқ бўлар эди.

Зеро, буюк юнон файласуфи Афлотун ўз даврида таъкидлаб ўтганидек “Қаерда қонунлар кучга эга бўлмаса ёки кимнингдир ҳукми остида бўлса, ўша жойда давлат ҳалокатга яқин деб биламан. Қаерда қонун ҳукмдорлар устидан ҳукмрон, ҳукмдорлар қонунлар қули бўлса, ўша жойда давлат равнақ топади ва худолар давлатларга инъом этадиган барча эзгуликларни кўраман”².

---

¹Қаранг: lex.uz/docs/5378966

²Платон. Собрание сочинений в 4 т. / под общ. ред. А. Ф. Лосева, В. Ф. Асмуса, А. А. Тахо-Годи ; пер. с древнегреч. Вл. С. Соловьева, М. С. Соловьева, С. Я. Шейнман-Топ-штейн и др. М.: Мысль, 1994. Т. 4. С. 169.

СУДДА МАЪНАВИЙ ЗАРАРНИ УНДИРИШ ТЎҒРИСИДАГИ ИШЛАРНИ ҚЎЗҒАТИШНИНГ ЎЗИГА ХОС ХУСУСИЯТЛАРИ

Адхамов Анвар Адхамович

Ўзбекистон Республикаси Ҳуқуқни муҳофаза

қилиш академияси мустақил изланувчиси

Аннотация: мақолада судда маънавий зарарни ундириш тўғрисидаги ишларни қўзғатишнинг ўзига хос хусусиятлари, бу борада ҳуқуқшунос олимларнинг билдирган фикрлари таҳлили ҳамда хорижий давлатлар қонунчилик тажрибаси кўриб чиқилган.

Калит сўзлар: маънавий зарар, судда иш қўзғатиш хусусияти, хорижий тажриба, қиёсий-ҳуқуқий таҳлил, ҳуқуқий асос, такомиллаштириш.

Аннотация: в статье рассматриваются особенности возбуждения дел о взыскании морального вреда в суд, анализируются мнения, высказанные по этому поводу учеными-юристами, а также законодательный опыт зарубежных стран.

Ключевые слова: моральный вред, особенности возбуждения дел, зарубежный опыт, сравнительно-правовой анализ, правовая основа, совершенствование.

Abstract: the article discusses the features of initiating cases for the recovery of moral damages in court, analyzes the opinions expressed on this matter by legal scholars, as well as the legislative experience of foreign countries.

Keywords: moral damage, features of initiating cases, foreign experience, comparative legal analysis, legal basis, improvement.

Маълумки, муайян фуқаролик ишларини кўриб чиқиш ва ҳал этиш билан боғлиқ судлар фаолияти бир қатор жараёнларни ўз ичига олади. Ҳар қандай фаолият у ёки бу кетма-кетликда амалга ошириладиган муайян ҳаракатлар тизимини ташкил этади. Бундай ҳаракатларнинг йиғиндиси турли асосларга кўра фаолиятнинг даражалари, босқичлари, даврларини ўзида бирлаштиради.

Фуқаролик процессуал ҳуқуқи назариясида фуқаролик процессининг қуйидаги босқичлари кўрсатиб ўтилган:

фуқаролик ишини қўзғатиш;

ишни суд муҳокамасига тайёрлаш;

суд муҳокамаси;

қонуний кучга кирмаган суд ҳал қилув қарорлари ва ажримлари устидан берилган шикоят ва протестлар бўйича иш юритиш;

қонуний кучга кирган ҳал қилув қарорлари, ажрим ва қарорларни қайта кўриш;

янги очилган ҳолат бўйича иш юритиш;

ижро ишларини юритиш.¹

Юридик адабиётларда фуқаролик процессини босқичларга ажратган олимларнинг аксарияти фуқаролик ишини қўзғатишни алоҳида ва

¹ Гражданское процессуальное право России: Учебник для вузов. П.В.Алексий, Н. Д. Эрвили, В. Н.Гулузо и др. Под ред. проф П.В.Алексия, проф. Н.Д.Амаглобели. – М.: Юнитида, 2005. - 5 с.; Фуқаролик процессуал ҳуқуқи. Дарслик // Муаллифлар жамоаси. Ю.ф.д., проф. М.М.Мамасиддиқовнинг умумий таҳрири остида. –Тошкент. “Адолат” нашриёти. 2022. – 37 б.

дастлабки босқич эканлигини эътироф этишади. Бироқ шундай бўлса-да, айрим олимлар фуқаролик процессининг фуқаролик ишини қўзғатиш, ишни суд муҳокамасига тайёрлаш ва суд муҳокамаси босқичларини биринчи инстанция судларида фуқаролик ишларини мазмунан кўриш ва ҳал қилиш жараёнида юз беришини эътиборга олган ҳолда, улар фуқаролик процессининг алоҳида босқичи бўла олмаслигини кўрсатади. Унинг фикрича, фуқаролик процессининг мазкур босқичи барча фуқаролик ишлари учун асосий ва мажбурий ҳисобланиб, фуқаролик суд ишларини юритиш турларидан келиб чиқиб, ўзига хос хусусиятларга эга бўлади. Бошқа босқичлар эса мажбурий тусга эга бўлмасдан, маълум ҳолатлар юзага келгандагина амал қилиши мумкинлигини таъкидлайди. Хусусан, юқори инстанция судида иш манфаатдор шахсларнинг (тарафлар, учинчи шахслар ва уларнинг вакилларининг) шикоятлари ёки прокурор протести асосида кўрилиши, қонуний кучга кирган суд ҳужжатларини қайта кўриш ва текшириш камдан кам ҳолатларда, фақат қонуний асослар мавжуд бўлгандагина юритилиши, суд ҳужжатлари қарздор томонидан ихтиёрий равишда ижро этилмаган тақдирдагина ижро ишларини юритишга эҳтиёж сезилиши шулар жумласидандир.¹

Бироқ, фуқаролик ишларини қўзғатиш фуқаролик процессининг дастлабки ва мустақил босқичи эканлиги шунинг билан асослантириладики, фуқаролик процессуал қонунчилик судда иш қўзғатиш босқичида бир қатор шартлар ва талабларни белгилайди. Ушбу талаблар фуқаролик суд ишларини юритишнинг вазифаларини тўлиқ амалга оширилишида муҳим аҳамият касб этади. Зеро, фуқаролик ишлари қонунда белгиланган тартибда қўзғатилмас экан, судлар ўз зиммаларидаги муҳим вазифани, яъни фуқароларнинг шахсий, сиёсий, иқтисодий ва ижтимоий ҳуқуқ ва эркинликларини, шунингдек, корхоналар, муассасалар, ташкилотлар, жамоат бирлашмалари ва фуқаролар ўзини ўзи бошқариш органларининг қонун билан кўриқланадиган манфаатларини ҳимоя қилиш мақсадида фуқаролик ишларини тўғри, ўз вақтида кўриб чиқиш ва ҳал этиш, қонунийлик ва ҳуқуқ-тартиботни мустаҳкамлаш, демократияни, ижтимоий адолатни, фуқаролар ўртасида тинчлик ва миллий тотувликни таъминлашга кўмаклашиш (ФПКнинг 2-моддаси) кабиларни амалга ошириш имкониятидан маҳрум бўлади.

Қонун фуқароларга, ташкилотларга суд ҳимоясидан фойдаланиш ҳуқуқини беради. Улар бу ҳуқуқдан аввало, белгиланган тартибда даъво қўзғатиш йўли билан фойдаланадилар. Даъво қўзғатилиши муҳим процессуал акт бўлиб, даъво муддатининг ўтишини узади (ФКнинг 157-моддаси). Бу қонунда белгиланишича, даъво муддатининг ўтиши белгиланган тартибда даъво қўзғатилиши билан, шунингдек мажбур

---

¹ Гражданское судопроизводство // Учебное пособие. Под ред. проф. В.М.Семенова. - Свердловск. 1974. -17 с.

шахс қарзни тан олганлигини кўрсатувчи ҳаракатларни қилиши билан узилади.¹ Шу пайтдан эътиборан фуқаролик ишининг ҳаракати бошланади. Суднинг тарафлар ўртасидаги низони кўриш ва бу тўғрида қарор чиқариш бурчи вужудга келади.²

Фуқаролик процессуал қонунчилик судда иш қўзғатиш босқичида бир қатор шартлар ва талабларни белгилайди. Ушбу талаблар фуқаролик суд ишларини юритишнинг вазифаларини тўлиқ амалга оширилишида муҳим аҳамият касб этади.

Суд амалиётини таҳлил қилиш шуни кўрсатадики, айрим судлар кўпинча фуқароларнинг маънавий зарарни қоплаш тўғрисидаги талабларини бу ҳақда махсус қонунда назарда тутилмаганлигини важ қилиб қаноатлантиришни рад қиладилар. Ваҳоланки, Ўзбекистон Республикаси ФКнинг “Фуқаролик ҳуқуқларини ҳимоя қилиш усуллари” деб номланган 11-моддасига кўра, фуқаролик ҳуқуқларини ҳимоя қилиш йўлларида бири сифатида маънавий зиённи қоплаш назарда тутилган.³

Шунингдек, Меҳнат кодексининг 4-моддаси бешинчи қисмига кўра, меҳнат ва (ёки) машғулотлар соҳасида ўзини камситилган деб ҳисоблаган шахс камситилиш факти устидан белгиланган тартибда шикоят қилиши, шу жумладан камситишни бартараф этиш ҳамда ўзига етказилган моддий зарарнинг ўрнини қоплаш ва маънавий зиённинг компенсация қилиниши тўғрисидаги ариза билан судга мурожаат қилиши мумкин.⁴

Шундай экан, ушбу тоифадаги низоли ишлар бўйича судга тақдим этилган даъво аризаларининг мазмунида маънавий зарарни қоплаш тўғрисидаги қонун нормаси кўрсатилмаслиги суд томонидан даъво аризасини ФПКнинг 195-моддаси 4-банди билан қайтаришга асос бўлмаслиги лозим.

Маънавий зарарни ундириш тўғрисидаги ишларни судда қўзғатиш босқичида қуйидаги муҳим масалага эътибор қаратиш лозим бўлади:

- маънавий зарарни қоплаш тўғрисидаги талаблар учун даъво муддати жорий қилинмайди. Чунки ФКнинг 163-моддасига кўра, шахсий номулкий ҳуқуқларни ва бошқа номоддий бойликларни ҳимоя қилиш ҳақидаги талабларга даъво муддати жорий қилинмайди, қонунчиликда назарда тутилган ҳоллар бундан мустасно. Қолаверса, Меҳнат кодексининг 560-моддаси иккинчи қисмига кўра, Ходимнинг ҳаётига ва соғлиғига етказилган зиённинг ўрнини қоплаш тўғрисидаги низолар бўйича, шунингдек ходимга етказилган маънавий зиённи компенсация

---

¹ Ўзбекистон Республикасининг Фуқаролик кодекси. Биринчи қисм // <https://lex.uz/acts/111189>

² Шораҳметов Ш.Ш. Ўзбекистон Республикасининг Фуқаролик процессуал кодексига шарҳлар. –Т.: ТДЮИ нашриёти, 2010. - 344 б.

³ Ўзбекистон Республикасининг Фуқаролик кодекси // <https://lex.uz/acts/111189>

⁴ Ўзбекистон Республикасининг Меҳнат кодекси // <https://lex.uz/docs/6257288>

қилиш ҳақидаги низолар бўйича судга мурожаат этиш муддати белгиланмайди.¹

Юридик адабиётларда ҳам инсон ҳаёти ва соғлиғи бебаҳо неъмат бўлиб, бирор моддий қиймат билан ўлчаб бўлмаслиги, шунинг учун ҳам фуқароларнинг ҳаётига ва соғлиғига етказилган зарарни тўлаш ҳақидаги талабларга нисбатан даъво муддати қўлланилмаслиги таъкидланади.²

Тадқиқот давомида маънавий зарарни ундириш тўғрисидаги талабларга нисбатан даъво муддатини қўллаш билан боғлиқ айрим муаммоли масалалар юзага келди. Маълумки, Меҳнат кодексининг 560-моддси биринчи қисмига кўра, ишга тиклаш тўғрисидаги низолар бўйича судга мурожаат қилиши учун ходимга у билан меҳнат шартномаси бекор қилинганлиги ҳақидаги иш берувчи буйруғининг кўчирма нусхаси топширилган кундан эътиборан уч ой муддат белгиланган. Шу ўринда ҳақли савол туғилади: ходимнинг ишга тиклаш тўғрисидаги талаби унинг томонидан даъво муддати узрсиз сабабларга кўра ўтказиб юборилганлиги асосида рад этилган тақдирда, ходим ишдан нотўғри бўшатирилганлиги натижасида кўрган маънавий зарари учун тўлов ундириш талаби ҳам рад этилиши мумкинми?

Юридик адабиётларда таъкидланишича, юқоридаги ҳолатда маънавий зарарни ундириш асосий даъво талаби ҳисобланган ишга тиклаш тўғрисидаги талабининг қаноатлантиришга боғлиқ бўлади. Шунинг учун ушбу талабларга нисбатан судга мурожаат қилиш учун меҳнат қонунчилигида белгиланган муддатлари татбиқ этилади.³ Профессор М.М.Мамасиддиқов мазкур асос билан келишмайди. Унинг фикрича, шахсий номулкий ҳуқуқларни ва бошқа номоддий бойликларни ҳимоя қилиш ҳақидаги талабларга нисбатан даъво муддатини жорий қилмайдиган қонунчилик инсон ҳуқуқлари ичида шахсий номулкий ҳуқуқлар салмоқли ўрин эгаллашини, унинг инсонни шахс сифатида шаклланишида асосий омил бўлиб ҳисобланишини назарда тутати. Шундай экан, мамлакатимиз қонун ҳужжатларида мустаҳкамлаб қўйилган меҳнат ҳуқуқларини ҳимоя қилиш мақсадида ўз вақтида судга мурожат қила олмаган ходимларга ушбу ҳуқуқларнинг бузилиши натижасида етказилган маънавий зарар учун тўловларни даъво муддати ўтганлигини важ қилиб, суд томонидан рад этилиши мақсадга мувофиқ эмас.⁴

Бироқ юридик адабиётларда бошқача нуқтаи назарлар ҳам илгари сурилади. Унга кўра, маънавий зарарни ундириш тўғрисидаги даъволар,

¹ Ўзбекистон Республикасининг Меҳнат кодекси // <https://lex.uz/docs/6257288>

² Имомов Н.Ф. Фуқаролик ҳуқуқида муддатлар ва даъво муддати. –Тошкент.: ТДЮИ. 2005. -122 б.

³ Россия Федерацияси Олий суди фуқаролик ишлари бўйича судлов ҳайъатининг 1997 йил 29 октябрдаги ажрими. № 49 – В 99пр -17.

⁴ Мамасиддиқов М.М. Меҳнатга оид етказилган моддий ва маънавий зарарни судда ундиришнинг назарий ва амалий муаммолари / Масъул муҳаррир Ш.Ш.Шорахметов. – Тошкент, АҚХМИ нашриёти. 2008, -73 б.

қоида тариқасида, қўшимча талаблар тоифасига киради. Шундай экан, маънавий зарар ундириш тўғрисидаги талабнинг асосий даъво талаби билан ўзаро ҳуқуқий боғлиқлиги суднинг ушбу тоифадаги низоли ишларни кўришга ваколатли бўлишини белгилаб берувчи мезондир.¹

Юқоридаги олимлар томонидан билдирилган ҳар икки фикр-мулоҳазалар бир мунча баҳсли эканлигини эътироф этиш жоиз. Бинобарин, асосий талаб бўлмиш ишга тиклаш тўғрисидаги талабнинг рад этилиши ўз-ўзидан қўшимча талаб бўлмиш маънавий зарарни ундиришни ҳам рад этилишига олиб келади. Шунингдек, ишга тиклаш тўғрисидаги талабни асосий талаб, унинг натижасида етказилган маънавий зарарни қўшимча талаб, деб эътироф этилиши ҳам баҳсли назаримизда. Бизнинг фикримизча, бу муаммоларни ҳал этишнинг ягона йўли қонунчиликда меҳнатга оид номулкӣ талаблар учун, хусусан, меҳнат муносабатларига доир шаън ва қадр-қимматни ҳимоя қилишга қаратилган даъво талаблари учун даъво муддати жорий этилмаслиги тўғрисидаги қоида мустаҳкамлаб қўйиш ҳисобланади.

Бу борада чет давлатлар қонунчилиги тажрибаси таҳлили шуни кўрсатадики, айрим хорижий давлатлар меҳнат қонунчилигида меҳнат муносабатларига доир шаън ва қадр-қимматни ҳимоя қилишга қаратилган даъво талаблари учун даъво муддати жорий этилмаслиги тўғрисидаги қоида мустаҳкамлаб қўйилган. Хусусан, Арманистон Республикаси Меҳнат кодексининг 30-моддасига мувофиқ, шаън ва қадр-қимматни ҳимоя қилиш, ходимга иш ҳақи ундириш, шунингдек ходимнинг соғлиғи ва ҳаётига нисбатан етказилган зарарлар учун тўлов ундириш тўғрисидаги талаблар учун даъво муддати татбиқ этилмайди.²

Шундай экан, ходимнинг ҳаётига ва соғлиғига етказилган зиённинг ўрнини қоплаш тўғрисидаги низолар бўйича, шунингдек ходимга етказилган маънавий зиённи компенсация қилиш ҳақидаги низолар бўйича судга мурожаат этиш муддати белгиланмаслигига доир норманинг мамлакатимиз меҳнат қонунчилигига киритилиши мақсадга мувофиқ бўлар эди.

Маънавий зарарни ундириш тўғрисидаги ишларни судда қўзғатиш жараёнида қонунчилик даъво аризаси билан мурожаат қилувчи шахсларга бир қатор талабларни белгилайди. Мазкур талаблар судда ишларни ўз вақтида ва тўғри кўриш ҳамда ҳал қилишга кўмаклашади.

Бинобарин, даъво аризаси (ариза)да даъвогарнинг талаблари ва илтимослари кўрсатиб ўтилган бўлади. Тарафлар ўртасида келиб чиққан моддий-ҳуқуқий низони судда кўриб ҳал қилиш мақсадида судга тақдим этилган даъвогарнинг даъво аризаси судда бир вақтнинг ўзида ҳуқуқ

---

¹ Гаджиалиева Н.Ш. Подсудность гражданских дел о компенсации морального вреда // Юридический вестник ДГУ. 2022. Т. 43, № 3. – 117 с.

²Трудовой кодекс Республики Армения. <http://www.parliament.am/legislation.php?sel=show&ID=2131&lang=rus>

ҳимоясининг процессуал воситаси бўлиш билан бирга судда иш қўзғатишнинг процессуал воситаси бўлиб ҳам хизмат қилади.

Судга тақдим этилаётган даъво аризаси (ариза) аввало ёзма шаклга амал қилган ҳолда расмийлаштирилади. ФПКнинг 188-моддасида ҳам судда ишлар ёзма шаклда, шу жумладан почта орқали ёки электрон ҳужжат тарзида ариза бериш йўли билан қўзғатилиши назарда тутилган.¹

Маънавий зарарни ундириш тўғрисидаги ишлар бўйича судга тақдим этилаётган даъво аризасининг мазмунига эътибор бериш лозим. Зеро, ФПКнинг 189-моддасида аризанинг мазмунига қўйилган талаблар назарда тутилган бўлиб, ариза ушбу моддада белгиланган талабларга риоя этилмаган ҳолда берилган бўлса, судья аризани ва унга илова қилинган ҳужжатларни қайтаради (ФПКнинг 195-моддаси).

Аризада даъвогарни ёки унинг вакилининг, шунингдек бошқа тарафнинг телефонлари ва факслари рақамлари, электрон манзили кўрсатилиши мумкин.

Аризада электрон манзили кўрсатилганлиги аризачининг суд чақирув қоғозларини ва бошқа хабарномаларни, суд ҳал қилув қарорларининг ҳамда ажримларининг кўчирма нусхаларини электрон ҳужжат тарзида олишга бўлган розилигидир.

Аризага қуйидагиларни тасдиқловчи ҳужжатлар илова қилинади:

1) арз қилинаётган талабларга асос бўлган ҳолатларни;

2) жавобгар билан низони судгача ҳал қилиш тартибига риоя этилганлигини, башарти бу қонунда ёки шартномада назарда тутилган бўлса;

3) давлат божи ва почта харажатлари белгиланган тартибда ва миқдорда тўланганлигини;

4) аризани имзолаш ваколатини тасдиқловчи ҳужжатни, агар ариза вакил томонидан имзоланган бўлса (ФПКнинг 191-моддаси).

Маънавий зарарни ундириш тўғрисидаги ишлар бўйича судга тақдим этилаётган даъво аризаси учун ундириладиган давлат божининг миқдори ушбу тоифадаги ишлар учун қонунчиликда назарда тутилган хусусиятларни ҳисобга олган ҳолда белгиланади. Масалан, маънавий зарарни ундириш тўғрисидаги ишлар бўйича даъвогарлар давлат божини тўлашлари талаб этилса-да, лекин давлат божининг миқдори одатдагидек даъво миқдорининг суммасидан келиб чиқмайди, балки номулкий тусдаги даъво аризалардан ундириладиган ставкада ундирилади. Хусусан, “Давлат божи тўғрисида”ги Ўзбекистон Республикаси Қонунига илова сифатида тасдиқланган Давлат божи ставкаларининг миқдорларининг “е” бандига кўра, мулкий хусусиятга эга бўлмаган (ёки баҳоланмайдиган) даъво аризаларидан базавий

---

¹ Ўзбекистон Республикасининг Фуқаролик процессуал кодекси// <https://lex.uz/docs/3517337#3522137>

ҳисоблаш миқдори (БҲМ)нинг 2 баравари миқдорида давлат божи ундирилади.¹

Қонунчиликда бу каби қонданинг белгиланиши маънавий зарарни ундириш тўғрисидаги талаб билан судга мурожаат қилиш борасида қонун ҳужжатларида яратилган кафолатлардан бири сифатида муҳим аҳамият касб этади. Лекин даъво талаблари учун давлат божини ҳисоблашда судьялар томонидан қонунчиликдаги мазкур қоидага эътибор бермаслик ҳолатлари ҳам кузатилмоқда. Шу ўринда қуйидаги мисолни келтирамиз. Масалан, даъвогар А. жавобгарлар Ж. ва Б.ларга нисбатан судга даъво аризаси билан мурожаат этиб, улар Сатторов кўчаси, 8 уйни алдов йўли билан сотганликлари натижасида етказилган 1.060.479 сўмлик моддий ва 3.000.000 сўмлик маънавий зарарни ундириб беришни сўраган. Суднинг ҳал қилув қарори билан даъво қисман қаноатлантирилиб, Ж. ва Б.лардан А. фойдасига солидар тартибда 1.060.479 сўм моддий, 500.000 сўм маънавий зарар ва давлат фойдасига 312.095 сўм 80 тийин давлат божи ундирилган.

Апелляция инстанцияси судининг ажрими билан ҳал қилув қарори ўзгаришсиз қолдирилган.

Олий суд фуқаролик ишлари бўйича судлов ҳайъатининг ажрими билан суд қарорларининг давлат божига оид қисми ўзгартирилиб, Джафаров ва Бозоровалардан давлат фойдасига ундирилган давлат божи миқдори 213.799 сўмга камайтирилди.²

Ўзбекистон Республикаси Олий суди Пленумининг 2009 йил 24 ноябрдаги “Фуқаролик ишлари бўйича суд харажатларини ундириш амалиёти тўғрисида”ги 14-сон қарорининг 5-бандига кўра, “бир вақтнинг ўзида мулкӣ ва номулкӣ характерга эга бўлган мустақил талаблардан иборат бўлган аризалардан давлат божи ҳар бир талаб алоҳида, мулкӣ ва номулкӣ характердаги аризалар учун белгиланган тегишли ставкалар бўйича ундирилади. Масалан, никоҳдан ажратиш ва мол-мулк ҳақидаги талаб битта даъво аризасида қўйилганда ёки битта ишга бирлаштирилганда, давлат божи ҳар бир талаб бўйича алоҳида ундирилади.

Даъво суммаси кўпайтирилганда, давлат божининг етишмаётган суммаси даъво миқдорининг кўпайтирилганлиги инобатга олинган баҳосига мувофиқ ундирилиши лозим, даъвогар томонидан даъво талаблари камайтирилганда эса, давлат божи қайта ҳисоблаб чиқилмайди”.³

---

¹ Ўзбекистон Республикасининг 2020 йил 6 январдаги “Давлат божи тўғрисида”ги ЎРҚ-600-сон қонуни // <https://lex.uz/docs/4680944>

² Ўзбекистон Республикаси Олий суди фуқаролик ишлари бўйича судлов ҳайъатининг 2-528д-02-сонли ажрими.

³ Ўзбекистон Республикаси Олий суди Пленумининг 2009 йил 24 ноябрдаги “Фуқаролик ишлари бўйича суд харажатларини ундириш амалиёти тўғрисида”ги 14-сон қарори // <https://lex.uz/acts/1617259>

Иш ҳолатларидан кўриниб турибдики, суд давлат божи ундирилиши лозим бўлган суммани аниқлашда хатоликка йўл қўйган, яъни моддий ва маънавий зарар учун ундирилган суммаларни қўшиб (1.060.479 сўм + 500.000 сўм), сўнгра умумий суммадан келиб чиққан ҳолда бож ставкасини белгиллаган. Олий суд Пленуми қарори талабига кўра мазкур иш бўйича давлат божи аввал мулкӣ даъво учун белгиланган бож ставкаси (1.060.479 сўмнинг 20 фоизи)ни, сўнгра эса, номулкӣ даъво учун белгиланган бож ставкаси (энг кам иш ҳақининг 50 фоизи)ни аниқлаб, уларни қўшиш орқали белгиланиши лозим эди.¹

Таҳлиллар шуни кўрсатадики, Ўзбекистон Республикаси Олий суди Пленумининг 2009 йил 24 ноябрдаги “Фуқаролик ишлари бўйича суд харажатларини ундириш амалиёти тўғрисида”ги 14-сон қарорида номулкӣ хусусиятга эга бўлган даъво аризаларидан давлат божи ундирилиши юзасидан тушунтириш берилган бўлса-да (5-банди), бироқ “Давлат божи тўғрисида”ги Ўзбекистон Республикаси Қонунига илова сифатида тасдиқланган “Давлат божи ставкаларининг миқдорлари”да² фуқаролик ишлари бўйича номулкӣ хусусиятга эга бўлган даъво аризаларидан давлат божи ундирилиши ва унинг миқдори билан боғлиқ нормалар мавжуд эмас. Балки, “Давлат божи ставкаларининг миқдорлари”нинг 2-бандида иқтисодӣ судларга бериладиган номулкӣ хусусиятга эга даъво аризаларидан БҲМнинг 10 баравари миқдориди давлат божи ундирилиши назарда тутилган. Бу эса “Давлат божи ставкаларининг миқдорлари”нинг 1-бандида фуқаролик ишлари бўйича судларга бериладиган номулкӣ хусусиятга эга даъво аризаларидан ундириладиган давлат божи миқдорини назарда тутиш мақсадга мувофиқлигини кўрсатади.

Судда фуқаролик ишларини қўзғатиш босқичида суд томонидан аризани қайтариш билан боғлиқ айрим муаммоли масалалар ҳам учрайди. Масалан, мамлакатимизнинг 1997 йил 30 августдаги ФПКнинг 154-моддасида аризани ҳаракатсиз қолдириш институти мавжуд бўлиб, бу институт ҳозирги аризани қайтариш билан асослари ўхшаш бўлган. 1997 йил 30 августдаги ФПКнинг 154-моддасига кўра, судья ариза ушбу Кодекснинг 149 ва 150-моддаларида баён этилган талабларга, яъни аризининг шакли ва мазмунига қўйилган талабларга риоя қилинмай берилганлигини ёки давлат божи тўланмаганлигини аниқласа, аризани ҳаракатсиз қолдириш тўғрисида ажрим чиқариб, бундан даъвогарни хабардор қилар ва камчиликларни тузатиш учун унга муҳлат берар эди. Агар даъвогар белгиланган муддатда судьянинг кўрсатмаларига мувофиқ юқоридаги талабларни бажарса ва давлат божини тўласа, ариза судга дастлаб тақдим этилган куни берилган ҳисобланар эди. Акс ҳолда,

¹ Ўзбекистон Республикаси Олий суди фуқаролик ишлари бўйича судлов ҳайъатининг 2-528д-02-сонли ажрими.

² Ўзбекистон Республикасининг 2020 йил 6 январдаги “Давлат божи тўғрисида”ги ЎРҚ-600-сон Қонуни // <https://lex.uz/docs/4680944#4683753>

ариза берилмаган ҳисобланиб, даъвогарга қайтарилар ва бу ҳақда ажрим чиқарилар эди.

Эндиликда эса бу жараён бир мунча мураккаблаштирилганлигини кўриш мумкин. Яъни Ўзбекистон Республикасининг амалдаги ФПК 195-моддаси иккинчи қисмига кўра, аризани қайтариш тўғрисида суд ажрим чиқаради, ажрим устидан шикоят қилиниши (протест келтирилиши) мумкин ва агар ажрим бекор қилинган тақдирда, ариза судга дастлабки мурожаат қилинган кунда берилган деб ҳисобланади. Муқаддам судья камчиликларни баратараф этиш учун даъвогарга муддат берар, даъвогар ушбу муддатда судьянинг кўрсатмаларига мувофиқ юқоридаги талабларни бажарса, ариза судга дастлаб тақдим этилган куни берилган ҳисобланар эди. Шу ўринда даъвогар томонидан талабнинг бажарилиши сифатида судга тегишли ҳужжатларни тақдим этилиши эътироф этилган. Ҳозирда эса жараён бир мунча мураккаблашиб, даъвогар ажрим устидан шикоят қилиши (прокурор протест келтирилиши) талаб этилади. Ваҳоланки, камчиликка йўл қўйган даъвогар суднинг асосли ажрими устидан шикоят қилиши, прокурорнинг эса протест келтирилиши мантиққа тўғри келмайди. Агар ажрим бекор қилинса, ариза судга дастлабки мурожаат қилинган кунда берилган деб ҳисобланиши белгиланган.

Бу борада ўрганилган хорижий давлатлар тажрибаси шуни кўрсатадики, масалан, Россия Федерацияси ФПКнинг 136-моддасида муқаддам мамлакатимиз ФПКнинг 154-моддасида белгиланган нормага ўхшаш қоида назарда тутилган. Худди шундай норма Украина ФПКнинг 185-моддаси 3-бандида ҳам мавжуд.¹

Шундай экан, фикримизча, амалдаги ФПКнинг 195-моддаси иккинчи қисми қуйидаги таҳрирда баён этилиши тақлиф қилинади: “Агар даъвогар белгиланган муддатда судьянинг кўрсатмаларига мувофиқ ушбу Кодекснинг 188-191-моддаларидаги талабларни бажарса ва давлат божини тўласа, ариза судга дастлаб тақдим этилган куни берилган ҳисобланади. Акс ҳолда, ариза берилмаган ҳисобланиб, даъвогарга қайтарилади ва бу ҳақда ажрим чиқарилади. Ариза ва ажрим имзо қўйдириб топширилади ёки почта орқали ёхуд ахборот тизими орқали электрон шаклда юборилади.”

ФПКнинг 38-моддасига кўра, судда ўз ҳуқуқ ва мажбуриятларини амалга ошириш лаёқати вояга етган фуқаролар ва ташкилотларга тегишлидир. Демак, ходим даъво кўзғатиш учун судда ўз ҳуқуқ ва мажбуриятларини амалга ошириш лаёқатига (фуқаролик процессуал муомала лаёқатига) эга бўлиши лозим.

Маънавий зарарни ундириш тўғрисидаги ишлар бўйича судда ўз ҳуқуқ ва мажбуриятларини амалга ошириш лаёқатига вояга етмаган

---

¹ Гражданский процессуальный кодекс Украины от 18 марта 2004 года № 1618-IV (с изменениями и дополнениями по состоянию на 09.08.2023 г.) // <https://continent-online.com>

шахслар ҳам эга бўладилар. Масалан, вояга етмаган шахс иш берувчи билан меҳнат муносабатларига киришиб, иш ҳақини ундириш тўғрисидаги талаб билан мурожаат қилиш ҳуқуқига эга бўлади. Иш ҳақини ўз вақтида тўланмаслиги эса ходимга маънавий зарар етказиши мумкин. Шундай экан вояга етмаган ходим бир вақтнинг ўзида иш ҳақини ундириш тўғрисидаги талаб билан бирга ўзига нисбатан етказилган маънавий зарарни ундиришни ҳам талаб қилиш ҳуқуқига эга бўладилар. Чунки ФПКнинг 42-моддаси учинчи қисмига кўра, оналардан алимент ундириш тўғрисидаги ишлар бўйича, шунингдек меҳнат билан боғлиқ ҳуқуқий муносабатлардан ва олинган иш ҳақини ёки бошқа даромадни тасарруф этиш билан боғлиқ битимлардан келиб чиқадиган ишлар бўйича вояга етмаганлар судда ўз ҳуқуқлари ва қонун билан қўриқланадиган манфаатларини шахсан ҳимоя қилиш ҳуқуқига эга.¹ Шу ўринда вояга етмаган ходимнинг маънавий зарарни ундириш ҳақидаги талаблари ҳам меҳнат билан боғлиқ ҳуқуқий муносабатлардан келиб чиқадиган талаблар доирасига киритилганлиги унинг маънавий зарарни ундириш тўғрисидаги талаб билан судга мурожаат қилиши учун асос бўла олади. Таъкидлаш керакки, судга мурожаат қилаётган шахс албатта судда даъво қўзғатиш ҳуқуқига эга бўлиши, яъни фуқаролик процессуал муомала лаёқатига эга бўлиши шарт. Бинобарин, фуқаролик процессуал муомала лаёқатига эга бўлмаслик, яъни ариза муомалага лаёқатсиз шахс томонидан берилганлиги суд томонидан даъво аризасини қайтариш каби ҳуқуқий оқибатларга олиб келади (ФПКнинг 195-моддаси). Лекин судьялар ушбу тоифадаги ишларни қўзғатиш жараёнида қонунчиликдаги юқоридаги ўзига хос процессуал хусусиятларни назарда тутишлари талаб этилади.

СУҒУРТА ҚИЛДИРУВЧИЛАР МАНФААТЛАРИНИ ҲИМОЯ ҚИЛИШНИНГ АЙРИМ МАСАЛАЛАРИ

Сардор Жакбаров

*Судьялар олий кенгаши ҳузуридаги Судьялар
олий мактаби мустақил изланувчиси*

Аннотация: мазкур мақолада суғурта бозорининг ҳозирги ҳолати, аҳоли ва тадбиркорлик субъектларининг хизматга бўлган эҳтиёжи ва тизимдаги айрим камчиликлар таҳлил қилинган ҳолда суғурта қилдирувчилар ҳуқуқлари ҳимоясининг кафолати сифатида Ўзбекистон Республикасида янги “суғурта омбудсмани” институтини жорий этиш, унинг афзалликлари ва бу борада хорижий давлат тажрибаси ҳамда келажакда эришиладиган ютуқлар ҳақида сўз боради.

¹ Ўзбекистон Республикасининг
<https://lex.uz/docs/3517337#3522600>

Калит сўзлар: суғурта, суғурта бозори, суғурта комиссариати, муқобил усул, суғурта шартномасида “заиф” томон, суғурта омбудсмани, суғурта омбудсмани институти, шахсий жавобгарлик.

Аннотация: В данной статье, анализируя текущее состояние страхового рынка, потребности населения и субъектов предпринимательства в услугах и некоторые недостатки системы, говорится о внедрении в Республике Узбекистан нового института “страхового омбудсмана” в качестве гарантии защиты прав страхователей, его преимуществах и зарубежном государственном опыте в этой области, а также о будущих достижениях.

Ключевые слова: страхование, страховой рынок, страховой комиссариат, альтернативный метод, “слабая” сторона в договоре страхования, страховой омбудсмен, институт страхового омбудсмана, личная ответственность.

Annotation: this article will talk about the current state of the insurance market, the need for service of the population and business entities and the introduction of a new institute “Insurance Ombudsman” in the Republic of Uzbekistan as a guarantee of protection of the rights of policyholders with analysis of certain shortcomings of the system, its advantages and experience of the foreign.

Keywords: insurance, insurance market, insurance commissioner, alternative method, “weak” side in insurance contract, Insurance Ombudsman, Insurance Ombudsman Institute, personal responsibility.

Маълумки, молия бозорининг муҳим таркибий қисми бўлган суғурта фаолияти ҳар бир мамлакат ижтимоий-иқтисодий ривожига катта аҳамиятга эга бўлиб, у хўжалик юритувчи субъектлар ва аҳолини турли хавф-хатарлар ҳамда кутилмаган вазиятлардан ҳимоя қилишни таъминлашнинг самарали воситаси ҳисобланади.

Суғурта ташкилотларининг фаолияти бошқа турдаги хўжалик субъектлари фаолиятидан кескин фарқ қилади. Сабаби ишлаб чиқариш узлуксизлигини таъминлаш ва суғурта ҳодисалари рўй берганда етказилган зарарнинг ўрнини қоплаш улар зиммасига алоҳида масъулият юклайди. Шу нуқтаи назардан ҳам суғурта ташкилотларининг фаолияти давлат томонидан назорат остига олинишини тақозо этади.

Хорижий мамлакатлар тажрибаси шуни кўрсатадики, иқтисодий жиҳатдан ривожланган мамлакатларнинг барчасида суғурта бозори давлатнинг ваколатли идоралари томонидан тартибга солиб борилади. Мисол учун, Буюк Британияда суғурта ишини Савдо ва саноат департаменти, Японияда Молия вазирлигининг суғурта бўлими, АҚШда махсус Суғурта комиссариатлари назорат қилиб боради. Мамлакатимизда эса ушбу фаолиятни назорат қилувчи ваколатли орган Ўзбекистон Республикаси Молия вазирлиги ҳузуридаги Суғурта бозорини ривожлантириш агентлиги ҳисобланади.

Кейинги йилларда суғурта соҳада ҳам амалга оширилган ислохотлар туфайли унинг ҳуқуқий асослари мустаҳкамланди, “Суғурта фаолияти тўғрисида”ги Ўзбекистон Республикаси қонуни, рақобатбардош суғурта бозорини ривожлантириш ва ўзгартиришга қаратилган бир қатор меъёрий-ҳуқуқий ҳужжатлар қабул қилинди. Статистикага эътибор берадиган бўлсак, 2017 йилда Ўзбекистонда 27 та суғурта компанияси

фаолият олиб борган бўлса, 2022 йилда уларнинг сони 51,8 фоизга ошиб, 41 тага етди.

Бироқ, бу соҳада ривожланган давлатлар даражасига етиш ва аҳолида суғуртага бўлган ишончни мустаҳкамлаш йўлида ўз ечимини кутаётган масалалар ҳали талайгина. Жумладан, суғурта бозорининг ҳозирги ҳолати аҳоли ва тадбиркорларнинг хизматга бўлган эҳтиёжларини тўлиқ қондирмайди. Сабаби суғурта фаолияти ҳақидаги маълумотлар ҳудудларга етарли даражада етказилмаётгани оқибатида аҳолининг ҳаммасида ҳам суғуртага бўлган ишонч ва у ҳақидаги тушунчалар тўлиқ шаклланмаган.

Бундан ташқари, аксарият ҳолларда мутахассислар томонидан суғурталаш жараёнида миждозларнинг ҳақ-ҳуқуқлари тўлиқ ва тўғри тушунтирилмайди. Натижада суғурта ҳолатлари содир бўлганидан сўнг келишмовчиликлар келиб чиқиб, улар суд идораларида кўрилишига тўғри келади. Шу билан биргаликда суғурталаш жараёнида иш юритиш тизимининг аксарият ҳолларда давлат тилида олиб борилмаслиги ҳам суғурта шартномаларини тузиш ва унинг ижросини таъминлашда муаммоларни келтириб чиқаради. Ўз навбатида, суғурта ҳодисаси содир бўлганда тўловларни тўлиқ амалга оширмаслик ҳолатлари қайта суғурталаш имкониятларига тўсқинлик қилиш билан бирга, суғурта тизимига бўлган ишончнинг пасайишига олиб келади.

Ҳозирги кунда мамлакатимизда суғурта ташкилотлари ва суғурта қилдирувчилар ўртасида юзага келадиган низоларнинг деярли барчаси суд тартибида кўриб чиқилади. Лекин хорижий давлатлар тажрибасида бундай низоларни ҳал этишнинг бошқа муқобил усуллари ҳам назарда тутилган. Бунда **“суғурта омбудсмани”** институти муҳим аҳамиятга эгадир.

Хусусан, бу борада қўшни Қозоғистон тажрибасига эътибор қаратадиган бўлсак, суғурта қилдирувчилар ҳуқуқларини ҳимоя қилиш тизимининг марказий бўғини Қозоғистонда 2007 йилдан бери фаолият юритаётган суғурта омбудсман институти ҳисобланади. Суғурта омбудсмани ўз фаолиятида мустақил бўлиб, суғурта ташкилотлари ва уларнинг миждозлари ўртасидаги муносабатларни тартибга солиш ва суғурта шартномалари бўйича низоларни суддан ташқари ҳал қилиш билан шуғулланадиган шахсдир. Унинг фаолияти Қозоғистон Республикасининг Фуқаролик кодекси ва бошқа қонунлар, шу жумладан Қозоғистон Республикасининг “Суғурта фаолияти тўғрисида”ги Қонуни ва “Суғурта омбудсманининг ички қоидалари” билан тартибга солинган. Омбудсман ваколати доираси мажбурий ва ихтиёрий суғуртанинг барча турлари бўйича жисмоний шахслар ёки кичик бизнес субъектлари мурожаатлари юзасидан низоларни кўриб чиқади. Бунда юридик шахслар фақат автомобиль суғуртаси шартномаси бўйича мурожаат қилишлари мумкин. Суғурта омбудсмани ўз ваколатларини амалга ошириш чоғида бир вақтнинг ўзида суғурта ташкилотларида бирон-бир

лавозимни эгаллаши ва уларга тегишли бўлиши мумкин эмаслиги ҳам қоунучиликда ўз ифодасини топган. Бу ҳам омбудсман ўз фаолиятида холислик ва шаффофликни таъминлашидан далолат беради.

Суғурта қилдирувчилар манфаатларини ҳимоя қилишда энг муҳим аҳамиятга эга бўлган қоида шуки, **суғурта омбудсманининг қарори суғурта ташкилоти учун ҳар қандай ҳолатда ҳам, мижоз ва суғурталовчи ўртасидаги ёки суғурта ташкилотлари ўртасидаги низо бўлишидан қатъи назар, мажбурийдир.** Бироқ, суғурта ташкилотининг мижози учун қарор мажбурий эмас, улар судда эътироз билдириш ҳуқуқига эга ҳисобланади.

Ҳозирги вақтда Қозоғистонда фуқаролар суғурта омбудсманига ихтиёрий равишда мурожаат қилмоқда. Лекин қонунчиликка киритилган янги ўзгартириш ва қўшимчаларга кўра, 2024 йил 1 январдан бошлаб **суғурта омбудсмани низоларни судгача мажбурий ҳал этиш бўйича тўла ҳуқуқли институт** сифатида фаолият юритади. Яъни, суғурта омбудсмани билан боғланиш судга боришдан олдин мажбурий ҳолга айланади. Шунингдек, омбудсман қарорини бажармаганлик учун **суғурта ташкилотлари раҳбариятининг шахсий жавобгарлиги** жорий этилади.

Булар Қозоғистон Республикасида фуқаролар учун суғурта билан боғлиқ низоларни ҳал этиш тартибини сезиларли даражада осонлаштириш мақсадида жорий йилда суғурта бозорини ривожлантириш ва тартибга солишга оид қонун ҳужжатлари сифатида қабул қилинди.

Статистикага кўра, Қозоғистонда 2022 йилда суғурта омбудсманига кўриб чиқиш учун 1428 та мурожаат келиб тушган бўлиб, булардан атиги 10 та қарор устидан судга шикоят қилинган. Эътиборли жиҳати шундаки, ушбу 10 та қарорнинг барчаси суд томонидан ўзгаришсиз қолдирилган. Бу ҳам суғурта омбудсманининг самарали фаолиятдан далолат беради.

Юқоридагилардан келиб чиқиб, миллий қонунчиликка суғурта омбудсманининг ташкилий ҳуқуқий асосларини ишлаб чиқиш ва амалиётга жорий этиш жоиз бўлади. Бунинг натижасида:

биринчидан, суғурта омбудсман институти туфайли кўплаб низоларни суддан ташқари ҳал қилиш имконияти яратилади, ўз навбатида бу судлардаги иш ҳажмининг сезиларли даражада камайишига олиб келади;

иккинчидан, фуқаролар ёзма ариза бериш учун адвокат ёки юристга ортиқча харажат қилиб мурожаат қилишларига зарурият қолмайди;

учинчидан, суғурта омбудсманига ҳар қандай босқичда мурожаат қилиш мумкин бўлади, низо суд томонидан кўриб чиқиладиган ҳоллар бундан мустасно;

тўртинчидан, омбудсманнинг асосий мақсадларидан бири - ёрдам сўраб мурожаат қилган шахсларнинг оворагарчиликлари олди олинади. Бунга низо томонларни чақирмасдан ҳал қилиниши туфайли эришилади.

Барча ҳужжатлар суғурта компанияси томонидан тақдим этилади, натижада суғурта қилдирувчилар далил тўплаши шарт ҳисобланмайди;

бешинчидан, суғурта омбудсманнинг жорий этилиши суғурта бозори иштирокчилари ўртасидаги муаммоларни кўриб чиқиш тартибларини соддалаштиради ва тезлаштиради;

олтинчидан, омбудсманнинг ўрни нафақат шикоятларни кўриб чиқишда, балки қонунчилик нормалари ва суғурта компанияларининг бизнес жараёнларини такомиллаштиришга ҳам ёрдам беради.

Бир сўз билан айтганда суғурта омбудсмани институтининг жорий этилиши мамлакатимизда суғурта бозорини ривожлантириш, шартноманинг “заиф” томони ҳисбланган суғурта қилдирувчилар манфаатларини ҳимоя қилишда муҳим аҳамиятга эга бўлади.

ЎЗБЕКИСТОНДА МУСТАҚИЛЛИК ЙИЛЛАРИДА ТАДБИРКОРЛАР ҲУҚУҚЛАРИНИ ҲИМОЯ ҚИЛИШ БИЛАН БОҒЛИҚ МАЪМУРИЙ НИЗОЛАРНИ СУДДА КЎРИШНИНГ РИВОЖЛАНИШ ТАРИХИ

Мадримов Хушнуд Қувандикович

Тошкент давлат юридик университети

мустақил изланувчиси

Аннотация: Ушбу мақолада Ўзбекистонда мустақиллик йилларида тадбиркорлар ҳуқуқларини ҳимоя қилишга оид маъмурий низоларни судда кўришнинг ривожланиши тарихи таҳлил қилинган. Бунда, маъмурий низоларнинг биринчи босқич – 1991-2017 йилларда фуқаролик ва ҳўжалик судларида ҳамда иккинчи босқич – 2017 йилдан бошлаб ихтисослашган маъмурий судларда кўриб чиқилиши даврлари алоҳида тадқиқ этилган. Бундан ташқари, сўнгги 5 йилликдаги маъмурий юстиция амалиёти натижаларининг таҳлили асосида маъмурий суд иш юритувини такомиллаштириш бўйича концептуал таклифлар ишлаб чиқилган.

Калит сўзлар: ҳуқуқий давлат, давлатнинг жавобгарлиги принципи, судга шикоят қилиш кафолати, маъмурий юстициянинг суд модели, маъмурий суд иш юритуви.

Аннотация: В данной статье анализируется история развития судебного рассмотрения административных споров, связанных с защитой прав предпринимателей в годы независимости Узбекистана. При этом, отдельно исследованы периоды первой стадии рассмотрения административных споров - 1991-2017 гг. в гражданских и хозяйственных судах и второй стадии - с 2017 г. в специализированных административных судах. Кроме того, на основе анализа результатов практики административной юстиции за последние 5 лет разработаны концептуальные предложения по совершенствованию административного судопроизводства.

Ключевые слова: правовое государство, принцип ответственности государства, гарантия судебного обжалования, судебная модель административной юстиции, административное судопроизводство.

Abstract: This article analyzes the history of the development of judicial hearing of administrative disputes connected with protection of entrepreneurs rights in Uzbekistan during independence years. At the same time, it separately studies the periods of the first stage

(1991-2017) of hearing of administrative disputes in civil and economic courts and the second stage (since 2017) in specialized administrative courts. Besides, based on the analysis of the results of administrative justice practice over the past 5 years, the article puts forward conceptual proposals to improve administrative court proceedings.

Keywords: *legal state, principle of state responsibility, guarantee of appeal to the court, judicial model of administrative justice, administrative court proceedings.*

Давлат органлари қарорлари устидан шикоят қилиш ва уларни кўриб чиқиш тартиби юзага келиши давлат пайдо бўлган даврларга бориб тақалади. Яъни, турли тарихий даврларда давлат сиёсий ва ҳуқуқий тизимининг ўзига хосликлари ҳамда аҳолининг ижтимоий-маданий ривожланиш даражасидан келиб чиққан ҳолда, маъмурий низолар судлар, квазисудлов идоралари ва шунга ўхшаш институтлар томонидан кўриб ҳал қилиб келинган.

Ҳозирги Ўзбекистон ҳудудида тадбиркорлар ҳуқуқларини ҳимоя қилишга оид маъмурий низоларнинг кўриб чиқиши тарихини қуйидаги уч давр доирасида ўрганиш лозим:

- совет даврига қадар маъмурий юстиция институтларига ўхшаш бўлган институтларнинг юзага келиши;
- совет даврида маъмурий юстиция элементларининг шаклланиши;
- мустақиллик даврида маъмурий юстициянинг ривожланиши.

Олдинги тадқиқотларда совет даврига қадар ва совет даврида маъмурий юстициянинг элементлари батафсил ўрганилган бўлиб, мазкур мақолада мустақиллик йилларида маъмурий юстициянинг ривожланишига оид масалалар таҳлил қилинади.

Бу даврни, хусусан тадбиркорлар ҳуқуқларини ҳимоя қилишга оид маъмурий низоларни кўриб чиқиш жараёнларини иккита алоҳида қисмга бўлиб ўрганиш мақсадга мувофиқ:

биринчи босқич – 1991-2017 йилларда маъмурий низоларнинг умумий (фуқаролик) судлар ва хўжалик судлари томонидан кўриб чиқиши даври;

иккинчи босқич – 2017 йилдан бошлаб маъмурий низоларнинг алоҳида ихтисослашган маъмурий судлар томонидан кўриб чиқиши даври.

Ўзбекистон мустақилликка эришгандан кейин давлат тузилиши ва бошқарувида туб ислохотлар амалга оширилган бўлиб, маъмурий низоларни ҳал қилиш модели ҳам шундан келиб чиққан ҳолда шакллانган.

Маъмурий юстиция ғоялари, энг аввало, Ўзбекистон Республикаси Конституцияси муқаддимасининг мазмунига сингдирилган. Хусусан, унда Ўзбекистон халқи инсон ҳуқуқларига содиқлигини тантанали равишда эълон қилиб, инсонпарвар демократик ҳуқуқий давлат барпо этишни кўзлаб мазкур Конституцияни қабул қилганлиги таъкидланган.

Муқаддимадаги “инсон ҳуқуқларига содиқлик” ва “ҳуқуқий давлат” концептуал ғояларини кундалик ҳаётда рўёбга чиқарадиган

механизмлардан бири маъмурий судлар ҳисобланади. Бу ўриндаги “инсон ҳуқуқлари”ни кенг маънода тушуниб, фуқародан ташқари тадбиркорлик субъектларини ҳам ўз ичига оладиган хусусий шахс деб талқин қилиш тўғри бўлади. Чунки, айнан маъмурий юстиция хусусий шахслар (инсон) ҳуқуқларини мансабдорлардан ҳимоя қилиш орқали, ҳуқуқ асосида ўзининг ваколатларини чеклайдиган давлатни (ҳуқуқий давлатни) қуришга хизмат қилади.

Конституциянинг 2-моддасидаги давлат халқ манфаатларига хизмат қилиши ҳақидаги норма маъмурий юстиция шаклланиши асос бўлган ижтимоий шартнома назариясига, мансабдорлар фуқаро олдида масъуллигига доир норма эса давлатнинг жавобгарлиги принципига тўлиқ мос келади.

Ушбу нормалар маъмурий юстициянинг фундаментал ҳуқуқий асослари бўлса, Конституциянинг 19, 44, 106 ва 110-моддаларини амалий ҳуқуқий асослари дейиш мумкин.

Хусусан, 19-моддадаги суд қарорисиз ҳуқуқдан маҳрум этишга ҳеч ким ҳақли эмаслиги, 44-моддадаги ҳар бир шахсга давлат органининг ноқонуний ҳаракатлари устидан судга шикоят қилиш кафолатлангани эса маъмурий юстициянинг суд моделига кўпроқ устуворлик берилганини кўрсатади.

Конституциянинг 110-моддаси эса маъмурий суд ишларини юритишни судловнинг алоҳида шакли сифатида эътироф этган.

1993 йил 3 сентябрдаги “Судлар тўғрисида”ги Қонун туман суди таркибида маъмурий ишлар бўйича судья бўлишини ҳам назарда тутган. Лекин, шу даврдаги қонунчиликда ва илмий-назарий қарашларда маъмурий ишлар деганда асосан маъмурий ҳуқуқбузарликка оид ишлар тушунилган.

Умуман олганда, юқоридаги ҳужжатлар Ўзбекистонда мустақилликнинг илк йилларидан бошлаб маъмурий юстиция институтини шакллантириш бўйича муҳим концептуал қадамлар ташланганлигини тасдиқлаб турибди.

Кейинчалик, 1995 йил 30 августда “Фуқароларнинг ҳуқуқлари ва эркинликларини бузадиган хатти-ҳаракатлар ва қарорлар устидан судга шикоят қилиш тўғрисида”ги Қонун ҳамда 1996 йил 19 июлда Олий суд Пленумининг “Фуқароларнинг ҳуқуқлари ва эркинликларини бузадиган хатти-ҳаракатлар ва қарорлар устидан келтирилган шикоятларни судларда кўриш амалиёти тўғрисида” 18-сонли қарори қабул қилинганлиги маъмурий юстициянинг суд моделини ривожлантиришга муҳим ҳисса қўшган.

Бироқ, ушбу қонунда Конституция билан эътироф этилган шахс тушунчаси фуқаро тушунчасини қўллаш орқали торайтирилиб, барча хусусий субъектлар фаолияти қамраб олинмаган.

Чунки, биринчидан, бу қонун 1987 йилдаги СССР қонуни асосида тайёрланган бўлса, иккинчидан, бозор муносабатлари энди

шаклланаётгани сабабли тадбиркор бўлган хусусий шахслар ҳуқуқларини маъмурий юстиция орқали ҳимоялаш масаласининг долзарблиги ҳали тўлиқ англаб етилмаган.

Шунга қарамасдан, XIX асрнинг 90-йилларидан бошлаб Ўзбекистонда тадбиркорлар иштирокидаги маъмурий юстиция институти хўжалик судлари тизимида ривожланишни бошлаган.

Бунинг илдизлари ҳам совет даврига бориб тақалади. Хусусан, А.Н.Артамонов таъкидлашича, 1979 йилда суд тизимига кирмайдиган давлат арбитражга бошқарув органларининг ноқонуний қарорларини билвосита назорат қилиш, 1988 йилда давлат корхоналарининг, 1990 йилда кооператив каби бошқа тадбиркорларнинг ҳам бундай қарорлардан норозилик ҳақидаги шикоятларини кўриб чиқиш ваколати берилган.¹

Шундан кейин, бозор муносабатлари жадал кириб келгани сайин, Россия Федерациясида 1991 йилда давлат арбитражлари ўрнига арбитраж судлари ташкил этилиб, тадбиркорларнинг давлат органлари қарорларидан норозилиги ҳақидаги низоларни кўриб чиқишга ихтисослашган.

Натижада, тадбиркорлар иштирокидаги низоларни кўриб чиқиш бўйича маъмурий юстиция фуқаролар иштирокидаги маъмурий юстицияга нисбатан такомиллашиб борган.

Бу ҳолатни Ўзбекистонда хўжалик судлари ташкил этилиши натижасида, тадбиркорлар иштирокидаги низолар бўйича маъмурий юстиция ҳам умумий юрисдикция судларидаги маъмурий юстицияга нисбатан яхши ривожлангани билан қиёслаш мумкин.

Ҳатто, 1993 йил 2 сентябрдаги Хўжалик процессуал кодексда хўжалик суди фуқаролик ҳуқуқий муносабатлар (иқтисодий низолар)дан ва бошқарув соҳасидаги ҳуқуқий муносабатлардан келиб чиқувчи низоларни ҳал этиши белгиланган. Бу нормадаги “бошқарув соҳасидаги ҳуқуқий муносабатлардан келиб чиқадиган низолар” жумласи айнан тадбиркорлар иштирокидаги маъмурий низолар бўлиб, маъмурий юстиция институтини эътироф этиш ҳисобланади.

1997 йил 30 августдаги Хўжалик процессуал кодексда ушбу жумла ишлатилмасдан, хўжалик суди иқтисодиёт соҳасида юридик шахслар ва якка тадбиркорлар ўртасидаги фуқаровий, маъмурий ва бошқа ҳуқуқий муносабатлардан келиб чиқадиган низоларни ҳал қилиши белгиланган.

Ушбу “иқтисодиёт соҳасидаги маъмурий ҳуқуқий муносабатдан келиб чиқадиган низо” жумласи “бошқарув соҳасидаги низо”га мазмунан жуда яқин бўлиб, маъмурий юстиция институтини жорий этиш давом эттирилган.

---

¹ Артамонов А.Н. Формирование и развитие органов административной юстиции в России: Автореф. дисс. ... канд. юрид. наук. М., 2004. С. 113-114.

2018 йил 24 январдаги Иқтисодий процессуал кодексда ҳам ХПКдаги бу ишларни иқтисодий судлар кўриши сақлаб қолинган, фақат 2018 йил 25 январдаги МСИЮтКда фуқаролар ва юридик шахслар ҳуқуқини ҳимоя қилиш ҳақидаги, маъмурий ҳуқуқий муносабатлардан келиб чиқадиган ишларнинг маъмурий судларга ҳам тааллуқли эканлиги белгиланган.

Содда қилиб айтганда, 2018 йилгача хўжалик судлари тизимида шаклланган тадбиркорлар иштирокидаги маъмурий юстиция ушбу янги кодекслар қабул қилингандан кейин, бир вақтнинг ўзида ҳам иқтисодий судлар, ҳам маъмурий судлар тизимида ривожланишда давом этмоқда (бу ҳолат турли муаммоларга сабаб бўлаётгани ва уларни бартараф этиш бўйича таклифлар алоҳида илмий мақолаларда ёритиб берилган).

Яна бир ўзига хос жиҳати шундаки, тадбиркорлар ҳуқуқларини ҳимоя қилишга оид маъмурий низолар хўжалик судларида алоҳида ҳайъатда кўриб чиқилган бўлиб, бу ихтисослашув маъмурий юстициянинг аҳамиятини тушуниш бўйича етарли тажрибани шакллантириш имконини берган.

Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2005 йил 14 июндаги ПФ-3619-сонли Фармонига асосан тадбиркорларга нисбатан ҳуқуқий таъсир чораларини фақат суд орқали қўллаш тартиби киритилганлиги маъмурий юстицияни жорий этишда жиддий олдинги силжиш бўлган.

Бироқ, ушбу масала бўйича қабул қилинган Олий суд ва Олий хўжалик судининг 2006 йил 22 декабрдаги 12/149-сонли қарорида мазкур ишлар хўжалик судида даъво иш юритиш, умумий юрисдикция судларида маъмурий суд иш юритиш қоидаларига мувофиқ кўрилиши белгилангани ҳам – яхлит маъмурий юстиция тизими тўлиқ жорий этилмаганлигини кўрсатиб беради.

Умуман олганда, юқорида кўрсатилган давлат арбитражлари, арбитраж ва хўжалик судларида иқтисодиёт соҳасидаги маъмурий низоларни ҳал қилиш бўйича шаклланган тажриба суд идоралари тузилмасида ҳам ўзининг изларини қолдирган.

Шунинг натижасида, умумий юрисдикция судларидан мустақил, ўзининг олий инстанциясига эга бўлган ихтисослашган судлар, яъни хўжалик судлари тизими юзага келган.

Юқоридагилардан келиб чиққан ҳолда, айтиш мумкинки, хўжалик судлари, муайян даражада, маъмурий судлар ташкил этилгунга қадар Ўзбекистонда тадбиркорлар иштирокидаги маъмурий юстициянинг яхлит тизимини ташкил этган. Эътиборга молик жиҳати шундаки, ушбу тизимнинг энг юқорисида, Германия маъмурий юстиция моделидаги Федерал маъмурий суд каби Олий хўжалик суди турган.

Ўтмишдаги ҳеч бир ҳодиса изсиз йўқ бўлиб кетмаганидек, бу давр Ўзбекистонда маъмурий судларнинг умумйюрисдикция судларидан мустақил бўлган олий инстанциясини ташкил этиш масаласини ўрганишда тарихий тажриба бўлиб хизмат қилади.

Ўзбекистонда маъмурий юстиция институтининг ривожланишида 2010 йил 12 ноябрдаги Мамлакатимизда демократик ислохотларни янада чуқурлаштириш ва фуқаролик жамиятини ривожлантириш концепцияси муҳим аҳамиятга эга бўлган.

Постсовет ҳуқуқида шаклланган қонунчилик ва илмий тадқиқотлардан келиб чиқиб, Концепцияда маъмурий судларни ташкил этиш эмас, Ўзбекистон Республикаси Маъмурий жавобгарлик тўғрисидаги кодексини янги таҳрирда ишлаб чиқиш кўзда тутилиб, тегишли эксперт гуруҳи томонидан муайян ишлар амалга оширилган.

Эксперт гуруҳи аъзоси сифатида айтишим мумкинки, 2010-2014 йилларда ушбу гуруҳ кодексни такомиллаштириш билан чекланиб қолмаган, балки маъмурий юстиция институтини жорий этиш истиқболлари, унинг маъмурий жавобгарликка оид қонунчилик билан бирлаштириш имкониятлари бўйича илмий-амалий ишларни ҳам амалга оширган.

Германия, Франция каби давлатларга хизмат сафарлари ташкил этилиб, маъмурий юстиция бўйича илғор хорижий тажриба ўрганилган, Тошкент ва Самарқанд шаҳарларида халқаро илмий-амалий конференциялар ўтказилиб, унинг натижаси бўйича тўпламлар нашр қилинган.¹

Шунингдек, юқоридаги концепция бўйича қабул қилинган Қонунчилик палатасининг 2010 йил 30 декабрдаги 235-сонли қарорига кўра, “Маъмурий адлияни ривожлантиришнинг устувор йўналишлари: Ўзбекистон тажрибаси” мавзусида халқаро конференция ўтказилган.

Таъкидлаш жоизки, ушбу тўпламлар Ўзбекистонда маъмурий юстиция институтини жорий этиш бўйича илк илмий-амалий манбалардан бири бўлган.

Эксперт гуруҳи йиғилишлари ва халқаро конференцияларда маъмурий судларни ташкил этиш масаласи нафақат ҳуқуқшунос олимлар, балки парламент палаталари, Олий суд, Адлия вазирлиги ва Бош прокуратура вакиллари даражасидаги расмий доираларда ҳам жиддий муҳокама қилинган.

Жумладан, Адлия вазирининг Олий Мажлис Сенатидаги 2013 йилги ахборотида давлат органлари фаолиятидаги қонунбузилишларга бошқа муаммолар қатори маъмурий адлия институтининг ҳуқуқий асослари мавжуд эмаслиги ҳам сабаб бўлаётгани кўрсатилган. Мазкур ахборот бўйича қабул қилинган Олий Мажлис Сенатининг 2014 йил 11 апрелдаги СҚ-428-сонли қарорида бу ҳақда баён этилган.²

---

¹ «Актуальные вопросы разработки проекта Кодекса Республики Узбекистан об административной ответственности в новой редакции в контексте международного сотрудничества» (часть I). / Министерство юстиции Республики Узбекистан. – Т.: «Адолат», 2012. – 136 стр.

² <http://www.lex.uz/> сайтидан олинган (19.08.2022 й.).

Умуман, 2013-2016 йилларга келиб, Ўзбекистоннинг олдида бундан буён маъмурий низоларни ҳал қилишнинг, яъни маъмурий юстициянинг қайси моделини танлаш бўйича турли хил ёндашувлар мавжуд эди:

биринчи ёндашув – маъмурий низоларни фуқаролик ва хўжалик қонунчилиги доирасида ҳал қилиш бўйича совет моделини давом эттириб, умумюрисдикция судлари ва хўжалик судларининг ичида маъмурий ишлар бўйича судьяларни ихтисослаштириш;

иккинчи ёндашув – маъмурий низоларни ҳал қилишнинг суддан ташқари моделига кўпроқ эътибор бериб, идоравий квазисудлов тузилмалари ёки прокуратура каби квазисудлов идоралари фаолиятини кучайтириш;

учинчи ёндашув – маъмурий юстициянинг судлов моделини танлаб, ихтисослашувни давом эттирган ҳолда, маъмурий судларни ташкил этиш.

Шу ўринда, ҳуқуқшунос олимларнинг Марказий Осиё давлатлари қайси моделни танлаши ҳақидаги илмий прогнозлари эътиборни жалб қилади (афсуски, бундай илмий тадқиқотлар ҳам, илмий прогнозлар ҳам жуда кам).

Хусусан, С.Ибрагимов 2013 йилдаги тадқиқотида “ушбу давлатлар анъаналарни сақлаб қолиб, Россиянинг танловига йўналиш олган ҳолда, “кутиб турувчи позиция”ни эгаллайди. Келажакда шундай ҳолат бўлиши мумкинки, Россия маъмурий юстициянинг қайси моделини танласа, Марказий Осиё давлатлари, ҳеч бўлмаганда Тожикистон, Ўзбекистон, Қирғизистон ҳам шуни танлайди”.¹

Ҳар қандай прогнознинг ҳаётийлигини амалиёт исботлаб берганидек, Ўзбекистонда 2016 йилдан кейин давлат ва жамиятнинг барча соҳаларидаги ўзгаришлар ушбу хулосанинг вақт синовидан ўта олмаганлигини кўрсатди.

Жумладан, Россияда маъмурий судлар ташкил этилмаган бир вақтда, Ўзбекистонда 2017 йилда, Қозоғистонда 2021 йилда оммавий низоларни кўрадиган маъмурий судлар иш бошлади.

Шу ўринда таъкидлаш жоизки, С.Ибрагимовнинг хулосаси 2016 йилдан олдинги давр учун концептуал жиҳатдан тўғри эди, чунки илгари Марказий Осиё давлатларининг позицияси шунга яқин бўлган. Фақат 2016 йилдан бошланган ислохотлар иқтисодиёт ва ижтимоий ҳаётнинг бошқа йўналишлари каби суд-ҳуқуқ соҳасида ҳам ёндашувларни ижобий томонга ўзгартирди.

Хусусан, маъмурий судлар ҳам Президент Ш.Мирзиёев раҳбарлигида бошланган суд-ҳуқуқ ва маъмурий ислохотларнинг натижаси бўлиб, Ўзбекистонда маъмурий юстиция ривожининг янги босқичини бошлаб берди.

---

¹ Ибрагимов С.И. Административная юстиция в центрально-азиатских государствах: проблемы становления и развития: Дис. ... д-ра юрид. наук. Москва, 2013. С. 248-249.

Жумладан, суд-хуқуқ ислохотларини бошлаб берган дастурий ҳужжатлардан бири – Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2016 йил 21 октябрдаги ПФ-4850-сонли Фармонида фуқаролик, жиноят ишлари бўйича судлар ва хўжалик судларининг ваколатларини қайта кўриб чиқиш йўли билан маъмурий судларни ташкил этиш кўзда тутилган.

Ушбу фармонда маъмурий низоларни кўриб чиқиш бўйича суд иш юритувини белгилаб берувчи алоҳида қонун лойиҳасини тайёрлаш ҳақида ҳам топшириқ берилган.

Яна бир дастурий ҳужжат, яъни Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 21 февралдаги ПФ-4966-сонли Фармонида эса маъмурий судларга зарурат очиб берилган ва уларнинг юқори инстанцияси бўлган Олий суд маъмурий ишлар бўйича судлов ҳайъати тузилган.

Унга кўра, фуқаролар ва тадбиркорлар ҳуқуқларининг ишончли суд ҳимоясини таъминлаш, маъмурий суд иш юритуви бўйича конституциявий нормани реализация қилиш ҳамда аҳолининг ҳуқуқий маданиятини ошириш масалалари мазкур судларни ташкил қилишни тақозо этган.

Юқоридаги 4850-сонли Фармонда маъмурий судлар оммавий-ҳуқуқий муносабатдан келиб чиқадиган маъмурий ишларни кўриб чиқиши кўзда тутилган эди, 4966-сонли Фармонда эса улар маъмурий ҳуқуқбузарлик ишларини ҳам кўриши белгиланган.

Шу ўринда, маъмурий судларга оммавий низолар билан бирга, нима сабабдан маъмурий ҳуқуқбузарликлар ҳам берилганига тўхталиб ўтиш керак.

Бир томондан, маъмурий юстиция ва маъмурий жавобгарлик ишларининг бир судда бирлаштирилганлигини – совет ва постсовет ҳуқуқида шаклланган маъмурий юстиция моделининг ва бу борадаги илмий доктринанинг таъсири, деб изоҳлаш мумкин.

Лекин, шу даврда маъмурий ислохотлар бўйича йиғма ишчи гуруҳ аъзоси сифатида айтишим мумкинки, мазкур ҳужжатларни ишлаб чиққан мутахассислар маъмурий юстиция ва маъмурий жавобгарликнинг фарқлари бўйича аниқ тушунчага ва қатъий позицияга эга бўлган.

Иккинчи томондан, тадқиқотчи сифатида фикрим шуки, маъмурий судларга маъмурий ҳуқуқбузарлик ишларининг берилганлиги, кўпроқ эксперимент характериға эга бўлган ва янги судларни энди иш бошлаганда зарур иш ҳажми билан таъминлашға боғлиқ бўлган.

Бошқача қилиб айтганда, Ўзбекистонда шу вақтда қадар ихтисослашган маъмурий судлар бўлмаган, бу судлар қандай ишлаши бўйича эксперт гуруҳлари прогнозлари бўлсада, уларнинг амалиётға қанчалик тўғри келиши вақт синовидан ўтиши зарур эди.

Бундай ташқари, мазкур ислохотларга қадар маъмурий низолар сони жуда кам бўлиб, 2016 йилда фуқаролик судларида 648 та, хўжалик судларида 1 038 та, яъни жами 1 686 та оммавий муносабатдан келиб чиқадиган ишлар кўриб чиқилган.

Маъмурий судларда кўрилган ишлар сони эса 2017 йилда 7 902 тани ташкил этиб, 2020 йилда 15 066 тага қадар кўпайган (2016 йилга нисбатан деярли 9 баробар кўп).

2021 йилдан бошлаб маъмурий ҳуқуқбузарлик ишларининг жиноят судлари ваколатига ўтказилгани ҳам юқоридаги фикрларимизни тасдиқлайди.

Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2020 йил 24 июлдаги ПФ-6034-сонли Фармонида асосан, туманлараро ва вилоят даражасида маъмурий судлар алоҳида тузилма сифатида сақлаб қолинганлиги маъмурий юстицияни жорий этишнинг изчиллигини таъминлашга хизмат қилади.

Олий суди Пленумининг 2018 йил 19 майдаги 15-сонли, 2018 йил 30 ноябрдаги 36-сонли, 2019 йил 24 декабрдаги 24-сонли, 2020 йил 3 июлдаги 11-сонли, 2021 йил 15 январдаги 1-сонли, 2021 йил 20 апрелдаги 15-сонли ва 2021 йил 27 ноябрдаги 34-сонли қарорлари ҳам маъмурий судлар фаолиятида турли амалий муаммоларни ҳал қилишда муҳим аҳамиятга эга бўлган.

Маъмурий судлар тузилгандан кейинги 5 йиллик амалиётнинг таҳлили шуни кўрсатмоқдаки, бугунги кунга келиб маъмурий юстиция тўлиқ жорий этилмаганлиги билан боғлиқ муаммолар юзага чиқишни бошлади. Мазкур муаммолар ва уларни бартараф этиш бўйича таклифлар тадқиқотчининг бошқа илмий мақолаларида асослантириб берилган.

Аслида, бундай муаммоларнинг пайдо бўлишини табиий ҳол, деб тушуниш керак.

Чунки:

- биринчидан, маъмурий судлар янги институт сифатида иш бошлагандан кейин, амалиётда муаммолар юзага келиши аниқ эди. Шунинг учун, қонун чиқарувчилар, амалиётчи мутахассислар ва олимлар бунга тайёр бўлган ҳолда, муаммоларни аниқлаши ҳамда уларни ҳал қилишга қаратилган таклифларни ишлаб чиқиши зарур;

- иккинчидан, ушбу муаммо ва камчиликлар маъмурий судлар ташкил этилган 2017 йилда ҳар томонлама илмий ишланган, амалиёт ва назария чегарасидаги муаммоларни аниқ ечимлари билан кўрсатиб берадиган тадқиқотлар бўлмаганлиги билан изоҳланади.

Шунинг учун, Ўзбекистон Республикаси Президенти Ш.Мирзиёевнинг 2021 йил 6 ноябрда парламент палаталари қўшма мажлисидаги инаугурация нутқида келгусида маъмурий судлар фаолиятини халқаро андозалар асосида такомиллаштириш – дастурий топшириқ сифатида белгилаб берилиб, амалий ишлар бошланган.

Жумладан, қонунчиликда биринчи марта “маъмурий юстиция” тушунчаси қўлланган Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2022 йил 29 январдаги ПҚ-107-сонли қарорида маъмурий судлар фаолиятини постсовет моделидан чиқариш бўйича жиддий қадам ташланди.

Шу билан бирга, инаугурация нутқидаги дастурий топшириқ ижросини таъминлаш, мазкур қарордаги янгиликларнинг изчиллигига эришиш мақсадида ўтган 5 йилликдаги маъмурий юстиция амалиёти натижаларини чуқур таҳлил қилган ҳолда, **Ўзбекистонда маъмурий суд иш юритувини такомиллаштириш концепциясини** ишлаб чиқиш зарур.

Шундагина, Ўзбекистонда 2017 йилда бошланган маъмурий юстицияни ривожлантиришнинг янги босқичида кўзланган барча мақсадларига тўлиқ эришилади.

SOME ASPECTS OF PROSECUTORIAL SUPERVISION OVER THE IMPLEMENTATION OF LEGISLATION AIMED AT ENSURING THE RIGHTS OF MINORS TO HOUSING

Karimov Sardorbek Ravshanbekovich,
*Independent researcher of the Law Enforcement
Academy of the Republic of Uzbekistan*

Annotation: This article analyzes the legal basis of prosecutorial supervision over the implementation of legislation aimed at ensuring the rights of minors to housing, the subject of supervision and the powers of the prosecutor in this regard.

In addition, the author studied documents of prosecutorial supervision (decrees, submissions) and law enforcement practices used in the implementation of prosecutorial supervision over the implementation of legislation aimed at ensuring the rights of minors to housing, as well as proposals for improving legislation in this regard.

Keywords: prosecutorial supervision, minors, right to housing, property, use, disposal, documents of prosecutorial supervision, inspections.

Аннотация: Ушбу мақолада вояга етмаганларнинг уй-жойга бўлган ҳуқуқларини таъминлашга қаратилган қонунчилик ижроси устидан прокурор назоратининг ҳуқуқий асослари, назорат предмети ва прокурорнинг бу борадаги ваколатлари таҳлил этилган.

Бундан ташқари, муаллиф томонидан вояга етмаганларнинг уй-жойга бўлган ҳуқуқларини таъминлашга қаратилган қонунчилик ижроси устидан прокурор назоратини амалга оширишда қўлланиладиган прокурор назорат ҳужжатлари (қарор, тақдимнома) ва ҳуқуқни қўллаш амалиёти ўрганилган, шунингдек, бу борада қонунчиликни такомиллаштириш юзасидан таклифлар баён этилган.

Калит сўзлар: прокурор назорати, вояга етмаганлар, уй-жойга бўлган ҳуқуқ, эгалик қилиш, фойдаланиш, тасарруф этиш, прокурор назорати ҳужжатлари, текширишлар.

Аннотация: В данной статье анализируются правовые основы прокурорского надзора за исполнением законодательства, направленного на обеспечение прав несовершеннолетних на жилище, предмет надзора и полномочия прокурора в этом отношении.

Кроме того, автором изучены документы прокурорского надзора (постановления, представления) и практика правоприменения, применяемая при осуществлении прокурорского надзора за исполнением законодательства, направленного на обеспечение прав несовершеннолетних на жилище, а также предложения по совершенствованию законодательства в этом отношении.

Ключевые слова: прокурорский надзор, несовершеннолетние, право на жилище, собственность, пользование, распоряжение, документы прокурорского надзора, проверки.

In recent years, systematic work has been carried out in our country to transform the prosecutor's office into a truly people-oriented structure that reliably protects the basic rights and freedoms of people and citizens, as well as the interests protected by law.

The decree of the President of the Republic of Uzbekistan dated January 28, 2022 "On the development strategy of New Uzbekistan for 2022-2026" No. PD-60 defines special tasks for prosecutor's offices. Among these are the creation of strong legal bases for the activity of the prosecutor's office, which strictly ensures legality, open and fair, and turning the principle of "**Law is stable, punishment is fixed**" into the main criterion.

In addition, in this Decree, the tasks of introducing a new system that harmonizes state and public control in the implementation of supervision over the clear and uniform execution of laws by prosecution bodies, as well as ensuring the transparency of the activities of prosecution bodies and their accountability to society, strengthening the role of collegial bodies in the management of the prosecution system was also noted separately¹.

Article 19 of the Constitution of the Republic of Uzbekistan stipulates that human rights and freedoms are recognized and guaranteed in the Republic of Uzbekistan in accordance with the generally recognized norms of international law and in accordance with this Constitution.

Everyone shall enjoy human rights and freedoms from birth. These include the constitutional rights of everyone to housing and housing security. The right to housing is a special type of property relationship and is directly related to the priority of a person's need for housing.

At the same time, according to Article 47 of the current Constitution, it is noted that the procedure for providing housing to socially needy categories of the population shall be determined by law².

It is important to note that the Basic Law separately states that the owner owns, uses and disposes of the property belonging to him.

According to the current legislation, the Prosecutor General of the Republic of Uzbekistan and the prosecutors subordinate to him shall exercise

---

¹ Қонунчилик маълумотлари миллий базаси, 29.01.2022 й., 06/22/60/0082-сон, 18.03.2022 й., 06/22/89/0227-сон, 21.04.2022 й., 06/22/113/0330-сон; 10.02.2023 й., 06/23/21/0085-сон

² O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. [Matn] Rasmiy nashr. – Toshkent: "O'zbekiston" nashriyoti, 2023. – 80 b.

supervision over the clear and uniform implementation of laws in the territory of the Republic of Uzbekistan.

The activity of the prosecutor's office is manifested as a means of preventing the violation of the rights of minors and their rights, as well as restoring the rule of law, legality and legality in this regard. Some researchers expressed the following opinions about the protection of the rights of minors by the prosecutor's office: "Prosecutor's supervision is one of the most effective and basic guarantees of the protection of minors' rights, because the prosecutor's office not only monitors the observance of laws, but also responds to signals received by the structure about the violation of children's rights¹."

International documents also pay special attention to guarantees of the rights of minors to housing. Especially:

- Declaration on the Rights of the Child of November 26, 1924 (Principle 1 - the child must be provided with the means necessary for normal physical and spiritual development);

- Declaration "On the Rights of the Child" of November 20, 1959 (Principle 2 - special protection of the child and provision of opportunities and favorable conditions for physical, mental, moral, spiritual development and social health);

- Convention on the Rights of the Child of November 20, 1989 (Article 16 - the right to housing, Article 27 - the right to a standard of living necessary for the child's physical, mental, spiritual, moral and social development);

- World Declaration on Child Survival and Development of September 30, 1990 (Article 33 - the principle of "children first", paragraph 31 - the priority of meeting the basic needs of children)².

Protection of the rights and freedoms of people and citizens is one of the priorities of the state policy of the Republic of Uzbekistan. The prosecutor's office is an important part of the implementation of this policy. The Prosecutor's Office is a universal body that protects the rights and freedoms of the state, society and citizens³.

Today, there are many cases of violations of the law in the implementation of the rights of people, especially minors. The role of the prosecutor's office is incomparable in eliminating violations of this law, applying legal measures against them, and preventing similar situations from occurring in the future.

Article 4 of the Law of the Republic of Uzbekistan "On the Prosecutor's Office" No. 257-II, adopted on August 29, 2001, defines the following as the main directions of the activities of the prosecutor's office:

---

¹ Сундай Ч.А., Даштаар-оол В.О. Прокурорский надзор по защите прав несовершеннолетних // Экономика и социум. 2021. № 3(82). С. 412-416.

² Майстренко Г.А., Майстренко А.Г. Защита жилищных прав несовершеннолетних: правовые реалии // Права человека и правозащитная деятельность. 2022. № 8. С. 11-15.

³Прокурор назорати: дарслик/ Б.Х.Пўлатов; масъул муҳаррирлар: Т.А.Умаров, Ф.Т.Алламуратов ва бошқ. – Т.: "O'zbekiston", 2009. – 269-276 б.

1) supervision over the implementation of laws by ministries, agencies, self-government bodies of citizens, public associations, enterprises, institutions, organizations, governors and other officials;

2) supervision over the implementation of laws aimed at ensuring the rights and freedoms of citizens;

3) supervision over compliance with laws in the Armed Forces of the Republic of Uzbekistan, military structures of ministries and agencies;

4) supervision over the execution of laws by the bodies that carry out rapid-search activity, pre-investigation investigation, inquiry, preliminary investigation, and coordination of their activities in the fight against crime;

5) conducting a preliminary investigation of crimes;

6) supporting the state prosecution when criminal cases are being considered in courts, participating in the consideration of civil cases, cases of administrative offenses and economic disputes in courts, protesting court documents that are against the law;

7) supervision over the implementation of laws aimed at strengthening tax discipline, combating crimes and violations in the field of taxation and currency, as well as compensation for economic damage caused to the state;

8) supervision over the observance of laws in places of detention of detainees, prisoners, execution of criminal penalties and other measures of criminal-legal impact;

9) participation in the law-making activities and the improvement of legal culture in the society¹.

As part of our scientific research work, we study and conduct deep research on the supervision over the implementation of laws aimed at ensuring the rights and freedoms of citizens, which is considered one of the main areas of activity of the prosecutor's office.

It should be noted that the prosecutor's supervision over the implementation of legislation aimed at ensuring the rights of minors to housing is one of the stable sectors of the direction of supervision over the implementation of laws aimed at ensuring the rights and freedoms of citizens.

The protection and implementation of the rights of minors to housing has always been a special focus of the supervisory bodies, which are one of the priorities of the prosecutor's office.

Today, there is a need to improve the legislation on the prosecutor's supervision over the implementation of legislation aimed at ensuring the rights of minors to housing, as well as its scientific theoretical foundations.

First of all, we believe that it is necessary to dwell on the concept of "the right of minors to housing". The category "Property rights of minors" also corresponds to the category "property rights". Regarding the issue of the

---

¹ Қонунчилик маълумотлари миллий базаси, 21.04.2021 й., 03/21/683/0375-сон, 19.11.2021 й., 03/21/729/1064-сон; 01.06.2022 й., 03/22/772/0460-сон; 12.04.2023 й., 03/23/829/0208-сон; 31.10.2023 й., 03/23/873/0808-сон; 29.11.2023 й., 03/23/880/0905-сон

concept of property rights of the child, S.B. Zubkov¹ states the following: "Property rights of children are property and compulsory rights, which consist of rights belonging to each child from the moment of birth and rights received as a result of inheritance, gift, etc."

The concept of "housing rights of minors" was given the author's definition by M.L.Kharlamova as follows: "Possible or permissible behavior of a minor guaranteed by housing legislation arising from housing relations based on the constitutional right to housing type and size of movement²." In our opinion, it is possible to partially agree with the opinions of S.B.Zubkov and M.L.Kharlamova regarding the definition of the rights of minors to housing.

In our country, there are research works on the prosecutor's supervision over the implementation of legislation on minors. In our country, there are research works on the prosecutor's supervision over the implementation of legislation on minors. For example, D.Sh.Ibragimov³'s "Organization of the prosecutorial supervision over the execution of the legislation on minors and improvement of its legal basis", A.Z.Djuraeva⁴'s "Prosecutorial supervision over the execution of laws in the field of prevention of juvenile delinquency" and N.A.Ramazanova⁵'s doctoral dissertations were defended on the topic of "Methodology of investigation of crimes, committed by juveniles" and no comprehensive research work was conducted on the prosecutor's supervision over the implementation of legislation aimed at ensuring the rights of minors to housing.

However, by B.Kh.Polatov, F.Kh.Rakhimov, O.M.Madaliev, A.T.Allamuratov, U.A.Tukhtasheva, M.Kh.Rustamboev, D.Sh.Ibragimov, minors were assigned to housing studied and analyzed one or another aspect of the prosecutor's supervision over legislation aimed at ensuring their rights. For example, the researcher D.Sh.Ibrahimov based on the results of the research "In order to fully realize the rights of orphans to housing, in cases where the provision of housing for orphans is not ensured within the time limits set by the legislation, district (town) prosecutors' offices report violations of the law to district (town) administrations, its occurrence "The need to introduce a proposal on the reasons for the exit and the elimination of the conditions that

---

¹Зубков С.Б. Проблемы правового регулирования имущественных прав несовершеннолетних // Закон и право. 2007. № 10. С. 69-71.

² Харламова М. Л. Понятие и содержание жилищных прав несовершеннолетних // Вопросы ювенальной юстиции. – 2013. – №. 6. – С. 15-18.

³ Ибрагимов Д.Ш. Вояга етмаганлар ҳақидаги қонунчилик ижроси устидан прокурор назоратини ташқиллаштириш ва унинг ҳуқуқий асосларини такомиллаштириш мазусидаги юридик фанлар бўйича фалсафа доктори (PhD) диссертацияси автореферати. –Б. 49.

⁴ Джураева А.З. Вояга етмаганлар ўртасида ҳуқуқбузарликларнинг профилактикасига оид қонунлар ижроси устидан прокурор назорати такомиллаштириш мазусидаги юридик фанлар бўйича фалсафа доктори (PhD) диссертацияси автореферати. –Б. 47.

⁵ Рамазанова Н.А. вояга етмаганлар томонидан содир этилган жиноятларни тергов қилиш услубиёти мазусидаги юридик фанлар бўйича фалсафа доктори (PhD) диссертацияси автореферати. –Б. 49.

make it possible should be specified in the normative legal document that directly regulates this field.”.

According to D. G. Tsergoi's studies, there are many shortcomings in the institution of protection of minors' rights to housing. In order to realize their rights, there is a need to form an intersectoral mechanism for the implementation of this right in civil, housing and family legislation, and a comprehensive approach to ensure and protect the housing rights of minors¹.

A.Y. Gasanov studied some problems of the prosecutor's supervision over the observance of citizens' rights to housing².

Due to the fact that this scientific article is being written within the scope of the research topic, it is appropriate to clarify the object and subject of the research and conduct research in this context.

From this point of view, the object of our research work is legal relations related to the organization and improvement of the prosecutor's supervision over the implementation of legislation aimed at ensuring the rights of minors to housing.

The subjects of our research are normative legal documents, law enforcement actions, conceptual approaches in legal science, and scientific and theoretical views aimed at organizing the prosecutor's supervision over the implementation of legislation aimed at ensuring the rights of minors to housing.

In our opinion, it is necessary to analyze the legal basis of the prosecutor's supervision over the implementation of legislation aimed at ensuring the rights of minors to housing.

The legal bases of the prosecutor's supervision over the implementation of legislation aimed at ensuring the rights of minors to housing include the Constitution of the Republic of Uzbekistan, international treaties of the Republic of Uzbekistan, the Civil Code of the Republic of Uzbekistan, the Family Code of the Republic of Uzbekistan, the Housing Code of the Republic of Uzbekistan and other laws, as well as the housing of minors other regulatory legal documents regulating the issues of organization and implementation of the prosecutor's supervision over the observance of his rights.

Articles 31, 47, 79 of the Constitution of the Republic of Uzbekistan specifically mention the issues of having housing, providing housing for socially needy categories of the population, inviolability of housing, and implementing the rights of the state's youth to housing.

Article 5 of the Law of the Republic of Uzbekistan “On Prosecutor's Office” reflects the main principles of organization of prosecutor's offices and their activities. Articles 24-26 of this law define the subject of supervision over the

---

¹ Цергой Д.Г. Защита жилищных прав несовершеннолетних // Вопросы студенческой науки. 2021. № 6(58). С. 93-97.

² Гасанов А.Я. Актуальные проблемы прокурорского надзора за исполнением жилищных прав граждан // <https://cyberleninka.ru/article/n/aktualnye-problemy-prokurorskogo-nadzora-za-ispolneniem-zhilischnyh-prav-grazhdan>

observance of citizen's rights and freedoms, powers of the prosecutor in this regard, and the prosecutor's lawsuit.

Article 24 of the Law of the Republic of Uzbekistan "On the Prosecutor's Office" describes the subject of supervision over the observance of the rights and freedoms of citizens. According to it, the observance of citizen's rights and freedoms by ministries, agencies, self-government bodies of citizens, public associations, enterprises, institutions, organizations, military units of ministries and agencies, military formations, governors and other officials is the subject of supervision.

Based on the analysis of this article, it can be concluded that the ministries, agencies, self-government bodies of citizens, public associations, enterprises, institutions, organizations, as well as military units of ministries and agencies, military formations, governors and other officials are responsible for ensuring the rights of minors to housing. compliance with the relevant legislation is the subject of this direction (sector).

The Criminal Procedural Code of the Republic of Uzbekistan, the Code of Administrative Responsibility of the Republic of Uzbekistan, the Civil Procedural Code of the Republic of Uzbekistan contain norms that regulate the powers to protect the rights of minors in criminal and civil proceedings, in the conduct of administrative offenses. At the same time, the Civil Code of the Republic of Uzbekistan, the Family Code of the Republic of Uzbekistan, the Housing Code of the Republic of Uzbekistan reflect the norms related to owning, using and managing housing.

Article 13 of the Law of the Republic of Uzbekistan "On the Prosecutor's Office" describes the powers of the Prosecutor General of the Republic of Uzbekistan. One of these powers is issuing orders and approving statutes on the structural units of the prosecutor's office.

It should be mentioned separately that the order of the Prosecutor General of the Republic of Uzbekistan No. 139 of September 11, 2017 "On improving the effectiveness of supervision activities over the implementation of legislation on minors" was adopted. Some aspects of the prosecutor's supervision over the implementation of laws aimed at ensuring the rights of minors to housing are determined. In this order, specific aspects of the prosecutor's participation in the field of social protection of minors are noted. In particular, it was stated that the prosecutor's office should immediately respond to cases of violations of children's housing and property rights, and take measures to restore their violated rights by applying prosecutor's supervision documents. At the same time, it is stipulated that the prosecutor's office should explain the inevitability of responsibility to the officials who violated the rights of minors when concluding housing-related transactions and react to them in a timely manner.

In this regard, S.D. Borobev, who conducted research on ensuring the rights of minors in the Russian Federation, in particular, the right to housing, said, "The Prosecutor General's Office of the Russian Federation is committed to increasing the effectiveness of supervision in this area, to timely and

principled response to violations of the law by competent authorities, as well as pays special attention to restoring the housing rights of orphans.” – he says¹.

It should be noted that the prosecutor’s office must ensure that the legal norms aimed at protecting the personal and property rights of orphans and children deprived of parental care and providing housing to orphans and children deprived of parental care are fully implemented by the responsible agencies.

If these officials do not comply with the legislation on ensuring the rights of minors to housing, it is possible to apply the relevant prosecutor’s minors documents specified in Article 37 of the Law of the Republic of Uzbekistan “On the Prosecutor’s Office”.

Systematic and extensive work is being done in Uzbekistan to strengthen the social protection of orphans and children deprived of parental care, provide them with housing, and create favorable conditions for life preparation.

Decision No. DP-5216 of the President of the Republic of Uzbekistan dated August 9, 2021 “On measures to introduce a new system of state support for orphans and children deprived of parental care” was adopted. In this decision, hokims were instructed to provide housing for 757 orphans and to assist them in equipping their housing.

As a result of the work carried out in this regard, 60.3 billion soums were transferred from the republic budget to the balance of regional hokims, and housing was allocated to 675 (88%) orphans by October 11, 2021. In this direction, systematic work was continued, and as a result of the practical measures taken in cooperation with the relevant agencies to provide housing for children in the short term, housing was allocated to 54 more children today.

On the basis of the letter No. 02-381 of the Accounts Chamber of the Republic of Uzbekistan dated April 14, 2022, inspections were carried out by the local prosecutor’s offices on the basis of the materials collected during the study of housing provision of orphans and children deprived of parental care by the regional administrations.

Studies show that the investigation was carried out by the prosecutor’s office of the Republic of Karakalpakstan, Samarkand, Surkhandarya, Tashkent, Fergana, Navoi, Kashkadarya regions and Tashkent city. As a result of the investigation, no signs of crime were found in the provision of housing for orphans and children deprived of parental care, according to part 2 of Article 83 of the Code of Criminal Procedure of the Republic of Uzbekistan, a decision was made to refuse to initiate a criminal case.

Also, according to the results of the investigation conducted by the prosecutor’s office of Namangan region, 4 persons were brought to disciplinary responsibility. 3 submissions have been submitted on the violation of the law in Khorezm, Bukhara, and Syrdarya regions, the causes of its origin and the

---

¹ Воробьев С.Д. Профилактика безнадзорности и правонарушений несовершеннолетних // «Законность». – 2014. – №1. С. 4-6.

elimination of the conditions that make it possible. During the inspections carried out by regional prosecutors, 23 unfurnished or partially furnished houses were repaired, 135 houses were banned, and 139 house owners were given ownership rights¹.

In our opinion, in case of violation of the legislation aimed at ensuring the rights of minors to housing, it is possible to apply one of the mandatory prosecutor's supervision documents to the violators and thereby prevent the violation of the rights of minors to housing.

Taking into account the above, the following conclusions can be reached:

firstly, since the topic of improving the prosecutor's supervision over the implementation of the legislation aimed at ensuring the rights of minors to housing has not been comprehensively researched, it is necessary to carry out an in-depth study in this regard;

secondly, it is necessary to study and analyze the prosecutor's supervision over the enforcement of laws aimed at ensuring the rights of minors to housing as a sub-direction of supervision over the implementation of laws aimed at ensuring the rights and freedoms of the citizen, which is one of the main areas of activity of the prosecutor's office;

thirdly, in Uzbekistan, there are enough deficiencies in the legal regulation of the rights of orphans and children deprived of parental care to housing, and it is not legally possible to ensure the rights of minors to housing without eliminating the existing deficiencies in the legal regulation;

fourthly, the order of the Prosecutor General of the Republic of Uzbekistan dated September 11, 2017 No. 139 "On improving the effectiveness of supervision over the implementation of legislation on minors" aimed at providing housing for minors, including orphans and children deprived of parental care it is necessary to prepare amendments and additions regarding the introduction of supervision methods;

fifthly, it is necessary to develop ways to identify and eliminate violations or crimes related to providing housing to minors, especially orphans and children deprived of parental care. In this way, it is necessary to form the practice of correct application of the prosecutor's supervision documents regarding the violation of the law regarding the provision of housing to minors, especially orphans and children deprived of parental care, and in this regard, it is necessary to introduce a uniform practice in 14 regions;

sixth, it is necessary to develop a draft order of the Prosecutor General of the Republic of Uzbekistan "On supervision over the implementation of laws aimed at ensuring the rights of minors to housing".

---

¹ Ўзбекистон Республикаси Бош прокуратураси архиви маълумотлари

ТЕРГОВ СУДЬЯСИ ИНСТИТУТИНИ ЖОРИЙ ЭТИШНИНГ АЙРИМ ЖИҲАТЛАРИ

Иброхимов Бахтиёр Тойиржонович

Ўзбекистон Республикаси Хуқуқни муҳофаза
қилиш академияси мустақил изланувчиси

Аннотация: Ушбу мақолада Жиноят процессига тергов судьяси институтини жорий қилишнинг аҳамияти ва зарурати билан боғлиқ масалалар кўтарилган. Суд тизимини янги босқичга олиб чиқиш, суд ҳокимияти чинакам мустақиллигини таъминлаш, адолатли суд қарорлари қабул қилинишига эришиш, инсон ва фуқароларнинг ҳуқуқ ҳамда қонуний манфаатларини ҳимоя қилиш кафолатларини кучайтиришнинг асосий ўзига хос хусусиятлари алоҳида кўриб чиқилган. Шунингдек, суд ва прокурор назороти оид илмий-назарий қарашлар масалалар муҳокама қилинган.

Калит сўзлари: суд, прокурор, назорат, инсон ҳуқуқлари ва эркинликлари, адолат, ислохотлар, қонунийлик, тенглик ва тортишувчанлик принциплари.

2016 йил Ўзбекистон Республикаси янги даврга қадам қўйди, сайланган президент ислоҳоти натижасида ижтимоий, иқтисодий, сиёсий ва ҳуқуқий соҳаларда туб бурилиш ва улкан ўзгаришларга сабаб бўлди. Мамлакатнинг ривожланиши ҳар доим жиноят ва жиноят процессуал қонунчилиكنинг ривожланиши учун янги истиқболларни яратган ва яратмоқда. Дарҳақиқат, жиноий одил судловнинг яхшироқ моделини излаш бугунги кунгача давом этмоқда.

Бинобарин, Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2018 йилдаги “Жиноят ва жиноят-процессуал қонунчилиги тизимини тубдан такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПҚ-3723-сон Қарорига биноан, асосий вазифалар қаторида жиноят ва жиноят-процессуал ҳуқуқи соҳасидаги илғор халқаро тажрибани, умумэътироф этилган норма ва стандартларни, жумладан жойларга чиққан ҳолда ўрганишни белгилаб олинди.¹ Шунингдек, “2022 — 2026 йилларга мўлжалланган Янги Ўзбекистоннинг тараққиёт стратегияси”нинг 15-мақсадида “Хабеас корпус” институтини янада ривожлантириш орқали тергов устидан суд назоратини кучайтириш, тезкор-қидирув ва тергов фаолияти устидан назоратни кучайтириш, фуқароларнинг қадр-қиммати ва эркинлигини самарали ҳимоя қилишнинг таъсирчан механизмларини жорий этиш ва суд ҳокимиятининг чинакам мустақиллигини таъминлашда судьялар ҳамжамияти органларининг ролини янада ошириш масалалари ўрин олган.²

¹ Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Жиноят ва жиноят-процессуал қонунчилиги тизимини тубдан такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги 14.05.2018 йилдаги ПҚ-3723-сон.

² Ўзбекистон Республикаси Президентининг “2022 — 2026 йилларга мўлжалланган Янги Ўзбекистоннинг тараққиёт стратегияси тўғрисида”ги 2022 йил 28 январдаги ПФ-60-сон Фармони.

Бундан ташқари, “Янги Ўзбекистон — янги суд” тамойили доирасида аҳолининг одил судловга эришиш имкониятларини янада кенгайтириш суд-ҳуқуқ тизимини ислоҳ қилишни жадаллаштиришни, соҳага илғор халқаро стандартларни жорий этишни талаб этмоқда.¹

Илгари сурилган Стратегия Ўзбекистон Республикасида суд тизимини сифат жиҳатидан янги босқичга олиб чиқиш, суд ҳокимияти чинакам мустақиллигини таъминлаш, адолатли суд қарорлари қабул қилинишига эришиш, инсон ва фуқароларнинг ҳуқуқ ҳамда қонуний манфаатларини ҳимоя қилиш кафолатларини кучайтиришга қаратилган.

Дарҳақиқат, сўнгги пайтларда Ўзбекистон Республикасининг Жиноят-процессуал кодексига киритилган бир қатор ўзгартиш ва қўшимчалар жиноят процессуал ҳуқуқининг асосий институтларига таъсир қилади ва асосий ҳуқуқий муносабатларнинг мазмунига сезиларли таъсир кўрсатди. Жиноят процессуал қонунчилигини ислоҳ қилишда судгача бўлган иш юритишни тартибга солувчи қоидаларга алоҳида эътибор қаратилмоқда.

Ўзбекистон Республикасининг жиноят процессининг ҳозирги тартиби, тузилиши, ҳали ҳам ўзининг асосий белгиларида роман-герман ҳуқуқ оиласига мансуб бўлса-да. Бироқ, жиноят процессининг ҳар қандай миллий шакли турли мамлакатлар моделлари элементларининг аралашмасидан ташкил топгандир, чунки жиноят процесси муайян тарихий, иқтисодий, геосиёсий ва бошқа шароитларда ривожланади ва мавжуддир.

Чунончи, прокурорнинг айрим назорат функцияларини қайта тақсимлаш орқали суд ҳокимияти ваколатларини кенгайтирилди, яъни терговга қадар текширув, дастлабки тергов босқичида суд назоратини билан алмаштириш назарда тутилди. Шундай қилиб, терговга қадар текширув, дастлабки тергов органлари фаолияти устидан прокурорнинг қуйидаги ваколатлари судга ўтказилди: жиноят содир этишда гумон қилинаётган ёки айбланаётган шахсларни қамоққа олиш тарзидаги эҳтиёт чорасини қўллаш ёки қамоқда сақлаш муддатини узайтириш масалалари (2008 йил); судга қадар иш юритиш босқичида айбланувчини лавозимидан четлатиш ва шахсни тиббий муассасага жойлаштириш тарзидаги процессуал мажбурлов чоралари фақат судьянинг санкцияси асосида амалга ошириши тартиби (2012 йил); эҳтиёт чораларининг янги тури, яъни уй қамоғи жорий қилинди (2014 йил); почта-телеграф жўнатмаларини хатлаб қўйиш ва эксгумация қилишга санкция бериш бўйича ваколатлар судларга ўтказилди (2017 йил); телефонлар ва бошқа телекоммуникация қурилмалари орқали олиб

---

¹ Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Одил судловга эришиш имкониятларини янада кенгайтириш ва судлар фаолияти самарадорлигини оширишга доир қўшимча чоратadbирлар тўғрисида”ги 16.01.2023 йилдаги ПФ-11-сон.

бориладиган сўзлашувларни эшитиб туриш, улар орқали узатиладиган ахборотни олиш (2020 йил).

Шуни тан олиш керакки, ушбу қонунчиликдаги янгилик прокурор томонидан қамоққа олиш тўғрисидаги санкцияси билан солиштирганда сезиларли муваффақиятга эришишга олиб келди, чунки инсон ҳуқуқ ва эркинликларини чеклаш билан боғлиқ ҳар қандай жараён имкон қадар очик, шаффоф, тенглик тамойилларига риоя қилган ҳолда, ҳолис орган олдида, тортишувчанлик жараёнида ўтказилиши керак.

Дарҳақиқат, сўнги йиллардаги ислохотлар самараси ўлароқ, Ўзбекистон Республикасида терговга қадар текширув, дастлабки терговнинг қонунийлигини таъминлашга қаратилган суд назорати институтини амалга ошириш учун ҳуқуқий асос яратди. Хусусан янги таҳрирдаги Ўзбекистон Республикаси Конституцияси 27-28-моддаларида жиноят процессуал мажбурлов чораларини яъни ҳибсга олишга, қамоққа олишга, қамоқда сақлашга, ҳар ким ёзишмалари, телефон орқали сўзлашувлари, почта, электрон ва бошқа масалалари суднинг қарорига асосан йўл қўйилади деган қонидани мустаҳкамлаб қўйилди ва шу билан прокурор ваколатларидан чиқариб ташланди, чунки прокуратуранинг ваколоти суд ҳокимияти функцияси билан боғлиқ бўлмаганлиги сабабли истисно қилинади.¹

Жиноят процессуал қонунчилик соҳасида амалга оширилаётган ислохотлар орасида, судгача бўлган босқичда айблов нуқтаи назарига алоҳида эътибор қаратилмоқда. Чунки, айблов томоннинг ҳимояга нисбатан алоҳида устуворлиги ҳеч қандай тарзда томонлар тенг деб эътироф этишга имкон бермаяпти. Жиноят процессининг судгача бўлган босқичларида тегишли суд назоратининг йўқлиги ҳам қонун чиқарувчига ислохотлар учун асос бўлди, жумладан, тергов судьяси институтини яратиш учун асослар беради. Айнан, ҳуқуқни қўллаш амалиётининг амалий тажрибаси шуни кўрсатадики, замонавий жиноят процессида айблов томон (давлат айбловини қўллаб-қувватловчи) бўлади, чунки прокуратура вакиллари давлат органлари бўлиб, улар жиноят ишини қўзғатиш, рад қилиш, тугатиш тўғрисида судга илтимоснома киритиш, ишда далиллар базасини шакллантириш ва процессуал мажбурлаш чораларини қўллаш ваколатига эгадирлар.

Судга мазкур назоратнинг киритилиши мамлакатда суд-ҳуқуқ тизимини тубдан ислох қилишнинг бошланишига, ва чинакам мустақил суд ҳокимиятининг аҳамиятини янада ошириш нуқтаси бўлди.

Сўнгги бир неча йил ичида таниқли олимлар ва амалиётчилар иштирок этадиган юридик ҳамжамиятда тергов судьяси институтини Ўзбекистон жиноят процессига киритиш мумкинлиги масаласи бўйича мунозаралар давом этмоқда.

---

¹ Ўзбекистон Республикаси Конституцияси. – Т.: Ўзбекистон, 2023.

Бугунги кунда бир қатор МДХ давлатлари жиноят процессуал қонунчилигида “тергов судьяси” ёки “суд терговчиси” институтини жорий қилиниши процессуалист олимлар доирасида диққат марказига айланиб, кенг муҳокама қилишга сабаб бўлмоқда ва алоҳида аҳамият касб этди. Жумладан, тергов судьяси институти бир қатор хорижий давлатларнинг жиноят процессида фаол ва муваффақиятли қўлланилиб келинмоқда (мисол учун, Франция, Германия, Қозоғистон, Қирғизистон, Эстония, Грузия, Украина, Латвия, Литва, Нидерландия, Молдова каби мамлакатларда).

Дунёдаги ана шу ўзгаришлар жиноят процессуал доктринада жуда кескин пайдо бўлган “тергов судьяси” ёки “суд терговчиси” институтини миллий жиноят процессуал қонунчилигига жорий этиш зарурлиги ҳақидаги мунозарага сабаб бўлди, хусусан миллий ҳуқуқшунос олимлардан Г.Тўлаганова,¹ Ф.Муҳитдинов, Б.Мўминов,² Д.Миразов, Д.Чориева,³ А.Юлдошбеков,⁴ Л.Югай⁵, Б.Ш.Қобулов⁶ каби олимлар ўз асарларида таъкидлаб ўтганларини кўришимиз мумкин. Илмий ишлар мазмуни жиноят процессида “тергов судьяси” функциясини амалга оширишнинг турли жиҳатларини қамраб олади.

Судья фаолиятида ва жиной таъқиб ўртасида мутоносибликни таъминлаш бўйича тадқиқот ўтказган Л.Югайнинг таъкидлашича, суд томонидан қабул қилинган қарорларни ҳолислигини таъминлаш ва жиноят ишини юритиш босқичида суд назоратини кучайтириш масалаларни миллий қонунчиликда акс эттирилиши лозим. Чунки, суд назорати институти аллақачон, ривожланган мамлакатларда жумладан, АҚШ, Германия, Италия, Испания, Австрия, Буюк Британия, Португалия, Германия, Австрия, Италия, Бельгия, Голландия, Латвия, Литва, Қозоғистон, Қирғизистон ва бошқа мамлакатлар Конституцияси нормаларида акс этган. Шу боис, тергов ҳаракатлари ва эҳтиёт чораларига рухсат берувчи махсус тергов судьяси лавозими жорий этиш лозим. Мазкур тамойилнинг жорий этилиши жараён иштирокчиларининг ҳуқуқлари амалга оширилишини таъминлайди, уларни мансабдор шахслар ва жиной таъқиб қилиш функциясини бажарадиган органларнинг ноқонуний ҳаракатларидан ҳимоя қилади.

¹ Тўлаганова Г.З. Жиноят процессида эҳтиёт чораларининг қўлланиши муаммолари: –Т.: Адолат, 2005. –Б.7.

² Мўминов Б.А. Жиноят ишларини судга қадар юритиш устидан суд назорати. Юр.ф.доктори ... диссер. Тошкент. 2020. Б. 249.

³ Чориева Д. Тергов судьяси: у ким ва унинг ҳимоячи процессуал мақомини оширишдаги ўрни қандай? <https://kun.uz/kr/46113262>. 24.04.2020.

⁴ Юлдошбеков А.А. Жиноят процессида ҳимоя институтини такомиллаштириш масалалари. Магистрлик диссертация иши. – Т.: 2022.

⁵ Югай Л. Суд назорати институти»: янгиланаётган Конституциядаги бу тушунча нимани англатади? <https://www.xabar.uz/mahalliy/sud-nazorati-institut-yangilanayotgan-konstituciya>.

⁶ Қобулов Б. Франция жиноят-процессуал қонунчилигида судга қадар иш юритувида шахс ҳуқуқларини чеклашнинг тартибга солиниши. Замонавий дунёда инновацион тадқиқотларю Назария ва амалиёт номли илмий, масофавий, онлайн конференция. – Б. 66-70.

Суд назорати институтининг кенгайиши жиноят процессида шахс ҳуқуқларини ҳимоя қилишнинг умумэътироф этилган халқаро стандартларини жорий этиш имконини беради.¹

Таъкидлаш жоизки, кўпгина ғарб давлатлари жиноят иш юритиш моделлари турли хил бўлса-да, лекин асосий мақсади инсон ва фуқароларни ҳуқуқ ва эркинликларни ҳимоя қилишдир. АҚШ қонунчилиги бўйича прокурор назорати ўрнатилмаган, аммо ўрнига судгача бўлган иш юритишда суд назорати институти мавжуд. Полиция ва тезкор-қидирув фаолияти яъни жиноий таъкиб қилувчи органлар устидан суд назоратни олиб боради. Суд назорати асосан, фуқароларни конституциявий ҳуқуқларини чеклайдиган тезкор тадбирлар устидан қатъи назорат остига олади. Магистрат судига эҳтиёт чорасини қўллаш масаласи бўйича тезкор вакиллари мурожаат қилганда, суд фуқаронинг конституциявий ҳуқуқларини чеклаш билан боғлиқ масала бўлганлиги сабабли, алоҳида эътибор беради.

Г.Тўлаганова, “замонавий юридик фани айна вақтгача жиноят судлов ишларини юритишнинг оптимал шакли ҳақида, жумладан жиноят процессининг тортишув модели, маслаҳат судини жорий этиш, тергов судлари институтининг имкониятларини баҳолаш ва бошқалар юзасидан етарли татқиқ қилинмаган. Бундан ташқари, дастлабки тергов органлари устидан суд назоратини ўрнатиш (масалан, қамоққа олиш тарзидаги эҳтиёт чораси юзасидан судга шикоят қилиш, қамоқда сақлаш муддатини узайтириш) ҳақидаги етарли эътибор бериш лозим деб ҳисоблайди”.²

Мазкур позицияни қўшни давлат олимлари ҳам тарафдори, бундай шахс дастлабки тергов органлари ва прокурорнинг иш бўйича қабул қилган қарорлари устидан суд назорати функциясини холис ва мустақил равишда амалга оширишга қодир ҳамда адвокатнинг судгача бўлган процессда далилларни тақдим этиш жараёнининг тўлиқ иштирокчиси бўлишига ёрдам беради.³

Тергов судьяси жиноят процессуал фаолиятнинг эркин ва мустақил субъекти сифатида тергов хусусиятига эга бўлмаган, соф суд (юрисдикция) ваколатларига эга.⁴ Маълумки, мазкур суднинг функциялари конституциявий-ҳуқуқий мақоми билан мустаҳкамланиши лозим, бир томондан, инсон ва фуқароларни ҳуқуқ ва эркинликларининг кафолати бўлишга хизмат қилиши мумкин, бошқа томондан эса, ягона

---

¹ Югай Л. «Суд назорати институти»: янгиланаётган Конституциядаги бу тушунча нимани англатади? <https://www.xabar.uz/mahalliy/sud-nazorati-instituti-yangilanayotgan-konstituciya>.

² Тўлаганова Г.З. Жиноят процессида эҳтиёт чораларининг қўлланиши муаммолари: –Т.: Адолат, 2005. –Б.7.

³ Толесбай С. Следственный судья – дополнительная гарантия справедливого правосудия. <https://cyberleninka.ru/article/n/sledstvennyy-sudya-v-ugolovnom-sudoproizvodstve-respubliki-kazahstan>

⁴ Ковтун Н.Н. О понятии и содержании термина «судебный следователь» (следственный судья) // Российский судья. 2010. № 5.

суд органи барча ҳуқуқий низоларни якуний ҳал қилиш воситаси бўлиши билан боғлиқ бўлади.¹ Тергов судьясига юкланган суд назорати функциясини жиноят процессининг асосий функсияларига ёрдамчи, яъни судгача бўлган иш юритиш бўйича суд фаолиятининг мустақил йўналиши сифатида кўриб чиқиш мумкин.² Ҳақиқатан ҳам, бизнингча жиноят процессида иштирок этаётган шахсларнинг конституциявий ҳуқуқ ва эркинликларини сезиларли даражада бузувчи ёки чекловчи жиноий процессуал мажбурлов чораларини қўллаш имконияти жиноят тўғрисидаги хабарни қабул қилиш рад этилган пайтдан бошлаб суд томонидан ҳимояланиш ҳуқуқини амалга ошириш имконини бериши лозим.

Б.Мўминов таъкидлашича, “тергов судьяси томонидан суд назоратининг амалга оширилиши, ишни судга қадар юритишда ҳақиқий тортишув муҳитини яратади, сабаби, ҳимоячининг илтимосномасини энди ишни судга қадар юритувчи органлар ҳал қилмайди, балки бу орқали кучлар мувозанати яратилади. Бу ўз навбатида, жиноят процессида ҳимоячининг мавқеи ошишига, унинг исботлаш жараёнида қатнашиш ҳуқуқини реал таъминлашга хизмат қилади. Сабаби, далилларни топиш ва мустаҳкамлаш юзасидан асосли илтимосномаси рад қилинган ҳолларда, тергов судьяси унга мазкур ҳуқуқидан фойдаланиш имконини кафолатлайди, шу билан бирга унинг кейинчалик ишни мазмунан кўриш мажбуриятидан халос этилиши унинг ички мустақиллигини таъминлайди, яъни унинг қабул қилган қарорига келгусида боғланиб қолишининг олди олинади”.³

Бизнинг фикримизча, жиноят процессининг судгача бўлган босқичларида суд назорати имкониятларини кенгайтириш лозим, ҳозирги вақтда жиноят процессининг асосий муаммоларидан бири бўлган жиноят процессида тарафларнинг тортишувчанлик ва тенг ҳуқуқлилиги тамойилини ҳаётга татбиқ этиш вақти келди деб ўйламиз.

---

¹ Головки Л.В. Новая роль судьи при производстве полицейского расследования в уголовном процессе постсоветских государств // Зангер. Вестник права Республики Казахстан. 2010. № 1 (102).

² Азаров В.А., Таричко И.Ю. Функция судебного контроля в истории, теории и практике уголовного процесса России. Омск, 2004.

³ Мўминов Б.А. Жиноят ишларини судга қадар юритиш устидан суд назорати. Юр.ф.доктори ... диссер. Тошкент. 2020. Б. 249.

ЭКОЛОГИЯ СОҲАСИДА ИЖТИМОЙ ШЕРИКЛИКНИ РИВОЖЛАНТИРИШНИНГ КОНСТИТУЦИЯВИЙ КАФОЛАТЛАРИ

Саъдуллаев Дилмурод

Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг

Инсон ҳуқуқлари бўйича вакили (омбудсман)

Котибияти сектор мудир, мустақил изланувчи

Мамлакатимизда истиқлол йилларида фуқаролик жамияти институтларининг янада ривожланишига эришиш, амалга оширилаётган ислохотларимизнинг очиқ-ошкоралиги ва самарадорлигини таъминлашда, фуқаролик жамияти институтларининг ролини янада кучайтириш масаласига алоҳида эътибор қаратилмоқда.

Айни дамда мамлакатимизда кучли фуқаролик жамиятининг муҳим институти ва зарурий омили сифатида ижтимоий шерикликнинг барқарор ривожланиши учун зарур ҳуқуқий шарт-шароитлар яратилган. Чунончи, янги таҳрирдаги Ўзбекистон Республикаси Конституциясининг 2, 34, 36, 39, 72-моддаларида мустаҳкамланган муҳим ҳуқуқий нормалар юртимизда давлат ва нодавлат тузилмалар ўртасида ижтимоий шериклик муносабатлари шаклланиши ва ривожланиши учун мустаҳкам ҳуқуқий замин ҳозирлади.

Хусусан, Конституциянинг 13-боби “Фуқаролик жамияти институтлари” (эски таҳрирда – “Жамоат бирлашмалари” эди) деб ўзгартирилди ҳамда мазмуни ва қамрови жиҳатдан сезиларли кенгайтирилди. Унга кўра, фуқаролик жамияти институтлари, шу жумладан жамоат бирлашмалари ва бошқа нодавлат нотижорат ташкилотлари, фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органлари, оммавий ахборот воситалари фуқаролик жамиятининг асосини ташкил этади.

Шунингдек, Конституцияда давлат нодавлат нотижорат ташкилотларининг ҳуқуқлари ва қонуний манфаатларига риоя этилишини таъминлайди, уларга жамият ҳаётида иштирок этиш учун тенг ҳуқуқий имкониятлар яратиши кафолатланган. Ушбу кафолатни амалга оширишнинг муҳим шаклларида бири бу – ижтимоий шериклик ҳисобланади.

Бу борада 2014 йил 25 сентябрда қабул қилинган Ўзбекистон Республикасининг “Ижтимоий шериклик тўғрисида”ги ЎРҚ-376-сонли Қонуни юртимизда бу борада олиб борилаётган демократик ислохотларни янги поғонага кўтаришда, нодавлат нотижорат ташкилотлар фаолиятини қўллаб-қувватлашда, бу борадаги ишларни сифати ва самарадорлигини янада оширишда, мамлакатимиз аҳолиси турли қатламларининг ҳуқуқ ва эркинликлари, манфаатларини ҳимоя қилишда нодавлат нотижорат ташкилотларининг давлат тузилмалари билан ўзаро муносабатларидаги аниқ чегараларни белгилаш ва

ташкилий-ҳуқуқий механизмларни такомиллаштиришда муҳим қадам бўлди.

Қонун 5 боб, 30 моддадан иборат бўлиб, унда – ижтимоий шерикликнинг асосий шакллари ва уларни амалга ошириш тартиби, ижтимоий шерикликни давлат томонидан қўллаб-қувватлаш турлари ҳамда ижтимоий шериклик субъектларининг ҳуқуқ ва мажбуриятлари аниқ-равшан белгилаб берилди. Қонунда ижтимоий шерикликнинг тўққизта муҳим йўналишларидан, соҳаларидан бири сифатида экология, атроф муҳитни муҳофаза қилиш белгиланганлиги алоҳида аҳамиятга эга.

Айни дамда эндиликда Қонуннинг экология соҳасида ижтимоий шерикликка оид норма ва қоидалари экология соҳасидаги тегишли қонун ҳужжатларида ҳам ифодалаш бўйича муайян ишлар амалга оширилган бўлсада, улар афсуски, тизими ва комплекс хусусиятга эга эмас. Шу нуқтаи назаридан экология соҳасидаги қонун ҳужжатларида ижтимоий шериклик муносабатларининг ифодаланиши бўйича қуйидагича ёндашувларни ажратиб кўрсатиш мумкин.

Биринчи – экология соҳасидаги ижтимоий шерикликнинг айрим жиҳатлари фуқароларнинг экологик ҳуқуқлари ҳамда табиатни муҳофаза қилиш жамоат бирлашмаларининг ваколатлари орқали ифодаланади.

Масалан, Ўзбекистон Республикасининг 1992 йил 9 декабрдаги “Табиатни муҳофаза қилиш тўғрисида”ги Қонунида давлат органлари, нодавлат нотижорат ташкилотлари ва фуқаролик жамиятининг бошқа институтлари ўртасидаги ижтимоий шериклик масалалари етарлича тартибга солинмаган. Қонунда энг умумий тарзда инсоннинг яшаш учун қулай атроф табиий муҳитга эга бўлиш ҳуқуқи (12-модда) ва табиатни муҳофаза қилиш жамоат бирлашмаларининг ваколатлари (13-модда) мустаҳкамланган бўлсада, уларда экология соҳасидаги ижтимоий шерикликка оид қатъий қоидалар ўрин олмаган.

Шу билан бир қаторда, ушбу Қонуннинг ижобий жиҳати сифатида унда Ўзбекистон Республикаси аҳолисининг табиатни муҳофаза қилиш соҳасидаги ҳуқуқ ва мажбуриятлари алоҳида мустақил боб (3-боб) доирасида баён этилганлигини кўрсатиш мумкин.

“Табиатни муҳофаза қилиш тўғрисида”ги Қонуннинг ушбу масала юзасидан камчилиги сифатида авваламбор, Қонунда ижтимоий шериклик субъекти сифатида фуқаролар ўзини ўзи бошқариш органларининг экология соҳасидаги ваколатлари белгиланмаганлиги; фуқаролар ва жамоат бирлашмалари ҳуқуқлари ва ваколатлари доираси аниқ белгиланмаганлиги; ижтимоий шериклик билан боғлиқ аниқ қоидалар мустаҳкамланмаганлиги кабиларни кўрсатишимиз мумкин. Бу эса, ўз навбатида ушбу Қонунга фуқаролар ўзини ўзи бошқариш органларининг ва нодавлат нотижорат ташкилотларнинг экология соҳасидаги ваколатларини мустаҳкамлашга ҳамда ижтимоий шериклик

асосларини кучайтиришга қаратилган ўзгартиш ва қўшимчалар киритишни тақозо этади.

Ёки бўлмаса, Ўзбекистон Республикасининг 1996 йил 27 декабрдаги “Атмосфера ҳавосини муҳофаза қилиш тўғрисида”ги Қонунида ҳам фуқароларнинг ҳаёт учун қулай атмосфера ҳавосига эга бўлиш ҳуқуқи (4-модда) эътироф этилсада, уни амалга оширишда давлат органлари билан шериклик қилиш масалалари ўз ифодасини топмаган.

Иккинчи – экология соҳасидаги ижтимоий шериклик нодавлат нотижорат ташкилотлар, фуқаролар ҳамда фуқаролар ўзини ўзи бошқариш органларининг атроф муҳитни муҳофаза қилиш ва табиатдан оқилona фойдаланишни таъминлашда иштирок этиш орқали ифодаланади.

Хусусан, 2016 йил 19 сентябрда янги таҳрирда қабул қилинган “Ҳайвонот дунёсини муҳофаза қилиш ва ундan фойдаланиш тўғрисида”ги Қонун ҳамда 2016 йил 21 сентябрда янги таҳрирда қабул қилинган “Ўсимлик дунёсини муҳофаза қилиш ва ундan фойдаланиш тўғрисида”ги Қонунларда айнан шундай ёндашувни кузатишимиз мумкин.

Ушбу қонунларнинг муҳим янгиликларидан бири бу уларда нодавлат нотижорат ташкилотларининг, фуқаролар ҳамда фуқаролар ўзини ўзи бошқариш органларининг ҳайвонот ва ўсимлик дунёсини муҳофаза қилиш ва ундan оқилona фойдаланишни таъминлашда иштирок этиши масалалари ҳуқуқий жиҳатдан тартибга солинди. Маълумки, муқаддам “Ҳайвонот дунёсини муҳофаза қилиш ва ундan фойдаланиш тўғрисида”ги Қонунда фақатгина фуқаролар ва жамоат бирлашмаларининг ҳайвонот дунёсини ҳамда унинг яшаш муҳитини муҳофаза қилиш соҳасидаги ҳуқуқ ва мажбуриятлари белгилаб берилган бўлиб, эндиликда фуқаролик жамиятининг асосий институти ва муҳим бўғини бўлган фуқаролар ўзини ўзи бошқариш органлари ҳам қўшилди. “Ўсимлик дунёсини муҳофаза қилиш ва ундan фойдаланиш тўғрисида”ги Қонунда эса, фуқаролар ўзини ўзи бошқариш органлари, нодавлат нотижорат ташкилотлар ҳамда фуқароларнинг ўсимлик дунёсини муҳофаза қилиш ва ундan оқилona фойдаланишни таъминлашда иштирок этиши илк маротаба кафолатлаб қўйилди, муқаддам ушбу Қонунда мазкур субъектларнинг иштироки умуман кўзда тутилмаган эди.

Хусусан, янги таҳрирдаги “Ҳайвонот дунёсини муҳофаза қилиш ва ундan фойдаланиш тўғрисида”ги ва “Ўсимлик дунёсини муҳофаза қилиш ва ундan фойдаланиш тўғрисида”ги қонунларнинг 14-моддасига кўра, фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органлари, нодавлат нотижорат ташкилотлари ҳамда фуқаролар: ҳайвонот ва ўсимлик дунёсини муҳофаза қилиш ва ундan фойдаланиш соҳасидаги давлат дастурларини, ҳудудий ва бошқа дастурларни амалга оширишда иштирок этади; ҳайвонот ва ўсимлик дунёсини муҳофаза қилиш ва ундan фойдаланиш соҳасида жамоатчилик назоратини амалга оширади.

Учинчи – айрим экология соҳасидаги қонун ҳужжатларида ижтимоий шериклик субъектлари – нодавлат нотижорат ташкилотлар, фуқаролар ҳамда фуқаролар ўзини ўзи бошқариш органларининг ҳуқуқ ва ваколатлари умуман кўзда тутилмаган.

Чунончи, 2002 йил 13 декабрда янги таҳрирда қабул қилинган 444-II-сонли “Ер ости бойликлари тўғрисида”ги Қонунда нодавлат нотижорат ташкилотлар, фуқаролар ҳамда фуқаролар ўзини ўзи бошқариш органларининг ер ости бойликлари соҳасидаги ҳуқуқ ва ваколатлари ҳамда ижтимоий шериклик асослари ўз ифодасини топмаган.

Тўртинчи – яна бир гуруҳ экология соҳасидаги қонун ҳужжатларида ижтимоий шериклик жамоатчилик назорати кесимида амалга оширилиши белгиланган.

Масалан, Ўзбекистон Республикасининг 2000 йил 25 майдаги “Экологик экспертиза тўғрисида”ги 73-II-сонли Қонунида экологик асосланиши тақозо этиладиган ҳар қандай фаолият соҳасида нодавлат нотижорат ташкилотларининг ва фуқароларнинг ташаббуси билан жамоат экологик экспертизаси амалга оширилиши мумкинлиги, унинг ҳулосаси тавсия хусусиятига эга бўлиши (23-модда) ҳамда жамоат экологик экспертизасини молиялаш нодавлат нотижорат ташкилотларининг ёки фуқароларнинг ўз маблағлари ҳисобидан амалга оширилиши (10-модда) белгилаб қўйилган. Айни дамда ушбу Қонунда ижтимоий шерикликнинг асосий субъектларидан бири – фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органларининг иштироки кўзда тутилмаганлигини қайд этиш лозим.

Ёки бўлмаса, Ўзбекистон Республикасининг 2013 йил 27 декабрдаги “Экологик назорат тўғрисида”ги ЎРҚ-363-сонли Қонунида ҳам жамоат экологик назорати, бу борада фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органлари, нодавлат нотижорат ташкилотлари ҳамда фуқароларнинг ваколатлари мустаҳкамланган.

Шу сингари Ер кодексида ҳам ерлардан фойдаланиш ҳамда уларни муҳофаза қилиш устидан жамоатчилик назорати фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органлари томонидан улар ваколатлари доирасида амалга оширилиши белгиланган. Шунингдек, табиатни муҳофаза қилиш жамиятлари, илмий жамиятлар ва бошқа жамоат бирлашмалари, шунингдек фуқаролар ерлардан фойдаланиш ҳамда уларни муҳофаза қилиш устидан назоратни амалга оширишда давлат органларига ва фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органларига кўмаклашишлари мустаҳкамланган (84-модда).

Ушбу ҳолатда гувоҳи бўлганимиздек, ижтимоий шерикликнинг бир субъекти – фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органлари унинг бошқа субъектлари – нодавлат нотижорат ташкилотлар ва фуқароларга нисбатан устун ҳолатга қўйилмоқда. Бу эса, жамоат назорати ва ижтимоий шерикликка оид қонун ҳужжатлари талабларига зид.

Фикримизча, Ер кодекси 84-моддасига фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органлари, нодавлат нотижорат ташкилотлар ва фуқароларнинг жамоат экологик назоратига оид ваколатларини аниқлаштирувчи, янада аниқроқ айтадиган бўлсак, тенглаштирувчи қўшимчалар киритилиши мақсадга мувофиқ.

Шунингдек, Ўзбекистон Республикасининг 1993 йил 6 майдаги 837-ХП-сонли “Сув ва сувдан фойдаланиш тўғрисида”ги Қонунида ҳам сувлардан ва сув объектларидан оқилona фойдаланиш, уларни муҳофаза қилиш бўйича тадбирларни амалга оширишда сув истеъмолчилари уюшмалари, бошқа нодавлат нотижорат ташкилотлари, шунингдек фуқароларнинг иштирокига алоҳида модда бағишланган (10-модда). Бироқ, ушбу модда “Сувдан фойдаланиш ва уни муҳофаза қилиш соҳасида давлат бошқаруви ва назорати”га оид бобдан ўрин олган бўлиб, бу ушбу субъектлар фаолияти табиатига зид ҳамда уларни мустақил жамоатчилик назорати субъекти эмас, балки давлат назоратининг давомчиси, ёрдамчиси сифатидаги мақомга эга бўлиб қолишига хизмат қилмоқда.

Юқоридагилар асосида хулоса қилиб айтганда, экология соҳасида давлат ва фуқаролик жамияти институтлари ўзаро ҳамкорлигини самарали таъминлаш мақсадида Ўзбекистон Республикасининг Ер кодекси, “Табиатни муҳофаза қилиш тўғрисида”ги, “Сув ва сувдан фойдаланиш тўғрисида”ги, “Экологик экспертиза тўғрисида”ги ва “Ер ости бойликлари тўғрисида”ги қонунларининг фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органлари, нодавлат нотижорат ташкилотлар ва фуқароларнинг экология соҳасидаги ҳуқуқ ва ваколатлари ҳамда уларнинг давлат органлари билан ўзаро ҳамкорлигига оид қоидаларни жорий этиш ҳамда мавжудларини янада такомиллаштириш зарур.

НОГИРОНЛИГИ БЎЛГАН ШАХСЛАР ҲУҚУҚЛАРИНИ ТАЪМИНЛАШДА ПРОКУРОР НАЗОРАТИНИНГ ТАВСИФИ

Хикматов Шухрат Шабанович

*Ўзбекистон Республикаси Ҳуқуқни муҳофаза
қилиш академияси магистратура тингловчиси*

Аннотация: Мазкур мақолада ногиронлиги бўлган шахслар ҳуқуқларини таъминлашда прокурор назоратининг тавсифи ва уларнинг ўзига хос жиҳатлари ҳақида сўз боради. Шунингдек ногиронлиги бўлган шахслар ва уларнинг ҳуқуқларини таъминлашда прокурор назорати тушунчаларининг илмий-назарий жиҳатлари тавсифланган.

Таянч сўзлар: ногиронлиги бўлган шахс, қонун, прокурор назорати, ҳуқуқ, инсон ҳуқуқлари, ҳимоя, механизм, тўсиқлар, интеграция, тенглик, имкониятлар.

Аннотация: В данной статье рассматриваются характеристика прокурорского надзора за обеспечением прав лиц с ограниченными возможностями и их специфические аспекты. Также описаны научно-теоретические аспекты концепций

прокурорского надзора в обеспечении прав лиц с ограниченными возможностями и их прав.

Ключевые слова: лицо с ограниченными возможностями, прокурорский надзор, закон, права человека, защита, механизм, барьеры, интеграция, равенство, возможности.

Abstract: This article discusses the characteristics of prosecutorial supervision over ensuring the rights of persons with disabilities and their specific aspects. The scientific and theoretical aspects of the concepts of prosecutorial supervision in ensuring the rights of persons with disabilities and their rights are also described.

Key words: person with disabilities, prosecutorial supervision, law, human rights, protection, mechanism, barriers, integration, equality, opportunities.

Маълумки, ногиронлиги бўлган шахсларнинг, хусусан иккинчи жаҳон уруши қатнашчилари, меҳнатда майиб бўлганлар ва ногиронлиги бўлган болаларнинг ҳуқуқлари ва қонун билан қўриқладиган манфаатларини ҳимоя қилиш прокуратура органлари фаолиятининг устувор йўналишларидан биридир.

Ёш ҳуқуқшунос олимларимиздан Д.Ш.Ибрагимовнинг фикрича, прокурор назоратини амалга оширишни тартибга солишга қаратилган бир қатор норматив-ҳуқуқий ҳужжатлар орасида Конституция миллий қонунчилик тизими учун пойдевор вазифасини ўтайди¹. Бинобарин, конституциявий нормалар, қоидалар ва принциплар мамлакат ҳуқуқий асосини ташкил этади².

Шу билан бирга прокурор фаолиятини ҳуқуқий тартибга солиш “Прокуратура тўғрисида”ги Қонун билан қамраб олинади ва бошқа қонунларда уларга риоя этилиши устидан прокуратура назоратини амалга ошириш учун алоҳида кўрсатма берилиши талаб этилмайди³. Дарҳақиқат, ногиронлиги бўлган шахслар ҳуқуқларига доир қонунчилик ижроси устидан назоратни амалга оширишда мазкур Қонун ва Бош прокурорнинг тегишли соҳавий буйруқлари бу борада ҳуқуқий асос вазифасини ўтайди.

---

¹ Ибрагимов Д.Ш. Вояга етмаганлар ҳақидаги қонунчилик ижроси устидан прокурор назоратини ташкиллаштириш ва унинг ҳуқуқий асосларини такомиллаштириш // Юридик фанлар бўйича фалсафа доктори илмий даражасини олиш учун тайёрланган диссертация. – Тошкент: Ўзбекистон Республикаси Ҳуқуқни муҳофаза қилиш академияси, 2022. – Б.35. (– 200 б.)

² Рахимов Ф.Х. “Асосий қонунимиз – инсон ҳуқуқларининг кафолатлари // “Ўзбекистон Республикаси Бош прокуратурасининг Олий ўқув курслари Ахборотномаси”, 2012, №4 (32). – Б. 46.

³ Комилов А.Б. Тадбиркорларни ҳуқуқий ҳимоя қилишга қаратилган қонунлар ижроси устидан прокурор назоратининг ташкилий-ҳуқуқий асосларини такомиллаштириш. Дисс. ... ю.ф.н. Ўзбекистон Республикаси Бош прокуратураси Академияси, 2020. – Б. 50.

Ушбу фикр олимларимиз Б.Х.Пўлатов¹ ва Ф.Ғайбуллаев²ларнинг илмий тадқиқот ишларида ҳам учрайди.

Ногиронлиги бўлган шахсларнинг ҳуқуқларини ҳимоя қилиш муҳим аҳамият касб этганлиги боис, прокуратура органлари томонидан бу борада кўплаб ишлар амалга оширилмоқда. Хусусан, Ўзбекистон Республикаси Бош прокурорининг 2017 йил 24 ноябрдаги “Ижтимоий ва иқтисодий қонунчилик ижроси устидан прокурор назоратини янада такомиллаштириш тўғрисида”ги 166-сонли буйруғида ижтимоий ислохотларни амалга оширишга қаратилган қонунчилик ижроси устидан назорат самарадорлиги оширилиши белгиланган. Назорат тадбирларида аҳолининг эҳтиёжманд қатламларини манзилли ижтимоий ҳимоя қилишга, кексалар, боқувчисидан маҳрум бўлганлар, пенсионерлар, ногиронлиги бўлган шахсларга тиббий-ижтимоий ёрдамни ташкил этишга оид қонун ҳужжатлари ижросига алоҳида эътибор қаратилган.

Бизнинг фикримизча, Ўзбекистон Республикасининг “Прокуратура тўғрисида”ги Қонунидан келиб чиққан ҳолда ногиронлиги бўлган шахсларнинг ҳуқуқларига риоя қилиниши устидан прокурор назоратини тавсифловчи 3 та асосий элементдан иборат бўлади:

биринчидан, ногиронлиги бўлган шахсларнинг ҳуқуқлари ва қонуний манфаатлари бузилишларини ўз вақтида ва тўлиқ аниқлаш;

иккинчидан, ногиронлиги бўлган шахсларнинг ҳуқуқ ва қонуний манфаатларининг бузилишига олиб келган сабаб ва шарт-шароитларни аниқлаш;

учинчидан, аниқланган қонун бузилишларини бартараф қилишни ҳақиқатда таъминлайдиган комплекс ҳуқуқий таъсир чораларини зудлик билан қабул қилиш, ногиронлиги бўлган шахсларнинг бузилган ҳуқуқларини тиклаш, шунингдек айбдор шахсларни қонунда белгиланган тартибда жавобгарликка тортиш.

Фуқароларнинг ҳуқуқ ва эркинликларига риоя қилиниши устидан назорат объектини аниқлаштиришда ҳуқуқий асос сифатида “Прокуратура тўғрисида”ги Қонуннинг 24-моддасини кўрсатишимиз мумкин³. Мазкур норманинг мазмунидан келиб чиқиб айтишимиз мумкинки, ногиронлиги бўлган шахсларнинг ҳуқуқларига риоя қилиниши устидан прокурор назоратининг объектлари сифатида барча тоифадаги ногиронлиги бўлган

---

¹ Пўлатов Б.Х. Инсон ҳуқуқ ва эркинликлари, жамият ва давлатнинг қонуний манфаатларини таъминлашда прокуратура органлари фаолиятини такомиллаштириш муаммолари // “Мустақиллик йилларида суд ва ҳуқуқни муҳофаза қилувчи органлар фаолиятини янгича асосларда шакллантириш” мавзусидаги илмий-амалий конференция материаллари. (29 ноябрь 2007 йил. Тошкент) - Т.: ТДЮИ, 2007. – Б. 27.

² Ғайбуллаев Ф. Прокуратура органлари томонидан инсон ва фуқароларнинг ҳуқуқ ва эркинликларини ҳимоя қилишнинг ҳуқуқий асослари // “Суд ва ҳуқуқни муҳофаза қилувчи органлар фаолиятидаги долзарб муаммолар ва изланишлар” мавзусидаги илмий-назарий конференция материаллари тўплами. - Т.: ТДЮИ нашриёти, 2009. – Б. 235.

³ Ўзбекистон Республикасининг “Прокуратура тўғрисида”ги Қонуни, 24-модда // Қонунчилик маълумотлари миллий базаси, 12.04.2023 й., 03/23/829/0208-сон.

шахсларнинг ижтимоий ва бошқа ҳуқуқларини тартибга солувчи қонунларни ўз фаолиятларида қўлловчи прокуратура органлари томонидан назорат олиб бориладиган объектлар назарда тутилади.

Ушбу соҳадаги назорат объектларига қуйидаги органлар киради:

- Олий таълим, фан ва инновациялар вазирлиги;
- Камбағалликни қисқартириш ва бандлик вазирлиги;
- Соғлиқни сақлаш вазирлиги;
- Маҳаллий ҳокимият органлари;
- Ногиронларнинг ҳуқуқларини ҳимоя қилиш бўйича ваколатлар берилган бошқа органлар;
- Ногиронлиги бўлган шахсларга тиббий ёрдам кўрсатадиган соғлиқни сақлаш тизимидаги даволаш ва даволаш-соғломлаштириш муассасалари.

*Юқоридагиларга кўра, ногиронлиги бўлган шахсларнинг ҳуқуқларига риоя қилиниши устидан **прокурор назоратининг объектлари** қонунчилик билан қатъий белгиланган ҳуқуқни қўлловчи ва қонун ижодкорлиги билан шуғулланувчи давлат органлари ва мансабдор шахслар ҳисобланади.*

“Прокуратура тўғрисида”ги Қонуннинг 23-моддасига кўра, хўжалик фаолиятига ва бошқа фаолиятга прокурорнинг бевосита аралашишига, шунингдек идоравий бошқарув ва текширув органларининг вазифаларини бажаришига йўл қўйилмайди¹.

Қонунларнинг ижро қилиниши устидан назорат текширувлари прокурор томонидан тегишли чоралар қабул қилишни талаб қиладиган қонунбузилиши ҳолатлари ҳақида прокуратура органларига келиб тушган маълумот асосида ва ушбу маълумотларни тасдиқлаш ёки аниқлашга мазкур текширувларни ўтказмай туриб эришиб бўлмаганда олиб борилади.

Прокуратура томонидан ўтказиладиган назорат текширувининг муддатлари, уни ўтказиш ва тўхтатиб туриш асослари, текширувни ўтказишни қайта тиклаш ва мутахассисларни жалб қилиш тартиби амалдаги қонунчилик билан тартибга солинади². Шунингдек, фуқароларнинг ҳуқуқ ва эркинликларига риоя қилиниши устидан прокурор назоратининг предмети таҳлилидан шундай хулосага келишимиз мумкинки, прокурор назоратининг мазмуни прокурор назоратининг доиралари тушунчасининг амалий ва илмий жиҳатлари билан узвий боғлиқлигини билдиради.

Шу билан бирга қайд қилиш лозимки, прокурор назоратининг доираларини аниқлашга бағишланган назарий масалалар А.Д.Берензон, В.Г.Бессарабов, Д.Ш.Ибрагимов, А.Б.Комилов, Ш.Ж.Раҳимов каби бошқа олимларнинг илмий ишларида кўриб чиқилган бўлса-да, бироқ, мазкур масалада ҳалигача ягона тўхтамга келинмаган.

¹ Ўзбекистон Республикасининг “Прокуратура тўғрисида”ги Қонуни, 23-модда // Қонунчилик маълумотлари миллий базаси, 12.04.2023 й., 03/23/829/0208-сон.

² Ўзбекистон Республикасининг “Прокуратура тўғрисида”ги Қонуни // Қонунчилик маълумотлари миллий базаси, 12.04.2023 й., 03/23/829/0208-сон.

Бизнингча, А.Д.Берензон томонидан берилган таъриф тўлиқроқ бўлиб, унинг фикрига кўра, прокурор назоратининг доиралари:

а) прокурор назоратини амалга ошириладиган корхоналарга нисбатан;

б) ижро қилиниши устидан назорат қилиш прокурорларга юклатилган ҳуқуқий ҳужжатларга нисбатан;

в) умумий назорат хусусиятидаги ҳаракатларга нисбатан;

г) прокурор ваколатларини амалга ошириш билан боғлиқ ҳолда;

д) аниқланган қонун бузилиши ҳолатлари юзасидан чора кўриш жараёнида прокурорнинг муассасалар, корхоналар ва ташкилотлар ҳамда уларнинг мансабдор шахслари фаолиятига аралашувининг хусусиятига қараб амалга оширилади¹.

Фуқароларнинг ижтимоий ҳуқуқларига риоя қилиниши устидан назорат доиралари тўғрисида В.Г.Бессарабов ва бошқа муаллифлар умумназарий қоидалардан келиб чиқиб, шунингдек прокуратура органларининг назорат фаолияти амалиёти таҳлилидан келиб чиқиб, ушбу доираларни қуйидаги асосий мезонлар билан белгилаш ғоясини илгари сурган:

мазкур ҳуқуқий муносабатлар соҳасини тартибга солувчи мамлакат қонунларида белгиланган қоидалар билан;

тегишли ҳудуддаги мазкур соҳа бўйича давлат назоратини олиб борувчи ва прокурор назорати объекти бўлган муассасаларнинг рўйхати билан;

ижро қилиниши устидан прокурор назорати амалга ошириладиган ҳуқуқий ҳужжатлар доираси билан;

қонунийлиги устидан прокурор назорати амалга ошириладиган ҳуқуқий ҳужжатларни қабул қиладиган ва чиқарадиган органлар доираси билан;

аниқланган қонунчилик бузилишларини, унинг сабабларини ва уларга олиб келган шароитларни аниқлашда прокурор назорати ҳужжатларини қўллаш бўйича қонунчиликда белгиланган прокурорнинг ваколатлари билан;

қонунчилик бузилишларини олдини олиш ва бартараф қилиш, шу жумладан қонунбузилишларини ва унга шароит яратган ҳолатларни бартараф қилиш учун прокурорлар томонидан қўлланадиган чораларнинг мазмуни бўйича ваколатлари билан;

жисмоний ва юридик шахсларнинг ҳуқуқий мақомининг ёмонлашишига йўл қўймаслик, прокурор назорат ҳужжатларини киритишга расмий ёндашувни ва уларнинг иш фаолиятини асоссиз ошириб

---

¹ Берензон А.Д. Основные направления совершенствования общего надзора советской прокуратуры: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. М., 1977. – С.9.

юборишга уринишларни истисно қилиш билан¹.

Муаллифлар томонидан берилган асосий умумназарий ва илмий қоидалар ҳамда таърифларнинг юқоридаги таҳлили, биринчи навбатда, ногиронлар ҳуқуқларига риоя этилишини мониторинг қилишда юқори самарадорликка эришишга қаратилган.

Бизнинг фикримизча, ногиронлиги бўлган шахсларнинг ҳуқуқларига риоя қилиниши устидан назорат тадбирлари биринчи навбатда манфаатдор шахсларнинг ҳуқуқ ва қонуний манфаатларига дахлдор ваколатларга эга бўлган назорат қилувчи органларга нисбатан ўтказилиши лозим. Прокурорлар ўз фаолиятларида, шунингдек, ушбу органларнинг фуқароларнинг ҳуқуқлари бузилишини аниқлаш ва бартараф қилишдаги имкониятларига эътибор қаратишлари зарур.

Ногиронлиги бўлган шахсларнинг ҳуқуқлари бузилишини аниқлашда прокурорлар уларга қонун билан берилган қуйидаги ваколатларидан фойдаланишади:

прокуратура тўғрисидаги қонуннинг 24-моддасида кўрсатилган органларга тўсқинликсиз кириш;

ҳужжатлар ва материалларни кўриб чиқиш;

қонун бузилиши факти ҳақида прокуратура органларига келиб тушган маълумотлар бўйича қонунлар ижросини текшириш;

раҳбарлар ва бошқа мансабдор шахслардан керакли ҳужжатлар, материаллар, статистик маълумотларни тақдим қилишни, мутахассис ажратишни, текширув ва тафтишлар ўтказишни талаб қилиш;

мансабдор шахслар ва фуқаролардан қонун бузилишлари бўйича тушунтиришлар олиш.

Ногиронлиги бўлган шахсларнинг ҳуқуқларига риоя қилиниши устидан назорат соҳаси ва йўналишларининг турлича хусусияти прокурор олдида мазмунли режалаштириш вазифасини қўяди. Қонунчилик ижроси билан боғлиқ ишларнинг фактик ҳолатини зудлик билан таҳлил қилиш нафақат текшириладиган аниқ назорат объектини танлашда, балки жорий ва истиқболда режалаштириш бўйича аниқ бажариладиган тадбирларни ишлаб чиқишда асос бўлиб хизмат қилади. Натижада, прокуратура фаолиятининг устувор йўналишлари нафақат қонунчилик ва идоравий норматив-ҳуқуқий ҳужжатлар талаблари билан, балки назорат қилинадиган ҳудуддаги умумий вазият билан ҳам аниқланади.

Шунингдек, ишни тўғри ташкил қилишда содир этилган ҳуқуқбузарлик ҳақида тезкор маълумотлар билан ўз вақтида ишлаш имконини берадиган тўғри ахборот таъминотининг ҳам аҳамияти улкандир.

Ногиронлиги бўлган шахсларнинг ҳуқуқларига риоя қилинаётганлиги бўйича текширишлар ўтказишга тайёргарлик кўриш босқичида прокурор

---

¹ Бессарабов В.Г., Ерофеев Д.Л., Кузьменко В.Р. Предмет, объект и пределы прокурорского надзора за соблюдением социальных прав человека и гражданина // Прокурорский надзор за соблюдением социальных прав граждан: сб. метод. материалов. М., 2013. – С.38–39.

ногиронлиги бўлган шахсларнинг ҳуқуқларини ҳимоя қилишга йўналтирилган қонунчиликни ва маҳаллий ўзини ўзи бошқариш органларининг норматив характердаги ҳуқуқий ҳужжатларини, уларнинг қонунларга мувофиқлигини ўрганиши, хусусан фуқаролар, мансабдор шахслар, юридик шахсларнинг вакиллари прокуратура органларига келиб тушган шикоятлари ва мурожаатларини, мазкур масала бўйича ҳуқуқни муҳофаза қилувчи органларнинг маълумотларини, ногиронлиги бўлган шахсларнинг ҳуқуқ ва эркинликлари бузилиши тўғрисидаги ишлар бўйича суд амалиётини, ногиронлиги бўлган шахсларнинг ҳимояси соҳасида фаолиятини амалга оширадиган органларнинг статистик ҳисоботларини, таҳлилий маълумотларни, ногиронлиги бўлган шахслар масалалари билан шуғулланадиган ушбу органлар, муассасаларнинг ходимлари томонидан қонун бузилиши ёки ваколатларини суистеъмол қилиш фактлари ҳақида таҳлил олиб боришлари керак бўлади¹.

Дарҳақиқат, ногиронлиги бўлган шахсларнинг ҳимоясига доир назорат тадбирлари Ўзбекистон Республикаси давлат ҳокимияти органларида, маҳаллий ўзини ўзи бошқариш органларида, ижтимоий ҳимоя, соғлиқни сақлаш, таълим муассасаларида ўтказилиши керак.

Қоида тариқасида текширув Ўзбекистон Республикаси ижро ҳокимияти органлари ва маҳаллий ўзини ўзи бошқариш органлари томонидан ногиронлиги бўлган шахсларнинг таъминоти ва ҳимоясини ҳуқуқий жиҳатдан тартибга солиш бўйича ваколатларнинг тўлиқ ва қонунийлиги, улар томонидан ногиронлиги бўлган шахсларга имтиёзлар беришга оид қонуности норматив-ҳуқуқий ҳужжатларининг ўз вақтида чиқарилаётгани, шунингдек ушбу ҳужжатларнинг Ўзбекистон Республикаси қонунларига мувофиқлигини ўрганишдан бошланади.

Назоратни амалга оширишда ҳудудий органлар томонидан Ўзбекистон Республикасининг “Ногиронлиги бўлган шахсларнинг ҳуқуқлари тўғрисида”ги Қонуннинг 14-моддасида белгиланган ваколатларини қандай амалга ошираётганликларини аниқлаш керак².

Бизнинг фикримизча, назорат жараёнида ногиронлиги бўлган шахсларни ижтимоий қўллаб-қувватлашнинг мақсадли дастурларида белгиланган чора-тадбирларни амалга ошириш ҳажми ва муддатларига алоҳида эътибор қаратиш лозим.

Ногиронлиги бўлган шахсларнинг **соғлиқни сақлаш ва тиббий ёрдамга** бўлган ҳуқуқларига риоя қилиш ногиронлиги бўлган шахсларнинг ҳимояси бўйича давлат сиёсатини амалга оширишнинг асосий устувор йўналишларидан бири ҳисобланади.

---

¹ Теоретические и правовые основы деятельности прокуратуры в сфере защиты прав инвалидов: монография / под общ. ред. Н.В. Субановой; [Н.А. Игонина и др.]; Ун-т прокуратуры Рос. Федерации. – М., 2018. – С.155.

² Ўзбекистон Республикасининг “Ногиронлиги бўлган шахсларнинг ҳуқуқлари тўғрисида”ги Қонуни, 11-модда // Қонунчилик маълумотлари миллий базаси, 07.06.2022 й., 03/22/775/0477-сон.

Соғлиқни сақлаш муассасаларида амалга ошириладиган текширишларни ўтказиш вақтида Ўзбекистон Республикасининг “Фуқаролар соғлиғини сақлаш тўғрисида”ги Қонунига кўра, қонунийликка, ногиронлиги бўлган шахсларга кўрсатиладиган тиббий хизматларнинг тўлиқлиги ва сифатига эътибор қаратилиб, улар қуйидагиларни ўз ичига олиши зарур:

биринчидан, ногиронлиги бўлган шахсларга бепул тиббий ёрдам, шунингдек махсус ва қиммат тиббий ёрдамларни кўрсатиш тўғрисидаги қонунчилик талабларига риоя қилинаётганлиги;

иккинчидан, ногиронлиги бўлган шахсларга психиатрик ёрдам кўрсатилаётганда уларнинг ҳуқуқларига риоя қилинаётганлиги;

учинчидан, ногиронлиги бўлган шахсларнинг соғлиғига зарар етказган сифатсиз тиббий ёрдам кўрсатиш ҳолатлари ва бунинг натижасида ногиронликка сабаб бўлиш ҳолатлари мавжудлиги;

тўртинчидан, ногиронлиги бўлган шахсларга сифатли тиббий ёрдам кўрсатиш имкониятини яратиш учун махсус шароитлар яратилганлигини аниқлаш муҳимдир. Бунда тиббиёт ташкилотларини ногиронлиги бўлган шахслар ва аҳолининг соғлиғи билан боғлиқ имкониятлари чекланган аҳолига энг зарур эҳтиёжларини эътиборга олган ҳолда жиҳозланганлигига эътибор қаратиш керак¹.

Бизнинг фикримизча, тиббий-ижтимоий экспертизани ташкиллаштириш ва амалга оширишда “Ногиронлиги бўлган шахсларнинг ҳуқуқлари тўғрисида”ги Қонуннинг 31-моддасининг қуйидаги талабларининг ижросини текшириш мақсадга мувофиқ бўлади:

биринчидан, фуқароларни ногиронлиги бўлган шахс деб тан олиш шартлари бажарилганлиги;

иккинчидан, фуқароларни ногиронлиги бўлган шахс деб топишдан асоссиз равишда рад этиш ҳолатлари мавжудлиги;

учинчидан, фуқароларни тиббий-ижтимоий экспертиза йўналтириш тартибига риоя қилинганлиги;

тўртинчидан, қайта текшириш амалга оширилганлиги ва ҳоказолар².

Шу билан бирга, мутахассислар ёрдамидан фойдаланиш – қонунлар ижросини текшириш самарадорлигини оширишнинг муҳим шартидир. Мутахассислар назорат фаолиятини амалга оширишда прокурорлар олдида турган ҳуқуқбузарликларни, уларни келтириб чиқарган ҳолатларни аниқлаш, уларни бартараф қилиш бўйича таклифларни ишлаб чиқишда, шунингдек бошқа масалаларни аниқлаштиришда керак бўлган тор касбий билимларга эга бўладилар. Шу туфайли, прокурорлар назорат остидаги ушбу ташкилотлардан уларга керакли бўлган мутахассисларни

¹ Ўзбекистон Республикасининг “Фуқаролар соғлиғини сақлаш тўғрисида”ги Қонуни // Қонунчилик маълумотлари миллий базаси, 21.01.2023 й., 03/23/815/0044-сон.

² Ўзбекистон Республикасининг “Ногиронлиги бўлган шахсларнинг ҳуқуқлари тўғрисида”ги Қонуни, 31-модда // Қонунчилик маълумотлари миллий базаси, 07.06.2022 й., 03/22/775/0477-сон.

беришни талаб қилишга ҳақли ҳисобланади¹.

Текширувларни амалга оширишда қуйидагиларни таҳлил қилиш алоҳида аҳамият касб этади:

а) ногиронлиги бўлган шахсларнинг соғлиқни сақлаш хизматларидан, сифатли ва ногиронлиги бўлган шахсларнинг эҳтиёжларини ҳисобга олувчи тиббий ёрдамдан бошқа фуқаролар билан тенг равишда фойдаланиш ҳуқуқи амалга оширилишини таъминлаш бўйича чоралар кўрилганлиги;

б) ногиронлиги бўлган шахсларга, фуқароларга бепул тиббий ёрдам кўрсатишнинг давлат кафолатлари дастури доирасида амалга ошириладиган малакали тиббий ёрдам кўрсатилиши учун зарур чоралар кўрилганлиги;

в) ногиронлиги бўлган шахсларни тиббий парвариш қилиш барча даражадаги мавжуд тиббий хизматлар доирасида, шунингдек ногиронлиги бўлган шахслар учун ихтисослаштирилган хизматлар томонидан амалга оширилганлиги;

г) зўрайиб боровчи шаклдаги ёки якуний босқичдаги бедаво касалликларга чалинган шахслар беморларнинг жисмоний, руҳий, ҳиссий ва маънавий эҳтиёжларини қаноатлантиришни назарда тутувчи паллиатив тиббий парваришлаш хизматлари кўрсатилаётганлиги;

д) ногиронлиги бўлган шахсларга дорихоналар томонидан бепул дориларни беришни рад этишнинг қонунийлиги².

Ногиронлиги бўлган шахсларнинг **таълим олиш ҳуқуқи** ҳам прокурор назоратининг марказий масалаларидан бири ҳисобланади. Бунда уларнинг таълим олишга бўлган ҳуқуқларини амалга ошириш тўғрисидаги қонунчилик ижросини текширишда прокурорлар қуйидагиларни аниқлаштиради:

ногиронлиги бўлган шахсларга барча даражалардаги таълим ташкилотларида таълим олиш ва бутун умри давомида таълим олиш ҳамда жамият ва давлат ҳаётида иштирок этиш ҳуқуқини таъминлаш бўйича чоралар кўрилганлиги;

таълим ташкилотлари давлат органлари билан биргаликда ногиронлиги бўлган болаларнинг мактабгача, мактабдан ташқари ва умумий ўрта таълим олишини, шунингдек ўрта махсус, профессионал, олий ва олий ўқув юртидан кейинги таълими олишини таъминланганлиги;

ногиронлиги бўлган болаларни таълим муассасаларида ўқитишнинг вақтинча имкони бўлмаса, таълим соҳасидаги давлат бошқаруви органлари ва таълим муассасалари ногиронлиги бўлган болаларнинг соҳага оид шифокорлар тавсиялари асосида ҳамда ота-онасининг ёки бошқа қонуний

¹ Субанова Н.В. и др. Проверка прокурором исполнения законов: пособие / Ген. прокуратура Рос. Федерации; Акад. Ген. прокуратуры Рос. Федерации. М., 2014. – С.34.

² Ўзбекистон Республикасининг “Ногиронлиги бўлган шахсларнинг ҳуқуқлари тўғрисида”ги Қонуни, 31-модда // Қонунчилик маълумотлари миллий базаси, 07.06.2022 й., 03/22/775/0477-сон.

вакилларининг розилиги билан уйда ўқитилиши таъминланганлиги;
ногиронлиги бўлган болаларни уйда ўқитиш Ўзбекистон Республикасининг Давлат бюджети маблағлари ҳисобидан амалга оширилганлиги;

ногиронлиги бўлган болаларнинг бепул умумий ўрта, мактабдан ташқари, ўрта махсус ва профессионал таълим олишига имконият яратилганлиги¹;

Бундан ташқари, Ўзбекистон Республикаси давлат ҳокимияти органлари томонидан таълим оладиган, асосий умумтаълим дастурларини ўзлаштиришда қийналадиганларга психо-педагогик, тиббий ва ижтимоий ёрдамни ташкиллаштириш, шундай болалар ривожланиши ва уларнинг ижтимоий мослашуви учун шароитлар яратилганлиги масалаларини аниқлаштирилади².

Ушбу мақсадда таълим ташкилотларида текширувларни ўтказиш босқичида аҳолининг ҳаракатланишда имкониятлари чекланган гуруҳининг уларга киришини осонлаштирадиган махсус қурилмаларнинг мавжудлигига, санитария-эпидемиология қонунчилигининг бузилишига ва бошқаларга эътибор қаратилади.

Қонунбузилиш ҳолатлари аниқланган тақдирда, Маъмурий жавобгарлик тўғрисидаги Кодекснинг 51¹-моддасига биноан, ногиронлиги бўлган шахсларнинг ҳуқуқлари тўғрисидаги қонунчиликни бузиш бўйича таълим ташкилотларининг раҳбарларини маъмурий жавобгарликка тортиш масаласини ҳал қилинади³.

Шу ўринда, Ўзбекистон Республикасининг “Таълим тўғрисида”ги Қонунига жисмоний имконияти чекланган ногиронлиги бўлган шахсларнинг таълим олиш ҳуқуқини таъминлашга доир, хусусан, ҳар қандай ёшда мактабга мослашиши учун махсус психологик коррекцион дастурлардан фойдаланиш имкониятини яратиш бўйича алоҳида норма киритиш лозим, деб ҳисоблаймиз.

Шу билан бирга, ногиронлиги бўлган шахсларга **ижтимоий хизматлар кўрсатиш** тўғрисидаги қонунчилик талабларига риоя этиш устидан прокурор назоратини ўрнатиш ҳам муҳим аҳамият касб этади. Зеро, ногиронлиги бўлган шахсларга нафақат интернат муассасаларда, балки уйда, кундузи ва (ёки) қисқа муддат бўлиш муассасаларида ҳам ижтимоий хизматлар кўрсатилиши лозим⁴. Прокурор текширувлар чоғида

---

¹ Ўзбекистон Республикасининг “Ногиронлиги бўлган шахсларнинг ҳуқуқлари тўғрисида”ги Қонуни, 38-модда // Қонунчилик маълумотлари миллий базаси, 07.06.2022 й., 03/22/775/0477-сон.

² Ўзбекистон Республикасининг “Таълим тўғрисида”ги Қонуни, 55-модда // Қонунчилик маълумотлари миллий базаси, 12.10.2021 й., 03/21/721/0952-сон.

³ Ўзбекистон Республикасининг Маъмурий жавобгарлик тўғрисидаги кодекси, 51¹-модда // Қонунчилик маълумотлари миллий базаси, 05.07.2023 й., 03/23/851/0447-сон.

⁴ Ўзбекистон Республикасининг “Кексалар, ногиронлиги бўлган шахслар ва аҳолининг бошқа ижтимоий эҳтиёжманд тоифалари учун ижтимоий хизматлар тўғрисида”ги Қонуни, 13-модда //

ижтимоий хизматларни кўрсатувчи томонидан қуйидаги мажбуриятларнинг бажарилишига эътибор қаратиши керак:

а) яққа реабилитация дастурига ва ижтимоий хизматларни қабул қилувчилар билан тузилган шартномаларнинг шартларига мувофиқ ижтимоий хизматлар кўрсатилганлиги;

б) ижтимоий хизматларни олувчиларнинг уларнинг ҳуқуқ ва мажбуриятлари, ижтимоий хизматларнинг турлари, уларни кўрсатиш муддатлари, тартиби ва шартлари, ушбу хизматлардаги тарифлар ёки уларни бепул олиш ҳақидаги маълумотларни қулай шаклда бепул тақдим этилиши;

в) ижтимоий хизматларни олувчилар ҳақидаги маълумотлардан шахсий маълумотларнинг ҳимояси тўғрисидаги қонунчилик билан ўрнатилган талабларга мувофиқ фойдаланиш;

г) шошилиш ижтимоий хизматлар кўрсатиш ва ижтимоий қўллаб-қувватлашни амалга ошириш;

д) ижтимоий хизматларни олувчиларга тиббий-ижтимоий экспертизадан ўтишда ёрдам бериш;

е) ижтимоий хизматларни олувчиларга ижтимоий хизмат кўрсатиш органларидаги алоқа хизматларидан фойдаланиш имкониятини тақдим этиш;

ё) ижтимоий хизмат кўрсатиш ташкилотларида яшовчи эр-хотинларга биргаликда яшаш учун алоҳида ажратилган яшаш жойларини ажратиш;

ж) ижтимоий хизматларни олувчиларга уларнинг қонуний вакиллари, адвокатлар, нотариуслар, жамоат ва бошқа ташкилотларнинг вакиллари, шунингдек, қариндошларни ва бошқа шахсларни кундузги ва кечки пайтларда уларнинг яшаш жойларига эркин кириб-чиқиш имкониятлари тақдим этилганлиги.

Агар прокурор стационар типдаги ижтимоий хизмат кўрсатиш муассасаларида ногиронлиги бўлган шахсларнинг бўлишига хавфсиз бўлмаган ва ноқулай шароитлар уларнинг ҳаётига ва соғлиғига хавф солаётганлигини аниқласа, унда ҳар қандай ҳолатда у ҳокимият органлари, муассаса раҳбарларининг ушбу муассасалар биноларини молиялаштириш, сақлаш, қуриш ва таъмирлашни амалга ошириш, шунингдек ажратилган бюджет маблағларини сарфлаш фаолиятларига ҳуқуқий баҳо беради.

Прокурорнинг эътибор марказида ижтимоий хизмат кўрсатиш муассасаларида яшаётган ногиронлиги бўлган шахсларнинг шахсий ҳисобларида тўпланадиган молиявий маблағларнинг стационар ижтимоий хизмат кўрсатиш муассасаларининг маъмурияти томонидан ишлатилишининг қонунийлиги масалалари бўлиши муҳим саналади.

Биобарин, текширувлар пайтида психик бузилишлардан азият чекмайдиган ногиронлиги бўлган болаларнинг психик бузилишлари бор

бўлган ногиронлиги бўлган болалар яшайдиган ижтимоий хизматлар кўрсатиш стационар ташкилотларига кириб-чиқишларини тақиқлашга риоя қилинаётганлигига алоҳида эътибор қаратилиши лозим, деб ҳисоблаймиз.

Назорат тадбирларининг йўналишларидан бири ногиронлиги бўлган шахсларнинг Ўзбекистон Республикаси Бюджетдан ташқари Пенсия жамғармаси органларида пенсия таъминотида бўлган ҳуқуқларини назорат қилиш бўлиши керак. Пенсияларни тайинлаш муддатлари, унинг индексацияси, унинг миқдорининг қонун талабларига мувофиқлигига амал қилинганлигига асосий эътибор қаратилади.

Шунингдек, бу каби текширувлар Ўзбекистон Республикаси Бюджетдан ташқари Пенсия жамғармаси органларида ўтказилиб, ногиронлиги бўлган шахсларнинг қуйидаги тўловларни олишга бўлган ҳуқуқларини амалга ошираётганлик ҳолатларини аниқланади:

биринчидан, ногиронлиги бўлган шахсларга ҳар ойлик пул тўловларининг тўлаб берилганлиги;

иккинчидан, ногиронлиги бўлган, ўзига ўзи хизмат кўрсатиш қобилиятини қисман ёки тўлиқ йўқотган ва ўзгаларнинг доимий парваришига муҳтож бўлган шахсларга уларнинг уйида ҳамда ваколатли давлат органларининг ихтисослаштирилган стационар муассасаларида қонунчиликда белгиланган тартибда хизматлар кўрсатилаётганлиги;

учинчидан, 18 ёшгача бўлган ногиронлиги бўлган болаларга қараган шахсларга ҳар ойлик тўловлар ва ҳоказолар¹.

Бундан ташқари, ногиронлиги бўлган шахсларнинг ижтимоий ҳимояси соҳасидаги давлат сиёсатининг муҳим йўналишларидан бири уларни **турар-жой билан таъминланиши** ҳисобланади.

Бунда прокуратура органлари ногиронлиги бўлган шахсларни турар жойлар билан таъминлаш ва уларни ҳисобга қўйиш тартибига риоя қилиш масалаларини аниқлаштиришлари бу борадаги асосий ва долзарб вазифаларидан биридир. Ушбу масалалар “Ногиронлиги бўлган шахсларнинг ҳуқуқлари тўғрисида”ги Қонун ва бошқа қонуности ҳужжатлар билан тартибга солинади.

Прокурорлар томонидан ногиронлиги бўлган шахсларнинг уй-жойга бўлган ҳуқуқларининг суд томонидан ҳимоя қилиниши чораларини қўллаш кенг тарқалган амалиёт ва самарали усуллардан бири саналади.

Ногиронлиги бўлган шахсларнинг меҳнат ҳуқуқларига амал қилиш соҳасида қонунийликнинг қониқарсиз аҳволи текширувни ўтказаетган прокурордан ногиронлиги бўлган шахсларнинг бандлиги ва меҳнат қилиши, ногиронлиги бўлган шахсларга уларнинг якка реабилитация дастурларига мувофиқ меҳнат шароитларини яратиб бериш, уларга янги касбларни ўрганишни ташкиллаштириш, иш билан таъминлаш квотасини

---

¹ Ўзбекистон Республикасининг “Ногиронлиги бўлган шахсларнинг ҳуқуқлари тўғрисида”ги Қонуни, 36-модда // Қонунчилик маълумотлари миллий базаси, 07.06.2022 й., 03/22/775/0477-сон.

тузиш тўғрисидаги қонунчилик талабларини иш берувчи ва аҳолини бандлигига қўмаклашиш марказлари томонидан риоя қилинаётганлигини кўрсатувчи фактларни аниқлашини талаб қилади¹.

Ногиронлиги бўлган болаларга таълим берадиган фуқароларнинг тўлиқ бўлмаган иш вақтини белгилаш², кечки вақтда ишлашларига йўл қўйишни тақиқлаш тўғрисидаги³, хизмат сафарларига юбориш, иш вақтидан ташқари ишларга, кечки ишларга, дам олиш ишланмайдиган дам олиш кунларидаги ишларга жалб қилишни тақиқлаш тўғрисидаги, иш ҳақи сақланмаган ҳолда қўшимча таътилларни олишга бўлган ҳуқуқларига риоя қилиниши устидан прокурор назоратини ўрнатиш муҳим аҳамият касб этади.

Ногиронлиги бўлган шахсларнинг бандлигини таъминлаш, уларнинг меҳнат шароитларига риоя қилинаётганлигини текшириш чоғида прокурорлар қуйидагиларни аниқлаши зарур ҳисобланади:

а) ташкилий-ҳуқуқий ва мулкчилик шаклидан қатъий назар ташкилотларда ногиронлиги бўлган шахсларни ишга қабул қилиш ва ногиронлиги бўлган шахслар учун махсус иш ўринларининг минимал миқдори учун квоталар ўрнатилганлиги;

б) маҳаллий ҳокимият органлари томонидан корхоналар, муассасалар ташкилотларнинг қўшимча иш ўринлари, шунингдек ногиронлиги бўлган шахсларни иш билан таъминлаш учун махсус иш ўринларини яратганликлари рағбатлантирилиши;

в) ногиронлиги бўлган шахсларга уларнинг якка реабилитация дастурларига мувофиқ иш берувчилар томонидан меҳнат шароитлари яратилганлиги;

г) давлат ҳокимиятининг ҳудудий органлари, маҳаллий ўзини ўзи бошқариш органлари томонидан ногиронлиги бўлган шахсларнинг тадбиркорлик фаолиятини билан шуғулланишлари учун шароитларнинг яратилганлиги;

д) назорат остидаги ҳудудда ногиронлиги бўлган шахсларнинг янги касбларни ўрганишининг ташкиллаштирилиши;

е) ногиронлиги бўлган шахсларни ишсиз сифатида рўйхатга олиш ва ҳисобга қўйишнинг тартиби ва шартларига амал қилинганлиги (ноқонуний рад этиш ҳолатлари, қонунчилик билан назарда тутилмаган ҳужжатларни талаб қилиш фактлари);

ё) ногиронлиги бўлган шахсларни иш билан таъминлаш учун мос

---

¹ Ўзбекистон Республикасининг “Ногиронлиги бўлган шахсларнинг ҳуқуқлари тўғрисида”ги Қонуни, 43-модда // Қонунчилик маълумотлари миллий базаси, 07.06.2022 й., 03/22/775/0477-сон.

² Ўзбекистон Республикасининг Меҳнат кодекси, 186-модда. Қонунчилик маълумотлари миллий базаси, 12.04.2023 й., 03/23/829/0208-сон.

³ Ўзбекистон Республикасининг Меҳнат кодекси, 188-модда. Қонунчилик маълумотлари миллий базаси, 12.04.2023 й., 03/23/829/0208-сон.

бўлган касблар бўйича иш ўринлари ажратилганлиги¹;

ж) етарли асослар мавжуд бўлганда Маъмурий жавобгарлик тўғрисидаги кодекснинг 51¹-моддасига мувофиқ, маъмурий жавобгарликка тортиш бўйича масалани кўриб чиқиш лозим².

Барча келтирилган масалалар бўйича прокурор назорат қилувчи органлар томонидан аниқланган камчилик ва бузилишларни бартараф этиш бўйича зарурий чораларни кўрган ёки кўрмаганлигини аниқлайди.

Ҳокимият органлари ва ташкилий-ҳуқуқий шаклидан қатъий назар, ижтимоий инфраструктура объектларига тўсиқсиз киришни таъминлаш масаласини аниқлаштираётганда прокурорлар назорат фаолиятини олиб борадиган ҳудуддаги асосий ижтимоий инфраструктура объектларининг миқдори тўғрисидаги маълумотларга эга бўлишлари лозим. Бу каби маълумотларни аҳолининг ижтимоий ҳимояси билан шуғулланадиган органлардан олиш мумкин. Прокурор қонунбузилиши ҳолатларини аниқлаганда айбдор шахсни жавобгарликка тортиш масаласини ҳал қилади, қонунбузилишларини бартараф қилиш ҳақида тақдимнома киритади ёки якка тадбиркорларни ногиронлиги бўлган шахслар учун имконият яратиб бериши бўйича талабларни бажаришга ундайди.

Ногиронлиги бўлган шахсларнинг ҳуқуқларига риоя қилиниши нуқтаи назаридан шаҳарсозлик тўғрисидаги қонунчиликнинг ижро этилишини текширишда турар-жойлар ва ижтимоий инфраструктура объектларининг қурувчилари томонидан ногиронлиги бўлган шахсларнинг ҳуқуқлари ҳимояси бўйича тадбирларни ўз ичига олиши керак бўлган лойиҳа ҳужжатлари талабларига риоя қилиниши, ваколатли органлари ва мансабдор шахслар томонидан қонунбузилишлари фактларини аниқлаш ва бартараф қилиш бўйича давлат қурилиш назорати амалга оширилиши аниқланади³.

Прокурорларнинг мутахассисларни жалб қилган ҳолда ташкилотлар, муассасалар жойлашган биноларни, турар-жой объектларини, шу жумладан, яқинда фойдаланишга топширилган кўп квартирали уйларнинг лойиҳа ҳужжатларининг талабларига мувофиқ ногиронлиги бўлган шахсларнинг фойдаланишига имкониятнинг мавжудлигини текшириши, агар қонунбузилиши ҳолатлари аниқланса, қурувчилар ёки бошқарувчи компанияга нисбатан таъсир чораларни қабул қилишлари мақсадга мувофиқдир. Мутахассис сифатида ногиронлиги бўлган шахсларнинг жамоат ташкилотлари вакиллари жалб қилиниши мумкин.

Транспорт воситаларини қўйиш тақиқланган жойлар, хусусан, ногиронлиги бўлган шахсларнинг транспортлари учун мўлжалланган

¹ Ўзбекистон Республикасининг “Ногиронлиги бўлган шахсларнинг ҳуқуқлари тўғрисида”ги Қонуни, 43-модда // Қонунчилик маълумотлари миллий базаси, 07.06.2022 й., 03/22/775/0477-сон.

² Ўзбекистон Республикасининг Маъмурий жавобгарлик тўғрисидаги кодекси, 51¹-модда // Қонунчилик маълумотлари миллий базаси, 05.07.2023 й., 03/23/851/0447-сон.

³ Ўзбекистон Республикасининг Шаҳарсозлик кодекси, 10-модда // Қонунчилик маълумотлари миллий базаси, 04.11.2022 й., 03/22/800/0990-сон.

жойларга бошқа шахсларнинг транспорт воситаларини қўйиш ҳолатларини аниқлаш учун йўл ҳаракати хавфсизлиги ходимларини жалб қилган ҳолдан вақти-вақти билан текширувларни амалга ошириш талаб этилади.

Автотураргоҳларда ногиронлиги бўлган шахсларнинг махсус автотранспорт воситалари учун жойлар ажратишни назарда тутувчи қонунчилик талаблари бузганлиги МЖТКнинг 128⁶-моддаси билан маъмурий жавобгарлик тўғрисидаги ишларни қўзғатиш асос бўлади.

Прокуратуранинг назорат фаолиятининг муҳим йўналишларидан яна бири, бу ногиронлиги бўлган шахсларнинг **ахборотдан фойдаланишни** таъминлаш бўлиб, уларнинг маълумотлардан тўсқинликсиз фойдаланишлари учун тегишли чоралар кўрилади¹. Ушбу мақсадларда назорат қилинадиган ҳудудда жойлашган кутубхоналарда ногиронлиги бўлган шахслар учун даврий, илмий, ўқув-услубий, маълумотнома ва бадий адабиётлар, хусусан Брайл шрифти билан чиқарилган адабиётларнинг борлиги текширилади. Кўрсатилган адабиётлар мавжуд бўлмаганда қонун бузилишларни бартараф этиш бўйича тақдимнома киритилиб, агар уларни бартараф этиш чоралари кўрилмайдиган бўлса, мажбуриятларни мажбурий ижрога қаратиш тўғрисида даъво аризаси киритилади.

Агар маҳаллий қонунчиликда ногиронлиги бўлган шахсларга маданият ишлари бўйича муассасалар ва ташкилотлар томонидан ўтказиладиган, тўлов қилинадиган тадбирларга киришда имтиёзлар берилиши назарда тутилган бўлса, унда ушбу қонунчилик қоидаларининг амалга оширилишига эътибор қаратилади.

Бундан ташқари, ногиронлиги бўлган шахсларнинг бузилган ҳуқуқларини тиклашнинг энг самарали чораси бўлиб, бу прокурорнинг ҳуқуқлари бузилган шахсларнинг манфаатини кўзлаб, судга даъво аризаси билан мурожаат қилиши ҳисобланади.

Хуллас, қонунларнинг ижросини текшириш прокуратура органларининг муҳим назорат воситаси ҳисобланиб, у қонунийликни мустаҳкамлашга, қонунлар ижроси даражасини оширишга қаратилган. Текширувларни ўтказиш чоғида нафақат аниқланган камчиликлар қайд этилади, шунингдек уларни келтириб чиқарган сабаблар аниқланади ва уларни бартараф этиш бўйича керакли чоралар кўрилади.

Шу тариқа, ҳар бир текширувда ҳуқуқни муҳофаза қилиш органларининг ижобий тажрибасини кўриш, уни таҳлил қилиш ва қўллаб-қувватлаш, шунингдек ўз ваколатлари доирасида уни оммалаштиришга

---

¹ Ўзбекистон Республикасининг “Ногиронлиги бўлган шахсларнинг ҳуқуқлари тўғрисида”ги Қонуни, 26-модда // Қонунчилик маълумотлари миллий базаси, 07.06.2022 й., 03/22/775/0477-сон.

кўмаклашиш ҳам бирдек муҳим масала саналади¹. Шу билан бирга норматив-ҳуқуқий ҳужжатлар ногиронлиги бўлган шахслар ҳуқуқлари соҳасида прокурор назоратини ташкил этиш ва амалга оширишда прокуратура органлари фаолиятининг муҳим ҳуқуқий пойдевори бўлиб, мунтазам равишда уларни такомиллаштириб бориш тақозо этилади.

INTERPLAY OF ANTI-MONEY LAUNDERING AND ANTI-CORRUPTION STANDARDS IN THE GLOBAL CONTEXT

Zohid Khatamov

*Head of department Law enforcement
Academy of Uzbekistan*

Abstract: *This article delves into the interconnected dynamics of anti-money laundering and anti-corruption standards, emphasizing the critical need for a comprehensive approach to combat financial crimes and to shed light on the nuanced interplay between anti-money laundering and anti-corruption standards, with reference to scholarly literature and research findings to elucidate the complexities of addressing financial crimes. Some measures of legal and institutional framework necessary for good governance and recent practice of Uzbekistan in this regard also pointed out.*

Using publications of prominent scholars, research studies, and key publications, the symbiotic relationship between money laundering and corruption leading to the strengthening significance of integrating AML and anti-corruption measures explain how to fortify global efforts in mitigating illicit financial activities.

key words: *FATF Standards, anti-money laundering, anti-corruption, integrity, sustainable development, illicit financial flows*

Anti-money laundering (AML) and anti-corruption policies are crucial components of regulatory frameworks aimed at combating financial crimes and illicit activities. While they are distinct in their focus, there exists a significant interplay between AML and anti-corruption standards, as both seek to address the illegal flow of funds, promote transparency, and safeguard the integrity of financial systems. Understanding the relationship between these two sets of standards is essential for policymakers, financial institutions, and regulatory bodies in effectively addressing systemic risks and promoting ethical conduct in the global financial landscape.

The entwined challenges of money laundering and corruption present formidable obstacles in the realm of global finance, demanding cohesive strategies to tackle these pervasive issues.

Academic endeavors have significantly augmented the collective understanding of AML and anti-corruption initiatives. Notable research, such as Børge Bakken and Kjetil H. Salvesen's exploration of the nexus between

---

¹ Субанова Н.В. Проверка прокурором исполнения законов: пособие / [под общ. ред. Н.В. Субановой]; Генеральная прокуратура РФ; Академия Генеральной прокуратуры РФ. – М., 2015. – С.12.

money laundering and corruption, accentuates the imperative for cohesive strategies to address both phenomena effectivelyⁱ.

AML standards are designed to deter and detect the laundering of proceeds from criminal activities through the financial system. These standards typically require financial institutions to implement stringent customer due diligence measures, transaction monitoring, and reporting of suspicious activities to relevant authorities. The goal is to prevent criminals from legitimizing their illicit funds by integrating them into the legitimate financial system.

The initiation of concerted efforts to combat money laundering and corruption gained momentum with the establishment of international frameworks and conventions. An exemplar in this domain is the Financial Action Task Force (FATF)ⁱⁱ, which has proactively set forth comprehensive standards for AML and counter-terrorist financing.

Concurrently, the United Nations Convention against Corruption (UNCAC)ⁱⁱⁱ stands as a seminal legal instrument, delineating measures to prevent, detect, and prosecute corruption at a global level. Anti-corruption standards, on the other hand, are aimed at preventing and combating bribery, fraud, and other corrupt practices within both the public and private sectors. These standards often encompass measures such as the implementation of robust compliance programs, due diligence on business partners, and the enforcement of strict codes of conduct to ensure ethical business practices and transparency.

By effectively implementing the FATF Recommendations countries can better safeguard the integrity of the public sector, protect designated private sector institutions from abuse, increase transparency of financial system, facilitate detection, investigation and prosecution of corruption and money laundering, and recovery of stolen assets.^{iv}

When countries have effective laws and procedures to freeze, seize and confiscate stolen assets, the proceeds of corruption and laundered, perpetrators are deprived of the incentive and objective for engaging in corrupt activities. The authorities should have sufficient powers to trace and freeze assets, including in co-operation with foreign counterparts.

Robert Klueger's work, "Corruption Hunter: Transparency International and the Rise of Global Anti-Corruption", underscores the pivotal role of organizations such as Transparency International in promoting transparency and accountability in the fight against corruption.^v

Good practices in corruption and money laundering prevention involve a multi-faceted approach encompassing legal frameworks, enforcement measures, corporate governance, international cooperation, and public awareness. As a key practices area of creating robust legal frameworks there should be adopted clear and comprehensive laws criminalizing corruption and money laundering, asset disclosure requirements for public officials to enhance

transparency and deter illicit enrichment, whistleblower protection laws to encourage reporting of corruption and money laundering activities.

As it is said “good laws cannot be guarantee of good life”, complex issues should be taken into consideration. Enforcement measures are vitally important in this regard. Independent and adequately resourced anti-corruption agencies and financial intelligence units should be in act to investigate and prosecute cases. Regular monitoring and supervision of financial institutions by regulatory authorities to ensure compliance with AML regulations. Strong penalties for individuals and entities involved in corrupt practices and money laundering.

In recent years, transparent and accountable corporate governance practices show their importance in sustainable development. Implementation of effective internal control mechanisms within businesses to detect and prevent bribery and corruption. Adoption of stringent customer due diligence procedures by financial institutions to identify suspicious transactions and clients engaged in money laundering activities. Significance of training programs for employees to raise awareness about ethical business conduct and the consequences of engaging in corrupt or illicit financial activities is also basement for effective practices.

Since corruption and money laundering both crimes with transnational character, the role of mutual legal assistance treaties to facilitate cooperation between countries in investigating and prosecuting cross-border corruption and money laundering cases significantly raises. Participation in international initiatives such as the UNCAC and the FATF to align with global anti-corruption and AML standards can help to be aware of latest tendencies in this sphere and readiness of jurisdictions to support global initiatives.

Educational campaigns are good way to inform public about the detrimental effects of corruption and money laundering on society and the economy. Encouragement of ethical conduct and the promotion of a culture of integrity in both public and private sectors became good corporate tradition. Engaging civil society organizations and the media in promoting transparency and accountability in governance and business practices serves as additional watchdog mechanism for complicated processes.

By implementing good practices above, governments, businesses, and civil society can collectively work towards reducing the prevalence of corruption and money laundering, thereby enhancing transparency, integrity, and economic stability within societies.

Timothy Spangler's "Principles of Anti-Money Laundering" elucidates the intricacies of money laundering, emphasizing the indispensability of robust AML protocols to disrupt the flows of illicit funds^{vi}.

Furthermore, research by Patrick Moulette delves into the challenges and potential avenues for aligning AML and anti-corruption measures within the global financial milieu, laying the groundwork for informed policy formulation.^{vii}

The relationship between AML and anti-corruption standards is rooted in the fact that corruption often involves the misuse of financial systems to conceal or facilitate illicit payments or transactions. For instance, corrupt officials may use money laundering techniques to conceal the proceeds of their corrupt activities. Conversely, individuals and entities engaging in money laundering may resort to bribery and corruption to facilitate their illicit activities.

Moreover, the convergence of AML and anti-corruption efforts is evident in the concept of 'politically exposed persons' (PEPs). PEPs are individuals who are entrusted with prominent public functions or their close associates. Financial institutions are required to subject PEP-related transactions to enhanced due diligence measures due to the increased corruption and money laundering risks associated with these individuals.

The intertwined nature of AML and anti-corruption standards has significant implications for regulatory frameworks. Regulatory bodies tasked with overseeing financial institutions must ensure that AML and anti-corruption measures are integrated cohesively to address the interconnected risks effectively. This integration involves fostering a culture of compliance, robust monitoring mechanisms, and the exchange of information and intelligence between AML and anti-corruption authorities.

Furthermore, the convergence of AML and anti-corruption efforts emphasizes the importance of international cooperation and information sharing among regulatory bodies and law enforcement agencies. Cross-border financial crimes often demand coordinated efforts to investigate and prosecute offenders, making collaboration crucial in combating illicit financial activities with a global reach.

The mutual relationship between money laundering and corruption is a pivotal facet in understanding the landscape of financial crimes. The illicit proceeds generated from corrupt practices necessitate laundering to obfuscate their origins, underscoring the inextricable link between these malfeasances. Therefore, a holistic approach that integrates AML and anti-corruption measures becomes imperative in curbing the adverse impacts of financial crimes.

As of recent years, Uzbekistan has taken significant steps to address AML and anti-corruption measures, demonstrating a commitment to strengthening its financial systems and governance practices. Some noteworthy developments in this regard already became good practice of modern Uzbekistan.

From the view of legal and regulatory framework Uzbekistan has made strides in aligning its legal framework with international standards. Adopted and gradually improved legislation aimed at combatting money laundering and terrorist financing, including the establishment of a Financial Intelligence Unit responsible for AML supervision and investigation.

Uzbekistan has demonstrated a willingness to engage with international organizations and neighboring countries to enhance information sharing and cooperation in the fight against financial crimes. The country's participation in regional and global initiatives underscores its commitment to international cooperation in AML and anti-corruption efforts¹.

Uzbekistan has pursued institutional reforms to strengthen its anti-corruption infrastructure. This includes the establishment of Anti-corruption agency and the introduction of measures to enhance transparency and accountability in governance, with high involvement of civil society members².

In this regard great efforts have been made to raise public awareness about the damaging effects of money laundering and corruption on the economy and society. Educational campaigns and training programs have been implemented to promote ethical business conduct and increase vigilance against financial crimes.

The government continues to support initiatives to ensure private sector compliance with AML regulations, particularly within the financial industry. This involves implementing customer due diligence processes and suspicious transaction reporting mechanisms to detect and prevent money laundering activities.

Measures have been introduced to facilitate reporting of corrupt practices and money laundering activities. Additionally, steps have been taken to provide protection for whistleblowers who come forward with information about financial crimes.

It's important to note that while significant progress has been made under high political will, ongoing efforts are necessary to further strengthen AML and anti-corruption measures in Uzbekistan. Continued reforms, effective enforcement, and sustained international cooperation will be critical in enhancing the country's resilience against financial crimes and advancing good governance practices.

---

¹¹ On January 3, 2017, President of Uzbekistan Shavkat Mirziyoyev signed the Law "On Combating Corruption." The purpose of this Law is to regulate relations in the field of combating corruption, which, in addition to explaining the basic concepts such as "corruption", "corruption offenses", "conflict of interest", also outlines the basic principles of combating corruption. The law also outlines the main directions of state policy in the fight against corruption, the system of competent authorities, citizens' self-government bodies, civil society institutions, the media and citizen participation in this area, measures to prevent corruption, ensuring the inevitability of punishment and measures such as ensuring international cooperation have been strengthened.

² Decree of the President of the Republic of Uzbekistan dated June 29, 2020 "On additional measures to improve the system of combating corruption in the Republic of Uzbekistan" was adopted. According to the decree, the Anti-Corruption Agency was established to formulate and implement state policy in the field of prevention and combating corruption, as well as state and other programs aimed at eliminating the systemic causes and conditions of corruption offenses and increasing the effectiveness of anti-corruption measures. Foreign experience has been studied in detail, advancing international norms in defining the legal framework, tasks and functions, rights and obligations of the Agency. Its most favorable aspects are fully reflected in this decree of the President. The National Anti-Corruption Council of the Republic of Uzbekistan and its regional councils have also been established. The main goal of these reforms is to eradicate the scourge of corruption.

The relationship between anti-money laundering and anti-corruption standards is symbiotic, as both seek to curb illicit financial activities, promote transparency, and uphold the integrity of financial systems. The integration of AML and anti-corruption measures within regulatory frameworks is vital in addressing the complexities of financial crimes and ensuring that individuals and entities are held accountable for their unlawful behavior. As the global financial landscape continues to evolve, the alignment of AML and anti-corruption standards will remain essential in fostering ethical conduct and safeguarding the integrity of the financial system.

In conclusion, the convergence of AML and anti-corruption standards embodies a confluence of efforts to safeguard the integrity of financial systems globally. By assimilating multifaceted insights from scholarly literature and research, policymakers, regulatory bodies, and practitioners can fortify their strategies in combatting financial crimes. The vital synergy between AML and anti-corruption standards delineates a coherent narrative for bolstering the resilience of global finance and advancing transparency, integrity, and accountability across jurisdictions.

ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИДА КОРРУПЦИЯГА ҚАРШИ КУРАШ АМАЛИЁТИНИ ЯХШИЛАШ

Ибрагимов Муроджон Жуманазарович

Ўқуқни муҳофаза қилиш академияси

Жиноят ҳуқуқи ва криминология

кафедраси ўқитувчиси

Аннотация: Мақолада Ўзбекистон Республикасида коррупцияга қарши курашнинг ҳолати илмий нуқтаи назардан таҳлил қилинган, бу борадаги хорижий мамлакатлар амалиёти ва қонунчилиги ўрганилган, шунингдек, Ўзбекистон Республикасининг айрим меъёрий-ҳуқуқий ҳужжатларига қўшимчалар ва ўзгартиришлар киритиш орқали коррупцияга қарши кураш самарадорлигини янада ошириш бўйича тавсиялар берилди.

Калит сўзлар: коррупция, коррупционер, уюшган жиноятчилик, порахўрлик, коррупция индекси.

Аннотация: В статье проанализировано состояние борьбы с коррупцией в Республике Узбекистан с научной точки зрения, изучена практика и законодательство зарубежных стран в этом направлении, а также даны рекомендации по дальнейшему повышению эффективности борьбы с коррупцией путем внесения дополнений и изменений в некоторые нормативно-правовые документы Республики Узбекистан.

Ключевые слова: коррупция, коррупционер, организованная преступность, взяточничество, индекс коррупции.

Abstract: In the article, the state of fight against corruption in the Republic of Uzbekistan was analyzed from a scientific point of view, the practice and legislation of foreign countries in this direction were studied, and recommendations were made to further increase the effectiveness of the fight against corruption by making additions and changes to some legal documents of the Republic of Uzbekistan.

Keywords: corruption, corruptor, organized crime, bribery, corruption index.

КИРИШ. Дунё мамлакатлари ҳар томонлама ривожлангани сари, у ердаги жиноятчилик даражаси ҳам жуда тез суръатларда ривожланиб бормоқда.

Бугунги кунда айрим жиноятлар макон ва вақтнинг ўзгариши муносабати билан уларни содир этиш механизми ўзгармоқда. Жиноят механизми ўзгарган бўлса-да, жиноятнинг моҳиятида бир хил жиноятлар ётади. Бундай жиноятлар қаторига ўғирлик, фирибгарлик, коррупция жиноятлари ва бошқалар киради. Бу жиноятларни содир этиш динамикасининг ошиши мамлакатнинг иқтисодий ва сиёсий ривожланишига салбий таъсир кўрсатади.

МУНОЗАРА ВА НАТИЖАЛАР. Ўзбекистон Республикаси мустақилликка эришган дастлабки кунлардаёқ тараққиёт йўлини белгилаб олди ва ўзининг стратегик мақсадлари сари дадил қадам ташламоқда. Фикримизнинг исботи сифатида келтиришимиз мумкинки, сўнги йилларда жаҳон мамлакатлари Ўзбекистон Республикасининг иқтисодий, ижтимоий ва сиёсий йўналишларда эришган ютуқларини эътироф этмоқда. Масалан, “Heritage Foundation” тадқиқот марказининг Wall Street Journal билан ҳамкорликдаги “Иқтисодий эркинлик индекси – 2021”¹ ҳисоботида кўра, Ўзбекистон Республикаси 178 давлат орасида 108-ўринни эгаллади (*4 йил ичида 44 поғона юқори*). Шунингдек, Ўзбекистон Республикаси 2021 йилги Коррупцияни идрок этиш индексида 180 мамлакат ичида 140-ўринни эгаллади (*5 йил ичида 16 поғона юқори*).

Дастлабки маълумотларга асосан, трансмиллий уюшган жиноятчиликка² қарши курашиш даражаси бўйича мамлакатлар рейтингда Ўзбекистон Республикаси 193 давлат орасида 90-ўринни эгаллаган³. Бироқ, халқаро ташкилотларнинг таъкидлашига кўра, коррупцияга қарши курашиш ва унинг олдини олишга қаратилган чора-тадбирларнинг долзарблиги юқориликча қолмоқда.

Коррупция – бу ҳукумат механизмининг емирилишидир. Коррупциянинг хавфлилик даражасини ва долзарблигини оширадиган яна бир омил бу коррупция ва уюшган жиноятчилик ўртасидаги узвий боғлиқликдир.

Пора – бу кичик пул, чақа, хайрия ва бошқа буюмлар бўлиши мумкин. Пора мансabdор шахсга бирор ишни ноқонуний бажаргани учун берилган нарса ёки пул хисобланади⁴. Машҳур италян файласуфи Никколо

¹ <https://www.transparensy.org/en/spi/2022/index/nzl>

² <https://globalinitiative.net/>

³ <https://osindex.net/sountry/uzbekistan>

⁴ Begmatov E., Madvaliyev A., Mahkamov N., Mirzayev T., To'xliyev N., Umarov E., Xudoyberganova D., Xojiyev A. 2006-2008. O'zbek tilining izohli lug'ati. «O'zbekiston milliy ensiklopediyasi» Davlat ilmiy

Макиавелли фикрича, коррупция жамият имкониятларидан ўз эҳтиёжлари учун фойдаланишдир¹.

Ўзбекистон Республикаси Конституциясининг муқаддимасида “Инсонпарвар демократик ҳуқуқий давлат барпо этиш” деган бош ғоя бевосита ҳаётга татбиқ этилиб, мамлакатимизда ижтимоий, иқтисодий ва сиёсий соҳаларни ривожлантириш, қонун устуворлигини таъминлашда асосий омил бўлиб хизмат қилмоқда. Мамлакатимиз иқтисодий ҳаётида плюрализм, қонунийлик, сармоявийлик, тадбиркорларга кенг имкониятлар бериш, иқтисодиётнинг сиёсатдан устунлиги, қонунларнинг жамият ҳаётида адолат ва барча учун тенглик тамойилларига асосланган устуворлиги, таълим соҳасини тубдан ислоҳ қилиш, ўзаро манфаатдорликни ошириш сиёсий ҳаётдаги дипломатик муносабатлар, халқаро миқёсда эътироф этилган ҳуқуқ, ҳужжатларга мос келадиган нормаларнинг пайдо бўлиши ва ҳаётга татбиқ этилиши натижасида Ўзбекистон Республикаси Мустақил Давлатлар Ҳамдўстлиги мамлакатлари аҳолисининг “бахт индекси” кўрсаткичи бўйича мамлакатлар қаторидан жой олди. Бирлашган Миллатлар Ташкилотининг Жаҳон мамлакатлари фаровонлик даражасини ўрганиш маркази (The World Happiness Report) биринчи ўринни эгаллади ва Ўзбекистон дунёдаги энг бахтли давлатлардан бири деб топилди. Аммо мамлакатимиз бу ютуқлардан воз кечмаган ҳолда ривожланишда давом этади.

Тадқиқотчи Д.Ф.Рубионинг таъкидлашича “Одамларнинг бепарволиги коррупция ривожланишига энг яхши шароитдир. Фақат ҳамжиҳатликда ҳаракат қилиш орқали биз коррупцияга ва коррупционерларнинг жазосиз қолишига чек қўйишга умид қилишимиз мумкин”.

Бирлашган Миллатлар Ташкилотининг 2003 йил 31 октябрдаги Коррупцияга қарши конвенцияси, Ўзбекистон Республикасининг 2017 йил 3 январдаги 419-сонли “Коррупцияга қарши курашиш тўғрисида”ги Қонунига мувофиқ мамлакатимизда коррупцияга қарши курашиш мақсадида Ўзбекистон Республикаси Президенти Ш.М.Мирзиёевнинг 2017 йил 7 февралдаги “Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича Ҳаракатлар стратегияси тўғрисида”ги фармони ва унинг асосида 2017-2021-йилларда Ўзбекистон Республикасини ривожлантиришнинг устувор йўналишлари тўғрисида”ги Фармони тасдиқланди.

Мазкур Ҳаракатлар стратегиясининг II йўналиши “Қонун устуворлигини таъминлаш ва суд-ҳуқуқ тизимини янада ислоҳ қилишнинг устувор йўналишлари” ҳамда жиноятчиликка қарши курашиш ва ҳуқуқбузарликларнинг олдини олиш тизимини такомиллаштириш, шу жумладан, жиноятчиликка қарши курашиш ва

---

¹ Makiavelli N. Hukmdor Matn / N. Makiavelli. – Toshkent: «DAVR PRESS» NMU, – 2019. – 144 b.

хуқуқбузарликлар профилактикаси билан боғлиқ фаолиятни мувофиқлаштириш деб номланади.

Диний экстремизм ва терроризмга, уюшган жиноятчиликнинг бошқа шакллариغا қарши курашиш бўйича ташкилий-амалий чора-тадбирларни кучайтириш, коррупцияга қарши курашишнинг ташкилий-хуқуқий механизмларини такомиллаштириш ва коррупцияга қарши курашиш бўйича чора-тадбирлар самарадорлигини ошириш, аҳолининг хуқуқий маданияти ва онгини юксалтириш борасида давлат тузилмаларининг фуқаролик жамияти институтлари, оммавий ахборот воситалари билан самарали ҳамкорлигини амалга ошириш зарур бўлади.

2022 йил 28 январда давлат раҳбарининг “2022-2026-йилларда Ўзбекистонни ривожлантиришнинг янги стратегияси тўғрисида”ги ПФ-60-сон Фармонида “Ҳаракатлар стратегиясидан тараққиёт стратегиясига ўтиш” вазифаси қўйилган эди. Фармонда қайд этилишича, тараққиёт стратегиясида юзта мақсад бўлиб, унинг 83 ва 84-мақсадлари коррупцияга қарши курашишга қаратилган. Хусусан, 83-мақсадда қуйидаги вазифалар белгиланган: “Давлат хизматчиларининг даромадлари ва мол-мулкни декларациялаш тизимини босқичма-босқич жорий этиш, давлат хизматида манфаатлар тўқнашувининг олдини олишнинг таъсирчан механизмларини яратиш, шаффофликни таъминлаш, коррупцияга қарши курашиш ва жамоатчилик иштирокини кенгайтириш”, Фармоннинг 84-мақсадида: “Коррупцияга қарши курашиш учун замонавий ахборот, жумладан, сунъий интеллект технологияларини жорий этиш” деб белгиланган.

Шу сабабли, коррупцияга қарши курашишда фуқаролик жамияти институтлари билан ҳамкорликни тўғри йўлга қўйиш, жамоатчилик назоратини амалга оширишга кўмаклашиш, коррупцияга қарши курашиш амалиётида тизимли профилактика чора-тадбирларини кучайтириш, аҳолининг ва давлат хизматчиларининг коррупцияга қарши курашиш соҳасидаги билимларини доимий равишда такомиллаштириб боришимиз керак бўлади.

Коррупцияга қарши курашда давлатимиз раҳбари Ш.М.Мирзиёевнинг қуйидаги фикрлари жуда долзарб: “Коррупция билан ҳеч қачон мақсадимизга эриша олмаймиз”. Бу фикрда албатта куч бор. Шу мақсадда “Коррупциядан ҳоли қонунчилик” тамойили асосида меъёрий-хуқуқий ҳужжатлар ишлаб чиқирилишини таъминлаш каби қатор вазифалар белгиланди.

Коррупцияга қарши курашда етакчи бўлган Дания, Швеция, Финляндия, Япония, Сингапур каби давлатларни ўрганишимиз натижасида жиноятларнинг қисман жиноий-хуқуқий ва криминологик жиҳатларининг назарий-хуқуқий ва амалий хусусиятлари аниқланди.

Ўзбекистон Республикаси Президентининг 60-сонли Фармонининг 14-мақсадида коррупцияга оид жиноятлар содир этилишига имкон берган сабаблар ва шарт-шароитларни қуйидаги функциялар орқали

бартараф этиш мумкинлиги: яъни “жиноят, жиноят-процессуал ва жиноий-ижроия қонунчилигини такомиллаштириш сиёсатини изчил давом эттириш, жиноий жазолар ва уларни ижро этиш тизимига инсонпарварлик тамойилини кенг жорий этишдан иборат” деб кўрсатилган. Шу сабабли, коррупция индексини мамлакатимиз даражасида пасайтириш масалалари муносабати билан Жиноят ва Жиноят-процессуал кодексларини такомиллаштириш юзасидан таклиф, тавсия ва хулосалар ишлаб чиқилди.

Ўзбекистон Республикаси Жиноят кодексининг 211-моддасида пора олиш, 212-моддасида пора олиш ва беришда воситачилик қилиш жинояти назарда тутилган бўлиб, агар шахс товламачилик содир этилган бўлса ва бу шахс жиноий қилмиш содир этилганидан кейин ўттиз кун ичида бу ҳақда ихтиёрий равишда хабар берса, чин кўнгилдан пушаймон бўлса ва жиноятни очишда фаол ёрдам берса, у жавобгарликдан озод қилинади”. “Агар воситачи бўлган шахс жиноий қилмиш содир этганидан кейин ўттиз кун ичида пора олган ва бу ҳақда ихтиёрий равишда хабар берса, чин кўнгилдан пушаймон бўлса ва жиноятни очишда фаол ёрдам берса, жавобгарликдан озод қилинади” деб кўрсатилган.

Бизнинг фикримизча, 211-моддадаги “ўттиз кун” атамасини “уч ой” деб ўзгартириш мақсадга мувофиқдир. Шу боисдан товламачи, порахўр жиноятчи учун ўттиз кун жуда қисқа, порахўрни ўттиз кун давомида турли босимлар билан қўрқитиб қўйиши мумкин. Бунга эришгач, пора берган шахс ўзи ҳам жавобгарликка тортилиши мумкинлигини ўйлаб, ҳуқуқ-тартибот идораларига мурожаат қилмайди. У нафақат ариза бермайди, балки қилмишнинг фош этилишининг олдини олиш учун фаол ҳаракат қилади. Шунингдек, 212-моддадаги гипотезани қўйидаги таҳрирда баён этиш мақсадга мувофиқдир, яъни: “Агар манфаатдор шахслар номидан пора олиш ва беришда воситачи бўлган шахс жиноий ҳаракатлар содир этганидан кейин уч ой мобайнида бу ҳақда ихтиёрий равишда ҳуқуқ-тартибот идораларига хабар берган бўлса, жиноятни очишда фаол ёрдам кўрсатса жавобгарликдан озод қилинади.”

Бундан ташқари, мамлакатимизда коррупцияга қарши курашишда Ўзбекистон Республикаси Коррупцияга қарши курашиш агентлигининг ҳуқуқ ва ваколатларини кенгайтириш лозим бўлади. Агентлик фаолиятининг ҳуқуқий асоси сифатида биринчи навбатда “Коррупцияга қарши курашиш агентлиги тўғрисида”ги Қонун ишлаб чиқирилиши керак. Ушбу қонунда қўйидагилар белгиланиши керак. Биринчидан, агентлик дастлабки тергов ўтказиш ваколатига эга бўлган орган сифатида тан олиниши керак. Шунга кўра, бир қатор ҳуқуқий ҳужжатларга тегишли ўзгартиришлар киритилиши керак. Хусусан, Жиноят-процессуал кодексининг 35, 344, 345-моддаларига ўзгартиришлар киритиш лозимдир.

Шунингдек, Ўзбекистон Республикаси Жиноят-процессуал кодексининг 35-моддаси қўйидагича тўлдирилиши лозим, яъни: “Жиноят иши бўйича дастлабки терговни прокуратура, ички ишлар

органлари, давлат хавфсизлик хизмати ва коррупцияга қарши курашиш органлари терговчилари амалга оширадилар”.

Жиноят-процессуал кодексининг 344-моддаси қуйидаги тахрирда баён этилиши лозим, яъни: “Бирламчи терговни прокуратура, ички ишлар органлари, давлат хавфсизлик хизмати ва коррупцияга қарши курашиш органининг терговчилари амалга оширадилар”. Шунингдек, 345-моддага коррупцияга қарши курашиш органи қўшилиши ва коррупция жиноятлари содир этилганда унинг дастлабки тергов ваколатларини амалга ошириши назарда тутилиши керак. Бошқа дастлабки тергов билан боғлиқ нормаларни шу тарзда ўзгартиришимиз ва терговчининг ҳуқуқлари нуқтаи назаридан улар дастлабки терговни амалга оширувчи бошқа органларнинг ҳуқуқларига тенг бўлиши керак. Иккинчидан, коррупцияга қарши кураш органи тезкор-тергов фаолиятини амалга оширувчи орган сифатида тан олиниши керак.

Шунинг билан биргаликда, “Тезкор қидирув фаолияти тўғрисида”ги Ўзбекистон Республикаси Қонунининг 10-моддасига “Коррупцияга қарши курашиш агентлиги” нормасини қўшиш зарур. Учинчидан, коррупцияга қарши кураш агентлиги ўзининг махсус тергов кучларига эга бўлиши керак. Бу унинг бошқа ҳуқуқни муҳофаза қилувчи органлардан маъмурий мустақиллигини таъминлайди. Бизнингча, барча куч воситаларининг мавжудлиги жиноят қўзғатилгунга қадар бўлган даврда натижага эришиш имконини беради, яъни коррупцион жиноятларнинг кечикиш даражаси ошмайди ва жиноят содир этилишининг олдини олади.

Хулоса қилиб шуни айтишимиз мумкинки, юқорида келтирилган таклиф ва тавсияларимизнинг аксарияти коррупцияга қарши муваффақиятли курашаётган мамлакатлар қонунчилигида мавжуд. Коррупцияга қарши курашда шафқатсиз ва совуққон бўлишимиз керак. Мамлакатни инқирозга олиб келадиган, жамиятнинг ҳуқуқий онгини ва ҳуқуқий маданиятини пасайтирадиган, халқ орасида салбий кайфиятни уйғотадиган, конституциявий ғояларни пучга чиқарадиган, шубҳасиз бу коррупциядир.

ТИЖОРАТДА ПОРА ЭВАЗИГА ОЎДИРИБ ОЛИШ ЖИНОЯТИ УЧУН ЖАВОБГАРЛИК БЕЛГИЛАШНИНГ ИЖТИМОЙ ЗАРУРАТИ

Облакулов Давлат Олтинбоевич

Ҳуқуқни муҳофаза қилиш академияси

Криминалистика ва суд экспертизалари

кафедраси ўқитувчиси, мустақил изланувчи

Коррупция шундай иллатки, у давлатга кескин салбий таъсир кўрсатиб, унинг иқтисодий, сиёсий, ижтимоий тизимларини издан

чиқариб, фуқароларни давлат ва унинг органларига бўлган ишончини ҳамда уларнинг сиёсий фаоллигини, қолаверса, тадбиркорлик ва бизнес ташаббусини пасайтиришига олиб келади. Бу эса ўз навбатида нафақат давлат, балки хусусий секторда ҳам коррупцияни олдини олиш ва унга қарши курашиш муҳимлигини англатади.

Маълумки, 15.05.2015 йилда “Хусусий мулк, кичик бизнес ва хусусий тадбиркорликни ишончли ҳимоя қилишни таъминлаш, уларни жадал ривожлантириш йўлидаги тўсиқларни бартараф этиш чора-тадбирлари тўғрисида”ги Президент Фармони, 20.08.2015 йилда “Ўзбекистон Республикасининг айрим қонун ҳужжатларига хусусий мулкни, тадбиркорлик субъектларини ишончли ҳимоя қилишни янада кучайтиришга, уларни жадал ривожлантириш йўлидаги тўсиқларни бартараф этишга қаратилган ўзгартиш ва қўшимчалар киритиш тўғрисида”ги Қонуни¹ қабул қилинган. Шунга асосан Ўзбекистон Республикасининг Жиноят Кодекси (кейинги ўринларда ЖК деб юритилади) янги “Тадбиркорлик фаолиятига тўсқинлик қилиш, қонунга хилоф равишда аралашуш билан боғлиқ жиноятлар ҳамда тажовуз қиладиган бошқа жиноятлар” деб номланган XIII¹ боб, 192¹-192¹¹-моддалари (10.05.2023 йилдаги ЎРҚ-сонли Қонунига² асосан 192¹²-моддаси) билан тўлдирилиб, ЖКнинг 192⁹-моддасида “Тижоратда пора эвазига оғдириб олиш” учун, 192¹⁰-моддасида “Нодавлат тижорат ташкилотининг ёки бошқа нодавлат ташкилотининг хизматчисини пора эвазига оғдириб олиш” учун, 192¹¹-моддасида “Нодавлат тижорат ташкилотида ёки бошқа нодавлат ташкилотида мансабдор шахслар томонидан ўз ваколатларини суистеъмол қилиш” учун жиноий жавобгарлик белгиланди.

Ваҳоланки, 2015 йилга қадар қайд этилган ҳаракатлар содир этилганда ҳуқуқни қўллаш амалиётида умуман жиноят сифатида қаралмаган ёки фирибгарлик ёхуд бошқа моддалар билан квалификация қилинган³.

Профессор Қ.Р.Абдурасулованинг қайд қилишига кўра, нодавлат секторда энг кўп коррупциявий ҳуқуқбузарликлар корхоналарнинг директорлари, банкларнинг раҳбарлари томонидан содир этилган⁴.

Шу сабабдан ҳам бугунги кунда нодавлат секторда порахўрликка қарши курашиш долзарб ҳисобланади. Айтиб ўтганимиздек, ЖКнинг 192⁹-моддасида “Тижоратда пора эвазига оғдириб олиш” учун жавобгарлик белгиланган бўлиб, ушбу моддада бир-бирига яқин бўлган иккита жиноят тавсифи мавжуд:

¹ <https://lex.uz/docs/2724496>

² <https://lex.uz/docs/6462397>

³Алоев У.М. Коррупцияга қарши курашишда қонун ҳужжатлари таъсирини баҳолашнинг ҳуқуқий механизмларини такомиллаштириш: ю.ф.ф.д (PhD) илмий даражасини олиш учун ёзилган дисс Т.: -2022 Б.21

⁴Абдурасулова Қ.Р. Коррупция жиноятчилигининг умумий тавсифи, сабаблари ва олдини олиш // Ҳуқуқий тадқиқотлар журнали №SI-3.2022. Б.20-28.

1) Нодавлат тижорат ташкилотининг ёки бошқа нодавлат ташкилотининг мансабдор шахсига мазкур мансабдор шахсининг ўз ваколатларидан фойдаланган ҳолда содир этиши лозим ёки мумкин бўлган муайян ҳаракатни уни пора эвазига ўзига оғдириб олаётган шахс манфаатларини кўзлаб бажариши ёки бажармаслиги эвазига қонунга хилоф эканлигини била туриб, моддий қимматликлар бериш ёки уни мулкый манфаатдор этиш (ЖК 192⁹-модда 1-қисми);

2) Нодавлат тижорат ташкилоти ёки бошқа нодавлат ташкилоти мансабдор шахсининг ўз ваколатларидан фойдаланган ҳолда содир этиши лозим ёки мумкин бўлган муайян ҳаракатни уни пора эвазига ўзига оғдириб олаётган шахс манфаатларини кўзлаб бажариши ёки бажармаслиги эвазига қонунга хилоф эканлигини била туриб, моддий қимматликлар олиши ёки мулкый манфаатдор бўлиши (ЖК 192⁹-модда 2-қисми).

Даставвал биз ЖКнинг 192⁹-моддаси номини “Тижоратда пора эвазига оғдириб олиш” атамасини луғавий жиҳатдан таҳлил қилиб ўтишни жоиз деб билдик. “Ўзбек тилининг изоҳли луғати”да “пора” сўзи (форсчадан) (I) бўлак, лахтак, парча, ҳисса, улуш, йиртилган, кесилган; (II) майда пул, чақа, ҳайр садақа, ришва, пора маъносини англатиб, бирор-бир ишни биттириб бергани учун мансабдор шахсга бериладиган ёки берилган нарса ёки пул (пора бермоқ, пора олмоқ, пора емоқ) тарзида изоҳланади¹.

Мазкур луғатга кўра, “оғдирмоқ”, “оғмоқ” сўзи эса, ўзи томонга оғдириб олиш маъносида, кам ҳолларда ҳайдамоқ, етакламоқ; “оғма”, “оғмачи” бир гапида турмайдиган ҳадеб айниверадиған иродасиз одам, иккиланувчи, иккиюзламачи; (II. сиёс.) (1) бош йўлдан чекинувчи, четга чиқувчи, оғувчи; “оғмоқ” - бирор томонга ётиб, қия ҳолат олмоқ, қийшаймоқ, эргашмоқ, ёнбошламоқ; (2) бирор томонга пастга сирғаниб, осилиб тушмоқ; (3) тўғри тик йўлдан ёки белгили йўналишдан четга чиқмоқ; (4) бурилмоқ, четга чиқмоқ, бирон томонга силжимоқ; (5) бўлинмоқ, чалғимоқ; (6) тўғри йўлдан адашмоқ, четга чиқмоқ, тоймоқ, қайтмоқ; (7) бирон томонга йўналмоқ, қарамоқ; (8) энг юқори нуқтадан зенитдан ўтмоқ (қуёш, ой, ва юлдузлар ҳақида); (9) маълум бир муддатдан, пайтдан ўтмоқ, ошмоқ; (10) кўчма бирор томонга ўтмоқ, унга мойил бўлмоқ ёки ён босмоқ, эси оғмоқ ва ҳ.к. маъноларни билдиради².

ЖКнинг рус тилидаги нашрида 192⁹-моддаси “коммерческий подкуп” деб номланган.

Русча-ўзбекча луғатда “подкуп” сўзи сотиб олиш, пора бериш, пора бериб ўзига оғдириб олиш, “подкупить” (1) пора бериш, пора бериб ўзига

---

¹Ўзбек тилининг изоҳли луғати А. Мадвалиев таҳрири остида. “Ўзбекистон миллий энциклопедияси” Давлат илмий нашриёти. 2008 й. Б.296 (П ҳарфи)

²Ўша манба Б.191-192.

оғдириб олиш, (2) кўнглини топмоқ, ўзига қаратмоқ, ўзи томонга оғдирмоқ, ўзига тортмоқ деган маънони англатиши ёзилган¹.

Яна бир луғатда русчадаги “подкуп” - ўзбекчада - пора бериб сотиб олиш, порага учуриш, пора бериб ўзи томонга оғдириб олиш деб изоҳланган бўлса,² рус тилининг замонавий атамалар луғатида “подкуп” термини “пора бериш” феълни ифодалаб, “пул, совғалар бериб ўзи томонга оғдириб олиш” маъносини англатиши келтирилган³.

Таниқли профессор С.И.Ожегов эса, “подкупить” сўзи пора бериб ўзи томонга оғдириш, “подкупной” сўзини пора бериш деб изоҳлаган⁴.

Шундай қилиб, юқоридагилардан “пора эвазига оғдириб олиш” сўзи пора берувчи ҳамда ўзи томонга оғдирувчи маъноларини билдиришини англадик. Бироқ, юқорида қайд қилиб ўтганимиздек, ЖКнинг 192⁹-моддасидаги “Тижоратда пора эвазига оғдириб олиш” фақатгина пора беришни эмас, балки умумий номи остида бир-бирига яқин бўлган иккита жинойт тавсифи, яъни пора бериш ва пора олишни ўзида қамраб олади, шу сабабли бизнингча мазкур моддани “тижоратда пора эвазига оғдириб олиш” деб номлаш мантиқан нотўғри. Бунда “тижоратда пора эвазига оғдириб олиш” сўзи луғавий жиҳатдан тижоратини яхшилаш учун рақобатчиси ёки бошқа шахсни пора эвазига ўзига оғдириб олишни англатаяпти. Бу ҳам жинойтга битта мотив бўлиши мумкин, бироқ ЖКнинг 192⁹-моддасида фақатгина нодавлат тижорат ташкилоти мансабдор шахсигина эмас, балки нодавлат тижорат ва бошқа нодавлат ташкилот мансабдор шахсига пора бериш ёки улар томонидан пора олишни назарда тутмоқда. Шунга кўра, биз ЖКнинг 192⁹-моддасининг номини ўзгартириш мақсадга мувофиқ, деб ҳисоблаймиз.

Бу борада Е.В.Коленко нафақат тижорат, балки бошқа нодавлат нотижорат ташкилотлари (маданий-маърифий, спорт, диний ва бошқа нодавлат нотижорат ташкилотлари) субъектлари – мансабдор шахсларни қамраб олишни таъминлаш мақсадида ЖКнинг 192⁹-моддасини (“Тижоратда пора эвазига оғдириб олиш”) **“Нодавлат секторда пора эвазига оғдириб олиш”** деб номлашни таклиф қилади⁵.

Шу билан бир қаторда Е.В.Коленко ЖКда мазкур моддани икки қисмга ажратган ҳолатда мустақил жавобгарлик белгилаш зарурлигини билдиради.⁶

¹Русско-узбекский словарь. Под ред. Р.Абдурахманова М.:1954 Б.575-576. Интернет манба: <https://n.ziyouz.com/books/lugatlar/Ruscha-o'zbekcha.pdf> кириш санаси 29.05.2023

²Русча-ўзбекча луғат 2 томлик. 2 том Т.:1984. Б.90 Интернет манба: <https://n.ziyouz.com/books/lugatlar/Ruscha-o'zbekcha.pdf> Кириш санаси 29.05.2023

³Словарь современных терминов русского языка. По ред. Н.Н. Толкунов М. 1995 г. С. 345.

⁴Ожегов С.И., Шведова Н.Ю. Толковый словарь русского языка М., 1981.

⁵Коленко Е.В. “Пора олиш учун жавобгарлик: Ўзбекистон Республикаси жинойт қонунчилигини халқаро стандартларни ҳисобга олган ҳолда такомиллаштириш истиқболлари” ю.ф.ф.д (PhD) диссертацияси Автореф.-Т.:2023 Б.43

⁶Коленко Е.В. Ответственность за получение взятки: перспективы совершенствования уголовного законодательства Республики Узбекистанс учетом международных стандартов Дисс....д.ф.ю.н. (Phd) Т.: – 2023

Назаримизда олим бу фикрни статистик таҳлилларни ўрганишдаги муаммоларни бартараф қилиш (масалан содир этилган жиноятнинг қанчаси нодавлат секторда пора берган ёки қанчаси нодавлат секторда пора олганлигини аниқлашда, ҳозирда статистик таҳлиллар ЖКнинг 192⁹-моддаси бўйича умумий берилади) мақсадида илгари сурган бўлиши ҳам мумкин.

МДХ давлатлар қонунчилигини ўрганиш давомида аниқландики, Россия Федерацияси ЖКнинг 204-моддаси “коммерческий подкуп” деб номланган ва мазкур модда номи юзасидан ҳам бир қанча олимлар томонидан баҳсли фикрлар билдирилган. Жумладан, О.В.Кашиннинг қайд қилишича, С.И.Ожегов томонидан тузилган луғатда русчадаги “подкуп” сўзи пора бериб оғдириб олишни англатиб, пора берувчининг ҳаракатларини билдиради, бироқ Россия ЖКдаги “коммерческий подкуп” деб номланган 204-моддасида нодавлат тижорат ва бошқа нодавлат ташкилотда пора бериш ва олиш учун жавобгарлик белгиланган. Бинобарин, “подкуп” атамасини қонун чиқарувчи томонидан пора берган ва пора олаётган шахсга асоссиз равишда кенгайтирган¹.

ЖКнинг 192⁹-моддаси ўзида иккита элементни қамраб олганлигини инобатга олиб, изоҳли луғатларни, олимларнинг фикрларини ўрганиш асосида ЖКнинг 192⁹ -моддаси номини **“Нодавлат секторда порахўрлик”** деб номлашни таклиф қиламиз. Зеро ўзбек тилининг изоҳли луғатида “порахўрлик” сўзи ўзида пора олиш ва пора беришни бирлаштиради.² Ўзбекистон юридик энциклопедияси муаллифлари ҳам порахўрлик –пора олиш, пора бериш ва пора олиш ва беришда воситачилик қилиш тушунчаларини қамраб олган тушунча деб қайд этадилар.³ Шу билан бирга, ЖК 8-бўлимида (“Атамаларнинг ҳуқуқий маъноси”) порахўрлик-пора олиш, пора бериш ёки бу жиноятларда воситачилик қилиш деб изоҳланган.

Ўтказилган ижтимоий сўровномада иштирок этган (89,4 фоизи ҳуқуқшунослар, уларнинг 72,9 фоизи Ўзбекистон Республикаси Прокуратура органлари тизимида ишловчи ходимлар) респондентларнинг 70,6 фоизи “ЖКнинг 192⁹-моддаси номини нодавлат тижорат ва бошқа нодавлат ташкилотларни қамраб олишни таъминлаш мақсадида **“Тижоратда пора эвазига оғдириб олиш”**дан **“Нодавлат секторда порахўрлик”** деб ўзгартиришни мақсадга мувофиқ, деб ҳисоблаган.

Кейинги масалалардан бири ЖКнинг 192⁹-моддаси диспозициясидаги “нодавлат тижорат” ва “нодавлат бошқа ташкилотлар” тушунчасига тўхталиб ўтсак. Бу борада айтиш мумкинки,

---

¹ Кашин О.В. Подкуп как уголовно-правовой феномен: к постановке проблемы// Преступление – наказание – исправление. С.136-139

²Ўзбек тилининг изоҳли луғати А. Мадвалиев таҳрири остида. “Ўзбекистон миллий энциклопедияси” Давлат илмий нашриёти. 2008 й. Б.297 (П ҳарфи)

³Ўзбекистон юридик энциклопедияси / Нашр учун масъул Р.А.Муҳитдинов ва бошқ.; масъул муҳаррир Н.Тўйчиев. – Т.: Адолат, 2010. – Б.368

қонун чиқарувчи “нодавлат тижорат” ва “нодавлат бошқа ташкилотлар” деганда давлат иштироки ёки улуши бўлмаган қонуний фаолият олиб бораётган, яъни тегишли тартибда давлат рўйхатидан ўтган нодавлат тижорат ва нодавлат нотижорат ташкилотлари назарда тутади.

Бизга маълумки, Ўзбекистон Республикасининг Фуқаролик Кодекси (кейинги ўринларда ФК деб аталади) 40-моддасида фойда олишни ўз фаолиятининг асосий мақсади қилиб олган (тижоратчи ташкилот) ёки фойда олишни ана шундай мақсад қилиб олмаган ташкилот (тижоратчи бўлмаган ташкилот) юридик шахс бўлиши мумкинлиги белгиланган.

ФК 43-моддасига кўра, юридик шахс устав асосида ёки таъсис шартномаси ва устав асосида ёхуд фақат таъсис шартномаси асосида иш олиб боради. Қонунда назарда тутилган ҳолларда тижоратчи ташкилот бўлмаган юридик шахс шу турдаги ташкилотлар ҳақидаги низом асосида иш олиб бориши мумкин.

Юридик шахснинг таъсис шартномаси унинг муассислари томонидан тузилади, устави эса-тасдиқланади.

Мазкур Кодексга мувофиқ, бир муассис томонидан ташкил этилган юридик шахс шу муассис тасдиқлаган устав асосида иш олиб боради.

ФК 45-моддаси 3-қисмига кўра, қонунга ёки юридик шахснинг таъсис ҳужжатларига мувофиқ юридик шахс номидан иш олиб борадиган шахс ўзи вакили бўлган юридик шахс манфаатлари йўлида ҳалол ва оқилона иш олиб бориши керак. У юридик шахс муассислари (иштирокчилари, аъзолари) талаби билан, агар қонунда ёки шартномада бошқача тартиб назарда тутилган бўлмаса, юридик шахсга етказган зарарини тўлаши шарт.

“Нодавлат нотижорат ташкилотлари тўғрисида”ги Қонуннинг 2-моддасига кўра, нодавлат нотижорат ташкилоти — жисмоний ва (ёки) юридик шахслар томонидан ихтиёрийлик асосида ташкил этилган, даромад (фойда) олишни ўз фаолиятининг асосий мақсади қилиб олмаган ҳамда олинган даромадларни (фойдани) ўз қатнашчилари (аъзолари) ўртасида тақсимламайдиган ўзини ўзи бошқариш ташкилотидир.

Нодавлат нотижорат ташкилоти жисмоний ва юридик шахсларнинг ҳуқуқлари ва қонуний манфаатларини, бошқа демократик қадриятларни ҳимоя қилиш, ижтимоий, маданий ва маърифий мақсадларга эришиш, маънавий ва бошқа номоддий эҳтиёжларни қондириш, хайрия фаолиятини амалга ошириш учун ҳамда бошқа ижтимоий фойдали мақсадларда тузилади.

Нодавлат нотижорат ташкилотларининг таъсисчиси давлат саналмайди, балки мустақил субъектлар саналиб, ушбу субъектлар давлат ҳокимияти ваколатларига эга бўлмаслиги керак. Миллий қонунчиликда белгиланган “нодавлат нотижорат ташкилотлари” тушунчаси ва унинг моҳияти халқаро тажрибада қўлланилаётган

“ноҳукумат ташкилотлар”, “учинчи сектор” каби тушунчалар билан бир маънога эга бўлиб, улардаги хусусиятларни ўзида мужассамлаштиради¹.

Б.А.Наримановнинг қайд этишича, «ноҳукумат нотижорат ташкилоти бу – жисмоний ва (ёки) юридик шахслар томонидан ихтиёрийлик асосида ташкил этилган, даромад (фойда) олишни ўз фаолиятининг асосий мақсади қилиб олмаган ҳамда олинган даромадларни (фойдани) ўз қатнашчилари (аъзолари) ўртасида тақсимламайдиган ўзини ўзи бошқарувчи ташкилот» деб тарифлайди².

Шундай қилиб, тегишли тартибда давлат рўйхатидан ўтган нодавлат тижорат ва нодавлат бошқа қонуний ташкилотнинг мансабдор шахси ЖКнинг 192⁹-моддаси бўйича жиноят субъекти бўлади. Айни вақтида давлат ва давлат иштирокидаги ташкилот мансабдор шахслар мазкур модда бўйича жиноят субъекти бўлмайди.

Устав капиталида давлат улуши мавжуд бўлган тижорат ташкилоти, шунингдек давлат органи ёки давлат ташкилоти томонидан тўлиқ ёки қисман ташкил этилган ёки ташкил этилган нотижорат ташкилот давлат иштирокидаги ташкилот деб тушунилади ҳамда давлат органи ҳамда устав капиталида давлат улуши бўлган тижорат ва нотижорат ташкилотларнинг мансабдорлари ЖКнинг 192⁹-моддасига субъект бўлмайди.

Нодавлат секторда порахўрлик жиноятнинг ижтимоий хавфлилиги жиҳатига тўхталадиган бўлсак, бу борада қайд қилиш лозимки, коррупциявий жиноятлардан энг кенг тарқалган ва хавфлиси порахўрликдир. У давлат ҳокимияти асосларига тажовуз қилади, давлат ва маҳаллий органлар ва муассасаларнинг нормал бошқарув фаолиятини бузади, уларнинг обрўсига путур етказди, фуқароларнинг ҳуқуқий онгини бузади, уларда мансабдор шахсларга пора бериш орқали шахсий ва жамоавий манфаатларни қондириш имконияти тўғрисида тасаввур яратади, рақобатга тўсқинлик қилади ва иқтисодий ривожланишга тўсқинлик қилади.

Тижоратда пора эвазига оғдириб олиш жинояти ижтимоий табиати, жиноятнинг обектив томонига кўра, пора бериш ва олиш жиноятига ўхшаш бўлиб, фарқи юқорида қайд қилиб ўтганимиздек, нодавлат сектордаги порахўрлик давлат органлари тизимидан ташқарида нодавлат тижорат ташкилоти ва нодавлат бошқа ташкилот мансабдор шахси томонидан содир этилади, бу эса ушбу жиноят таркибини хусусиятларини, шахсларнинг жиноий жавобгарлигини амалга оширишни белгилайди.

Нодавлат секторда пассив порахўрлик субъектининг белгиларини таҳлил қилиш шуни кўрсатдики, булар тижорат ёки бошқа ташкилотда бошқарув функцияларини бажарадиган шахслар, яъни мулкчилик

---

¹ Нариманов Б.А. Ўзбекистонда нодавлат нотижорат ташкилотларининг ташкилий-ҳуқуқий асосларини такомиллаштириш. ю.ф.ф.д. (PhD) диссертацияси Автореф.Т.: – 2020. Б.12

² Ўша манба Б.19

шаклидан қатъи назар, нодавлат тижорат ташкилотида ташкилий-маъмурий ёки маъмурий-иқтисодий функцияларни амалга оширадиган доимий, вақтинча ёки махсус орган томонидан, давлат улуши бўлмаган тижорат ташкилотида ёки давлат органи, маҳаллий ўзини - ўзи бошқариш ораганлари ёки давлат ёки муниципал муассаса бўлмаган нодавлат нотижорат ташкилотларида бошқарув функцияларини бажарадиган шахслар ҳисобланади. Тижорат ташкилотларида бажариладиган ташкилий-маъмурий ва иқтисодий функцияларнинг ўзига хос мазмуни ташкилотнинг Уставларида, бошқа таъсис ҳужжатларида кўрсатилади.

Нодавлат секторда содир этиладиган коррупциявий жиноятлар ҳақида гап кетганда, бу борада С.Д.Красноусов нодавлат секторда содир этиладиган коррупциявий жиноятларини иккига бўлиб, ўрганишни таклиф қилади. Жумладан: 1) нодавлат сектор мансабдор шахсларининг ваколатини суиистеъмол қилиш билан боғлиқ жиноятлар; 2) нодавлат секторда порахўрлик (тижоратда пора эвазига оғдириб олиш) билан боғлиқ жиноятлар.¹ Худди шунга ўхшаш фикрни профессор В.И.Омигов ҳам билдирган.²

Мазкур жиноятлардан нодавлат тижорат ва бошқа нодавлат ташкилотларининг нормал фаолиятига тажовуз қиладиган жиноят бу нодавлат секторда порахўрлик (тижоратда пора эвазига оғдириб олиш) ҳисобланади.

В.К.Максимов нодавлат тижорат ёки бошқа нодавлат ташкилотлардаги коррупцияни қуйдагича таснифлайди:

- 1) ҳудудий қамров кўлами бўйича (ички ва халқаро);
- 2) субъектлар даражаси бўйича (бошланғич ёки индивидуал, шунингдек, юқори ёки институционал)³.

БМТнинг Коррупцияга қарши Конвенциясида хусусий секторда содир этиладиган жиноятларни иккитасига эътибор қаратилган:

1. Хусусий секторда порахўрлик (21-модда);
2. Хусусий секторда мулкни ўғирлаш (22-модда).

Нодавлат секторда порахўрликнинг ижтимоий хавфли жиҳатлари қуйидагилардан иборат:

---

¹ Красноусов С.Д. Коммерческий подкуп как форма коррупции в частном секторе: понятие и противодействие Автореф. Дис. на соискание ученой степени к.ю.н Владивосток – 2012; Красноусов, С.Д. Коммерческий подкуп как форма коррупции в частном секторе (понятие и противодействие) / С.Д. Красноусов. – М., 2014.-160 с.

² Омигов В.И., Яковлев Д.В. Коммерческий подкуп: уголовно-правовая и криминологическая характеристики // Пробелы в российском законодательстве №2., 2010

³Максимов В. К. Понятие коррупции (криминологический аспект) и меры ее предупреждения в государственном аппарате: дисс. ... канд. юрид. наук. Автореф. М., 2005.; Максимов, С.В. уголовная ответственность за злоупотребление полномочиями лицами, выполняющими управленческие функции в коммерческих и иных организациях, и коммерческий подкуп / С.В. Максимов //Уголовное право.- 1999.- №1. –С.8-16.

- пора олган нодавлат сектордаги мансабдор шахс шартнома бўйича пудратчини танлашда дастурнинг нарх-сифат нисбати нуқтаи назаридан энг самаралисига устунлик бермайди, балки шахсий мақсадлар учун пора берган ташкилотга шароит яратадиган дастурни танлайди;

- нодавлат сектор мансабдор шахсига ноқонуний ҳақ тақдим қилган шахс эса, бошқа номзодларни танлов (масалан, ишга жойлашиш) иштирокчилари сонига киритишни истисно қилади;

- нодавлат сектордаги порахўрликнинг ортиши нодавлат тижорат ва бошқа нодавлат ташкилотнинг обрўсига путур етказиб, уни нормал ишлашига таъсир қилади (масалан инвестицион жозибадорлигига салбий таъсир қилади);

Шу билан бир қаторда нодавлат сектордаги порахўрлик натижасида давлат ва фуқароларга зарар етиши мумкин.

Нодавлат тижорат ташкилотидаги коррупция давлатнинг иқтисодий ривожланишга тўсқинлик қилади. Бу эса, ўз навбатида инвесторлар қизиқишининг пасайишига таъсир қилиб, мамлакатимиз иқтисодиётига инвестицияларга бўлган ишончни пасайтиради. Коррупция нодавлат тижорат ташкилотнинг нормал фаолиятига зарар етказади, бу эса нархларнинг ошишига ва (ёки) товарлар, ишлар ва хизматлар сифатининг пасайишига олиб келади.

Нодавлат секторда коррупцияни олдини олиш масаласи ҳақида гап кетганда, бу борада мамлакатимиз тарихида илк бор 2017 йил 3 январда қабул қилинган "Коррупцияга карши курашиш тўғрисида"ги Қонунинг 20-моддасида: ижтимоий-иқтисодий ривожланиш ва тадбиркорлик соҳасида коррупциянинг олдини олишга доир чора-тадбирлар белгиланган бўлиб, улар қуйидагилардан иборат:

- маъмурий ва бюрократик тўсиқларни бартараф этиш, рўйхатга олиш, рухсат этиш ва лицензияга доир тартиб-таомилларни соддалаштириш ҳамда уларнинг тезкорлигини ошириш;

- давлат органларининг назорат-текширув вазифаларини мақбуллаштириш, тадбиркорлик субъектларининг фаолиятини текшириш тизимини такомиллаштириш, уларнинг фаолиятига қонунга хилоф равишда аралаштиришга йўл қўймаслик;

- давлат органлари ва тадбиркорлик субъектлари ўртасидаги ўзаро муносабатларнинг масофавий шакллари кенг жорий этиш;

- тадбиркорлик фаолиятини олиб бориш учун тенг шарт-шароитлар яратиш ва инсофсиз рақобатга йўл қўймаслик;

- давлат харидларининг самарали ҳуқуқий механизмларини жорий этиш, давлат харидларини жойлаштиришда ошкоралик, шаффофликни таъминлаш ҳамда рақобат муҳитини қўллаб-қувватлаш;

- таълим, соғлиқни сақлаш, ижтимоий таъминот, коммунал хизмат кўрсатиш соҳасида ва ижтимоий-иқтисодий ривожланишнинг бошқа соҳаларида аҳоли учун адолатли шарт-шароитларни ҳамда тенг

имкониятларни яратиш, коррупцияга оид ҳуқуқбузарликларга йўл қўймаслик;

- нодавлат ташкилотларда коррупцияга қарши курашишнинг самарали механизмларини жорий этиш.

Шунингдек, қонунчиликда ижтимоий-иқтисодий ривожланиш ва тадбиркорлик соҳасида коррупциянинг олдини олишга доир бошқа чора-тадбирлар ҳам назарда тутилиши мумкинлиги белгиланган.

Юқоридагилардан шундай хулоса қилиш мумкинки, нодавлат секторда порахўрлик тижорат ёки бошқа ташкилотларда хизмат қилиш манфаатларига тажовуз қиладиган, ўхшаш жиноятлардан ажратиб турадиган мустақил ўзига хос хусусиятларга эга бўлган ижтимоий хавфли жиноятлардан бири ҳисобланади.

THEORETICAL AND LEGAL ASPECTS OF THE FIGHT AGAINST BRIBERY

Odilov Muhammadrashodkhon Sarvarjon ugli

Independent researcher of Law Enforcement

Academy of the Republic of Uzbekistan

Annotation. *During the implementation of reforms in this direction, special attention was paid to the issue of incorporation of internationally recognized norms into national legislation. In the current legislation, there are problems such as the lack of regulatory definitions of a number of concepts related to corruption crimes, as well as the fact that corruption acts are not sufficiently covered by criminal law, which is an obstacle to achieving the intended result. combating corruption and further improving Uzbekistan's position in international rankings in this regard. This article analyzes the interpretation of the concept of bribery as a form of corruption in our national legislation and the attitude of scientists to this concept.*

Keywords: *corruption, fight against corruption, international rating, bribery, judicial system.*

The fight against corruption by government agencies in order to increase the legal consciousness and legal culture of the population, implement measures to prevent corruption in all spheres of state and public life, timely identify corruption-related offenses, and suppress them, and the elimination of the causes and conditions conducive to corruption is carried out through such measures as ensuring the principle of inevitability of responsibility for committing offenses.

Bribery at the present stage of transition to market relations threatens the economic, social and spiritual life of society, and also slows down the development of the country. Since the early days of independence, as part of the overall strategy of building a democratic state and a strong civil society, several practical measures have been taken to ensure the rule of law, protect the rights and freedoms of citizens, reform the judicial system and combat bribery.

It is also important to note that the state, structure and dynamics of bribery are not directly dependent on the efforts of law enforcement agencies aimed at combating it. In this regard, along with the criminal legal aspect, it is necessary to study the criminological aspect of bribery. Within the framework of this aspect, it is very significant to study changes in the methods and circumstances of bribery, the characteristics of the persons committing it, in order to develop fundamentally new approaches to combating bribery, including its prevention and making appropriate changes to legal policy and law enforcement practice.

Today we can witness that the position of the Republic of Uzbekistan in international rankings has improved to a certain extent. For example, in the Corruption Perceptions Index of the anti-corruption organization Transparency International in 2021, the Republic of Uzbekistan took 140th place out of 180 countries with 28 points, and at the end of 2022, 126th place out of 180 countries with 31 points was considered worthy.

However, the point of view presented and considered a priority in the legal literature does not completely exclude the legitimacy of another point of view, even based on a broader approach within the framework of traditional criminal law analysis. This approach more fully and accurately takes into account the essence and nature of the phenomenon, the actual manifestations of bribery in practice¹. In fact, the concept of “bribery” is considered to cover independent but interrelated crimes. “Bribery,” unlike most other crimes, presupposes the presence of at least two subjects of the crime (either a bribe giver and a bribe taker, or a bribe giver and an intermediary). In other words, in this entire crime, the criminal activities of several subjects are combined with a single criminal goal and complement each other.

In the context of criminal legal analysis, it is legitimate to use the concept of “bribery” as a complex concept. Actually, it is in this sense that this concept becomes more accessible in scientific circles. In general, the collection of terms in criminal law is changing significantly with the emergence of new terms and the enrichment of traditional concepts.

The importance of correctly identifying the object of bribery is as follows:

- to separate this group of attacks from related crimes and to separate into a separate chapter of the Criminal Code the rules providing for liability for their commission;
- ensure the correct qualification of socially dangerous acts committed by officials;
- ensure compliance with the principle of justice in practice;
- determine the direction of preventive measures in order to eliminate the conditions that contributed to the commission of these crimes.

---

¹ Волженкин Б.В. Служебные преступления: Комментарий законодательства и судебной практики. – СПб.: «Юридический центр Пресс», 2005. – С. 125. (Volzhenkin B.V. White-collar crimes: Commentary on legislation and judicial practice. – St. Petersburg: “Legal Center Press”, 2005. – P. 125.)

Some scientists argue that such circumstances do not occur when power is abused by commercial structures having managerial functions and public relations employees, citizens united in public organizations or owners¹.

In criminal law, the subject of a bribe is usually understood as the receipt of a reward for which an official “surrenders” or performs or does not perform in the interests of the bribe giver certain actions that the official should or could have performed using his official position.

When committing bribery, the subject of receiving a bribe and giving a bribe in the broadest sense is any material benefit, including property rights and obligations. For example, releasing a bribe-taker from paying a debt and returning property given for temporary use to the owner. First of all, the illegal acceptance of material assets includes goods and materials of the material world that have exchange and consumer value: money, bonds, savings books in the name of the bribe-taker or bribe-giver, securities (bills, checks, shares, deposits and certificates of deposit), household appliances, cars, furniture, precious stones and metals, rare items, etc².

The benefits of ownership also occur when valuable items are sold at low prices. Even when the bribe-taker partially pays for the work done, he receives illegal payment. For example, unjustified employment, obtaining a fake diploma or work book is considered bribery. Also, free food in an expensive restaurant, giving gifts to an official is considered a bribe.

In some cases, depending on the nature of the material benefit, the subject of the bribe may be transferred to an official without obtaining the right of temporary use. For example, a car transferred to an official for a certain period under a power of attorney should also be recognized as the subject of a bribe. An apartment or country house provided for temporary residence without rent is also a bribe. In other words, the subject of bribery is varied.

In the scientific literature, various opinions have been expressed regarding the expansion of the list of supposed property benefits that can be the subject of bribery, including the inclusion of both material and intangible benefits in such benefits.

In the criminal law of some foreign countries, when determining the subject of bribery, benefits are not divided into tangible and intangible. For example, in US judicial practice and in the opinion of most criminologists, a

---

¹ Феоктистов В.Л. Некоторые вопросы ответственности за взяточничество и коммерческий подкуп. // Коррупция – политические, экономические, организационные и правовые проблемы.- М., Юрист. 2001. – С. 373-377 (Feoktistov V.L. Some issues of liability for bribery and commercial bribery. // Corruption - political, economic, organizational and legal problems. - М., Lawyer. 2001. – P. 373-377.).

² Zufarov P.A. Проблемы наказуемости взяточничества в свете либерализации уголовного законодательства. // Ўзбекистон Республикаси Олий Судининг Ахборотномаси. –2002. – № 3-4. – С. 52 (Zufarov R.A. Problems of the punishability of bribery in the light of liberalization of criminal legislation. // Uzbekistan Respublikasi Oliy Sudining Akhborotnomasi. –2002. – No. 3-4. – P. 52.).

bribe is considered to be a service or, in general, “any item of material value”¹. A bribe does not necessarily have to have a certain monetary value. It should have sufficient value only in the eyes of the bribe recipient.

“Criminal-legal and criminological characteristics of corruption-related crimes” is due to the fact that they talk a lot about corruption in the modern world, but this cannot really contribute to finding adequate means and methods to counter this social evil. However, corruption is not exclusively a Russian phenomenon, as confirmed by recent revelations in a number of European countries at the highest echelons of power.

For example, in Italy, the country’s former Prime Minister Silvio Berlusconi was convicted in April 2014 of corruption in business (even before becoming prime minister), to serve a suspended sentence in the form of community service in a nursing home, and in Romania the court also sentenced the country's former Prime Minister A.Nastase to four years in prison for bribery².

Most theorists oppose the recognition of intangible services as the subject of bribery, arguing that the subject of bribery can be money and material goods³. At the same time, in our opinion, if the bribe-giver pays for the sexual services of a prostitute, and the bribe-taker uses these services, they should be recognized as the subject bribes. It is known that this idea does not find full support among scientists and practitioners, but this theory also has its supporters in the legal literature. For example, according to Khomich V.M. there are sufficient grounds to believe that sexual services knowingly provided to an official are economically beneficial.

ПРОКУРАТУРА ОРГАНЛАРИ ФАОЛИЯТИНИ ТАШКИЛ ЭТИШДА МУСТАҚИЛЛИК ПРИНЦИПИНИНГ ЎЗИГА ХОС ХУСУСИЯТЛАРИ

Назаров Фарходжон Абдувахобович,
Ўзбекистон Республикаси Ҳуқуқни муҳофаза
қилиш академияси кафедра бошлиғи,
мустақил тадқиқотчи

Аннотация. Прокуратура органлари фаолиятини самарали амалга оширишда мустақиллик принципи муҳим аҳамиятга эга ҳисобланади. Мазкур мақолада мустақиллик принципининг ўзига хос жиҳатлари илмий асослантилган ҳолда таҳлил қилинган. Шунингдек, мустақиллик принципининг зарурати ҳамда ҳуқуқий

¹ Абдурасулова К.Р. Понятие коррупции и актуальные вопросы борьбы с ней. Коррупцияга қарши кураш муаммолари: миллий ва халқаро тажриба. Халқаро илмий-амалий семинар материаллари. – Т.: Chashma Print MCHJ. 2010 – С.39 (Abdurasulova K.R. The concept of corruption and current issues in the fight against it. – Т.: Chashma Print MCHJ. 2010 – P.39)

² <http://www.bbc.co.uk>.

³ Хомич В.М. Взятничество через призму уголовного закона и судебной практики. Судовы веснік. Минск. – №2, 2003. – С.125 (Khomich V.M. Bribery through the prism of criminal law and judicial practice. Ship's newsletter. Minsk. – No. 2, 2003. – P. 125).

кафолатлари билан биргаликда унинг сиёсий ва бошқа асослари ҳақида ҳам фикр юритилган. Бу борада мустақиллик принципини ҳуқуқий жиҳатдан мустаҳкамлаш бўйича таклиф ва тавсиялар ишлаб чиқилган.

Калит сўзлар: прокурор, прокуратура фаолияти, фаолиятни ташкил этиш, прокуратура фаолиятини ташкил этиш принциплари, мустақиллик, қонунийлик, ички мустақиллик, ташқи мустақиллик, ҳисобдорлик.

Аннотация. Принцип независимости важен для эффективного осуществления деятельности прокуратуры. В данной статье с научной точки зрения анализируются конкретные аспекты принципа независимости. Также, наряду с необходимостью и правовыми гарантиями принципа независимости, обсуждались также его политические и другие основы. В связи с этим разработаны предложения и рекомендации по правовому закреплению принципа независимости.

Ключевые слова: прокурор, деятельность прокуратуры, организация деятельности, принципы организации деятельности прокуратуры, независимость, законность, внутренняя независимость, внешняя независимость, подотчетность.

Annotation. The principle of independence is important for the effective implementation of the activities of the prosecutor's office. This article analyzes specific aspects of the principle of independence from a scientific point of view. Also, along with the necessity and legal guarantees of the principle of independence, its political and other foundations were also discussed. In this regard, proposals and recommendations have been developed for the legal consolidation of the principle of independence.

Key words: prosecutor, activities of the prosecutor's office, organization of activities, principles of organization of the activities of the prosecutor's office, independence, legality, internal independence, external independence, accountability.

Прокуратура органларининг мустақиллиги прокуратура фаолиятини ташкил этиш ва прокурор назоратини амалга оширишда муҳим ўринга эга бўлган конституциявий принциплардан ҳиссобланади.

Зеро, Ўзбекистон Республикасининг янги таҳрирдаги Конституциясининг 144-моддасига кўра, прокуратура органларининг ягона марказлаштирилган тизимига Ўзбекистон Республикасининг Бош прокурори бошчилик қилиши, Қорақалпоғистон Республикасининг прокурори Ўзбекистон Республикасининг Бош прокурори билан келишилган ҳолда Қорақалпоғистон Республикасининг олий вакиллик органи томонидан тайинланиши, вилоятларнинг прокурорлари, туман ва шаҳар прокурорлари Ўзбекистон Республикасининг Бош прокурори томонидан тайинланиши каби муҳим нормалар мустаҳкамлаб қўйилган бўлиб,¹ ушбу нормалар прокуратура органларининг мустақиллигини таъминлашда муҳим кафолат вазифасини бажаради.

Юридик адабиётларда прокуратура органлари фаолиятидаги мустақиллик принципини ҳар бир прокурор ва терговчи ўзининг барча қарорлари ва ҳаракатларини фақат қонун ҳужжатлари, ички ишончи ҳамда ўтказилган текшириш ва тергов материаллари асосида тўлиқлик,

---

¹ Ўзбекистон Республикаси Конституцияси // 2023 йил 30 апрель куни ўтказилган Ўзбекистон Республикаси референдумида умумхалқ овоз бериш орқали қабул қилинган. <https://lex.uz/docs/6445145#6446164>

ҳар томонлама ва холислик талаблари асосида амалга ошириши эканлиги кўрсатилади.¹

Бироқ юқорида мамлакатимиз Асосий Қонунида мустақкамлаб қўйилган прокуратура органлари фаолиятининг мустақиллиги билан юридик адабиётларда илгари сурилган “мустақиллик” тамойилини фаолият доираси нуқтаи назаридан таҳлил қилган ҳолда, уни ташқи ва ички мустақилликка ажратиш мумкин, деган хулосани илгари суриш мумкин бўлади. Бунда, прокурорларнинг **ички мустақиллиги** – ўз вазифаларида шаффофлик ва адолатлилик, иш фаолиятини баҳолаш, ишга қабул қилиш, лавозимга кўтариш, ишдан бўшатиш ва иш ҳақи масалалари билан боғлиқ мустақилликни ўз ичига олади.

Ташқи мустақиллик эса, прокуратуранинг “учта ҳокимият” тизимига кирувчи барча органлардан ва бошқа субъектлардан мустақил фаолият кўрсатишида намоён бўлади.

Прокуратура фаолиятида мустақиллик тамойилига риоя қилиш **прокурорнинг сиёсий мустақиллигини ҳам** талаб қилади. Прокуратура фаолиятига сиёсий таъсир кўрсатиш эҳтимолини истисно қилиш учун ходимлар хизматни ўташ даврида сиёсий партияларга аъзоликни тўхтатиб туришлари лозимлиги “Прокуратура тўғрисида”ги Қонуннинг 5-моддасида мустақкамланган.

Шу ўринда, прокуратура органларининг ваколатлари ва мажбуриятлари фақат қонун ҳужжатлари билан белгиланишини назарда тутган ҳолда, фаолиятни белгиловчи муҳим мезон – “қонунийлик” тамойили ҳам “прокурорнинг мустақиллиги”ни реал таъминланмасдан туриб амал қилиш имкони бўлмайди.

Қонунга биноан, прокуратура органларининг ходимлари ўз фаолиятларида Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси ҳамда бошқа қонунларнинг талабларига аниқ риоя этишлари ва уларни бажаришлари шарт.

Қонунларни аниқ бажариш ва уларга риоя этишдан ҳар қандай чекиниш, қандай асосларга кўра амалга оширилишидан қатъи назар, қонунни бузиш деб ҳисобланади ва белгиланган жавобгарликка сабаб бўлади.

Маълумки, прокурорлар зиммасига, қонунлар ижроси устидан назорат борасидаги катта ваколатлари билан бирга, Конституция ва қонунларга риоя этиш бўйича жиддий масъулият ҳам юклатилган ҳамда жавобгарликнинг асослари анчайин қатъий белгиланган.

Дарҳақиқат, прокуратура қонунлар ижроси устидан назорат олиб боришда фақат қонунга таяниши ва ваколат доирасидан заррача четга чиқмаслиги лозим.

---

¹ Осипян С.А. Российский федерализм и конституционно-правовой статус прокуратуры: концептуальные проблемы // Диссертация соиск. учен. степ. доктора юридических наук. - Москва, 2006. // <https://www.dissercat.com/content/rossiiskii-federalizm-i-konstitutsionno-pravovoi-status-prokuratury-kontseptualnye-problemy>.

Бу борада Ю.Э.Винокуровнинг фикрига кўра, “Мустақиллик тамойили ўта муҳим давлат ва сиёсий аҳамиятга эга бўлиб, унга доимий риоя қилинган тақдирдагина прокуратура органлари жамиятда қонун устуворлигини ва яхлитлигини таъминлашни, фуқароларнинг ҳуқуқларини, шунингдек, давлат ва жамият манфаатларининг самарали ҳимоя қилинишини таъминлайди”¹.

Ўзбек ҳуқуқшуноси З.С.Ибрагимовнинг таъкидлашича, “Мустақиллик тамойили прокуратура органлари учун алоҳида аҳамият касб этади. Ўзбекистон Республикаси ... ҳуқуқий ва адолатли давлатчилик тузумини барпо этишга киришган дастлабки кунларданоқ, прокуратура органларининг фақат қонунга асосланган ҳолда фаолият кўрсатиши белгиланди. Бу эса, ўз навбатида, прокуратура органларини партия қўмиталари ва маҳаллий ҳокимият идораларининг таъсиридан халос этди”².

Яна бир ҳуқуқшунос олим О.М.Мадалиев эса, “Мустақиллик тамойили – бу прокурорлар томонидан ўзларининг барча функционал қарор ва ҳаракатларини қонунга асосан олиб боришларидир (назоратни амалга ошириш, тергов олиб бориш ва б.)”³, деб қайд этган.

“Мустақиллик” тамойилига берилган таъриф ва унинг аҳамияти ҳақидаги юқоридаги олимларнинг фикрини қувватлаган ҳолда, қўшимча қилмоқчимиз – прокурор фаолиятига аралашув, тўсқинлик ёки бошқа шу каби хатарлар унинг функциясини “қонуний” ва “самарали” амалга оширишига тўсиқ ҳисобланади.

Шу нуқтаи назардан, албатта, ҳар бир прокурор ўз фаолиятида мустақил бўлиб, фақат қонунлар ва уларга мувофиқ чиқарилган Ўзбекистон Республикаси Бош прокурорининг буйруқлари ва кўрсатмаларига асосланиши лозим.

Прокуратура органларига ҳар қандай шаклдаги босим бўлмаслиги керак. Бунда, нафақат маҳаллий давлат ҳокимияти органлари, жамоат бирлашмалари, оммавий ахборот воситалари, уларнинг вакиллари ва мансабдор шахслари, балки, олий давлат ҳокимияти ва бошқаруви органлари томонидан ҳам ноқонуний таъсир ўтказилишига йўл қўйилмаслиги лозим.

Бизнингча, прокурорнинг бевосита вазифаси – қонун устуворлигини таъминлаш функцияси хусусиятидан келиб чиққан ҳолда, прокуратуранинг ўз фаолиятида имкон қадар мухтор ва мустақил ваколатларга эга бўлиши мақсадга мувофиқ деб ҳисоблаймиз.

---

¹ Прокурорский надзор / Под ред. Винокурова Ю.Е. – М., 2004. 40 с.

² Ибрагимов З.С. Мустақиллик ва Ўзбекистон Республикаси прокуратураси (истиклол йилларидаги ҳуқуқий мақоми ривожланишининг қиёсий таҳлили) \ - Т.: “Ношир” 2011. – Б.183.

³ Мадалиев О.М. Прокурор назорати. Дарслик. Умумий қисм. -Т.: ТДЮИ нашриёти, 2009. – Б.106.

Умуман олганда, мустақиллик тамойили прокурорлар зиммасига юклатилган вазифаларнинг фақат қонун асосида, тўлиқ ва самарали амалга оширишларига имкон яратиб берадиган ҳуқуқий мезондир.

Таъкидлаш жоизки, ҳозирги кунда амалиётимизда прокурорларнинг мустақиллигини таъминлашда бир қанча муаммолар кузатилмоқда.

Жумладан, мустақиллик тамойилини амалда таъминланиши мавзусида ўтказилган сўровда қатнашган респондентларнинг аксарияти (71 фоизи) прокуратура ўз фаолиятини мустақил ва холис амалга оширишига айрим тўсиқлар мавжудлигини таъкидлашган.

Албатта, прокурорнинг мустақиллиги унинг чексиз ваколатларга эга бўлиш имконини ёки шунга интилишини англатмайди, балки, унинг ҳисобдорлиги давлат бошқаруви тизимида маълум бир идоранинг мутлақ ваколатларга эга бўлиб қолишидан ва ҳокимият мувозанатини бузилишидан сақлаб туради.

Айнан прокурорнинг мустақиллиги ва ҳисобдорлиги ўртасидаги узвийлик ва мақбул мувозанат борасида қатор илмий тадқиқотлар ўтказилган.

Кўплаб Ғарб давлатлари олимлари прокурор мустақиллиги ва ҳисобдорлиги ўртасида оқилона мувозанат сақланиши лозим¹, деб ҳисоблашади. Яна бир гуруҳ олимлар прокурор ҳисобдорлиги суд жараёнидан ташқари бошқа барча ҳолатларда бўлиши лозим²лигини таъкидлашади.

Бу борада АҚШлик олимлар Jerg Gutmann ва Stefan Voigtнинг прокурор мустақиллиги (prosecutorial independence – PI) ва ҳисобдорлиги (prosecutorial accountability – PA)ни ўлчаш ҳамда уларнинг ўзаро таъсири юзасидан олиб борган тадқиқотини анчайин аҳамиятли деб ҳисоблаш мумкин.

Уларнинг таъкидлашича, “Прокурор мустақиллиги – қонун устуворлигини амалга ошириш учун муҳим шартдир. Агарда, прокуратура ҳукуматдан мустақил бўлмаса, унда айрим шахсларнинг мавқеи қонун устуворлигидан устун келади ва натижада ҳукумат жинойй жавобгарликка кимни тортиш ёки тортмаслик масаласига таъсир кўрсата бошлайди.

Шу билан бирга, агар прокурорлар айбдор шахсларни жинойй таъқиб қилмаслик ёки ноқонуний айбловни илгари суриш бўйича коррупцияга йўл қўйсалар, прокурор мустақиллигининг, ҳаттоки, юқори даражасида ҳам, мансабдор шахсларга қарши жинойй ишларни юритиш самарали бўлмайди”³.

¹ Di Federico, Giuseppe. 1998. “Prosecutorial Independence and the Democratic Requirement of Accountability in Italy: Analysis of a Deviant Case in a Comparative Perspective.” *British Journal of Criminology* 38 (3): 371–87

² Gordon, Sanford C. 2009. “Assessing Partisan Bias in Federal Public Corruption Prosecutions.” *American Political Science Review* 103 (4): 534–54

³ Jerg Gutmann, Stefan Voigt. October 11, 2019. “The Independence of Prosecutors and Government Accountability” by the University of Chicago. // [Электрон манба].URL:

Мазкур олимларнинг тадқиқотида, “прокурорлар мустақил эмаслиги” ва “прокурорлар коррупциялашганлиги” ҳолатининг жиноий таъқиб тизимига нисбатан салбий таъсирига оид сўровлар натижаларини World Justice Project (Жаҳон адолат лойиҳаси)нинг доимий кўрсаткичларига жамлаш орқали прокурорлар мустақиллиги (PI) ва ҳисобдорлиги (PA) даражаси аниқланади.

Қизиқарлиси, ушбу адабиётдаги мезонларга асосан тузилган рейтингда Ўзбекистон прокуратураси 99 та давлат ўртасида прокурорлар мустақиллиги (PI) бўйича 41 ўрин, ҳисобдорлиги (PA) бўйича эса 28 ўринни эгаллаган.

Шу жойда, муаллифлар маълумотлар тўлиқ ва етарли эмаслиги нуқтаи назаридан ушбу ўлчовнинг ҳақиқий вазиятга мос келмаслигининг эҳтимоли ҳақидаги жиддий хавотирларини¹ баён қилганликларини қайд этиб ўтмоқчимиз.

Бундан ташқари, van Aaken ва бошқа муаллифлар ўзларининг тадқиқот ишида прокурор мустақиллигининг давлат секторидаги коррупцияга таъсирига алоҳида эътибор қаратишган.

Уларга кўра, прокурорлар ҳукумат таъсиридан мустақил бўлсаларгина, мансабдор шахслар содир этган жиноятлари учун юқори эҳтимол билан жавобгарликка тортиладилар. Жавобгарликнинг йўқлиги эса, жиноятни келгусида ҳам содир этиш хавфини оширади.

Бу олимлар прокурор мустақиллигининг икки мезони, яъни “de jure” ва “de facto”ни илгари суришган ва уларнинг тадқиқоти фақатгина “de facto” прокурор мустақиллигининг юқори даражаси давлат секторидаги коррупция эҳтимолининг даражасини пасайтиришини кўрсатган².

Ҳақиқатан ҳам, прокурор мустақил бўлсагина, мансабдор шахсларнинг ноқонуний ҳаракатларига нисбатан муросасиз кураша олади. Бу жараён, айниқса, коррупциянинг олдини олишда катта самара беради.

Шунингдек, прокурорнинг мустақиллиги ва ҳисобдорлиги ўртасида оқилона мувозанат бўлиши керак, ва унинг қай даражада оқилона ва самарали эканлиги масаласи реал вазиятдан келиб чиққан ҳолда юқоридаги каби илмий тадқиқотлар асосида ўлчаниши, баҳолаб борилиши ва шу асосда зарур тўхтам ва ечимларга келиниши мақсадга мувофиқ бўлади.

Бошқача айтганда, прокурорлар ҳар қандай ноқонуний аралашувдан мустақил бўлсаларда, лекин улар пора олишга ёки бошқа ноқонуний коррупциявий йўллар билан бойишга мойил бўлсалар, назорат,

---

<https://www.journals.uchicago.edu/doi/pdf/10.1086/703749>.

¹ Jerg Gutmann, Stefan Voigt. October 11, 2019. “The Independence of Prosecutors and Government Accountability” by the University of Chicago. // [Электрон манба]. URL: <https://www.journals.uchicago.edu/doi/pdf/10.1086/703749>.

² van Aaken, Anne, Lars P. Feld, and Stefan Voigt. 2010. “Do Independent Prosecutors Deter Political Corruption? An Empirical Evaluation across Seventy-Eight Countries.” American Law and Economics Review.

масъулият ёки жавобгарлик механизми мавжуд эмаслиги оқибатида, тизим, шубҳасиз, ҳеч қачон ҳолис бўлмайди ва адолат тамойили прокуратуранинг ўзида бузилади.

Шу боис, ҳисобдорликни тўғри ўрнатишдаги асосий масала унинг кўзланган мақсадга қанчалик мослиги, самарали йўлга қўйилганлиги, айнқса, жамоатчилик назорати каби таъсирчан воситалар билан ўзаро мувофиқлиги таъминланганлиги каби қатор омиллар билан боғлиқдир.

Масалан, прокуратуранинг жамоатчилик олдида ҳисобдорлигини етарли эмаслиги ҳам унинг ўзида коррупция ва бошқа қонунбузарликлар хавфининг кучайишига сабаб бўлади.

Фикримизча, ҳар қандай ҳолатда ҳам прокурор мустақиллигининг чегараси ва ҳисобдорлиги даражаси ва меъёри фақат қонун билан қатъий ва аниқ белгиланиши ҳамда амалда (“de facto”) ҳам ҳуқуқий норма белгилаган чегара доирасидан умуман четга чиқмаслиги керак.

Прокурорнинг ҳисобдорлиги, агарда у ҳуқуқий жиҳатдан оқилона тартибга солинган ва ушбу тартиб ҳақиқатда амал қилган тақдирда унинг мустақиллигига тўсиқ бўлмайди.

Ушбу мавзуда ўтказилган сўровда иштирок этган респондентларнинг асосий қисми (57 фоизи) “мустақиллик” ва “ҳисобдорлик” тамойиллари ўзаро оқилона узвийликда прокуратура фаолиятидаги қонунийлик ва самарадорликни таъминлайди деб таъкидлашган.

Прокуратура органларида мустақиллик тамойилининг аҳамияти давлатчилик институтларининг тобора ривожланиши билан бутун дунё мамлакатларида ортиб бормоқда.

Прокуратура органи ва унинг фаолияти мустақиллиги тамойили ҳар қандай мамлакат учун ўта муҳим аҳамиятига эга, чунки, давлат органи сифатида фақат ташкилий ва функционал мустақилликка эга бўлган прокуратурагина Конституция талабларига риоя этилишини назорат қилиш бўйича ўзига юклатилган вазифаларни тўлақонли бажара олади.

Бундан ташқари, прокуратура органлари фаолияти қонун билан белгиланган чекловларни истисно қилганда ошкора амалга оширилиши лозим.

Қонунчиликка мувофиқ, прокуратура органлари қонунларнинг ижро этилишини назорат қилиш ва жинойтчиликка қарши курашга доир фаолияти тўғрисида жамоатчиликни мунтазам хабардор қилиш, ўзининг фаолияти тўғрисидаги ахборотдан жисмоний ва юридик шахсларнинг фойдаланишини қонун ҳужжатларида белгиланган тартибда таъминлаш йўли билан ўз фаолиятини ошкора амалга оширади.

Яъни, прокуратура иш фаолиятини қонунда белгиланган (рухсат берилган) доирада аҳоли ва оммавий ахборот воситалари вакиллари учун очиқ маълумот ва ахборот олиш имкониятини яратган ҳолда олиб боришлари шарт.

Прокуратура органларида ишларни ташкил этишда соҳавийлик, минтақавийлик тамойиллари, вазифаларни тақсимлаш, режалаштириш, таҳлил, баҳолаш усуллари қўлланилади.

Хулоса қилиб айтганда, прокуратура органлари қонун ҳужжатларида белгиланган мақсад ва вазифаларини амалга ошириш учун ўз фаолиятини раҳбарий меъёрлар – тамойиллар асосида ташкил этади. Прокуратура органлари ва уларнинг фаолиятини ташкил этиш тамойилларига риоя этилиши фаолиятнинг самарадорлик даражасини белгилайди.

Бугунги кунда прокуратуранинг аҳамиятини янада тўлиқ намоён қилиш ва иш унумдорлигини ошириш учун унинг фаолиятини ташкил этиш асослари ҳам такомиллаштириб борилиши лозим.

THE PURPOSE, TASKS AND SPECIFIC FEATURES OF ENSURING THE PARTICIPATION OF THE PROSECUTOR IN THE CONSIDERATION OF CASES RELATED TO MINORS IN CIVIL COURTS

Ulugbek AZIMOV

Prosecutor General's Office

senior prosecutor of the department

Abstract. *The article deals with the purpose, tasks and peculiarities of ensuring the participation of the prosecutor in the consideration of cases related to the protection of the rights and legal interests of minors in civil courts.*

Keywords: *prosecutor, protection of rights, minors, civil litigation, legal representative, plaintiff, defendant, counterclaim, prosecutor's opinion, representation, law enforcement, legality, improvement of national legislation, problems and their solutions.*

Protection of the rights, freedoms and legal interests of the child is one of the most important tasks of the state. This is stipulated in Article 78 of the new Constitution of the Republic of Uzbekistan, according to which children are equal before the law, regardless of the parentage and civil status of their parents. Motherhood, fatherhood and childhood are protected by the state.

It is worth noting that in this regard, a completely new national legal system has been formed in the new Uzbekistan, and the principle that "A person, his rights, freedoms, especially his value, is the most important value" is recognized. Now, the "state - society - man" principle, which has been in effect for years in the development strategy, is being changed to the "man - society - state" principle.¹

Despite the general attention of state policy aimed at strengthening family and moral values, the state of legislation in the field of protection of the rights

---

¹Saidov A.Kh. New Development Strategy of Uzbekistan: moving from the principle of "state - society - man" to the principle of "man - society - state" // <https://sud.uz/1001-2/>

of minors shows the need to further strengthen and improve control in this regard.

The judicial reforms implemented in our country led to the clear definition of the tasks of the prosecutor's offices as an integral part of these reforms. On January 7, 2017, the President of the Republic of Uzbekistan Sh. Mirziyoev paid special attention to this issue at a meeting with the employees of the field before the Day of Prosecutor's Offices, saying, "People can tolerate anything, but they cannot tolerate injustice. "Prosecution authorities should play an important role in maintaining justice in society," he said.¹ These thoughts motivate not only the prosecutor's office, but also the employees working at all levels of the state administration system, especially the leaders, to work closely with the people, communicate openly, and work.

In the 17th goal of the New Uzbekistan Development Strategy, which was developed at the initiative of the President of the Republic of Uzbekistan Sh.M. Mirziyoev, "forming a new image of law enforcement agencies and directing their activities to the effective protection of people's interests, human dignity, rights and freedoms is defined as a priority. it envisages the tasks of creating a solid legal basis for the operation of the public prosecutor's office, which strictly ensures legality, and making the principle of "law-priority, punishment-inevitable" the main criterion.².

Therefore, in order to create a strong legal basis for the operation of the prosecutor's office, which strictly ensures legality, it is one of the important issues to study the goals and tasks of the prosecutor's participation in civil court proceedings.

It is known that the prosecutor's office in the Republic of Uzbekistan is an independent body of the state that exercises control over the precise and uniform implementation of laws on the territory of the Republic of Uzbekistan. In our General Dictionary, "The control over the precise and uniform implementation of laws in the territory of the Republic of Uzbekistan is strengthened by the Prosecutor General of the Republic of Uzbekistan and prosecutors subordinate to him (Article 143)"³.

According to Article 2 of the Law "On the Prosecutor's Office" (new version), "the main tasks of the prosecutor's office of the Republic of Uzbekistan are to ensure the rule of law, to strengthen legality, to protect the rights and freedoms of citizens, the interests of society and the state protected by law, the

---

¹Mirziyoev Sh.M. The rule of law is an important factor in ensuring human interests // <https://uza.uz/uz/posts/onun-ustuvorligi-inson-manfaatlarini-tasetunarning-mu-im-omi-07-01-2017>

²Decree No. PF-60 of the President of the Republic of Uzbekistan dated January 28, 2022 on the "Development Strategy of Uzbekistan for 2022-2026" // National database of legislative information, 29.01.2022, No. 06/22/60/0082, 18.03. 2022, No. 06/22/89/0227, 04/21/2022, No. 06/22/113/0330

³Constitution of the Republic of Uzbekistan. - T.: Uzbekistan. 2023.

constitutional system of the Republic of Uzbekistan, and the prevention of violations." prevention and prevention"¹.

In this regard, we can clearly say that the protection of the rights of minors is the priority of human rights activities for the prosecutor's office as a body that monitors the clear and uniform execution of laws in the territory of the Republic of Uzbekistan.

Participating in the consideration of civil (including minors) cases in courts and filing a protest against illegal court documents is one of the main areas of activity of the prosecutor's office (Article 4 of the Law on the Prosecutor's Office).². The prosecutor's participation in the consideration of civil cases and protest against court documents that are against the law is one of the important aspects of the prosecutor's supervision.

At this point, in the legal literature, it is emphasized that the prosecutor's control is the activity aimed at timely detection and elimination of violations of the law by officials with special powers on behalf of the state, and ensuring the clear and uniform implementation of the law by bringing the guilty parties to justice in accordance with the law.

The specific features of the prosecutor's control are expressed in the legal literature. According to him:

- 1) ensure clear and correct application of all existing laws by citizens and organizations regardless of their scope of activity;
- 2) prosecutor's supervision – a direction of prosecutor's office activity;
- 3) prosecutor's supervision over supreme legislative and executive bodies, high officials of the Republic of Uzbekistan, courts of general jurisdiction, economy shall not be applied to the courts and the Constitutional Court of the Republic of Uzbekistan.³

For example, Professor M.K. Rustambaev "prosecutor control is aimed at timely detection and elimination of cases of law violations by officials with special powers on behalf of the state - prosecutors, and ensuring the clear and uniform implementation of laws by bringing guilty persons to justice in accordance with the law. emphasizes the understanding of the activity"⁴.

According to B. Kh. Polatov, "prosecutor's supervision is a separate independent form of state activity carried out on behalf of the state and is the main, leading function of the prosecutor's office. The prosecutor carries out supervision on behalf of the state. Prosecutor's supervision remains an

---

¹The newly revised law of the Republic of Uzbekistan "On the Prosecutor's Office" // Bulletin of the Oliy Majlis of the Republic of Uzbekistan, 2001. No. 9-10, - 41 p.

²The newly revised law of the Republic of Uzbekistan "On the Prosecutor's Office" // Bulletin of the Oliy Majlis of the Republic of Uzbekistan, 2001. No. 9-10, - 41 p.

⁴Rustamboev M.Kh. The Constitution of the Republic of Uzbekistan and the Prosecutor's Office. Responsible editor: Ph.D., prof. A.H. Saidov. - T.: TDYuI, 2005, -8 p.

important mechanism for quickly identifying and eliminating violations of citizens' rights and legal interests."¹[2.52. -B. 27-28.].

According to F.K. Rakhimov, the supervision of the prosecutor in Uzbekistan is a specific type of activity of the prosecutor's office, which performs state activities on behalf of the Republic of Uzbekistan.² According to E.V. Kolenko, the supervision of the prosecutor's office is one of the main directions of the activities of the prosecutor's office, and through the prosecutor's supervision, the issue of identifying and preventing various violations, and, if there are grounds, the issue of bringing the guilty individuals and legal entities to the appropriate level of responsibility.³

Professor Sh.Sh.Shorakhmetov, one of the exponents of civil procedural law, said that "it should be remembered that the prosecutor's control does not have any administrative authority, it is different from any administrative authority, and it does not have any decisive vote on any administrative issue. The prosecutor has the right and obligation to do only one thing, and that is to monitor the implementation of the law and other legal norms in the entire Republic, regardless of local characteristics and local influences. It is known from the legal literature that the sole right and duty of the prosecutor is to submit the matter to the judgment of the court."⁴

In the legal literature, opinions are also expressed regarding the establishment of a strong and independent judiciary, the strengthening of the legal status of judges, and, in turn, the elimination of the need for prosecutorial supervision in court proceedings regarding the implementation of justice in civil cases.

In particular, according to Yu. Lutchenko, in the theory of law, the participation of the prosecutor in the trial is considered by the courts as a means of assisting in the implementation of justice in order to make a legal and reasonable decision.

As can be seen from the above definitions and comments, the participation of the prosecutor in the consideration of cases related to minors in civil courts is recognized as one of the main areas of activity of the prosecutor's office. In addition, taking into account the fact that the Prosecutor General of the Republic of Uzbekistan and subordinate prosecutors supervise the clear and uniform implementation of laws throughout our country, the prosecutor participates in the consideration of cases related to minors in courts as a

---

¹Polatov B.Kh. Constitutional status of the Prosecutor's Office of the Republic of Uzbekistan // Bulletin of Higher Education Courses of the General Prosecutor's Office of the Republic of Uzbekistan, 2017, No. 4 (32). - B. 27-28.

²Rakhimov F.Kh. Prosecutor's supervision and activities: a collection of scientific and practical articles / yu.f.d. Under the general editorship of T.A. Umarov. - T.: Publisher. 2008. -B. 87-94.

³Kolenko E.V. Deyatelnost prokuratury Respubliki Uzbekistan v sfere protivodeystviya korruptsii // Bulletin of the Academy of the General Prosecutor's Office of the Republic of Uzbekistan, No. 1 (49) 2022 (Special issue). - 23 p.

⁴Shorakhmetov Sh.Sh. Civil procedural law of the Republic of Uzbekistan: Textbook. - T.: Justice 2001. -72 p.

representative of the state, ensuring that court decisions are legal, reasonable and fair, legality in the process. they help to strengthen, ensure the rule of law, the rights and freedoms of people and citizens, and the effective protection of laws established by the state.

However, in the literature related to this field, there is some controversy between the questions of whether the prosecutor exercises "prosecutorial control" in civil proceedings, including cases involving minors, or whether he, as a person participating in the case, helps the court to make a legal, reasonable and fair decision.

Some authors are in favor of strengthening the prosecutor's participation and powers in civil proceedings, while some, on the contrary, propose to limit or completely exclude the prosecutor's participation in civil proceedings. In this regard, most scientists have come to a single conclusion that the prosecutor's subject of control in civil proceedings is the legality and validity of court decisions and compliance with legal documents in their execution.

For example, in T.N. Maslova's opinion, "in the Law on the Prosecutor's Office, the task of the prosecutor in the civil proceedings was called "participation" in contrast to the term "control" previously used by the legislator. But in the civil process, the prosecutor, as a representative of the state, remains empowered to perform the function of protecting the right in the process."¹. Another group of scientists "proposes the conclusion that the subject of the prosecutor's control in the civil proceedings is kept, and this subject is the legality and reasonableness of the court decisions, as well as the observance of legal documents in the process of their execution."².

So, although there are similarities in the task of monitoring the correct implementation of laws by the court and the prosecutor's office, the court and the prosecutor use different unique methods and forms in the implementation of these tasks in civil proceedings. Therefore, although the activities of the prosecutor's office are somewhat similar to those of the courts in terms of the correct implementation of laws, the courts focus their activities on the implementation of justice, and the prosecutor's office is one of the bodies that provide comprehensive assistance to the courts in the implementation of justice.

When determining the purpose of the prosecutor's participation in the consideration of cases related to minors in civil courts, first of all, building a legal democratic state, a just society, ensuring the rule of law, strengthening legitimacy, the rights and freedoms of citizens (including children), the interests of society and the state protected by law it is necessary to proceed from the idea of protection, unconditional compliance with the requirements and norms of legal documents. After all, as much as it is important to apply the

---

¹Maslova T.N. Problemy uchastiya prosecutora v grazhdanskom sudoproizvodstve: avtoref. dis. soi fly Step. sugar walk science - Saratov, 2002. - 24 p.

²Savitsky V.M. Gosudarstvennoe obvinenie v sude. M., 1971. -B. 13-36; Bojev V.P. Ugolovno-procesualnye pravootnosheniya. M., 1975. -B. 154-155;

above-mentioned principles in a legal state, it is equally important to guarantee that these principles will be followed. 2018 year of conducting civil court cases in the process of hearing cases related to the protection of the rights and legal interests of minors in civil courts. They assist the courts in the implementation of their duties stipulated in Article 2 of the Civil Procedure Code of the Republic of Uzbekistan (CPC) adopted on January 22, and thereby contribute to the development of the rule of law.

According to Article 2 of the Federal Criminal Code, the duties of conducting civil court cases are as follows:

- civil affairs in order to protect the personal, political, economic and social rights, freedoms and legal interests of citizens, the rights and interests of the Republic of Uzbekistan, as well as the rights and interests protected by law of enterprises, institutions, organizations, non-governmental non-profit organizations (hereinafter referred to as organizations) fair, timely review and resolution;

- to support the strengthening of legality and law and order, to ensure democracy, social justice, peace and national harmony among citizens;

- forming respect for the law and the court¹.

At this point, the order of the Prosecutor General No. 124 of November 17, 2015 "On further increasing the efficiency of the prosecutor's participation in civil cases in courts" also expresses the main tasks of the prosecutor's office of the Republic of Uzbekistan in civil cases in courts. According to it, the main tasks of the prosecutor's office of the Republic of Uzbekistan in the trial of civil cases in courts are to achieve legal, reasonable and fair court decisions through the powers established by law, and to strengthen legitimacy, ensure the rule of law, the rights and freedoms of citizens, and the interests of society and the state protected by law. defined².

At this point, it should be noted that one of the aspects of the prosecutor different from other participants in the civil process is the fact that the prosecutor has the authority to control compliance with the norms of the current legal documents by all the participants of the process.

Consequently, in paragraph 2 of the above-mentioned Order No. 124 of the Prosecutor General, the powers of the prosecutor in civil cases are:

- to ensure the rule of law in society, to strengthen legality, social justice, peace and national harmony;

- to protect the personal, political, economic, and social rights and freedoms of citizens, as well as the legal interests of society and the state, as well as private property owners, enshrined in the Constitution and laws;

---

¹Civil Procedure Code of the Republic of Uzbekistan dated April 1, 2018 // <https://lex.uz/docs/3517334>

²The performance of prosecutors is evaluated by rating // https://www.gazeta.uz/uz/2017/01/09/prosecution/?auth_finish=1#

to ensure the participation of the prosecutor in all court instances in the cases provided for by the law, as well as on the cases initiated according to the prosecutor's (lawsuit) application;

to take measures to bring the illegal decisions of the courts into line with the law in cases where the law requires the participation of the prosecutor, initiated on the basis of the prosecutor's (lawsuit) application, as well as investigated on the basis of appeals;

clear instructions are given that court decisions should be studied based on appeals and directed to the elimination of detected violations of the law¹.

Also the following, namely:

activity is organized on the basis of systematic analysis and effectiveness of departmental control established in the field;

that the judicial practice in the cases where the participation of the prosecutor is determined to be mandatory has been summarized within the specified time limits, that measures have been taken to eliminate the identified systemic deficiencies, including that suggestions have been made for improving the legislation;

that measures have been taken to eliminate existing problems and shortcomings in the practice of considering cases on prosecutor (claim) applications;

that the prosecutor's participation is fully ensured in the cases where the participation of the prosecutor is mandatory, and the court decisions in this category of cases are legal, reasonable and fair;

effectiveness of appeal and cassation protest in cases where the participation of the prosecutor is stipulated by law;

the validity of the protests against court decisions;

effectiveness of measures to improve professional skills of employees;

the development of proposals for the improvement of the prosecutor's activity in the field is defined as the main criteria for evaluating the activity of the prosecutor in this field.

At the same time, in accordance with the current legal documents and the above-mentioned sectoral order of the Prosecutor General:

- in cases initiated on the basis of the prosecutor's (claim) application;
- in cases of finding a citizen missing or declaring a citizen dead;
- in the case of declaring a citizen to be incapacitated or incapacitated;
- in adoption cases;
- in cases of deprivation of parental rights, restoration or limitation of this right;
- involuntary hospitalization of a person in a psychiatric hospital or in the case of extending the period of his hospitalization;

---

¹The activity of prosecutors is evaluated by rating // https://www.gazeta.uz/uz/2017/01/09/prokuratura/?auth_finish=1#!

- in cases of involuntary admission to the specialized department of the anti-tuberculosis institution or extension of his stay in this institution;
- in cases of declaring a minor as fully competent (emancipation);
- it is established that the participation of the prosecutor in the cases related to finding the property (item) as ownerless is considered in the courts.

Therefore, the prosecutor participating in the consideration of civil cases by the courts should pay attention to the legality of the claims. In addition, the prosecutor is required to determine the correct application of the norms of substantive law by the court hearing the case, as well as to determine the observance of the norms of procedural law by the court, and to take measures (perform his functions) to bring the illegal decisions of the courts into line with the law. In particular, it is necessary to exclude violations of procedural law norms that lead to the adoption of an incorrect decision by the court.

However, it should be remembered that prosecutors do not exercise control over the activities of courts, and prosecutors have the right to participate in the consideration of cases by courts only in accordance with procedural legislation. After all, Article 33, Part 5 of the Law "On the Prosecutor's Office" stipulates that "the prosecutor must use the same rights as other participants in the court proceedings and adhere to the principle of independence of judges and strict adherence to the norms of procedural legislation."¹.

Professor M.M.Mamasiddikov in his scientific works also emphasizes that "in order to ensure the power of the prosecutor in the execution of the laws related to the conduct of civil court cases, the prosecutor strictly adheres to the principle of independence of courts and only obedience to the law, and supports the implementation of justice by the courts in civil cases »².

Another group of scientists, supporting this point of view, "in order to ensure the authority of the prosecutor in the implementation of laws related to the conduct of civil court cases, the prosecutor must strictly adhere to the principle of independence of courts and only obedience to the law, and implement justice by the courts in civil cases. emphasizes that it will help"³.

In their scientific works, foreign legal scholars (S.G. Kekhlerov, O.S. Kapinus) stated that "the court should make a decision independently and obey only the law, the documents of the prosecutor do not have a predetermined force for the court, against the court decision presented by the prosecutor against the law states that the documents, evidences and grounds presented by

---

¹The newly revised law of the Republic of Uzbekistan "On the Prosecutor's Office" // Bulletin of the Oliy Majlis of the Republic of Uzbekistan, 2001. No. 9-10, - 41 p.

²Civil procedural law. Textbook. Team of authors // Responsible editors: Ph.D., prof. M.M. Mamasiddikov, Ph.D., prof. D. Yu. Khabibullaev. - Tashkent. "Lesson Press" publishing house. 2020. - 153 p.

³Mamasiddikov M.M., Shayzakov Sh.I., Shamshidinov U.T. Issues of ensuring prosecutor's authority in conducting civil court cases // Scientific and practical manual. - Tashkent, 2020.

the competent court, together with other available information, will be considered for the decision to be legal, reasonable and fair"¹.

Another group of scientists, supporting the above point of view, states that the prosecutor participating in the proceedings does not make any decision on the case, he cannot perform procedural actions within the jurisdiction of the court, he can only perform any action to the court like any other person participating in the case, or states that he can apply for the resolution of a specific issue"².

According to G.A. Jilin, the procedural actions of the prosecutor are under the control of the court, and the actions of law enforcement carried out without his permission do not constitute the basis for the emergence, change and termination of procedural relations.³

In fact, in any case, the court will make the final decision on the case. It is the court that issues a conclusion on the legality or groundlessness of the prosecutor's conclusion on a specific civil case. Therefore, the participation of the prosecutor can serve as a guarantee of legality in the proceedings only when he relies on and is supported by the judiciary.

It should be noted that the prosecutor's office, which exercises prosecutorial control, and the courts, which exercise justice, are two independent bodies. Justice is administered only by the court. The prosecutor's office does not have the right to control the court's activities related to justice. At the same time, the prosecutor's office has the right to challenge the decision of any body, including the judiciary, in cases where it is against the law.

However, the prosecutor must maintain the high authority of the court, taking into account the educational value of the court session with all his behavior. In turn, the court should treat the prosecutor with respect as a trusted representative of the body that supervises the clear and uniform implementation of laws in the territory of Uzbekistan.

Acknowledging the importance of the prosecutor's participation in the civil proceedings in the legal literature, it should be noted that his participation in civil court proceedings is considered one of the controversial and controversial issues. Some authors say that "if there are supporters of strengthening the participation and powers of the prosecutor in the conduct of civil court cases"⁴, and some "on the contrary, propose to limit or completely exclude the participation of the prosecutor in civil proceedings"⁵.

However, an important feature of the organizational activity of the prosecutor's office is that it is independent from any local and state bodies, public associations, and officials. According to Article 145 of our Constitution,

---

¹Nastolnaya kniga prosecutor (pod obshchey ed. S.G. Kekhlerova and O.S. Kapinus). - Moscow. Academy of the General Prosecutor's Office of the Russian Federation. Izd-vo Yurayt, 2012.

²Civil law: Uchebnik / Pod. ed. prof. M.S. Shakaryan. - Moscow. Prospect, 2004. – 97 p.

³Jilin G.A. Civil case v sude pervoy instancei. M., 2000. – 23 p.

⁴Nazarov G'I. Prosecutor's rights // J. Under the protection of the law. 2000. No. 3, -B. 10-14.;

⁵Pokhmelkin V. Uchastie prokuratury v rassmotrenii grazhdanskikh del – yuridichesky atavizm// Rossiyskaya justice, 2001. No. 5. - 6 p.

which is the source of laws, prosecutor's offices exercise their powers independently of other state bodies, other organizations, and officials, subject only to the Constitution and laws.¹

As mentioned above, although the activities of the prosecutor's office have some similarities with the courts regarding the correct application of laws, the courts focus their activities on the implementation of justice, and the prosecutor's office is considered to be an all-round supporting body in the implementation of justice.

Therefore, although there are signs of similarities in the task of monitoring the correct application of laws by the court and the prosecutor's office, the court and the prosecutor use different methods and forms in their implementation.

In the legal literature, opinions are also expressed regarding the establishment of a fair and independent judiciary, the strengthening of the legal status of judges, and the elimination of the need for prosecutorial control in civil proceedings. Therefore, in the opinion of Yu. Lutchenko, "the participation of the prosecutor in the trial process is seen by the courts as a means of assisting the implementation of justice in order to make a legal and reasonable decision."²

At this point, we conclude that the relationship between the court and the prosecutor's office formed as a result of the analysis can be described as professional cooperation, which implies the goal of impartial and timely consideration of civil cases, the issuance of a legal, reasonable and fair court decision. According to some literature, "this can be seen as cooperation and mutual professional control in order to increase the legitimacy and efficiency of law enforcement activities."³ Such relations between the prosecutor's office and the court serve to strengthen the judiciary and respect its independence, as well as create conditions for the prosecutor's active participation in civil proceedings.

The participation of the prosecutor in disputes arising from civil legal relations helps to administer justice and fulfill the tasks before the court, as a result of which the legal requirement of a comprehensive, complete, objective consideration of the case in all court instances is fulfilled, in each case a legal, reasonable and fair trial decisions are made.

According to G.A. Jilin, "assisting the court in ensuring the rule of law in the administration of justice is recognized as a procedural function of the prosecutor in civil proceedings"⁴. The prosecutor is obliged to represent the

---

¹Constitution of the Republic of Uzbekistan. - T.: Uzbekistan. 2023.

²Lutchenko Yu. Uchastie prokursora v grazhdanskom processe po novomu GPK Republic of Belarus // Justice of Belarus. 2001. No. 1.

³Bessarabov V.G. Prosecutor's supervision: teacher M.: TK Welby; Prospect, 2006. – 355 p.

⁴Jilin G.A. Sub'ekty tselevykh ustanovok grazhdanskogo sudoproizvodstva i ix protsessualnye funktsii // Jurn. yes right 2000. No. 1. -B. 17-26.

interests of the state and provide active assistance to the court as a representative who controls legality in civil proceedings.

Thus, the essence and importance of the prosecutor's participation in disputes arising from civil legal relations is that the prosecutor ensures the legality of the actions of all the participants in the civil process, eliminates cases of law violations, and helps the court (judge) to administer justice. The prosecutor participating in civil proceedings is an important institution of the state and has been protecting law and order, the legal foundations of our state and society for many years. Today, the state and society are interested in the effectiveness of the activities of the prosecutor's office. Prosecutors' response to non-compliance with the law, violations of human rights and freedoms must be swift and effective.

The principle put forward by the head of our state Sh.M. Mirziyoev that "the people should serve our people, not the state agencies, the state agencies should serve our people"¹ is defined as one of the priority rules in society, and in turn, this principle serves as the main criterion in the activities of prosecutor's offices. Consequently, "as a result of the measures taken to transform the prosecutor's office into a literal "People's Prosecutor's Office", the system that has aroused the imagination of people as a punitive body for many years now protects their rights, in turn, protects the interests of the state, ensures the rule of law and justice in society. becoming a contributing structure"².

Thus, as a conclusion, it should be noted that the main task of ensuring the participation of the prosecutor in the consideration of cases related to minors in civil courts is to conduct a comprehensive study of the real circumstances of the civil case before the prosecutor in the conduct of civil court cases, as specified in the law, to correctly determine the facts of legal importance and to comply with the law. It consists in helping to ensure the issuance of a legal, reasonable and fair decision, ruling and decision on the matter by performing tasks such as actively contributing to the correct application based on the established legal norms.

ГУМОН ҚИЛИНУВЧИНИ СЎРОҚ ҚИЛИШ ҲАРАКАТИНИНГ ХОРИЖИЙ ЖИНОЯТ-ПРОЦЕССУАЛ ҚОНУНЧИЛИК АСОСИДА ҚИЁСИЙ-ҲУҚУҚИЙ ТАҲЛИЛИ

Шомирзаев Саходулла Хасанбоевич

Ўзбекистон Республикаси Ҳуқуқни муҳофаза

қилиш академияси доценти, ТДЮУ мустақил изланувчиси

Аннотация: *Ушбу мақолада миллий жиноят-процессуал қонунчиликни хорижий жиноят-процессуал қонунчилик билан қиёслаш орқали гумон қилинувчини сўроқ*

¹Bulletin of the Oliy Majlis of the Republic of Uzbekistan, 2001, No. 4-2, Article 11.

²Yoldoshev N.T. The new Prosecutor's office of Uzbekistan: the first results of the reforms // "People's word" gas. 2021. August 27, issue 184-185.

қилишнинг самарадорлигини ошириш, гумон қилинувчидан кўрсатувлар олиш имкониятларини кенгайтириш мақсадида процессуал қонунчиликни янада такомиллаштириш тўғрисидаги масалалар ёритиб берилган.

Калит сўзлар: процессуал қонунчилик, гумон қилинувчи, сўроқ қилиш, жиноят ишини қўзғатиш, терговга қадар текширув, тергов, жиноий таъқиб, айбисизлик презумпцияси, ягона реестр, кўрсатувлар, айбига иқрорлик.

Аннотация: В данной статье освещается вопросы повышения эффективности допроса подозреваемого путем сравнения национального уголовно-процессуального законодательства с зарубежным уголовно-процессуальным законодательством, а также совершенствования процессуального законодательства с целью расширения возможностей получения показаний от подозреваемого.

Ключовые слова: процессуальное законодательство, подозреваемый, допрос, возбуждение уголовного дела, доследственная проверка, следствие, уголовное преследование, презумпция невиновности, единый реестр, показания, признание вины.

Abstract: This article highlights the issues of increasing the effectiveness of interrogating a suspect by comparing national criminal procedural legislation, and further improvement of the national procedural legislation to expand the possibility of obtaining testimonies from the suspect.

Key words: procedural legislation, suspect, interrogation, evidences, interrogation, criminal proceedings, pre-investigation check, investigation, criminal prosecution, presumption of innocence, single register, testimony, confession of guilt.

Гумон қилинувчини самарали сўроқ қилиш, сўроқ натижасида зарур маълумотларни қўлга киритиш процессуал қоидаларнинг мукамаллиги билан боғлиқ. Агар процессуал қонунчилик бунга етарли имконларни яратиб берган тақдирда гумон қилинувчи шахсларнинг ноҳақ айбланиб қолишларининг олдини олиш даражаси ошади деб ҳисоблаймиз. Бунинг учун қиёсий-ҳуқуқий тадқиқотлар олиб бориш, бошқа давлатлар жиноят процессуал қонунчилигини синчковлик билан ўрганиш, уларнинг афзалликларини миллий жиноят-процессуал қонунчиликка имплементация этиш чораларини кўриш талаб этилади. Айнан қиёсий-ҳуқуқий тадқиқотлар нафақат доктринанинг, балки жиноят процесси амалиётининг ҳаракат кучи сифатида намоён бўлади. Бу борада Рене Девиднинг¹ “Агар муаммога ташқаридан назар ташласангиз, ўз ҳуқуқ тизимингиз доирасидан чиқиб кетсангизгина, ҳуқуқшуносликда асосли хулосаларни тўлиқ тушунарли қилиб тайёрлаш мумкин” деган фикри ўринли кўринади.²

Англо-саксон ҳуқуқ тизими тажрибаси ва муваффақиятларини ҳисобга олиб, континентал Европа, хусусан, Россия жиноят-процессуал қонунчилиги асосида шаклланган республикамиздаги сўроқ қилиш процедурасини ўзгартириш лозим бўлади. Ҳозирда айнан гумон қилинувчини сўроқ қилишга оид жиноят процессуал қонунчилигида қандай қоидалар ўрнатилган ва амалиётда бу билан боғлиқ қандай

¹ <https://ru.wikipedia.org/wiki/>

² Баибиков Р.Р. Актуальные проблемы допроса в досудебном производстве по уголовному делу и пути их совершенствования. (<http://publishing-vak.ru/file/archive-law-2017-9/18-baibikov.pdf>)

муаммолар бор, биз уларни таҳлил қилиб чиқишимиз, уларга хорижий процессуал қонунчилик асосида илмий ечимлар таклиф қилишимиз лозим бўлади. Шу аснода Ўзбекистон Республикасида жиноят-процессуал қонунчилигини янада такомиллаштириш ва ислоҳ қилиш жараёнида гумон қилинувчини сўроқ қилиш билан боғлиқ айрим масалалар мавжудлигини кўрсатиб ўтишимиз мумкин.

Биринчидан, гумон қилинувчининг мақоми жиноят иши қўзғатилгандан кейин юзага келади ва ана шунда уни сўроқ қилиш имконияти ва мажбурияти юзага келади.

Ўзбекистон Республикаси Жиноят-процессуал кодексининг 47-моддасига мувофиқ, гумон қилинувчи жиноят содир этгани тўғрисида маълумотлар бор бўлса-да, бу маълумотлар уни ишда айбланувчи тариқасида иштирок этишга жалб қилиш учун етарли бўлмаган шахсдир. Шахсни гумон қилинувчи тариқасида эътироф этиш тўғрисида суриштирувчи, терговчи ёки прокурор қарор чиқаради. Гумон қилинувчини сўроқ қилиш жиноят иши қўзғатилиб, уни гумон қилинувчи сифатида жалб қилинган тақдирда амалга оширилади. Унга қадар жиноят процессида жиноят содир этганликда гумон қилинаётган шахснинг бирон процессуал мақоми бўлмайди. Аммо шу ўринда таъкидлаш жозки, дунёнинг кўплаб мамлакатларида турли ҳуқуқ тизими бўлишига қарамасдан, жиноят ишини қўзғатиш босқичи мавжуд эмас. Жумладан, кўплаб мамлакатларда "жиноий таъқиб тизими" тамойили қўлланилади, бунда дастлабки тергов ва иш қўзғатишнинг расмий босқичига эҳтиёж йўқ. Бундай мамлакатларга АҚШ, Буюк Британия, Канада ва Австралияни мисол қилиб келтириш мумкин. Бу мамлакатларда ҳуқуқ-тартибот идоралари гумон қилинувчиларни жиноят ишини қўзғатмасдан сўроқ қилишлари ва бошқа тергов ҳаракатларини ўтказишлари, тўпланган далилларни йиғган ҳолда ишни ҳал қилиш учун бевосита судга топширишлари мумкин.

Бу борада МДХ давлатларининг ҳам жиноят-процессуал қонунчилиги ўрганилганда Украина ва Қозоғистон жиноят-процессуал қонунчилигида жиноят ишини қўзғатиш босқичи мавжуд эмаслигини кўришимиз мумкин. Жумладан, Қозоғистон Республикаси Жиноят-процессуал кодексининг 179-моддаси 1-бандида жиноий ҳуқуқбузарлик тўғрисидаги ариза, хабарнинг Ягона реестрда рўйхатга олиниши билан ёки биринчи кечиктириб бўлмайдиган тергов ҳаракати орқали судга қадар тергов ҳаракатлари бошланади. Судга қадар тергов ҳаракатлари бошланганлиги тўғрисида бир суткани ичида прокурорни хабардор қилинади. Ушбу кодекснинг 64-моддасида гумон қилинувчи деб прокурор билан келишган ҳолда гумон қилинувчи деб тан олиш тўғрисида қарор чиқарилган шахсга нисбатан ёки белгиланган тартибда гумон қилинувчи сифатида сўроқ қилинган шахсга нисбатан, тегишли тартибда ушланган ёки гумон қилинувчининг қилмишларини

малакалаш тўғрисида қарор чиқарилган шахсга нисбатан айтилиши кўрсатилган.

Худди шундай норма ижодкорлигини Украина Республикаси Жиноят процессуал кодексида ҳам кўришимиз мумкин. Жиноий ишларни юритишда ислохотлар намунаси сифатида кўрсатилаётган Украинада 2012 йилдаёқ жиноят ишини қўзғатиш босқичига барҳам берилган: судга қадар тергов ҳаракатлари жиноят ҳақидаги ариза, хабар судга қадар тергов ишлари ягона реестрига киритилган вақтдан бошланади (Украина ЖПК 214-моддаси).¹

Иккинчидан, айблов хулосаси тузилгунга қадар гумон қилинувчи сифатида сўроқ қилишни давом эттириб бўлмайди, яъни жиноят иши айрим далиллар билан мустаҳкамлангандан сўнг, айбланувчи тариқасида жалб этилади.

Ўзбекистон Республикаси Жиноят-процессуал кодексининг 379-моддаси тартибида терговчи тўпланган далилларни ишни судга ўтказиш учун етарли деб топса, айблов хулосаси, 381¹²-моддаси тартибида эса суриштирувчи айблов далолатномаси тузади. Бунга қадар айбланувчи сифатида ҳам сўроқ қилинган бўлади. Европанинг кўплаб мамлакатлари жиноят-процессуал қонунчилигида, шу билан бирга, Қозоғистон Республикаси Жиноят-процессуал кодексида айбланувчини сўроқ қилиш деган нормалар мавжуд эмас. Қозоғистонда ҳамда Украинада гумон қилинувчини сўроқ қилиш орқали унинг кўрсатувлари бошқа далиллар билан мустаҳкамлангандан сўнг, прокурор томонидан айблов далолатномаси тузилади ва у айбланувчига айланади, унга қадар фақат гумон қилинувчи сифатида сўроқ қилинади. Жумладан, Қозоғистон Республикаси Жиноят-процессуал кодексининг 216-моддаси гумон қилинувчини сўроқ қилишнинг ўзига хос хусусиятлари деб номланган.

Бундай ҳолда эса айблов хулосаси ёки айблов далолатномаси тузилгунга қадар асосий сўроқдан ташқари, заруратга қараб гумон қилинувчини қайта сўроқ ёки қўшимча сўроққа чақириш мумкин бўлади.

Учинчидан, гумон қилинувчи билан айбланувчининг сўроқ қилишда процессуал фарқли жиҳатлари мавжуд эмас. Ўзбекистон Республикаси ЖПКнинг 11-боби “Гумон қилинувчи ва айбланувчини сўроқ қилиш” деб аталиб, унда гумон қилинувчини ва айбланувчини сўроқ қилиш тартиби, сўроқ қилиш муддатлари, гумон қилинувчи ёки айбланувчини биринчи марта сўроқ қилишдан олдинги ҳаракатлар, гумон қилинувчи ва айбланувчининг кўрсатувларини баҳолаш кабилар келтирилган бўлиб, ушбу йўналишда ўрнатилган барча нормалар ва тартиб гумон қилинувчига ҳам, айбланувчига ҳам бир хил қўлланади. Бу ҳам гумон қилинувчи билан айбланувчининг процессуал мақоми ўхшаш

---

¹Волеводз А.Г. Упразднение стадии возбуждения уголовного дела: цена вопроса (<https://mgimo.ru/upload/iblock/c8d/c8d6ea102f2e710a3483a557b39a312e.pdf>)

қилиб қўйилганлигидадир. Аслида бу тартиб фақатгина гумон қилинувчига тегишли бўлишими лозим.

Бу борада Қозоғистон Республикаси ЖПКни мисол келтиришимиз мумкин, унинг 216-моддасида фақат гумон қилинувчини сўроқ қилишнинг хусусиятлари қайд этилган, жиноят процессининг бошқа иштирокчиларини сўроқ қилишга оид нормалар бирга келмаган.

Грузия жиноят-процессуал қонунчилигида эса, аксинча, гумон қилинувчи атамасига мутлақо дуч келмаймиз, шунинг учун ҳам гумон қилинувчини сўроқ қилиш ҳақида биронта нормалар ўрнатилмаган.

Қирғизистон Республикаси ЖПКда эса ушланган гумон қилинувчини сўроқ қилишга оид нормалар ўрнатилган. Жумладан, ушбу кодекснинг 105-моддаси ушланган гумон қилинувчини сўроқ қилиш деб номланиб, унда ушланган гумон қилинувчи шахс гумон қилинувчи сифатида сўроқ қилиниши, тергов ҳаракати сўроқ қилишнинг ўрнатилган умумий қоидалари асосида олиб борилиши кўрсатилган.

Тўртинчидан, миллий-жиноят процессуал қонунчиликда сўроқ қилишда қийноқ ва бошқа тақиқланган усулларни қўлламаслик батафсил шаклда акс эттирилмаган. Жумладан, Германия ЖПКнинг 136а-моддасида сўроқ қилишнинг тақиқланган усуллари келтирилган, гумон қилинувчининг қарор қабул қилиш ва иродасини ифода этиш эркинлиги қийноқ орқали бузилмаслиги кераклиги белгиланган ҳамда қаттиқ ишлатиш, жисмоний таъсир кўрсатиш, организмга моддаларни киритиш, жисмоний ва психологик азоб-уқубатларни келтириб чиқариш, алдаш ёки гипноз қилиш каби усуллар ман этилган. Процессуал қонун асосида рухсат етилган тақдирдагина қўлланилиши мумкин. Ушбу қоидалар асосида йўл қўйилмайдиган чораларни қўллаш таҳдиди ва қонунда кўрсатилмаган имтиёзларни тақдим этиш тўғрисида ваъда бериш ҳам тақиқланади. Хотира ёки онгга таъсир қилувчи чораларни қўллашга йўл қўйилмайди. Ушбу тақиқлар гумон қилинувчининг розилиги бўлган тақдирда ҳам амал қилиши мустаҳкамлаб қўйилган, яъни мазкур тақиқларга риоя қилмаслик натижасида олинган кўрсатувлар номақбул саналиши белгиланган.

Қонунда гумон қилинувчи ва айбланувчидан зўрлик, пўписа қилиш ва қонунга хилоф бошқа йўллар билан кўрсатув олишга эришиш тақиқланади (ЖПК 88-модда)¹. Аммо бу тақиқ умумий тарзда ёзилган бўлиб, Германия ЖПКнинг 136а-моддасида сўроқ қилишнинг тақиқланган усуллари бирма-бир ёритиб берилган. Бундан ташқари, Туркия ЖПКнинг 2-бўлими тушунтириш олиш ва сўроқ қилишга бағишланган бўлиб, унинг 148-моддасига кўра, гумон қилинувчи ва судланувчи кўрсатувлари уларнинг хоҳиш-иродасига асосланган бўлиши керак. Бу тақиқланган шаклдаги ҳақоратли хатти-ҳаракатлар, қийноқлар, дорилар, чарчоқ, алдаш, шикаст етказиш ёки таҳдидлар

---

¹ Рахмонкулов А.Х., Миразов Д.М. Дастлабки тергов. Дарслик. – Т. Академия. 2012. Б.153

билан, муайян воситалардан фойдаланиш орқали жисмоний ёки маънавий таъсир қилиш орқали амалга ошириш мумкин эмас. Айтимизки, кўрсатувлар олишда ноқонуний фойдани ваъда қилиб бўлмаслиги, тақиқланган процедуралар билан олинган кўрсатувлар розилик билан берилган бўлса-да, улар далил сифатида берилган уни баҳолаб бўлмаслиги, ҳуқуқни муҳофаза қилиш органлари томонидан ҳимоячи ёки суд иштирокисиз олинган кўрсатувлар суд муҳокамасида гумон қилинувчи томонидан тасдиқланмаса, асос сифатида қабул қилиниши мумкин эмаслиги, айтимизки бир жиноий ҳолат юзасидан гумон қилинувчининг қайта сўроқ қилиш зарурати туғилганда, фақат прокурор томонидан амалга оширилиши мумкинлиги белгиланган.

Бешинчидан, гумон қилинувчини сўроқ қилишда унга нисбатан қўлланган процессуал мажбурлов чоралари таъсир қилмасдан қолмайди. Бу борада мамлакатимиз олимларидан З.Ф.Иноғомжонова¹нинг илмий тадқиқотларида гумон қилинувчи ва айбланувчининг ҳуқуқларини чеклаш масалаларига қисман тўхталиб ўтилган бўлса, Г.З.Тўлаганова²нинг тадқиқот ишларида барча процессуал мажбурлов чоралари таҳлил этилган, ушлаб туриш, шахсни тиббий муассасага жойлаштириш, лавозимдан четлаштириш ва бошқа мажбурлов чораларини қўллашни такомиллаштириш борасида амалий тавсиялар берилганлигини эътироф этиш жоиз.³ М.Р.Чутбаев томонидан эса гумон қилинувчи ва айбланувчининг ҳуқуқларини чеклаш чегараларини белгилаш муаммолари тадқиқ этилган. Тадқиқотда умумий келтирилган бўлса-да, исботлаш соҳасида гумон қилинувчини ҳам сўроқ қилишда мажбурий келтириш процессуал мажбурлов чораси қўлланиши кўрсатилган.

Амалиётда эса гумон қилинувчига нисбатан ушлаб туриш процессуал мажбурлов чораси қўлланиши уни сўроқ қилиш билан бевосита боғлиқ. Хусусан, Ўзбекистон Республикаси Жиноят-процессуал кодексининг 225-моддасида ушлаб туришнинг асосли эканлигини текшириш, ҳужжатларни талаб қилиш ва кўздан кечириш ушланган шахс ички ишлар органига ёки ҳуқуқни муҳофаза қилувчи бошқа органга келтирилган пайтдан эътиборан йигирма тўрт соатдан кечиктирмай ўтказилиши, шу билан бирга, ушланган шахс ушлаб келтирилган пайтдан бошлаб йигирма тўрт соатдан кечиктирилмай сўроқ қилиниши лозимлиги кўрсатилган. Бунда ушлаб туришнинг асосли эканлигини текшириш ва ушланган шахсни, яъни гумон қилинувчини сўроқ қилиниш муддатининг бир хил эканлиги асоссиз ушлаб турилган гумон қилинувчини сўроқ қилишда руҳий таъсир ўтказилишига олиб келади ва

---

¹ Иноғомжонова З.Ф. Жиноят процессида ҳукм, ажрим ва қарорларнинг қонунийлиги, асослилиги ва адолатлигини текширишда суд назорати. -Т., 2006. -187 б.

² Тўлаганова Г.З. Жиноят процессида процессуал мажбурлов ва унинг ўзига хос хусусиятлари. -Т., 2009, -216 б.

³ Чутбаев М.Р. Дастлабки терговда гумон қилинувчи ва айбланувчининг ҳуқуқларини чеклаш чегараларини белгилаш муаммолари. Монография. -Т., 2014, Б.7

натижада гумон қилинувчидан ҳаққоний бўлмаган кўрсатувлар олиниши адолатли қарор қабул қилинишига тўсқинлик қилади. Бундан ташқари, Кодекснинг 221-моддасида жиноятни содир этишда гумон қилинган шахс ушлаб туриш учун асослар белгиланган бўлиб, мазкур модданинг 4-бандида “шахсни жиноят содир этишда гумон қилиш учун асос бўладиган маълумотлар мавжуд бўлиб, у қочмоқчи бўлса ёки доимий яшайдиган жойи йўқ ёхуд шахси аниқланмаган бўлса” дейилган, лекин унинг қочмоқчи бўлганлигини асослаш ҳам яна алоҳида текшириш лозим бўлган ҳолатлар жумласига киради. Зеро, Россия ЖПКнинг 91-моддасида гумон қилинвчини ушлаб туриш асослари келтирилган бўлиб, унинг жами 3 та банди Ўзбекистон Республикаси ЖПКнинг 221-моддасининг дастлабки учала банди билан устма-уст тушса-да, юқорида зикр этилган асос, яъни 4-банд мавжуд эмас.

Юқоридагилардан келиб чиқиб, гумон қилинувчини сўроқ қилиш самарадорлигини ошириш мақсадида қуйидагича миллий процессуал қонунчиликка айрим ўзгартириш ва қўшимчалар киритиш лозим бўлади:

Жумладан, гумон қилинувчини сўроқ қилишни жиноят ишини қўзғатиш босқичи билан боғлиқлигига барҳам бериш лозим, жиноят ҳақидаги хабар ёки ариза рўйхатга олинган вақтдан эътиборан гумон қилинувчи деб топилиши ва буни муайян шаклда расмийлаштириш керак бўлади. Жиноят ҳақидаги ариза ва хабарларни ягона ахборот тизимига рўйхатга олиш орқали назоратга олинади.

Ўзбекистон Республикаси ЖПКнинг 23-моддасида қайд этилган айбсизлик презумпциясини, шунингдек ушбу кодекснинг 46 ва 48-моддаларида кўрсатилган гумон қилинувчи билан айбланувчининг процессуал ҳуқуқ ва мажбуриятларини деярли бир хил эканлигини инобатга олиб, гумон қилинувчи ва айбланувчини сўроқ қилишнинг процессуал фарқли жиҳатларини уларнинг процессуал мақоми, ҳуқуқлари ва мажбуриятларидан келиб чиқиб белгилаб бериш, бу борада миллий жиноят-процессуал қонунчиликнинг янада такомиллашишига хизмат қилади.

ҲАРБИЙ ПРОКУРАТУРА ОРГАНЛАРИ ФАОЛИЯТИНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШНИНГ АЙРИМ МАСАЛАЛАРИ

Худойбердиев Баҳодир Каримбердиевич
*Ўзбекистон Республикаси Ҳуқуқни муҳофаза
қилиш академияси мустақил изланувчиси*

Ўзбекистон Республикаси 1991 йил 31 августда дунё ҳамжамиятига ўзининг Мустақил Давлат эканини эълон қилгач, мамлакатимизда сиёсий, иқтисодий ва ижтимоий соҳаларда кенг кўламли туб ислохотлар бошланган.

Аммо давр Ўзбекистон Республикаси прокуратураси органлари фаолиятининг ҳуқуқий асосларини зудлик билан ишлаб чиқиш ва қабул қилишни тақоза этарди. Чунки, Ўзбекистон Республикасининг ижтимоий-иқтисодий тузилиши ва давлатчилиги асосларини вужудга келтириш учун, миллий ҳуқуқий тизим шакллантирилиши ва давлатимизнинг қонунчилик базаси ишлаб чиқилиши, мамлакатда бозор муносабатларини шакллантиришда, ҳуқуқ-тартибот ва қонунийлик мувофиқлаштирилиши талаб этилар эди.

Бу борадаги дастлабки қадам сифатида Ўзбекистон Республикаси Биринчи Президентининг 1992 йил 8 январдаги Ўзбекистон ССР прокуратурасини мустақил Ўзбекистон Республикаси тасарруфига ўтказилишини белгиловчи “Ўзбекистон Республикаси прокуратураси органлари тўғрисида”ги Фармони¹ қабул қилинганини мисол қилсак бўлади. Айнан шу Фармон асосида мустақил Ўзбекистон Республикаси прокуратураси органлари ташкил этилган.

Фармонда “Ўзбекистон Республикасининг Давлат мустақиллиги асослари тўғрисида”ги Қонунга мувофиқ ҳамда Ўзбекистон Республикаси ҳудудида қонунлар аниқ ва бир хилда ижро этилиши устидан олий назоратни таъминлаш, фуқароларнинг конституциявий ҳуқуқлари ва эркинликларини, жумҳурият суверенитетини ҳимоя қилиш мақсадида Иттифоқ қарамоғидаги Ўзбекистон ССР прокуратураси Ўзбекистон Республикаси прокуратурасига айлантирилиши, Республика ҳудудида иш кўраётган Ўрта Осиё транспорт прокуратураси, унинг органлари негизида вилоят прокуратураси ҳуқуқига эга бўлган Ўзбекистон Транспорт прокуратураси ташкил этилиб, у Ўзбекистон Республикаси прокуратурасига бўйсундирилиши, прокуратура Ўзбекистон Республикасининг Молия вазирлиги, Иқтисодиёт комитети билан биргаликда бир ҳафта муддат ичида республика прокуратураси органларининг тузилишига, уларни молиявий ва моддий-техникавий жиҳатдан таъминлашга оид таклифларни ишлаб чиқиши ҳамда Вазирлар Маҳкамасига тақдим этиши, “Ўзбекистон Республикаси прокуратураси тўғрисида”ги Қонун лойиҳаси бир ой муддат ичида тайёрланиши ва Ўзбекистон Республикаси Олий Кенгашига кўриб чиқиши учун тақдим этилиши, белгиланишича Мудофаа ишлари вазирлигида, унинг жойлардаги бошқармалари ва бўлимларида ҳамда жумҳурият ҳудудида жойлашган ички қўшинларда қонунларнинг ижроси устидан прокурор назоратини амалга ошириш Ўзбекистон Республикаси прокурори зиммасига юкланиши, ушбу Фармон имзоланган кундан кучга кириши қайд этилган.

---

¹ Ўзбекистон Республикаси Президентининг 1992 йил 8 январь кунги “Ўзбекистон Республикаси прокуратураси органлари тўғрисида”ги ПФ-313-сонли Фармони. З.С.Ибрагимов. Мустақиллик ва Ўзбекистон Республикаси прокуратураси. Тошкент-2011, Б.299.

Бундай ташқари, ёш ва мустақил Ўзбекистон Республикасининг дастлабки қабул қилинган қонунларидан бири, мамлакатнинг Асосий Қонуни – Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси қабул қилинган куннинг эртасига, яъни 1992 йил 9 декабрда Парламент томонидан Ўзбекистон Республикасининг “Прокуратура тўғрисида”ги Қонуни қабул қилиниши ҳам алоҳида муҳим аҳамият касб этган деб эътироф этилиши лозим.

Ўзбекистон Республикаси прокуратурасининг марказий аппарати структураси, жойлардаги прокуратура органлари билан боғлиқ масалалар Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 1992 йил 24 январдаги “Ўзбекистон Республикаси прокуратураси фаолиятини ташкил этиш масалалари тўғрисида”ги 33-сонли қарори билан белгиланди¹. Ҳукуматнинг бу қарори прокуратуранинг мавқеини мустаҳкамлаш билан бирга прокуратура ходимларига бир қатор имтиёзлар берган, прокуратуранинг моддий-техника базасини сезиларли даражада мустаҳкамлаган. Айнан бу ҳолатлар прокурорларнинг ўзларига юклатилган назорат ваколатларини эркин равишда амалга оширишда ҳақиқий мустақилликни таъминлашда муҳим роль ўйнаган.

Ўзбекистон Республикаси Биринчи Президенти томонидан 1992 йил 28 февраль куни “Ҳарбий трибуналлар ва ҳарбий прокуратура органлари тўғрисида”ги Фармон² имзоланган. Фармонда, “Ўзбекистон Республикасининг Давлат мустақиллиги асослари тўғрисида”ги қонуни ва Ўзбекистон Республикаси Олий Кенгашининг 1992 йил 14 январдаги “Ўзбекистон Республикаси ҳудудида жойлашган ҳарбий қисмлар ва ҳарбий ўқув юртлари тўғрисида”ги қарорига мувофиқ ҳамда республика Қуролли Кучларида ҳуқуқ-тартиботни таъминлаш мақсадида, Ўзбекистон Республикаси ҳудудида жойлашган ҳарбий трибуналлар суд тизимига кириши ва Ўзбекистон Республикаси номидан республика ҳудудидаги барча ҳарбий қисмлар, бирлашмалар, стратегик қўшилмалар, ҳарбий тузилмалар, ҳарбий ўқув юртлари, муассасалар ва бошқа ҳарбий тузилмаларда одил судловни амалга ошириши белгилаб қўйилиши, собиқ Туркистон ҳарбий округ ҳарбий трибунали негизида Ўзбекистон Республикаси Қуролли Кучлари ҳарбий суди ташкил этилиши, Ўзбекистон Республикаси ҳудудида жойлашган ҳарбий прокуратура органлари Ўзбекистон Республикаси прокурорига бўйсундириб, собиқ Туркистон ҳарбий округ ҳарбий прокуратураси негизида Ўзбекистон Республикаси Қуролли Кучлари ҳарбий прокуратураси ташкил этилиши, уларга республика ҳудудидаги барча ҳарбий қисмлар, бирлашмалар, стратегик қўшилмалар, ҳарбий

---

¹ Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 1992 йил 24 январдаги “Ўзбекистон Республикаси прокуратураси фаолиятини ташкил этиш масалалари тўғрисида”ги 33-сонли қарори. Б.Х.Пўлатов Қонунлар ижроси устидан прокурор назорати. Тошкент-2006, Б.13.

² Ўзбекистон Республикаси Президентининг 1992 йил 28 февраль кунги “Ҳарбий трибуналлар ва ҳарбий прокуратура органлари тўғрисида”ги ПФ-355-сонли Фармони

тузилмалар, ҳарбий ўқув юртлари, муассасалар ва бошқа ҳарбий тузилмаларда прокурор назоратини амалга ошириш юкланиши, янги қонун ҳужжатлари қабул қилингунга қадар ҳарбий судлар ва ҳарбий прокуратура органлари ўз фаолиятида Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатларига ва собиқ ССР Иттифоқининг Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатларига ва собиқ ССР Иттифоқининг Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатларига зид бўлмаган қисмидаги қонун ҳужжатларига амал қилишligи, Ўзбекистон Республикаси Мудофаа ишлари вазирлиги ҳарбий судлар ва ҳарбий прокуратура органларини зарур маблағ ва моддий техник жиҳатдан таъминлаши, шахсий таркибда ҳарбий хизматчиларнинг ҳуқуқий мақоми ва барча турдаги пул ва бошқа таъминотлар сақлаб қолиниши, Фармон имзоланган кундан кучга кириши белгиланган.

Ўзбекистон Республикаси Биринчи Президенти томонидан имзоланган бу Фармонни тарихий ҳужжат десак асло муболаға бўлмайди, сабаби ушбу Фармон қабул қилингунга қадар Ўзбекистон Республикаси ҳудудида ҳарбий прокуратура органларини ташкил этиш, прокуратуранинг бу ҳарбий тузилмаси учун кадрларни жой-жойига қўйиш масалалари тўғридан-тўғри СССР Бош прокуратураси ваколати доирасида амалга оширилган.

Республика ҳудудида жойлашган ҳарбий прокуратура органларида ҳарбий хизматни ўтаётган прокурор-тергов лавозимларидаги офицерлар ва техник хизмат кўрсатувчи ходимлар таркибида маҳаллий кадрлар жуда ҳам озчилиқни ташкил этган. Ҳарбий прокуратурада иш юритув фақат рус тилида амалга оширилган. Бу Фармон қабул қилингунга қадар бирон бир маҳаллий кадр ҳарбий прокурор лавозимига тайинланмаган. Ажабланарли томони, Ўзбекистон пойтахти Тошкент шаҳрида жойлашган собиқ Туркистон ҳарбий округ ҳарбий прокуратураси Ўзбекистон Республикаси прокурорига эмас, балки тўғридан тўғри СССР Бош прокурорига бўйсунган ва унга ҳисобдор ҳисобланган. Айтиш мумкинки, Президентнинг бу Фармони билан собиқ ССР Иттифоқи Бош прокуратураси тизимидаги Туркистон ҳарбий округ ҳарбий прокуратураси ажратиб олиниб, унга Ўзбекистон Республикаси Қуролли Кучлари ҳарбий прокуратураси мақоми берилган ва Ўзбекистон Республикаси прокурори бўйсунувига ва ҳисобдорлигига ўтказилган.

Ўзбекистон Республикасини дунё ҳамжамияти Мустақил Давлат сифатида тан олгунига қадар, мамлакатимизда фаолият олиб борган ҳарбий прокуратура органларида асосан Россиядан юборилган ҳарбий юристлар ҳарбий хизматни ўтгани, Ўзбекистон Республикаси Президентининг 1992 йил 28 февраль кунги “Ҳарбий трибуналлар ва ҳарбий прокуратура органлари тўғрисида”ги Фармонига асосан собиқ Туркистон ҳарбий округ ҳарбий прокуратураси негизида Ўзбекистон Республикаси Қуролли Кучлари ҳарбий прокуратураси ташкил этилгани боис, тизимда хизмат қилаётган маҳаллий бўлмаган офицер кадрлар ўз

хоҳишларига кўра ҳарбий хизматдан бўшаб, ўз юртларига кета бошлаган. Бу пайтда армияда тартиб интизом буткул издан чиқиб, ҳарбий хизматчилар ўртасида ҳарбий қисм ёки хизмат жойини ўзбошимчалик билан ташлаб кетиш, дезертирлик, бир-бирига тобе бўлмаган ҳарбий хизматчилар ўртасидаги ўзаро муносабатларга оид устав қоидаларини бузиш, қоровул хизматини ўташ қоидаларини бузиш, ички хизматни ўташ ёки гарнизонда патруллик қилиш қоидаларини бузиш ва бошқа ҳарбий жиноятлар сони кескин ошиб кетган.

Эндиликдаги асосий вазифа эса, ҳарбий прокуратура органларининг офицер кадрлар таркибини тўлдириш эди. Кечиктириб бўлмайдиган бу масалага Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 1993 йил 8 февраль кунги “Ўзбекистон Республикаси ҳарбий прокуратуралари ва ҳарбий судларининг зобит кадрлар таркибини тўлдириш тўғрисида”ги 66-сонли Қарори¹ қабул қилиниши билан ўз вақтида ижобий ечим топилган десак, айтиш ҳақиқат бўлади.

Вазирлар Маҳкамасининг бу Қарорида, Ўзбекистон Республикаси Президентининг 1992 йил 28 февралдаги “Ҳарбий трибуналлар ва ҳарбий прокуратура органлари тўғрисида”ги Фармониға мувофиқ ҳамда ҳарбий прокуратуралар ва ҳарбий судларни тажрибали ва малакали кадрлар билан тўлдиришни таъминлаш мақсадида, олий юридик маълумотли ва захирадаги зобитлар бўлган ёхуд захирадаги зобит унвони бўлмаган юрист фуқаролар ҳарбий хизматга чақирилганда “Умумий ҳарбий мажбурият ва ҳарбий хизмат тўғрисида”ги Ўзбекистон Республикаси Қонунининг 19-моддасига мувофиқ, уларнинг олий ва ўрта махсус ўқув юртида ўқиш, миллий хавфсизлик хизмати ва ички ишлар органларида хизмат қилиш, шунингдек суд органлари, прокуратура, адлия, давлат ва бошқа органлардаги ҳуқуқни ҳимоя қилиш фаолияти билан боғлиқ бўлган узлуксиз иш даври ҳарбий хизмат муддатига қўшиб ҳисобланиши белгилаб қўйилиши, Ўзбекистон Республикаси Мудофаа вазирига Ўзбекистон Республикаси Бош прокурори, адлия вазири, Олий судининг раиси билан келишган ҳолда ходимлар ҳарбий прокуратуралар, ҳарбий судлар учун ҳақиқий ҳарбий хизматга чақирилганда уларга навбатдаги ҳарбий унвондан бир поғона юқори, раҳбар лавозимларга тайинланадиган шахсларга эса – штатда назарда тутилганидан камида икки поғона юқори бўлган ҳарбий унвон бериш топширилиши, Ўзбекистон Республикаси Мудофаа вазирига “Умумий ҳарбий мажбурият ва ҳарбий хизмат тўғрисида”ги Қонуннинг 22-моддаси 2-бандига мувофиқ юқори касб малакасига, амалий иш тажрибасига эга бўлган, белгиланган ёшдан катта ёшдаги, лекин қонунда белгиланганидан 5 ёшдан ортиқ катта ёшда бўлмаган, фуқароларни ҳарбий прокуратура

---

¹ Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 1993 йил 8 февраль кунги “Ўзбекистон Республикаси ҳарбий прокуратуралари ва ҳарбий судларининг зобит кадрлар таркибини тўлдириш тўғрисида”ги 66-сонли Қарори. З.С.Ибрагимов. Мустақиллик ва Ўзбекистон Республикаси прокуратураси. Тошкент-2011, Б.308-309.

органлари ва ҳарбий судларга ҳақиқий ҳарбий хизматга чақириш масаласини ҳал этишга рухсат берилиши, мазкур қарорнинг 2 ва 3-бандлари ҳарбий прокуратура органлари ва ҳарбий судларни кадрлар билан тўлдириш даврида – 1993 йил 1 декабргача амал қилади деб ҳисобланиши, қарорнинг бажарилишини назорат қилиш Ўзбекистон Республикаси Бош прокурори, адлия вазири, Олий суд раиси, Мудофаа вазири зиммасига юклатилиши белгиланган.

Вазирлар Маҳкамасининг ушбу қарори ўз вақтида чиқарилган ва мамлакатимиз прокуратура органларининг ҳарбий тузилмаси ҳисобланган ҳарбий прокуратурани офицер кадрлар билан тўлдиришда муҳим қадам бўлиб, қарор ижросини таъминлаш борасида муайян ишлар амалга оширилиб, ҳарбий прокуратура органлари кўп ўтмасдан тўлиқ маҳаллий офицер кадрлар билан бутланган.

Ўзбекистон Республикасининг Биринчи Президенти томонидан 1999 йил 30 март кунги имзоланган “Ўзбекистон Республикасининг Ҳарбий прокуратурасини ташкил қилиш тўғрисида”ги Фармон¹ Ҳарбий прокуратура фаолиятини такомиллаштириш йўлида катта роль ўйнаганини эътироф этиш лозим бўлади. Фармонда, Ўзбекистон Республикаси Фавқулодда вазиятлар вазирлиги, Давлат чегараларини ҳимоя қилиш қўмитаси, Ўзбекистон Республикаси Ички ишлар вазирлигининг ички ва қоровуллик қўшинлари Бош бошқармалари ҳамда Мудофаа вазирлигининг ҳарбий округлари ташкил этилганлиги муносабати билан ва Ўзбекистон Республикаси Қуролли Кучларида, ҳарбий идораларида ва вазирликлар ҳамда идораларнинг ҳарбийлаштирилган таркибий бўлинмаларида қонунчиликка риоя этилиши устидан прокурор назоратининг тўлалиги ва самарадорлигини таъминлаш мақсадида, Ўзбекистон Республикаси Қуролли Кучларининг Ҳарбий прокуратураси негизида мавжуд лавозимлар сони ва меҳнат фонди доирасида Ўзбекистон Республикасининг Ҳарбий прокуратураси ташкил қилиниб, унинг таркибида ҳарбий округларнинг тўртта ҳарбий прокуратураси тузилиши, Ўзбекистон Республикаси прокуратураси раҳбарияти таркибига Бош прокурорнинг ўринбосари – Ўзбекистон Ҳарбий прокурори лавозими қўшимча равишда киритилиши белгиланган.

Шунингдек, Фармонда Ўзбекистон Республикаси Мудофаа вазирлигига Ўзбекистон Республикаси Ҳарбий прокуратураси ва унинг таркибий бўлинмаларини зарур молиявий, моддий-техникавий жиҳатдан таъминлаш, шахсий таркибнинг ҳарбий хизматчилар ҳуқуқий мақоми ҳамда пул ва бошқа таъминотининг барча турлари сақлаб қолиниши қайд этилган. Фармонга кўра, Қорақалпоғистон Республикаси

---

¹ Ўзбекистон Республикаси Президентининг 1999 йил 30 март кунги “Ўзбекистон Республикасининг Ҳарбий прокуратурасини ташкил қилиш тўғрисида”ги ПФ-2277-сонли Фармони. З.С.Ибрагимов. Мустақиллик ва Ўзбекистон Республикаси прокуратураси. Тошкент-2011, Б.319-320.

маркази Нукус шаҳрида Нукус ҳарбий прокуратураси негизида Шимоли-Ғарбий ҳарбий округ ҳарбий прокуратураси, Қарши шаҳрида янги Жануби-Ғарбий махсус ҳарбий округ ҳарбий прокуратураси, Фарғона шаҳрида янги Шарқий ҳарбий округ ҳарбий прокуратураси ва Жиззах шаҳрида янги Марказий ҳарбий округ ҳарбий прокуратураси ташкил этилган.

Кейинчалик, Тошкент ҳарбий прокуратураси негизида Тошкент ҳарбий округ ҳарбий прокуратураси, Наманган шаҳрида Намаган ҳарбий прокуратураси ташкил этилган, 2016 йилнинг август ойига келиб округ ҳарбий прокуратуралари тугатилиб, Гулистон шаҳрида Гулистон ҳарбий прокуратураси, Ургенч шаҳрида Урганч ҳарбий прокуратураси ташкил этилиб, фаолияти йўлга қўйилган.

Ўзбекистон Республикаси Президенти томонидан 2022 йилнинг 23 декабрь куни имзоланган “Ўзбекистон Республикаси Қуролли Кучлари тизимида қонунийликни таъминлаш бўйича қўшимча чора тадбирлар тўғрисида”ги ПФ-272-сонли Фармон¹ Ҳарбий прокуратура органлари фаолиятининг ҳуқуқий асосларини мустаҳкамлашда катта қадам бўлди.

Сабаби, Ўзбекистон Республикаси Президентининг 1999 йил 30 март кунги “Ўзбекистон Республикасининг Ҳарбий прокуратурасини ташкил қилиш тўғрисида”ги ПФ-2277-сонли Фармонидан кейин, ўтган 23 йил давомида прокуратура органлари ҳарбий тузилмаси ҳисобланган Ҳарбий прокуратура фаолиятини такомиллаштиришга оид бирон-бир Президент Фармони ёки Ҳукумат қарори қабул қилинмаган эди.

Бу Президент Фармонининг энг аҳамиятли ва эътиборли жиҳати шундан иборатки, Фармон билан Ўзбекистон Республикаси Ҳарбий прокуратураси органларининг янги ташкилий-штат тузилмаси, Ўзбекистон Республикаси Ҳарбий прокуратураси тўғрисидаги Низом ва фаолиятни янада такомиллаштиришга оид зарур бўлган ҳужжатлар мажмуи тасдиқланган.

Бугунги кунда, Ўзбекистон Республикаси Ҳарбий прокуратураси органлари тизимида Тошкент шаҳрида Республика Ҳарбий прокуратураси аппарати, Қорақалпоғистон Республикаси марказида Нукус ҳарбий прокуратураси, Тошкент шаҳрида Тошкент ҳарбий прокуратураси ва барча вилоятлар марказларида ҳудудий ҳарбий прокуратуралар фаолият юритиб келмоқда.

Ҳарбий прокуратура органлари фаолиятининг ҳуқуқий асослари бўлиб, Ўзбекистон Республикасининг “Прокуратура тўғрисида”ги қонуни ва Ўзбекистон Республикаси Президенти томонидан 2022 йилнинг 23 декабрь куни имзоланган “Ўзбекистон Республикаси Қуролли Кучлари тизимида қонунийликни таъминлаш бўйича қўшимча чора тадбирлар

---

¹ Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2022 йил 23 декабрь кунги “Ўзбекистон Республикаси Қуролли Кучлари тизимида қонунийликни таъминлаш бўйича қўшимча чора тадбирлар тўғрисида”ги ПФ-272-сонли Фармони

тўғрисида”ги ПФ-272-сонли Фармони, бу Фармон асосида тасдиқланган “Ўзбекистон Республикаси Ҳарбий прокуратураси тўғрисида”ги Низом ҳисобланади.

Бугунги кунда прокуратура органларининг ҳарбий тузилмаси ҳисобланган Ҳарбий прокуратура фаолиятининг ҳуқуқий асосларини янада такомиллаштиришга зарурат борми деган савол туғилиши табиий ҳол.

Фикримизча, Ўзбекистон Республикаси Ҳарбий прокуратураси фаолиятининг ҳуқуқий асосларини янада такомиллаштириш зарурати мавжуд, сабаби бугунги таҳликали замонда халқимизнинг тинч ва осойишта ҳаётини сақлашга кафил бўлган Қуролли Кучларимиз тизимида қонунларнинг аниқ ва бир хилда бажарилишини қатъий назоратини таъминлаш учун масъул бўлган Ҳарбий прокуратура фаолиятининг ҳуқуқий асослари мустақкам бўлиши шарт ҳисобланади. Шу боис, бу йўналишда изланиш ва ўрганишлар олиб бориш, таҳлиллар ўтказиш ва илғор хорижий мамлакатлар тажрибасини ҳам чуқур ўрганиб чиқиш талаб этилади.

ЯРАШГАНЛИГИ МУНОСАБАТИ БИЛАН ЖИНОИЙ ЖАВОБГАРЛИКДАН ОЗОД ЭТИШНИНГ ЖИНОЯТ-ПРОЦЕССУАЛ, ЖИНОЯТ-ҲУҚУҚИЙ АСОСЛАРИ ТАҲЛИЛИ

Шукуров Жаҳонгир Раббонаевич

*Ўзбекистон Республикаси Ҳуқуқни муҳофаза
қилиш Академияси Тезкор-қидирув фаолияти
ва киберҳуқуқ кафедраси ўқитувчиси*

Аннотация. Мазкур мақолада ярашув ҳуқуқий асосларининг турли даврларда такомиллашиб, ривожланиб бориши, Ўзбекистон Республикасида ярашув институти билан боғлиқ амалга оширилган суд-ҳуқуқ ислоҳотлари, мавжуд норматив-ҳуқуқий ҳужжатлар муҳокама этилган. Бундан ташқари, ярашув билан боғлиқ қонунчиликни янада ривожлантириш, либераллаштириш, шунингдек, истиқболда тергов ва судда муҳокама қилиш жараёнида кенг қўллашга салбий таъсир қилувчи қонунчиликдаги муаммолар таҳлил этилган, бу муаммоларга ечим сифатида фикрлар ва таклифлар берилган.

Калит сўзлар: ислоҳот, ярашув, ҳуқуқ, суд-ҳуқуқ, институт, қонун, кодекс, тарих, қадимги дунё, жиноят, ўрта аср, давр, судланганлик, муаммо, шариат, ислом ҳуқуқи, одат ҳуқуқи, фармон, тузук, қози.

Аннотация. В данной статье рассматриваются вопросы совершенствования и развития правовых основ примирения в разные периоды, судебные реформы, проводимые в связи с институтом примирения в Республике Узбекистан, действующие нормативно-правовые акты. Кроме того, анализируется дальнейшее развитие законодательства, связанное с примирением, либерализацией, а также проблемы в законодательстве, негативно влияющие на широкое применение в процессе расследования и судебного обсуждения в будущем, даются мнения и предложения в качестве решений этих проблем.

Ключевые слова: реформа, примирение, право, юриспруденция, институт, закон, кодекс, история, древний мир, преступление, средневековье, период, осуждение, проблема, шариат, исламское право, обычное право, указ, тузук, кази.

Annotation. This article discusses the improvement and development of the legal foundations of reconciliation in different periods, the judicial reforms implemented in the Republic of Uzbekistan related to the institution of reconciliation, and the existing regulatory legal documents. In addition, further development and liberalization of the legislation related to reconciliation, as well as the problems in the legislation that adversely affect its wide application in the process of investigation and trial in the future are analyzed, opinions and suggestions are given as a solution to these problems.

Keywords: reform, reconciliation, law, case law, institution, law, codex, history, old world, crime, medieval, period, conviction, problem, sharia, islamic law, customary law, decree, tuzuk, khazi.

Жиноят қонунчилиги жамоат хавфсизлигини таъминлаш, фуқароларнинг ҳуқуқ ва эркинликларини ҳимоя қилиш тамойилларига асосланади. Шу нуқтаи назардан, жиноий ишларни ҳал этишнинг муҳим воситаларидан бири ярашув бўлиб, томонлар – жабрланувчи ва айбланувчи ўртасида келишувга эришиш жараёни ҳисобланади. Ярашувнинг жиноий-ҳуқуқий ва жиноят-процессуал асослари одил судловни амалга оширишга ва жиноят процессининг барча иштирокчиларининг манфаатларини ҳисобга олишга қаратилган мураккаб нормалар ва тартиб-қоидалар тизимини ифодалайди.

Жиноят ҳуқуқида ярашув одил судловни инсонпарварлаштириш элементларидан бири ҳисобланиб, нафақат жазо чораларини, балки жамиятда тотувликни тиклашни таъминлайди. Ушбу институтнинг асосий мақсади нафақат айбдорларни жазолаш, балки жабрланувчининг ҳуқуқларини тиклаш, етказилган зарарни қоплаш ва кейинги жиноятларнинг олдини олишдир.

Шу нуқтаи назардан, жиноят ҳуқуқи нормалари ярашув шартлари ва чегараларини, жиноят-процессуал нормалари эса уни амалга ошириш механизмининг тартибга солади. Шунингдек, ҳисобга олиш керакки, ярашув барча турдаги жиноятларга тааллуқли эмас ва томонларнинг ихтиёрий розилигини талаб қилади.

Ярашувнинг жиноий-ҳуқуқий ва жиноий-процессуал асосларини таҳлил қилиш ушбу институтнинг жиноий-ҳуқуқий тизимдаги ўрнини яхшироқ тушунишга имкон беради, шунингдек, жиноят ишларини ҳал этишда фуқаролар манфаатларини ҳисобга олган ҳолда ёндашувларни ишлаб чиқишга муҳим ҳисса қўшади.

Жараённинг барча иштирокчилари жиноий-ҳуқуқий механизмнинг бир қисми сифатида, ярашув инсон омилини ҳисобга олиш истагини ва жазо ҳар доим ҳам адолатга эришишнинг ягона йўли эмаслигини тушунишни акс эттиради. Бу жараён иштирокчиларига иш судга келгунига қадар баҳсли масалаларни мустақил ҳал қилиш имкониятини беради.

Бироқ, ўзининг кадр-қимматига қарамай, ярашув айбланувчининг ҳуқуқлари ва жабрланувчининг манфаатлари ўртасида эҳтиёткорлик билан тенг муносабатни талаб қилади. Бу жараённинг адолатли ўтказилиши ва жамоат хавфсизлигига путур етказмаслиги муҳим аҳамиятга эга. Жиноят-ҳуқуқи нормалари ярашув қўлланилиши мумкин бўлган шартларни батафсил белгилайди, шунингдек, уни ишлаб чиқиш ва амалга ошириш қоидаларини белгилайди.

Ярашувнинг жиноят-процессуал жиҳатлари шаффофлик, ушбу жараёнда томонларнинг ихтиёрий иштирокини таъминлайдиган тартиб-таомилларни ишлаб чиқишни назарда тутди. Бундан ташқари, шуни ҳисобга олиш керакки, ярашув фақат айбланувчининг жамият олдида ўзини англаш ва реабилитация қилишга самимий тайёрлигини кўрсатсагина муваффақиятли бўлади.

Ярашувнинг турли тарихий даврлардаги ҳуқуқий асосларини ўрганиш, жамиятлар низоларни қандай тартибга солганини ва турли даврларда тинчликни таъминлаганини тушунишга имкон беради.

Ярашув низоларни ҳал қилиш шакли сифатида чуқур тарихий илдизларга эга, унинг усуллари ва ёндашувлари ўша даврнинг маданий, ижтимоий ва сиёсий шароитларига қараб сезиларли даражада фарқ қилиши мумкин. Жаҳонда ҳуқуқ нормаларининг тарихдан юзага келиши ва ривожланишини *қадимги дунё тарихи, ўрта асрлар, маърифат асри, яъни уйғониш даври, замонавий давр ва ярашув соҳасидаги ҳозирги даврларга* бўлиб таҳлил қилсак.

1. Қадимги дунё тарихи. Бу даврда мавжуд бўлган ҳуқуқий манбаларга назар соладиган бўлсак, олдимизда қадимги рим ҳуқуқи, ҳамурапи қонунлари гавдаланади. Шу ўринда уларнинг ҳар бирига қисқача тўхталиб ўтсак.

Рим ҳуқуқи¹: қадимги Римда ярашиш тамойилларини ўз ичига олган хусусий ва давлат ҳуқуқи тизими ишлаб чиқилган. Ярашиш кўпинча жабрланувчига компенсация, шунингдек низоларни ҳал қилиш учун воситачилардан фойдаланишни ўз ичига олган.

Ҳаммурапи қонунлари²: қадимги Бобилда “Ҳаммурапи қонуни” асосида зарарни қоплаш ва қоплашни тартибга солувчи қоидалар мавжуд бўлиб, уларни ярашишнинг дастлабки намунаси сифатида кўриш мумкин.

2. Ўрта асрлар даври. Бу даврга Германия қонунлари ва ўрта аср шаҳарлар ҳуқуқларини киритишимиз мумкин.

---

¹ Новицкий И.Б. Римское право. Москва.-2015. (Электрон манба) https://urss.ru/PDF/add_ru/188054-1.pdf (мурожаат қилинган сана:17.12.2023).

²Hammurapi qonunlari – Vikipediya. (Электрон манба). https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%97%D0%B0%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D1%8B_%D0%A5%D0%B0%D0%BC%D0%BC%D1%83%D1%80%D0%B0%D0%BF%D0%B8 (мурожаат қилинган сана:19.12.2023).

Германия қонуни¹: ўрта асрларда Европада ярашув кўпинча компенсация тизими ва низоларни ҳал қилишда оиланинг ролини таъкидловчи “Германия қонун” лари орқали амалга оширилган.

Ўрта аср шаҳар ҳуқуқлари²: шаҳарларда фуқаролар ўртасида ярашиш ва низоларни бошқариш тартибини белгилайдиган низомлар ишлаб чиқилган.

3. Маърифат асри, яъни уйғониш даври. Бу давр 18-19-асрларни ўз ичига олади. Бу даврга келиб инсон ҳуқуқларини таъминлашга қаратилган конституциялар ва декларация қабул қилина бошлаган. XVIII асрда адолат тамойилларига асосланган инсон ҳуқуқлари тўғрисидаги конституциялар ва декларациялар шаклланган.

Замонавий давлатларнинг суд тизимлари юзага келиб, XIX-XX асрларда суд тизимининг ривожланиши билан ярашув суд жараёнининг муҳим қисмига айланган. Судлар кўпинча томонларни низони тинч йўл билан ҳал қилишга ундай бошлаган.

4. Замонавий давр. Бу ҳозирдаги воқеликка яқинроқ бўлган, давом этиб келаётган жараёнларнинг бошланиш даври. Бу даврни медиация ва арбитражлар, ҳалқаро шартномалар ва ташкилотларнинг пайдо бўлиши билан боғлаймиз.

Медиация ва арбитраж: замонавий жамиятда асосий эътибор яна ярашув тамойилларига асосланган воситачилик ва арбитраж каби низоларни ҳал қилишнинг муқобил усулларига ўтмоқда.

Халқаро шартномалар ва ташкилотлар: замонавий дунёда кўплаб халқаро шартномалар ва ташкилотлар низоларни тинч йўл билан ҳал қилишга қаратилган.

Тарихий контекстда ярашувнинг ҳуқуқий асосларини ўрганиш низоларни ҳал қилиш ёндашувлари эволюциясини ва замонавий ҳуқуқ тизимининг асосларини шакллантиришни кўриш имконини беради.

Глобаллашув даврида давлатлар ичида ва жаҳон миқёсида турли маданиятларнинг мавжуд бўлиши ҳамда миллатлар сонининг кўпайиши билан низоларни ҳал қилишда, томонларни яраштириш борасида янги муаммолар пайдо бўлади. Жамиятлардаги турли қадриятлар ва анъаналарни ҳисобга олиш зарурати тобора муҳим аҳамият касб этади.

Шунингдек, замонавий даврни бугунги кундаги **технологик янгиликлар** ва **онлайн платформалар**ни ривожланиб бориши нуқтаи назаридан ўрганишимиз муҳимдир. Чунки, технологиянинг ривожланиши билан тинчлик жараёнларини амалга ошириш учун янги имкониятлар пайдо бўлади. Онлайн низоларни ҳал қилиш

---

¹ Germaniya qonuni. (Электрон манба). <https://www.booksite.ru/fulltext/1/001/007/027/27561.htm> (мурожаат қилинган сана: 18.12.2023 й.).

² Magdeburg qonuni (Germancha Magdeburger Recht) - bitta XIII asr shahar huquqining eng mashhur tizimlaridan. [Электронманба] https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%9C%D0%B0%D0%B3%D0%B4%D0%B5%D0%B1%D1%83%D1%80%D0%B3%D1%81%D0%BA%D0%BE%D0%B5_%D0%BF%D1%80%D0%B0%D0%B2%D0%BE (мурожаат қилинган сана: 18.12.2023).

платформалари ва виртуал воситачилар ярашиш учун янги воситаларни тақдим этадилар.

Рақамли асрда ҳуқуқ ва эркинликларни ҳимоя қилиш янги ҳуқуқий асосларни талаб этади. Замонавий дунёда, рақамли асрда ҳуқуқ ва эркинликларни ҳимоя қилиш муҳим ҳисобланади. Кибер можаролар, махфийликни бузиш ва бошқа рақамли низолар ярашишнинг янги усуллари талаб қилади.

Қолаверса, экологик ва ижтимоий зиддиятларни назардан қолдирмаслик зарурдир. Экологик ва ижтимоий муаммоларга эътиборнинг кучайиши билан ушбу соҳалардаги низолар ҳам кучаймоқда. Бу ерда ярашиш барқарор ечимларни топиш ва турли томонларнинг манфаатларини уйғунлаштиришни ўз ичига олиши мумкин.

Бундан ташқари, халқаро низоларни ҳал қилишда ва инсон ҳуқуқлари бузилишида ҳам ярашув муҳим рол ўйнаши мумкин бўлган долзарб соҳадир. Бугунги кунда халқаро судлар ва ташкилотлар халқаро низоларни ҳал қилиш учун ярашув жараёнларини кенг йўлга қўйиш устида ишламоқда.

Ярашув тарихини ўрганиш нафақат ушбу соҳадаги қонунчилик асосининг эволюциясини тушунишга ёрдам беради, балки низоларни ҳал қилишнинг замонавий усуллари ишлаб чиқиш учун янги ғояларни юзага чиқаради. Жамиятлар илгари ўз низоларини қандай муваффақиятли ёки муваффақиятсиз ҳал қилганини тушуниш ҳозирда инновацион ва самарали ёндашувларни излашга туртки бўлиши турган гап.

Ярашувнинг ҳуқуқий асослари юзага келиш ва ривожланиш тарихидан келиб чиқсак, турли даврларда турлича бўлган.

Ярашув ҳуқуқий институт сифатида Ўзбекистон давлатчилиги тарихининг турли даврларида муҳим ўрин тутган. Бу борада аниқроқ маълумотга эга бўлишимиз учун тарихнинг маълум бир даврини аниқлаштириш керак, чунки ярашувнинг ҳуқуқий асослари даврга қараб ўзгариб борган. Ўзбекистон тарихининг қуйидаги асосий босқичларида ярашув борасидаги ҳуқуқий асосларни кўриб чиқамиз:

1. Ўрта асрлардан олдинги давр. Қадимда Ўзбекистон ҳудуди Бақтрия, Сўғдиёна ва бошқа турли цивилизациялар ва давлатлар таркибига кирган. Ушбу даврда ярашув, эҳтимол расмийлаштирилган қонунларга эмас, балки анъанавий урф-одатлар ва нормаларга мувофиқ амалга оширилган.

Ўзбекистон тарихидаги ўрта асрлар даври бу ҳудуд турли давлатлар ва империялар таркибига кирган IV асрлардан XV асрларгача бўлган вақт оралиғини қамраб олади. Ушбу даврда ҳуқуқий манбалар ўша даврдаги жамият ва сиёсий жараёнларни акс эттирувчи турли хил нормаларни ўз ичига олган. Ўзбекистонда ўрта асрлар давридан олдинги асосий ҳуқуқий

манбалар сифатида қуйидагиларни келтиришимиз мумкин бўлиб ва уларга қисқача тўхталиб ўтамиз:

Шариат (ислом ҳуқуқи). VIII-IX асрларда Ўзбекистон ҳудудида ислом дини пайдо бўлиши билан шариат муҳим ҳуқуқий манбага айланди. Шариат нормалари ва тамойиллари маҳаллий қонунчиликка таъсир кўрсатди ва ҳаётнинг турли жабҳаларини, шу жумладан оилавий муносабатлар, мулк ва жиноят қонунларини тартибга солиш учун ишлатилган.

Одат ҳуқуқи. Одат ҳуқуқи ўрта аср ҳуқуқ тизимида муҳим рол ўйнаган. Бунга авлоддан-авлодга ўтиб келаётган анъанавий урф-одатлар ва нормалар киритилган. Одат оила ҳуқуқи, ер муносабатлари ва ҳаётнинг бошқа жабҳаларидаги масалаларини ҳал қилиши мумкин бўлган.

Фармон (давлат ҳукмдорларининг қарор ва фармонлари). Ўрта асрлардаги давлатлар ва уларнинг ҳукмдорлари турли мазмундаги фармонлар чиқарганлар. Ўша даврларда ушбу ҳужжатлар қонун кучига эга бўлиб, солиқ, ҳарбий хизмат ва бошқалар каби жамоат ҳаётининг турли жиҳатларини тартибга солган. Шу даврда юзага келиши мумкин бўлган низоларни томонлар ўртасидаги келишув, яъни ярашув асосида ҳал қилишда ҳуқуқий асос вазифасини бажарган.

Хон ва Амирнинг уставлари ва фармонлари. Минтақадаги хонликлар ва амирлик даврида хон ҳамда амирларнинг устав-фармонлари ҳуқуқнинг муҳим манбаига айланган. Ушбу ҳужжатлар ҳудудда қонунлар ва бошқарув қоидаларини белгилаб берган.

Бу даврда аҳолининг маҳаллий урф-одатлари, миллати ва турмуш тарзи ҳуқуқий манбаларни шакллантиришда ҳам муҳим рол ўйнаган. Ушбу ҳуқуқий манбалар ўрта асрларгача бўлган Ўзбекистонда жамият ҳаётини тартибга солувчи норма ва қоидаларнинг мураккаб тизимини яратишда ўз таъсирини кўрсатган.

2. Ўрта асрлар ва Олтин Ўрда ҳукмронлиги даври.

Олтин Ўрда ва Темурийлар империяси даврида ярашув Ислом қонунлари (шариат), шунингдек, миллий анъана ва урф-одатлар асосида амалга оширилиши мумкин бўлган. Ўша пайтда **“қози судлари”**¹ низоларни ҳал қилишда муҳим аҳамият касб этган.

Ўзбекистон тарихидаги ўрта асрлар ва Олтин Ўрда даври бу ҳудуд Олтин Ўрда ва Темурийлар империяси таркибига кирган муҳим босқични англатади. Ушбу даврнинг ҳуқуқий манбаларига ушбу даврда бошқарув ва адолатнинг ўзига хос хусусиятларини акс эттирувчи турли хил ҳуқуқий тизимлар киради. Қуйида бу даврдаги асосий ҳуқуқий манбаларнинг баъзиларига қисқача тўхталиб ўтамиз.

---

¹ Абдурахмонхўжаев Ж. Қозилик судлари: тарихдан сабоқлар. “Odillik mezoni” ilmiy-amaliy, huquqiy jurnal. 2020, №. 4 сон. 36-39 б.

Шариат (ислом ҳуқуқи)¹.

IX асрдан то Олтин Ўрда давригача ислом дини кириб келиши билан шариат (ислом ҳуқуқи) минтақада муҳим ҳуқуқий манба бўлган. Шариат қонунлари оила ҳуқуқи, жиноят ҳуқуқи ва бошқа соҳаларда кенг қўлланилган. Тор маънода шариат фақат Қуръон ва Суннатда аниқ баён қилинган меъёрларни ўз ичига олган. Ислом ҳуқуқи тамойилига кўра, суннат Қуръоннинг умумий қоидаларини ойдинлаштиришга хизмат қилган. Шу билан бирга, суннатда Қуръонга зид бўлган қоидалар бўлмаслиги керак².

Темур тузуклари³. Академик А.Саидовнинг ““Темур тузуклари” – муҳим тарихий-ҳуқуқий манба” номли мақоласи берилган фикрларга кўра-“Бугунги кунда “Темур тузуклари”нинг қўлёзма ва тошбосма нусхалари дунё бўйлаб кенг тарқалган. Ушбу ноёб асарни жаҳоннинг кўпгина мамлакатларида, жумладан, Буюк Британия, Франция, АҚШ, Россия, Финляндия, Дания, Эрон, Ҳиндистон, Туркия, Миср, Яман кутубхоналаридан топса бўлади.

“Тузук” сўзининг луғавий маъноси қонун-қоидалар тўплами, низом, деган маъноларни англатади. Бошқача айтганда, Тузук – Конституция (лотинча “Constitution” – тузилиш, тузук) – давлатнинг Асосий қонуни, деганидир.

“Конституция” атамаси, “Император Конституцияси” деб аталган қонун мисолида, қадимги Римдаёқ маълум бўлган. Ўз навбатида, “Темур тузуклари” Шарқ ва Осиё мамлакатлари цивилизациясига хос алоҳида шаклдаги конституциявий ҳужжат хусусиятига эга бўлиб, шариат қонунлари билан бир қаторда Марказий Осиё минтақаси халқлари тақдирига кучли таъсир ўтказган”⁴.

Хонларнинг уставлари ва фармонлари. Олтин Ўрда хонлари қонун кучига эга бўлган низомлар ва фармонлар чиқарганлар. Ушбу ҳуқуқий ҳужжатлар давлат ва жамият ҳаётининг турли соҳаларини тартибга солган

---

¹Ислом ҳуқуқи - мусулмонларнинг ҳаёт қонуни. (Электрон манба). <https://arxiv.uz/uz/documents/referatlar/huquqshunoslik/islom-ukuki-musulmonlarning-aet-konuni> (мурожаат қилинган сана:19.12.2023).

²Shariat.Vikipediya.(Электронманба). <https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%A8%D0%B0%D1%80%D0%B8%D0%B0%D1%82> (мурожаат қилинган сана:19.12.2023).

³ Темур тузуклари. (Электрон манба асосида муаллиф ишланмаси). <https://temurtuzuklari.uz/> (мурожаат қилинган сана:20.12.2023).

⁴ Саидов А. “Темур тузуклари” – муҳим тарихий-ҳуқуқий манба. Академик. (Электрон манба асосида муаллиф ишланмаси) https://uza.uz/uz/posts/temur-tuzuklari-muhim-tarixiy-huquqiy-manba_361102 (мурожаат қилинган сана:19.12.2023).

Қози судлари¹. Қози судлари низоларни ҳал қиладиган ва ишларни кўриб чиқиш жараёнида ислом қонунларини қўллайдиган, адолатни қарор топтиришда муҳим рол ўйнадиган тизим бўлган².

Мамлакатимиз ҳудудида мусулмон ҳуқуқининг ёйилиши билан алоҳида суд органи “Қозилар суди” тизими ташкил топди ва ривожланди. Шайх Муҳаммад Содиқ Муҳаммад Юсуфнинг фикрича: ““қозилик” дейилганда маҳкама, яъни, бугунги истилоҳимизга ажнабий тилдан кириб қолган “суд” калимаси тушунилади. Халқлар ва миллатлар ҳаётида қозилик ишлари катта аҳамиятга эга. Зотан, айнан қозилик орқали одамлар орасида адолат, инсоф ва тенглик ўрнатилади. Одамлар орасидаги хусуматлар ва низоларга чек қўйилади. Золимнинг зулми ва тажовузкорнинг тажовузи рад қилинади”³. Дарҳақиқат, қозиларнинг фаолиятини ҳар томонлама ўрганиш бой ҳуқуқий меросимизни теран тадқиқ қилишга, бу масъул мансабда иш юритган кишиларнинг фаолиятини баҳолашга ҳамда унинг ғоявий илдизларини тўғри тушунишга имкон беради. “Қози” тушунчаси дастлаб Муҳаммад (с.а.в) даврида муомалага киритилган ва кенг қўлланила бошланган категория бўлиб ҳисобланади.

Ўтмишда қозиларни тайинлаш масаласи ҳам ўзига хос хусусиятларга эга бўлган. Жумладан, баъзи манбаларда Муҳаммад (с.а.в.) томонидан айрим ҳолатларда бир неча шахсларга муайян масалалардагина бир маротаба қозилик ваколатини бериш ҳоллари ҳам учраб турганлиги ифода этилган. Бу эса, дастлабки вақтларда қозилар доимий фаолият юритмай, балки айрим ҳолатлардагина заруратга қараб қозилик вазифасини амалга оширишга жалб этилганлигидан далолат беради.

Тарихий-ҳуқуқий манбаларга кўра, қозилар пайғамбар Муҳаммад (с.а.в.), ундан кейин халифалар томонидан тайинланган. Аммо, қозиларни тайинлаш масалаларида ҳар бир халифа ёки ҳукмдорнинг ўзига хос сиёсати, шахсий дунёқараши мавжуд бўлганлигини кўрсатади. Кези келганда айтиш лозимки, дастлаб қозиларни танлаш, тайинлаш масалалари жуда содда кўриниш касб этган бўлса-да, кейинчалик даврлар талаби асосида такомиллашиб борган⁴.

---

¹ Мирзаев Н.М. Архивные фонды казийских судов – важный источник по изучению социальной истории г. ташкента конца XIX – начала XX в. (Электрон манба). <https://cyberleninka.ru/article/n/arhivnye-fondy-kaziyских-sudov-vazhnyy-istochnik-po-izucheniyu-sotsialnoy-istorii-g-tashkenta-kontsa-xix-nachala-xx-v>.

² Кобзева О.П., Сиддиқов Р.Б. История государственности Узбекистана. Учебное пособие – Т.: “TAMADDUN”, 2021. – с. (электрон манба). <https://www.nsu.ru/n/humanities-institute/students/metodicheskie-materialy/history> (мурожаат қилинган сана:15.12.2023).

³ Шайх Муҳаммад Содиқ Муҳаммад Юсуф. Адабул қози ва қозилик китоблари. (электрон манба). <https://fiqh.uz/index.php/fiqh-uz/fiqh-ilmi/337-adabul-oz-i-va-ozilik-kitoblari> (мурожаат қилинган сана:15.12.2023).

⁴ Абдурахмонхўжаев Ж. Қозилик судлари: тарихдан сабоқлар. “Odillik mezon” ilmiy-amaliy, huquqiy jurnal. 2020, №. 4 сон. 36-39 б. (электрон манба) <https://drive.google.com/file/d/1hNKkp2-ppg-4PJznKDdTGKfs8xsjSodr/view>

Шунингдек, **“Одат ҳуқуқи (одат)”, “фиқҳ ва шарҳ”, “дипломатик ҳужжатлар ва битимлар”**ни киритишимиз мумкин.

Ушбу давр олимларининг фиқҳ ва (ҳуқуқий) рисоалари ва шарҳлари ҳам ҳуқуқнинг муҳим манбаларини англатади. Уларда олтин Ўрда ҳуқуқий тартибларига таъсир кўрсатган ислом қонунларининг изоҳлари ва талқинлари мавжуд бўлган.

Олтин Ўрданинг бошқа давлатлар билан ташқи алоқалари ҳам дипломатик битимлар ва ҳужжатлар билан тартибга солинган. Ушбу ҳуқуқий манбалар Ўзбекистон ва Олтин Ўрда тарихидаги ўрта асрлар даврига хос мураккаб ва таъсирчан асосларни акс эттирган.

3. Россия империяси мустамлакаси даври.

XIX-XX аср бошларида Ўзбекистон ҳудудлари Россия империяси таркибида бўлган даврда Россия қонунчилигининг қонунлари ва нормалари амалда бўлган.

Ўзбекистон тарихидаги Россия империяси даври (XIX аср ўрталари-XX аср бошлари) минтақада Россия қонунлари ва институтларининг жорий этилиши билан ажралиб турган. Ушбу даврнинг ҳуқуқий манбаларига Россия қонунчилиги нормалари, шунингдек, ўзбек жамиятини бошқариш ва Россия империяси таркибида бўлишга қаратилган чора-тадбирларни назарда тутувчи ҳуқуқий ҳужжатлардан иборат бўлган. Бу ўринда амалда бўлган асосий ҳуқуқий манбалардан баъзи тоифаларига тўхталадиган бўлсак улар қуйидагилардан иборат.

Россия империясининг фармонлари ва қонунлари¹:

Россия монархлари империянинг барча ҳудудларига тааллуқли фармонлар ва қонунлар чиқарганлар. Ушбу ҳужжатлар жамоат ҳаётининг турли жиҳатларини, шу жумладан ички бошқарув, солиқ, мулк ва бошқаларни тартибга солган.

Россия империяси кўп миллатли таркибга эгалиги туфайли миллий муносабатларни тартибга солувчи ва турли этник гуруҳларнинг ҳуқуқларини ҳимоя қилувчи қонунлар ва фармонлар мавжуд бўлган².

Суд тизимини тартибга солувчи манбалар.

Судлар ва адлия тизими Россия империяси қонунларига мувофиқ ташкил этилган. Турли даражадаги судларда жиноий, фуқаролик ва маъмурий ишлар кўриб чиқилган.

Ер ва мулк соҳасини тартибга солувчи қонунлар.

Россия қонунчилиги ерни бошқариш ва мулк масалаларини ҳам тартибга солган. Ушбу соҳада янги қоидаларнинг жорий этилиши ерга эгалик қилиш ва ундан фойдаланишнинг анъанавий шакллариغا ўзгартиришлар киритган.

---

¹Свод законов Российской империи. Википедия. (Электрон манба). https://ru.wikipedia.org/wiki/Свод_законов_Российской_империи (мурожаат қилинган сана: 03.01.2024).

² Законодательство в XIX – начале XX вв. (Электрон манба). <https://www.prilib.ru/section/675764>. (мурожаат этилган сана: 03.01.2024).

Уставлар¹.

Муайян ҳудудлар учун чиқарилган низомлар жамоат ҳаётини бошқариш ва ташкил этишнинг ўзига хос хусусиятларини белгилаб берган.

Россия империясининг руслаштириш сиёсати доирасида, баъзи ҳолларда ўз нормаларини шакллантирган ва уларни қўллайдиган маҳаллий ўзини ўзи бошқариш органлари мавжуд бўлган.

Ушбу ҳуқуқий манбалар ҳудудларни бошқариш ва уларнинг Россия империясига таркибида бўлишининг ҳуқуқий асоси бўлиб хизмат қилган. Аммо шунинг таъкидлаш жоизки, Россия қонунчилигини жорий этиш жараёни ва унинг ўзбек жамиятининг анъанавий урф-одатлари ва институтларига таъсири кўпинча ижтимоий тузилишдаги кескинлик ва ўзгаришларни келтириб чиқарган.

4. Совет ҳукумати даври.

Ўзбекистонда совет ҳокимияти даврида ярашув социалистик қонунчилик билан тартибга солинган. Бу даврда социализм тамойилларига мувофиқ жамоавий ярашув ва низоларни ҳал қилишга эътибор берилган.

Ўзбекистон тарихининг совет даврида ярашувнинг ҳуқуқий манбалари асосан совет ҳуқуқий тизими ва мафкуриси доирасида жорий қилинган. Ярашув одатда низоларни ҳал қилиш ва жамоат тартиби нуқтаи назаридан кўриб чиқилган. Совет даврида ярашиш билан боғлиқ ишларга тааллуқли баъзи муҳим ҳуқуқий манбаларга назар соладиган бўлсак, уларнинг баъзиларини санаб ўтишимиз мумкин. Жумладан:

Суд тизими билан боғлиқ манбалар;

Жиноят ва фуқаролик ҳуқуқи билан боғлиқ манбалар;

Вояга етмаганлар ишлари ва оила ҳуқуқи бўйича комиссиялар фаолиятини тартибга солувчи манбалар;

Партия ва жамоат ташкилотлари фаолиятини тартибга солувчи манбалар;

Арбитраж ва воситачилик органлари билан боғлиқ ҳуқуқий манбалар.

Судлар одил судловнинг асосий институти сифатида турли низоларни ҳал қилиш учун асосий ҳуқуқий манба бўлиб келган. Суд тизими турли даражадаги судларни ўз ичига олган: хусусан, туман судлари, юқори судлар ва СССР Олий судидан иборат бўлган. Ишларни томонлар иштирокида кўриб чиқиш ва совет қонунларига мувофиқ суд қарорларини чиқариш мажбурий тусга эга бўлган.

Совет жиноят ва фуқаролик қонунчилиги жиноий ва фуқаролик ишларини ҳал қилиш қоидалари ва тартибларини ўз ичига қамраган. Ярашув, жиноий жараённинг элементи сифатида, ярашув тўғрисидаги

---

¹Устав уголовного судопроизводства 1864 года. (Электрон манба). <https://constitution.garant.ru/history/act1600-1918/3137/> (мурожаат этилган сана:03.01.2024).

қонунлар ёки бошқа норматив ҳужжатлар доирасида амалга оширилиши мумкин бўлган.

Совет тузумига вояга етмаганлар ишлари ва оилавий масалалар билан шуғулланадиган органлар кирган. Ушбу органлар оилавий низолар ва болалар билан боғлиқ масалаларда турли хил ярашув тадбирларини амалга ошириб келган.

Маълумотлар таҳлилига кўра, Совет иттифоқи Коммунистик партияси ва тегишли жамоат ташкилотлари ҳам жамиятдаги низоларни ҳал қилиш ва ярашишда муҳим рол ўйнаган. Улар ярашиш ва ижтимоий барқарорликни сақлашга қаратилган тадбирларни ташкил қилишлари мумкин бўлган.

Жамият ҳаётининг турли соҳаларидаги низоларни, шу жумладан меҳнат ва оилавий низоларни ҳал қила оладиган ҳакамлик ва воситачилик органлари фаолият юритган.

Баъзи ҳолларда ярашув ва низоларни ҳал қилиш бўйича махсус қонунлар ва қоидалар қабул қилинган. Ушбу ҳужжатлар яраштириш ва низоларни ҳал қилиш тартиб-қоидаларини белгилаб берган.

Совет ҳуқуқий тизимининг барча бу элементлари коммунизм мафкураси ва совет ижтимоий адолат тамойилларига мувофиқ ярашиш ва низоларни ҳал қилишнинг муайян механизмларини таъминлаган. Ушбу ҳуқуқий манбалар ҳудудни бошқариш учун асосларни яратган.

5. Мустақиллик даври.

Ўзбекистон 1991 йилда мустақилликка эришганидан буён ўз қонунчилигини, барча соҳаларга тегишли бўлган ҳуқуқий асосларини такомиллаштириб, ривожлантириб келмоқда. Ушбу даврда биргина ярашиш билан боғлиқ ишларни оладиган бўлсак, ярашув конституциявий принципларга, фуқаролик ва жиноий, жиноят-процессуал қонунчиликка, шунингдек, маҳаллий анъаналарга асосланган ҳолда такомиллашиб келмоқда.

Мустақилликка эришгандан сўнг, Ўзбекистон ўзининг ҳуқуқий манбалари тизимини, шу жумладан, низоларни ярашув асосида ҳал қилишга қаратилган чораларини ишлаб чиқа бошлади. Фуқароларнинг ҳуқуқ ва мажбуриятларини тартибга солувчи Конституция, қонунлар ва бошқа меъёрий ҳужжатлар, шунингдек, турли хил низоларни ҳал этиш тартиби ушбу соҳада муҳим ҳуқуқий ҳужжатларга айланди.

Ўзбекистоннинг мустақилликка эришганидан кейинги даврда ярашувнинг ҳуқуқий асосини таъминловчи асосий манбалари сифатида қуйидагиларни санаб ўтишимиш мумкин:

Ўзбекистон Республикаси Конституцияси.

Фуқаролик, фуқаролик-процессуал, жиноят, жиноят-процессуал қонунчилик.

Медияция ва воситачилик амалиёти билан боғлиқ ҳуқуқий манбалар.

Оила ва болалар ҳуқуқлари билан боғлиқ қонунлар.

Суд-ҳуқуқ соҳасидаги ислоҳотларни белгилаб берувчи ҳуқуқий ҳужжатлар.

1992 йилда қабул қилинган ва кейинги даврларда ўзгартирилган Конституция мамлакатнинг асосий қонуни ҳисобланади. Унда фуқароларнинг ҳуқуқ ва эркинликларининг асосий тамойиллари мустаҳкамланган, шунингдек, адолат ва ҳуқуқ-тартиботни таъминлаш тамойиллари белгиланган¹.

Ўзбекистон Республикасининг фуқаролик кодекси, фуқаролик-процессуал ҳамда жиноят ва жиноят-процессуал кодексида фуқаролик муносабатлари ва жиноий жавобгарликка, жиноят билан боғлиқ ишларни юритишга оид ҳуқуқий нормалар белгиланган. Ушбу қоидалар ҳар хил турдаги низолар ва низоларни ҳал қилиш учун асос яратади.

Ўзбекистонда фуқаролик ва оилавий низоларни ҳал қилувчи ихтисослашган судлари мавжуд. Ушбу судлар фаолиятини тартибга солувчи қонунларга ярашув ва низоларни ҳал қилиш чоралари киради.

Сўнгги йилларда Ўзбекистонда медиация институти фаол ривожланмоқда. Қонунлар ва ҳуқуқий ҳужжатлар турли низоларни ҳал қилиш учун воситачилик қоидаларини тартибга солади.

Оилавий муносабатлар ва болалар ҳуқуқларини тартибга солувчи қонунлар оилавий низоларни яраштириш ва ҳал қилиш чораларини назарда тутаяди.

Фуқароларнинг ижтимоий ҳимояси ва ҳуқуқларини таъминлашга қаратилган қонунлар ва қоидаларга ижтимоий низоларни яраштириш ва ҳал қилиш чоралари ҳам киритилиши мумкин.

Суд-ҳуқуқ тизимини такомиллаштириш ва Одил судловдан фойдаланишга қаратилган суд-ҳуқуқ ислоҳотлари жараёнлари ярашув чораларини ҳам ўз ичига олади.

Ўзбекистон миллий тараққиёт ва ҳуқуқий давлат устуворлигини ўрнатиш шароитида ҳуқуқий манбалар тизимини ривожлантириш ва такомиллаштиришда давом этмоқда.

Ўзбекистон тарихидаги ҳар бир давр ярашувнинг ўзига хос ҳуқуқий асослари билан ажралиб туради. Янада аниқроқ маълумот олиш ва бу маълумотларни таҳлил қилиш учун тегишли даврларда амалда бўлган аниқ қонун ҳужжатлари ва тарихий ҳужжатларга мурожаат қилишимиз, уларни чуқур ўрганишимиз тадқиқотимиз даражасини янада орттириши турган гап.

Ўзбекистон Республикасида ўтган даврда ярашув институтини тартибга солишга, у билан боғлиқ муносабатларни амалга оширишга хизмат қилувчи қатор ҳуқуқий асослар яратилган.

Ўзбекистон Республикасининг Жиноят кодекси, Жиноят-процессуал кодекси, Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2016 йил 21

---

¹ Ўзбекистон Республикаси Конституцияси. (Электрон манба). <https://lex.uz/acts/20596> (мурожаат қилинган сана:04.01.2024).

октябрдаги “Суд-ҳуқуқ тизимини янада ислоҳ қилиш, фуқароларнинг ҳуқуқ ва эркинликларини ишончли ҳимоя қилиш кафолатларини кучайтириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПФ-4850-сонли, “Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича Ҳаракатлар стратегияси тўғрисида”ги 2017 йил 7 февралдаги ПФ-4947-сон фармони, «Жиноят ва жиноят-процессуал қонунчилиги тизимини тубдан такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида»ги 2018 йил 14 майдаги ПҚ-3723-сон қарори, 2019 йил 17 январдаги ПФ-5635-сон Фармони билан тасдиқланган “2017 — 2021 йилларда Ўзбекистон Республикасини ривожлантиришнинг бешта устувор йўналиши бўйича Ҳаракатлар стратегиясини “Фаол инвестициялар ва ижтимоий ривожланиш йили”да амалга оширишга оид Давлат дастури”, 2020 йил 10 августдаги “Суд-тергов фаолиятида шахснинг ҳуқуқ ва эркинликларини ҳимоя қилиш кафолатларини янада кучайтириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПФ-6041-сонли фармони ва соҳага оид бошқа норматив-ҳуқуқий ҳужжатлар бу жараёнда белгиланган вазифаларни амалга оширишга етарли даражада хизмат қилиб келмоқда.

Ўзбекистон Республикасининг 2001 йил 29 августдаги “Жиноий жазоларнинг либераллаштирилиши муносабати билан Ўзбекистон Республикасининг Жиноят, Жиноят-процессуал кодекслари ҳамда Маъмурий жавобгарлик тўғрисидаги кодексига ўзгартишлар ва қўшимчалар киритиш ҳақида”ги Қонунига асосан Жиноят кодекси 66¹-модда билан тўлдирилиб, ушбу моддада 26 та жиноят таркиблари бўйича ярашув институтини қўллаш белгиланган эди¹. Кейинчалик ярашув институтини қўллаш натижасида ижобий натижаларга эришилаётгани учун 2004 йил 27 август ва 2005 йил 31 декабрда қабул қилинган қонунлари билан жиноий жавобгарликдан озод қилиш мумкин бўлган жиноят таркиблари сони 42 тага кўпайтирилди. 2009 йил 3 апрелда қабул қилинган “Ўзбекистон Республикаси Жиноят кодексининг 66¹-моддасига ўзгартириш киритиш тўғрисида”ги Ўзбекистон Республикаси қонунига мувофиқ бундай жиноят таркиблари сони яна 11 тага кўпайтирилди. Ижтимоий ҳаётнинг ривожланиб бориши, аҳоли ҳуқуқий онги ва маданиятининг юксалиши, жиноят қонунларини янада либераллаштиришга қаратилган саъи-ҳаракатлар ЎзР ЖК 66¹-моддаси таркибини кенгайтиришни тақоза этарди. 2012 йил 29 декабрда қабул қилинган “Ўзбекистон Республикасининг айрим қонун ҳужжатларига ўзгартириш ва қўшимчалар киритиш тўғрисида”ги қонуни билан ярашув институтини қўллаш мумкин бўлган жиноят таркибларининг сони 59 тага етди. Жиноят қонунчилигининг либераллашуви давом этар экан, ярашув институти қўлланиши мумкин бўлган жиноятлар сони ҳам ортиб бораверади. 2013 йил 4 январда эълон қилинган “Ўзбекистон

---

¹ Хамидуллаев А.А. Тарафларнинг ярашуви институтини амалга ошириш механизми: Ўқув қўлланма. Тошкент: Ўзбекистон Республикаси ИИВ Академияси, 2003. - 29 б.

Республикасининг айрим қонун ҳужжатларига ўзгартиш ва қўшимчалар киритиш тўғрисида”ги қонунига асосан киритилган ўзгартишлар натижасида ҳам ЖК 66¹-моддаси таркиби кенгайтирилиб, ЖК 180, 181, 189, 191-моддаларда назарда тутилган жиноятларни содир этган шахсларга ҳам мазкур институт қўлланиладиган бўлди.

Д.Ю.Пайзиевнинг таҳлилларига кўра “ярашилганлиги муносабати билан жиний жавобгарликдан озод қилиш қўлланиладиган жиноятлар доираси жорий этилган вақтдан бошлаб кўпайиб бориши кузатилган. Бундай моддалар сони 2001 йилда 26 тани ташкил этган бўлса, 2004 йилда 30 та, 2005 йилда 31 та, 2009 йилда 40 та, 2012 йилда 44 та, 2016 йилда 45 та, 2019 йилда 46 тага етган, шунингдек жиноят таркиблари сони 2001 йилда 33 тани ташкил этган бўлса, 2004 йилда 39 та, 2005 йилда 43 та, 2009 йилда 54 та, 2012 йилда 59 та, 2016 йилда 60 та, 2019 йилда 61 тага етган”¹. Ушбу жиноят таркибларининг барчаси ижтимоий хавфи катта бўлмаган жиноятлардан иборат.

Ҳозирда ЖК 66¹-моддасига кўра, ушбу Кодекс 105-моддасининг биринчи қисмида (қасддан баданга ўртача оғир шикаст етказиш), 106-моддасида (кучли руҳий ҳаяжонланиш ҳолатида қасддан баданга оғир ёки ўртача оғир шикаст етказиш), 107-моддасида (зарурий мудофаа чегарасидан четга чиқиб, қасддан баданга оғир шикаст етказиш), 108-моддасида (ижтимоий хавфли қилмиш содир этган шахсни ушлашнинг зарур чоралари чегарасидан четга чиқиб, баданга қасддан оғир шикаст етказиш), 109-моддасида (қасддан баданга енгил шикаст етказиш), 110-моддасининг биринчи қисмида (қийнаш), 111-моддасида (эхтиётсизлик орқасида баданга ўртача оғир ёки оғир шикаст етказиш), 113-моддасининг биринчи ва иккинчи қисмларида (таносил ёки ОИВ касаллиги/ОИТСни тарқатиш), 115-моддасида (аёлни ўз ҳомиласини сунъий равишда туширишга мажбурлаш), 116-моддасининг биринчи ва иккинчи қисмларида (касб юзасидан ўз вазифаларини лозим даражада бажармаслик), 117-моддасининг биринчи қисмида (хавф остида қолдириш), 121-моддасининг биринчи қисмида (шахсни жинсий алоқа қилишга мажбур этиш), 122-моддасида (вояга етмаган ёки меҳнатга лаёқатсиз шахсларни моддий таъминлашдан бўйин товлаш), 123-моддасида (ота-онани моддий таъминлашдан бўйин товлаш), 125-моддасининг биринчи қисмида (фарзандликка олиш сирини ошкор қилиш), 126¹-моддасининг биринчи, иккинчи, учинчи ва тўртинчи қисмларида (оилавий (маиший) зўравонлик), 136-моддасида (аёлни эрга тегишга мажбур қилиш ёки унинг эрга тегишига тўсқинлик қилиш), 138-моддасининг биринчи қисмида (зўрлик ишлатиб ғайриқонуний равишда озодликдан маҳрум қилиш), 139-моддасининг биринчи ва иккинчи қисмларида (туҳмат), 140-моддасининг биринчи ва иккинчи қисмларида

---

¹ Пайзиев Д.Ю. Ярашилганлиги муносабати билан жавобгарликдан озод қилиш институтини такомиллаштириш. Автореферат. Т.2021.-17-18-б.

(ҳақорат қилиш), 141¹-моддасининг биринчи қисмида (шахсий ҳаёт дахлсизлигини бузиш), 141²-моддасининг биринчи қисмида (шахсга доир маълумотлар тўғрисидаги қонунчиликни бузиш), 143-моддасида (хат-ёзишмалар, телефонда сўзлашув, телеграф хабарлари ёки бошқа хабарларнинг сир сақланиши тартибини бузиш), 148-моддасида (меҳнат қилиш ҳуқуқини бузиш), 149-моддасида (муаллифлик ёки ихтирочилик ҳуқуқларини бузиш), 167-моддасининг биринчи қисмида (ўзлаштириш ёки растрата йўли билан талон-торож қилиш), 168-моддасининг биринчи қисмида (фирибгарлик), 169-моддасининг биринчи қисмида (ўғрилиқ), 170-моддасининг биринчи қисмида ҳамда иккинчи қисмининг «б» ва «в» бандларида (алдаш ёки ишончни суиистеъмол қилиш йўли билан мулккий зарар етказиш), 172-моддасида (мулкни кўриқлашга виждонсиз муносабатда бўлиш), 173-моддасининг биринчи қисмида (мулкни қасддан нобуд қилиш ёки унга зарар етказиш), 180-моддасида (сохта банкротлик), 181-моддасида (банкротликни яшириш), 185²-моддасида (электр, иссиқлик энергияси, газ, водопроводдан фойдаланиш қоидаларини бузиш), 189-моддасида (савдо ёки хизмат кўрсатиш қоидаларини бузиш), 191-моддасида (қонунга хилоф равишда ахборот тўплаш, уни ошкор қилиш ёки ундан фойдаланиш), 192-моддасида (рақобатчини обрўсизлантириш), 229-моддасида (ўзбошимчалиқ), 256-моддасининг биринчи ва иккинчи қисмларида (тадқиқот фаолиятини амалга оширишда хавфсизлик қоидаларини бузиш), 257-моддасининг биринчи қисмида (меҳнатни муҳофаза қилиш қоидаларини бузиш), 258-моддасининг биринчи қисмида (тоғ-кон, қурилиш ёки портлатиш ишлари хавфсизлиги қоидаларини бузиш), 259-моддасининг биринчи қисмида (ёнғин хавфсизлиги қоидаларини бузиш), 260-моддасининг биринчи қисмида (темир йўл, денгиз, дарё ёки ҳаво транспортининг ҳаракати ёки улардан фойдаланиш хавфсизлиги қоидаларини бузиш), 266-моддасининг биринчи қисмида (транспорт воситалари ҳаракати ёки улардан фойдаланиш хавфсизлиги қоидаларини бузиш), 268-моддасининг биринчи қисмида (транспортнинг хавфсиз ишлашини таъминлашга доир қоидаларни бузиш), 277-моддасининг биринчи қисмида (безорилик), 298-моддасининг биринчи қисмида (машиналарни бошқариш ёки улардан фойдаланиш қоидаларини бузиш) назарда тутилган жиноятларни содир этган шахс, агар у ўз айбига иқрор бўлса, жабрланувчи билан ярашса ва етказилган зарарни бартараф этса, жиноий жавобгарликдан озод этилиши мумкин¹.

Шунингдек, мазкур модданинг иккинчи қисмига кўра, оғир ёки ўта оғир жиноятларни содир этганлик учун судланганлик ҳолати тугалланмаган ёки судланганлиги олиб ташланмаган шахслар

---

¹ Ўзбекистон Республикаси Жиноят кодекси. (Электрон манба).<https://lex.uz/docs/111453> (мурожаат қилинган вақт 17.12.2023)

ярашилганлиги муносабати билан жиноий жавобгарликдан озод қилинмайди.

Бундан ташқари 2001 йил 29 августдаги Қонун билан Жиноят-процессуал кодекси ярашув тўғрисидаги ишлар бўйича иш юритиш белгиланган янги 62-боб билан тўлдирилди. ЖПК 582-моддасига асосан ярашилганлиги муносабати билан Жиноят кодексининг 66¹-моддасида назарда тутилган жиноятлар тўғрисидаги ишлар кўриб чиқиши мумкин¹.

Шунингдек, 583-моддага кўра, ярашув тўғрисидаги ариза жабрланувчи (фуқаровий даъвогар) ёхуд унинг қонуний вакили томонидан суриштирув ва дастлабки терговнинг, шунингдек суд муҳокамасининг исталган босқичида, аммо суд маслаҳатхонага киришидан олдин берилиши мумкин².

Ушбу моддада агар иш бўйича бир неча жабрланувчи бўлса, фақат барча жабрланувчилар билан ярашувга эришилган тақдирда, ярашув тўғрисидаги ишни юритиш мумкинлиги белгиланган. Лекин амалиётдан келиб чиқадиган бўлсак, экспертларнинг фикрига кўра айрим ишларда жабрланувчилар бир нечта бўлган ҳолатларда, уларнинг биттасидан бошқалари ярашувга рози бўлиб, бу ҳақда ариза ҳам тақдим этган, аммо белгиланган тартибдаги қоида сабабли ярашувни қўллаш имконияти мавжуд эмас. Ўз навбатида бу ҳам жиноят процессида ярашувни кенгроқ қўллашдаги муаммоларни юзага келтирмоқда.

ЖПК 584-моддасига кўра, суриштирувчи, терговчи, прокурор жабрланувчининг (фуқаровий даъвогарнинг) ёки унинг қонуний вакилининг ярашув тўғрисидаги аризасини олгач, етти суткадан ортиқ бўлмаган муддатда гумон қилинувчининг, айбланувчининг розилиги билан ишни судга юбориш тўғрисида қарор чиқаради.

ЖПКнинг 585-моддасида, ярашув тўғрисидаги ишлар бўйича суд муҳокамаси жиноят иши судга келган пайтдан эътиборан ўн суткадан кечиктирмай ўтказилиши, суд мажлисида гумон қилинувчи, айбланувчи, судланувчи, жабрланувчи (фуқаровий даъвогар), уларнинг қонуний вакиллари, ҳимоячилари, прокурор иштирок этиши белгиланган³.

Ярашув тўғрисидаги ишлар бўйича суд муҳокамаси жабрланувчининг ярашув тўғрисидаги аризасини ўқиб эшиттириш

---

¹Ўзбекистон Республикасининг Жиноят-процессуал кодекси. 22.09.1994. (62-боб Ўзбекистон Республикасининг 2001 йил 29 августдаги 254-II-сон Қонунига мувофиқ киритилган — Олий Мажлис Ахборотномаси, 2001 й., 9-10-сон, 165-модда) (Электрон манба) <https://lex.uz/docs/111460>.

²Ўзбекистон Республикасининг Жиноят-процессуал кодекси. 22.09.1994. (62-боб Ўзбекистон Республикасининг 2001 йил 29 августдаги 254-II-сон Қонунига мувофиқ киритилган — Олий Мажлис Ахборотномаси, 2001 й., 9-10-сон, 165-модда) (Электрон манба) <https://lex.uz/docs/111460>, <https://lex.uz/docs/87124?ONDATE=18.10.2001%2000#88142>

³Ўзбекистон Республикасининг Жиноят-процессуал кодекси. 22.09.1994. (62-боб Ўзбекистон Республикасининг 2001 йил 29 августдаги 254-II-сон Қонунига мувофиқ киритилган — Олий Мажлис Ахборотномаси, 2001 й., 9-10-сон, 165-модда) (Электрон манба) <https://lex.uz/docs/111460>, <https://lex.uz/docs/87124?ONDATE=18.10.2001%2000#88142>

билан бошланиб, суд гумон қилинувчи, айбланувчи, судланувчи ва жабрланувчининг (фуқаровий даъвогарнинг) содир этилган жиноят ҳолатлари тўғрисидаги сўзларини эшитади. Шу ўринда суд ярашувнинг ихтиёрийлиги ва унинг сабабларини, гумон қилинувчи, айбланувчи, судланувчи ўз айбига ихтиёрий иқдор бўлганлигини, гумон қилинувчи, айбланувчи, судланувчи ўзи содир этган қилмишнинг оқибатларини англаганлигини ва етказилган зарарни бартараф этиш чораларини кўрган-кўрмаганлигини, жабрланувчига (фуқаровий даъвогарга) ёки гумон қилинувчи, айбланувчи, судланувчига бирон бир тазйиқ бўлган-бўлмаганлигини, етказилган зарарнинг ўрнини қоплаш билан боғлиқ масалаларни, гумон қилинувчи, айбланувчи, судланувчи, уларнинг қонуний вакиллари ярашувга розилиklarини аниқлайди, сўнгра ҳимоячи ва прокурор фикри эшитилади.

Шу ўринда таъкидлаб ўтиш лозимки, Жиноят процессуал кодексида «ярашув тўғрисидаги ишлар бўйича суд муҳокамаси жабрланувчининг ярашув тўғрисидаги аризасини ўқиб эшиттириш билан бошланади» дейилган бўлсада ушбу ариза ким томонидан ўқиб эшиттирилиши лозимлиги келтирилмаган, амалиётда эса ярашув тўғрисидаги ариза суд мажлисида раислик қилувчи томонидан ўқиб эшиттирилади.

Ўзбекистон Республикаси Олий суди Пленумининг 2002 йил 25 октябрдаги 27-сонли «Ярашув тўғрисидаги ишлар бўйича суд амалиёти ҳақида»ги Қарорида (Ўзбекистон Республикаси Олий суди Пленумининг 2004 йил 21 майдаги 6-сонли ва 2004 йил 24 сентябрдаги 15-сонли қарорларига асосан киритилган ўзгартириш ва қўшимчалар билан) мазкур ҳуқуқий институтнинг суд амалиётида бир хилда қўлланилиши ва қонун талабларига тўлиқ риоя этилишини таъминлаш мақсадида, бир қатор тушунтириш ва кўрсатмалар берилган¹.

Хусусан, қарорнинг 1-бандида, ярашув институти жиноий жавобгарликдан озод қилиш тури сифатида шахснинг айбдорлиги масаласини ҳал этмай туриб жиноят ишларини тугатиш учун асос бўлиши кўрсатилган.

Шунингдек, қарорнинг 2-бандида ярашув тўғрисидаги аризанинг шакли, мазмуни ва уни тақдим этиш тартибига нисбатан қонунда қўйилган муайян талаблар кўрсатилган. Жумладан, ярашув тўғрисидаги ариза ҳар доим ёзма шаклда тақдим этилиб, унда жиноят натижасида етказилган зарар бартараф этилганлиги (ёки жабрланувчининг зарардан воз кечганлиги) ва ярашилганлиги муносабати билан жиноят ишини тугатиш ҳақидаги илтимос кўрсатилган бўлиши лозим.

---

¹ Ўзбекистон Республикаси Олий суд Пленумининг «Ярашув тўғрисидаги ишлар бўйича суд амалиёти ҳақида»ги 27-сонли Қарори. – Тошкент, 2002 й. 25 октябрь. (Электрон манба). <https://lex.uz/docs/1453539#1453609>

Ярашув тўғрисида иш юритиш масаласини қўзғатиш ҳуқуқига қонунда белгиланган тартибда жабрланувчи (фуқаровий даъвогар) деб топилган шахс ёки унинг қонуний вакили эга.

Жабрланувчи билан айна бир вақтнинг ўзида ишда фуқаровий даъвогар ҳам қатнашган ҳолларда ярашув тўғрисида иш юритишни бошлаш учун ҳам жабрланувчи, ҳам фуқаровий даъвогар томонидан тегишли ариза берилган бўлиши шарт.

Иш бўйича бир гумон қилинувчи, айбланувчи, судланувчи ва бир неча жабрланувчи бўлган ҳоллар учун ҳам қонунда айнан шундай талаблар белгиланган. Жабрланувчиларнинг ҳатто бирортасидан тегишли ариза бўлмаган ҳолларда ҳам ярашув тўғрисида иш юритиш мумкин эмас. Бундай ҳолда жиноят иши бўйича иш юритиш умумий асосларда олиб борилади.

Қарорнинг 4-бандига кўра, судлар ярашув тўғрисидаги ишларни кўришда суриштирув ёки дастлабки тергов даврида жабрланувчи (фуқаровий даъвогар), гумон қилинувчи, айбланувчи ва уларнинг қонуний вакилларига ярашув институтининг моҳиятини, Жиноят кодекси 66¹-моддасида кўзда тутилган жиноий жавобгарликдан озод этиш асослари тушунтирилганлигига ва бу ҳақда тегишли баённома тузилганлигига эътибор қаратишлари лозим.

Ярашув тўғрисидаги ишлар бўйича суриштирувчи, терговчи, прокурор ва суд зиммасига қонун билан юклатилган мажбуриятлардан бири, бу — ярашув суд томонидан тасдиқлангандан кейин келиб чиқадиган ҳуқуқий оқибатларни жабрланувчи (фуқаровий даъвогар)га тушунтириш шартлигидир. Қонуннинг ушбу талабига риоя этмаслик ярашув тўғрисидаги иш бўйича чиқарилган қарорнинг бекор қилинишига асос бўлиши мумкин.

Судлар шуни назарда тутишлари керакки, жабрланувчи (фуқаровий даъвогар) фақат биринчи инстанция суди маслаҳатхона (алоҳида хона)га киргунга қадар айбланувчи (судланувчи) билан ярашишдан воз кечишга ҳақли.

Қарорнинг 8-бандига кўра, ярашув тўғрисидаги ишлар бўйича, қонунда суд муҳокамасини олиб боришнинг алоҳида тартиби ҳамда ярашув туфайли ишни тугатиш масаласини ҳал этиш чоғида суд аниқлаши шарт бўлган ҳолатлар доираси белгиланган (ЖПК 585-моддаси 5-қисми).

Агар суд мажлиси давомида ярашув ёки айбга иқдор бўлиш ихтиёрий эмаслиги, зарарни қоплашдан бош тортиш, шунингдек содир этилган қилмишда янада оғирроқ жиноят белгилари мавжудлиги аниқлангудек бўлса, суд ишни умумий асосларда дастлабки тергов юритиш учун прокурорга юбориш тўғрисида ажрим чиқаради.

Ярашув тўғрисидаги иш жабрланувчи (фуқаровий даъвогар)нинг иштироки таъминланган ҳолда кўрилиши шарт.

Шунингдек, қарорнинг 9-бандига кўра, ярашилганлиги сабабли ишни тугатиш ҳақидаги суд қарори биринчи инстанция суди томонидан ажрим шаклида чиқарилади. Суд ажрим чиқаришда Жиноят-процессуал кодексининг 586-моддасида назарда тутилган талабларга қатъий риоя этиши шарт.

Бундан ташқари, қарорнинг 11-бандида, агар шахс бир нечта жиноят содир этган бўлиб, улардан бири Жиноят кодексининг 66¹-моддасида кўрсатилган бўлса, ишнинг шу қисми Жиноят-процессуал кодексининг 62-бобида белгиланган тартибда тугатилиши мумкин, лекин бу тартиб такрорийлик белгисини берадиган жиноятларга татбиқ этилмайди.

Шу билан бирга муддатлар масаласига ҳам тўхталиб ўтадиган бўлсак, маълумки, Ўзбекистон Республикаси Олий суд Пленумининг 2002 йил 25 октябрдаги “Ярашув тўғрисидаги ишлар бўйича суд амалиёти ҳақида”ги 27 сон Қарорида ярашув тўғрисидаги қонун нормалари қўлланилишининг тезкорлигини таъминлаш ва кафолатлаш гумон килинувчи, айбланувчи, судланувчи ва жабрланувчи (фуқаровий даъвогар)нинг ҳуқуқларини муҳофаза этиш мақсадида ярашув тўғрисидаги иш бўйича қарор чиқариш ва судга юбориш учун қонунда ўн суткалик муддат белгиланган, бунда терговчи гумон қилинувчининг, айбланувчининг розилиги билан етти сутка ичида ишни судга юбориш тўғрисида қарор чиқаради. Қарор чиқарилганидан кейин, ушбу қарор танишиб чиқиши учун прокурорга юборилади, прокурорнинг розилиги билан эса ушбу қарор уч сутка ичида судга юборилади. Ўз навбатида ушбу қарорда мазкур муддатлар жабрланувчи (фуқаровий даъвогар) томонидан ариза берилган кундан бошлаб ҳисобланади. Башарти, ариза жиноят иши қўзғатилгунига қадар берилган бўлса, унда бу муддат жиноят ишининг қўзғатилган кундан бошланади. Бордию, ариза берилган вақтда жиноят иши бўйича қилмишнинг Жиноят кодекси 66¹-моддасида кўрсатиб ўтилган жиноят таркибларидан бирини ташкил этиш-этмаслик масаласи ҳал қилинмаган бўлса, аризанинг кўриб чиқиш муддати қилмишни квалификация қилиш учун етарли асослар тўпланган вақтдан бошлаб ҳисобланади¹.

Ярашув тўғрисидаги ишлар бўйича иш материаллари судга келиб тушган вақтдан бошлаб, суд муҳокамаси ўн суткадан кечиктирилмай ўтказилади.

Шу ўринда таъкидлаш жоизки, 2004 йил 24-августда қабул қилинган “Ўзбекистон Республикаси айрим қонун ҳужжатларига ўзгартириш ва қўшимчалар киритиш тўғрисида”ги Қонуни қабул қилиниши билан жиноят ишини юритишда ярашув институтини қўллаш доирасини бир мунча қисқартириб, бу каби ишларни юритишда муаммо ва тофовутларга

---

¹ Ўзбекистон Республикаси Олий суд Пленумининг “Ярашув тўғрисидаги ишлар бўйича суд амалиёти ҳақида”ги 27-сонли Қарори. – Тошкент, 2002 й. 25 октябрь. (Электрон манба). <https://lex.uz/docs/1453539#1453609>

сабаб бўлаётган бир қанча чекловлар олиб ташланди, жумладан, ярашув илгари судланиб, судланганлик муддати қонунда белгиланган тартибда тугалланган ёки олиб ташланган шахсларга нисбатан жорий этилиши мумкин эмас эди, юқоридаги қонуннинг қабул қилиниши эса бу каби шахсларга нисбатан ҳам ярашув институтини қўллаш имконини берди.

Ярашув тўғрисидаги иш қўзғатиш ташаббусига эга бўлган ягона субъект бу жабрланувчи ёки унинг қонуний вакили ҳисобланади.

Ярашув тўғрисидаги ариза ҳар доим ёзма шаклда тақдим этилиб, аризада етказилган зиён бартараф этилгани, шунингдек ярашилганлиги муносабати билан жиноят иши бўйича иш юритишни тугатиш тўғрисидаги илтимос кўрсатилган бўлиши шарт. Жабрланувчи айтилиши вақтнинг ўзида фуқаровий давогар ҳисобланмаган ҳолларда ярашув тўғрисидаги иш юритишни бошлаш учун ҳам жабрланувчи ҳам фуқаровий даъвогар томонидан тегишли ариза берилган бўлиши шарт. Иш бўйича бир нечта жабрланувчи бўлган ҳолларда ҳам ҳар бир жабрланувчининг аризаси талаб қилинади. Бордию, жабрланувчиларнинг хатто биттасидан тегишли ариза бўлмаган ҳолларда ҳам ярашув тўғрисида иш юритиш мумкин эмас.

Амалиётда, ярашув тўғрисидаги ишлар бўйича юритиладиган ҳужжатларда жиноятни содир этган шахс гумон қилинувчи деб аталади.

Иш ярашув институтини қўллаш муносабати билан тугатилганда судда қуйидаги ҳужжатлар юритилади: суд мажлиси баённомаси, ярашув тўғрисидаги ажрим, ажрим билан танишганлиги тўғрисидаги тилхат, жабрланувчи ва фуқаровий даъвогарларнинг қасамёд хати, шунингдек, форма-6 карточкаси.

Бугунги кундаги амалга оширилган ислохотлар, шунингдек, ярашувнинг криминоген вазиятни яхшилашдаги самарадорлигидан келиб чиқсак, экспертларнинг илгари сурган фикрларини инобатга оладиган бўлсак, мазкур институтнинг ҳуқуқий асосларини янада такомиллаштириш муҳимдир.

Бу борада чуқур ислохотларни амалга ошириш айтилиши кундаги заруриятдир. Шу мақсаддан келиб чиқиб хорижий давлатларнинг жиноят процессида ярашувни қўллаш билан боғлиқ амалиётини чуқур ўрганиш, бизда мавжуд муаммолар, уларни юзага келтираётган омилларни чуқур таҳлил қилишимиз, натижадор фикр ва таклифларни илгари суришимиз керак.

Амалдаги Ўзбекистон Республикаси Жиноят-процессуал кодекси 62-бобига зарур ўзгартиришларни киритишимиз, шу биргаликда, ярашув институтини қўллаш билан боғлиқ барча жиҳатларни қамраб олувчи “Ўзбекистон Республикаси ярашув тўғрисида”ги Қонуни лойиҳасини ишлаб чиқиш ва қабул қилиш зарур.

Тарихдан маълумки, ярашув билан боғлиқ ишларда медиаторлар иштирок этиб келишган. Бу ўринда воситачилар тушунилган. Воситачилик усули турли маданиятларда кенг қўлланилган. Можарога

бетараф бўлган учинчи томон келишувни осонлаштириш, муроса йўлини топиш ва томонлар ўртасида келишувга эришиш учун аралашган. Демак, ярашувга эришиш мумкин бўлган жиноий ишларга ҳам медиация тартибини жорий этиш ва унинг имконияларидан ярашувни янанда такомиллаштиришда фойдаланишимиз мумкин. Шу ўринда, қабул қилиниши зарур бўлган ярашув тўғрисидаги қонунда Медиация иштирокчилари, уларнинг ҳуқуқ ва мажбуриятларини, медиацияни қўллаш тартиб-таомилларини алоҳида бобда белгилаб қўйиш лозимдир.

Шундай қилиб, жиноят қонуни ва ярашувнинг жиноят-процессуал асослари замонавий суд-ҳуқуқ тизимининг ажралмас қисми бўлиб, жиноят ишларини ҳал қилишда янада мувозанатли ва инсонпарвар ёндашувни яратишга қаратилган. Ушбу восита нафақат жазога, балки адолатни тиклашга ва жиноят процесси иштирокчилари ўртасида ўзаро тушунишга асосланган жамият қуриш имконини беради.

DISTRIBUTION OF PROCESSUAL COSTS

Sultonov Abdulla Azamatovich

*Independent researcher at the Department
of Criminal Procedure Law, Doctor of
Philosophy in Law, Associate Professor,
Academy of the Ministry of Internal Affairs*

Аннотация. Мақолада жиноят ишлари бўйича процессуал харажатларни ундириш тартибига оид Ўзбекистон Республикаси Жиноят-процессуал кодексининг 320-моддаси таҳлил қилинган. Унда дастлаб, процессуал харажатларни ундириш манбалари, норманинг ҳуқуқий ва молиявий функциялари, тўлаш мажбуриятини тақсимлаш қоидалари, масалага оид хорижий тажрибалар ҳамда илмий қарашлар муҳокама қилиниб, ЖПКнинг 320-моддасини номлашда “ундириш” сўзининг ўрнига “тақсимлаш”дан фойдаланиш лозимлиги таклиф этилган.

Калит сўзлар: жиноят иши, процессуал харажат, мажбурият ҳуқуқи, молия ҳуқуқи, суд қарори, ижро иши, функция, ундириш, тақсимлаш.

Аннотация. В статье анализируется статья 320 Уголовно-процессуального кодекса Республики Узбекистан о порядке взыскания процессуальных издержек по уголовным делам. Сначала обсуждаются источники взыскания процессуальных издержек, правовые и финансовые функции нормы, правила распределения обязанностей по выплатам, зарубежный опыт и научные взгляды, связанные с проблемой, а также выдвинуто предложено использовать слово “распределение” вместо слова “взыскание” в названии статьи 320 УПК.

Ключевые слова: уголовное дело, процессуальные издержки, обязательственное право, финансовое право, судебное решение, исполнительное дело, функция, взыскание, распределение.

Abstract. The article analyzes Article 320 of the Criminal Procedure Code of the Republic of Uzbekistan on the procedure for collecting procedural costs in criminal cases. At first, it discussed the sources of recovery of procedural costs, legal and financial functions of the norm, rules for distribution of the obligation to pay, foreign experiences and scientific views on the

issue, and also proposed that the word “distribution” should be used instead of the word “recovery” in the title of Article 320 of the Code of Criminal Procedure.

Keywords: *criminal case, procedural cost, law of obligations, financial law, court decision, enforcement case, function, recovery, distribution.*

In 2024, 1 703 218 million soums were allocated from the state budget to the Supreme Court of the Republic of Uzbekistan ¹. If we add to this the funds allocated to the prosecutor’s office (Ministry of Internal Affairs, State Security Service, Prosecutor General’s Office, etc.), then the cost of criminal proceedings may increase even more. Of course, this does not mean that all of the above funds are spent only on criminal proceedings. In particular, a certain part of them can be attributed to current expenses, construction (reconstruction) and equipment of administrative facilities, and a certain part to procedural expenses in Articles 318 and 319 of the Code of Criminal Procedure. In accordance with the established procedure, procedural costs are paid or reimbursed in amounts determined by the bodies considering the case in court or the financial departments of the court. Funds in the form of procedural expenses can also be spent at the expense of other government bodies and organizations.

Based on this, sources of compensation for procedural costs can be classified as follows:

state bodies conducting criminal proceedings bear the costs of paragraphs 1, 2, 3, 5, 7, 7¹ and 8 of Article 318 of the Code of Criminal Procedure;

paragraphs 3, 6 of Article 318 of the Code of Criminal Procedure, expert institutions, as well as organizations in which experts, translators, and specialists who have completed official assignments work;

expenses under paragraph 4 of Article 318 of the Code of Criminal Procedure of the district (city) treasury departments;

In accordance with Article 319 of the Code of Criminal Procedure, the workplace of the participant in the procedure maintaining the average salary is paid for at the expense of the enterprise, organization, institution

The breadth of the source of procedural costs, in turn, can further increase the amount of funds spent on a given institution. It can be estimated that the cost of providing criminal justice amounts to several trillion soums, since there are about 100,000 criminal cases per year in Uzbekistan.

According to the law, procedural costs are spent both during the investigation of a crime committed by a person and during the trial. And when the case is resolved legally, it will be recovered from the person (convicted) found guilty in the case by a court decision. Based on this, Article 320 of the

---

¹ Ўзбекистон Республикасининг 2023 йил 25 декабрдаги “2024 йил учун Ўзбекистон Республикасининг Давлат бюджети тўғрисида” ги [On the State Budget of the Republic of Uzbekistan for 2024] ЎРҚ-886-сон Қонуни. [электрон манба] \ — URL: <https://lex.uz/en/docs/6707765> (мурожаат вақти: 29.12.2023 й.);

Code of Criminal Procedure establishes the procedure for distribution procedural costs.

For this reason, an in-depth analysis of certain aspects of the procedure for distribution procedural costs is considered one of the important issues. Consequently, within the framework of this procedure, firstly, the economic interests of the state in criminal proceedings are protected, and secondly, the property rights and interests of the person related to the criminal case are ensured. Based on this, Article 320 of the Code of Criminal Procedure can be characterized as a norm reflecting the legal and *financial functions* of criminal proceedings. The *legal function* of the norm is manifested mainly in determining the procedural procedure for the reimbursement of funds spent from the state budget in criminal cases. This function highlights elements related to the institution of obligations from the point of view of civil law. In this case, obligations arise as a result of damage caused by the debtor (convict or other legal entities) to the creditor (state). In this case, property damage, which is the subject of the obligation, is expressed in the form of procedural costs incurred at the expense of the state during the proceedings in a criminal case related to a socially dangerous act committed by a person prohibited by law. Plenum of the Supreme Court on damage caused to the state due to non-collection of procedural costs ("On the practice of collecting procedural costs in criminal cases" dated November 24, 2009, Resolution No. 13) also confirms these conclusions¹.

If we are talking about the *financial function*, then it can be understood as the task of determining the source of collection of procedural expenses, as well as dividing the obligation to pay between legal entities. In particular, in part 1 of Article 320 (*procedural costs in cases other than those provided for in parts six, seven and eight of this article are collected from prisoners or transferred to the state account*) elements related to distribution activities are clearly visible. That is, on the basis of this norm, procedural costs can be recovered from prisoners by court decision, transferred to the state account, or fully or partially assigned to other legal entities. The following provisions of the article also serve to determine the basis for the distribution of procedural costs and items of obligation.

Belarusian scientists P.V. Gridyushko and N.A. Martsinkevich² in their scientific conclusions also recognize the distributive nature of the rule governing the collection of procedural costs. Although these views are formed

---

¹ «Жиноят ишлари бўйича процессуал чиқимларни ундириш амалиёти тўғрисида»[On the practice of recovering procedural costs in criminal cases] Ўзбекистон Республикаси Олий суди Пленумининг қарори (24.11.2009)13-сон. — URL:<https://lex.uz/docs/1616840> (10.11.2023 йилда мурожаат қилинган);

² Марцынкевич Н.А. Процессуальные издержки в уголовном процессе [Procedural costs in criminal proceedings] / Н.А. Марцынкевич, П.В. Гридюшко; учреждение образования «Акад. М-ва внутр. дел Респ. Беларусь». – Минск: Академия МВД, 2019 –178 с.;

on the basis of Article 163¹ of the Code of Criminal Procedure of Belarus (recovery of procedural costs), they can be partially combined due to the similarity of the legal system. The reason for bias is that in this opinion the obligation to pay procedural costs is provided for only two legal entities. It is known that, according to the current legislation, procedural costs can be recovered from other legal entities, including legal entities, the person responsible for the minor prisoner, as well as the person who filed the complaint.

In accordance with criminal procedure legislation, the general rules for the distribution of obligations to reimburse procedural costs can be classified as follows:

1) circumstances that are the basis for bringing the defendant to justice as a convicted person:

a) when the defendant's guilt in committing a crime is proven and a conviction is made (part 2 of article 320, part 1 of article 463 of the Code of Criminal Procedure);

b) when a person is released from punishment in a criminal case and a conviction is made (Part 2 of Article 320, Part 2 of Article 463 of the Code of Criminal Procedure);

c) when a guilty verdict is passed in a criminal case without imposing punishment (part 2 of article 320, part 3 of article 463 463 of the Code of Criminal Procedure);

d) the procedural results concerned that part of the criminal case in which the defendant was acquitted of one charge and found guilty of another charge (Part 4 of Article 320 of the Code of Criminal Procedure).

2) circumstances that constitute the basis for transfer to state:

a) when the defendant is acquitted or the criminal case is terminated in accordance with Article 83 of the Code of Criminal Procedure (Article 83, Part 4 of 320, Article 373, 381¹¹ of the Code of Criminal Procedure);

b) when procedural costs are associated with ensuring the presence of an interpreter in the case (Articles 20, 71, 72, Part 2, 5 of 320 of the Code of Criminal Procedure);

c) in case of release of a convicted person (suspect, accused, defendant) from payment - expenses incurred to pay for the services of a lawyer for the provision of legal assistance (Articles 34, 49, 50, 51, 52, Part 5 of 320 of the Code of Criminal Procedure);

d) if the person from whom procedural costs are to be recovered does not have the financial means to pay them (Part 5 of Article 320 of the Code of Criminal Procedure);

---

¹ Уголовно-процессуальный кодекс Республики Беларусь [Criminal Procedure Code of the Republic of Belarus] от 16 июля 1999 года № 295-3 (с изменениями и дополнениями по состоянию на 17.07.2023 г.) [электрон манба] \ — URL: https://continentonline.com/Document/?doc_id=30414958;

e) when it is possible that payment of procedural costs will seriously affect the financial condition of the convicted person's dependents (in this case, the convicted person is fully or partially exempt from payment) (Part 5 of Article 320 of the Code of Criminal Procedure).

3) *Circumstances that are the basis for holding other participants or legal entities of criminal proceedings (convict) liable:*

a) from an investigator, prosecutor or participant in the process who did not appear when summoned to court - in cases where the consideration of the case or the performance of investigative actions was delayed due to his absence for unjustified reasons (Part 6 of Article 320, 411, 413 of the Code of Criminal Procedure);

b) from the composition of the relevant lawyers - if a lawyer fails to appear when called by an lawyer, investigator, prosecutor or court without reason (Part 2 of Article 320, Article 412 of the Code of Criminal Procedure);

c) from the person who initiated the proceedings based on the victim's complaint - if the defendant is acquitted in this case (Part 9 of Article 320, Article 325 of the Code of Criminal Procedure);

d) The court may impose the payment of procedural costs in cases of juvenile crimes on the parents of the convicted person or their deputies if they are guilty of lack of proper control over the behavior of the minor (Part 8 of Article 320 of the Code of Criminal Procedure).

For example, Part 8 of Article 320 of the Code of Criminal Procedure provides that *"the court may impose procedural costs in cases of juvenile crimes on the parents of a convicted minor or their deputies in the absence of proper control over the behavior of a minor convicted"*. It regulates the power of the court to impose the obligation to pay procedural costs on the persons responsible for the care of the minor due to the limited financial means of the minor.

These powers of the court are limited to making a decision to impose the obligation to pay procedural expenses on the parents of a convicted minor or on persons replacing them (Article 457 of the Code of Criminal Procedure). The part of the sentence relating to the recovery of property is sent to the Bureau of Compulsory Enforcement at the location of the convicted person's property, where procedural costs for enforcement are collected. In this case, enforcement measures will be taken after the expiration of the (five-day) period established by the state executive body for voluntary compliance with the requirements of the executive document¹. After ensuring the execution of the sentence regarding the collection of procedural costs, the executive body informs the court that issued the sentence about this.

This example also makes it possible to more accurately distinguish between the *legal and financial* functions of the court in collecting procedural

---

¹ Ўзбекистон Республикасининг 2001 йил 29 августдаги "Суд ҳужжатлари ва бошқа органлар ҳужжатларини ижро этиш тўғрисида"ги [Law on execution of court documents and documents of other bodies] 258-II-сон қонуни. — URL:<https://lex.uz/docs/26477#26635>;

costs. So:

legal function, in the form of determining the source and amount of collection of procedural costs and creating a legal basis for the activities of executive bodies;

the financial function is manifested in the distribution of responsibilities to cover procedural costs between legal entities.

This, in turn, gives rise to the need to analyze the lexical appropriateness of using the term “collection” in the title of Article 320 of the Code of Criminal Procedure (*collection of procedural costs*). In the explanatory dictionary of the Uzbek language, comments given directly to the term “collect” are not included¹. However, one of the explanations of the term “collect”, considered the core of this term, is to obtain “as a result of demand, influence (about debt, party, etc. debt paid. - We will collect everything. Come on, let him see! P. Tursun, Teacher²”. In content, it is close to “recovery”. Consequently, the term “collection” does not have the ability to express the relations regulated by Article 320 of the Code of Criminal Procedure, according to its dictionary meaning and capabilities. In addition, the task of collecting procedural costs is performed by state executive bodies. In addition, the relevance of the term “collection” used in the title of this article is further reduced by the fact that the courts in most cases transfer procedural costs to the state.

These conclusions show the advisability of relying on these criteria when naming the norm, giving priority to the financial function of Article 320 of the Code of Criminal Procedure. In our opinion, it is on the basis of these factors that in the legislation of Ukraine Article 124 of the Criminal Procedure Code is named “Distribution of procedural costs”³.

In this regard, in Article 320 of the current Criminal Procedure Code of the Republic of Uzbekistan, taking into account the priority of the financial function and based on the fact that the court decision to determine the obligation to pay procedural costs has a distributive nature, instead of the word “collection” the word “*distribution*” was used, and on this basis the norm “We consider it appropriate to present it in the form “*Distribution of procedural costs*”.

---

¹ Ўзбек тилининг изоҳли луғати [An explanatory dictionary of the Uzbek language]. А.Мадвалиев таҳрири остида. “Ўзбекистон миллий энциклопедияси” давлат илмий нашриёти. Тошкент.: 2006 йил./ Ўзбек тилининг изоҳли луғати (Тўплам, 5 та китоб). Э. Берматов, А. Мадвалиев ва бошқ. “Ўзбекистон” нашриёти. Тошкент.: 2020 йил. 672-Б./ O'zbek tilining izohli lug'ati. A.Hojiyev, T.Mirzayev va boshq. “G'afur G'ulom nomidagi nashriyot-matbaa ijodiy uyi. Toshkent.: 2023 yil.;

² Ўзбек тилининг изоҳли луғати [An explanatory dictionary of the Uzbek language]. А.Мадвалиев таҳрири остида. “Ўзбекистон миллий энциклопедияси” давлат илмий нашриёти. Тошкент.: 2006 йил. [электрон манба] \ — URL:https://n.ziyouz.com/books/uzbek_tilining_izohli_lugati/U.pdf;

³ Уголовный процессуальный кодекс Украины [Criminal Procedure Code of Ukraine] от 13 апреля 2012 года № 4651-VI (с изменениями и дополнениями по состоянию на 01.01.2023 г.) [электрон манба] \ — URL: <https://continent-online.com/Document>.

ХИТОЙ ХАЛҚ РЕСПУБЛИКАСИДА ЖИНОЯТЧИЛИККА ҚАРШИ КУРАШИШНИНГ ЎЗИГА ХОСЛИКЛАРИ

Таирова Гулмира Муроджоновна

Ўзбекистон республикаси Ҳуқуқни муҳофаза
қилиш Академияси катта ўқитувчиси,
мустақил изланувчи

Аннотация. Мақолада муаллиф Хитойда жиноятчиликка қарши курашишнинг ўзига хос жиҳатларини очиб беришни мақсад қилган. Хусусан, жиноятчиликка қарши курашиш тизимининг алоҳида элементлари ҳисобланган – жиноий-ҳуқуқий сиёсат, жиноят ва жиноят-процессуал қонунчилик, жиноятчилик кўрсаткичлари таҳлиliga алоҳида урғу берилган. Шунингдек, Хитойда коррупциявий жиноятларга қарши курашиш ҳамда рецидив жиноятчилигини олдини олиш ишлари эътиборга молик тажриба сифатида ёритилган.

Калит сўзлар: жиноятчилик, жиноятчиликка қарши курашиш, Хитой, жиноятчилик кўрсаткичлари, коррупцияга қарши курашиш, жазо, рецидив жиноятларни олдини олиш.

Аннотация. В статье рассматриваются особенности системы борьбы с преступности в Китае, в частности, в виде отдельных элементов системы борьбы с преступностью анализируется уголовно-правовая политика, уголовное и уголовно-процессуальное законодательство, также показатели и состояние преступности. Кроме того, в качестве примечательного опыта освещаются работы по борьбе с коррупционными преступлениями и предотвращением рецидивизма.

Ключевые слова: преступность, борьба с преступностью, Китай, показатели преступности, борьба с коррупцией, наказание, предотвращение рецидивизма.

Abstract. The article examines the features of the crime fighting system in China, in particular, in the form of separate elements of the crime fighting system, criminal law policy, criminal and criminal procedure legislation, as well as indicators and the state of crime are analyzed. In addition, the work on combating corruption crimes and preventing recidivism is highlighted as a remarkable experience.

Keywords: crime, fighting crime, China, crime indicators, fighting corruption, punishment, prevention of recidivism.

Хитойда жиноятчиликка қарши курашиш ҳуқуқни муҳофаза қилишга доир сиёсатнинг асосий йўналиши ҳисобланиб, мамлакатда ҳукмронлик қилиб келаётган Коммунистик партия ўз дастурларида ҳар қандай жиноий ҳуқуқбузарликларга қарши туриш зарурлигига урғу беради.

1953-1978 йиллар, яъни давлатни Мао Цзедун бошқарган даврда жиноятчилик жуда паст кўрсаткичларда бўлгани, бироқ, 80-йилларга келиб Ден Сяопин томонидан амалга оширилган Хитойни иқтисодий жиҳатдан ривожлантиришга доир катта ислохотлар даврида

жиноятчилик кескин ортиб, ўзининг энг юқори кўрсаткичларига эришганлиги эътироф этилади¹.

Хитой Халқ Республикаси (кейинги ўринларда ХХР) 1949 йилда ташкил топган бўлсада, ўзининг илк Жиноят ва Жиноят-процессуал кодексларини 30 йилдан сўнг – 1979 йилдагина қабул қилди. Қатор хитой олимлари ушбу кодекслар мукамалликдан ҳоли эканлигини таъкидлаб, унда жиноят ва жиноят процессининг фундаментал институтлари мустаҳкамланмаганлигини танқид остига олди.

Шу боис, Хитойда ўсиб келаётган иқтисодий ва коррупциявий жиноятчиликка нисбатан жавобгарлик ва жазони кучайтириш мақсадида Халқ вакиллари Умумхитой Кенгашининг Доимий Қўмитаси томонидан 1982 йилда “Иқтисодиётга жиддий зиён етказадиган жиноятларни содир этган шахсларга нисбатан жазоларни кучайтириш тўғрисида” Қарор, 1988 йилда “Контрабанда жинояти учун жазолар тўғрисида” ва “Коррупция ва порахўрлик жинояти учун жазолар тўғрисида”ги Қўшимча Низомлар қабул қилинди.

Ден Сяопин 1982 йилда Хитойда кун сайин жиноий гуруҳлар шаклланиётган, хуфёна иқтисодиёт авж олаётган, банклар иқтисодий жиноятларни содир этишнинг асосий воситасига айланган, катта миқдорда солиқлардан қочиш, жиноий даромадларни легаллаштириш каби авж олган вақтда - “Иқтисодий жиноятларга қарши курашиш социалистик йўлда барқарор давом этиш ва тўрт модернизацияга эришишнинг² муҳим кафолотидир” деган баёнот билан чиқди³.

Хитой тажрибасини ўрганган рус олими П.В.Трошинскийнинг таъкидлашича, Хитойда жиноятчиликка қарши курашишнинг муҳим 2 асосий хусусияти мавжуд:

биринчидан, Хитой ҳар қандай ҳуқуқбузарликларга кескин, тезкор ва қаттиқ курашади. Хусусан, ХХР жиноий жавобгарлик институти яхши ривожланган бўлиб, унда ўлим жазоси марказий ўринни эгаллайди;

иккинчидан, Хитой ҳуқуқ тизимида жиноят ҳуқуқи фундаментал аҳамият касб этади ва қадимдан Хитой жамияти ҳуқуқ ва ахлоқ, қилмиш учун жавобгарлик ва жазо каби феноменларга таяниб ҳаёт кечирганлиги билан ажралиб туради.

Таъкидлаш лозимки, Хитойнинг илк жиноят кодексида 68 та⁴ жиноят (зўравонлик, порахўрлик, миллат хавфсизлигига қарши жиноятлар, гиёхванд воситаларни сақлаш ва тарқатиш, қўшмачилик, солиқларни яшириш, қалбаки дориларни сотиш, молиявий фирибгарлик, маст ҳолатда одамлар ўлимига олиб келган ЙХХ содир этиш каби

¹ Ст. Трошинский П.В. Борьба с преступностью в Китае: нормативно-правовой аспект // Журнал российского права. – 2015, Выпуск 8. – С 48.

² Изоҳ: бу ўринда Дэн Сяопининг 4 йўналишдаги ислоҳоти – саноат, қишлоқ хўжалиги, мудофаа ҳамда фан-техникани модернизациялаш назарда тутилмоқда.

³ Труды Ден Сяопина. Пекин, 1983. С.359

⁴ Изоҳ: ушбу жиноятлар сони 2011 йилда 68 тадан 55 тага, 2015 йилда 55 тадан 49 тага камайтирилди.

жиноятлар) учун ўлим жазоси назарда тутилиб, ХХР ўлим жазосини қўллаш бўйича дунёда биринчи ўринда туради ва у ерда йилига 2-7 мингга қадар ўлим жазолари ижро этилади¹. Ўлим жазосининг превентив таъсирини ошириш мақсадида яқинга қадар уни омма олдида ижро этилиши таъминланиб келинар эди.

Хитойнинг жазолар тизими инсонпарварлик ғояларидан бир мунча йироқлиги ҳақида қарашлар мавжуд бўлсада, аслида мазкур тизим жамиятда кучли интизомни таъминлашга қаратилганлиги ва жиноятчиликка қарши қарши курашишда ўзининг самарасини берганлиги билан эътиборли ҳисобланади. Қолверса, ХХРда ўлим жазоси тайинланган ишлар бўйича жазо ижросини 2 йилга кечиктириб туриш, шунингдек, ўлим жазосини умрбод ёки 25 йилга озодликдан маҳрум қилиш жазоси билан алмаштириш тартиби ҳам мавжуд бўлиб, бу ҳолат Хитой жазолаш тизимида инсонпарварлик тамойиллари ҳам ўрин олганлигидан далолат беради.

ХХРда у ташкил топгандан то 70-йилларда йилига 500 минг атрофида жиноят қайд этилган бўлса, 80-йилларда 2 млн.га яқин, 90-йилларда 3 млн. атрофида, 2001 йилдан бошлаб 4.5 млн. атрофида, хусусан 2022 йилда 4.1 млн. жиноят қайд этилган.

Ҳар 100 минг аҳоли жон бошига ҳисоблаганда, ХХРда жиноятчилик даражаси 1979 йилда 63.6, 1989 йилда 197.2, 1999 йилда 224.9, 2012 йилда 44.5, 2022 йилда 29.4 ни ташкил этган.

ХХРда жиноятчиликка қарши курашишнинг қуйидаги устувор йўналишлари кўзга ташланади:

коррупцияга қарши курашиш;

контробанда, гиёҳванд воситаларни ишлаб чиқариш, олиб ўтиш ва сотишга қарши курашиш;

маст ҳолатда автомобилни бошқаришга қарши курашиш².

ХХРнинг коррупцияга қарши курашиш сиёсати алоҳида диққатга сазовор.

Хитой 1951 йилдаёқ коррупцияга қарши стратегик аҳамиятга эга бўлган курашни бошлаб юборди. Мазкур “кураш стратегияси” 3 та омил – *коррупция, бюрократизм ва исрофгарчиликка* барҳам беришга доир дастурни ўз ичига олган эди. Дастур доирасида фақат коррупциявий жиноятларни кўрадиган махсус суд идоралари ташкил этилиб, айбдорлар ўлим жазосига ҳукм этилар, барча фуқаролар ўзларига маълум бўлган коррупцион ҳодисалар ҳақида хабар беришга бурчли эди³.

¹Ст. Рожкова Е.К. Смертная казнь в Китае: история и современность // Законность и правоподок в современном обществе. – 2009. – С 150.

² Изоҳ: ХХР ЖКга 2011 й.да оқибатидан қатъий назарда автомобилни маст ҳолатда бошқарганлик учун жиноий жавобгарлик киритилиши давлатнинг мазкур йўналишдаги сиёсатининг натижасидир

³ Ст. Кобец П.Н. Уголовно-правовые и криминологические особенности предупреждения коррупционной преступности В КНР в середине второго десятилетия XXI // Российский журнал правовых исследований. – 2017. Выпуск №3 (12). – С 168.

Мао Цзедун даврида коррупцияга қарши 3 марта (1951-1953 й., 1963-1966й., 1970-1972 й.) катта репрессив ислохотлар ўтказилди.

Шунга қарамай, 80-90-йиллардаги иқтисодий реформалар таъсирида коррупциявий жиноятларни яна ўсиши кузатилди.

ХХР Раҳбари Цзян Цземин Компартиянинг 1997 йилги съездида – “Коррупцияга қарши курашиш партия ва давлатнинг мавжуд бўлиши ёки барҳам топиши билан бевосита боғлиқ бўлган жиддий сиёсий кураш” – эканлигини эътироф этди¹.

1980-2010 йиллардаги, яъни 30 йиллик кураш давомида давлат апаратининг миллионга яқин амалдорлари коррупциявий ҳолатлар учун жавобгарликка тортилди².

2002 ва 2012 йилларда Хитой Коммунистик партияси ўз съездида коррупцияга қарши умуммиллий курашни эълон қилди ва бу борадаги чора-тадбирларни ўз раҳбарлиги остига олди.

Бугунги кунда ХХРда коррупцияга қарши курашиш қўйидаги йўналишлардаги чора-тадбирларни қамраб олади:

мансабдор шахсларнинг ҳаражатларини назорат қилиш: мансабдорлар ресторан, отеллар ва бошқа жамоат жойларига ташриф буюрганда ўз “иштаҳа”ларини назорат қилиши, чет элга фақат хизмат юзасидан чиқиши, туристик мақсадда чиқишига йўл қўйилмаслиги, давлат ва жамоа пулларига алкоголь, озиқ-овқат ва бошқа буюмларни совға тариқасида сотиб олишга ҳақли эмаслиги, ҳаражатлари йиллик ўртача даромадидан ошадиган давлат хизматчиларига нисбатан маъмурий жазоларни қўлланилиши, мансабдор шахснинг рафиқаси зиммасига турмуш ўртоғининг ҳуқуқбузарлиги ҳақида хабар бериш ва қимматбаҳо совғаларни қайтариш мажбуриятини юкланганлиги каби;

раҳбар кадрларни моддий таъминлаш доирасини чегаралаш: уй, ишхона ва хизмат машиналаридан фойдаланиш нормаларидан четга чиқмаслик, ортиқча котиб ва қўриқчилар олишига йўл қўймаслик, қабул ва мажлисларни ўтказиш, хизмат сафарларига чиқишда тежамкорликка риоя этиш каби;

суд ва ҳуқуқни муҳофаза қилувчи органлар фаолиятида ошкораликни ошириш: суд қарорларини интернет сайтида эълон қилиб бориш, суд мажлисларини масофадан электрон кузатиш имконини яратиш каби чоралар³.

Давлат хизматчиларининг “хиёнат”га йўл қўймаслигини таъминлашда Коммунистик партиянинг Марказий Интизом Комиссияси билан бир вақтда, Назорат вазирлиги ҳам алоҳида рол ўйнайди.

¹ Ст. Трошинский П.В. Борьба с преступностью в Китае: нормативно-правовой аспект // Журнал российского права.– 2015, Выпуск 8. – С 49.

² Ст. Кобец П.Н. Уголовно-правовые и криминологические особенности предупреждения коррупционной преступности В КНР в середине второго десятилетия XXI // Российский журнал правовых исследований. – 2017. Выпуск №3 (12). – С 170.

³ Ст. Трошинский П.В. Борьба с преступностью в Китае: нормативно-правовой аспект // Журнал российского права.– 2015, Выпуск 8. – С 51-52.

Марказий Интизом Комиссияси асосий антикоррупциявий орган бўлиб, у ўзининг ҳудудий тузилмалари ва ҳар бир давлат ташкилотидаги комиссиялари фаолиятини мувофиқлаштиради. Назорат вазирлиги ва унинг тузилмалари давлат хизматчиларига интизомий чораларни қўллайди ва мансаб вазифаларини бузиш билан боғлиқ ишларни тергов қилади.

ХХР Раҳбари Си Цзиньпин ўзининг 2015 йилги маърузасида коррупцияга қарши курашишга доир миллий компания ўз фаолиятини янги даражага олиб чиқаётлиги ва унинг навбатдаги вазифалари: непотизмга қарши курашиш; давлат корхоналари ва давлат шартномалари учун масъул раҳбарлар фаолиятини тафтиш қилиш; коррупциявий жиноятларни содир этган шахсларни экстрадиция қилиш ва четдаги активларни қайтариш борасида халқаро ҳамкорлини кучайитиришдан иборат эканлигини эътироф этди¹.

Таъкидланишича, 2011 йил ҳолатига 90-йиллардан буён чет элга чиқиб кетган 4000 - 18 000 атрофида коррупционерлар аниқланиб, улар иштирокида олиб чиқиб кетилган пул маблағлари 800 млрд. юанни ташкил этган. Шунга кўра, 2015 йилдан ХХРда “Тулкиларни овлаш” дастури ишга туширилиб, унинг доирасида 68 та давлат билан 122 та экстрадиция ва ҳуқуқий ёрдам шартномалари, 93 та давлатнинг прокуратуралари билан ва 189 та давлатнинг полициялари билан ҳамкорлик ўрнатилган, 30 та давлатдаги элчихона ва консулликларидаги 62 та полиция офицерлари аккредитация қилинган².

Айтиш лозимки, Хитой 90-йилларда амалга оширилган жиноий жазоларни либераллаштириш сиёсатининг натижаси ўлароқ, 1997 йилда янги Жиноят Кодексини қабул қилди.

Янги ЖК 452 та моддани ўз ичига олган умумий, махсус ва қўшимча қисмларни иборат бўлиб, унда қуйидаги жиноий жазолар назарда тутилди:

асосий жазолар – назорат; назорат остида ишлаш; қисқа муддатли қамоқ; муддатли озодликдан маҳрум қилиш; муддатсиз озодликдан маҳрум қилиш; мамлакатдан чиқариб юбориш; ўлим жазоси;

қўшимча жазолар – жарима; сиёсий ҳуқуқдан маҳрум қилиш; мол-мулкни мусодара қилиш; зарарни қоплаш; узр сўраш; омма олдида пушаймонлик билдириш³.

Хитойдаги 680 та ахлоқ тузатиш муассасаларининг 110 таси қамоқхона, 533 таси меҳнат орқали қайта тарбиялаш муассасаси ва

¹ Ст. Кобец П.Н. Уголовно-правовые и криминологические особенности предупреждения коррупционной преступности В КНР в середине второго десятилетия XXI // Российский журнал правовых исследований. – 2017. Выпуск №3 (12). – С 173

² Ст. Хайцзюнь Ван. Преследование коррумпированных чиновников: правовая система Китая и международное сотрудничество // Юридическая наука в Китае и России. – 2016. Выпуск №1. – С 196, 201

³ Ст. Борсученко С.А. Система наказаний по УГ КНР // Уголовно-исполнительное право. Т. 13 (1-4). – 2018. Выпуск №4. – С 429-434

37 таси ёш ҳуқуқбузарларни қайта тарбиялаш марказидан иборат бўлиб, жазолаш тизими шахсни қайта тарбиялашга йўналтирилганлиги билан аҳамиятли ҳисобланади.

Меҳнат орқали қайта тарбиялаш муассасасига ҳар йили 50 мингга яқин ҳуқуқбузарлик содир этган ва жиноят содир этиш ёқасида турган шахслар 1-4 йил муддатга, Ёш ҳуқуқбузарларни қайта тарбиялаш Марказларига эса бир неча ўн минглаб ўқувчи 2-3 йил муддатга махсус реабилитациялаш босқичларидан ўтказиш учун юборилади¹.

Ёш ҳуқуқбузарларни қайта тарбиялаш Марказларини битирган ёшларнинг 1 %и бир йил давомида, 7%и 2 йил давомида, 5%и 3 йилда қайта жиноятга қўл уриши кузатилган.

ХХРнинг қаттиқ ва қатъий, айна вақтда тарбиявий мақсадларга йўналтирилган жазолаш тизимининг натижаси ўлароқ, кўпгина давлатларда 30-50 фоиз атрофида кечадиган рецидив жиноятчилик, Хитойда 6-8 фоизнигина ташкил этган².

Хулоса ўрнида айтиш мумкинки, Хитойда жиноятчиликка қарши курашиш борасида олиб борилаётган ғоявий-жиноий-ҳуқуқий сиёсат, шу жумладан коррупциявий жиноятларга қарши курашиш борасида ишлаб чиқилган чора-тадбирлар ҳамда аҳоли сонининг улкан даражасига қарамай рецидив жиноятчиликни олдини олиш борасида олиб борилаётган ишлар ва уларнинг самарадорлиги алоҳида эътиборга молик ҳисобланади.

STRENGTHENING PROSECUTORIAL SUPERVISION OVER THE ACTIVITIES OF INTERNAL AFFAIRS BODIES IN THE FIELD OF PREVENTION OF DELINQUENCY AMONG MINORS

Eshmuradov Abbos Ilyosovich

Independent researcher of the Law Enforcement

Academy of the Republic of Uzbekistan

Annotation: *This article analyzes the improvement of the prosecutor's supervision over the prevention of minors delinquency by internal affairs bodies, the legal basis for its implementation, as well as the problems in the field, and since this issue is one of the main tasks of the prosecutor's office, it is studied from the point of view of coordinating the activities of responsible state bodies and non-governmental non-profit organizations.*

The author commented on the supervisory function of the prosecutor's office, the legal framework, methods of implementing laws on the prevention of crime and delinquency among children, analyzed ways to increase the effectiveness of prosecutorial supervision and put forward appropriate proposals.

Key words: *internal affairs bodies, prosecutor's office, prosecutor's supervision, minors, subject of supervision, neglect, crime prevention, prosecutor's inspections.*

¹ Иншаков С.М. Зарубежная криминология. — М.: ИНФРА-М, 1997. — С. 141.

² Иншаков С.М. Зарубежная криминология. — М.: ИНФРА-М, 1997. — С. 142-2

Аннотация: Ушбу мақолада ички ишлар органларининг вояга етмаганлар ўртасида ҳуқуқбузарликлар профилактикаси фаолияти устидан прокурор назоратини такомиллаштириш, уни амалга оширишнинг ҳуқуқий асослари, шунингдек соҳада мавжуд муаммолар таҳлил қилинган ва ушбу масала прокуратура органларининг асосий вазифаларидан бири эканлиги сабабли масъул давлат органлари ва нодавлат нотижорат ташкилотларининг фаолиятини мувофиқлаштириш нуқтаи назаридан ўрганилган.

Муаллиф томонидан болалар ўртасида назоратсизлик ва ҳуқуқбузарликлар профилактикасига доир қонунлар ижроси устидан прокуратура органларининг назорат функцияси, ҳуқуқий асослари, амалга ошириш усуллари ҳақида фикр юритилган ҳамда прокурор назорати самарадорлигини ошириш йўллари таҳлил қилиниб, тегишли таклифлар илгари сурилган.

Калит сўзлар: ички ишлар органлари, прокуратура органлари, прокурор назорати, вояга етмаганлар, назорат предмети, назоратсизлик, қаровсизлик, ҳуқуқбузарликлар профилактикаси, прокурор текширишлари.

Аннотация: В данной статье рассматриваются совершенствование прокурорского надзора за деятельностью органов внутренних дел по профилактике правонарушений среди несовершеннолетних, правовые основы его осуществления, также были проанализированы существующие проблемы в сфере, а поскольку данный вопрос является одной из основных задач прокуратуры, он был изучен с точки зрения координации деятельности ответственных государственных органов и негосударственных некоммерческих организаций.

Автор прокомментировал надзорную функцию прокуратуры, правовые основы, методы реализации законов о профилактике правонарушений и правонарушений среди детей, проанализировал пути повышения эффективности прокурорского надзора и выдвинул соответствующие предложения.

Ключевые слова: органы внутренних дел, прокуратура, прокурорский надзор, несовершеннолетние, предмет надзора, безнадзорность, профилактика правонарушений, прокурорские проверки.

Juveniles are influenced by various social groups, family or society in the process of formation as a person with their age-related, psychological identity. During this period, criminal acts, administrative offenses or other illegal actions committed by them may occur because of the child's unhealthy lifestyle, insufficient provision or upbringing by parents, and the negative influence of others. Determining these conditions and analyzing them is the main task not only of public associations or self-governing bodies, but also primarily of the state. Because, in order to prevent the commission of crimes and other offenses by minors, controlling their behavior, ensuring the socialization of children in families and educational institutions remains relevant today.

In addition, considering that 40% of the population of our Republic are minors, their healthy lifestyle is beneficial for both the state and society.

However, in relation to the behavior of children and adolescents, the indicators of illegal actions committed by them have shown that there are a number of problems and shortcomings in the work carried out in this area. According to statistics, 2 thousand 900 crimes were committed by 2 thousand 979 minors in our republic on November 11, 2023. 1 thousand 909 of these crimes were committed in schools, 395 in career educational institutions and

academic lyceums, 254 were committed by children who finished school but were unemployed, and 421 were working minors¹.

Therefore, the development of an effective model of the system for the prevention of juvenile delinquency and lack of control, as well as the improvement of the activities of the prosecutor's office that supervises compliance with the law in this area, has become one of the main directions of the state policy regarding youth.

In general, among the mechanisms of protection of the rights and legal interests of minors, the supervision of the prosecutor occupies an important place. In this field, the prosecutor's office is primarily a body that monitors compliance with the rights and interests of citizens, as well as laws, in the activities of state bodies, commercial and non-commercial organizations, and on the other hand, ensures the realization of the rights and legitimate interests of minors, also, they are a law-enforcement state body that provides practical assistance in restoring their rights in case of violations of the law in this regard. Because the prosecutor's office is responsible for the implementation of relevant laws by the bodies of the prevention system and their proper observance.

In addition, in our country, law enforcement agencies are assigned special tasks in the implementation of tasks aimed at preventing child abuse and neglect, especially in this regard, the prosecutor's office plays a large role in monitoring the implementation of legislation in this field.

It should be taken into account that the prosecutor's office cannot at the same time be a body that monitors the implementation of legislation on the prevention of delinquency and delinquency among minors, and implements direct prevention. Our opinion is also confirmed by the content of the current legislation.

In particular, Article 8 of the Law No. LRU-263 dated September 29, 2010 "On the prevention of delinquency and delinquency among minors" does not provide for prosecutorial bodies in the system of institutions and bodies implementing the prevention of delinquency and delinquency among minors.

There are conflicting opinions among scientists on this issue.

In particular, A.Djuraeva emphasizes that the prosecutor's office is a body that coordinates the activities of all state organizations and civil society institutions involved in the work of minors², but according to some scientists³, the prosecutor's office is a special entity that performs not only control, but also preventive activities in this regard.

In this regard, O.Ergashev, who studied the activities of psychologists-inspectors in the system of internal affairs bodies, proposed to include the "Competence of the Prosecutor's Office" in the system of subjects engaged in

---

¹ <https://uza.uz/posts/525622>

² Djuraeva A.Z. Improvement of prosecutor's supervision over the implementation of laws in the field of prevention of minor offenses: foreign experience in legal regulation. Journal of Law Research.2022, Special issue 5, pp.61-67

³ Воеводина, Т. Г. Профилактика правонарушений и прокурорский надзор: проблематичные новеллы законодательства / Т. Г. Воеводина // Законодательство и экономика. – 2016. – № 9. – С. 58-62. – EDN WMBZDB. <https://elibrary.ru/item.asp?id=26690854>

the prevention of incapacity and delinquency among minors, in the content of the law No. LRU-263 "On the prevention of delinquency and delinquency among minors"¹.

Agreeing with the opinions of these scientists, it is worth saying that the prosecutor's office is considered a law enforcement body that monitors the implementation of legislation on the prevention of delinquency among minors. Prosecutors do not deal directly with the same issue.

Article 3 of the aforementioned Act refers to the uncontrollability of minor children and the prevention of juvenile delinquency, social, aimed at identifying and eliminating the causes and conditions leading to their neglect, the commission by them of criminal or administrative offenses based on the set of legal, medical and other measures, the organization of prosecutor's supervision should be determined precisely on the basis of this system of measures, and the mechanisms for its implementation require a scientific approach.

Today, one of the main reasons for the existence of crime among minors in our society and the reasons that increase the need to strengthen the prosecutor's control in the field is their lack of supervision.

According to scientists T.N. Mikhaylova, E.V. Mikhaylov, who studied this issue, failure of parents or their substitutes to properly fulfill the obligations set out in the family legislation related to the education of children is the reason for the commission of various offenses by minors².

O.S.Kapinus³ studied other aspects of the issue and suggested that complex rehabilitation work should be carried out to improve the environment in problem families, and for this, parents should have the opportunity to use the necessary social services. N.I.Glazkova emphasizes that in such cases, the prosecutor's office is a structure that helps the organizations of the prevention system to trace their life paths correctly⁴.

In addition, according to the results of monitoring conducted by the Deputy Commissioner for Human Rights (Ombudsman) of the Oliy Majlis of the Republic of Uzbekistan – the Commissioner for the Rights of the Child, neglect

---

¹ Эргашев О. Ички ишлар органлари тизимида инспектор психолог ходимларининг иш самарадорлигини ошириш ва уларнинг фаолиятини такомиллаштириш // Journal of Fundamental Studies. – 2023. – Т. 1. – №. 6. – С. 22-27.

² Михайлова Т.Н., Михайлов Е.В. Прокурорский надзор за исполнением законодательства о профилактике безнадзорности и правонарушений несовершеннолетних // Вестник Восточно-Сибирского института МВД России. 2021. №4. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/prokurorskiy-nadzor-za-ispolneniem-zakonodatelstva-o-profilaktike-beznadzornosti-i-pravonarusheniy-nesovershennoletnih>

³ Капинус, О. С. Прокурорский надзор за исполнением законов о защите прав несовершеннолетних / О. С. Капинус // Вестник Университета прокуратуры Российской Федерации. – 2021. – № 1(81). – С. 5-11. – EDN XPXLRD

⁴ Глазкова, Н. И. Прокурорский надзор за исполнением законов о профилактике безнадзорности, правонарушений и преступности несовершеннолетних / Н. И. Глазкова // Пенитенциарная система и общество: опыт взаимодействия : сборник материалов IV Международной научно-практической конференции, Пермь, 04–06 апреля 2017 года. – Пермь: Пермский институт Федеральной службы исполнения наказаний, 2017. – С. 355-358. – EDN KUOJEI. <https://www.elibrary.ru/item.asp?id=38171016>

of parents or parents by raising children is one of the main factors that negatively affect the effectiveness of protecting the rights and freedoms of minors¹.

According to statistical data², 110 thousand 558 parents and their substitutes who did not fulfill their obligations regarding the education of their children in 11 months of 2023 were taken measures based on Article 47 of the Code of Administrative Responsibility of the Republic of Uzbekistan. These indicators show that the well-being of children depends not only on the parents, but also on the proper functioning of the bodies responsible for the lack of supervision of minors. In this process, the prosecutor's office, based on the rights and legal interests of minors, examines the activities of the institutions responsible for their lack of supervision and neglect, and in case of violations of the law, takes appropriate measures against their officials.

The peculiar aspect of the level of crime among minors is explained by its constant increase. Forensic practice shows that the process of moral recovery and re-education of a juvenile who has committed a crime is very difficult, and the probability of him committing the crime again is high. Therefore, timely prevention of juvenile delinquency is a guarantee that the level of delinquency among the population will not increase in the future.

One of the important directions of the prosecutor's supervision is the implementation of legislation on the prevention of delinquency and delinquency among minors by internal affairs bodies. In the course of performing their duties, the prosecutor's internal affairs bodies will have to separately monitor the timely identification of socially vulnerable families, socially vulnerable minors, neglected or unsupervised minors, and the extent to which preventive work is organized with them.

It should be emphasized that the shortcomings identified by the prosecutor's office in the activities of the internal affairs bodies in the field of prevention of delinquency and crimes among minors are repeated every year, and the measures taken are of a one-time nature and cannot prevent such violations from happening again.

A number of circumstances, especially the high level of lawlessness in the personnel of the internal affairs bodies, and other problems in the organization of the normal work of employees, create conditions for the constant occurrence of the above violations of the law.

While monitoring the compliance of the internal affairs bodies with the legislation in the field of prevention of lack of supervision, neglect and offenses among minors, the prosecutor's office shall respond to the situation by

---

¹ Ж.Исламов. Вояга етмаганларнинг ҳуқуқ ва эркинликларини таъминлаш самарадорлигини ошириш. <https://ombudsman.uz/uz/docs/voyaga-yetmaganlarning-huquq-va-erkinliklarini-taminlash-samaradorligini-oshirish>

² <https://uza.uz/oz/posts/8-oy-ichida-voyaga-etmaganlar-tomonidan-2-mingdan-ziyod-zhinoyat-sodir-etilgan-525622?q=%2Fposts%2F8-oy-ichida-voyaga-etmaganlar-tomonidan-2-mingdan-ziyod-zhinoyat-sodir-etilgan-525622>

considering the issue of responsibility of the internal affairs officers who have committed violations of the law through control documents, and by demanding the implementation of the requirements established by the law they will have to use. Prosecutor's measures of legal influence or legal means are documents that are formalized in written form in case of violations of the current legislation during investigations, and specific requirements are defined in them within the scope of authority given to the prosecutor's office. Prosecutor's control documents such as protest, decision, presentation, application, warning are formalized in order to eliminate cases of violations of the current legislation aimed at protecting the rights of minors¹.

The main areas of activity of internal affairs bodies in the field of prevention of juvenile delinquency are as follows:

- 1) analysis of the criminogenic situation, study of the causes and conditions of crime;
- 2) making proposals to state and non-state institutions to eliminate the causes and conditions that led to violations;
- 3) participation in the development of various programs and projects on the fight against crime;
- 4) participation in raising the legal consciousness and culture of the population;

Relevant divisions of the internal affairs bodies detect violations during their activities on the prevention and control of minors, take measures to combat the involvement of minors in the illegal trade in narcotics and psychotropic substances, missing, hiding from the court or investigation, family, educational institution, socio-legal participates in searches for minors who voluntarily left the care center.

When investigating the activities of the relevant departments of the internal affairs bodies responsible for the prevention of juvenile delinquency, prosecutors shall examine the legality of keeping accounts of juvenile delinquents and parents who have a negative influence on their upbringing, study the regularity and duration of conducting individual interviews with them, and the validity of reflecting the completed work in official documents (their truthfulness, the existence of cases of falsification), they should pay special attention to studying the legality of deregistration of these persons.

A.V.Abreimova emphasizes that during his investigation, it is necessary to separately analyze cases of unjustified dismissal of parents (legal representatives) and minors from internal affairs units².

---

¹ Ўзбекистон Республикасининг 2001 йил 29 августдаги 257-II-сон "Прокуратура тўғрисида"ги Қонуни (Янги таҳрири). <https://www.lex.uz/acts/106197>

² Абреимова, А. В. Организация и проведение прокурорских проверок за исполнением органами внутренних дел законодательства о профилактике безнадзорности и правонарушений несовершеннолетних / А. В. Абреимова // Современные тенденции развития юриспруденции, экономики и управления : сборник материалов межрегиональной научной конференции, Елец, 18 апреля 2019 года. – Елец: Елецкий государственный

E.S.Zaripova analyzed the frequently observed deficiencies in the activities of the relevant divisions of the internal affairs body. In particular, according to him, an individual preventive interview conducted with young people in a socially dangerous situation should be conducted taking into account the identity of the minor, his character, the social environment in which he lives, but the employees look at this issue superficially and the situation is documented without the necessary studies¹.

According to S.M.Khomenko, a scientist who has studied the problems in this regard, the preventive work carried out with minors or their parents should not be limited to conducting a conversation with low efficiency, because after that children will continue to live in conditions that are dangerous for their life and health².

With this, the scientist criticized the fact that the internal affairs officers are limited to conducting preventive interviews with minors in their work.

In particular, A.V.Grishin said that the work carried out by the officials of the internal affairs body with young people on preventive account is not systematic, they are sometimes done just for the sake of formality, the cooperation between the internal departments (units) of the internal affairs bodies is not fully established, as well as over them came to the conclusion that weak functioning of departmental control is the main issues that need to be solved³. Agreeing with the opinions of these scientists, it is worth saying that today one of the noticeable shortcomings in the activities of the internal affairs bodies in the prevention of juvenile delinquency is that their cooperation with the institutions responsible for this prevention is not fully established. It is necessary for prosecutors to respond promptly to any violation of the law related to the protection of the rights and legal interests of minors.

In addition, at the same time, our Republic does not have a single database of reports and data on unsupervised or neglected, delinquent, regular truant and other children who should be taken into preventive care.

As a result, the system of prevention of juveniles remains only to maintain a list after they have committed an offense or a crime. For example, only in 2022 in the Samarkand region, only 379 children or 10 percent of the children who

---

университет им. И.А. Бунина, 2019. – С. 171-174. – EDN NOIXKM.
<https://elibrary.ru/item.asp?id=41291924>

¹ Зарипова Е.С. Прокурорский надзор за исполнением законов подразделениями по делам несовершеннолетних органов внутренних дел // E-Scio. 2019. №10 (37). URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/prokurorskiy-nadzor-za-ispolneniem-zakonov-podrazdeleniyami-po-delam-nesovershennoletnih-organov-vnutrennih-del> (дата обращения: 18.12.2023).

² Хоменко С.В. Сущность, цели и задачи прокурорского надзора за соблюдением законов о несовершеннолетних // Северо-Кавказский юридический вестник. 2020. №3. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/suschnost-tseli-i-zadachi-prokurorskogo-nadzora-za-soblyudeniem-zakonov-o-nesovershennoletnih>

³ Гришин А.В. Прокурорский надзор за исполнением органами внутренних дел законов о профилактике безнадзорности и правонарушений несовершеннолетних: пособие. – М.:2013, - С.3, <https://epp.genproc.gov.ru/documents/>

should be taken into preventive account of this category were taken into preventive account of internal affairs.

However, in this region, out of 1943 children whose parents went abroad, 18 are criminals, 360 are delinquents, 584 are regular truants, and 289 are prone to commit crimes¹.

In our opinion, the effectiveness of the prosecutor's control in this matter can be seen in the study of the legality of the preparation of case files on the application of legal measures against minors and their parents by the employees of the relevant internal affairs departments on the basis of established requirements and on time and sending them to the authorized bodies.

In addition, paragraph 2017 of the Order of the Prosecutor General of the Republic of Uzbekistan of September 11, 7.4 139 "On increasing the effectiveness of supervision over the implementation of legislation on minors" clearly defines the following areas of control over the activities of units of internal affairs bodies to organize the prevention of offenses among minors and youth.

In particular, the legality of bringing minors to the internal affairs bodies, taking administrative measures against them, considering preventive measures and implementing preventive measures is studied once every 6 months; mandatory participation of the prosecutor in discussing the placement of minors in social and legal assistance centers and specialized educational institutions in courts; checking the conditions of admission, placement and storage of minors in social and legal assistance centers and specialized educational institutions every month.

The decision of the President of the Republic of Uzbekistan dated April 2, 2021 "On additional organizational measures to further improve the activities of internal affairs bodies in the field of ensuring public safety and fighting crime" No. DP-5050 is another important document aimed at preventing lack of control and offenses among minors.

According to this document, 1,100 juvenile inspector-psychological staffs were added to the internal affairs system, and by 2022, their number will be increased to 2,000 by introducing an additional 900 staff units.

Based on this, the order of the Minister of Internal Affairs No. 318 of August 31, 2021 was adopted, and the temporary Regulation on the organization of the activities of the divisions of the internal affairs bodies on minor issues was approved.

According to this order, at least 5 educational institutions should be merged with the inspector-psychologist. However, the criminogenic situation of the region and the number of students in the educational institution were not taken into account in this distribution. The lack of effective use of existing forces and means does not allow to prevent violations among students.

In particular, as of July 15, 2023, 167 out of 2,000 inspector-psychologist state units in the republic are vacant, and 1,284 employees lack experience, so the

---

¹ Бош прокуратуранинг текшириш ва таҳлилий маълумотномаси, Тошкент, 2023 йил.

expected result is not being achieved. However, this vacancy coverage is 300,000 students. The current force of inspectors - psychologists is also not mobilized based on the actual criminogenic situation.

Only in the city of Kokand, 11 states were given to 44,000 pupils, and 16 states were given to 42,000 pupils in Uzbekistan district. However, in 6 months, 9 crimes were recorded in Uzbekistan district, and 71 crimes were recorded in Kokand, or almost 8 times more.

That is, on average, 1 inspector-psychologist is assigned to 5-8 schools, from 1,500 to 6,000 children, and due to the lack of means of rapid information exchange with other officials, early prevention of crimes reduces the possibility of identifying the category of children who may commit them.

In addition, the practice of involving inspectors-psychologists in other work not related to the school has a negative effect.

It is also necessary to determine the objects of the prosecutor's supervision on the issue under analysis. In this case, the activities of the legal structures of the Ministry of Internal Affairs, services related to them (duty department, juvenile department, criminal investigation, prevention inspectors, investigation, inquiry department) should be studied first. Because preventive work with minors or their parents is not carried out with sufficient quality in administrative practice: just for the sake of formality or documentation, sometimes the process can be falsified. These cases should be determined during the prosecutor's investigations.

Therefore, D.Erejipaliev in his research emphasizes that the prosecutor's investigations should be conducted comprehensively in patrol-post service units, preventive inspectors, criminal investigation units, duty units¹.

According to I.A.Glushkov and M.A.Pleshakov, duty units, post-patrol service, inspectors attached to the territory, juvenile units are internal structures that work with the prevention of juvenile delinquency, neglect and delinquency in the system of internal affairs bodies². R.V.Bobina³ and A.V.Grishin⁴lar justified in their research that prosecutor's investigations

---

¹ Ережипалиев, Д. И. Надзор за исполнением органами внутренних дел законов о профилактике безнадзорности и правонарушений несовершеннолетних / Д. И. Ережипалиев // Законность. – 2014. – № 5(955). – С. 54-57. – EDN SGFNVV. <https://elibrary.ru/item.asp?id=21670386>

² Глушков А. И., Плешаков А. М. О некоторых вопросах организации работы полиции по профилактике безнадзорности и правонарушений несовершеннолетних // Вестник Московского университета МВД России. 2011. №9. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/o-nekotoryh-voprosah-organizatsii-raboty-politsii-po-profilaktike-beznadzornosti-i-pravonarusheniy-nesovershennoletnih>

³ Бобина Р.В. Отдельные аспекты прокурорского надзора за исполнением законов о профилактике безнадзорности и правонарушений несовершеннолетних. Актуальные вопросы профилактики правонарушений и преступлений несовершеннолетних: сб. материалов круглого стола (Москва, 2 апреля 2021 г.) / под общ. ред. О.С. Капинус; [науч. ред. Д.И. Ережипалиев; сост. О.В. Морозова, М.Л. Огурцова]; Ун-т прокуратуры Рос. Федерации. – М., 2021. – 41 с. <https://www.agprf.org/userfiles/ufiles/nii/2021/2>.

⁴ Гришин А.В. Прокурорский надзор за исполнением органами внутренних дел законов о профилактике безнадзорности и правонарушений несовершеннолетних: пособие. – М.:2013, - С.3, <https://epp.genproc.gov.ru/documents/>

should cover the activities of all services of internal affairs bodies. In our opinion, the prosecutor's supervision should cover not only the activities of the departments responsible for the delinquency of minors, but also the activities of all internal structures related to them. The effectiveness of studies in these directions has a direct impact on the quality of the prosecutor's supervision.

However, according to A.A.Bejentsov, it is a difficult task to achieve the ability of prosecutors to supervision the activities of the relevant responsible structures of all internal affairs bodies. According to him, it will be correct for prosecutors to directly study the activity of units and conduct control measures in cooperation with officials of regional departments of internal affairs bodies¹. In general, the types and forms of supervision may be different, but the purpose of their conduct should be the same: to prevent violations of the law by the employees of the internal affairs body in the field of juvenile delinquency, and to quickly eliminate the identified shortcomings.

In addition, in accordance with the requirements of the "Regulation on social and legal assistance centers for minors", the task of identifying neglected children in educational institutions is assigned to the inspector-psychologists of juvenile issues, and to the preventive inspectors, the task of identifying such category of minors in the area assigned to them. In case of detection of neglected minors by citizens or other state and non-state organizations, they should immediately inform the preventive inspector about it. Therefore, the activity of this department is of special importance under the supervision of the prosecutor.

However, there are a number of problems in this direction as well. In particular, according to O.Kh.Ergashev, since the duties of inspector psychologists are not clearly defined in our legislation, they are limited to performing daily tasks in their work. K.M.Kozhevnikov criticized that the inspectors attached to the regions do not perform individual work with minors to the required level².

K.M.Kozhevnikov criticized that the inspectors attached to the regions do not perform individual work with minors to the required level³. This leads to socially dangerous acts committed by minors. For example, according to statistics, 3,751 crimes were committed by minors in our Republic during 6

---

¹ Беженцев А.А. Соблюдение законности в деятельности органов внутренних дел по профилактике правонарушений несовершеннолетних: перспективы совершенствования // Вестник Московского университета МВД России. 2018. №1. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/soblyudenie-zakonnosti-v-deyatelnosti-organov-vnutrennih-del-po-profilaktike-pravonarusheniy-nesovershennoletnih-perspektivy>

² Эргашев О.Х. Ички ишлар органлари тизимида инспектор психолог ходимларининг иш самарадорлигини ошириш ва уларнинг фаолиятини такомиллаштириш //Journal of Fundamental Studies. – 2023. – Т. 1. – №. 6. – С. 22-27.

³ Кожевников, К. М. Прокурорский надзор за исполнением законодательства о профилактике правонарушений несовершеннолетних / К. М. Кожевников // Инновационная экономика и право. – 2016. – № 3(4). – С. 76-80. – EDN XHZFSV. <https://www.elibrary.ru/item.asp?id=27691375>

months of 2022 and 2023, 28 of them were committed by those who are on the preventive account¹.

In order to eliminate these problematic situations, inspector-psychologists S.Nuratdinov, in cooperation with the sectoral services of internal affairs bodies, identified parents who left their minor children without appointing a guardian or sponsor and went to foreign countries from their residence for various purposes, created their address lists, and the relevant official in connection with the identified cases offered to enter information to offices and organizations². The implementation of these proposals will make a significant contribution to increasing the efficiency of the system in the direction of prevention of delinquency among minors.

Based on this, we believe that it is necessary to implement organizational and legal measures in the above directions in order to strengthen the prosecutor's Regulation on social and legal assistance centers for minors over the activities of the internal affairs bodies to prevent the lack of control and offenses among minors.

In addition to these, the effectiveness of the work of the internal affairs bodies in the field of juvenile neglect, lack of control and crime prevention depends on the proper implementation of cooperation between its internal structures. Based on the requirements of the administrative instructions, the main attention should be paid to clarifying the following issues when organizing the prosecutor's supervision over the units for the prevention of crimes among minors:

- timeliness and quality of individual preventive actions by minors who have committed illegal acts and their legal representatives;
- completeness of measures taken to identify minors who are wanted or in need of state protection; that the issue of sending them to the competent authorities has been resolved at the time;
- the quality of consideration of reports and applications received by minors who have not reached the age of accountability, that they have committed an administrative offense or other socially dangerous act; as well as failure of their legal representatives to fulfill their obligations related to the education, upbringing and maintenance of minors;
- preparation and sending of documents related to minors for placing them in socio-legal assistance centers or specialized educational institutions, the results of their review, the effectiveness of preventive measures;
- full use of available powers for the prevention of minors neglect, lack of control and delinquency.

---

¹ Бош прокуратура томонидан тақдим этилган статистик маълумотлар

² Нуратдинов С. Вояга етмаганлар жиноятчилигини олдини олиш //Journal of Fundamental Studies. – 2023. – Т. 1. – №. 2. – С. 105-111.

БАНД СОЛИНГАН МУЛКНИ ҚОНУНГА ХИЛОФ ТАСАРРУФ ЭТИШ ЖИНОЯТИНИНГ ОБЪЕКТИГА ОИД МУЛОҲАЗАЛАР

Эшонхонов Камолхон Маматхонович

Ҳуқуқни муҳофаза қилиш академияси
мустақил изланувчиси

Аннотация: Мақолада банд солинган мулкни қонунга хилоф тасарруф этиш жиноятининг объектига оид назарий қарашлар таҳлил қилинган. Муаллиф жисмоний шахслар ўртасидаги ёки юридик шахслар ўртасидаги, банк ва мижозини ўртасидаги гаров муносабатларидан келиб чиқадиган оқибатларни одил судловга қарши жиноят сифатида баҳолаш нотўғри, деб ҳисоблайди. Мақолада бундай жиноятларни одил судловга қарши жиноят эмас, балки иқтисодиёт асосларига қарши жиноят сифатида белгиланиши ҳақидаги таклифлар илгари сурилган.

Калит сўзлар: жиноят, банд солинган мулк, объект, одил судлов, иқтисодиёт асослари.

Аннотация: В статье анализируются теоретические взгляды на объект преступления незаконного распоряжения имуществом, подвергнутым аресту. Автор считает, что неверно оценивать последствия, возникающие из залоговых отношений между физическими лицами или между юридическими лицами, между банком и его клиентом, как преступление против правосудия. В статье предлагается квалифицировать подобные преступления не как преступления против правосудия, а как преступления против основ экономики.

Ключевые слова: преступление, имущества, подвергнутого аресту, объект, правосудие, основы экономики.

Annotation: the article analyzes theoretical views on the object of the crime of illegal disposal of occupied property. The author believes that it is wrong to assess the consequences arising from the collateral relationship between individuals or between legal entities, between the bank and its client, as a crime against Justice. The article put forward suggestions that such crimes would be defined as crimes against the foundations of the economy rather than a crime against Justice.

Keywords: crime, occupied property, object, Justice, fundamentals of Economics.

Ўзбекистон Республикаси Жиноят кодексининг 233-моддасида жавобгарлик белгиланган банд солинган мулкни қонунга хилоф тасарруф этиш жиноятининг объекти масаласида илмий адабиётларда баҳс-мунозаралар мавжуд.

Ушбу масалани тадқиқ қилган бир қанча олимлар, хатланган мол-мулкни қонунга хилоф тасарруф қилиш жиноятини одил судловга қарши жиноятлар эмас, балки бошқарув тартибига қарши жиноятлар бобига ўтказишни таклиф қилишган. Жумладан, Д.Ю.Виноградов ушбу жиноят бошқарув тартибига қарши жиноятлар бобига ўтказилиши кераклигини таклиф қилган¹. Унинг фикрича, қонунчиликда судсиз ҳам мол-мулкни

¹ Виноградов Д.Ю. Незаконные действия в отношении имущества, подвергнутого описи или аресту (уголовно-правовая характеристика и вопросы квалификации). Автореферат диссертации на соискании ученой степени кандидата юридических наук. Тюмень-2008. С. 8

хатлаш ва ижро қилиш учун юбориш тартиби мавжуд. Хатланган мол-мулкка нисбатан қонунга хилоф хатти-ҳаракатлар қилганлик учун жавобгарлик белгиланган норма эса, ушбу ҳаракатларнинг ҳаммасини ҳам ўз ичига қамраб ололмайди. Шу сабабдан ҳам, кўриб чиқиладиган қилмиш бир вақтнинг ўзида бир қанча бевосита объектларга зарар келтиради. Кўриб чиқиладиган қилмишнинг асосий бевосита объекти суд ҳужжатлари билан хатланган мол-мулкка нисбатан қонунга хилоф хатти-ҳаракатлар қилишда ифодаланадиган муносабатлар ҳисобланади. Ушбу қилмишда қўшимча объектларнинг мавжудлиги, хатланган мол-мулк сақланаётган шахснинг ҳуқуқий мақомига боғлиқ бўлади.

Хатланган мол-мулк сақланаётган шахсларни қуйидагича классификация қилиш мумкин:

1) хатланган мол-мулк мулкдорлари ёки ушбу мулк қонуний ёки шартнома асосида сақланаётган шахслар;

2) хатланган мол-мулкка нисбатан бирор-бир ҳуқуққа эга бўлмаган шахслар (хатланган мол-мулк бошқа шахсга сақлаш учун топширилган шахслар);

3) ундирувчилар ёки фуқаровий даъвогарлар.

Агар мол-мулкни сақловчи шахс биринчи ёки иккинчи гуруҳга мансуб бўлса, бунда мажбурий қўшимча объект сифатида суд ҳужжати билан қўриқладиган ижтимоий муносабат ҳисобланади. Агар мол-мулкни сақловчи иккинчи ёки учинчи гуруҳга кирса, бунда объект сифатида мулк ҳисобланади. Бунда жиноятнинг предмети бўлиб, суд ҳужжати асосида хатланган мол-мулк ҳисобланади.

Шу сабабдан ҳам, Д.Ю.Виноградов хатланган мол-мулкка нисбатан қонунга хилоф ҳаракатлар содир этишни одил судловга қарши жиноят эмас, балки бошқарув тартибига қарши жиноят, деб ҳисоблаш кераклигини таклиф қилади.

Д.Ю.Виноградовнинг фикрини қисман қўллаб-қувватлаган ҳолда, ушбу таклиф Россия қонунчилигидан келиб чиққанлиги, мамлакатимиз жиноят қонунчилигида нафақат суд ҳужжати билан банд солинган, балки гаровга қўйилган мулкка нисбатан ҳам содир этилган қилмиш учун жавобгарлик назарда тутилганлигидан келиб чиқиб, ушбу таклифни миллий қонунчилигимизга нисбатан қўллаш мумкин эмас, деб ҳисоблаймиз.

А.А.Гулуй ушбу жиноят объектини тўғри белгилаш, унинг ўхшаш жиноятлардан фарқини аниқлаштиришда муҳим эканлигини таъкидлайди. Шу билан биргаликда хатланган мол-мулкни қонунга хилоф тасарруф қилишнинг ўн олтита алоҳида предметлари борлигини кўрсатган¹.

---

¹ Гулуй А.А. Уголовная ответственность за незаконные действия в отношении имущества, подвергнутого описи или аресту либо подлежащего конфискации. Автореферат диссертации на соискании ученой степени кандидата юридических наук. Москва-2007. С. 10

А.В.Качмазова хатланган мол-мулкни қонунга ҳилоф тасарруф этиш жиноятининг бевосита объекти сифатида мол-мулкка нисбатан суд ҳужжати билан ўрнатилган алоҳида ҳуқуқий режим ўрнатилиши муносабати билан вужудга келадиган ижтимоий муносабатлар ҳисобланишини кўрсатган. Бунда қўшимча объектлар мавжуд бўлмайди. Агарда, бундай мулкка нисбатан талон-торож содир этилса, унда қилмиш жиноятлар жами сифатида квалификация қилиниши керак¹.

Бу фикрга тўлиқ қўшилиб бўлмайди, чунки мамлакатимиз ЖК 233-моддасида мол-мулкка нисбатан қонунга ҳилоф ҳаракатлар дейилганида, айнан талон-торож қилиш аломатлари жиноят сифатида белгиланган. Юқоридаги таклиф эса, ушбу қилмишларнинг барчасини ЖК 233-моддаси ва талон-торож жиноятлари билан жиноятлар жами сифатида квалификация қилиш зарурлигини келтириб чиқарар эди.

Д.Ю.Скрипников фикрича, ўзлаштириш, растратада предмет бўлиб, 1) ашёлар, 2) пуллар, 3) қимматли қоғозлар ҳисобланади. Ўзгалар мулкни ўзлаштириш ёки растрата йўли билан талон-торож қилиш (РФ ЖК 160-м) ва хатланган ёки рўйхатга олинган ёхуд мусодара қилиниши лозим бўлган мулкка нисбатан қонунга ҳилоф ҳаракатлар (РФ ЖК 312-м) бир-бири билан умумий ва махсус нормалар рақобатида тўқнашади. Биз мулкдор томонидан ўзининг хатланган мулкни ўзлаштириши ёки растрата қилишини мулкка қарши жиноят сифатида баҳолай олмаимиз, чунки мол-мулк хатлангани билан, хатлаш мулк эгасини мулк ҳуқуқидан маҳрум қилмайди, балки унинг мулк ҳуқуқини суд томонидан иш қонуний ҳал этилгунга қадар чеклайди. Шу сабабдан ҳам, қонун чиқарувчи ушбу ҳолатни алоҳида жиноят таркиби сифатида одил судловга қарши жиноят сифатида белгилаган².

Д.Ю.Скрипниковни фикрини қўллаб-қувватлаган ҳолда, тергов ва суд амалиётида айнан хатланган мол-мулкни қонунга ҳилоф тасарруф этиш ҳолатлари ЖК 233-ва ЖК 167-моддалари билан биргаликда квалификация қилиниши нотўғри, деб ҳисоблаймиз.

Юқоридагиларни таҳлил қилган ҳолда, ЖК 233-моддасида назарда тутилган жиноят объект нуқтаи назаридан тўғри жойлаштирилмаган, деб ҳисоблаймиз. Чунки, ушбу жиноят одил судловга қарши жиноятлар бобида жойлаштирилган ва ўз навбатида ушбу жиноятнинг бевосита, асосий объекти одил судлов манфаатлари ҳисобланади. Шахс билан шахс ўртасидаги ёки юридик шахслар ўртасидаги, банк ва мижози ўртасидаги гаров муносабатларидан келиб чиқадиган оқибатларни одил судловга қарши жиноят сифатида баҳолаш нотўғри, деб ҳисоблаймиз.

---

¹ Качмазова А.В. Уголовно-правовое противодействие преступлениям, связанным с неисполнением судебных постановлений. Автореферат диссертации на соискании ученой степени кандидата юридических наук. Краснодар – 2023. С. 14

² Скрипников Д.Ю. Присвоение и растрата как способы обращения и изъятия чужого имущества, вверенного виновному. Автореферат диссертации на соискании ученой степени кандидата юридических наук. Рязань – 2008. С. 9-10

ЖК 233-моддасида гаровга қўйилган мулкни қонунга хилоф тасарруф қилганлик учун ҳам жавобгарлик белгиланганлиги, ушбу қилмишнинг объектини белгилашда тушунмовчиликларга олиб келмоқда. 300 га яқин суд ҳукмлари ўрганилганида 84% ҳолатда банк кредити таъминоти бўлган мулк тасарруф этилганлиги учун ушбу модда билан жиноят иши қўзғатилганлиги, бунда 43,2% ҳолатда суд томонидан ЖК 233-моддаси айбловдан чиқарилганлиги ёки ушбу модда бўйича оқланганлиги аниқланди. Бунда судлар, кўрсатилган жиноятнинг объекти йўқлиги, яъни одил судлов манфаатларига дахл қилинмаганлигини асос қилиб кўрсатишган.

Шу сабабдан ҳам ЖК 233-моддаси диспозициясидан гаровга қўйилган мулкни талон-торож қилганлик ёки унга шикаст етказганликни чиқариш ва алоҳида жиноят таркиби сифатида иқтисодиёт соҳасидаги жиноятлар таркибига киритиш таклиф этилади. Бунда ЖК 233-моддаси диспозициясини қуйидаги таҳрирда баён этиш таклиф этилади:

“233-модда. Хатланган мол-мулкни қонунга хилоф равишда тасарруф этиш

Хатланган мол-мулкни қонунга хилоф равишда тасарруф этиш, яъни хатланган мол-мулкни ишониб топшириб қўйилган шахс томонидан қонунга хилоф равишда ўзлаштириш, растрата қилиш, яшириш, нобуд қилиш ёки унга шикаст етказиш анча миқдорда зарар етказилишига сабаб бўлса, худди шунингдек банк ёки бошқа кредит ташкилоти ходими томонидан хатланган пул маблағлари (омонатлари) билан банк операцияларини амалга ошириш, —...”.

Ўз навбатида гаровга қўйилган мол-мулкни қонунга хилоф тасарруф қилишни иқтисодиёт асосларига қарши жиноят сифатида баҳолаб, ЖКни қуйидаги таҳрирдаги 179¹-модда билан тўлдириш таклиф этилади:

“179¹-модда. Гаровга қўйилган мол-мулкни қонунга хилоф тасарруф этиш;

Гаровга қўйилган мол-мулкни қонунга хилоф равишда тасарруф этиш, яъни гаровга қўйилган мол-мулкни ишониб топшириб қўйилган шахс томонидан қонунга хилоф равишда ўзлаштириш, растрата қилиш, яшириш, нобуд қилиш ёки унга шикаст етказиш анча миқдорда зарар етказилишига сабаб бўлса, худди шунингдек банк ёки бошқа кредит ташкилоти ходими томонидан банд солинган пул маблағлари (омонатлари) билан банк операцияларини амалга ошириш, —

базавий ҳисоблаш миқдорининг эллик бараваридан юз бараваригача миқдорда жарима ёки уч йилгача ахлоқ тузатиш ишлари ёхуд икки йилдан беш йилгача озодликни чеклаш ёки беш йилгача озодликдан маҳрум қилиш билан жазоланади.

Етказилган моддий зарарнинг ўрни қопланган тақдирда, озодликни чеклаш ва озодликдан маҳрум қилиш тариқасидаги жазо қўлланилмайди”.

TYPES OF LIABILITY FOR VIOLATION OF TAX LEGISLATION IN THE REPUBLIC OF UZBEKISTAN

Dilshod Boltaev

*Independent researcher of the Supreme
School of Judges under the Supreme
Judicial Council of The Republic of Uzbekistan*

Annotatsiya. Maqolada soliqqa oid huquqbuzarliklar va ularni sodir etganlik uchun O'zbekiston Respublikasi qonunchiligiga muvofiq javobgarlik asoslari ko'rib chiqiladi. Shuningdek, maqolada soliq qonunchiligini buzganlik uchun ma'muriy, jinoiy va soliq qonunchiligi normalari va javobgarlik turlari tahlil qilinadi.

Kalit so'zlar: soliq qonunchiligi, soliq huquqbuzarligi, ma'muriy javobgarlik, jinoiy javobgarlik, moliyaviy sanksiya.

Аннотация. В статье рассматриваются налоговые правонарушения и их соответствие законодательству Республики Узбекистан. Также в статье рассматриваются нормы административного, уголовного и налогового законодательства за нарушение налогового законодательства и анализируются виды ответственности.

Ключевые слова: налоговое законодательство, налоговое правонарушение, административная ответственность, уголовная ответственность, финансовые санкции.

Abstract. The article discusses tax offenses and their compliance with the legislation of the Republic of Uzbekistan. Also, the article examines the administrative, criminal, and tax law norms for violating the tax law and analyzes the types of liability.

Keywords: tax legislation, tax offense, administrative liability, criminal liability, financial Sanctions.

Tax legislation plays a crucial role in the economic development of any nation, ensuring a fair and equitable distribution of resources for the benefit of society. Uzbekistan's tax system is designed to support economic growth and social welfare. The tax legislation encompasses a range of taxes, including income tax, value-added tax (VAT), property tax, and social tax. Compliance with these laws is essential to maintain the stability of the country's financial system and ensure that public services are adequately funded.

In the Republic of Uzbekistan, adherence to tax laws is of paramount importance, and violations can result in severe consequences. This article explores the responsibilities and potential repercussions that individuals and businesses may face when found in violation of tax legislation in Uzbekistan.

The tax system cannot function without the institution of responsibility¹. In Uzbekistan, individuals and businesses alike have a responsibility to fulfill their tax obligations. This includes timely and accurate filing of tax returns, payment of owed taxes, and providing truthful information to tax authorities during audits. Failure to meet these responsibilities can lead to various consequences.

Three types of offenses are defined in the field of tax activity: tax violations, administrative offenses, and criminal offenses. The grounds for the application of tax sanctions as measures of responsibility will be violations of the requirements of legal norms in the field of tax, which ultimately constitute specific tax offenses.

Tax liability is a protective legal relationship between the state and the offender (taxpayer, tax agent, etc.), where the state, represented by tax authorities and courts, has the right to impose tax sanctions for tax offenses provided for by the Tax Code of the Republic of Uzbekistan, and the offender has the obligation pay these sanctions.

The identification of tax liability as an independent type of liability is due to the peculiarity of the legal nature of the offense, which is different from the nature of an administrative, criminal, or civil violation. This means that a tax offense has characteristics that allow us to assert that the commission of such an offense entails not administrative, criminal, and civil law, but tax law.

Responsibility for violation of tax laws includes tax, administrative, and criminal liability. In this case, individuals may be subject to all of the listed types of liability; legal entities bear only financial sanctions.

Criminal liability in the area of violation of tax legislation is a type of liability that consists of limiting the rights and freedoms of the person guilty of an act proven by the relevant authorities¹. Criminal liability begins from the moment the court verdict comes into force, the basis for its occurrence is the commission by a person of an offense containing elements of a crime specified in the Criminal Code of the Republic of Uzbekistan.

Here are some aspects of the criminal responsibility for violating tax legislation in Uzbekistan:

- Tax Evasion

Tax evasion, which involves intentionally providing false information, hiding income, or engaging in fraudulent activities to evade taxes, is a criminal offense in Uzbekistan. Individuals who are guilty of tax evasion may face criminal charges.

- Fraudulent Actions

Engaging in fraudulent actions, such as forging documents or manipulating financial records to deceive tax authorities, can lead to criminal charges. The intention to deceive or defraud the tax system may result in serious legal consequences.

- Criminal Charges and Penalties

Individuals found guilty of criminal tax offenses may face charges brought by law enforcement agencies¹. The penalties for criminal tax offenses in Uzbekistan can include fines, imprisonment, or a combination of both. The severity of the charges and penalties may depend on the scale and intent of the tax evasion or fraudulent activities.

- Imprisonment:

Criminal responsibility for violating tax legislation may lead to imprisonment. The length of imprisonment can vary based on factors such as the amount of taxes evaded, the duration of the fraudulent activities, and whether there are repeat offenses.

Individuals and businesses need to understand the gravity of criminal responsibility for tax violations in Uzbekistan. Adherence to tax laws, accurate reporting, and transparency in financial dealings are crucial to avoiding criminal charges and their associated consequences. Compliance with tax regulations is an essential component of responsible financial management in Uzbekistan.

Administrative responsibility in the field of tax legislation is the responsibility of citizens and officials who committed an administrative offense. The grounds and procedure for bringing to administrative responsibility are prescribed in the Code of Administrative Offenses of the Republic of Uzbekistan. Citizens over 16 years of age who have tax responsibility may be held administratively liable¹. Administrative responsibility for administrative violations committed on the territory of the Republic of Uzbekistan is borne on a general basis by both citizens of the Republic of Uzbekistan and foreign citizens and stateless persons.

Administrative responsibility for violating the tax legislation of the Republic of Uzbekistan typically involves non-criminal penalties imposed by tax authorities or relevant administrative bodies. These penalties are often in the form of fines. Here are some aspects of administrative responsibility for tax violations in Uzbekistan:

- Fines

One of the most common forms of administrative responsibility for tax violations is the imposition of fines. The amount of the fine is usually determined based on the severity of the violation, the amount of taxes evaded, or the nature of the non-compliance.

- Penalties for Late Payments or violation of the procedure for accounting and reporting of taxation, object management, and payment discipline.

Taxpayers who fail to file tax returns on time or make late payments may face penalties. These penalties are administrative and are intended to encourage timely compliance with tax obligations.

Individuals and businesses need to understand and comply with the tax legislation of Uzbekistan to avoid administrative penalties. Maintaining accurate financial records, filing tax returns on time, and cooperating with tax authorities during audits are crucial elements of responsible tax compliance. Seeking professional advice, such as consulting with tax experts or legal professionals, can help navigate the complexities of tax regulations and mitigate the risk of administrative penalties.

Tax liability in the field of tax legislation arises as a result of the subject committing an act that violates the norms of tax legislation. A feature of tax liability is the fact that financial sanctions are applied to the violator - monetary

finances, and therefore tax liability is only material in nature. Tax liability applies to all taxpayers, regardless of their affiliation or organizational and legal forms. Tax liability of an individual, provided for by the Tax Code of the Republic of Uzbekistan, occurs only if the committed act does not contain elements of a crime under the Criminal Code of the Republic of Uzbekistan. Bringing an organization to tax liability for committing a tax offense does not relieve officials of this organization from administrative, criminal, or other liability¹.

Financial responsibility for violating the tax legislation of the Republic of Uzbekistan involves the imposition of various monetary penalties and obligations on individuals or entities found in violation of tax laws. The financial consequences are aimed at deterring non-compliance, recovering unpaid taxes, and maintaining the integrity of the tax system.

Here are some key aspects of financial responsibility for tax violations in Uzbekistan:

- Financial Sanctions

Fines are a common form of financial penalty for violating tax legislation. A tax sanction shall be a measure of legal impact for the commission of a tax offense.

- Penalties for Violation of the Procedure for Registration with a Tax Authority

- Penalties for Inaccurate Reporting

If a taxpayer provides inaccurate information or fails to report income correctly, financial penalties may be imposed. These penalties are designed to discourage the submission of false or misleading information.

- Concealment (understatement) of the Tax Base

Taxpayers need to be aware of their financial responsibilities under the tax legislation of Uzbekistan. Maintaining accurate financial records, filing tax returns on time, and paying taxes promptly are essential to avoiding financial penalties. Seeking professional advice, staying informed about changes in tax laws, and cooperating with tax authorities during audits can help mitigate the risk of financial consequences associated with tax violations.

Compliance with tax legislation is a fundamental aspect of responsible citizenship and business practices in the Republic of Uzbekistan. The consequences for violating tax laws are designed to deter unlawful activities, protect public finances, and maintain a fair and equitable economic environment. Individuals and businesses are strongly advised to stay informed about tax regulations, seek professional advice, and adhere to their responsibilities to avoid the severe repercussions associated with tax violations.

AVIATSIYA XAVFSIZLIGI SOHASIDAGI QONUNCHILIK HUJJATLARI IJROSI USTIDAN PROKUROR NAZORATINI TAKOMILLASHTIRISH, STANDARTLASHTIRISH VA JORIY ETISHDAGI MUAMMOLAR

Ostonov Asror Abdulla o'g'li

*O'zbekiston Respublikasi Huquqni muhofaza
qilish akademiyasi mustaqil izlanuvchisi*

Annotatsiya: maqolada havo transportida xavfsizlikni ta'minlashning asosiy tamoyillari, shuningdek, aviatsiya turlari, Xalqaro Fuqaro Aviatsiya tashkiloti, uning mintaqalardagi vakolatxonalari hamda mazkur vakolatxonalar bergan ma'lumotlar asosida shakllantirilgan fuqaro aviatsiyasi xavfsizligi sohasidagi statistika hamda aviatsiya xavfsizligi sohasidagi qonunchilik hujjatlari ijrosi ustidan prokuror nazoratining huquqiy maqomi ko'rib chiqiladi.

Kalit so'zlar: havo transporti, havo transportida xavfsizlik, ICAO, eksperimental aviatsiya, fuqaro aviatsiyasi, davlat aviatsiyasi, prokuror nazorati.

Аннотация: в статье рассматриваются основные принципы обеспечения безопасности на воздушном транспорте, а также виды авиации, статистика в области безопасности гражданской авиации, сформированная на основе информации, предоставленной Международной организацией гражданской авиации, ее представительствами в регионах, а также правовой статус прокурорского надзора за исполнением законодательных актов в области авиационной безопасности.

Ключевые слова: воздушный транспорт, безопасность на воздушном транспорте, ИКАО, экспериментальная авиация, гражданская авиация, государственная авиация, прокурорский надзор.

Annotation: this article analyzes the basic principles of ensuring safety in air transport, as well as types of aviation, statistics in the field of civil aviation safety, generated on the basis of information provided by the International Civil Aviation Organization, its representative offices in the regions, as well as the legal status of prosecutorial supervision over the implementation of legislative acts in the field of aviation security.

Keywords: air transport, air transport safety, ICAO, experimental aviation, Civil Aviation, State Aviation, prosecutorial supervision

Bugungi kunda zamonaviy dunyoda aviatsiya xavfsizligi hayotiy ahamiyatga ega degan umumiy qabul qilingan fikr mavjud, chunki aviatsiya sayohat uchun hozirgi kunning eng samarali transport tizimlaridan biridir. Xususan, xalqaro miqyosida o'tkazilgan tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki samolyotda sayohat qilish eng xavfsiz transport turi bo'lib, statistik ma'lumotlarga ko'ra samolyot halokati har bir milliard milya¹ sayohat uchun 0.006 foiz o'linga sabab bo'ladi.²

Bugungi kunda aviatsiya xavfsizligi sohasida yagona universal yondashuv ya'ni, yagona texnik-iqtisodiy parametrlarning yo'qligi mazkur sohaning amaliy natijasiga salbiy ta'sir qilmoqda. Yagona texnik-iqtisodiy

¹ 1 mile = 1609.344 metrga teng birlik hisoblanadi. (<https://www.advancedconverter.com/unit-conversions/length-conversion/miles-to-meters>)

² <https://www.jeffjoneslawoffice.com/blog/2021/04/whats-the-safest-possible-way-to-travel> (murojaat qilingan vaqt 2023.05.02)

parametrlarning mavjud emasligi, ulardagi huquq oilalarining bir xil emasligi hamda davlatlar chegaralarining uzoqligi bilan izohlanadi.

Hozirda jahon mamlakatlarida xususiy aviakompaniyalar va aeroportlar hukumat tomonidan boshqariladigan milliy aviakompaniyalar va aeroportlarning yuqori darajada tartibga solinadigan tizimi bilan raqobatbardoshlik xususiyatlarini o'zida mujassamlashtirmoqda. Lekin, ba'zi xususiy aviakompaniyalarning faqat daromadini oshirishga intilishi xavfsizlik masalalariga yetarlicha e'tibor berilmasligiga hamda sohani bir tomonlama rivojlanib ketishiga olib kelmoqda.

XX asrning so'ngi o'n yilligida aviatsiya xavfsizligi tizimini shakllantirishda asosan terrorchilik xurujlarining oldini olishga e'tibor qaratilgan.

Xususan, razvedka xizmatlari, aeroport xavfsizlik xizmatining ixtisoslashgan xodimlari, qurollar va taqiqlangan buyumlarni skanerlash uskunalari, portlovchi qurilma vositalarini aniqlash kabi murakkab va qimmat himoya elementlari majmuasi shular jumlasidandir. Statistik ma'lumotlarga ko'ra, ko'rilgan choralar o'sha paytda samolyot ichidagi teraktlar qurbonlarining umumiy sonini kamaytirishda ijobiy samara berdi.

2001 yil 11 sentyabrda Nyu-Yorkda sodir bo'lgan voqealar butun dunyo hamjamiyatini hayratda qoldirdi va AQShda ham, butun dunyoda ham fuqaro aviatsiyasi xavfsizligi tizimiga katta ta'sir ko'rsatdi.

Ushbu terrorchilik harakati fuqaro aviatsiyasining zaifligini ko'rsatdi va o'z navbatida butun dunyo bo'ylab aviatsiya xavfsizligini shakllantirish, tartibga solish va moliyalashtirishda yangi muhim o'zgarishlarga olib keldi.

Mazkur ko'ngilsiz voqeadan keyin ko'plab hukumatlar xodimlarni yollash va o'qitishga qaratilgan yangi tashkilotlarni yaratdilar va xavfsizlik texnologiyalariga katta sarmoyalar kiritildi.

Ayni paytda aviatsiya xavfsizligi sohasida milliy hukumatlar, aviakompaniya rahbariyati yoki aeroport xizmatlari tomonidan amalga oshirilgan sa'y-harakatlar, investitsiyalar, fuqaro aviatsiyasi yo'lovchilari uchun joriy etilgan innovatsiyalar yo'lovchi va yuklarni to'liq xavfsizlik kafolatini yaratib bera olmayapti.

Misol uchun, 2015 yildagi aviahalokatlar bo'yicha statistik ma'lumotlarni ko'rib chiqish kifoya, 2015 yil 31 oktabr kuni Misr vaqti bilan tongi 6:51 da Rossiyaning "Kogalimavia" aviakompaniyasiga tegishli Sharm ash-Shayx — Sankt-Peterburg yo'nalishi bo'yicha 9268 reysini amalga oshirayotgan bortida 217 nafar yo'lovchi va yetti nafar ekipaj a'zosi bo'lgan Airbus-321 layneri parvozga ko'tarilgandan 23 daqiqa o'tib radarlar ekranidan yo'qolgan va halokatga uchragan.¹

Bu holat esa aviatsiya xavfsizligi sohasida rivojlantirilishi va e'tibor berilishi lozim bo'lgan bir qancha jihatlar mavjudligidan dalolat beradi.

---

¹ Ворхлик Ю.А., Молодцова Е.Ю. Обеспечение безопасности на авиационном транспорте: проблемы стандартизации и реализации // Молодой ученый. 2016. № 6.1. С. 19–22.

So'nggi o'n yil ichida ICAO (Xalqaro Fuqaro Aviatsiya Tashkiloti)¹ parvozlarning xavfsizligini ta'minlash muammolarini hal qilishda yangi yondashuvlarni ishlab chiqmoqda. Hozirda 193 mamlakat a'zosiga ega mazkur tashkilot 2030-yilga kelib **"nol halokatli o'lim"** darajasi bo'yicha kelishilgan global xavfsizlik maqsadiga erishish ustida ishlamoqda, shu bilan birga o'zlarining tartibga solish imkoniyatlarini kuchaytirish bilan bir qatorda global aviatsiya xavfsizligini rejalashtirishning joriy asosiy yo'nalishlari bilan bog'liq bir qator dasturlar va maqsadlarni amalga oshirishmoqda.

ICAOning ham tendensiyalari vaqt o'tishi bilan o'zgarib bormoqda. Xususan, oldingi yondashuvlar Chikago konvensiyasiga qoidalariga rioya qilishga qaratilgan bo'lsa, endilikda esa asosiy e'tibor parvozlarning xavfsizligini ta'minlash samaradorligiga ya'ni, parvozlarning xavfsizligini boshqarish tizimlarini joriy etishga yo'naltirilmoqda.

ICAO tomonidan har yili xavfga asoslangan xavfsizlikni rivojlantirish strategiyasini o'z ichiga olgan Global Aviatsiya xavfsizligi holati hisoboti nashr etib boriladi. Mazkur hisobotdagi statistik ma'lumotlar ICAO tomonidan akkreditatsiyadan o'tgan mintaqaviy vakolatxonalar taqdim etgan ma'lumotlarga asoslanadi. Hozirda ICAO tomonidan akkreditatsiyadan o'tgan yetita mintaqaviy vakolatxonasini yuritadi:² (1-rasm)

Osiyo va tinch okeani (APAC) vakolatxonasi;

Sharqiy va Janubiy Afrika (ESAF) vakolatxonasi;

Yevropa va Shimoliy Atlantika (EUR/NAT) vakolatxonasi;

Yaqin Sharq (MID) vakolatxonasi;

Shimoliy Amerika vakolatxonasi;

Markaziy Amerika va Karib dengizi (NACC) vakolatxonasi;

Janubiy Amerika (SAM) idorasi; va G'arbiy va Markaziy Afrika (VAKAF) vakolatxonasi.

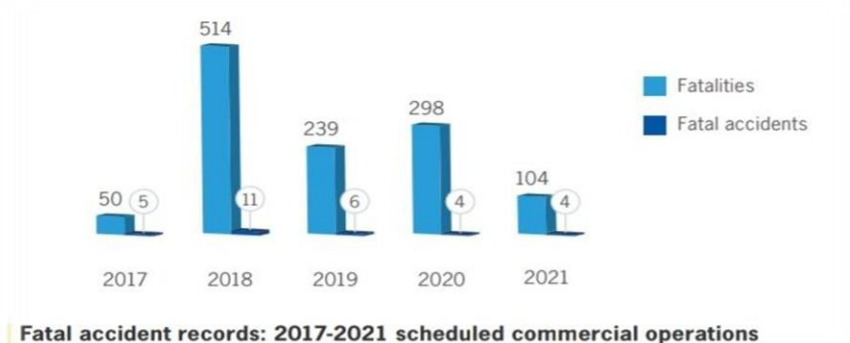

¹ Xalqaro fuqaro aviatsiyasi tashkiloti Birlashgan Millatlar Tashkilotining ixtisoslashgan muassasasi bo'lib, xalqaro aeronavigatsiya tamoyillari va texnikasini muvofiqlashtiradi hamda xavfsiz va tartibli o'sishni ta'minlash maqsadida xalqaro havo transportini rejalashtirish va rivojlantirishga yordam beradi.

² www.icao.int/secretariat/RegionalOffice/Pages/default.aspx (murojaat qilingan vaqt 29.05.2023)

1-rasm.

Xususan, IACOning 2022-yilgi hisobotida 2021-yilda tijorat havo transporti falokatli hodisalar natijasida 104 kishi vafot etganligi, bu ko'rsatkich 2020-yilga (298 ta o'lim holati) qaraganda kamayganligini ko'rishimiz mumkin. O'lim bilan yakunlangan baxtsiz hodisalar soni esa 2020-2021-yillar uchun aynan bir xil ko'rsatkichni qayd etmoqda.(2-rasm)

Umumiy olganda 2017-2021 yillarda aviatsiyada sodir bo'lgan halokat natijasidagi o'limlar soni nisbatan o'zgarishsiz qolayotganligini, lekin halokatlar sezilarli darajada o'sganligini ko'rishimiz mumkin.

Yuqoridagi ko'rsatkichlar aviatsiya xavfsizligi sohasini kuchaytirishni taqozo etadi. Hozirgi kunda ICAO tomonidan quyidagi uchta yo'nalish bo'yicha keng ko'lamli ishlar olib borilmoqda:

uchish-qo'nish yo'lagi xavfsizligini oshirish;

CFIT avariylari sonini kamaytirish (CFIT avariylari odatda uchuvchining yoki navigatsiya tizimining xatosi tufayli yuzaga keladi);

parvozda boshqaruvni yo'qotish natijasida sodir bo'lgan avariylar va hodisalar sonini kamaytirish.

Hozirda ICAO o'zining keng ko'lamli faoliyatini olib borishi, ya'ni dunyoning siyosiy va aviatsiya hamjamiyatini birlashtirishga ta'sir ko'rsatishiga qaramay davlatlar belgilangan standartlar va tavsiyalarni amalga oshirishda, ularga milliy tizimlar tomonidan to'g'ri rioya qilishda bir qator muammolar mavjud bo'lib qolmoqda. Xususan, Xalqaro tashkilotning cheklov choralari majburiy kuchga ega emasligi, xalqaro huquqning tizimli muammolari, davlatlarning norma ijodkorligidagi huquqiy tabiatidagi farqlar ularning sabablari sifatida e'tirof etiladi.

O'zbekiston Respublikasi parlamenti tomonidan 1992-yil iyulda Xalqaro fuqaro aviatsiyasi to'g'risidagi Konvensiya ratifikatsiya qilindi, shu yilning noyabr oyida O'zbekiston ICAO Xalqaro fuqaro aviatsiyasi tashkilotining to'liq a'zosi aylangan.¹

¹ Mazkur Konvensiya O'zbekiston Respublikasi Oliy Kengashining 1992-yil 3-iyuldagi 666-XII-sonli "Xalqaro fuqaro aviatsiyasi to'g'risidagi Konvensiyani ratifikatsiya qilish haqida"gi qarori bilan tasdiqlangan. <https://lex.uz/docs/-2602552> (murojaat qilingan vaqt 29.05.2023)

O'zbekiston Respublikasining aviatsiya qoidolari va respublika fuqaro aviatsiyasi sohasidagi boshqa huquqiy hujjatlar ICAO xalqaro standartlari asosida qabul qilingan. Agentlik ICAOdan zamon talablarini hisobga olgan holda yangi qabul qilingan yoki mavjud xalqaro standartlarni o'zgartirish bo'yicha takliflarni ko'rib chiqmoqda. O'zbekiston Respublikasida ro'yxatdan o'tgan yangi havo yo'llarini ro'yxatga olish va ularni ICAO ramzlarini olish bo'yicha ICAO bilan o'zaro hamkorlik amalga oshirilmoqda.

O'zbekistonda aviatsiya transportida xavfsizlik tizimi 1993 yil 26 iyunda qabul qilingan Havo kodeksi hamda mazkur kodeks asosida qabul qilingan nizomlar hamda Transport vazirligi buyruqlari bilan tartibga solinadi, xususan, Kodeksning aviatsiya xavfsizligiga bag'ishlangan XI bobi havo kemalari parvozining xavfsizligi ustidan nazorat, aviatsiya xalokatlari va baxtsiz hodisalarni tekshirishning asosiy tamoyillari belgilangan.

Fuqaro aviatsiyasi va eksperimental aviatsiyada halokatlari yoki baxtsiz hodisalar O'zbekiston Respublikasi Transport vazirligi komissiyalari tomonidan, davlat aviatsiyasida esa O'zbekiston Respublikasi Mudofaa vazirligi komissiyalari tomonidan tekshiriladi.

Yuqorida qayd etilgan eksperimental, fuqaro va davlat aviatsiyasi tushunchalariga ta'rif Havo kodeksining 23-moddasida keltirilgan:

eksperimental aviatsiya - aviatsiya va boshqa texnika sohasida tajriba-konstruktorlik, eksperimental va ilmiy-tadqiqot ishlari hamda sinovlari uchun mo'ljallangan aviatsiya;

fuqaro aviatsiyasi - eksperimental va davlat aviatsiyasi tarkibiga kirmagan aviatsiya;

davlat aviatsiyasi - Mudofaa vazirligi, Ichki ishlar vazirligi, Davlat xavfsizlik xizmati va Milliy gvardiya tasarrufidagi, shuningdek O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi qaroriga muvofiq davlat boshqaruvi boshqa organlarining tasarrufidagi aviatsiya davlat aviatsiyasi hisoblanadi.

Shuningdek, O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2019 yil 19 apreldagi 337-son Qarori bilan tasdiqlangan O'zbekiston Respublikasi Transport vazirligi huzuridagi Fuqaro aviatsiyasi agentligi to'g'risidagi Nizomning 2-bandida agentlik fuqaro aviatsiyasi va eksperimental aviatsiyada havo kemalari parvozlarning xavfsizligini, noqonuniy aralashish harakatlaridan himoya qilishni ta'minlash bo'yicha O'zbekiston Respublikasi aviatsiya ma'muriyati funksiyasini amalga oshiruvchi davlat organi hisoblanishi, agentlik o'z faoliyatida Transport vazirligiga bo'ysunishi va hisobot berishi belgilangan.

Hozirda tashkil etilganligiga ko'p bo'lmagan Transport vazirligi aviatsiya xavfsizligi sohasida bir qancha salmoqli ishlarni amalga oshirib bormoqda. Lekin, hali amalga oshirish lozim bo'lgan bir qancha muammolar ham yo'q emas.

Misol uchun, fuqaro aviatsiyasi sohasida kadrlarni tayyorlash hamda malakasini oshirish bo'yicha sertifikat beradigan o'quv markazlari Fuqaro aviatsiya agentligiga bo'ysunadi. Mazkur muassasalarni nazorat qilish hamda

moliyalash Fuqaro aviatsiya agentligi vakolatiga kiradi. Yuqorida nazorat-tekshiruv hamda sertifikat berish vakolati aynan bir organda to'planishini ko'rishimiz mumkin.

Bir vazirlikda ham tekshiruvchi, ham tekshiriluvchi bo'ladigan bo'lsa, bu yerda hech qanday tom ma'nodagi nazorat bo'lmaydi. Eng asosiysi, nazorat-tekshiruvchi idoralarga mustaqil, xolis faoliyat ko'rsatish uchun shart-sharoit yaratib berishimiz kerak. Takliflarimiz inobatga olinib, har bir nazorat-tekshiruv idorasi mustaqil ravishda faoliyat ko'rsatadigan bo'lsa, har bir sohada ko'plab qonunbuzilishlar, nafaqat talon-torajlik, balki sohadagi barcha qonunbuzarlik holatlari ham bartaraf qilingan bo'lardi – deydi O'zbekiston Respublikasi Bosh prokurori.¹

Xususan, yuqorida qayd etilgan holatlarni bartaraf etish maqsadida sohani isloh qilish lozim. Bunda aviatsiya ma'muriyatini ham tekshiruvchi, ham tekshiriluvchi vakolatlarini qayta ko'rib chiqish lozim.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2023-yil 11-sentabrdagi ““O'zbekiston — 2030” strategiyasi to'g'risida”gi PF-158-son Farmoni 1-ilovasi bilan tasdiqlangan Barqaror iqtisodiy o'sish orqali aholi farovonligini ta'minlash bandida O'zbekiston Respublikasining global transport-logistika tarmoqlariga integratsiyasini chuqurlashtirish va milliy transport tizimining salohiyatini oshirish maqsadida aviaqatnovlar sonini 4 barobarga oshirish, respublikaning 6 ta yirik aeroportini, shu jumladan, davlat-xususiy sheriklik asosida modernizatsiya qilish va xususiy aviakompaniyalar sonini 10 taga yetkazish, barcha aeroportlarda strategik hamkorlar bilan “Ochiq osmon” rejimini joriy qilish, respublika aviaparkini 100 taga yetkazish belgilangan.

Mazkur dastur asosida yaqin besh yillik ichida aviaparvozlar soni nihoyatda ortadi. Bu esa mavjud xavfsizlik normalalarini qayta ko'rib chiqish hamda dastur maqsadlarini amalga oshirishda, birinchi navbatda, aviatsiya ma'muriyati tomonidan aviatsiya xavfsizlik qoidalariga amal qilinishini ta'minlash lozim bo'ladi.

ФИРИБГАРЛИК ЖИНОЯТИНИНГ КРИМИНАЛИСТИК ТАВСИФИ

Хужамуратов Бекзод Уктамович

Ўзбекистон Республикаси Ҳуқуқни муҳофаза қилиш академияси мустақил изланувчиси

Аннотация: ушбу мақолада фирибгарлик жиноятини криминалистик тавсифи, хусусиятлари, унинг энг муҳим таркибий элементлари фирибгарлик шакли ҳамда характеристикаси мушоҳада қилинган.

Калит сўзлар: тергов, криминалистика, тергов тактикаси, криминалистик тавсиф, тергов услуги, шакли, фирибгарлик ҳужуми.

¹ <https://www.gazeta.uz/oz/2021/04/24/inspections/>

Аннотация: в данной статье дается криминалистическое описание преступления мошенничества, рассматриваются особенности, его важнейшие структурные элементы, а также характеристика вида мошенничества.

Ключевые слова: расследование, криминалистика, тактика расследования, криминалистическое описание, метод расследования, форма, мошенническая атака.

Abstract: this article provides a forensic description of the crime of fraud, discusses the features, its most important structural elements, as well as the characteristics of the type of fraud.

Key words: investigation, criminalistics, investigation tactics, forensic description, investigation method, form, fraudulent attack.

Ҳозирги кунга келиб мамлакатимиз жаҳон миқёсида дунё мамлакатлари ҳамжамияти томонидан эътироф этилмоқда десак хато бўлмайди. Чунки бундай кенг миқёсдаги ривожланишни албатта, давлатда қонун ва ҳуқуқ устуворлиги, ижтимоий адолат нормаларини таъминламасдан, инсон ҳуқуқлари масаласини давлат даражасига олиб чиқмасдан таъминлаш иложсиз ҳисобланади.

Бозор иқтисодиётига ўтиш муқаррар равишда янги мулкчилик шакллари, эркин тадбиркорлик ва жисмоний ва юридик шахсларнинг молиявий-пул фаолиятининг хилма-хиллиги пайдо бўлишига олиб келди, бу табиий равишда жамиятдаги криминоген вазиятнинг ўзгаришига таъсир кўрсатди. Бугунги кунда фирибгарларнинг жиноий тажовузлари соҳасида тадбиркорлик фаолияти, жумладан, ўрта ва кичик бизнес, савдо, хизмат кўрсатиш, молиявий ва банк соҳалари аниқланди.

Шу билан бирга, жиноят нафақат ўзгартирилган мулккий муносабатларга, балки асосан жиноий тажовуз мавзусига ҳам таъсир кўрсатди. Ижтимоий муносабатларни ахборотлаштириш, интернет орқали битимлар сонининг ўсиши янги турдаги фирибгарликнинг пайдо бўлишига олиб келди - интернетда фирибгарлик. Ижтимоий ҳаётийлик ва мослашувчанлик сирлари, шунингдек, фирибгарлик содир этилишининг тугатилмаган хилма-хиллиги махсус тадқиқотлар талаб қилади.

Уларга қарши муваффақият билан кураш фирибгарлик жиноятининг криминалистик тавсифини таҳлил қилиш, бу жиноятларни қандай усуллар билан очиш ва тергов қилиш мумкинлигини тўла ўзлаштириш ҳамда амалга ошириш билан боғлиқ.

Статистик маълумотларга кўра, Тошкент шаҳар мисолида кўрадиган бўлсак **2022** йилнинг **12** ойида жами **22791** та жиноятлар рўйхатга олинган бўлиб, шулардан **6641** таси ёки **29,1** фоизи фирибгарлик жиноятини ташкил этган.

Фирибгарлик жиноятларининг **3095** таси ёки **46,6** фоизи эски йилларда содир этилган (латент) жиноятларни ва **3547** таси ёки **53,4** фоизи **2022** йилда содир этилган фирибгарлик жиноятларини ташкил этади¹.

¹Тошкент шаҳар прокуратураси Ички ишлар органларида қонунчилик ижроси устидан

Қайд этилган маълумотлардан фирибгарлик жиноятини ўсиб бораётганлигини кўриш мумкин. Бунга сабаб фирибгарлик жиноятини юқори латентлиги, яъни суриштирув, тергов органлари томонидан уларнинг очиш жараёнида имкониятларда етарлича фойдаланилмаётганлиги десак муболаға бўлмайди.

Фирибгарлик жиноятини тергов қилиш суриштирувчи, терговчидан ўта синчковлик ва тезкорликни талаб қилади. Бу эса фирибгарлик жиноятини замон талаблари асосида тергов қилиш уларни очиш ва олдини олиш, мураккаб тергов ҳаракатларида тўғри амалий ҳаракат олиб бориш ҳақида тушунча беради.

Криминалистика фанининг ҳозирги ривожланиш босқичида хусусий усуллар бўйича нашр этилган ўқув қўлланмаларида жиноятларнинг айрим турларининг криминалистик хусусиятлари ҳақида маълумотлар мавжуд¹.

Жиноят турининг криминалистик хусусиятлари қуйидагилар учун назарий асос ҳисобланади:

а) терговнинг хусусий усуллари ишлаб чиқиш, хусусан, муайян турдаги жиноятларнинг намунавий моделларини қуриш, намунавий тергов дастурларини тайёрлаш;

б) жиноятнинг ушбу тури учун махсус тергов тактикаси ва техник воситаларини ишлаб чиқиш;

в) муайян ишни тергов қилишни ташкил этиш².

Фирибгарлик жинояти криминалистик тавсифи жиноий фаолиятнинг ҳолатини, мотивларини, изларини, усуллари, унинг бошқа таркибий элементларини ва уларнинг боғланишларини криминалистик ўрганиш асосида шакллантирилади, бу эса ўз навбатида жиноятни аниқлаш, йиғиш, қайта ишлаш жараёнларини аниқ тушунишни назарда тутди, олинган маълумотларнинг йиғиндисини сақлаш, тадқиқ қилиш ва ундан фойдаланишни белгилайди.

Криминалистика характеристикаси ўз табиатига кўра ҳодисанинг ахборот модели билан ифодаланиши мумкин, у билан боғлиқ модел сифатида фойдаланиш исботлаш нуқтаи назаридан унинг барча таркибий қисмларининг долзарблигини ҳисобга олган ҳолда доимий тузатишни талаб қилади.

Юқорида айтилганларга асосланиб, ушбу тадқиқот мавзуси билан боғлиқ ҳолда фирибгарликнинг криминалистик тавсифи уни тергов қилиш услубини амалга оширишда асосий таянч нуқтаси бўлиб хизмат қилади. Чунки жиноятни содир қилиш йўлини, бунини фойдаланилган қурол ва воситаларини аниқлаш, ҳолат юзасидан ахборотга эга бўлишга,

---

назорат бўлими маълумотномаси.

¹ Лавров В.П. Криминалистика. М., 1999; Криминалистика. М., 1998

² Густов Г.А. Жиноятларни криминалистик белгилари ва турлари. Жиноятларни криминалистик тавсифлари: Илмий ишлар тўплами. М., 1984. Б. 46.

тергов йўналишини белгиловчи маълумотларни аниқлашга ёрдам беради.

Фирибгарлик жиноятининг криминалистика тавсифи илмий таҳлилга асосланганлиги, махсус тарзда тузилган тизими, тергов ва криминалистика аҳамиятга эга бўлган белгилар тўплами орқали ушбу турдаги жиноятларни очиш ва тергов қилишни оптималлаштириш учун мўлжалланган.

Фирибгарликнинг криминалистик хусусиятларини энг муҳим таркибий элементлари қуйидагилардир:

фирибгарлик жиноятини содир қилиш ҳақидаги дастлабки ахборотлар тавсифи;

фирибгарликни тайёрлаш, содир этиш ва яшириш усуллари, шунингдек ушбу жиноий фаолиятга хос бўлган излар;

фирибгарлик жиноятига қарши курашиш усуллари;

фирибгарлик предмети;

фирибгарнинг хулқ-атвор ва унинг мотивациясининг хусусиятлари;

жабрланувчининг хусусиятлари;

фирибгарликка сабаб бўлган ҳолатлар¹.

Муайян қилмишнинг криминалистик характеристикаси жиноят процессида текширилаётган аниқ объектни нафақат бошқа ҳодисалардан, балки бир хил тартибдаги ҳодисалардан ажратиб турувчи у ёки бу ўзига хос хусусиятлар мажмуини акс эттирувчи психик моделидир, яъни алоҳида белгиланган бошқа жиноятлар². Муаллифнинг фикри мунозарали чунки муайян жиноят ҳар доим ягона, барча белгилари ва таркибига эга. Уни фақат ошкор қилиш ва текшириш натижасида тўлиқ тавсифлаш мумкин. Бунинг учун эса жиноятнинг криминалистик тавсифи шаклланади.

Фирибгарликнинг криминалистик хусусиятларининг энг муҳим элементларидан бири жиноят содир этиш усуллари тўғрисидаги маълумотлар бўлиб, уларни билиш жиноятларнинг ўз вақтида олдини олиш ва очишни таъминлашнинг энг самарали усуллари танлашга, шунингдек, содир бўлиши мумкин бўлган ёки содир бўлиши мумкин бўлган жиноятларни прогноз қилишга имкон беради.

Фирибгарлик усуллариининг хилма-хиллигига қарамай, тадқиқот айнан шу шахслар томонидан содир этилган кўриб чиқиладиган жиноятларнинг усулларини такрорлашнинг барқарор тенденциясини кўрсатди.

Фирибгарлик қилиш усули ташқи муҳит шароитларидан келиб чиқиб, алдаш ёки ишончни суиистеъмол қилиш йўли билан бировнинг мулкини ўғирлаш ёки ўзганинг мулкига бўлган ҳуқуқни қўлга киритишга тайёргарлик кўриш, содир этиш ва яшириш бўйича ҳаракатлар тизими

---

⁴Бушинский М.Г. диссертацию «Криминальное противодействие и пути его преодоления при расследовании мошенничества». 2006.

² Криминалистика/ Эд. И.Ф.Герасимова, Л.Я.Драпкина. М.,1994. С330

сифатида белгиланиши мумкин. Фирибгар ва мулк эгасининг (унинг масъул шахси) ёки мулкка бўлган ҳуқуқ эгасининг шахсий фазилатлари ва ташқи томондан характерли излар қолдиради. Жиноят усули, шу жумладан, фирибгарлик, ҳар доим ҳам ушбу учта элементни (тайёрлаш, содир этиш, яшириш) ўз ичига олмайди.

Фирибгар режани амалга оширишда, субъект қайси мақсадни бошқараётганидан қатъий назар, у иккинчисини атайлаб йўлдан оздиради, вазиятнинг тегишли ўзгаришига (ёки сақланишига) ишонади, фикрлари, ҳаракатларига баҳо беради¹.

Жиноий тажовуз объектига нисбатан илғор компьютер ва молиявий технологиялардан фойдаланган ҳолда фирибгарлик ҳужумларининг ўсишини ҳисобга олган ҳолда, иккита асосий схемани ажратиб кўрсатиш мумкин:

Шахс (фирибгар) - мулк эгаси бўлган шахс ёки мулк ишониб топширилган шахс.

Шахс (фирибгар) - қонуний равишда ҳаракат қилиш имкониятига эга бўлган электрон маълумотларни қайта ишлаш тизими (техник қурилма).

Фирибгарлик шакли - жабрланувчини чалғитиш ёки алдашни сақлаб қолиш жараёнида алдаш мазмунини ташқи кўринишда ифодалаш усули. Алдаш ҳаракат билан ҳам, ҳаракатсизлик билан ҳам амалга оширилиши мумкин. Бироқ, “соф” шаклда ҳаракатсизлик билан фирибгарлик амалда содир бўлмайди. Одатда бу ҳаракат ва ҳаракатсизликнинг қандайдир комбинацияси.

Хабарда мавжуд бўлган маълумотлар ўз табиатига кўра мутлақо ёлғон ва аралаш бўлинади, яъни нотўғри маълумотларнинг ҳақиқий маълумотлар билан маълум бир бирикмасидир.

Фирибгарлар кўпинча жабрланувчини чалғитиш учун аралаш маълумотлардан фойдаланадилар.

Жабрланувчига жиноятчи учун фойдали бўлган маълумотларни етказиш ёки уни блокировка қилиш учун фирибгар фойдаланадиган каналга қараб **фирибгарлик усуллари куйидагиларга бўлиш мумкин:**

- а) шахсий учрашувда (тўғридан-тўғри алоқада) амалга оширилади;
- б) оммавий ахборот воситалари (телевидение, радио, газета ва журналлар) ёрдамида амалга оширилади;
- в) телефон алоқасидан фойдаланган ҳолда содир этилган;
- д) почта, телетайп, телеграф, факсимил, интернет сайтлари, электрон почта, шунингдек, юқорида санаб ўтилган каналларнинг турли комбинацияларидан фойдаланиш билан боғлиқ.

Фирибгарлик ҳужумини тайёрлаш бўйича ҳаракатлар куйидагиларни ўз ичига олиши керак:

---

¹Дубровский ДИ. Алдаш. Фалсафий ва психологик таҳлил. М., 1994. Б.12.

Ҳуқуқбузарлик субъектини ва ушбу субъектга эгалик қилувчи ёки бошқарувчи шахсни аниқлаш, сўнгра келажакдаги хабарнинг параметрларини аниқлаш учун уларни ўрганиш.

Оғзаки ва оғзаки бўлмаган ҳаракатлар мажмуи сифатида хабарни яратиш, бунинг натижасида жиноятчилар тахминига кўра, потенциал жабрланувчи ҳақида ёлғон маълумот (чалғитувчи) бўлади.

Хабарни узатиш учун канал(лар)ни аниқлаш.

Юқорида санаб ўтилган тайёргарлик чоралари жиноятчини қуйидагилар билан таъминлашга қаратилган:

потенциал жабрланувчига уни чалғитиш учун хабар юбориш;

тажовуз объектига эгалик қилиш;

мумкин бўлган даъволарни тақдим этишни тўсиб қўйиш ёки хабар юбориш ва тажовуз субъектини қонуний ҳаракатлар учун эгаллаб олиш фактини яшириш учун жабрланувчиларнинг кўриш (қўллаш) майдонидан ғойиб бўлиш ёки ҳуқуқбузарлик учун шароит яратиш, жабрланувчиларнинг даъволарини эътиборсиз қолдириш учун маълум вақт.

Жиноят усулининг типик изларини (белгиларини) ташқи муҳитда аниқлаш, мустаҳкамлаш ва тавсифлаш тергов субъектига жиноят содир бўлган воқеа ва уни тайёрлаш, содир этиш ва яшириш усуллари тўғрисида зарур маълумотларни олиш имконини беради. Бу охир-оқибат, жиноят ишида исботлаш жараёнида қўлланилиши мумкин.

Шуни эътироф этиш керакки, фирибгарлик изларининг (белгиларининг) умумий таснифи суд экспертизасида тўлиқ ишлаб чиқилмаган. Бундай ҳолда, қуйидаги нарсалар бўйича маълумотларни ўз ичига олган **фирибгарликнинг идеал ва моддий излари ҳақида гапириш тавсия этилади:**

хабарнинг манбаси ҳақида;

хабарнинг ўзи ҳақида

хабарни олувчи ҳақида.

Жабрланувчилар, гувоҳлар ва фирибгарлик шериклари хотирасида сақланиб қолган одатий идеал изларга қуйидагилар киради:

фирибгарнинг (фирибгарларнинг) ташқи кўриниши, хатти-ҳаракати ва (ёки) номидан хабар яратилган юридик шахснинг фарқлари, шунингдек уларга тажовузни амалга оширишда ихтиёрий ёки ихтиёрий равишда ёрдам берган шахслар тўғрисидаги маълумотлар;

хабарнинг мазмуни ҳақидаги маълумотлар, шунингдек, узатиш канали параметрлари ва уни узатиш воситалари тўғрисидаги маълумотлар;

қабул қилувчиларнинг умумий сони, ташқи кўриниши, уларнинг ҳулқ-атвор хусусиятлари ҳақида маълумот.

Юқоридаги таҳлилларда келиб чиқиб шундай хулоса қилиш мумкинки, криминалистик тавсифи етакчи роль ўйнайди, унда мавжуд бўлган маълумотларнинг моҳиятини, тузилишини, шакллари ва

усулларини тушунишга ягона ёндашувни белгилайди ва тергов ва суд-тиббий жиҳатдан муҳим белгилар тўпламини тизимли тавсифлаш ва тушунтиришга ёрдам беради. Жиноятларни аниқлаш, очиш ва тергов қилиш муаммосини илмий ва амалий ҳал этиш учун муҳим бўлиб ҳисобланади.

ФУҚАРОЛАРНИНГ ТАДБИРКОРЛИК БИЛАН ШУҒУЛЛАНИШ ҲУҚУҚИНИ ҲИМОЯ ҚИЛИШ ВА ТАЪМИНЛАШ МЕХАНИЗМИ ТАҲЛИЛИ

Мухаммаджонов Жасурбек Жахонгир ўғли
Давлат ва ҳуқуқ институти таянч докторанти

Аннотация. Мақолада фуқароларнинг тадбиркорлик билан шуғулланиш ҳуқуқини ҳимоя қилиш ва таъминлаш механизмининг назарий ва услубий асослари ҳақида батафсил сўз борган. Ушбу ҳуқуқнинг конституциявий ҳуқуқ эканлиги ҳамда уни таъминлаш ва ҳимоя қилишда давлат ҳокимияти органлари тизими ва фуқаролик жамияти тузилмаларининг иштироки, уларнинг бу ҳуқуқни ҳимоя қилишга қаратилган хатти-ҳаракатлари ҳамда ҳаракатсизлигининг ҳуқуқий оқибатлари ва уларни бартараф этиш бўйича таҳлилий мулоҳазалар олиб борилган. Конституциявий даражада мустаҳкамланган тадбиркорлик билан шуғулланишга бўлган ҳуқуққа нисбатан ижтимоий муносабатлар субъектлари ва тузилмаларнинг таъсири, ушбу ҳуқуқни бузишга бўлган тажовузларнинг келиб чиқишнинг типик манбалари баён қилинган.

Калит сўзлар: ҳуқуқни таъминлаш, ҳуқуқий тартибга солиш, конституциявий ҳуқуқ, иқтисодий фаолият, маъмурий-ҳуқуқий тартибга солиш, касаба уюшмалари, маҳаллий ҳокимият органлари, суд органлари.

Аннотация. В статье подробно описаны теоретические и методологические основы механизма защиты и обеспечения права граждан на занятие предпринимательской деятельностью. Установлено, что данное право является конституционным правом и участием системы органов государственной власти и структур гражданского общества в его обеспечении и защите, установлены правовые последствия их действий и бездействия, направленные на защиту этого права и их устранение. Описано влияние субъектов и структур общественных отношений на конституционно закрепленное право заниматься предпринимательством, типичные источники возникновения нападок на нарушение этого права.

Ключевые слова: правоохранительная деятельность, правовое регулирование, конституционное право, экономическая деятельность, административно-правовое регулирование, профсоюзы, органы местного самоуправления, органы судебной власти.

Abstract. The article describes in detail the theoretical and methodological foundations of the mechanism for protecting and ensuring the right of citizens to engage in entrepreneurial activity. It has been established that this right is a constitutional right and the participation of the system of government bodies and civil society structures in its provision and protection, the legal consequences of their actions and inactions aimed at protecting this right and their elimination have been established. The influence of subjects and structures of social relations on the constitutionally enshrined right to engage in business, and typical sources of attacks on violations of this right are described.

***Key words:** law enforcement, legal regulation, constitutional law, economic activity, administrative and legal regulation, trade unions, local governments, judicial authorities.*

Кириш. Замонавий ҳуқуқшунослик фанида инсон ҳуқуқлари масаласида гап кетганда “ҳуқуқий тартибга солиш”, “ҳуқуқни таъминлаш”, “амалга ошириш”, “ҳимоя қилиш” ва “муҳофаза қилиш” каби тушунчаларнинг қўлланилиши турлича шаклларда бўлиши мумкин. Юқоридаги тушунчаларнинг мазмунан уларнинг қайси бири кенгроқ ва қайси бири чекланган маъноларни англатишини аниқлаш мунозарали масала. Инсоннинг тадбиркорлик билан шуғулланиш ҳуқуқи ҳуқуқий ҳимоя қилиш, тартибга солиш, таъминлаш ёки ҳуқуқни амалга ошириш шаклларида бири ҳисобланадими?" деган ўринли савол туғилади. “Жорий қилиш” тушунчаси “таъминлаш” атамасига нисбатан кенгроқми ёки чекланган? Замонавий юридик адабиётларни ўрганиш юқоридаги атамалар тасодифий, бу ҳолатни ҳисобга олмаган ҳолда қўлланилади деган хулосага келади. Бу норма ижодкорлиги ва ҳуқуқни қўллаш амалиётида ҳар хил тушунмовчиликларга сабаб бўлади.

Масаланинг мустақил аспект эканлиги ва уни алоҳида ўрганиш лозимлигини қайд этиб “ҳуқуқий тартибга солиш”, “ҳимоя қилиш” ва “таъминлаш” атамаларини бир хил жараён, лекин ўзаро боғлиқ категориялар сифатида баҳолаш мумкин. Таҳлил қиладиган бўлсак, бу тушунчалар давлат томонидан амалга ошириладиган мустақил фаолият турларини англатади. Бошқа томондан қараганда, бу тушунчалар бир вақтнинг ўзида фуқаролик жамияти тузилмаларининг фаолиятини ҳам тавсифлайди ва уларнинг фаолият жараёни тартиби кўплаб умумийликка эга. Шундай қилиб, ҳуқуқий тартибга солиш механизми фуқароларнинг тадбиркорлик фаолиятига бўлган ҳуқуқларини ҳимоя қилиш ва амалга оширишни таъминлаши мумкин, аммо ҳар бир қонун нормаси ўз хусусияти ва ижтимоий муносабатларни тартибга солиш объектига қараб фарқланиши мумкин. Бу ерда таъминлаш тушунчаси ҳам, тадбиркорликни ҳимоя қилиш тушунчаси ҳам фаолият хавфсизлигини англатади. Ушбу атамаларнинг луғавий маъносига кўра, ҳимоя кимнингдир тажовузига қарши туришни ўз ичига олади, таъминлаш тушунчаси эса бундай тажовузларга йўл қўймайдиган профилактика чоралари тизимини ўз ичига олади. Бироқ, ҳуқуқий маънода бу тушунчалар ўзаро боғлиқ, чунки субъектив ҳуқуқни ҳар томонлама ҳимоя қилиш ҳар қандай ҳолатда ҳам профилактика чораларини ўз ичига олади ва инсон ҳуқуқлари фаолиятининг самарали механизмисиз ҳуқуқни ҳимоя қилиш мумкин эмас. Фуқароларнинг тадбиркорлик фаолиятига бўлган ҳуқуқларини амалга оширишда давлатнинг тартибга солиш функцияси уни амалга оширишнинг мақсад, вазифалари ва тамойилларини белгилашда ҳам, бундай фаолиятни амалга ошириш тартибини белгилашда ҳам намоён бўлади.

Материал ва методлар. Мақолада етакчи олим ва соҳа экспертларининг мавзуга алоқадор назарий қарашлари ҳамда қонунчилик ҳужжатлари маълумотлари баён қилинган. Мавзунини очиқ беришда умумийлик, солиштириш, таққослаш, таҳлил қилиш каби методлардан унумли фойдаланилган.

Тадқиқот натижалари. Кўриниб турибдики, тадбиркорлик фаолиятининг тартибга солиш кўп тармоқли ҳуқуқий вазифа бўлиб, у нафақат конституциявий, балки фуқаролик, молиявий, меҳнат ва жиноят ҳуқуқи ҳамда маъмурий механизмни ҳам ўз ичига олади. Бу ерда конституциявий тартибга солишнинг вазифаси қонун устуворлигининг умумий конституциявий тамойилларини, давлатнинг чекланган иқтисодий функциясини, рақобатни ҳимоя қилишни, тадбиркорлик фаолиятини монополаштиришга йўл қўйилмаслик кабилардан иборат. Жамиятда тадбиркорликнинг роли ортиб бораётган шароитда унинг конституциявий тамойилларини таъминлайдиган қонунлар ва меъёрий ҳужжатларнинг "барқарор тўплами" жуда ҳам зарур ҳисобланади. Шу билан бирга, тадбиркорлик фаолиятининг тартибга солиш нафақат давлат ва ҳуқуқнинг, балки, бир вақтнинг ўзида иқтисодий фаолият субъектларининг ҳам вазифасидир.

Сиёсий, ижтимоий, маданий, экологик ва бошқа шунга ўхшаш соҳаларда ўз-ўзини тартибга солиш элементи унчалик аниқ эмас ва кўпинча яққол акс этадиган натижага эга бўлмайди. Иқтисодий соҳада эса барчаси аксинча. Иқтисодий фойда олишга бўлган интилиш инсон иқтисодий фаолиятининг мотиви ҳисобланиб тартибга солиш кучининг юқори консентратцияси уни суиистеъмол қилиш учун акс таъсирни ҳам кўрсатади. Шу сабабли мамлакатдаги ижтимоий муносабатларнинг замонавий ривожланиш таъсиридаги ўзгаришлар, айниқса, фуқароларнинг тадбиркорлик билан шуғулланишига оғриқли таъсир кўрсатади. Бу ҳолатда фуқаролик жамияти соҳасига давлат аралашуви пасайган тақдирда, тадбиркорлик фаоллигининг ортишини кузатишимиз мумкин. Демак, фуқароларнинг тадбиркорлик билан шуғулланиш ҳуқуқини амалга ошириш, ҳар қандай ҳолатда ҳам, уни тартибга солишга давлат ва жамиятнинг ҳаддан ташқари кўп аралашмаслигини тақозо этади.

Тадбиркорлик фаолиятининг ўзини-ўзи тартибга солиш ва ҳимоя қилиш давлат иқтисодий муносабатларни тартибга солишдан бутунлай ажралиб туриши керак дегани эмас. Бир томондан, давлатнинг тартибга солиш функцияси тадбиркорликни ташкил этиш учун зарур бўлган баъзи принципиал муҳим кафолатларни бизнеснинг ўзига ҳам, фуқаролик жамияти муносабатлари тизимида ҳам ўрнатишда намоён бўлади. Бошқа томондан, давлат¹ демократик жамиятда зарур бўлган баъзи чекловлар

---

¹ Оқюлов О. Пандемия ва бизнес. "Юридик фан ва ҳуқуқни қўллаш амалиётининг долзарб муаммолари" мавзусидаги илмий-амалий конференция материаллари тўплами. Ўзбекистон Республикаси Бош прокуратураси Академияси, Т.: 2020. – Б. 167.

ва таъқиқларни ҳам ўрнатиши керак. Унга риоя қилиш маъмурий ва жиноий жазонинг муқаррарлиги сиёсати билан қўллаб-қувватланиши керак. Қонуний тадбиркорлик фаолиятига тўсқинлик қилиш каби ноқонуний хатти-ҳаракатларни давлат адолатли тарзда жазолаш тизимини жорий қилиши ҳам бирдек муҳимдир¹. Тўғридан-тўғри ишлайдиган қонунларни яратиш учун бир соҳани тартибга соладиган норматив-ҳуқуқий ҳужжатлар базасида янги Кодекслар яратилиши ҳам мақсадга мувофиқ. Айни вазибалар “Норма ижодкорлиги фаолиятини такомиллаштириш Концепцияси”да аниқ соҳалардаги муносабатларни тартибга солувчи (сайлов тизими, архитектура ва қурилиш, таълим, инвестициялар, тадбиркорлик фаолияти ва бошқалар) норматив-ҳуқуқий ҳужжатларни тизимлаштириш, яъни кодекслаштириш тавсия этилган².

Бугунги кунда жамиятда бу тамойилларни тўғри амалга оширишнинг ҳали тўлиқ имкони йўқ. Бир қатор салбий ижтимоий-иқтисодий ҳодисалар, жумладан, индивидуализм ва меҳнаткашлар бирдамлиги ўртасидаги зиддиятнинг кучайиши, фуқароларнинг ижтимоий-иқтисодий ҳуқуқ ва эркинликлари етарлича таъминланмаслиги, ижтимоий муносабатлар тизимнинг ўзгариши кабилар кузатилмоқда. Бундан ташқари хусусий мулкчилик тизими, иқтисодиётни бошқаришнинг демократик механизмлари ҳали етарлича мукамал даражада эмас.

Тадбиркорлик фаолиятини тартибга солиш ва ушбу фаолият тури билан шуғулланиш ҳуқуқини тартибга солиш тушунчалари бутунлай бошқача тарзда талқин этилиши лозим. Агар биринчи ҳолатда муаммо кўп қиррали бўлса ҳуқуқнинг кўплаб тармоқлари методологиясига таъсир қилса, иккинчи ҳолатда конституциявий ва ҳуқуқий жиҳат тегишли ижтимоий муносабатларни ҳуқуқий тартибга солиш мазмунида аниқроқ ифодаланади.

Тадбиркорлик билан шуғулланиш ҳуқуқини тартибга солиш тадбиркорлик субъектлари фаолиятини ҳар қандай тарзда меъёрий тартибга солиш сифатида эмас, балки ижтимоий муносабатларнинг энг муҳим қатлами сифатида тушунилиши керак. Бу ижтимоий муносабатлардан келиб чиқадиган тегишли субъектив ҳуқуқ ваколатлари билан бевосита боғлиқдир. Бу ҳолатда Ўзбекистон Республикаси Конституцияси нормаларини тизимли таҳлил қилиш катта фойда келтириши мумкин. Жиноят қонунчилиги Ўзбекистон Республикасининг мутлақ юрисдикциясига тегишли, маъмурий қонунчилик эса маҳаллий

---

¹ Примов Ф.А. Тадбиркорлик субъектлари ҳуқуқ ва манфаатларини маъмурий-ҳуқуқий ҳимоя қилиш механизмини такомиллаштириш. юридик фан. фалсафа доктори дис. ... автореферати. Тошкент- 2018. Б. 18.

² Тошев. Б. Н. Миллий ҳуқуқ тизимни ривожлантиришда ҳуқуқий қарашлар ва юридик фаннинг ўрни (тезис), “Юридик фан ва ҳуқуқни қўллаш амалиётининг долзарб муаммолари” мавзусидаги илмий-амалий конференция материаллари тўплами. Ўзбекистон Республикаси Бош прокуратураси Академияси, Т.: 2020. – Б. 46.

ҳокимият органлари субъектларининг қўшма юрисдикциясига тегишли. Бироқ, бу тадбиркорлик фаолиятига бўлган конституциявий ҳуқуқни амалга оширишнинг жиноий-ҳуқуқий шакллари "тартибга солиш", маъмурий-ҳуқуқий шакллари эса ушбу субъектив ҳуқуқни "ҳимоя қилиш" билан боғлаш керак деган хулосани чиқармаслиги лозим¹. Бунда фуқароларнинг тадбиркорлик фаолиятига бўлган ҳуқуқларини жиноий-ҳуқуқий ва маъмурий-ҳуқуқий воситалар билан тартибга солишдан кўра кўпроқ ҳимоялаш элементлари мавжуд.

Замонавий конституциявий ҳуқуқда "ҳимоя" атамаси турли маъноларда қўлланилади. Ўзбекистон Республикаси Конституциясининг 64-моддасига биноан, ватанни "ҳимоя қилиш" Ўзбекистон Республикаси фуқаросининг бурчидир. Ёки 57-моддада меҳнатга лаёқатсиз ва ёлғиз кексаларнинг, ногиронлиги бўлган шахслар ҳамда аҳолининг ижтимоий жиҳатдан эҳтиёжманд бошқа тоифаларининг ҳуқуқлари "давлат ҳимоясида"дир дейилган. Ўзбекистон Республикаси Конституциясининг 23-моддаси мазмунига асосланиб, "ҳимоя" сўзи "давлат ва унинг органларининг чет элдаги фуқароларнинг манфаатларини таъминлашга қаратилган саъй-ҳаракатлари" деб тушунилиши ҳам мумкин². Ўзбекистон Республикаси ҳудудидан ташқарида фуқароларнинг ҳуқуқларини амалга ошириш билан боғлиқ ҳолда ҳимоя тушунчасини "ҳуқуқни таъминлаш ҳаракатлари" маъносида тушуниш, бизнинг фикримизча, кўпроқ универсалликни ўзида мужассамлаштиради ва фуқароларнинг тадбиркорлик фаолиятига бўлган конституциявий ҳуқуқини таъминлашга нисбатан ишлатиш мумкин.

Россиялик тадқиқотчи И.Н.Плотникова фуқароларнинг тадбиркорлик фаолиятига бўлган ҳуқуқларини ҳимоя қилишнинг бундай белгисини "субъектлар ва давлат органларининг жисмоний шахснинг бузилган ҳуқуқларини тиклаш бўйича фаол ҳаракатлари, бунда тадбиркорларнинг ҳуқуқлари суд томонидан ҳимоя қилиниши алоҳида рол ўйнайди" деган нуқтаи назарга қўшилади³.

Юқоридаги нуқтаи назарларнинг барча услубий ўхшашликлари билан улар ўртасидаги фарқларни сезиш қийин эмас. Конституциявий ва ҳуқуқий маънода ҳимоя тушунчасини қонун ва қонуности ҳужжатларида қайд этилган таърифлардан кўра кенгроқ маънода англаш мумкин. Чунки, биринчидан, тадбиркорлик фаолиятига бўлган конституциявий ҳуқуқ аллақачон Ўзбекистон Республикаси Конституциясининг 65-моддасида мустаҳкамлаб қўйилган. Иккинчидан, тадбиркорлик

---

¹ Примов Ф.А. Тадбиркорлик субъектлари ҳуқуқ ва манфаатларини маъмурий-ҳуқуқий ҳимоя қилиш механизмини такомиллаштириш. юридик фан. фалсафа доктори дис. ... автореферати. Тошкент- 2018. Б. 20.

² Ўзбекистон Республикаси Конституцияси. Ўзбекистон Республикаси қонунчилик ҳужжатлари миллий базаси сайти. URL: <https://lex.uz/docs/6445145> Охирги мурожаат. 14.11.2023

³ Плотникова И.Н. Конституционное право человека и гражданина на предпринимательскую деятельность в России/ Под ред. В.Т.Кабышева. Саратов, 2004. С. 95.

фаолиятига бўлган конституциявий ҳуқуқни тўлиқ амалга ошириш учун давлат органлари томонидан ҳуқуқбузарликларнинг олдини олиш, ҳуқуқий тўсиқларни бартараф этиш ёки бузилган ҳуқуқни тиклаш ҳаракатлари етарли даражада эмас. Бу тадбиркорларнинг ҳуқуқларини ҳимоя қилиш тизимида давлат ва хусусий манфаатлар мувозанатини таъминлашни, тадбиркорлик билан шуғулланиш ҳуқуқини амалга оширишдаги ваколатлар ва чегаралашни ва тадбиркорлик фаолиятининг конституциявий асосларини амалга оширишни талаб қилади.

Тадқиқот натижалари таҳлили. Ҳуқуқий муносабатлар субъектлари ўртасидаги ўзаро муносабатлар жараёнида тадбиркорлик билан шуғулланишга бўлган конституциявий ҳуқуқни ҳимоя қилиш тушунчаси ушбу ҳуқуққа нисбатан тажовуз қилиш тушунчаси билан узвий боғлиқдир. Фуқароларнинг тадбиркорлик билан шуғулланишни амалга ошириш ҳуқуқига тажовуз қилиш, яъни бошқа таъсирлар ва ваколатли ёки мажбуриятли шахсларнинг ушбу конституциявий ҳуқуқни амалга оширишга салбий таъсир кўрсатадиган ҳаракати ёки ҳаракатсизлиги ушбу ҳуқуқнинг давлат, жамият, жамоат бирлашмалари, корпорациялар, корхоналар ёки шахснинг ўзи томонидан ҳимоя қилиниши лозимлигини англатади. Шу билан бирга, бундай тажовузлар конституциявий ҳуқуқий муносабатларнинг тегишли субъектлари томонидан ваколатли шахс билан манфаатлар қарама-қаршиликлари туфайли бўлиши ҳам мумкин¹.

Юқоридаги мулоҳазалардан келиб чиққан ҳолда, фуқароларнинг тадбиркорлик билан шуғулланиш ҳуқуқи давлат ва унинг органлари томонидан қонунга хилоф тажовузлардан ҳимоя қилишни фақат давлат аниқ белгиланган қонун-қоидалар ва қонун устуворлигини таъминлаган ҳолдагина ҳимоя қилиши мумкин. Давлат хавфсизлик ва бошқа мақсадлардан келиб чиқиб айрим тадбиркорлик фаолиятини чеклаши мумкин. Бу, масалан, гиёҳвандлик воситалари, қуроллар, ўқ-дорила ва бошқаларнинг муомаласига тааллуқлидир.

Касаба уюшмалари тадбиркорлик субъектларининг ҳуқуқларини маълум даражада чеклайди, чунки улар ўз фаолиятида ижро этувчи ҳокимият органлари, маҳаллий давлат ҳокимияти органлари, иш берувчилар, уларнинг бирлашмалари, сиёсий партиялар ва бошқа жамоат бирлашмаларидан мустақилдир. Қонун давлат ҳокимияти ва маҳаллий ҳокимият органлари, маҳаллий ўзини ўзи бошқариш органлари ва уларнинг мансabdор шахсларининг касаба уюшмалари фаолиятига аралашувини таъқиқлайди.

Белгиланган тартибга кўра Касаба уюшмасига мансуб ёки мансуб бўлмаганлигидан қатъи назар шахсни ишга олиш, лавозимини ошириш

---

¹ Муаллифлар жамоаси. Тадбиркорлик қонун ҳужжатларини тизимлаштиришнинг назарий ва илмий методологик асосларини такомиллаштириш масалалари: миллий ва хорижий тажриба. Монография. Т.: "LESSON PRESS" нашриёти. 2020. – Б. 73.

ва ишдан бўшатиш шартини қўйиш таъқиқланади. Касаба уюшмалари, уларнинг бирлашмалари, бошланғич касаба уюшма ташкилотлари ва уларнинг органлари якка тартибдаги меҳнат муносабатлари масалалари бўйича касаба уюшма аъзоларининг ҳуқуқ ва манфаатларини, жамоавий ҳуқуқ ва манфаатлар соҳасида эса ушбу ҳуқуқларни ифодалайди ва ҳимоя қилади. Касаба уюшмалари фаолияти давомида ўз аъзоларининг меҳнат қобилятини эркин тасарруф этишини, ўз фаолият тури ва касбини эркин танлаш ҳуқуқини, шунингдек, ҳеч қандай камситилишларсиз меҳнатга ҳақ тўлаш ҳуқуқини ҳимоя қилади¹.

Хулосалар. Фуқаролар ҳуқуқларини ҳимоя қилишнинг конституциявий механизмининг фаолияти асосларини батафсил ўрганиш қуйидагича хулосаларни чиқаришга олиб келади. Демак, фуқароларнинг тадбиркорлик фаолиятига бўлган ҳуқуқларини ҳимоя қилиш механизми қуйидагича категорияларга ажратилади:

- 1) давлат ҳимояси;
- 2) маҳаллий давлат ҳокимияти органлари томонидан ҳуқуқ ва эркинликларнинг ҳимоя қилиниши;
- 3) жамоат бирлашмалари, касаба уюшмалари ва инсон ҳуқуқларини ҳимоя қилиш ташкилотлари томонидан ҳуқуқ ва эркинликларни ҳимоя қилиш;
- 4) фуқароларнинг ҳуқуқларини ўзини ўзи ҳимоя қилиш;
- 5) халқаро ҳуқуқий ҳимоя.

Шундай қилиб, конституциявий тамойил сифатида фуқароларнинг тадбиркорлик билан шуғулланиш эркинлигини таъминлашнинг назарий ва услубий асосларини ўрганиш нафақат ижтимоий-иқтисодий, балки фуқаролик ва сиёсий жиҳатдан ривожланган фуқаролик жамияти шароитларини шакллантиришга шароит яратади. Бу жараёнда турли хил манфаатлар тўқнаш келади, ҳимоя қилинади, лекин улар ўртасидаги умумийлик даражаси шундан иборатки, қарама-қаршилик жамиятнинг бирлиги доирасида амалга оширилади. Бу ҳуқуқни бузмасдан инсон ва фуқароларнинг ҳуқуқ ва эркинликлари устунлигига конституциявий даражада бўйсунтириш деган хулосани шакллантириш имконини беради.

Бироқ, конституциявий даражадаги иқтисодий ҳимоя тизими асосан, иқтисодий фаолият эркинлигининг ҳуқуқий жиҳатларини очиқ беради - бу тадбиркорликнинг қонунларга боғлиқлиги билан ифодаланади. Янги Ўзбекистонда амалга оширилаётган ислохотлар негизида тадбиркорлик эркинлигининг юқори даражасини таъминлаш, уни турли хил тузилмалар, виждонсиз рақобат ва баъзи ҳолларда давлат ҳокимияти органлари томонидан ноқонуний тажовузлардан ҳимоя қилиш муҳимроқдир. Тадбиркорликни таъминлаш ва ҳимоя қилиш вазифаси

---

¹ Ўзбекистон Республикасининг 06.12.2019 йилдаги “Касаба уюшмалари тўғрисида”ги Қонуни, ЎПҚ-588-сон. Ўзбекистон Республикаси қонунчилик ҳужжатлари миллий базаси сайти. URL: <https://lex.uz/docs/4631281> Охириги мурожаат. 14.11.2023.

юқори устувор вазифа бўлиб, қонунчилик доирасида ва конституциявийлик қадриятларига мувофиқ амалга оширилиши керак.

ЖАМОАТ ХАВФСИЗЛИГИ ВА ЖАМОАТ ТАРТИБИГА ТАҲДИД СОЛАДИГАН МАТЕРИАЛЛАРНИ ТАЙЁРЛАШ, САҚЛАШ, ТАРҚАТИШ ЁКИ НАМОЙИШ ЭТИШ ЖИНОЯТИНИНГ ОБЪЕКТИВ БЕЛГИЛАРИ

Сиддиқжонов Мухторжон Алишер ўғли
Ўзбекистон Республикаси Ҳуқуқни муҳофаза
қилиш Академияси Магистратура тингловчиси

Аннотация: Мазкур мақолада жамоат хавфсизлиги ва жамоат тартибига таҳдид соладиган материалларни тайёрлаш, сақлаш, тарқатиш ёки намойиш этиш жиноятининг объектив белгилари баён этилган. Шунингдек, мақолад мазкур жиноятининг объектив белгилари билан боғлиқ илмий қарашлар, бу борадаги олимларнинг фикрлари таҳлил этилиб, муаллифнинг тавсиялари берилган.

Калит сўзлари: Жиноят, жавобгарлик, жамоат, жамият учун хавфли, хавфсизлик, тартиб, объектив белгилар, оқибат, сабабий боғланиш, зарурий белги.

Аннотация: В данной статье излагаются объективные признаки преступления по изготовлению, хранению, распространению или демонстрации материалов, угрожающих общественной безопасности и общественному порядку. В статье также анализируются научные взгляды, связанные с объективными признаками данного преступления, мнения ученых по этому вопросу, даются рекомендации автора.

Ключевые слова: преступление, ответственность, общественность, общественная опасность, безопасность, порядок, объективные признаки, следствие, причинно-следственная связь, необходимый признак.

Annotation: this article describes objective signs of the crime of tending, storing, distributing or displaying materials that threaten public safety and public order. Also, scientific views related to the objective signs of this crime of the article, The opinions of scientists in this regard are analyzed and the author's recommendations are given.

Key words: Crime, responsibility, danger to the public, society, security, order, objective signs, consequence, causal connection, necessary sign.

Жиноят таркиби элементлари унинг объектив ва субъектив томонларини тўртта ҳолатларда ўзига хослигини ажратиб кўрсатади. Жиноят таркиби элементлари жиноятнинг объекти, субъекти, объектив томони, субъектив томони ҳисобланади. Унинг белгилар эса ўз навбатида жиноят таркиби элементларининг тавсифини беради. Улар элементлар билан предмет таркибининг бир қисми каби боғлангандир.

“Белги” сўзи одатда предмет ёки ҳодисанинг ўзига хос сифати, таркиби, хоссаси, хусусиятлари йиғиндисини англатиши билан уни билиш ва бошқаларидан фарқлаш имконини беради. Билиш назариясида белгиларни ўрганишнинг ривожланиши, мантиққа таяниб уларнинг категориялари қаторидан ўзига хос хусусиятларини ажратиш имконини

беради¹. М.Ҳ.Рустамбоев “ҳар қандай жиноят – инсон ҳулқ-атворининг ташқи кўриниши, яъни онг ва ирода назорати остида содир қилинадиган ҳаракат ёки ҳаракатсизлик кўринишидаги қилмишдир²”, деб ўз фикрини баён қилади.

Ҳар қандай жиноятнинг умумий олганда иккита томони бўлади, инсон ҳулқ-атворининг ташқи ва ички кўриниши. Ташқи томондан онг ва ирода билан бошқариладиган ижтимоий хавфли қилмиш (ҳаракат ёки ҳаракатсизлик) ҳисобланади. Инсон ҳулқ-атворининг ички кўриниши у содир этган қилмишга бўлган руҳий муносабати ҳисобланади (айб шаклларида қасд ёки эҳтиётсизлик кўринишида). Айнан шу ҳолатга ҳуқуқшунос олимлар урғу бериб, инсон ҳулқ-атворида объективлик ва субъективликни ажратиш шартли хусусият касб этиб, фақат илмий ва ўқув мақсадларда ўрганилаётган ходисани янада чуқурроқ англаб етиш учун амалга оширилади³”, деб таъкидлайдилар. Айбдор томонидан содир этилган қилмишда амалиётда одатда жиноят содир этган субъект, жиноят содир этилганлигини исботловчи ҳолатлардан иборат жиноят объектив томони, жиноят қонуни билан қўриқладиган объект ва ушбу жиноий қилмишни қасд ёки эҳтиётсизлик кўринишидаги айб мавжуд бўлади⁴.

Хусусан, В.Б.Малинин ва А.Ф.Парфеновлар “жиноят қонуни билан қўриқладиган объектга зарар етказадиган жиноий тажовузнинг дастлабки ривожланиш босқичида ҳаракат ёки ҳаракатсизлик жиноят объектив томонининг асосий(зарурий) белгиси ҳисобланади. Ижтимоий хавфли оқибат моддий таркибли жиноятларда асосий белгилардан бири сифатида намоён бўлади. Ижтимоий хавфли ҳаракат (ҳаракатсизлик)дан то зарарли оқибат рўй беришга қадар бўлган жиноятнинг ривожланиш жараёни қилмиш ва унинг натижаси ўртасида сабабий боғланишни акс эттиради. Қайсики бу ҳам моддий таркибли жиноятда объектив томон зарурий белгиси ҳисобланади⁵”, деб ўз фикрларни баён қилишади.

---

¹ Худайкулов.Ф. Жиноят таркиби объектив томони зарурий ва факультатив белгиларининг жиноят-ҳуқуқий аҳамияти: таҳлил ва таклиф. Ҳуқуқий тадқиқотлар журнали 1 сон 6 жилд 73 бет 2021 й.

² Рустамбаев М.Ҳ. Ўзбекистон Республикаси жиноят ҳуқуқи курси. I том. Жиноят ҳақида таълимот: Дарслик. 2-нашр, тўлдирилган ва қайта ишланган. – Тошкент: Ўзбекистон Республикаси Миллий гвардияси Ҳарбий-техник институти, 2018. – Б. 157.

³ Рустамбаев М.Ҳ. Ўзбекистон Республикаси жиноят ҳуқуқи курси. I том. Жиноят ҳақида таълимот: Дарслик. 2-нашр, тўлдирилган ва қайта ишланган. – Тошкент: Ўзбекистон Республикаси Миллий гвардияси Ҳарбий-техник институти, 2018. – Б. 157.

⁴ Худайкулов.Ф. Жиноят таркиби объектив томони зарурий ва факультатив белгиларининг жиноят-ҳуқуқий аҳамияти: таҳлил ва таклиф. Ҳуқуқий тадқиқотлар журнали 1 сон 6 жилд 73 бет 2021 й.

⁵ Объективная сторона состава преступления: учебное пособие / А.Н. Попов, Л.А.Зимирева, П. В.Федышина. Под общ. ред. А.Н. Попова. – Санкт-Петербург: Санкт-Петербургский юридический институт (филиал) Академии Генеральной прокуратуры Российской Федерации, 2015. – С.18.

Ўзбекистон Республикаси Жиноят кодексининг 244¹-моддасининг биринчи қисмида назарда тутилган жиноятнинг объектив томони диний экстремизм, сепаратизм ва ақидапарастлик ғоялари билан йўғрилган, қирғин солишга ёки фуқароларни зўрлик билан кўчириб юборишга даъват этадиган ёхуд аҳоли орасида ваҳима чиқаришга қаратилган материалларни тайёрлаш ёки уларни тарқатиш мақсадида сақлаш, шунингдек диний-экстремистик, террорчилик ташкилотларининг атрибутларини ёки рамзий белгиларини тарқатиш ёхуд намоёниш этиш мақсадида тайёрлаш, сақлаш ҳаркатларидан иборатдир.

М.Ҳ.Рустамбоевнинг фикрича, материалларни тарқатиш деганда, шу материалларнинг оғзаки ёки ёзма шаклда ҳеч бўлмаганда бир шахсга ошкор этилишини тушуниш зарур¹.

Диний экстремизм, сепаратизм ва ақидапарастлик ғоялари билан йўғрилган материалларга тўхталишдан олдин, ушбу тушунчаларга ўз эътиборимизни қаратамиз. “Экстремизм” атамаси латинча “экстремус” сўзидан келиб чиққан ва “экстремал” деб таржима қилинган, семантик маънода эса ҳаддан ташқари қарашлар ва чора-тадбирлардир (одатда сиёсатда шундай ишлатилади).

Экстремизмнинг “экстремаллиги” кўпинча куч ишлатиш, тажовузкорлик, бандитизм, низоларни қўзғатиш ва ҳоказоларда намоён бўлади.

Айрим олимларнинг фикрича, экстремизмнинг фаоллашиши ва ўсиши, аксарият ҳолларда, ижтимоий-иқтисодий инқирозлар, аҳолининг асосий қисмининг турмуш даражасининг ёмонлашиши ва бошқа сабабларга боғлиқ бўлади. Бундай шароитда улар “зўравонлик экстремизми” ҳақида гапиришади, чунки бу ҳолда экстремал чоралар маълум бир гуруҳ шахслар ёки ташкилотлар учун жамиятдаги вазиятга таъсир қилиш учун ягона ҳақиқий имкониятга айланади².

Олиб борилган тадқиқотлар давомида биз экстремизм, қоида тариқасида, тажовуз, қўрқитиш, зўравонлик ва бошқалар орқали сиёсатда намоён бўладиган ижтимоий ҳодисалар эканлигини аниқладик.

Фундаментализм тўғрисида фикр юритмоқчи бўлсак, сўзнинг қатъий маъносида фундаментализм “келиб чиқишга қайтиш”дир ва кўпинча у бошланғич тамойиллар, қадриятлар, ғоялар, таълимотларга содиқлигини белгилайдиган ижтимоий, мафкуравий диний ҳаракатлар сифатида тавсифланади. Яъни, фундаментализм ижтимоий-сиёсий тартибларнинг анъанавий асосларини сақлаб қолиш тарафдори ва

---

¹Рустамбоев М.Ҳ. Ўзбекистон Республикаси Жиноят ҳуқуқи курси. V том. Махсус қисм. Жамоат хавфсизлиги ва жамоат тартибига қарши жиноятлар. Ҳарбий хизматни ўташ тартибига қарши жиноятлар. Олий таълим муассасалари учун Дарслик. – Т.: “Ilm-Ziyo” нашриё уйи. 2011 й., 20-б

² Машекуашева М.Х., Арипшев А.М. Понятие и деструктивная сущность экстремизма. Материалы международно научно-практической конференции «Наука, образование, общество: тенденции и перспективы развития» 2015. с-198-199 https://interactive-plus.ru/ru/article/14976/discussion_platform (мурожаат санаси 11.12.2022 й.).

анъанавий сиёсий мақсадлар ва таълимотларнинг ўзгармаслигига содиқликни англатади.

Илмий адабиётларда “экстремизм” атамасининг қуйидаги умумий таърифлари мавжуд: “экстремизм (франц. *extremisme*, лат. *extremus* - экстремал)- ғоялар ҳамда сиёсатдаги ҳаддан ташқари қарашлар ва ҳаракатларга содиқлик¹.

М.Э.Родинанинг фикрича экстремизм, қоида тариқасида, “ўз мақсадларига эришишнинг экстремал қарашлари ва радикал усулларига риоя қилиш” деган маънони англатади².

К.О.Никоновнинг “бугунги кунда “экстремизм” тушунчасининг аниқ таърифи йўқ... Шунинг учун ушбу муаммони ўрганувчилар орасида “экстремизм” таърифига нисбатан қарама-қарши фикрлар мавжуд” деган даъвоси адолатли кўринади³.

Н.В.Голубих ва М.П.Леготин ҳам худди шундай фикрда яъни бугунги кунда ҳуқуқшунослик фанида экстремизмни аниқлашда ягона концептуал ёндашув ишлаб чиқилмаган⁴.

Шундай қилиб, экстремизмни замонавий ижтимоий воқелик ҳодисаси сифатида ҳам, концепция сифатида ҳам ўрганиш нафақат экстремизмга қарши курашиш шароитида, балки юқорида айтиб ўтилган ҳодисаларни истисно қилиш учун қонунчиликни такомиллаштириш шароитида ҳам долзарб бўлиб қолмоқда.

Шунингдек, экстремизм тушунчасига адабиётларда қуйидагича таъриф берилган:

Экстремизм (лот. *extremus* - энг охирги; ўта кетган, ашаддий; кескин) Сиёсатда ва мафкурада ашаддий, фавқулодда усуллар билан йўл тутишга, кескин чоралардир.

Шунингдек, экстремизмнинг турлари ҳам мавжуд бўлиб, булар диний, этник (миллатчилик) ва сиёсий экстремизмдир.

Диний экстремизм — баъзи диний ташкилотлар ёки айрим диндорларнинг жамият қонун-қоидаларига мос келмайдиган мафкураси ва фаолияти. Диний экстремизм кўпчилик динларда мавжуд бўлиб, унинг тарафдорлари ўз олдида сиёсий мақсадларни қўяди.

Олимлар томонидан берилган фикрларга қўшилган ҳолда, бизнинг фикримизча *экстремист*- экстремизм тарафдори, кескин (жиддий) фикр ва чораларни ёқловчи ҳамда амалга оширувчи шахс.

Диний экстремизм — айрим диний ташкилотлар ёки диндорлар томонидан жамиятда ўрнатилган қонун ва қоидаларига мос келмайдиган

---

¹Ожегов, С.И. Словарь русского языка. / С.И. Ожегов. – М., 1989. – С. 758.

²Родина М. Е. Экстремизм и экстремистская деятельность как политико-правовые категории / М. Е. Родина // Рос. следователь. – 2016. – № 20. – С. 26– 29.

³Никонов К. О. Проблемы определения экстремизма / К. О. Никонов // Юрид. мир. – 2011. – № 7. – С. 41–43.

⁴Голубых Н. В. О сущности понятия «экстремизм» / Н. В. Голубых, М. П. Леготин // Адвокат. – 2013. – № 6. – С. 60–63.

мафкура ва сиёсий мақсадларни кўзлаб амалга ошириладиган фаолият тури ҳисобланади.

Сиёсий экстремизм – бу нафақат инсоният тараққиётининг замонавий босқичига хос бўлган, балки сиёсий ҳокимият пайдо бўлганидан бери сиёсий курашгача мавжуд бўлган ижтимоий ҳаётининг ҳодисасидир.

Сиёсий экстремизм – бу жамият нуқтаи назаридан – индивидуал ижтимоий гуруҳларнинг сиёсий манфаатларини қондиришга қаратилган экстремал қарашлар ва ҳаракатлар тизими: синфлар, этник гуруҳлар, сиёсий ҳаракатлар, партиялар, гуруҳлар. Сиёсий экстремизмнинг ўзига хос белгиси сиёсий курашнинг асосий усули сифатида турли шаклларда зўравонликдан қонуний фойдаланиш эмас¹.

Юқорида берилган фикрларга қўшилган ҳолда, бизнинг фикримизча, сиёсий экстремизм – бу фуқароларнинг сиёсий қарашлари ва мақсадларини ҳар қандай воситалар орқали, шу жумладан давлат институтлари, жамоат ва сиёсий арбоблар ва шахсларга таъсир қилишнинг зўравонлик шакли билан амалга оширишга қаратилган сиёсий фаолиятнинг бир туридир.

Хитойлик мутахассис С.Гуанчэн Шанхай Ҳамкорлик Ташкилотининг сепаратизмга қарши курашдаги имкониятларига кўпроқ диққат қаратиб, “сепаратизм”ни “терроризм” билан деярли бир хил тушунча, деб ҳисоблайди.

Ўзбекистон Республикасининг “Виждон эркинлиги ва диний ташкилотлар тўғрисида”ги² қонунинг 10-моддасига мувофиқ, диний мазмундаги материаллар диний таълимотнинг ақидавий асосларини, тарихини, диний таълимот мафкурасини ва шарҳларни, турли диний таълимотларнинг маросимлар ўтказиш амалиётини, шунингдек алоҳида шахсларнинг, тарихий фактлар ва ҳодисаларнинг диний нуқтаи назардан баҳосини акс эттирувчи китоблар, рисолалар, журналлар, газеталар, варақалар, бошқа босма нашрлар, белгилар, предметлар, рамзлар, аудиовизуал асарлар (теле-, кино- ва видеофильмлар, клиплар, концерт дастурларининг ёзувлари, мультфильмлар ва бошқалар), электрон ахборот ташувчилардан (дискетлар, CD, DVD дисклари, ўрнатилган ва ечиб олинadиган хотира карталари, Интернет жаҳон ахборот тармоғида жойлаштирилган материаллар ва бошқалар) иборатдир.

Ўзбекистон Республикаси ҳудудида диний мазмундаги материалларни тайёрлаш, олиб кириш ва тарқатиш жамиятда конфессиялараро тотувлик ҳамда диний бағрикенглик бузилишига олиб келадиган, диний зўравонлик ва бошбошдоқликка чорлайдиган ғоялар

---

¹ Селина Н.А. Виды экстремизма в России. Антитеррористический портал Липецкого государственного технического университета. 2019. <https://antiterror.stu.lipetsk.ru/info-materials/ekstremizm/vidyi-ekstremizma-v-rossii.html> (мурожаат санаси 25.05.2023)

²Ўзбекистон Республикасининг “Виждон эркинлиги ва диний ташкилотлар тўғрисида”ги² қонуни. <https://lex.uz/docs/5491534>.

ҳамда қарашлар тарқалишининг олдини олиш мақсадида диншунослик экспертизасининг ижобий хулосаси олинганидан кейин амалга оширилади.

Диний мазмундаги материалларни тайёрлаш, олиб кириш ва тарқатиш тартиби Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси томонидан белгиланади¹.

Диний мазмундаги материалларни тайёрлаш ушбу материалларнинг бир донаси тайёрланган вақтдан тугалланган деб ҳисобланади.

Диний мазмундаги материалларни қонунга ҳилоф равишда сақлаш узоққа чўзилган жиноят ҳисобланади ва қилмиш тўхтатилганда ёки айбдор айбини бўйнига олиб келганида тугалланган ҳисобланади. Агар айбдор бундай материалларни учинчи шахсларга берса, қилмиш таҳлил этилаётган жиноят объектив томонининг бошқа шакли ғайриқонуний равишда тарқатиш, деб топилади.

Диний мазмундаги материалларни қонунга ҳилоф равишда Ўзбекистон Республикасига олиб кириш ушбу материалларни хориждан мамлакатимиз ҳудудига қонунда белгиланган тартибни бузиб, тарқатиш мақсадида олиб кирилишида ифодаланади.

Ўзбекистон Республикасининг 2018 йил 30 июлдаги “Экстремизмга қарши курашиш тўғрисида”ги 489-сонли Қонунинг 3-моддасида таъкидланишича, **“Экстремизм** — ижтимоий-сиёсий вазиятни беқарорлаштиришга, Ўзбекистон Республикасининг конституциявий тузумини зўрлик билан ўзгартиришга, ҳокимиятни зўрлик ишлатиб эгаллашга ва унинг ваколатларини ўзлаштириб олишга, миллий, ирқий, этник ёки диний адоват қўзғатишга қаратилган ҳаракатларнинг ашаддий шакллари ифодаси²дир, деб берилган.

Экстремистик материал — экстремистик фаолиятни амалга оширишга ошкора даъват қиладиган ёхуд шундай фаолиятни амалга ошириш зарурлигини асослаб берадиган ёки ошкора оқлайдиган, тарқатиш учун мўлжалланган ҳужжат ёки ҳар қандай воситадаги бошқа ахборотдир.

Сепаратизм (франц. separatisme — ажратилган) — ажралишга, алоҳидаликка интилиш; давлатнинг бир семики миллий, диний, этнографик, сиёсий, иқтисодий сабабларга кўра, ажратиб олиб янги давлат тузилмаси тузиш ёки мамлакатнинг бир қисмини мухториятга айлантириш ҳаракатидир³. Ўзбекистон Республикаси Жиноят кодексининг 244¹-моддасининг иккинчи қисмида назарда тутилган жиноятнинг объектив томони диний экстремизм, сепаратизм ва ақидапарастлик ғоялари билан йўғрилган, қирғин солишга ёки фуқароларни зўрлик билан кўчириб юборишга даъват этадиган ёхуд

¹ <https://lex.uz/docs/5491534>

² Ўзбекистон Республикасининг 2018 йил 30 июлдаги “Экстремизмга қарши курашиш тўғрисида”ги 489-сонли Қонуни. <https://lex.uz/docs/3841957>.

³ <https://qomus.info/encyclopedia/cat-s/separatizm-uz/>

аҳоли орасида ваҳима чиқаришга қаратилган маълумотлар ва материалларни ҳар қандай шаклда тарқатиш, худди шунингдек фуқаролар тотувлигини бузиш, туҳматона, вазиятни беқарорлаштирувчи уйдирмалар тарқатиш ҳамда жамиятда қарор топган хулқ-атвор қоидаларига ва жамоат хавфсизлигига қарши қаратилган бошқа қилмишларни содир этиш мақсадида диндан фойдаланиш, шунингдек диний-экстремистик, террорчилик ташкилотларининг атрибутларини ёки рамзий белгиларини тарқатиш ёхуд намоиш этишдир.

244¹-моддасининг биринчи ёки иккинчи қисмида кўрсатилган ҳаракатлар:

а) олдиндан тил бириктириб ёки бир гуруҳ шахслар томонидан;

б) хизмат мавқеидан фойдаланиб;

в) диний ташкилотлардан, шунингдек чет эл давлатлари, ташкилотлари ва фуқароларидан олинган молиявий ёки бошқа моддий ёрдамдан фойдаланиб;

г) оммавий ахборот воситаларидан ёхуд телекоммуникация тармоқларидан, шунингдек Интернет жаҳон ахборот тармоғидан фойдаланиб содир этилган бўлса жиноий жавобгарликни келтириб чиқаради.

Бизга маълумки, замонавий диний экстремизм ёхуд киберэкстремизм бир қарашда оддий жиноятдек туюлади, аммо унинг олиб келиши мумкин бўлган салбий оқибатлари хусусида қанча гапирсак оз. Сабаби, динни ниқоб қилиб олган кимсалар ўз жабрланувчиларининг динга нисбатан муносабати қай тариқа эканлигини билиб, унинг ички оламига кириб боради ҳамда ўзининг чиркин ғояларини у билан баҳам кўради. Шу орқали жабрланувчилар жиноятчиларнинг қўлида қўғирчоқ бўлади, улардан фақат ва фақат зулм кўришади, оиласини йўқотади. Диний ақидапарастлик, диний экстремизм, диний фундаментализмнинг ахборот-коммуникация технологиялари орқали амалга оширилиши ушбу жиноятларнинг содир этилишида қулай имкониятлар яратиб беради, хусусан, жиноятчи ўз қилмишини амалга оширишда одатий ҳолатга нисбатан ахборот-коммуникация технологиялари орқали ушбу жиноятни қилишда ўз тарафдорларини кўпроқ ишонтиришга эришади, кўпроқ тарафдорлар топади, жиноятини тезкорлик билан амалга оширади, иқтисодий томондан одатдагига қараганда камроқ иқтисод қилади. Хуллас, ушбу жиноятни амалга ошириш жиноятчилар учун ҳам қулай, ҳам иқтисодий томондан камчиқимдир.

Объектив томондан мазкур жиноят одиллик принципи нуқтаи назаридан қайта кўриб чиқилиб, жиноят кодексининг 244¹-моддасидан алоҳида моддага ёки қўшимча моддага олган ҳолда, таснифланиши мақсадга мувофиқ. Хусусан, Арманистон Республикаси Жиноят

кодексида ушбу жиноят учун жавобгарлик бизнинг фикрларимизга монанд шаклда жойлаштирилган¹.

Ҳозирги ҳолатига кўра, жиноят телекоммуникация тармоқларидан, шунингдек, интернет жаҳон ахборот тармоғидан фойдаланиб, диний экстремизм, сепаратизм ва ақидапарастлик ғоялари билан йўғрилган, қирғин солишга ёки фуқароларни зўрлик билан кўчириб юборишга даъват этадиган ёхуд аҳоли орасида ваҳима чиқаришга қаратилган материалларни тайёрлаш ёки уларни тарқатиш мақсадида сақлаш, шунингдек, диний экстремистик, террорчилик ташкилотларининг атрибутларини ёки рамзий белгиларини тарқатиш ёхуд намоёниш этиш мақсадида тайёрлаш, сақлаш ва диний-экстремизм, сепаратизм ва ақидапарастлик ғоялари билан йўғрилган, қирғин солишга ёки фуқароларни зўрлик билан кўчириб юборишга даъват этадиган ёхуд аҳоли орасида ваҳима чиқаришга қаратилган маълумотлар ва материалларни ҳар қандай шаклда тарқатиш, худди шунингдек, фуқаролар тотувлигини бузиш, тухматона, вазиятни беқарорлаштирувчи уйдирмалар тарқатиш ҳамда жамиятда қарор топган хулқ-атвор қоидаларига ва жамоат хавфсизлигига қарши қаратилган бошқа қилмишларни содир этиш мақсадида диндан фойдаланиш, шунингдек, диний-экстремистик, террорчилик ташкилотларининг атрибутларини ёки рамзий белгиларини тарқатиш ёхуд намоёниш этиш орқали амалга оширилади. Шу ўринда таъкидлаб ўтишимиз жоизки, қонун лойиҳаси лўнда, аниқ, оддий ва равон тилда, нормаларни турлича изоҳлашни истисно этадиган тарзда юридик атамашуносликка риоя қилинган ҳолда баён қилинади².

Шунга кўра, Ўзбекистон Республикасининг “Экстремизмга қарши курашиш тўғрисида”ги Қонунининг 3-моддасига киберэкстремизм тушунчасини киритиш ва уни қуйидагича баён қилиш таклиф этилади: *“Киберэкстремизм – оммавий ахборот воситаларидан ёхуд телекоммуникация тармоқларидан, шунингдек Интернет жаҳон ахборот тармоғидан фойдаланиб, ижтимоий-сиёсий вазиятни беқарорлаштириш, Ўзбекистон Республикасининг конституциявий тузумини зўрлик билан ўзгартириш, ҳокимиятни зўрлик ишлатиб эгаллашга ва унинг ваколатларини ўзлаштириб олиш, миллий, ирқий, этник ёки диний адоват қўзғатишга қаратилган ҳаракатлардир”*.

Мазкур тушунчанинг юқорида таъкидланган Қонунга киритилиши муносабати билан Ўзбекистон Республикаси Жиноят кодексининг 244¹-моддаси 3-қисми “г”-банди қайта кўриб чиқилиши ва ушбу банддан “ёхуд телекоммуникация тармоқларидан, шунингдек, интернет жаҳон ахборот

---

¹Уголовный кодекс Республики Армения // https://www.legislationline.org/download/id/8237/file/Armenia_CC_am2016_ru.pdf

² Ўзбекистон Республикасининг 2006 йил 11 октябрда қабул қилинган “Қонунлар лойиҳаларини тайёрлаш ва Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг Қонунчилик палатасига киритиш тартиби тўғрисида”ги Қонуни.

тармоғидан” деган сўзларни чиқариб ташлаб, мазкур моддага алоҳида қўшимча прим модда – киберэкстремизм, яъни ахбороткоммуникация технологияларидан фойдаланиб, ижтимоий-сиёсий вазиятни беқарорлаштириш, Ўзбекистон Республикасининг конституциявий тузумини зўрлик билан ўзгартириш, ҳокимиятни зўрлик ишлатиб эгаллашга ва унинг ваколатларини ўзлаштириб олиш, миллий, ирқий, этник ёки диний адоват қўзғатишга қаратилган, диний экстремизм, сепаратизм ва ақидапарастлик ғоялари билан йўғрилган, қирғин солишга ёки фуқароларни зўрлик билан кўчириб юборишга даъват этадиган ёхуд аҳоли орасида ваҳима чиқаришга қаратилган материалларни, фуқаролар тотувлигини бузиш, туҳматона, вазиятни беқарорлаштирувчи уйдирмаларни, диний-экстремистик, террорчилик ташкилотларининг атрибутларини ёки рамзий белгиларини ҳар қандай шаклда тайёрлаш, уларни сақлаш, тарқатиш, намойиш қилиш, интернет ва телекоммуникация тармоғига жойлаштириш учун жиноий жавобгарлик белгилаш мақсадга мувофиқ.

Шулардан келиб чиқиб, бугунги кунда қонунчилигимизда киберэкстремизм ва унга оид тушунчаларнинг етарлича тартибга солиб қўйилмаганлиги бу борадаги ижтимоий муносабатларда Ўзбекистон ўз миллий қонунчилигини зудлик билан қайта кўриб чиқишни тақозо этади.

ИЖТИМОЙ ДАВЛАТДА ИЖТИМОЙ ХУҚУҚЛАРНИНГ КОНСТИТУЦИЯВИЙ КАФОЛАТЛАРИ

Мингбоева Каримахон Шахабовна

*Ўзбекистон Республикаси Хуқуқни муҳофаза
қилиш академияси мустақил изланувчиси*

Аннотация: Ушбу мақолада Марказий Осиё давлатларида инсон ва фуқаролар ижтимоий ҳуқуқларининг кафолатлари конституциявий нормалар асосида таҳлил қилинган.

Калит сўзлар: давлат, фуқаро, ижтимоий давлатлар, ижтимоий ҳуқуқлар, Конституция.

Аннотация: В данной статье анализируются гарантии человеческих и социальных прав граждан в странах Центральной Азии, основанные на конституционных нормах.

Ключевые слова: государство, гражданин, социальные государства, социальные права, конституция

Annotation: This article analyzes the guarantees of human and social rights of citizens in the countries of Central Asia, based on constitutional norms.

Key words: state, citizen, social states, social rights, constitution.

Ўтган асрнинг 90 йилларида собиқ шўролар даврининг емирилиши натижасида деярли барча собиқ СССР таркибидаги давлатлар қатори ўз

мустақиллигига эришган Марказий Осиё давлатлари, мамлакатнинг асосий қонуни – ўз Конституциясини қабул қилдилар.

Мустақилликнинг дастлабки даврида қабул қилинган ва ҳозирги кунгача бир неча марта ўзгартириш ва қўшимчалар киритилган ҳамда яқунда референдум асосида янги қабул қилинган Конституцияда мазкур давлатлар мамлакатни ижтимоий давлат¹ деб белгилади.

Нима учун аксарият давлатлар, жумладан, Марказий Осиё давлатлари Асосий қонунда мамлакатни ижтимоий давлат деб белгилади. Қандай давлат ижтимоий давлат деб белгиланади?

Ўзбекистон Республикаси Президенти Ш.М.Мирзиёев таъкидлаганидек, “Ижтимоий давлат бу, энг аввало, инсон салоҳиятини рўёбга чиқариш учун тенг имкониятлар, одамлар муносиб ҳаёт кечиришига зарур шароитлар яратиш, камбағалликни қисқартириш, демакдир².

Профессор Х.Одилқориев фикрига кўра, инсон ўз эҳтиёжларини қондириш, муносиб ҳаёт кечириши учун тегишли маблағга эга бўлиши лозим. Шу боис ижтимоий давлат, аввало, шахснинг меҳнат қилиш ҳуқуқини кафолатлайди, ишсизликнинг олдини олади, иш ўринларини яратади, ижтимоий муҳтожларни, ногиронларни пенсия ва бошқа ижтимоий тўловлар билан таъминлашни ўз зиммасига олади³.

Ижтимоий давлатга хос бўлган ушбу хусусиятлар ижтимоий давлат деб белгиланган Марказий Осиё давлатларининг Асосий қонунда Конституциявий нормалар билан мустаҳкамланди. Хусусан, Қирғиз Республикасида мамлакатдаги инсон ва фуқароларнинг ижтимоий ҳуқуқлари республика Конституциясининг “Конституциявий тузумнинг ижтимоий-иқтисодий асослари” ва “Иқтисодий ва ижтимоий ҳуқуқлар”⁴ мустаҳкамланган қуйидаги бобларида белгиланган қоидалар билан тартибга солинади. Хусусан, Конституциянинг 19-моддасига асосан давлат одамларнинг фаровонлиги ва ижтимоий ҳимояси ҳақида ғамхўрлик қилади, фуқароларнинг ижтимоий ҳимояланмаган тоифаларини қўллаб-қувватлаш, меҳнат ва соғлиғини муҳофаза қилиб, ижтимоий хизматлар, тиббий ёрдам тизимини ривожлантиради, давлат томонидан пенсиялар, нафақалар ва ижтимоий ҳимоянинг бошқа кафолатларини таъминлайди. 20-моддага кўра, оила, оталик, оналик,

¹ Ўзбекистон Республикаси Конституцияси (1-модда) // [https:// constitution. uz/uz/ clause/ index](https://constitution.uz/uz/ clause/index); Конституция Чумхурии Тоҷикистон (моддаи 1) // <https://mmk.tj/content>; Кыргыз Республикасынын Конституциясы (1-берене) // <https://www.gov.kg/ky/p/constitution>; Қазақстан Республикасының Конституциясы (1-бап) // <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/K95000100>; Türkmenistanyň Konstitusiýasy (5-njimat) // <https://www.tkamm.gov.tm/tm/kanuncylyk/13403>.

² Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг Олий Мажлис ва Ўзбекистон халқига Мурожаатномаси // 20.12.2022/ [https:// president.uz/uz/lists/view/5774](https://president.uz/uz/lists/view/5774).

³ Одилқориев Х.Т. Конституция ва ижтимоий давлатчилик. –Тошкент: Yuridik adabiyotlar Publish, 2022. 83-б.

⁴ Кыргыз Республикасынын Конституциясы (II, IV главы) // <https://www.gov.kg/ky/p/constitution>.

болалик жамият ва давлат томонидан муҳофаза қилинади. Болалар Қирғиз Республикасининг энг қимматли бойлиги бўлиб, давлат болаларнинг ҳар томонлама маънавий-ахлоқий, интеллектуал ва жисмоний ривожланиши учун шароит яратиш орқали уларни ватанпарварлик ва фуқаролик руҳида тарбиялайди.

Конституциянинг 42-моддасига биноан ҳар ким меҳнат қилиш эркинлиги, меҳнат қобилиятидан фойдаланиш, касб ва иш турини танлаш, хавфсизлик ва гигиена талабларига жавоб берадиган меҳнат шароитлари, меҳнатни муҳофаза қилиш, шунингдек ундан кам бўлмаган иш ҳақи олиш ҳуқуқига эга. Фуқаролар иш ташлаш ҳуқуқига эга. Иш ташлаш тартиби ва шартлари ҳам қонун билан белгиланади. 43-моддага асосан ҳар бир инсон саломатлигини муҳофаза қилиш, тиббий суғурта ҳуқуқига эга бўлиб, давлат ҳар бир инсонга тиббий ёрдам кўрсатиш учун шарт-шароит яратади ва давлат, шаҳар, хусусий ва бошқа соғлиқни сақлаш муассасаларини ривожлантириш чораларини кўради.

Давлат тиббиёт муассасалари ходимлари учун зарур шарт-шароитларни яратиб, уларнинг ижтимоий ҳимоясини таъминлайди.

Фуқаролар давлат соғлиқни сақлаш муассасалари тармоғидан бепул фойдаланиш ҳуқуқига эга. Тиббий хизмат, шу жумладан, имтиёзли шартларда хизмат кўрсатиш қонун ҳужжатларида назарда тутилган давлат кафолатлари доирасида давлат ҳисобидан амалга оширилади.

Мансабдор шахслар томонидан инсон ҳаёти ва соғлиғига хавф туғдирувчи факт ва ҳолатларни яшириши қонуний жавобгарликка сабаб бўлади.

Фуқароларга қонун ҳужжатларида белгиланган тартибда тиббий хизмат кўрсатишга йўл қўйилади.

Асосий қонуннинг 44-моддага кўра, қонун ҳужжатларида назарда тутилган тартибда кексалар, касаллар, ногиронлар ҳамда меҳнатга лаёқатини йўқотган, боқувчисини йўқотган шахсларга нисбатан ижтимоий таъминот давлат ҳисобидан кафолатланади. Пенсиялар, ижтимоий нафақалар ва бошқа ижтимоий ёрдамлар қонун ҳужжатларида белгиланган турмушнинг энг кам паст бўлмаган даражасини таъминлайди. Давлат ногиронлар ҳаётини яхшилаш инсон ва фуқароларнинг ҳуқуқ ва эркинликларини тўлиқ ва тенг равишда амалга ошириш, уларнинг ижтимоий интеграциялашувини ҳеч қандай камситишларсиз, ижтимоий ҳимоя қилиш тизимининг фаолият кўрсатишини таъминлайди. Ихтиёрий ижтимоий суғурта, ижтимоий таъминотнинг қўшимча турларини яратиш ва хайрия фаолияти давлат томонидан қўллаб-қувватлаши мумкин.

Конституциянинг 45-моддасида, кам таъминланган ва эҳтиёжманд фуқароларга давлат, шаҳар ва бошқа уй-жой фондларидан ёки ижтимоий муассасалардан қонун ҳужжатларида назарда тутилган асослар ва тартибда уй-жой берилиши белгиланган.

Ҳар кимнинг билим олиш ҳуқуқи Конституциянинг 46-моддасида белгиланган нормалари асосида кафолатланади. Ҳар ким билим олиш ҳуқуқига эга. Асосий умумий таълим мажбурий бўлиб, ҳар бир инсон давлат таълим ташкилотларида бепул мактабгача, умумий асосий, ўрта умумий ва бошланғич касб-хунар таълими олиш ҳуқуқига эга. Давлат ҳар бир фуқаронинг мактабгача таълимдан тортиб то ўрта умумий таълим ташкилотларигача давлат, расмий ва бошқа чет тилларини ўрганиши, таълим муассасаларининг давлат, муниципал, хусусий ва бошқа шакллари, жисмоний тарбия ва спортни ривожлантириш учун шароит яратди. Фуқароларнинг касбий малакасини оширишга давлат қонун ҳужжатларига мувофиқ ёрдам беради¹.

Тожикистон Республикасида халқнинг ижтимоий ҳимояси республика Конституциясининг “Инсон ва фуқароларнинг асосий ҳуқуқлари, эркинликлари ва вазифалари” белгиланган иккинчи бобининг тегишли нормалари билан қуйидаги тартибда мустаҳкамланган².

Конституциянинг 34-моддасига асосан она ва бола давлат ҳимоясида. Ота-оналар фарзандларга ғамхўрлик қилиши ва уларни ижтимоий қўллаб-қувватлаш учун жавобгардирлар. Давлат етим болаларни, ногирон болаларни ҳимоя қилишни ва уларнинг таълим олишини таъминлайди. Республикада ҳар бир инсон ишлаш, касб танлаш, меҳнатни муҳофаза қилиш ва ижтимоий ҳимоядан фойдаланиш имкониятига эга. Иш ҳақи энг кам иш ҳақидан паст бўлмаслиги меҳнат муносабатларида ҳар қандай чекловлар тақиқланиши, қонунда белгиланган ҳоллардан ташқари, мажбурий меҳнатдан, аёллар ва вояга етмаганлар меҳнатида оғир, ер ости ишларида ва зарарли меҳнат шароитларида фойдаланиш тақиқланади (35-модда).

Ҳар кимнинг уй-жойга бўлган ҳуқуқи давлат, жамоат, кооператив ва хусусий жой қуришга эгалик қилиш билан кафолатланади (36-модда).

Ҳар бир фуқаро дам олиш ҳуқуқига эга. Фуқароларнинг иш ҳафтаси ва кун, йиллик ҳақ тўланадиган таътиллари ва дам олиш кунларининг бошқа шартларни қонун билан белгиланади (37-модда). 38-моддага кўра, ҳар бир инсон ўз соғлиғини муҳофаза қилиш ҳуқуқига эга. Шахс давлат соғлиқни сақлаш муассасаларида қонун ҳужжатларига асосан бепул тиббий ёрдамдан фойдаланади. Давлат атроф-муҳитни яхшилаш, спортни, жисмоний тарбия ва туризмни оммавий ривожлантириш чораларини кўришни кафолатлайди. 39-моддага биноан ҳар бир шахснинг қариганда, касаллик, ногиронликда, меҳнат қобилиятини йўқотганда қонун ҳужжатларига асосан ижтимоий таъминоти кафолатланади. 41-моддага асосан ҳар бир инсон билим олиш ҳуқуқига эга, асосий умумий таълим мажбурий бўлиб, давлат таълим муассасаларида бепул таълим давлат томонидан кафолатланади. Шахс

¹ Кыргыз Республикасынын Конституциясы (19-20, 42-46-берене) // <https://www.gov.kg/ky/p/constitution>.

² Конституцияи Ҷумҳурии Тоҷикистон –Бобу дуюм // <https://mmk.tj/content>.

қонун ҳужжатларида белгиланган тартибда давлат таълим муассасаларида умумий ўрта таълим, бошланғич касб-ҳунар таълимини, ўрта касб-ҳунар таълимини ва олий касб-ҳунар таълимини олиши мумкин¹.

Қозоғистон Республикаси Конституциясининг иккинчи қисмида инсон ва фуқароларнинг ижтимоий ҳимояси қуйидаги тартибда кафолатланган.

Жумладан, Конституциянинг 28-моддасига кўра мамлакатнинг вояга етган фуқароси касал ва ногирон бўлиб қолганда, боқувчисини йўқотганда қонунда белгиланган тартибда унга, пенсия ва энг кам иш ҳақи миқдорида ижтимоий таъминот кафолатланади. 29-моддага асосан Қозоғистон Республикаси фуқаролари ўз соғлиғини ҳимоя қилиш ва қонун ҳужжатларида белгиланган миқдорда кафолатланган тиббий ёрдамни текин олиш ҳуқуқига эга. 30-моддада фуқароларнинг таълим олиш ҳуқуқи қуйидаги нормалар билан мустаҳкамланган:

1. Фуқароларга давлат таълим муассасаларида бепул ўрта таълим олиш кафолатланади. Ўрта таълим мажбурийдир.

2. Фуқаро давлат олий таълим муассасасида танлов асосида бепул олий таълим олиш ҳуқуқига эга.

3. Хусусий таълим муассасаларида пуллик таълим қонун ҳужжатларида белгиланган тамойиллар ва тартибда амалга оширилади.

4. Давлат таълимнинг мажбурий стандартларини белгилайди. Ҳар қандай таълим муассасасининг фаолияти ушбу стандартларга жавоб бериши керак².

Туркменистон Республикаси Конституциясида мамлакат ижтимоий давлат деб белгиланмаган бўлса-да, амалдаги Конституциянинг 5-моддасида Туркменистон ҳар бир инсоннинг ижтимоий хавфсизлигини кафолатлайдиган давлатдир, деб белгилаб қўйилди. Ушбу конституциявий норма асосида давлат мамлакатдаги инсонларнинг ижтимоий ҳимоясини қуйидаги конституциявий қоидалар билан мустаҳкамлади. Жумладан, 49-моддада баён этилишича, ҳар ким ўзи хоҳлаганча меҳнат қилиш, касб ва иш жойини танлаш, соғлом ва хавфсиз меҳнат шароитларини яратиш ҳуқуқига эга. Мажбурий меҳнат ва болалар меҳнатининг энг ёмон шакллари тақиқланади. Ходимлар бажарган ишларининг миқдори ва сифатига мутаносиб равишда компенсация олиш ҳуқуқига эга. Ушбу иш ҳақининг миқдори давлат томонидан белгиланган энг кам иш ҳақидан кам бўлиши мумкин эмас.

Конституциянинг 50-моддасида ҳар бир инсон белгиланган иш ҳафтаси, йиллик ҳақ тўланадиган таътил ва ҳафталик дам олиш кунларини ўз ичига олган дам олиш ҳуқуқига эгаллиги, давлат томонидан

¹ Конституцияи Ҷумҳурии Тоҷикистон (моддаи 37-39, 41) // <https://mmk.tj/content>.

² Қазақстан Республикасының Конституциясы (28-30, 34-39, 41-бап) // <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/K950001000>.

аҳолининг дам олиши, бўш вақтини мазмунли ўтказиши учун қулай шарт-шароитлар яратиб берилаётганлиги баён этилган.

Ҳар бир инсоннинг тиббий хизматан фойдаланиш ҳуқуқи 52-моддага биноан қуйидаги тартибда кафолатланган.

Ҳар бир инсон саломатлигини муҳофаза қилиш, шу жумладан давлат соғлиқни сақлаш муассасаларидан бепул фойдаланиш ҳуқуқига эга. Пуллик тиббий ва ноанъанавий тиббий ёрдам кўрсатишга қонун ҳужжатларида белгиланган асослар ва тартибда йўл қўйилади.

54-моддага кўра, кекса ёшдаги фуқаролар, касаллик, ногиронлик, меҳнат қобилиятини йўқотиш, боқувчисини йўқотиш, ишсизлик ва бошқа қонуний асосларга кўра ижтимоий таъминот олиш ҳуқуқига эга. Ёш оилалар, кўп болали оилалар, фарзандлар, боқувчисини йўқотган ота-оналар, фахрийлар, давлат ёки жамият манфаатларини ҳимоя қилиш чоғида соғлиғини йўқотган шахсларга давлат ва жамоат маблағлари ҳисобидан қўшимча ёрдам ва имтиёзлар берилади.

Ҳар бир инсоннинг билим олиш ҳуқуқи 55-моддада қуйидаги тартибда мустаҳкамланган.

Умумий ўрта таълим мажбурий бўлиб, ҳар бир шахс уни давлат таълим муассасаларида бепул олиш ҳуқуқига эга.

Давлат ҳар бир шахснинг қобилиятига қараб касбий таълим олишини таъминлайди.

Пуллик таълим фаолиятини амалга оширишга қонун ҳужжатларида белгиланган асослар ва тартибда йўл қўйилади.

Мажбурий давлат таълим стандартлари барча таълим муассасалари учун белгиланган¹.

Ўзбекистон тарихида биринчи марта 2023 йил 30 апрел кuni референдум асосида янги таҳрирдаги Конституция қабул қилинди.

Ўзбекистон Республикаси Конституциянинг 1-моддасида Ўзбекистон суверен, демократик, ҳуқуқий, ижтимоий ва дунёвий давлат деб белгиланди². Конституциянинг қуйидаги нормаларида ижтимоий давлатнинг структуравий элементлари бир неча баробарга кўпайтирилди.

Жумладан, Конституциянинг 42-моддасига биноан ҳомиладорлиги ёки боласи борлиги сабабли аёлларни ишга қабул қилишни рад этиш, ишдан бўшатиш ва уларнинг иш ҳақини камайтириш тақиқланди. 43-моддага асосан давлат, фуқароларнинг бандлигини таъминлаш, уларни ишсизликдан ҳимоя қилиш, шунингдек камбағалликни қисқартириш чораларини кўриши белгиланди. Жисмоний шахсларнинг дам олиш ҳуқуқи 45-моддада белгиланган нормалар билан кафолатланди. Ҳар ким қариганда, меҳнат қобилиятини йўқотганда, ишсизликда, шунингдек

¹Türkmenistanyň _____Konstitusiýasy (5, 49-50, 52, 54-55-njimadda) // <https://www.tkamm.gov.tm/tm/kanuncylyk/13403>.

² Ўзбекистон Республикаси Конституцияси (1-модда) // [https:// constitution. uz/uz/ clause/ index](https://constitution.uz/uz/ clause/index).

боқувчисини йўқотганда ва қонунда назарда тутилган бошқа ҳолларда ижтимоий таъминот ҳуқуқига эга бўлиб қонунда белгиланган пенсиялар, нафақалар ва бошқа турдаги ижтимоий ёрдамнинг миқдорлари расман белгиланган энг кам истеъмол харажатларидан оз бўлиши мумкин эмаслиги тўғрисидаги қоидалар 46-моддада белгилаб қўйилган. 47-моддага асосан аҳолининг ижтимоий жиҳатдан эҳтиёжманд тоифаларини уй-жой билан таъминлаш тартиби қонун билан белгиланиши мустаҳкамланди.

48-моддага кўра бепул тиббий хизматдан фойдаланиш, аҳоли саломатлигини асраш билан боғлиқ нормалар тўрт баробарга кўпайтирилди.

Ҳар ким соғлиғини сақлаш ва малакали тиббий хизматдан фойдаланиши ҳамда тиббий ёрдамнинг кафолатланган ҳажмини қонунда белгиланган тартибда давлат ҳисобидан олишга ҳақли. Соғлиқни сақлаш тизимини, унинг давлат ва нодавлат шакллари, тиббий суғуртанинг ҳар хил турларини ривожлантириш, аҳолининг санитария-эпидемиологик осойишталигини таъминлаш чоралари давлат томонидан таъминланади.

Давлат жисмоний тарбия ва спортни ривожлантириш, аҳоли ўртасида соғлом турмуш тарзини шакллантириш учун шарт-шароитлар яратади.

Конституциянинг 50-моддасига кўра, ҳар кимнинг таълим олиш ҳуқуқи қуйидаги нормалар билан кафолатланган:

Давлат узлуксиз таълим тизими, унинг ҳар хил турлари ва шакллари, давлат ва нодавлат таълим ташкилотлари ривожланишини таъминлайди.

Давлат мактабгача таълим ва тарбияни ривожлантириш учун шарт-шароитлар яратади.

Давлат бепул умумий ўрта таълим ва бошланғич профессионал таълим олишни кафолатлайди. Умумий ўрта таълим мажбурийдир.

Мактабгача таълим ва тарбия, умумий ўрта таълим давлат назоратидадир. Таълим ташкилотларида алоҳида таълим эҳтиёжларига эга бўлган болалар учун инклюзив таълим ва тарбия таъминланади¹.

Давлат ўз фуқароларини ижтимоий ҳимоя қилиш, айниқса, аҳолининг ижтимоий ёрдамга муҳтож қатламини камбағалликдан ҳимоя қилиш учун давлатлараро ижтимоий ҳимоя механизмини йўлга қўйиш мақсадга мувофиқдир.

---

¹ Ўзбекистон Республикаси Конституцияси (42-43, 45-48, 50-моддалар) // [https:// constitution.uz/uz/ clause/ index](https://constitution.uz/uz/ clause/ index).

ЖИНОЯТ ПРОЦЕССИДА СУНЪИЙ ИНТЕЛЛЕКТДАН ФОЙДАЛАНИШНИНГ ИМКОНИЯТИ ВА ШАРТ-ШАРОИТЛАРИ

Аъзамова Гулбаҳор Аъзамовна

Ўзбекистон Республикаси Ҳуқуқни муҳофаза

қилиш академияси магистратураси тингловчиси

Аннотация: Мақолада жиноят процессида сунъий интеллектдан фойдаланиш билан боғлиқ масалалар илмий жиҳатдан таҳлил қилинган. Олимларнинг бу борадаги фикрлари ҳамда улар назаридан четда қолган камчиликлар изчил ўрганилган. Жиноят процессида сунъий интеллектдан фойдаланишнинг мавжуд имкониятлари кўриб чиқилиб, бу борада таклиф ва тавсиялар ишлаб чиқилган.

Калит сўзлар: сунъий интеллект, жиноят процесси, исботлаш, қарор қабул қилиш, далилларни тўплаш, прогноз қилиш.

Аннотация: В статье научно анализируются вопросы, связанные с использованием искусственного интеллекта в уголовном судопроизводстве. Мнения ученых по этому поводу и ускользнувшие от их внимания недостатки последовательно изучались. Рассмотрены имеющиеся возможности использования искусственного интеллекта в уголовном процессе и разработаны предложения и рекомендации по этому поводу.

Ключевые слова: искусственный интеллект, уголовный процесс, доказательства, принятие решения, сбор доказательств, прогнозирование.

Annotation: The article scientifically analyzes the issues related to the use of artificial intelligence in criminal proceedings. The opinions of scientists in this regard and the shortcomings that have escaped their notice have been consistently studied. The available possibilities of using artificial intelligence in the criminal process were considered, and suggestions and recommendations were developed in this regard.

Key words: artificial intelligence, criminal procedure, proving, decision-making, gathering evidence, forecasting.

Сунъий интеллект тизимларини ривожлантириш ва уларни қўллаш соҳаларини янада кенгайтириш мақсадида, сўнгги йилларда мамлакатимизда сунъий интеллект тизимларини жорий этиш борасида дастурий чора-тадбирлар амалга оширилиб келинмоқда. Хусусан, “2022-2026 йилларга мўлжалланган Янги Ўзбекистоннинг тараққиёт стратегияси”да сунъий интеллектни мамлакатимизда муваффақиятли амалга ошириш учун “Сунъий интеллект технологияларини 2023–2030-йилларда ривожлантириш Стратегияси”ни ишлаб чиқиш бўйича аниқ вазифалар белгилаб берилди¹, шу билан бирга Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2021 йил 26 августдаги “Сунъий интеллект технологияларини қўллаш бўйича махсус режимни жорий қилиш чора-

---

¹ Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2022-йил 28-январдаги “2022-2026-йилларга мўлжалланган Янги Ўзбекистоннинг тараққиёт стратегияси тўғрисида”ги ПФ-60-сон Фармони // Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатлари маълумотлари миллий базаси, www.lex.uz.

тадбирлари тўғрисида”ги ПҚ-5234-сонли Қарори¹ ва соҳага доир бошқа ҳужжатлар республикада рақамлаштириш жараёнларини янада фаоллаштириш зарурлигини қайд этмоқда. Янги Ўзбекистон Стратегиясида коррупцияга қарши курашишга замонавий ахборот ва сунъий интеллект технологияларини жорий этиш, ижро ишини юритиш тизимини рақамлаштириш учун зарур механизмлар ишлаб чиқиш, бир сўз билан айтганда амалдаги суд-ҳуқуқ соҳасидаги қонунчилик асосларини сунъий интеллект тизимларига босқичма-босқич сингдириш эҳтиёжларидан келиб чиққан ҳолда илмий изланишлар олиб бориш учун зарурат туғдирмоқда.

Расмий органлар томонидан ҳар йили турли даражаларда сунъий интеллект тизимларидан тиббиёт, таълим, саноат, қурилиш, давлат бошқаруви, илм-фан ва бошқа соҳаларда фойдаланиш муаммолари ва имкониятлари бўйича кўплаб ташкилий, ўқув-услубий ва илмий мунозаралар ўтказилади. Қонунчилик соҳасида ҳам сунъий интеллект технологияларининг имкониятларига алоҳида эътибор берилади. Негаки, қонунчилик жараёни, ҳуқуқий талқин ва ҳуқуқни муҳофаза қилиш фаолияти компьютер ва ахборот технологиялари, хусусан, сунъий интеллект тизимлари таъсир қилиши мумкин бўлган соҳалардан биридир.

Бу хусусида Ҳуқуқни муҳофаза қилиш академияси томонидан Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2021 йил 17 февралдаги “Сунъий интеллект технологияларини жадал жорий этиш учун шарт-шароитлар яратиш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПҚ-4996-сонли Қарори² 6-иловасига мувофиқ, Академия иқтисодиёт тармоқлари, ижтимоий соҳа ва давлат бошқаруви тизимида сунъий интеллект технологияларини амалий қўллаш бўйича рақамли маълумотлардан фойдаланиш имкониятини ва уларнинг юқори сифатини таъминлашга қаратилган ва тергов органлари (*Прокуратура, ИИБ, ДХХ*) ходимлари учун **“Ахборот технологиялари соҳасидаги жиноятларни (кибержиноятлар) тергов қилиш масалалари”** мавзусида ўқув машғулотларининг ташкил қилинётгани, **Сунъий интеллект технологияларидан кенг фойдаланиш, фойдали технологик ечимларни ишлаб чиқиш бўйича фундаментал ва илмий амалий тадқиқотларни олиб бориш** ишларига алоҳида эътибор қаратилаётгани мавзумизнинг нечоғли долзарб эканини кўрсатади.

---

¹ Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Сунъий интеллект технологияларини қўллаш бўйича махсус режимни жорий қилиш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПҚ-5234-сон қарори // Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатлари маълумотлари миллий баъзаси, www.lex.uz.

² Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Сунъий интеллект технологияларини жадал жорий этиш учун шарт-шароитлар яратиш чора-тадбирлари тўғрисида” қарори ПҚ-4996-сон 17.02.2021 <https://lex.uz/ru/docs/5297046>

Сунъий интеллект инсон томонидан ақлли деб тан олинган тарзда ҳаракат қила оладиган тизимларни яратиш жараёни ҳисобланади¹. Бундан келиб чиқиб, ушбу тизимни **фикрлаш, ўрганиш** ва муаммоларни **таҳлил қилиш** каби инсон ақл-заковати билан боғлиқ компьютер функцияларини ривожлантириш йўналиши деб фараз қилиш мумкин. Инсон ақлий фаолиятининг номукаммаллигини ҳисобга олсак, сунъий интеллект одамлар ҳаётидаги жуда муҳим ўринни эгаллаши мумкин. Бошқача қилиб айтганда, **сунъий ақл – бу компьютер ва ахборот технологиялари майдонидаги фаолиятимизнинг инсоний имкониятларидир**. Айнан шу тушунчани биз жиноят процессида сунъий интеллект муаммосини ишлаб чиқиш асосига қўямиз.

Ушбу мавзу бўйича кўплаб тадқиқотлар нафақат умумий ҳуқуқни, балки жиноят-процессуал ҳуқуқини ҳам ўз ичига олади². Бироқ, жиноят процессида сунъий интеллект – бу ечим эмас. Сунъий интеллект ва унинг имкониятларини умуман ҳуқуқда ҳам, жиноят ҳуқуқида ҳам мустақил тўлақонли тадқиқ қилиш жараёни, хусусан, принципиал жиҳатдан юристлар назорати остида эмас³. Муаммоли вазиятларни ҳал қилиш алгоритмларини яратиш учун математика, муҳандислик, тилшунослик, менежмент, психология ва ахборот технологиялари соҳасидаги махсус билимлар ва ишлаб чиқилган алгоритмларни маълум бир фан соҳасига мослаштириш учун эса махсус ҳуқуқий билимлар талаб қилинади. Бу жараёнда эса жиноят процессида сунъий интеллект имкониятларини ўрганишнинг муваффақияти фақат шу ва бошқа билимлардан фойдаланишга боғлиқ бўлиб қолади.

Шундай қилиб, тегишли ахборот технологиялари асосисиз жиноят процессига сунъий интеллект тизимларини жорий этиш ишонарсиз кўриниши мумкин бўлсада, бундай вазиятда мутахассис учун тизимларнинг ўзи эмас, балки сунъий интеллект тизимларини қўллаш соҳаларини ривожлантириш муҳим бўлиб қолади⁴. Шу ўринда, иккинчиси биринчисисиз мумкин эмаслигини ҳам ҳисобга олишимиз

---

¹Джонс, М. Т. Программирование, искусственного, интеллекта, приложениях. ДМК-Пресс, 2018 ISBN · 978-5-94074-746-8 ; Страниц – 312, 15 с.

² Власова С.В. К вопросу о приспособливании уголовно - процессуального механизма к цифровой реальности // Библиотека криминалиста. Научный журнал. 2018. № 1. С. 9 - 18; Апостолова Н.Н. Искусственный интеллект в судопроизводстве // Северо - Кавказский юридический вестник. 2019. № 3. С. 135 - 141; Хисамова З.И., Бегишев И.Р. Уголовная ответственность и искусственный интеллект: теоретические и прикладные аспекты // Всероссийский криминологический журнал. 2019. Т. 13. № 4. С. 564-574; Понкин И.В., Редькина А.И. Искусственный интеллект с точки зрения права // Вестник Российского университета дружбы народов. Серия: Юридические науки. 2019. № 1. С. 91 - 109; Информационные технологии в уголовном процессе зарубежных стран. Монография. Коллектив авторов. Под ред. С.В. Зуева, М., 2020. 216 с.

³ Вепрев С.Б., Нестерович С.А. Экспертные системы в юридической деятельности // Научно - практический электронный журнал Аллея Науки. 2017. № 13. С. 986.

⁴ Афанасьев А.Ю. Введение в уголовно-процессуальную науку. М. Тим Джонс; Пер. с англ. Осипов А. И. М.: ДМК Пресс, 2021. С. 513.

керак. Хўш, жиноят процессида сунъий интеллект тизимларидан қандай фойдаланиш мумкин?

Бугунги кунга қадар олимлар ва амалиётчилар томонидан сунъий интеллектдан фойдаланишни амалга оширишнинг кўпгина шакллари таклиф қилинган. Хусусан, бу тизимдан фойдаланишнинг жиноят тахминларини ишлаб чиқишга, тергов ва экспертиза жараёнини ташкил этишга, далилларни тизимлаштиришга ва якуний қарорларни қўллаб-қувватлашга имкон берувчи айрим тизимлари ҳақида айтишимиз мумкин. Бундай тизимлар ҳуқуқни муҳофаза қилиш органлари фаолиятини автоматлаштириш орқали бошқарув самарадорлигини оширишга, қонун билан боғлиқ муайян вазиятда қарор қабул қилишга сарфланадиган вақтни сезиларли даражада қисқартиришга, қабул қилинган қарорнинг сифатини ва унинг ишлаб чиқилишини яхшилашга ёрдам беради. Бу ҳар қандай ақлли тизим маълум бир соҳада мавжуд бўлган барча билимларни тўплаш натижаси бўлганлиги сабабли уни мавзумиз доирасида қўлланилиши аҳамиятини алоҳида урғулаш мумкин. Масалан, эксперт тизими орқали инсон ақл-заковатининг турли хил билим соҳаларида стандарт вазиятларни ҳал қилиш учун концентрланган шакли қўлланилади ва шу билан бирга сунъий интеллект томонидан берилган тавсиялар маслаҳат характериға эға бўлади. Қарор қабул қилиш эса инсон учун қолади. Худди шу ўринда, жиноят процессидаги ахборотни идрок этиш ва уни тизимли равишда тақдим этишда сунъий интеллектни қўллашнинг асосий мақсадларига тўхталиб ўтсак. Жиноят процессида сунъий интеллектни қўллашнинг қуйидаги келтирилган асосий йўналишлари олимлар томонидан аллақачон тадқиқ қилинган¹.

Далилларни тўплаш ва қайта ишлаш билан боғлиқ йўналиш. Биз эса буни қуйидагича гуруҳлашни таклиф этамиз:

а) видео ва фотосуратлардаги одамлар ва жисмларнинг тасвирларини таниб олиш;

б) ДНК таҳлили;

в) қурол ва бошқа жисмларни аниқлаш.

Прогноз қилувчи қарорлар қабул қилиш билан боғлиқ йўналиш. Бу жиҳатдан маълум соҳаларда қуйидаги қарорларни ажратиб кўрсатиш мумкин:

а) шахсга нисбатан ҳукм қилиш ёки шартли ҳукм;

б) энг муносиб жазо тури ва жазо чорасини танлаш.

Жиноят процессида юзага келадиган ёрдамчи вазифаларни бажариш билан боғлиқ йўналиш. Бу қуйидагилардан иборат бўлиши мумкин:

---

¹Kaplina O, Tumanyants A, Krytska I. O Verkhoglyad-Gerasymenko 'Application of Artificial Intelligence Systems in Criminal Procedure: Key Areas, Basic Legal Principles and Problems of Correlation with Fundamental Human Rights' 2023 3 (20) Access to Justice in Eastern Europe 147-166. <https://doi.org/10.33327/AJEE-18-6.3-a000314>

- а) айрим процессуал ҳужжатлар шакллари автоматик тайёрлаш. Хусусан, чақирув қоғозлар, далолатномалар, баённомалар;
- б) далилларни умумлаштириш ва тизимлаштириш;
- в) тегишли суд амалиётини қидириш;
- г) жараёни прогнозлаш;
- д) автоматлаштирилган тилни аниқлаш технологияларидан фойдаланган ҳолда суд стенограммаларини тайёрлаш.

Жиноят процесси соҳасига нисбатан сунъий интеллектни жиноят-процессуал фаолият субъектларининг юкини камайтириш воситаси сифатида, қоғоз ҳужжат айланишини камайтириш ва электрон жиноят иши юритишга ўтиш воситаси сифатида, жиноят процессида ёрдамчи сифатида, анъанавий терговни рад этиш шарти сифатида қабул қилиш таклиф этилади¹. Бироқ, таклиф этилган позициялар муаллифларининг камчилиги шуки, улар жиноят процессининг функционал моҳиятини ҳисобга олмаганлар. Биз шу ўринда жиноят процессининг иккита муҳим функционал моҳиятига эътибор қаратамиз. Бу моҳият аллақачон ўзининг тегишли асосига эга бўлган **исботлаш ва қарор қабул қилиш функциядаридир**². Бу иккиси ўртасидаги боғлиқлик (қарор қабул қилиш учун исботлаш, исботлаш учун қарор қабул қилиш) жиноят-процессуал ҳуқуқининг шакли ва мазмунини олдиндан белгилаб беради, чунки жиноят процессида ҳамма нарсаси исботлаш ва қарор қабул қилишга қаратилган бўлади.

Бундан келиб чиқиб шуни айтиш мумкинки, бизнинг таҳлилимиз сунъий интеллект тизимлари, асосан, ушбу функцияларни амалга оширишда ўзларини исботлашлари кераклигига қаратилган. Бинобарин, улар жиноят ишини исботлаш ва жиноий процессуал қарорларни қабул қилишга қаратилиши лозим. Бунда жиноятларни аниқлаш, очиш ва тергов қилиш босқичлари турли хил жиноят процессуал қарорларни ва ташкилий ҳаракатларни бажаришни назарда тутди. Уларни сунъий интеллект орқали амалга ошириш жараёни эса барча мавжуд куч ва воситаларни, шу жумладан маълумот, тавсия ва маслаҳат хусусиятларини оптималлаштиришни ўз ичига олади. Масалан, экспертиза ва криминалистика предметларидан исботлаш ва қарор қабул қилиш жараёнида жуда муваффақиятли фойдаланиш мумкин. Экспертизанинг асоси бўлган “агар шундай факт мавжуд бўлса, унда бундай ҳаракат содир бўлган ёки бу ҳаракат учун шундай сабаб бўлган” каби қоидалар шаклида фойдаланган билимлар автоматлаштириш учун

¹Власова С.В. К вопросу о приспособливании уголовно - процессуального механизма к цифровой реальности // Библиотека криминалиста. Научный журнал. 2018. № 1. С. 9 - 18; Апостолова Н.Н. Искусственный интеллект в судопроизводстве // Северо - Кавказский юридический вестник. 2019. № 3. С. 135 - 141.

² Гончан Ю.А., Пиксин Н.Н. Функции доказывания и принятия решений в уголовном процессе // Российский следователь. 2007. № 3. С. 7-9; Гончан Ю.А., Лубин А.Ф. Бифункциональность как принцип уголовного процесса // Юридическая наука и практика: Вестник Нижегородской академии МВД России. 2010. № 1. С. 99-104

мос келади ва инсонга тақлид қилишга имкон беради. Бу эса ўз навбатида сунъий интеллектнинг терговчининг терговни тўғри ташкил қилиш ва тергов ҳолатини баҳолаш жараёнида асқатадиган маслаҳат ва тавсиялар тақдим этиши учун шароит яратади. Бундай тизимлар ёрдамида амалга ошириладиган асосий вазифалар қуйидагилар бўлиши мумкин:

- мумкин бўлган тергов йўналишларини аниқлаш (турли хил маълумот манбаларини ҳисобга олган ҳолда воқеалар версияларини шакллантириш), энг эҳтимолий йўналишларни танлаш;

- фойдаланувчига кейинги ҳаракатлар бўйича тавсиялар бериш (тезкор қидирув тадбирларини ўтказиш, текшириш лозим бўлган фактларни аниқлаш, тергов ҳаракатларини тўғри ташкил қилиш ва бошқалар).

Шуни ҳам ёдда тутиш керакки, тадқиқотчилар ушбу вазифаларни ҳал қилишда қуйидаги айрим қўшимча элементларнинг мавжуд бўлмай туриб буни амалга ошириш мумкин эмаслигини таъкидлайдилар¹:

- тергов ҳаракатларининг стандарт моделлари тизими;

- тергов ҳаракатларининг оптималлигини таъминлайдиган тактик усуллар тизими;

- стандарт тергов ҳаракатларини оптималлаштирадиган мантиқий усуллар тизимининг анъанавий шакллари;

- тергов ташкил қилиш учун эвристик методлар тизими².

Мисол тариқасида айтадиган бўлсак, бу эксперт тизимига киритиладиган жиноят процессида исботлаш ва қарор қабул қилишнинг стандарт алгоритмларини ишлаб чиқишни талаб қилади. Муайян киришга қараб, унинг хусусиятларидан келиб чиққан ҳолда, эксперт тизими жиноятларни аниқлаш, очиш ва тергов қилиш учун фаолият субъектининг вазифаларидан келиб чиқиб унинг ҳаракатларига мос алгоритмни танлайди. Масалан, шахснинг ўлими юзасидан келиб тушган хабар юзасидан терговчи ёки суриштирувчига жиноят процессуал қоидалари ва криминалистик хусусиятларига асосланган эксперт тизими маълумотларнинг турга хос таҳлилини ўтказди ва исботлаш учун стандарт ҳаракатлар ва стандарт процессуал қарорлардан иборат алгоритмни унга таклиф қилади. Шунга кўра, бундай тизим жиноятни тергов қилиш предметиға, жиноий ҳодисани тўғри баҳолаш, ходисаға мос ҳаракатлар алгоритмини танлаш ва бажаришға, исботлаш ва қарор қабул қилишға ёрдам беради.

Бироқ, бу ерда кўзлаган мақсадимизға эришишда фундаментал жиҳатдан бир нечта муҳим муаммолар пайдо бўлади:

---

¹ Афанасьев А. Ю. Афанасьев А.Ю. Введение в уголовно-процессуальную науку. М. Тим Джонс; Пер. с англ. Осипов А. И. М.: ДМК Пресс, 2021. С. 572.

² Миронова О.А. Эвристический метод обучения в развитии творчества // Известия ТулГУ. Гуманитарные науки. 2011. №3-2. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/evristicheskiy-metod-obucheniya-v-razvitii-tvorchestva> (дата обращения: 10.11.2023).

биринчидан, бугунги кунга қадар на жиноятнинг тавсифи, на жиноятларнинг криминалистик хусусиятлари тўла тўқис тақдим этилмаган – айримлари латент, ёки ноаниқ ёзилган;

иккинчидан, жиноят процессида исботлаш ва қарор қабул қилиш алгоритмлари конкрет эмас, улар принципал жиҳатдан мавжуд ҳам эмас. Ҳар бир жиноят учун бундай алгоритмларни белгилаш осон иш эмас. Бундай ҳолда, биз фақатгина стандарт алгоритмлар билан чекланишимиз мумкин бўлади;

учинчидан, бир томондан, олимларга жиноят процессига сунъий интеллект тизимини жорий этиш учун қайси ҳуқуқий билимларда асосий эҳтиёж борлигини кўришга имкон берадиган фанлараро ишланмалар мавжуд эмас, бошқа томондан эса, бу соҳадаги мутахассислар, сунъий интеллектдан фойдаланиш имкониятларини ўзларининг мақсадлари доирасидагина кўришади. Бу эса биз кутган изчилликка эришишда асосий тўсиқ бўлиб қолади.

Бундай шароитда жиноят процессига сунъий интеллект тизимларини киритиш келажақда жиноят иши юритувидаги барча процедураларни оптималлаштиришга имкон беради ва бу алоҳида тадқиқотчиларнинг эмас, балки кўплаб олимларнинг, амалиётчиларнинг тизимли ҳаракатларини талаб қилади. Бунда барча мавжуд имконият ва воситалардан фойдаланган ҳолда, сунъий интеллект тизимларини татбиқ этиш жараёнида юриспруденциядан олдинда бўлган соҳаларга мурожаат қилмасдан, кўрсатилган қийинчиликларни четлаб ўтиш мумкин бўлмайди, деб ҳисоблаймиз.

ТЕМИР ЙЎЛ ТРАНСПОРТИДА ҲАРАКАТ ХАВФСИЗЛИГИНИ ТАЪМИНЛАШГА ҚАРАТИЛГАН ҚОНУНЧИЛИК ИЖРОСИ УСТИДАН ПРОКУРОР НАЗОРАТИНИНГ МАҚСАД ВА ВАЗИФАЛАРИ

Акбаров Илхомжон Абдужаббарович

Ўзбекистон Республикаси Ҳуқуқни муҳофаза

қилиш академияси магистратура тингловчиси

Аннотация: мақолада темир йўл транспортида ҳаракат хавфсизлигини таъминлашга қаратилган қонунчилик ижроси устидан прокурор назоратининг мақсад ва вазифалари таҳлил қилиниб, унда темир йўл транспортида ҳаракат хавфсизлигини таъминлашга қаратилган қонунчилик ижроси устидан прокурор назоратини такомиллаштиришга оид таклифлар асослантирилган.

Калит сўзлар: прокурор назорати, темир йўл транспорти, ҳаракат хавфсизлиги, қонунчилик ижроси, прокурор назоратининг мақсади, прокурор назоратининг вазифалари, такомиллаштириш.

Аннотация: В статье анализируются цели и задачи прокурорского надзора за исполнением законодательства, направленного на обеспечение безопасности движения на железнодорожном транспорте, а также предлагаются предложения по совершенствованию прокурорского надзора за исполнением законодательства,

направленного на обеспечение безопасности движения на железнодорожном транспорте.

Ключевые слова: прокурорский надзор, железнодорожный транспорт, безопасность дорожного движения, правоохранительная деятельность, цель прокурорского надзора, обязанности прокурорского надзора, совершенствование.

Abstract: The article analyzes the goals and objectives of prosecutorial supervision over the implementation of legislation aimed at ensuring traffic safety in railway transport, and also offers proposals for improving prosecutorial supervision over the implementation of legislation aimed at ensuring traffic safety in railway transport.

Key words: prosecutorial supervision, railway transport, road safety, law enforcement, the purpose of prosecutorial supervision, duties of prosecutorial supervision, improvement.

Диалектикада мақсад фаолият натижасининг идеал кўриниши сифатида, фаолиятнинг ўзи эса мақсадни кўзлаш ва унга эришишнинг мураккаб жараёни сифатида намоён бўлади. В.И.Далнинг изоҳли луғатида мақсад сўзи инсоннинг эришишга интилган якуний истаги, интилиши, нияти сифатида берилган. Мақсад - юмушнинг бошланиши ва илдизидир.¹ С.И.Ожеговнинг рус тили луғатида мақсад сўзи интилиш объекти, амалга ошириш керак бўлган нарса сифатида берилган.²

Ўзбек тилининг изоҳли луғатида эса мақсад деганда эришиш, амалга ошириш учун кўзда тутилган нарса, мурод, муддоа тушунилади.³

Фалсафа нуқтаи назаридан, “мақсад - келажакдаги тасаввурдаги ва орзу қилинган воқеа ёки ҳолат бўлиб, уларнинг амалга оширилиши бизнинг ҳаракатимиз натижасига эришиш йўлидаги сабабчи ҳисобланади”.⁴

Ҳуқуқий назария нуқтаи назаридан эса юридик (ҳуқуқий) мақсад давлат томонидан қандайдир ижтимоий ҳодиса, жараённинг идеал тарзда кутилган ва қафолатланган модели сифатида гавдаланади. Бу моделга эришиш учун қонун ижодкорлари ва ҳуқуқни қўллаш амалиёти билан, яни юридик фаолият билан шуғулланувчи шахсларнинг кўмаги жуда муҳимдир.

Ўзбекистон Республикасининг “Прокуратура тўғрисида”ги Қонуни 1-моддасига мувофиқ, Ўзбекистон Республикаси Бош прокурори ва унга бўйсунувчи прокурорлар Ўзбекистон Республикаси ҳудудида қонунларнинг аниқ ва бир хилда бажарилиши устидан назоратни амалга оширадилар.⁵ Мазкур норма Ўзбекистон Республикаси Конституциясида ҳам ўз ифодасини топган.⁶

¹ Даль В. И. Толковый словарь живого великорусского языка // В 4 тт. Т. 3: П – Р. –М.: Олма-пресс, 2003. – 576 с.

² Ожегов С.И. Словарь русского языка. Под ред. члена-корреспондента АН СССР Н.Ю.Шведовой. 20-е издание, стереотипное. -Москва, «Русский язык». 1989.

³ Ўзбек тилининг изоҳли луғати // https://n.ziyouz.com/books/uzbek_tilining_izohli_lugati/O'zbek%20tilining%20izohli%20lug'ati%20-%20M.pdf

⁴ Краткая философская энциклопедия. -М., 1994. 1850 с.

⁵ Ўзбекистон Республикасининг “Прокуратура тўғрисида”ги Қонуни // <https://lex.uz>

⁶ Ўзбекистон Республикаси Конституцияси // <https://lex.uz/docs/6445145>

Ўзбекистон Республикасининг “Прокуратура тўғрисида”ги Қонуни 2-моддасида Ўзбекистон Республикаси прокуратура органларининг асосий вазифалари назарда тутилган. Унга кўра, Ўзбекистон Республикаси прокуратура органларининг асосий вазифалари қонун устуворлигини таъминлаш, қонунийликни мустаҳкамлаш, фуқароларнинг ҳуқуқ ҳамда эркинликларини, жамият ва давлатнинг қонун билан қўриқланадиган манфаатларини, Ўзбекистон Республикаси конституциявий тузумини ҳимоя қилиш, ҳуқуқбузарликларнинг олдини олиш ва профилактика қилишдан иборат. Темир йўл транспортида ҳаракат хавфсизлигини таъминлашга қаратилган қонунчилик ижроси устидан прокурор назоратининг вазифаларини юқоридаги нормадан келиб чиқади. Унга кўра, темир йўл транспортида ҳаракат хавфсизлигини таъминлашга қаратилган қонунчилик ижроси устидан прокурор назоратининг мақсади ҳам шу соҳани ривожлантиришга хизмат қилувчи ижтимоий-иқтисодий муносабатларни тартибга солувчи қонунларнинг аниқ ва бир хилда бажарилишини таъминлаш, бу соҳада қонунийликни мустаҳкамлашдан иборатдир.

Бироқ Ўзбекистон Республикасининг “Прокуратура тўғрисида”ги Қонуни 2-моддасида Ўзбекистон Республикаси прокуратура органларининг мақсади назарда тутилмаган. Бу борада хорижий давлатлар қонунчилик тажрибаси таҳлил қилинди. Унга кўра, Россия Федерациясининг “Прокуратура тўғрисида”ги Қонуни 1-моддасида прокуратуранинг мақсадлари қуйидагича белгиланган:

- қонун устуворлигини таъминлаш;
- бирдамлик ва қонунийликни мустаҳкамлаш;
- инсон ва фуқаронинг ҳуқуқлари ва эркинликларини, шунингдек, жамият ва давлатнинг қонун билан қўриқланадиган манфаатларини ҳимоя қилиш.¹

Қозоғистон Республикасининг “Прокуратура тўғрисида”ги Конституциявий Қонуни 4-моддаси “Прокуратуранинг мақсад ва вазифалари” деб номланади. Ушбу модданинг мазмунидан прокуратуранинг асосий мақсади инсон, унинг ҳаёти, ҳуқуқ ва эркинликларини давлатнинг олий қадрияти сифатида ҳимоя қилиш, Ўзбекистон Республикаси ҳудудида қонун устуворлигини таъминлаш эканлигини кўриш мумкин.²

Юридик адабиётларда ҳам прокурор назоратининг мақсадлари борасида турли фикр-мулоҳазалар илгари сурилган. Масалан, Б.В.Коробейниковнинг таъкидлашича, прокурор назоратининг мақсадлари - эришиш керак бўлган мақсад бўлиб, унга эришиш йўлида

---

¹ Федеральный закон от 17.01.1992 N 2202-1 (ред. от 25.12.2023) "О прокуратуре Российской Федерации" // <https://www.consultant.ru>

² Конституционный закон Республики Казахстан от 5 ноября 2022 года № 155-VII «О прокуратуре» (с изменениями и дополнениями по состоянию на 12.09.2023 г.) // https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=31771762&pos=3;-106#pos=3;-106

прокуратуранинг барча фаолияти бутунича, жумладан, унинг асосий вазифаси бўлмиш прокурор назорати вазифаси ҳам шунга қаратилади.¹

Н.Н.Карповнинг ёзишича, прокуратура фаолиятининг мақсадлари қонун устуворлигини, қонунчилиكنинг бирлиги ва мустаҳкамлигини, инсон ва фуқаро ҳуқуқ ва эркинликларини ҳимоя қилишни ҳамда жамият ва давлатнинг қонун билан қўриқланадиган манфаатларини ҳимоя қилишни таъминлаш ҳисобланади.²

Шу ўринда, Б.В.Коробейниковнинг фикр-мулоҳазаларига ўхшаш ҳолатни илгари сурган ҳолда прокуратура органлари фаолиятининг мақсадларини бизнингча қуйидагича белгилаш мақсадга мувофиқдир: “қонун устуворлиги”, “юқори даражада қонунийликни мустаҳкамлаш”, “инсон ва фуқароларнинг ҳуқуқлари ва эркинликларини ҳимоя қилиш”, “жамият ва давлатнинг қонун билан қўриқланадиган манфаатларини ҳимоя қилиш”.

Прокурор назорати мақсадлари ҳақидаги ўхшаш фикрлар бошқа муаллифларнинг қарашларида ҳам учрайди. Масалан, А.Ф.Смирновнинг фикрича, прокурор назоратининг асосий мақсади қонунларни тушуниш ва қонунни мустаҳкамлаш, бошқача айтганда, қонун устуворлигини таъминлашдир.³

Прокурор назорати соҳасида комплекс тадқиқотларни амалга оширган олимлар А.Ю.Винокуров ва Ю.Е.Винокуровларнинг фикрича, қонунларнинг бажарилиши устидан прокурор назорати (умумий назорат)га нисбатан қўйилган мақсад бу – қонун устуворлигини таъминлаш ва қонунни аниқ бажариш, деб таъкидлашади.⁴ У ваколатли ва ижро этувчи органлар, давлат бошқаруви, назорат, бошқа органлар томонидан чиқариладиган қонун ҳужжатларининг қонунларга мувофиқлигини таъминлаш ва уларнинг бўйсунувидан қатъи назар барча органлар ва уларнинг мансабдор шахслари ва фуқаролар томонидан қонунларнинг аниқ ва бир хилда бажарилишини таъминлашга қаратилган. Уларнинг фикрича, айнан шу нарсада қонунларнинг ижро этилишини назорат қилишнинг асосий мақсади ётади.

Ўзбекистон Республикасининг темир йўл ҳаракати хавфсизлигини таъминлашга оид қонунчилиги ижроси устидан назорат қилиш прокурор

---

¹ Прокурорский надзор: учебник / под общ.ред. Винокурова Ю.Е. 9-е изд., перераб. и доп. М.: Издательство Юрайт, 2011. 240 с.

² Карпов Н.Н. Теоретические вопросы деятельности прокуратуры по надзору за исполнением законов и законностью правовых актов // Актуальные проблемы прокурорского надзора за исполнением законов и законностью правовых актов. Акад. Ген. прокуратуры Рос. Федерации. – М., 2011. - С. 310.

³ Смирнов А.Ф. Современные проблемы теории и практики прокурорского надзора в Российской Федерации // Проблемы теории и практики прокурорского надзора в современных условиях: В 2 ч. Ч. 1. Тезисы науч.-практич. конф. / Ин-т повышения квалификации руководящих кадров Генеральной прокуратуры РФ. М., 2005.

⁴ Прокурорский надзор: учебник / под общей ред. Винокурова Ю.Е. 250 с.

назоратининг қисми ҳисобланса-да, унинг мақсадлари сифатида қуйидагилар этилади:

- қонун устуворлигини таъминлаш;
- қонунийликни мустаҳкамлаш;
- инсон ва фуқароларнинг ҳуқуқлари ва эркинликларини ҳимоя қилиш;
- жамият ва давлатнинг қонун билан қўриқланадиган манфаатларини ҳимоя қилиш.

Хорижий тажриба ҳамда юридик адабиётларда илгари сурилган фикр-мулоҳазаларни инобатга олган ҳолда Ўзбекистон Республикасининг “Прокуратура тўғрисида”ги Қонуни 2-моддасининг номланишини “Ўзбекистон Республикаси прокуратура органларининг мақсади ва асосий вазифалари” деб номлаш, ушбу моддани эса қуйидаги таҳрирда баён этиш таклиф қилинади:

“Инсон, унинг ҳаёти, ҳуқуқ ва эркинликларини давлатнинг олий қадрияти сифатида ҳимоя қилиш, Ўзбекистон Республикаси ҳудудида қонун устуворлигини таъминлаш мақсадида прокуратура қуйидаги вазифаларни амалга оширади:

1) инсон ва фуқаронинг бузилган ҳуқуқлари ва эркинликларини, юридик шахсларнинг, жамият ва давлатнинг қонун билан қўриқланадиган манфаатларини ҳимоя қилиш ва тиклаш;

2) ҳуқуқбузарликларни, уларни келтириб чиқарувчи сабаблар ва шарт-шароитларни, шунингдек уларнинг оқибатларини аниқлаш ва бартараф этиш;

3) ҳуқуқни муҳофаза қилувчи ва бошқа давлат органларининг қонун устуворлигини, ҳуқуқ-тартиботни таъминлаш ва жиноятчиликка қарши курашиш бўйича фаолиятини мувофиқлаштириш;

4) Ўзбекистон Республикаси қонунлари ва Ўзбекистон Республикаси Президентининг ҳужжатлари билан белгиланган бошқа вазифалар.”

Ўзбекистон Республикаси Конституциясининг 15-моддасига кўра, Ўзбекистон Республикасида Ўзбекистон Республикаси Конституцияси ва қонунларининг устунлиги сўзсиз тан олинади. Ўзбекистон Республикаси Конституцияси мамлакатнинг бутун ҳудудида олий юридик кучга эга, тўғридан-тўғри амал қилади ва ягона ҳуқуқий маконнинг асосини ташкил этади.¹

Ҳуқуқий доктринада қонун устуворлиги қонунчиликнинг асосий тамойиллардан бири сифатида тан олинган. Шунинг ҳам таъкидлаш керакки, қонун устуворлиги ҳуқуқий давлатининг белгиларидан биридир. Ҳаттоки, Цицерон “ҳамма қонун таъсирига тушиши керак”, фақатгина “танланган фуқаролар эмас”, деган тамойилни эълон қилган эди.²

¹ Ўзбекистон Республикаси Конституцияси // <https://lex.uz/docs/6445145>

² Марченко М.Н. Теория государства и права: учебник. М.: Издательство Проспект, 2007. 480 с.

В.Ф.Яковлевнинг сўзларига кўра, ҳуқуқий давлат - бу биринчи навбатда қонун устувор бўлган давлатдир.¹

Бундан ташқари, олий ҳокимият томонидан барча конституциявий процедураларга қатъий равишда риоя қилинган ҳолда қабул қилинган қонунни ижро этувчи ҳокимият ҳужжатлари билан бекор қилиш, ўзгартириш ёки тўхтатиб қўйиш мумкин эмас. Қонун халқнинг ўзи ёки бутун халқ вакиллари ва жамоатчиликни ифода этадиган депутатлар томонидан қабул қилинади, булар вазирликлар ва бўлимларнинг ўзларининг тор тармоқ ёки ҳатто корпоратив манфаатларини кўзлаб берилган кўрсатмалар ва буйруқлардан фарқ қилади.

Шунинг учун, идоравий буйруқлар қонунларга зид келса ёки жиддий фарқ қилса, албатта қонун қўлланилиши керак.

Давлатнинг замонавий назарияси томонидан қонун устуворлиги принципнинг асосий талаблари ва мазмуни шакллантирилган. Биринчи навбатда, бу ҳеч бир давлат органи, ҳеч бир мансабдор шахс, ҳеч қандай жамоа, давлат ёки жамоат ташкилоти, ҳеч бир инсон қонунга бўйсунмиш мажбуриятдан озод қилинмайди. Таъкидланадики, ҳуқуқий давлатнинг шаклланиши ва мавжудлиги нафақат расмий, балки жамиятнинг барча соҳаларида ҳақиқий қонун устуворлигини ўрнатиш, жамоатчилик билан алоқаларда унинг бевосита таъсир доирасини кенгайтириш кераклиги назарда тутилади.

Ўзбекистон Республикаси Конституциясининг III-боби “Конституция ва қонуннинг устунлиги” деб номланиб, мазкур боб Конституциямизнинг Асосий принциплар бўлимида жойлашган.² Назариядан маълумки, принцип деганда раҳбарий қоидалар назарда тутилади. Агар Конституциянинг бошқа бўлимлари ўртасида қандайдир тушунмовчилик келиб чиқадиган бўлса, масала назарияга кўра асосий принципларга таянилиб ҳал қилиниши керак. Шу маънода қонун устунлигининг Асосий принциплар бўлимида жойлаштирилганлиги мамлакатимизда мазкур принципга улкан аҳамият берилаётганидан далолатдир.

Конституциянинг мазкур бобидаги ҳамда бошқа нормаларида мустаҳкамланган қоидаларни таҳлил қилиш қўйидаги хулосаларни чиқаришга олиб келади: биринчидан, мамлакатимизда Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси ва қонунларининг устунлиги сўзсиз тан олинади; иккинчидан, давлат, унинг органлари, мансабдор шахслар, жамоат бирлашмалари, фуқаролар Конституция ва қонунларга мувофиқ иш кўрадилар; учинчидан, бирорта ҳам қонун ёки бошқа

---

¹ Яковлев В.Ф. Правовое государство: вопросы формирования. М.: Статут, 2012. Доступ из справ.-правовой системы «Консультант Плюс».

² Ўзбекистон Республикаси Конституцияси // <https://lex.uz/docs/6445145#6445242>

норматив-ҳуқуқий ҳужжат Конституция нормалари ва қоидаларига зид келиши мумкин эмас.¹

Ўзбекистон Республикасининг темир йўл транспортида йўл ҳаракати хавфсизлигини таъминлаш устидан прокурор назоратини амалга ошириш мақсадларига қонун устуворлиги, айниқса, прокуратура органлари томонидан давлат ижро этувчи ҳокимият органлари ва маҳаллий давлат бошқаруви органлари фаолиятини қонунга мувофиқлигини таъминлаш киради.

Ушбу соҳада прокурор назоратининг асосий вазифасига темир йўл транспортида йўл ҳаракати хавфсизлигини назорат қилиш киради. Шу ўринда биргина Фарғона транспорт прокуратураси томонидан 2023 йил давомида “Ўзбекистон темир йўллари” АЖ тизимида қонунлар ижроси юзасидан ўтказилган текширишлар ҳақидаги маълумотномадан кўринадики, Фарғона транспорт прокуратураси томонидан 2023 йил давомида “Ўзбекистон темир йўллари” АЖ тизимидаги назорат ҳудудида жойлашган корхона, ташкилот ва муассасаларда қонунлар ижроси юзасидан 22 та текшириш ўтказилиб, жами 161 та прокурор назорати ҳужжатлари қўлланилган.

Шундан, 38 та протест ва аниқланган қонунбузилиш ҳолатларини бартараф этиш ҳақида 30 та тақдимнома киритилиб, прокурорнинг қарори ва тақдимномасига асосан 148 нафар шахс интизомий ва 33 нафари маъмурий жавобгарликка тортилган, 29 нафар масъул шахс расмий равишда огоҳлантирилган ҳамда 3 та жиноят иши қўзғатилган.

Йўловчиларга намунали хизмат кўрсатишга қаратилган қонунлар ижроси бўйича 4 маротаба текшириш ўтказилиб, аниқланган қонунбузилиш ҳолатларини бартараф этиш ҳақида 6 та тақдимномалар киритилган, прокурорнинг тақдимномаси ва қарорига кўра 79 нафар шахс интизомий, 33 нафари маъмурий жавобгарликка тортилган ҳамда 1 та жиноят иши қўзғатилган.²

Йўл ҳаракати хавфсизлигини таъминлаш ички транспорт бозорида рақобатбардошликни сақлаш учун алоҳида аҳамиятга эга ва маҳаллий ташувчиларнинг халқаро темир йўл транспорти бозорига киришини таъминлайди. Йўл ҳаракати хавфсизлиги қоидаларини бузиш сабаблари асосий эътибор ва тадқиқот талаб қилади, бу эса транспортни бошқариш жараёнларида қўшимча йўриқномаларга амал қилиш кераклигини кўрсатади. Бу ерда қабул қилинаётган маълумотларнинг самарадорлиги ва ишончилиги, шунингдек транспорт хавфсизлиги билан боғлиқ иқтисодий кўрсаткичларни тизимли таҳлил қилиш муҳим рол ўйнайди.

---

¹ Давлат органлари ва ташкилотлар фаолиятида қонунийликни таъминлашда юридик хизмат ролини ошириш механизмларини такомиллаштириш: Монография / Ф.Отахонов. Х.Файзиев. –Тошкент: “Tafakkur” МЧЖ. 2020. -Б. 5-6.

² Фарғона транспорт прокуратураси томонидан 2023 йил давомида “Ўзбекистон темир йўллари” АЖ тизимида қонунлар ижроси юзасидан ўтказилган текширишлар ҳақидаги маълумотнома.

“Хавфсизлик” тушунчаси бу - шахс, жамият ва давлатнинг ички ва ташқи таҳдидлардан ҳаёт учун зарур бўлган манфаатларни ҳимоя қилиш ҳолатидир. Инсоният учун зарур бўлган объектларга етказилиши мумкин бўлган зарарни олдини олиш ёки улар минималлаштириш учун ҳам хавфсизлик муҳим. Техника хавфсизлиги масалаларига келганда, ушбу тушунчага нисбатан қонунчиликда, одатда учта тушунча ишлатилади: йўл ҳаракати хавфсизлиги; операцион хавфсизлик; транспорт хавфсизлигини таъминлаш.

Айнан уларнинг учинчиси транспорт хавфсизлигини аниқлаш учун асос бўлиб хизмат қилади.

“Транспорт хавфсизлиги” тушунчасига таъриф бериш учун унинг чегараларини, бинобарин, темир йўл ва йўл ҳаракати хавфсизлиги, авиация хавфсизлиги, парвозлар хавфсизлиги, денгиз (дарё)да сузиш хавфсизлиги ва транспорт фаолияти билан боғлиқ бошқа хавфсизлик турларини унинг таркибига киритган ҳолда аниқ белгилаб олиш керак.

Транспорт хавфсизлигига нисбатан юридик адабиётларда О.Е.Трофимов, Н.А.Духно ва В.М.Корякинлар томонидан бир қатор таърифлар ишлаб чиқилган. Уларнинг фикрича, транспорт хавфсизлиги - бу қонунда акс эттирилиши керак бўлган транспорт хавфсизлигини таъминлаш ва транспорт воситаси хавфсизлик ҳолати, шунингдек транспорт жараёнининг иштирокчилари (йўловчилар, ходимлар ва бошқалар), атроф-муҳитнинг табиий, техноген, антропоген таҳдидлардан ва ноқонуний аралашиши далолатномаларидан ҳимоя қилиш ҳолатини белгиловчи хавфсизлик туридир.

Темир йўл транспорти тизимига темир йўл транспортининг ишлаш шартларини ушбу тизимда кераксиз ўзгаришларни максимал равишда камайтиришни таъминловчи техник тизим сифатида тушуниладиган “Темир йўл транспорти техник хавфсизлиги” (техник тизим хавфсизлиги) тушунчасини киритиш керак. Бу шу жиҳатдан муҳим аҳамиятга эгаки, темир йўл ҳодисаларининг кўп қисми технологик ҳолатлар, шунингдек ходимларнинг расмий фаолияти билан боғлиқ ва хавфсизликнинг энг муҳим йўналишларидан бири бўлган - техник воситалар ишончлилиги, йўл ҳаракати хавфсизлиги ва ходимлар фаолияти сифатини ошириш кабиларга кўпроқ боғлиқдир.

Ҳозирги босқичда темир йўллари йўл ҳаракати хавфсизлигини бошқариш борасида қуйидаги бир қатор қийинчиликларга дуч келмокда:

холдинг ташкил қилишдаги муаммолар ва унга аъзо ташкилотларнинг автономияси (ўзига қарашли ва қарам ҳамда мустақил компаниялар, уларни яратиш);

янги ташаббуслар ва анъанавий бошқарув усуллари ўртасидаги кўпинча репрессив тусга эга бўлган қарама-қаршиликлар, бу ҳар доим ҳам йўл ҳаракати хавфсизлигини таъминлашни қўллаб-қувватловчи ташаббусларнинг киритилишига ижобий таъсир кўрсатмайди.

Айниқса, туғилаётган хавфларнинг башорати ва уларнинг аниқлигини ошириш чоғида темир йўл ҳаракати хавфсизлигини таъминловчи бошқарув (менежмент) билан боғлиқ муҳим амалий ёндашувларнинг ривожланишини талаб қилади.

Ўзбекистон темир йўлларида ҳаракатланувчи таркиб ва бошқа техник воситаларни етказиб бериш сифати билан боғлиқ қийин вазият юзага келмоқда, бу эса поездлар ҳаракати хавфсизлиги даражасига салбий таъсир кўрсатади.

Шу ўринда Фарғона транспорт прокуратураси томонидан 2023 йил давомида “Ўзбекистон темир йўллари” АЖ тизимида қонунлар ижроси юзасидан ўтказилган текширишлар ҳақидаги маълумотномага қараганда, 2023 йил давомида Фарғона транспорт прокуратураси томонидан мутахассислар иштирокида, “Қўқон минтақавий темир йўл узели” УК тизимидаги назорат остидаги корхона ва ташкилотлар, темир йўл бекатларида поездлар ҳаракат хавфсизлигини таъминлашга қаратилган қонунлар ижроси аҳволи юзасидан 2 маротаба текширишлар ўтказилиб, қонун бузилиши ҳолатларини бартараф этиш юзасидан “Қўқон минтақавий темир йўл узели” УК бошлиғи номига 2 та тақдимномалар киритилган, прокурорнинг тақдимномаси ва қарорига асосан 21 нафар масъул шахс интизомий жавобгарликка тортилган.¹

Темир йўл транспортининг хавфсиз ишлаши учун хавфсизлик даражасини аниқлайдиган иккита асосий омилни аниқлаш тавсия этилади:

1) темир йўл транспорти фаолияти учун янги тузилмани шакллантириш. Юк ташувчи ва ишлаб чиқарувчиларнинг ташкилий ва мулкӣ бўлиниши – темир йўл техник ускуналари ишлаб чиқарувчиларга эски шакллардаги иш услубларида ишлашга имкон бермайди, янги шаклларда ишлаш эса ҳали етарлича “синовдан ўтган” эмас;

2) ҳаракатланувчи составда рақобатбардош бозорни шакллантириш, ушбу бизнесга капиталнинг кириб келиши ва вагонларга талабнинг ошиши.

Шу муносабат билан темир йўл хавфсизлигини таъминлаш борасида бошқарув билан боғлиқ муаммоларини амалда юзага келаётган ҳаётӣ воқелик билан боғлаган ҳолда ҳал қилиш ўта муҳим ҳисобланади.

Шундай қилиб, темир йўл ҳаракати хавфсизлигини самарали бошқариш учун юқоридаги каби муаммоларнинг ҳал этилиши бу соҳани тартибга солувчи қонунчиликнинг ижросини таъминлашда ҳам муҳим ҳисобланади. Зеро, қонунчилик ижроси устидан прокурор назоратининг амалга оширилиши бу борадаги муаммоларни ҳам аниқлаш ва уларни бартараф этишни тақозо этади.

---

¹ Фарғона транспорт прокуратураси томонидан 2023 йил давомида “Ўзбекистон темир йўллари” АЖ тизимида қонунлар ижроси юзасидан ўтказилган текширишлар ҳақидаги маълумотнома.

ACTIVITIES OF PROSECUTOR'S OFFICES OF UZBEKISTAN AND TURKEY AND THE LEGAL BASIS OF ITS ORGANIZATION: A COMPARATIVE LEGAL ANALYSIS

Abduolimov Urinboy Khudoberdievich

Doctoral student of the Law Enforcement

Academy of the Republic of Uzbekistan

Annotation: This article describes the organizational and legal basis of the prosecutor's office in Uzbekistan and Turkey and the specific features of the justice system. The ongoing work on strengthening the organizational structure of prosecutor's offices in Uzbekistan and Turkey has been analyzed and specific proposals have been put forward.

Key words: transparency, organizational structure, efficiency, prosecution, Criminal Procedure Code

Аннотация: Ушбу мақолада Ўзбекистон ва Туркияда прокуратура фаолиятининг ташкилий-ҳуқуқий асослари ва адлия тизимининг ўзига хос хусусиятлари ёритилган. Ўзбекистон ва Туркияда прокуратура органларининг ташкилий тузилмасини мустаҳкамлаш бўйича ишлар амалга оширилиб келинаётган ишлар таҳлил қилиниб, аниқ таклифлар илгари сурилган.

Калит сўзлар: шаффофлик, ташкилий тузилма, самарадорлик, прокуратура, Жиноят-процессуал кодекси

Аннотация: В данной статье описаны организационно-правовые основы прокуратуры Узбекистана и Турции и особенности системы правосудия. Проанализирована проводимая работа по укреплению организационной структуры органов прокуратуры Узбекистана и Турции и выдвинуты конкретные предложения.

Ключевые слова: прозрачность, организационная структура, эффективность, уголовное преследование, УПК.

The prosecutor's office plays a key role in ensuring the rule of law and justice in the state. As legal landscapes evolve, countries such as Uzbekistan and Turkey recognize the importance of continuously improving the organizational and legal frameworks of their prosecutor's offices. This paragraph describes the organizational and legal foundations of the prosecutor's office in Uzbekistan and Turkey and the specific features of the justice system.

Today, work on strengthening the organizational structure of prosecutor's offices is being carried out in both Uzbekistan and Turkey. This includes reforms to improve efficiency, transparency and accountability.

Recent initiatives in Uzbekistan are aimed at regulating the prosecution system. Measures were taken to centralize and modernize the structure of the prosecutor's office aimed at increasing its efficiency in solving legal problems arising in the country.

In addition, efforts are being made to create specialized units for consideration of certain types of cases in the prosecutor's office of Uzbekistan, thereby increasing expertise and speed.

Turkey, which has a long history of legal reforms, has also implemented organizational and legal improvements in the prosecution system. Special units

have been established in the country to deal with problems such as organized crime, terrorism and cybercrime. These specialized units have enabled a more targeted and effective response to evolving criminal threats.

In addition, Turkey has implemented measures to strengthen cooperation and coordination between different levels of prosecution and other law enforcement agencies.

Both countries have implemented important legal reforms to adapt to changing social needs and international standards. These reforms are aimed at creating a solid legal framework for prosecutors to effectively perform their duties.

Legal reforms in Uzbekistan include updates to the Criminal Procedure Code, providing prosecutors with modern investigative tools, and ensuring the protection of individual rights. Also, measures to increase the independence and responsibility of prosecutors were implemented in our country as important aspects of the administration of justice.

Similarly, Turkey has implemented legal reforms to bring its justice system up to date. The Turkish Criminal Code and Criminal Procedure Code were revised to strengthen procedural guarantees, protect human rights, and improve the effectiveness of criminal investigations and prosecutions. In addition, in order to increase the independence of the Turkish Prosecutor's Office and prevent illegal interference in its activities, amendments were made to the legislation.

As well as the regulatory legal basis of any institutional system, the activity of the Turkish prosecutor's office is regulated by Turkish legislation, and the legal basis of its organization is defined in the Turkish Constitution, as well as in various **statutes** and **regulations**.

are defined primarily in the Constitution ¹, the Criminal Procedure Code ² and the Law "On Prosecutors and Judges" ³.

The main aspects related to the activities of the Turkish Prosecutor's Office and the legal basis of its organization are as follows:

First, the independence of the judiciary and the prosecutor's office - the Turkish Constitution guarantees the independence of the judiciary, including the prosecutor's office. The independence of prosecutors for fair and impartial administration of justice is directly specified in this constitution.

Second, the Turkish prosecutor's office is hierarchically organized, with prosecutors operating at different levels, including the Supreme Court of Appeal, regional courts, and local courts.

---

¹[Electronic resource]: <https://www.ilo.org/dyn/travail/docs/2435/Constitution%20of%20Turkey.pdf>. (application time: 08.10.23)

²[Electronic source]: <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.5271.pdf>. (application time: 10.10.23)

³[Electronic resource]: <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.2802.pdf>. (application time: 13.10.23)

The Prosecutor General heads various levels of prosecution bodies, and prosecutors work under their supervision.

Third, the Criminal Procedure Code of Turkey (CPC) regulates criminal investigation and court proceedings. It defines the powers and duties of prosecutors in initiating and conducting criminal cases.

Fourth, the Law "On Prosecutors and Judges" regulates the issues of appointment, promotion and disciplinary action related to judges and prosecutors. In addition, the structure and activities of the Supreme Council of Judges and Prosecutors (SSYK) are also regulated by this Law.

Fifth, Prosecutors have the right to initiate an investigation, collect evidence and make a decision to charge the accused.

They also appear in court on behalf of the state in criminal trials, present evidence of the crime, and argue the law.

Sixth, the Supreme Council of Judges and Prosecutors has the authority to initiate disciplinary proceedings and other sanctions against judges and prosecutors. Disciplinary for violation of professional conduct and may apply other types of sanctions.

Seventhly, the Turkish prosecutor's office participates in international cooperation, especially in cases related to transnational crimes.

This cooperation includes extradition requests, mutual legal assistance and cooperation with international organizations.

The Turkish Prosecutor's Office, which is an important component of the country's judicial system, operates on a legal basis that ensures its independence, responsibility and adherence to the principles of justice.

Turkey, the role of a prosecutor is performed by prosecutors in the judicial system, State Council prosecutors in the administrative court system, military prosecutors ¹in military courts and prosecutors of the Supreme Military Administrative Court, and Accounts prosecutors in economic courts.

The prosecutor's office system consists of a set of prosecutor's offices subordinate to the Prosecutor General of Uzbekistan at the level of the Republic of Uzbekistan, which performs the general function of ensuring the control of the clear and uniform execution of laws.

The system of prosecutor's offices of the Republic of Uzbekistan consists of the Prosecutor's Office of the Republic of Uzbekistan, the Prosecutor's Office of the Republic of Karakalpakstan, regions, Tashkent city, cities and districts, inter-district and other regional prosecutor's offices.

The system of prosecutor's offices of the Republic of Uzbekistan also includes **transport , military , nature protection** prosecutor's offices and other **specialized prosecutor's offices**.

In addition, the General Prosecutor of the Republic of Uzbekistan may establish other prosecutor's offices equal to regional and district prosecutor's

---

¹ Hackery.H., Unver, Y. (2010). Code of Criminal Procedure, Ankara: Adalet Publishing House, p. 188.

offices, and in cities with district prosecutor's offices, city prosecutor's offices subordinate to district prosecutor's offices may be established.

Transport, nature protection prosecutor's offices, other specialized prosecutor's offices established by the Prosecutor General of the Republic of Uzbekistan are established and operate under the authority of regional, district prosecutor's offices, inter-district prosecutor's offices or city prosecutor's offices.

The establishment of the Military Prosecutor's Office of the Armed Forces of the Republic of Uzbekistan and its working procedure are determined by the Law "On the Prosecutor's Office" (*in the new version*), other legal documents and the regulation "On the Military Prosecutor's Office of the Armed Forces of the Republic of Uzbekistan" approved by the Prosecutor General of the Republic of Uzbekistan.

In general, local Turkish scholars had different opinions about the Turkish prosecution system, which is somewhat different from the prosecution system of our country.

In particular, according to some authors, the state prosecutor is part of the executive branch ¹- expressed their opinion. As the basis of these opinions, it is pointed out that the prosecutor's office operates under the orders and control of the Minister of Justice, acts on behalf of the state, and that the prosecutor's office is a public service. The famous legal scientist Keyman emphasizes that the prosecutor's office is a judicial body with an administrative structure that represents national sovereignty. ². According to him, it is impossible to include the prosecutor's office as part of the executive power, as well as it is illogical to include it as a part of the judicial power because it does not perform the duties of a judge, therefore, it is emphasized that the prosecutor's office is a separate body that protects justice, which has its own characteristics and exercises powers on behalf of the people.

According to another opinion, emphasis is placed on the special body of the prosecutor's office, which acts as an executive power, located at the intersection of the justice system and the judiciary ³.

In our opinion, from the point of view of its organizational structure, the prosecutor's office should be considered as a part of the judicial body with an administrative structure. The reason is that in the 1961 and 1982 Constitutions, if the prosecutor was included in the executive power, the provisions related to the legal status of prosecutors would be regulated in ⁴**the second section regulating the executive power**. In the part of the 1982 Constitution regulating the judicial sphere, the prosecutor's office is regulated in Article 139,

---

¹Soyaslan, D. (2010). Criminal Procedure Code, Ankara: Etkin Publications, p. 180.

Yurtcan, E. (2005) Code of Criminal Procedure, 11th ed., Istanbul: Vedat Kitamaghir, p. 132.

²Keyman, S. (1970). Prosecutor's Office in Criminal Procedure, Ankara: Ankara University Faculty of Law Publications, p. 74.

³Ozturk, B. Tezjan, D. Erdem, M. R. Sirma, Ö. Sincerely, Y. F./ Alan, E. Page 213.

⁴[Electronic source]: https://www.anayasa.gov.tr/media/7258/anayasa_eng.pdf. (application time: 08.10.23)

which regulates the judicial sphere¹. Although the Prosecutor's Office is under the control of the Ministry of Justice in terms of its administrative functions and is even linked to the Ministry of Justice in accordance with Article 140 of the Constitution, it is not considered a structure that is part of the full executive body.

As a proof of our opinion, if we take into account that judges are directly related to the Ministry of Justice in accordance with the same article of the Constitution, we should also include the courts in the Ministry of Justice ².

As a result, the fact that prosecutors are tied to the Ministry of Justice for their administrative duties may raise doubts about their independence.

Article 138 of the Turkish Constitution stipulates the principle of independent exercise of judicial power, including the prosecutor's office, on behalf of the Turkish nation. According to him, "Judges are independent in the performance of their duties, they issue judgments according to their personal convictions, which are consistent with the Constitution and the law.

No body, authority, agency or person may give orders or instructions to the courts or judges regarding the exercise of judicial power, send them instructions, make recommendations or suggestions.

No questions are asked, no debates are held, and no words are spoken regarding the exercise of judicial power on the matter under consideration in the Legislative Chamber.

Legislative, executive authorities and administrative bodies must execute court decisions, and these authorities and the administration must not change them in any way or delay their execution ³.

In addition, in Article 1 of the Code of Criminal Procedure (CPC), "The purpose of this Code is to establish the principles and procedures related to the investigation and trial stages of the criminal process by determining the rules for the protection of the rights and freedoms of individuals, and the uniform application of the Law." regulation in such a way as to ensure, as well as ensuring the independence, fairness and impartiality of the judiciary".

This article was considered one of the main norms aimed at ensuring the independence and impartiality of the judiciary, including prosecutors, in criminal proceedings.

One of the main norms ensuring the independence of the prosecutor's activity is specified in Article 3 of the Law "On Prosecutors and Judges", according to which, "The principles and procedure of appointment, promotion, transfer and other personnel issues of judges and prosecutors shall be regulated by the Law. will be placed" - it was noted.

In this article, we can see that the appointment of prosecutors and other issues are regulated by the Law, serving their independence. In addition, Article

---

¹Ozturk, B. Tezjan, D. Erdem, M. R. Sirma, Ö. Sincerely, Y. F./ Alan, E. Page 213.

²"Legal responsibility of the prosecutor" prof. Dr. Homage to Bilge Oztan, Ankara, pp. 713-759

³[Electronic resource]: <https://www.ilo.org/dyn/travail/docs/2435/Constitution%20of%20Turkey.pdf>. (application time: 21.10.23)

5 of this Law states that "Members of the Council (the Supreme Council of Judges and Prosecutors) shall not receive any instructions, assignments or requests from any body, person or body. The members of the Council shall act independently in the performance of their duties."

This provision emphasizes the independence of the Supreme Council of Judges and Prosecutors, which plays an important role in exercising control over the judicial system, including prosecutors. In addition, Article 10 of the Law states that "State prosecutors should perform their duties independently and impartially, should not receive any instructions, assignments or requests from any body, person or body, should not act contrary to the requirements of the principles of the rule of law."

The above-mentioned norms are directly considered as the normative and legal bases of the independence of Turkish prosecutor's offices.

Taking into account the existence of specific principles of implementation of the activities of the prosecution bodies of the Republic of Uzbekistan, their independence is somewhat different from the Turkish system, i.e. lower level prosecutors form a single centralized system headed by the Prosecutor General of the Republic of Uzbekistan in order of subordination to higher level prosecutors. This principle means the unity of goals and tasks facing prosecutors at all levels, the commonality of forms and methods of control over the implementation of laws, the means of influence of the prosecutor in cases of violations of the law, as well as the uniformity of taking measures to prevent violations of the law.

The unity and centralization of the prosecutor's office is expressed in the implementation of control over the clear and uniform execution of laws by all administrative bodies of the prosecutor's office, enterprises, institutions, organizations, public associations, officials and citizens. This principle ensures the establishment of uniform legislation in the territory of the Republic of Uzbekistan.

Prosecutor's offices exercise control and their powers independently of state power and local government agencies, officials, public associations, strictly following the laws, international and interstate agreements (agreements) in force in the territory of the Republic of Uzbekistan, and subjecting themselves only to the Prosecutor General of the Republic of Uzbekistan. The activity of the prosecutor's office is under the control of the President of the Republic of Uzbekistan and the Oliy Majlis. Other bodies of state power and management, public organizations, as well as officials are prohibited from interfering in the activities of the Prosecutor's Office in the field of monitoring the implementation of laws, investigating criminal cases, checking complaints, applications and messages, selecting and placing personnel. The independence of the prosecutor's office is ensured by the implementation of the organizational structure of the prosecutor's office, their subordination and accountability. Each prosecutor is independent in his activities and follows the laws and the orders, manuals and instructions issued

by the Prosecutor General of the Republic of Uzbekistan. During their term of office, prosecutors suspend membership in political parties and other public associations that pursue a political goal.

The prosecutor's office shall inform the President of the Republic of Uzbekistan, the Oliy Majlis, the highest authorities of the state power of the Republic of Karakalpakstan about the status and main directions of legality and crime, how the tasks of ensuring compliance with laws by management agencies, maintaining state and public order, and protecting the rights of citizens are being performed. , inform the government of Uzbekistan, local councils of people's deputies, governors. The principle of legality should be understood as not only the fact that prosecutor's offices control the observance of laws by other state agencies, enterprises, institutions and organizations, but also that all prosecutors and their subordinates strictly follow the requirements of the law in their activities.

The prosecutor's office works to the extent that it does not contradict the requirements of the law on protection of rights and freedoms of citizens, as well as on keeping state secrets and other secrets protected by law.

It is mandatory for all agencies, officials and citizens to fulfill the requirements of the prosecutor in the performance of his powers specified in the law. Obligation to fully comply with the prosecutor's requirements and the prosecutor's unhindered performance of his duties are guaranteed by law.

The prosecutor's office cooperates with the public in their activities to ensure legality and fight against crime. In order to ensure transparency in the activities of the prosecutor's office:

- they regularly inform the public about the state of legality and crime;
- hold meetings with mass media representatives;
- they provide information to the appeals of deputies and mass media in accordance with the law.

Representatives of the public and mass media may be invited to the meetings of the commissions and coordinating councils of prosecutor's offices.

Now let's talk about the form of organization of the prosecutor's office in accordance with the above-mentioned plan.

The Criminal Procedure Code (CPC) is the main legal document defining criminal investigation and court proceedings, and the organizational structure of the Prosecutor's Office is reflected in the following norms. In particular, according to Article 8 of the Code, it is stated that the Prosecution system is an integrated system with a hierarchical structure, which includes the Chief Prosecutor, prosecutors and assistant prosecutors. In addition, Article 9 details the duties and powers of the Prosecutors General, including their responsibility to supervise the prosecution work within their powers.

Article 10 of the Code defines the duties and powers of Prosecutors, including their role in initiating and conducting criminal proceedings, representing the state in court, and other relevant functions, while Article 11

specifies the duties and powers of Assistant Prosecutors, their role in supporting prosecutors in their work.

The Law "On Prosecutors and Judges" is another important legal document that regulates the organization and structure of prosecutor's offices in Turkey. The Supreme Council of Judges and Prosecutors is responsible for overseeing the appointment, promotion and disciplinary responsibility of judges and prosecutors, and their powers in this area are directly regulated by this Law. In particular, Articles 8 and 10/A of the Law specify the organizational structure of the Prosecutor's Office, including duties and powers of prosecutor assistants and prosecutors of different levels. According to him, conducting legal research on issues requested by the judge, preparing drafts of reasoned decisions and assisting prosecutors in the implementation of investigative work, etc. Article 9 defines the principles of appointing the Prosecutor General, prosecutors, and assistant prosecutors, emphasizing special qualifications.

It should be noted that according to Article 51 of the Law, judges and prosecutors may submit a written application to the Ministry of Justice with a request to withdraw from their profession.

A person who has submitted a request to resign from the profession will perform his duties until his request is accepted, however, if no response is received within one month from the date of the request, he may leave his position.

Those who leave the profession due to extraordinary reasons are not registered for one month, provided that they inform the Ministry of Justice.

Those who leave their duties without permission or without acceptable excuses, and this situation lasts for ten consecutive days, or who are absent from work for a total of thirty days in a year, are considered to have abandoned their profession.

Judges and prosecutors cannot be members of political parties, and those who are members are considered to have left their activities.

Daily and weekly working hours of judges and prosecutors ¹are regulated in accordance with the Law "On State Servants". At the same time, they are on duty outside of working hours and on holidays in cases arising from service requirements and duty characteristics.

Duty days, hours, rest rights for prosecutors are determined by chief prosecutors, heads of judicial commissions based on the orders approved by the Supreme Council of Judges and Prosecutors, according to their activity and state of affairs, as well as in accordance with the rules of procedure. In this case, the main provisions specified in the Special Laws shall be observed.

Article 62 of the Law states that when judges and prosecutors are found to have acted inconsistently with their duties and responsibilities, depending on the nature and severity of the situation, the Supreme Council of Judges and

---

¹ [Electronic resource]: <https://www.legislation.gov.tr/legislation/1.5.657.pdf>. (application time: 12.10.23)

Prosecutors may impose one of the following punishments. When such actions are committed, one of the following penalties may be imposed:

- a) warning,
- b) deduction from the service fee;
- c) reprimand,
- d) to suspend the granting of degrees or titles for a certain period of time,
- e) suspension of promotion or transfer from one position to another,
- f) Dismissal.

We can see one of the different aspects of the Turkish prosecutor's system from other legal systems from this article, that is, it is the decision of the chairpersons of the Justice Commission to the council on the issue of punishment for judges and prosecutors.

According to Article 63 of the Law, the concept of warning punishment and the grounds for its application are given.

In particular, Warning - This is a written notice about the need to be careful during service.

If any of the following actions or omissions are committed, a warning penalty will be applied:

- a) indifference to duty and disorder;
- b) abusive behavior towards colleagues, subordinates, people dealing with their duties or business owners;
- c) coming to work late and leaving work early without excuse;
- d) late regulation of work on issues clearly specified in the law and other legal documents and decisions and instructions, failure to respond to letters and applications, complaints in a timely manner, non-compliance with the provisions established by law in the selection of personnel and assignment of specialists,
- f) performing actions similar in nature and gravity to the above-mentioned actions.

According to Article 64, one day's salary is deducted from the service fee for absenteeism without permission or good reason (1 or 2 days).

Under Article 65, Reprimand: It is a written notice that a certain conduct is considered wrong.

Penalty of reprimand:

- a) to act in a way that undermines the sense of respect and trust required by the official title, both inside and outside the service.
- b) non-observance of the rules required by the profession in one's clothing;
- c) use of equipment and facilities belonging to the state for personal purposes;
- d) misbehaving with colleagues, subordinates, persons in the line of duty or business owners;

e) failure to report to the Ministry of Justice within fifteen days about the continuous income-generating activity of the spouse, minor or disabled children;

f) Failure to comply with the instructions issued by the Ministry of Justice in accordance with the Law, neglecting the inspection of agencies;

g) committing behaviors and actions that interfere with the performance of the task in cooperation and harmony;

h) not coming to work for three consecutive days without permission or excuse;

i) to carry out actions similar to those mentioned above in nature and gravity.

Suspension of promotion or transfer from the position is regulated by Articles 66, 67, 68.

Another important feature of the law is specified in Article 69, which states that if an employee commits one of the following actions, it is grounds for dismissal. In this case, the punishment of dismissal will be carried out with the condition of non-re-employment. Under the circumstances provided for in paragraph "e" of Article 68, regardless of class and level, twice transfer to another place or suspension of holding a position, regardless of level or category, twice to one level or three times, or six times, regardless of level or category. Except for crimes committed by negligence. In accordance with the Criminal Code No. 5237, even if the person has been deprived of liberty for a period of more than one month or has been pardoned, the fact that he has been convicted of one of the crimes listed in clause "h" of Article 8 of the Law requires exclusion from the profession.

However, Article 8(h) provides that no sentence has been imposed and that sentence has been deferred.

In the case of conversion to one of the measures provided for in Article 50 of the Law or a fine imposed by the court for more than one hundred and eighty days, the penalty of relocation shall be applied instead of exclusion from the profession.

Article 50 of the Turkish Criminal Code No. 5237, except for the first paragraph, regardless of whether the criminal sentences are suspended or converted into punishment or coercive measures, depending on the nature of the crime, one of the disciplinary punishments listed in Articles 64, 65, 66, 67 or 68 is given.

If the crime is considered to have violated the honor and dignity of the profession or undermined the general respect and confidence in the profession, the amount of the punishment and its delay or the fact that it has been converted into one of the punishments or measures provided for in Article 50 of the Criminal Code of the Republic of Turkey, if the Law does not provide for a lower level of disciplinary punishment if so, the penalty of disqualification shall apply regardless.

Today, one of the main powers granted to Turkish prosecutors in the field of international cooperation is the ability to initiate and control extradition proceedings. Extradition is a legal process by which a person accused or convicted of a crime in one country can be transferred to another country to be prosecuted or serve a sentence. State prosecutors are empowered to prepare and present extradition requests based on bilateral or multilateral treaties between nations.

Actions taken by the prosecutor must have the Laws and normative legal bases described below.

In particular, Turkish Penal Code No. 5237 deals with various criminal offenses and provides the legal basis for prosecuting crimes within Turkey. It also included provisions related to extradition and international cooperation in criminal matters.

In addition, prosecutors also have important powers related to Mutual Legal Assistance (MLA), which involves cooperation between countries in gathering evidence and information for criminal investigations and prosecutions.

The Law "On International Judicial Cooperation in Criminal Matters" (Law No. 5717) serves as the basis for such actions. This Law regulates relations regarding international judicial cooperation in criminal cases. It directly addresses the mechanisms of extradition, mutual legal assistance and cooperation with foreign state authorities, and it lists the powers of the prosecutor one by one.

In addition, the Code of Criminal Procedure defines the rules and procedures of criminal investigation and court proceedings in Turkey. It contains procedural rules related to cooperation with foreign law enforcement agencies, international subpoenas, and the review of foreign evidence.

Turkey's Extradition Law (No. 6132) defines the procedure and conditions for extradition. Prosecutors are involved in diplomatic and legal processes under this Act to gather evidence, prepare extradition requests, and secure the handover of accused persons.

Prosecutors often participate in investigations and inquiries together with law enforcement agencies and prosecutors of other countries. This collaborative approach enables the pooling of resources, expertise and intelligence to effectively combat complex and cross-border criminal activities.

In short, the powers of prosecutors in the field of international cooperation are important in overcoming the complexities of transnational crime. Participation in extradition, mutual legal assistance, and additional investigative efforts allows prosecutors to learn the complexities of cross-border legal systems, foster cooperation, and assist in the pursuit of justice internationally. As the world continues to grapple with emerging forms of crime that transcend national borders, the role and mandate of prosecutors in international cooperation remains critical to upholding the rule of law and justice worldwide.

Although both Uzbekistan and Turkey have achieved success in improving the organizational and legal framework of the prosecutor's office, there are significant differences in their approaches. When a number of comprehensive legal reforms are being implemented in Uzbekistan, special attention is being paid to the centralization and specialization of prosecutor's offices. In contrast, Turkey, with its robust legal system, has focused on improving existing structures, establishing specialized units, and strengthening procedural safeguards.

The improvement of the organizational and legal foundations of the prosecutor's office in Uzbekistan and Turkey is a sign of their efforts to modernize the justice system and adapt it to the needs of the times. As these countries continue to develop, efforts to improve the efficiency, transparency, and independence of prosecutorial agencies will serve to create a stronger and fairer legal framework, ultimately strengthening the rule of law in each country.

Based on the above and taking into account the main directions of the Prosecutor's activity and differences from other state bodies and organizations, it is proposed to supplement the Law of the Republic of Uzbekistan "On the Prosecutor's Office" No. 257-II (as amended) with a new chapter (labor discipline of the Prosecutor's Office). In addition, this chapter should be filled with the following articles: the concept of labor discipline of prosecutorial activity, the rules of internal labor procedure, the procedure for applying the rules on discipline and labor procedure, incentives for work, types of punishment and their application, the basis of accountability, the concept of service inspection, the procedures for its appointment and conduct, the rights and obligations of the employee who is being audited, the terms of the audit, the grounds and procedures for dismissing the employee during the audit, the essence of disciplinary and other types of punishments, etc. are proposed.

In addition, in order to improve the quality of our normative legal framework, it is proposed to enrich it with the laws "International judicial cooperation in criminal cases" and "On extradition".

After all, the adoption of these laws will increase the effectiveness of the prosecutor's work in eliminating the factors and regulatory gaps that are causing special problems today.

ИСПОЛНЕНИЕ ПРИГОВОРА ПО УГОЛОВНЫМ ДЕЛАМ ИНОСТРАННЫХ СУДОВ В РЕСПУБЛИКЕ УЗБЕКИСТАН

Абдуманнабова Муяссар Абдурашид кизи

Студентка 3 курса факультета международного права и сравнительного правоведения ТДЮУ

Аннотация: В данной научной работе раскрываются общие механизмы исполнения приговора суда по уголовным делам на территории Республики Узбекистан. В статье анализируются научные работы ученых-процессуалистов в

сфере уголовно-процессуального права, а также проанализированы международные договора и национальное законодательство Республики Узбекистан. В научной работе проанализированы основные механизмы исполнения приговоров иностранных судей по уголовным делам, принцип взаимности и практика зарубежных государств.

Ключевые слова: приговор суда, исполнение, юридические механизмы, преступление, международное сотрудничество, принцип взаимности, уголовный процесс.

Annotatsiya: Mazkur ilmiy ishda O'zbekiston Respublikasi hududida jinoyat ishlari bo'yicha sud hukmlarini ijro etishning umumiy mexanizmlari ochib berilgan. Maqolada jinoyat-protsessual olimlarning jinoyat-protsessual huquqi sohasidagi ilmiy ishlari tahlil qilingan, shuningdek, xalqaro shartnomalar va O'zbekiston Respublikasining milliy qonunchiligi tahlil qilingan. Ilmiy ishda xorijlik sudlarning jinoyat ishlari bo'yicha hukmlarini ijro etishning asosiy mexanizmlari, o'zarolik tamoyili va xorijiy davlatlar amaliyoti tahlil etilgan.

Kalit so'zlar: sud hukmi, ijrosi, huquqiy mexanizmlari, jinoyatchilik, xalqaro hamkorlik, o'zarolik prinsipi, jinoyat jarayoni.

Abstract: This scientific work reveals the general mechanisms for the execution of court sentences in criminal cases on the territory of the Republic of Uzbekistan. The article analyzes the scientific works of procedural scientists in the field of criminal procedure law, and also analyzes international treaties and national legislation of the Republic of Uzbekistan. The scientific work analyzes the main mechanisms for the execution of sentences of foreign judges in criminal cases, the principle of reciprocity and the practice of foreign countries.

Key words: court verdict, execution, legal mechanisms, crime, international cooperation, principle of reciprocity, criminal process.

ВВЕДЕНИЕ. Актуальной проблемой в сфере борьбы с преступностью является уголовное наказание преступлений международного характера. Согласно юрисдикции Международного Уголовного Суда, Суд компетентен¹, рассматривать только наиболее тяжкие международные преступления. Однако в их число не входят преступления терроризма, торговля людьми или торговля оружием. Для борьбы против преступлений международного характера, государства в ходе взаимного сотрудничества, разработали ряд механизмов для привлечения к ответственности виновных лиц. В двусторонних и многосторонних соглашениях между государствами, урегулированы взаимодействия компетентных органов с иностранными органами, выдачи лица и исполнения приговора иностранных судов.

В рамках международного сотрудничества в сфере борьбы с различными видами преступности, государства берут на себя различные виды прав и обязанностей для противодействия преступности. Для компетентного органа каждого государства, необходимо установить ответственность за преступления, несмотря на гражданство обвиняемого. Так был сформирован институт экстрадиции и исполнения приговора иностранных уголовных судов. На данный момент, наиболее раскрытым институтом в науке уголовного процесса считается институт

---

¹ Римский Статут Международного Уголовного Суда (1 июля 2002 года), Статья 5

экстрадиции, однако существует также механизм исполнения решения иностранных судов.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ. При работе над данной статьёй автор изучил материалы темы по логико-методологической процедуре от общего к частному. Методом дедукции были исследованы современные взгляды ученых и общедоступные цифровые источники о международном сотрудничестве в сфере противодействия преступности.

АНАЛИЗ. С распадом Советского Союза, образованные независимые государства были едины в экономических, политических и социальных интересах. Однако общность также криминалистических структур побудило разработать механизм сотрудничества судов и иных компетентных органов государств-участниц¹.

На территории Республики Узбекистан решений судов иностранных государств (в пределах государств СНГ) может быть осуществлено в принудительном порядке процедур признания и обращения на исполнения, предусмотренных международными договорами. В части V Кишинёвской Конвенции урегулирован механизм исполнения приговора². В статье 109 настоящей Конвенции урегулирована юрисдикция судебного приговора. Признание и исполнение приговора осуществляется на основании законодательства, на территории, которой будут признаваться, и исполняться приговоры иностранного государства³.

Для более эффективной реализации прав и обязанностей исходящих из Конвенции, от 17 ноября 2020 Постановлением Президента Республики Узбекистан “О мерах по реализации положений конвенции о правовой помощи и правовых отношениях по гражданским, семейным и уголовным делам от 22 января 1993 года и конвенции о правовой помощи и правовых отношениях по гражданским, семейным и уголовным делам от 7 октября 2002 года” было установлено, что Бюро принудительного исполнения является компетентным органом в части направления и рассмотрения ходатайств о признании и исполнении приговоров (решений) судов по уголовным делам в части возмещения ущерба⁴.

Необходимо отметить, что в национальном законодательстве, в частности Уголовно-процессуальном кодексе отсутствует механизм

---

¹ Уголовно-процессуальное право Российской Федерации: Учебник. / Отв. ред. П. А. Лупинская. М.: Юрист, 2003. С. 704

² Конвенцией о правовой помощи и правовых отношениях по гражданским, семейным и уголовным делам (07 октября 2002 г., г. Кишинев)

³ Там же, Статья 109, пункт 2

⁴ Постановлением Президента Республики Узбекистан “О мерах по реализации положений конвенции о правовой помощи и правовых отношениях по гражданским, семейным и уголовным делам от 22 января 1993 года и конвенции о правовой помощи и правовых отношениях по гражданским, семейным и уголовным делам от 7 октября 2002 года» <https://lex.uz/docs/13896?ONDATE=11.04.2008%2000>

осуществления признания и приведения в исполнение приговоров судов иностранных государств на территории Республики Узбекистан. При этом положения международных договоров касательно данного вопроса носят декларативный характер. Однако, в статье 76¹ Минской Конвенции указывается, что компетентные органы юстиции могут признавать и учитывать приговоры, вынесенные судами (трибуналами) бывшего Союза ССР и входивших в его состав союзных республик¹.

В главе 65 Уголовно-Процессуальном Кодексе Республики Узбекистан урегулированы некоторые вопросы исполнения приговора. Касательно исполнения приговора в отношении лиц находящиеся на территории Республики Узбекистан, рассматривается Генеральной прокуратурой Республики Узбекистан в соответствии с международными договорами Республики Узбекистан или на основе принципа взаимности². Существует два самостоятельных основания для признания и приведения в исполнение иностранного судебного решения на территории Республики Узбекистан³:

1) наличие международного договора между страной, принявшей судебный акт, и страной, где такой акт требуется исполнить;

2) принцип взаимности.

По принципу взаимности, то есть при отсутствии международного договора можно признавать и приводить в исполнение иностранные судебные решения на основе обоюдного взаимного принятия соответствующих обязательств. При этом в ходе исполнения принятых на себя обязательств стороны руководствуются только национальным процессуальным законодательством⁴. Принцип взаимности может быть применен, в частности, при отсутствии международного договора Республики Узбекистан о правовой помощи с каким-либо иностранным государством. В случае необходимости в этом компетентный орган Республики Узбекистан вносит запрос компетентному органу иностранного государства об оказании правовой помощи, в котором письменно подтверждает взятие на себя обязательства по производству необходимых процессуальных действий по поручению компетентного органа иностранного государства⁵. Согласно части 2 статьи 601 УПК, принцип взаимности подтверждается письменным заверением через

---

¹ Протокол к Конвенции О Правовой Помощи И Правовых Отношениях По Гражданским, Семейным И Уголовным Делах От 22 Января 1993 Года (Москва, 28 марта 1997 года)

² Уголовно-Процессуальный Кодекс Республики Узбекистан (От 22.09.1994) Статья 601

³ Квон А. Вопросы совершенствования механизмов признания и исполнения судебных решений иностранных государств на территории Республики Узбекистан <https://inscience.uz/index.php/socinov/index>

⁴ Квон А. Вопросы совершенствования механизмов признания и исполнения судебных решений иностранных государств на территории Республики Узбекистан <https://inscience.uz/index.php/socinov/index>

⁵ Постановление Пленума Верховного Суда Республики Узбекистан О Некоторых Вопросах Международного Сотрудничества В Сфере Гражданского И Уголовного Судопроизводства [<https://lex.uz/uz/docs/2028706>]

компетентного органа иностранного государства, направившего запрос Республике Узбекистан¹.

Особенностями направления запроса о выдаче лица, находящегося на территории иностранного государства, на основе принципа взаимности предусмотрены в частях первой и второй статьи 599 УПК. Направление такого запроса возможно лишь в случаях выдачи лица: для привлечения к уголовной ответственности или для исполнения приговора. Если лицо осуждено к наказанию в виде лишения свободы на срок не менее шести месяцев или к более тяжкому наказанию. Если на стадии исполнения приговора компетентным органом иностранного государства дано согласие на выдачу лица лишь в части его осуждения за отдельные эпизоды преступления или по отдельным статьям Уголовного кодекса, судебные постановления подлежат исполнению после внесения в них соответствующей судебной инстанцией изменений, вытекающих из требований статьи 600 УПК².

В статье 5 ЗРУ “Об исполнении судебных актов и актов иных органов” приводится перечень решений подлежащих к исполнению, в пункте 9 указывается, что решения иностранных судов также подлежат к исполнению предусмотренных законодательством или международным договором Республики Узбекистан³. В статье 6 ЗРУ “Об исполнении судебных актов и актов иных органов”, указывает, что в течении 3 лет может быть предъявлен к принудительному исполнению с момента вступления решения в законную силу⁴.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ. В уголовном процессе исполнения приговора иностранных судов с научной точки зрения не раскрыт для дальнейшего изучения. Необходимо раскрыть процедуру и обновить законодательную базу с практическими применениями международных договоров касательно исполнения приговора по уголовным делам иностранных судов. Исходя из практики зарубежных стран, необходимо учитывать, что в зарубежных Уголовно-Процессуальных Кодексах расписаны юридические механизмы исполнения приговора иностранных судов. Такая тенденция прослеживается в Российской Федерации и Республике Казахстан. В Уголовно-Процессуальном Кодексе Республики Узбекистан, также необходимо расписать механизм исполнения и разрешения споров касательно исполнения приговора иностранных судов по уголовным делам.

---

¹ Уголовно-Процессуальный Кодекс Республики Узбекистан (От 22.09.1994) Статья 601

² Постановление Пленума Верховного суда Республики Узбекистан, от 25.05.2012 г. № 6

³ Закон Республики Узбекистан «Об исполнении судебных актов и актов иных органов», от 29.08.2001 г. № 258-II, Статья 5

⁴ Закон Республики Узбекистан, от 29.08.2001 г. № 258-II, Статья 6

O'ZBEKISTONDA JAMOATCHILIK NAZORATINING SHAKLLANISHI VA RIVOJLANISH TENDENSIYASI

Jahonov Shohruh Shuhrat o'g'li

Toshkent davlat yuridik universiteti

mustaqil izlanuvchisi

Annotatsiya. Maqolada mamlakatimizda jamoatchilik nazoratining vujudga kelish va shakllanishi tadqiq qilingan va shu bilan birga muallif tomonidan jamoatchilik nazoratining shakllanishi bosqichlarga bo'lib o'rganilgan.

Kalit so'zlar: jamoatchilik nazorati, nazorat, rivojlanish bosqichi, demokratiya, demokratik jamiyat.

Аннотация. В статье рассматривается возникновение и становление общественного контроля в нашей стране, одновременно автор изучает становление общественного контроля поэтапно.

Ключевые слова: общественный контроль, контроль, этап развития, демократия, демократическое общество.

Abstract. The article examines the emergence and formation of public control in our country, and at the same time, the author studies the formation of public control in stages.

Key words: public control, control, stage of development, democracy, democratic society.

Jamoatchilik nazoratining mamlakatimizda shakllanishi uzoq o'tmishga borib taqaladi. Mintaqamizda shakllangan davlatchilik tarixiga bag'ishlangan asarlarda turli xonliklar, amirliklar, podshohliklarda amirlar, podshohlar, davlat odamlarining faoliyatini baholab boruvchi jamoatchilik vakillaridan iborat bo'lgan guruhlar faoliyat olib borgani haqida faktlar uchrab turadi. Jumladan, Farobiyning "Fozil jamiyat" Navoiyning "Adolatli jamiyat" kabi konsepsiyalarida o'z aksini topganini ko'rish mumkin.

O'z navbatida, O'zbekistonda jamoatchilik jazoratining shakllanishini o'rganish jarayonida uni shartli ravishda ikkiga bo'lib o'rgansak bo'ladi deb o'ylaymiz, ya'ni mustaqillikdan oldingi jamoatchilik nazorati va mustaqillikdan keyingi jamoatchilik nazorati. Mustaqillikdan oldingi jamoatchilik nazoratini ham bir nechta boshqichlarga bo'lib o'rganishimiz mumkin. Mustaqillikdan oldingi birinchi davr sobiq Sovet davrining 1917-1918-yillarda fevral inqilobining tugashidan keyingi davrda davlat boshqaruviga oid me'yoriy-huquqiy bazaning paydo bo'la boshlaganida ko'rishimiz mumkin.

Ikkinchi davr 1960 – 1990-yillarni o'z ichiga olib, uning xususiyatli jihati shundaki, davlat boshqaruvi islohotlari va "SSSRda xalq nazorati to'g'risida"gi Qonunning qabul qilinishidir.

XX asrning 20-30-yillari inqilobdan keyingi o'zgarishlar ko'plab jamoat birlashmalarini, ilgari fuqarolarning siyosiy va ijtimoiy sohalarida faol bo'lganlarni tugatishga olib keldi. Keyinchalik ma'lum bo'ldiki, nafaqat nodavlat sektorning mustaqilligi yo'qoldi, balki turli soha uyushmalari (ijodiy uyushmalar, tashabbus guruhleri va boshqalar) o'rtasidagi farq tenglashtirildi.

1936-yilda tasdiqlangan SSSR Konstitutsiyasi ham o'sha paytda ko'plab mamlakatlar tomonidan eng demokratik prinsiplarga mos, deb tan olindi. Konstitutsiyaning tegishli bo'limida fuqarolarning huquqlari va majburiyatlari to'g'risidagi ma'lumotlar joylashtirilgan. Ular orasida:

so'z erkinligi,

matbuot erkinligi,

yig'ilishlar va mitinglar o'tkazish erkinligi,

ko'cha yurishlari va namoyishchilar erkinligi¹ni ko'rishimiz mumkin.

Shu o'rinda aytib o'tish joizki, bu huquqlar Konstitutsiya darajasida mustahkamlanganligi bilan tarixdan bizga yaxshi ma'lumki, bunga ko'pam rioya qilaverilmagan. Ya'ni Konstitutsiyadagi huquqlar ham xalq nazorati ham faqatgina qog'ozda qolib ketavergan. Bunga misol qilib ko'plab qatag'on qurbonlarini keltirishimiz mumkin.

Keyinchalik 1960 – 1990-yillar oralig'ida “SSSRda xalq nazorati to'g'risida”gi Qonun qabul qilindi. Bu qonunning kirish qismida, shunday deyilgan: “Sovet davlatida butun xalqning xohish-irodasi va manfaatlarini ifoda etgan holda, boshqarish huquqi xalqning o'ziga tegishli bo'lib, o'z mamlakatining yagona egasi hisoblanadi. Iqtisodiy hayot va ijtimoiy-madaniy qurilish, ishlab chiqarish va taqsimlash sohalariga, davlat apparati faoliyatiga, xalq boshqaruvi Sovet sotsialistik umummilliy davlatining vazifalari va funksiyalarini amalga oshirishda muhim rol o'ynaydi. Milliy nazorat organlari o'z faoliyatlarida Sovet xalqining tashabbusi va sotsialistik ongiga tayanadi².

Bu qonunda xalq nazoratining asosiy kuchi ishchilar, kolxozchilar, xalq nazorati guruhlar, postlari va qo'mitalarining ishlarida qatnashadigan, Kommunistik partiya va Sovet davlati qarorlarining bajarilishiga erishadigan ishchilar bo'lishi maqsad qilingan. Sovet jamiyatining siyosiy tizimini yanada rivojlantirish sotsialistik demokratiya shakllaridan biri bo'lgan xalq boshqaruvini kuchaytirishni, davlat va jamiyat ishlarini boshqarishda ommani jalb qilishning samarali vositasini o'z ichiga olgan.

1989-yilga kelib jamoatchilik nazorati borasida ham bir qancha ijobiy o'zgarishlar ro'y bera boshladi. Bular davlat tarixida birinchi muqobillik asosidagi saylov o'tkazish; ko'p sonli partiyalar va norasmiy birlashmalarning paydo bo'lishi va boshqalar.

O'zbekiston Respublikasi mustaqil bo'lganidan keyin davlat va jamiyat hayotida islohotlar izchillik bilan amalga oshirish maqsadida ularning tizimli va bosqichma-bosqich tashkiliy-huquqiy asoslari ham yaratila boshlandi. Bunday yondashuv davlat faoliyatini bosqichma-bosqich demokratlashtirish bilan birga nodavlat notijorat, jamoat tashkilotlarini rivojlantirishga xizmat qildi. Bundan ko'zlangan asosiy maqsad mustaqillikning dastlabki yillaridanoq aytilgan fuqarolik jamiyatini barpo etish edi. Shu sababli odamlarning davlat va jamiyat boshqaruvidagi ishtirokini kengaytirish, fuqarolarning ijtimoiy-siyosiy

---

¹ Конституция СССР – М, 1936, - С.125.

² Закон СССР «О народном контроле». 30.11.1979. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.consultant.ru/cons/cgi/online.cgi?req=doc&base=ESU&n=74>

faolligini oshirish masalalari nodavlat notijorat, fuqarolik jamiyatining boshqa institutlari sektorining oldiga qator vazifalarni qo'ydi. Shu tufayli ham bu davrda jamoatchilik nazoratini amalga oshirishning tashkiliy-huquqiy mexanizmlarini mustahkamlashga qaratilgan huquqiy islohatlar amalga oshirila boshlandi.

O'zbekistonda jamoatchilik nazoratining shakllanishi va rivojlanish jarayonini tahlil qilib, jamoatchilik nazorati mamlakatning davlatchilik va huquqiy rivojlanishi bilan yonma-yon ravishda shakllanib kelayotganini ko'rishimiz mumkin. Shu jihatdan bizningcha, O'zbekistonda jamoatchilik nazoratining vujudga kelishi va rivojlanishini **to'rt bosqichga** bo'lib o'rganish maqsadga muvofiq.

Birinchi bosqich 1991 – 2000-yillarni o'z ichiga oladi va bu vaqt oralig'ida davlatchiligimizning kuchli asoslari shakllandi. Bu davrda davlat suverintetini mustahkamlash hamda davlatning hududiy yaxlitligini ta'minlashga alohida e'tibor berildi. Bu davrda davlat bosh islohotchi sifatida belgilandi hamda davlatning nazorat funksiyalari kuchaydi. Shu sababli bu davr O'zbekiston Respublikasida milliy davlatchilikni shakllantirish bosqichi hisoblanadi.

Bu o'rinda, birinchi navbatda, 1992-yil 8-dekabrda qabul qilingan Konstitutsiyamizda davlatning jamiyat oldidagi mas'ulligi, uning ta'minlab borilishi huquqiy jihatdan belgilab berilgan edi. Xususan, O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining 2-moddasiga muvofiq: "davlat organlari va mansabdor shaxslar jamiyat va fuqarolar oldida mas'uldirlar"¹ deb belgilangan. Ta'kidlash joizki, aynan davlatning jamoatchilik, ya'ni xalq oldida mas'ulligi belgilanganligi jamoatchilik nazoratining huquqiy asoslarining shakllanishida katta turtki bo'ldi.

Ikkinchi bosqich 2001 – 2016-yillarni o'ziga qamraydi. Bu davr "Kuchli davlatdan – kuchli fuqarolik jamiyatiga" o'tish tamoyiliga tayanadi.

Bu davr shunisi bilan xarakterliki, bu bosqichda davlat boshqaruvi organlari isloh qilinib, takomillashtirildi, davlatning nazorat funksiyalari qisqartirilib, ikki palatali parlament tashkil etildi, jamoatchilik nazoratining huquqiy asoslari yaratildi va jamoatchilik nazoratini amalga oshirishini tartibga soluvchi normativ-huquqiy asos kuchaytirildi. Bu davrda jamoatchilik nazorati fuqarolik jamiyatining bir bo'lagi sifatida namoyon bo'ldi.

Davlatimiz 2000-yildan keyin " Kuchli davlatdan – kuchli fuqarolik jamiyatiga o'tish" prinsipi asosida rivojlana boshladi. Bu davrga kelib, O'zbekiston Respublikasining "Referendum yakunlari va davlat hokimiyatini tashkil etishning asosiy prinsiplari to'g'risida"gi, "Davlat boshqaruvini yangilash va yanada demokratlashtirish hamda mamlakatni modernizatsiya qilishda siyosiy partiyalarning rolini kuchaytirish to'g'risida"gi konstitutsiyaviy qonunlari, "Axborot erkinligi prinsiplari va kafolatlari to'g'risida"gi, "Fuqarolarning murojaatlari to'g'risida"gi (yangi tahrirda), "Jamoat fondlari to'g'risida"gi, "Axborotlashtirish to'g'risida"gi, "Fuqarolar

---

¹ O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. Toshkent "O'zbekiston" yangi nashr- 2019-yil.

yig'ini raisi (oqsoqoli) va uning maslahatchilarini saylash to'g'risida"gi, "Nodavlat notijorat tashkilotlari faoliyatining kafolatlari to'g'risida"gi, "Ommaviy axborot vositalari to'g'risida"gi qonunning yangi tahriri va boshqa bir qancha qonunlarni qabul qilish orqali jamoatchilik nazoratining huquqiy asoslari yaratildi.

Uchinchi bosqich 2017 – 2021-yillarni o'z ichiga qamrab, Prezidentimiz ta'kidlaganidek, "Xalq davlat organlariga emas, davlat organlari xalqqa xizmat qilishi kerak" degan tamoyilga tayanadi. Mazkur tamoyil asosida mamlakatimizni rivojlantirishning beshta ustuvor yo'nalishi bo'yicha Harakatlar strategiyasi ishlab chiqildi. "Jamoatchilik nazorati to'g'risida"gi Qonun qabul qilindi va bu qonun bilan jamoatchilik nazoratining aniq chegaralari, jamoatchilik nazoratini olib boruvchi subyektlar aniq belgilab qo'yildi. Bu davrning o'ziga xos jihati shundaki, bu davrda jamoatchilik nazoratini takomillashtirishga qaratilgan bir qancha qonun va qonunosti hujjatlar qabul qilindi.

To'rtinchi bosqich 2022-yildan boshlanib bugungi kungacha davom etayotgan bo'lib, bu davrda islohatlarning izchilligini ta'minlash maqsadida "Harakatlar strategiyasidan – Taraqqiyot strategiyasi sari" tamoyil asosida "Davlat – inson uchun" prinsipi bosh mezon qilib olindi. Bundan tashqari, Taraqqiyot strategiyasida jamoatchilik nazoratini kuchaytirish maqsadida raqamli texnologiyalarni keng joriy qilish belgilab olindi. Ya'ni bu davrda jamoatchilik nazoratining sifat ko'rsatkichi yaxshilana boshladi.

Xulosa sifatida aytishimiz mumkinki, yuqorida davlat organlari faoliyati ustidan jamoatchilik nazorati o'rnatilish bo'yicha qonun hujjatlarini ko'rib chiqdik. Ammo yuqorida ta'kidlaganimizdek, mazkur qonun hujjatlarida bartaraf etilishi kerak bo'lgan kamchiliklar nihoyatda ko'p, bundan tashqari, qonunlar normativ-huquqiy hujjatlar qabul qilingan bo'lsa-da, ularning hammasi ham amaliyotga tatbiq etilmagan. Keltirilgan kamchilik va muammolarni qayta ko'rib chiqish hamda huquqiy va ijtimoiy nuqtayi nazardan baholash zarur. Shuningdek, faol jamoatchilik nazoratini faqatgina huquq normalarini mustahkamlash orqali ta'minlab borilishi mumkin. Shu sababli jamoatchilik nazorati subyektlarining ham huquqiy ong va madaniyatini ko'tarish chora-tadbirlari ko'rilishi lozim.

ЭКОЛОГИЧЕСКИЕ ПРАВОНАРУШЕНИЯ В МИРОВОЙ ПРАКТИКЕ И СРАВНИТЕЛЬНЫЙ АНАЛИЗ ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВА

Иргашова Дилноза Бахтиер кизи

Студентка 3-курса, факультета

частного права ТДЮУ

Аннотация: как известно, каждое экологическое преступление является глобальной проблемой во всем мире, они могут иметь катастрофические последствия для каждого из нас.

В данной статье рассмотрены конкретные виды экологических преступлений, ответственность за данные деяния и проведен сравнительно-правовой анализ зарубежных законодательств за экологические правонарушения.

Тем самым, подняты вопросы касательно внедрения зарубежных методов по урегулированию экологических преступлений в Республике Узбекистан.

Ключевые слова: экологические правонарушения, уголовное законодательство, природные ресурсы, юридическая ответственность, природоохранные требования, элементы экологических правонарушений, классификация деликтов.

Ю.С.Шемшученко подчеркивал, что экологическое правонарушение – это противоправное, виновное, социально опасное, а для уголовных преступлений – общественно опасное деяние (действие или бездействие), посягающее на установленный экологический порядок, и за совершение которого законом установлена юридическая ответственность.¹

Профессор С. А. Боголюбов под экологическим правонарушением отмечал действие или бездействие юридического или физического лица, противоречащее требованиям экологического права, то есть выраженным в законодательстве и подзаконных нормативных правовых актах требованиям рационального природопользования и охраны окружающей среды.²

Иными словами, под экологическими правонарушениями понимается противоправное виновное деяние, которое несет или причиняет угрозу окружающей среде или субъектам экологического права, которое влечет за собой юридическую ответственность. В книге «Юридическая ответственность за экологические правонарушения» по редакции Бобылева, отмечают элементы экологических правонарушений, которыми являются экологичность, противоправность, виновность, общественная опасность, социальная значимость, юридическая ответственность.

В законодательстве Республики Узбекистан установлен определенный перечень нарушений, которые признаются в качестве экологических правонарушений. Согласно, 47 статье Закона «Об охране природы», к экологическим преступлениям относятся:

- нарушение стандартов, норм, правил и иных нормативно-технических требований;
- самовольное использование природных ресурсов, невыполнение требований государственной экологической экспертизы;
- отказ от внесения установленной платы за пользование природными ресурсами, а также компенсационных выплат за загрязнение окружающей среды;

---

¹ Шемшученко Ю. С. Правовые проблемы экологии. Киев: Наукова думка. 1989. С. 152

² Дмитриев А.Е. Экологическое право. Особенная часть. Учебное пособие. Екатеринбург 2018. Стр. - 31

- невыполнение планов строительства природоохранных объектов, других мероприятий по охране природы;
- непринятие мер по восстановлению окружающей природной среды, ликвидации последствий вредного на нее воздействия;
- нарушении правового режима объектов охраны природы;
- нарушении природоохранных требований при хранении, транспортировке, использовании, обезвреживании и захоронении отходов;
- воспрепятствование посещению объектов должностными лицами, осуществляющими государственный контроль.

Стоит отметить, что выделение экологических правонарушений и обременение их юридической ответственностью стимулирует соблюдение экологических норм законодательства. Тем самым виновные будут обязаны компенсировать вред, который был причинен окружающей среде, тогда как остальные субъекты будут предупреждены о неизбежности ответственности за нарушения экологического законодательства.

Кроме того, в теории выделяют конкретные виды юридической ответственности за экологические преступления. Так по мнению, Тагирова Т.В. выделяются следующие виды юридической ответственности:¹

- имущественная (гражданско-правовая), вследствие нарушения установленных норм экологического законодательства, обязанность по возмещению данного вреда.
- дисциплинарная ответственность за нарушение, неисполнение или ненадлежащее исполнение работниками своих обязанностей, связанных с планами или мероприятиями по охране окружающей среды.
- административная ответственность наступает за преступления с административным составом, то есть за конкретные правонарушения, установленные в законодательстве.
- уголовная ответственность представляет собой особую форму защиты общества от экологических преступлений, имеющих наивысший степень опасности. Данный вид ответственности отличается тяжестью и суровостью наказания чем предыдущие.

В мировой практике не раз наблюдались экологические правонарушения причинивший серьезный ущерб мировому сообществу. Ниже приведем некоторые из них.²

24 марта 1989 года, у берегов Аляски, супертанкер Exxon Valdez потерпел аварию, в результате чего в воды вылилось 11 млн галлонов нефти. Воды были покрыты нефтью на протяжении приблизительно 200

---

¹ Таниров Т.В. Виды юридической ответственности в сфере экологического использования. Научная статья. Трибуна молодого ученого. Стр. – 153.

² Риа новости. Самые крупные штрафы за экологические преступления в мире. Справка. Интернет ресурс: <https://ria.ru/20100604/239692981.html>. Дата обращения: 08.05.2023.

миль. В результате данной аварии погибли 300 тюленей, 2800 морских выдр, 250 лысых орлов, примерно 22 кита и 250 тыс. перелетных птиц. Прокуратура штата Аляска возбудила уголовное дело против капитана судна. Суд квалифицировал действия капитана, не обеспечившего экологической безопасности. После почти 9-летнего рассмотрения судебными инстанциями капитану были назначены в качестве уголовного наказания 1000 часов исправительно-трудовых работ и взыскание штрафа в сумме 50 тысяч долларов в возмещение причиненного ущерба. Тогда как компании в качестве меры уголовной ответственности был взыскан штраф – 25 млн долларов, и, кроме того, в возмещение причиненных убытков они уплатили 100 млн долларов. Эти суммы пошли в доход государства – в федеральный бюджет.

В октябре 2007 г. компания British Petroleum согласилась выплатить 373 млн долларов за прекращение расследований манипуляций на пропановом рынке США, взрыва на перерабатывающем заводе в Техасе и протечку газопровода на Аляске.

В июне 2008 г. компанию Boeing Co. обязали заплатить штраф за загрязнение окружающей среды в размере 500 млн долларов.

По решению суда американские компании Dow Chemical Co. и ныне не существующая Rockwell International Corp были оштрафованы за загрязнение окружающей среды на общую сумму 926 млн долларов.

Примеров такого типа можно привести много, хоть и установление ответственности полностью не искоренит данные правонарушения, однако они в какой-то мере будут сокращать их.

Следует отметить, что в каждой стране действует своя система регулирования правонарушений, и каждая отличается уникальностью своего законодательства, так как законотворчество исходит из своей истории, становления государства и своеобразием географического происхождения.

Так в УК ФРГ установлена строгая ответственность за совершение правонарушений в сфере окружающей среды. В данном законодательстве установлена концепция разграничения экологических правонарушений по умыслу. За умышленное экологическое посягательство грозит до 5 лет лишения свободы, однако если наступают тяжкие последствия данного деяния (повлекшее смерть человека) то назначается лишение свободы до десяти лет. Тогда как за неосторожные санкции устанавливается в пределах не превышающий до 3 лет. Кроме того, данным кодексом устанавливается два типа экологических преступлений, как посягательство на отдельные компоненты окружающей среды (загрязнение водоема, загрязнение почв) и общие преступления против окружающей среды (тяжкая угроза посредством

высвобождения ядов, неразрешенное обращение с радиоактивными веществами).¹

Классификация экологических преступлений в Англии сложилось несколько иначе. Регулирование описываемых деяний регулируется определенными актами, к примеру, Закон о чистом воздухе 1993, Закон о предупреждении загрязнения окружающей среды и борьбе с ним 1999, Закон об охоте от 2004 и другие.²

В книге Козочкина И. Д. «Уголовное право зарубежных стран», предлагается определенная классификация деликтов по уголовному законодательству Англии:

- преступления в сфере загрязнения окружающей среды (загрязнение воздуха, воды и земли);
- преступления против рукотворной окружающей среды;
- преступления против животных;
- другие.

Ответственность за деликты зависят от их категории, так деликты относящиеся к малозначительным санкционируются от штрафа до 6 месяцев тюремного заключения, тогда как значительные деликты определяются несколько выше.

Данная необычная на первый взгляд классификация деликтов и отсутствие систематизированности обусловлено англо-саксонской правовой системой.

В УК КНР первоначально экологические преступления отдельно не были выделены, те или иные деяние касающиеся охраны экологической сферы были установлены в 6 главе УК, а именно «Преступления против общественного порядка и порядка управления» и специальных законах. В 2015 году в данную главу был включен параграф «Преступления против охраны окружающей среды» в связи с ухудшением состояния окружающей среды.

Классификация преступлений в сфере окружающей среды в УК КНР образованы в следующем порядке:³

- загрязнение окружающей среды;
- нанесение ущерба природным ресурсам;
- уклонение от карантинного надзора животных;
- другие.

Согласно данным Верховного суда Китая, в течении 2014-2016 годов было рассмотрено 37 216 уголовных дел в сфере окружающей среды, и в

---

¹ Артаманова М.А. О некоторых вопросах уголовной ответственности за экологические преступления по законодательству зарубежных стран. Проблемы сравнительного правоведения. Вестник 2013. № 2 (14). Стр.- 176

² Артаманова М.А. О некоторых вопросах уголовной ответственности за экологические преступления по законодательству зарубежных стран. Проблемы сравнительного правоведения. Вестник 2013. № 2 (14). Стр.- 180

³ Ян Чуньси, Сян Цзэсюань, Лю Жуншэн. Экологические преступления: теория и практика. Пекин. 1999. С.-169-241.

период 2017-2018 гг. было рассмотрено 266 373 уголовных дел в данной сфере. Данный скачок рассмотрения уголовных дел связано с тем, что государство начало уделять особое внимание охране окружающей среде, также были приняты инструкции применения 6 параграфа «Преступления против охраны окружающей среды». Следует отметить, что в 2017 в Китае было учреждено 296 судов по экологическим вопросам, 617 коллегияльных и 43 выездные сессии судов по данным категориям дел.¹

Кроме того, в Китае установлена двойная система наказания за экологические преступления, согласно которому в экологическое преступление связано с организацией, вместе с привлечением конкретного виновного, на организацию налагается штраф.

Проведение сравнительно-правового анализа законодательств поможет нам выявлять эффективные методы борьбы с экологическими правонарушениями и разработать международные стандарты.

Нам следует уделять особое внимание к разработке экологических факультетов в образовательной системе Республики Узбекистан. Кроме того, создание дисциплинарных курсов подготовки судебных экспертов в области экологии поможет подготовить будущих специалистов как по борьбе с экологическими правонарушениями так с подготовкой кадров по повышению экологического правосознания у населения. Особое место занимает информирование и образование населения о вреде экологических преступлений и их негативных последствий. Кроме того, нам следует усилить меры по проведению регулярных проверок предприятий на соответствие экологическим нормам, финансировать и разрабатывать новые технологии по сокращению выбросов и отходов вредных веществ. Наконец, необходимо усилить сотрудничество с другими странами, международными и общественными организациями, государственными органами и частными предприятиями для разработки стандартов и решения экологических проблем. Вместе прилагая усилия, мы сможем достичь определенных результатов по охране окружающей среды и сохранить его для будущего поколения.

В заключении следует отметить, что государствам следует уделять особое внимание касательно вопроса охраны окружающей среды. В некоторых государствах ведется активная борьба против экологических преступлений, налагаются жесткие санкции, в то время как в некоторых странах проблемы экологических правонарушений не освещается и остается в заднем плане. Каждая проблема в любом государстве в сфере экологии имеет существенное значение и влияние всему миру. Предотвращая любое негативное воздействие на природу каждый из нас, делает вклад для сохранения окружающей среды и здоровье людей.

---

¹ Синь Ма. Уголовная ответственность за экологические правонарушения как инструмент предупреждения экологического вреда в Китае. 2019. С.- 191

ВСЕОБЩАЯ ДЕКЛАРАЦИЯ ПРАВ ЧЕЛОВЕКА: ОПЫТ ИМПЛЕМЕНТАЦИИ В КАЗАХСТАНЕ

Айым Шаяхметова

самостоятельный соискатель

Национального центра Республики

Узбекистан по правам человека

В современном мире, когда проблема защиты прав человека вышла за пределы каждого отдельного государства, возникла необходимость в создании универсальных международно-правовых стандартов, которые также являются основными правами человека. Эти основные права отражены в ряде важнейших международно-правовых актов, установивших общечеловеческие стандарты прав и интересов личности, определивших ту планку, ниже которой государство не может опускаться. Это означает, что права и свободы человека перестали быть объектом только внутренней компетенции, а стали делом всего международного сообщества.¹

Сегодня объем прав свобод личности определяется не только конкретными особенностями того или иного общества, но и развитием общечеловеческих ценностей и культуры, уровнем и степенью интегрированности в международное сообщество.

Принятие Билля о правах человека, включающего Всеобщую декларацию прав человека (1948 г.), Международный пакт о гражданских и политических правах (1976 г.), Международный пакт об экономических, социальных и культурных правах (1976 г.), Факультативный протокол №1 и Факультативный протокол №2 к Международному пакту о гражданских и политических правах, внесло коренные изменения в понятие правосубъектности индивида.

В статье 12 Конституции Республики Казахстан 1995 года закреплена естественная концепция прав человека, где прямо указано, что права человека даются от рождения, являются абсолютными и неотчуждаемыми и определяют содержание и применение законов.²

Казахстан проводит широкомасштабные демократические реформы и защищает права человека в полном соответствии со своими международными обязательствами. В соответствии с международными обязательствами в Казахстане созданы необходимые законодательные условия для демократического развития, защиты прав человека и укрепления верховенства закона.

---

¹ См.: Всеобщая декларация прав человека и национальные институты по правам человека: международная, зарубежная и национальная практика / Отв. ред. академик А. Х. Саидов. – Ташкент: Национальный центр Республики Узбекистан по правам человека. 2018. – С. 71-72.

² Конституция Республики Казахстан//https://www.akorda.kz/ru/official_documents/constitution

Внесенные изменения и дополнения в Конституцию Казахстана закрепили положения об однократном семилетнем сроке для Президента, реализованы меры по передачи части полномочий парламенту, сокращена «президентская квота» в Сенате.

Существенно расширились полномочия Мажилиса (нижней палаты) парламента. Согласно новой избирательной модели выборы прошли по партийным спискам и одномандатным округам. По итогам выборов в марте 2023 года в Парламент прошли шесть партий, три из которых впервые получили депутатские мандаты, при этом одна из парламентских партий является оппозиционной.

Выборы 2022-2023 годов позволили обеспечить политическую конкуренцию в Казахстане путем реализации новой системы регулирования выборов, соответствующей требованиям ОБСЕ. Введена квота для женщин, молодежи и лиц с особыми потребностями в избирательных партийных списках и при распределении парламентских мандатов. Впервые в истории Казахстана были проведены выборы акимов районного и городского уровней, что привело к обновлению порядка 60% руководства на уровне сельских округов.

Кроме того, Национальный совет общественного доверия был преобразован в Национальный курултай с целью стимулирования участия общественности в управлении и процессах принятия решений, определяющих идеологические и культурные параметры будущего развития Казахстана.

Реформы укрепили систему защиты прав человека. Приняты законодательные поправки, направленные на усиление независимости судов. Расширены категории дел для суда присяжных.

Казахстан укрепил роль национальных механизмов по защите прав человека. В стране полноценно функционирует институт Омбудсмана по правам человека. Указанный институт получил конституционный статус. Казахстан также назначил Омбудсменов по правам человека и ребенка, Омбудсмана для людей с особыми потребностями.

Воссоздан Конституционный Суд как важнейший механизм защиты прав и свобод, куда напрямую могут обращаться граждане Казахстана. Конституционный Суд является высшим органом конституционного контроля, обеспечивающим верховенство Конституции. Решения Конституционного Суда имеют окончательную силу, даже Президент не может подвергнуть ревизии его решения, в том числе касающиеся конституционных прав граждан. Любые изменения и дополнения в Конституцию могут выноситься на республиканский референдум или на рассмотрение Парламента только при наличии соответствующего заключения Конституционного Суда. Из одиннадцати судей Конституционного Суда шестеро, то есть большинство, назначаются

палатами Парламента. А Председатель, хоть и назначается Президентом, но только с согласия Сената.

Принят закон, регламентирующий порядок подачи и рассмотрения петиций, который позволяет гражданам путем подачи онлайн-запросов выражать свое мнение. Такая практика обеспечивает открытый и прозрачный мониторинг деятельности Правительства.

В Казахстане с учетом обязательств в рамках Целей устойчивого развития ООН, конвенций МОТ принят Социальный кодекс. Документ направлен на всестороннюю поддержку уязвимых категорий граждан. Утверждена специальная выплата для лиц, занятых в опасных условиях труда.

В канун Международного дня прав человека в 2023 году принят Указ Президента «О Планах действий в области прав человека и верховенства закона», который предусматривает меры по реализации международных обязательств Казахстана¹.

Казахстан отменил смертную казнь и передал от Министерства внутренних дел гражданские функции Министерству здравоохранения по обеспечению защиты прав осужденных на охрану здоровья. Казахстан ратифицировал Факультативные протоколы ООН о правах детей и инвалидов.

Ужесточена уголовная ответственность за пытки, усилен Национальный превентивный механизм борьбы против пыток, введено законодательное определение пыток и жестокого обращения. Значительно усилена административная и уголовная ответственность за домашнее насилие. Возможность повторного примирения сторон в таких случаях законодательно исключена.

Принят закон, регулирующий отчисления детям из Национального фонда. Принят новый закон о митингах, где вместо разрешительного введен уведомительный порядок, по итогам которого число мирных митингов в Казахстане кратно увеличилось. Закон о СМИ был реформирован с целью создания более безопасного цифрового пространства.

Хотелось бы указать, что среди множества механизмов защиты конституционных прав граждан, Казахстан перенял и международный опыт функционирования административной юстиции. Принятый Административно-процедурно процессуальный кодекс (АППК) объединил в себе нормы по регулированию административных процедур и нормы по регулированию административного судопроизводства.² Его главной целью, с одной стороны, - явилось обеспечение гарантий, которые позволяют гражданам активно принимать участие в процессе

---

¹ <https://akorda.kz/ru/kazakhstan-realizuet-konkretnye-mery-po-zashchite-prav-cheloveka-120270>

² Кодекс Республики Казахстан от 29 июня 2020 года № 350-VI. // <https://adilet.zan.kz/rus/docs/K2000000350>

принятия управленческих решений, с другой стороны, - установить эффективные механизмы защиты прав граждан при рассмотрении публично-правовых споров в вышестоящем государственном органе и административном суде.

ОСОБЕННОСТИ БЛОКЧЕЙНА В СФЕРЕ ЦИФРОВЫХ ИНТЕЛЛЕКТУАЛЬНЫХ ПРАВ

Тиллабоев Шохрухбек Мирзатиллаевич

Преподаватель кафедры «Международное
право и права человека» ТГЮУ

Аннотация: Данная статья резюмирует влияние технологии блокчейн на цифровые права интеллектуальной собственности. Блокчейн, как инновационный механизм, предоставляет прозрачные, децентрализованные и безопасные средства управления данными об интеллектуальной собственности. "Умные контракты" и механизм "доверенной временной метки" обеспечивают более эффективную защиту авторских прав и предотвращение плагиата

Ключевые слова: блокчейн, интеллектуальное право, авторские права, смарт-контракты.

С самого появления Интернета ни одна другая технологическая инновация не вызвала столь оживленных дебатов, как блокчейн. В средствах массовой информации блокчейн часто представляется как «волшебная палочка», способная привнести новый импульс и ускорение в глобальную экономику. Несмотря на множество опубликованных материалов, посвященных перспективам применения блокчейна, воздействие этой технологии на развитие различных отраслей экономики остается недостаточно исследованным.

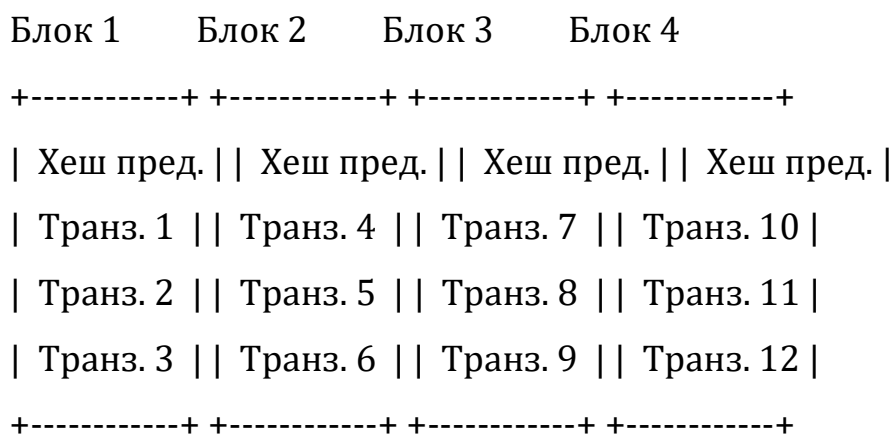
Иными словами, можем сказать, что Блокчейн — это технология, которая организует базу данных, состоящую из цепочки блоков, в каждом из которых есть информация о предыдущих. Хранится она одновременно на всех компьютерах участников системы. Основными задачами данной технологии являются хранение информации и передачи данных и транзакций.

Воздействие технологии блокчейн на цифровые интеллектуальные права может быть существенным, предоставляя прозрачность, непрерывность и безопасность в цифровых транзакциях. Использование блокчейна для создания устойчивых цифровых реестров способствует ясности в вопросах владения и передачи прав на контент, что в свою очередь снижает риски несанкционированного использования и пиратства, обеспечивая более эффективную защиту интеллектуальной собственности.

Сегодня для защиты прав интеллектуальной собственности все чаще прибегают к цифровым технологиям. В последнее время наибольшую

популярность приобретают предложения о применении в данной сфере технологии блокчейн и связанных с ней технологий распределенного реестра.¹

Более того, Блокчейн представляет собой цепочку блоков, и каждый блок содержит информацию о транзакциях или других данных. Визуально это можно представить следующим образом:

В коллективном иске в деле Фрил против Dapper Labs, Inc., 657 F. Supp. 3d 422, где истцы утверждали, что ответчики нарушили федеральные законы о ценных бумагах, предлагая публике определенные невзаимозаменяемые токены (NFT), известные как Moments, без подачи заявления на регистрацию в SEC, отклонение иска из-за отсутствия обоснованного утверждения не было оправданным. В частности, истцы достаточно утверждали, что предложение NFT от ответчиков было предложением инвестиционного контракта и, следовательно, ценной бумагой, которую необходимо было зарегистрировать в SEC, потому что истцы утверждали, что ответчики имели частный контроль над блокчейном Flow, который определял использование и стоимость Moments, что ответчики рекламировали Moments как средство для покупателей достижения значительных прибылей, и что без усилий ответчиков по поддержанию блокчейна Flow и Marketplace Moments были бы безценными.²

В контексте интеллектуальных прав важно рассмотреть тему авторских прав и перейти к следующему преимуществу использования технологии блокчейн. Авторские права, согласно действующему законодательству, представляют собой интеллектуальные права на произведения науки, литературы и искусства, владельцу которых

---

¹ Маркичева И.А. К вопросу о применении технологии блокчейн и смарт-контрактов в сфере защиты авторских прав // Проблемы экономики и юридической практики. 2019. №5. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/k-voprosu-o-primenении-tehnologii-blokcheyn-i-smart-kontraktov-v-sfere-zaschityi-avtorskih-prav> (дата обращения: 08.01.2024).

² Friel v. Dapper Labs, Inc., 657 F. Supp. 3d 422, 2023 U.S. Dist. LEXIS 29176 (United States District Court for the Southern District of New York February 22, 2023, Filed).

принадлежит ряд прав, закрепленных в Гражданском кодексе РУз и ЗРУ «Об Авторских правах и смежных правах».

Новые проекты, связанные с блокчейн, действуют вне юридической области из-за отсутствия законодательной базы для применения технологии блокчейн в Узбекистане. Проблема заключается в том, что из-за отсутствия законодательных норм, регулирующих эту технологию, не все государственные или судебные органы могут признать информацию, например, подтверждающую авторство, полученную из децентрализованного реестра, в качестве доказательства.

Например, по словам гендиректора Egrachain, в Вопросы студенческой науки Выпуск №11 (51), ноябрь 2020 136 открытом блокчейне компании хранятся уже несколько патентов.¹ В связи с тем, что учет патентных прав может осуществляться на базе распределенного реестра и этим могут заниматься различные компании, внедряющие и использующие в процессе своей деятельности технологию блокчейн, некоторые специалисты высказывают мнение, что целесообразно будет пересмотреть роль Роспатента, как органа, занимающегося учетом патентных прав

Стоит отметить, что Технология блокчейн позволяет улучшить общедоступность информации об авторских правах с использованием механизма “доверенной временной метки” (Trusted Timestamping). Этот процесс обеспечивает безопасное отслеживание моментов создания и изменения файла, позволяя точно определить дату и время события с высокой точностью, до секунды.

Более того, Блокчейн обеспечивает децентрализованный и прозрачный реестр, который позволяет точно отслеживать происхождение цифровых активов. Это способствует борьбе с пиратством и подделкой, обеспечивая более эффективную защиту цифровых прав. Это дает возможность предоставлять различные наборы прав на основе лицензии, которая может включать в себя полномочия на изменение объектов или ограниченный доступ к сети Интернет.

Лицензия на основе блокчейна позволяет правообладателям контролировать последующее распределение и получать согласованную сумму компенсационных выплат, что создает необходимые предпосылки для создания вторичного рынка и приводит к легализации дополнительных доходов для правообладателей и первичных покупателей.

По мнению Доктора юридических наук И.Рустамбекова, блокчейн может не только создавать экономические и юридические проблемы из-за сложности кода и неполноты контрактов, однако также может стимулировать и облегчать новые институциональные возможности

---

¹ Блокчейн и патентное право. ИКС-МЕДИА [Электронный источник] <http://www.iksmedia.ru/news/5458228-Blokchejn-i-patentnoe-pravo.html>

разрешения споров. Например, существует потенциал для создания новых частных децентрализованных механизмов разрешения споров.¹

Исходя из вышеперечисленного можем сказать, что В заключение, эффект блокчейна на цифровые права интеллектуальной собственности представляет собой значительный шаг вперёд в обеспечении прозрачности, надёжности и безопасности в управлении данными об интеллектуальной собственности. Технология блокчейн, внедрённая в этой области, позволяет создать децентрализованный и неподдельный реестр, что способствует более эффективной защите прав авторов и правообладателей. Однако, несмотря на явные преимущества, внедрение блокчейна в область цифровых прав требует соответствующего правового регулирования. Нормативные акты должны учитывать особенности технологии и создавать прозрачные правила игры для всех участников. Только так можно обеспечить устойчивость и долгосрочное развитие благоприятной среды для инноваций в области интеллектуальной собственности при использовании блокчейна.

ЎЗБЕКИСТОНДА ТЕМИР ЙЎЛ ТРАНСПОРТИНИНГ ЎРНИ, АҲАМИЯТИ ВА РИВОЖЛАНИШИ

Акбаров Илхомжон Абдужаббарович

Ўзбекистон Республикаси Ҳуқуқни муҳофаза

қилиш академияси магистратура тингловчиси

Мамлакатнинг иқтисодий ривожланишининг асосий факторларидан бири транспорт инфраструктурасининг ўсиши ва тараққий қилиши ҳисобланади. Темир йўл транспорти бу инфраструктуранинг биридир. Бу борада мамлакат раҳбарияти Ўзбекистонда транспорт ривожланишининг замонавий ва келажаги порлоқ ривожланишига янада кўпроқ диққатни қаратмоқда.

Темир йўл транспорти ҳам мамлакатимизда ўз тарихига ва анъаналарига эга транспорт соҳаси сифатида тараққий этиб келмоқда. Юртимиз ҳудудининг катта қисми (78,7 %) ни текисликлар ташкил этганлигидан, темир йўл қуриш ва ундан фойдаланиш мактаби шаклланигандан, темир йўл транспортининг иқлимга боғлиқ бўлмаган ҳолда ҳаракатланишидан келиб чиқадиган бўлсак бу соҳанинг аҳамияти янада намоён бўлади.¹

Юртимизда темир йўл транспортининг ўрни, тарихи, ривожланиши ва истиқболи ҳақида маълумот берувчи манбаларнинг етарли эмаслиги, борлари ҳам тармоқ доирасида тор йўналишдагина маълумотлар бериш

¹ Rustambekov I., Musurmanov I. Blockchain technologies in international dispute resolution // Universum: экономика и юриспруденция. 2022. №5 (92). URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/blockchain-technologies-in-international-dispute-resolution> (дата обращения: 08.01.2024).

билан чекланиб қолганлиги шу соҳани янада чуқурроқ ва таҳлилий-мажмуавий равишда ўрганиш заруратини кун тартибига қўяди.

Ўз навбатида бу давлат дастурининг мақсад ва моҳияти ҳамда унинг ижросининг ўсиши мисолида яққол намоён бўлмоқда.

Дастурнинг ҳар бир бандида транспорт комплексини ривожитўғрисида аниқ йўналишлар белгилаб берилган. Прокурор назоратининг роли мамлакат иқтисодини ривожлантиришнинг асосий омилларидан бири бўлган темир йўл транспортида юк ҳамда йўловчилар ташиш кўлами ва ролини ошириш билан боғлиқдир. Темир йўлларининг ўртача зичлиги мамлакат ҳудудининг 1000 кв. км га 13,5 км. га тенг. Ўзбекистонда темир йўлларнинг умумий узунлиги 4,2 минг км бўлиши билан, шундан тахминан 1592,3 километри (35%) электрлаштирилган. Республикада жами 2347 км га яқин темир йўлларни электрлаштириш режалаштирилган.

Ўзбекистон темир йўл тармоғининг барқарор ривожланиши ва ишлаши биринчи навбатда “ЎТЙ” АЖнинг фаолияти билан боғлиқ.

Бугунги кунда жамият 13 трлн. сўмдан ортиқ ҳажмдаги активларига эга.¹

Таъкидлаш жоизки, 2001 йилдан эътиборан Ўзбекистон темир йўл тармоғи бир қатор ўзгаришларни бошидан кечирди. Бу ўзгаришлардан асосий кўзланган мақсад рақобатдош муҳитга бутун фаолият турини етказиш ва юк ҳамда йўловчи ташишда рақобатдош бозорни ташкил қилиш эди ва бу ўзгаришлар ўз навбатида янги хўжалик субъектлари пайдо бўлишига олиб келди.

Ўзбекистон темир йўл тармоқи ислохотлари чоғида қуйидаги натижаларга эришилди:

1) хўжалик фаолиятининг асосий бўлмаган турлари ва мактаблар ҳамда касалхоналар каби ижтимоий-хўжалик активлари ажратилган ва маҳаллий ҳокимият органларига ўтказилган;

2) таъмирлаш корхоналари рақобатдош секторга ажратилди;

3) йўловчи ва юк ташишнинг ташкилий ва молиявий ажратилиши амалга оширилди. Йўловчи ташишни давлат субсидиялаши бошланди. Бу билан мамлакат транспортининг ривожланиши тўхтамади.

Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг темир йўл траспорти ходимларига табригида таъкидланганидек, “бу даврда 2 минг 400 километрдан кўпроқ янги темир йўллар қурилиб, фойдаланишга топширилди, 3 минг километрдан зиёд йўллар электрлаштирилди, 1 минг 100 километрдан ортиғи эса реабилитация қилинди.

Ҳеч шубҳасиз, темир йўл тармоқларининг кенгайиб бораётгани барча ҳудудларимизни ўзаро мутаносиб ривожлантириш, бой минерал хомашё ресурсларини комплекс ўзлаштиришда янги-янги имкониятлар очмоқда.

Буни “�збекистон темир йўллари” акциядорлик жамияти ташкил этилганидан буён юк ва йўловчи ташиш ҳажми 2 баробардан зиёд кўпайгани, 1,6 миллиард тонна юк ташилиб, 380 миллион нафар йўловчи манзилга етказилгани ҳам яққол тасдиқлайди.¹

Эҳтиёт қисмлар ва йирик қўйма деталлар ишлаб чиқариш ўзлаштирилмоқда. Янги темир йўл участкалари, ҳаракатланувчи состав учун зарур эҳтиёт қисмларини йиғиш заводларининг ишга туширилиши темир йўл транспортида хавфсизлик ҳолатига ижобий таъсир кўрсатади. Саноат соҳасидаги ислоҳотлар муносабати билан темир йўл бошқаруви тузилмаси ҳамда таркибий қисмлари тубдан ўзгарди, ҳаракат хавфсизлигини бошқариш соҳасида юқори кўрсаткичларга эришишга эҳтиёж туғилди. Шу билан бирга, темир йўл транспортида бахтсиз ҳодисалар кўрсаткичлари даражаси юқорилигича қолмоқда.

Шундай қилиб, ҳозирда Ўзбекистон темир йўл транспортида кўчма транспорт воситаларининг техник ва маънавий жиҳатдан эскирган моделларидан, эскирган йўл конструкцияларидан ҳамда эскирган таъмирлаш технологияларидан фойдаланилмоқда. Ривожланишга тўсқинлик қилувчи бошқа омиллар қаторида қуйидагиларни алоҳида қайд этиш жоиз бўлади:

мутахассислар малакасининг етарли эмаслиги, рақобатбардош бўлмаган хизматлар, ҳаракатланувчи таркибнинг етишмаслиги, моддий активлар тармоғи бойликларининг юқори даражадаги яроқсизлиги (60% ва ундан юқори), юкларнинг ташиш вақтидаги хавфсизликнинг тўлиқ таъминланмаганлиги, ҳаракатланувчи составнинг сохта эҳтиёт қисмлари билан таъмирланганлиги, йўл тармоғининг электр билан тўлиқ таъминланмаганлигидир.

Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2023 йил 10 октябрдаги “Ўзбекистон Республикаси темир йўл транспорти соҳасини тубдан ислоҳ қилиш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПҚ-329-сонли Қарори билан соҳани босқичма-босқич ислоҳ қилишнинг устувор вазифалари белгиланди.¹

Унга кўра, қуйидагилар:

темир йўлда ташиш хизматлари бозорида рақобатни шакллантириш ва жозибадор инвестиция муҳитини яратиш орқали ташиш жараёнларига хусусий инвестицияларни жалб қилиш;

темир йўл соҳасини трансформация қилиш ва рақамлаштириш ишларини жадаллаштириш, хизматлар кўрсатиш жараёнининг узлуксизлиги, сифатлилиги, хавфсизлиги, барқарорлиги ва ишончлилигини таъминлаш; темир йўл корхоналарининг молиявий ҳолатини мустаҳкамлаш, йўловчи ва юк ташишда таннарх ва харажатларни камайтириш, операцион самарадорликни таъминлаш борасида ҳисобдорлик ва рағбатлантирувчи муҳитни яратиш;

тадбиркорлик субъектлари учун темир йўл орқали юк ташиш хизматини кўрсатувчи вагон операторларини эркин танлаш ҳуқуқини таъминлаш;

темир йўл хизматларини кўрсатишда иқтисодий ва молиявий салоҳияти юқори бўлган йўналиш ва соҳаларга мустақил ривожланиш, шу жумладан маҳаллий ва халқаро молия бозорларига чиқиш ҳамда давлат кўмагисиз кредит ресурсларини жалб қилиш учун имконият яратиш;

темир йўл соҳасидаги давлат улуши мавжуд компанияларда корпоратив бошқарув тизимини тубдан яхшилаш, соҳага малакали хорижий менежерлар ва мутахассисларни жалб қилиш устувор вазифалар сифатида белгиланди.

“Ўзбекистон темир йўллари” АЖ ва унинг таркибидаги корхоналар негизида 2024 йил 1 январга қадар:

йўл хўжалиги, электр таъминоти, сигналлаштириш ва алоқа, локомотив хўжалиги, ягона диспетчерлик маркази ва юк станциялари иш фаолиятини таъминлаш ҳамда мазкур инфратузилма объектларини ривожлантириш бўйича “Темирйўлинфратузилма” АЖ;

юк ташиш хизматларини амалга ошириш, юк вагон ва контейнер хўжалигини сақлаш ва ривожлантириш, мультимодал “эшикдан эшиккача” ташувларни йўлга қўйиш, логистика марказлари ва терминалларини ташкил этиш бўйича “Темирйўлкарго” АЖ;

юқори тезликда ҳаракатланувчи электропоездларда йўловчиларни ташиш хизматини кўрсатиш ҳамда юқори тезликда ҳаракатланувчи электропоездлар хўжалигини сақлаш ва ривожлантириш бўйича “Темирйўлэкспресс” АЖ; “Ўзтемирйўлйўловчи” АЖ таркибида вокзаллар фаолиятини таъминлаш бўйича “Темир йўл вокзаллари” МЧЖ ва шаҳар атрофида йўловчилар ташиш бўйича “Шаҳар атрофида йўловчи ташиш” МЧЖ;

болалар оромгоҳлари, соғлиқни сақлаш, маданий-маърифий ва спорт объектларини сақлаш, аҳолига кўрсатиладиган хизматлардан тушадиган тушумларни ошириш ҳамда уларни босқичма-босқич ўзини ўзи молиялаштиришга ўтказиш юзасидан тизимли ишларни амалга ошириш бўйича “Темир йўл ижтимоий хизматлар” муассасаси ташкил этилади.

Ташкил этилаётган акциядорлик жамиятлари ва муассасанинг таъсисчиси этиб холдинг сифатида “Ўзбекистон темир йўллари” АЖ белгиланади.

Мазкур Қарор билан 2023-2026 йилларда темир йўл транспорти соҳасини ислоҳ қилиш бўйича “Йўл харитаси” тасдиқланди.

Бизнинг назаримизда, келажакда, яъни 2025 йилга келиб транспорт соҳасида юз бериши кутилаётган натижалар сифатида транзит юклар оқимини ошириш, Ўзбекистоннинг Жаҳон Банкнинг “Логистика самарадорлиги” (LPI) кўрсаткичлари рейтингида юқори ўринга кўтариш,

Ўзбекистонда транспорт саноатини ўрта ҳамда узоқ муддатга мўлжалланган ривожлантириш дастурини қабул қилиш, шу муносабат билан 2030 йилгача Ўзбекистон Республикаси транспорт саноати ва алоҳида транспорт турлари ривожини бўйича Стратегия лойиҳасини ишлаб чиқиш ва тасдиқлаш таклиф этилади.

Ҳозирги вақтда Ўзбекистон темир йўл транспорти соҳасини ислоҳ қилиш, соғлом рақобат муҳитини яратиш, соҳага хусусий секторни кенг жалб қилиш, бизнес жараёнларини рақамлаштириш, бошқарувнинг замонавий усуллари жорий этиш ҳамда республиканинг транзит салоҳиятидан самарали фойдаланишга жуда катта зарурат сезилмоқда. Бу эса, биринчидан, “Ўзбекистон темир йўллари” АЖ етарлича моддий маблағ талаб қиладиган, шу жумладан, магистрал темир йўл тармоқлари (МТЙТ) учун ҳам муҳим ўзгаришларни талаб қиладиган ижтимоий мажбуриятлар, молиявий ресурслар таъминоти ижроси билан шуғулланиши талаб қилинмоқда. Шунини таъкидлаш керакки, давлат томонидан тасдиқланган МТЙТ хизмат кўрсатиш тарифлари кўп ҳолларда зарар келтиради. Алоҳида юк ташувчиларнинг таъкидлашича, давлат МТЙТ фаолиятини молиялашни автомобил йўллари билан таққослаган ҳолда амалга ошириши керак. Экспертларнинг фикрича, МТЙТни молиялаштириш ва модернизацияси учун йилига давлат бюджетидан 200 ва ундан ортиқ млрд. сўм сарф қилинишини талаб қилади.

Иккинчидан, давлат органи томонидан хусусий юк ташувчи ҳуқуқларининг норматив-ҳуқуқий ҳужжатларининг кенг талқинидаги ҳуқуқлари қабул қилиниб, улар иқтисодга ва миллий юк ташишга зиён келтириши кўзда тутилган (хусусий юк ташувчилар томонидан амалга оширилаётган йўналишларнинг кўпайиши, экспорт йўналишидаги юк ташишларнинг мумкинлиги, МИИР РК га юк ташувчилар ҳақида ёзма мурожаат) Давлат томонидан миллий компания муаммоларини ечишни пайсалга солиниши йирик юк ташувчи компаниялар эгаларининг ишончли транспорт-логистик хизмат кўрсатиш таклифлари билан чиқишларига олиб келди.

Юқоридагилардан келиб чиқиб, таклиф қилинади:

- 1) Баҳолаш сиёсатини янада такомиллаштиришни давом эттириш;
- 2) Юк ташиш бозори парчаланиши сабабларини таҳлил қилиш, давлат мақомининг транспорт ва логистика соҳасидаги аҳамиятини таъкидлаш;
- 3) Темир йўл транспортида хавфсизлик чораларини ривожланишини кўзда тутувчи, локомотивларни тортувчи хусусий юк ташувчиларга таъсир кўрсатиш дастурий ҳужжатини ишлаб чиқиш ва қабул қилиш.

Темир йўл рельслари устига буюмлар улоқтириш ва уларнинг устида нарсалар қолдириш поездлар ҳаракатининг бузилишига, рельслардан чиқиб кетишига олиб келиб, бу ҳолатлар, биринчи навбатда, инсонлар

ҳаракати ва саломатлиги хавфсизлиги нуқтаи назаридан кўриб чиқилади. Бирок, айбдор ҳисобланган жисмоний ёки юридик шахсга нисбатан қўлланилган жазо ҳақиқий келтирилган зарарга нисбатан номутаносиб равишда паст ҳисобланади. Аслида, келтирилган зарар ўн миллионлаб сўмни ташкил этади ва бутун инфраструктурани қайта таъмирлашни талаб этади. Айбдор томон эса фақатгина маъмурий ҳуқуқбузарликни содир этганликда айбланади, холос. Ўзбекистон Республикаси транзит юк ташиш потенциали, юкларни экспорт, импорт қилиш ҳамда мамлакат ичида ташиш хавф остида қолади. Шуларни эътиборга олган ҳолда, биз темир йўл саноатига етказилган зарар учун жавобгарликни кучайтириш керак деб ҳисоблаймиз. Чунки, бу саноат стратегик муҳим соҳалардан бири ҳисобланади.

Ўзбекистон Республикаси Кодексига, ЎЗР “Темир йўл транспорти ҳақида”ги Қонунга ва бошқа норматив-ҳуқуқий ҳужжатларга темир йўл инфраструктурасига етказилган зарарлар учун маъмурий жавобгарликни кучайтириш борасида ўзгартиришлар киритиш таклиф қилинади.

Таъкидлаш жоизки, меъёрий-ҳуқуқий ҳужжатлар лойиҳаларини муҳокама қилиш порталида Ўзбекистоннинг “Темир йўл транспорти тўғрисида” янги таҳрирдаги қонуни лойиҳаси муҳокамага қўйилди.

“Темир йўл транспорти тўғрисида” янги таҳрирдаги қонун лойиҳаси Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2023 йил 10 октябрдаги “Ўзбекистон Республикаси темир йўл транспорти соҳасини тубдан ислоҳ қилиш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПҚ-329-сон қарорига мувофиқ тайёрланган. Мазкур Қарорнинг 26-бандида “Темир йўл транспорти тўғрисида”ги Қонун лойиҳасини янги таҳрирда ишлаб чиқиш ва Қонун лойиҳасини Вазирлар Маҳкамасига киритиш 2024 йил январида белгиланган.¹

Қонун лойиҳасининг асосий ғояси темир йўл тармоғини ривожлантириш учун тегишли ҳуқуқий муҳит яратиш, темир йўл транспортини давлат томонидан тартибга солиш ва бошқариш тузилмасини такомиллаштириш, давлат ва фуқароларнинг темир йўл транспортида йўловчи ва юкларни хавфсиз ташишга бўлган эҳтиёжларини қаноатлантиришдан иборат.

Шунингдек, Транспорт прокуратураси ҳамда “Ўзбекистон темир йўли” ўртасида таълим ҳамда илмий йўналишларда мутахассислар тайёрлаш, уларни қайта ўқитиш ва малакасини ошириш, темир йўл транспортида бахтсиз ҳодисаларнинг олдини олиш борасида ҳамкорлик қилиш юзасидан меморандум тузилиши ҳам фойдадан ҳоли бўлмайди.

LEGAL BASIS OF THE MECHANISM FOR COMBATING CORRUPTION IN THE CONTROL AND IMPLEMENTATION OF CONSTRUCTION (thesis)

Abduraxmatova Kamola Murodjon qizi

*Base doctoral student of the Law Enforcement
Academy of the Republic of Uzbekistan*

In recent years, the systemic reforms and measures taken to combat and prevent corruption in our country have gained international recognition and are causing our country's positions in the international rankings to rise. In particular, Transparency International's Corruption Perceptions Index for 2022 ranked Uzbekistan 126th out of 180 countries, up 14 points. And in the region, after Kazakhstan, it was recognized in the second place. And at the end of 2023, our country managed to get 121st place.

However, the fact that the step still occupied by our state is not high means that the measures taken to eliminate corruption are not effective and require further improvement, which means that the vile has not yet been completely eliminated.

Effectively combating corruption in any area, including construction Control and implementation, helps to reduce the crime rate in the country and ensure human rights.

Obviously, corruption is a serious problem for the financial security of any state. And the elimination of corruption is the key to the successful economic development of the country and ensuring the rule of law.

Therefore, the elimination of corruption is an important strategic task for our society.

In this regard, the President of the Republic of Uzbekistan Shavkat Mirziyoyev, during his address to the House of Commons and the people of Uzbekistan on December 20, 2022, touched on the issue of corruption and said that "our people are waiting for us to eliminate corruption."

In recent years, a regulatory legal framework has been created in our country to prevent and combat corruption.

The period of formation of the Anti-Corruption System in the control and implementation of construction can be divided into three stages:

At the first stage, the general legal framework for combating corruption was created.

In particular, in the strategy of actions on five priority areas of development of the Republic of Uzbekistan for 2017-2021, approved by the decree of the President of the Republic of Uzbekistan "On the strategy of actions for the further development of the Republic of Uzbekistan" dated February 07, 2017, PF-4947, improvement of organizational and legal mechanisms to combat corruption and increase the effectiveness of anti-corruption measures were set out separately.

These include Decree of the President of the Republic of Uzbekistan PF-6247 dated June 16, 2021 "On ensuring the openness of the activities of state bodies and organizations, as well as additional measures for the effective implementation of public control", decree of the President of the Republic of Uzbekistan dated July 2021 on December 06, 2021 "On measures to create an atmosphere of uncompromising, PQ-5177, Decree of the President of the Republic of Uzbekistan dated July 06, 2021 on additional measures for the effective organization of anti-corruption activities, PQ-34, Decree of the President of the Republic of Uzbekistan dated December 07, 2021 on further improvement of the activities of the Agency of the Republic of Uzbekistan for Combating Corruption.

In addition, of the 100 goals outlined in the new development strategy of Uzbekistan for 2022-2026, adopted by Decree of the President of the Republic of Uzbekistan dated January 28, 2022 No. PF-60, goals 83 and 84 are directly aimed at combating corruption.

At the second stage, regulations have been adopted aimed directly at regulating activities to prevent and combat corruption in the construction sector.

In particular, in order to improve state regulation of the construction industry, create favorable conditions for attracting investments, increase the effectiveness of the system of vocational training, retraining and advanced training of personnel in the construction industry, Decree of the President of the Republic of Uzbekistan dated November 14, 2018 PF-5577 "On additional measures to improve state regulation of the construction industry on measures of state support" was adopted.

The decree of the President of the Republic of Uzbekistan dated September 20, 2019 No. 4464 "On measures for the widespread introduction of information and communication technologies in the construction industry" presents serious shortcomings and problems in ensuring transparency in the construction industry in subsequent years, among which interested persons and the public are unable to monitor the progress of construction work, misuse of funds, It is particularly noted that the involvement of employees who are not specialists in this field in construction works, It leads to poor-quality construction work, causes excessive expenditures of the republican budget, trust funds and customers.

At the third stage, internal departmental documents were developed to prevent corruption in the construction sector.

At the third stage, the Ministry of Construction and Housing and Communal Services of the Republic of Uzbekistan developed internal departmental documents on combating corruption.

In particular, on November 16, 2020, the order of the Minister of Construction of the Republic of Uzbekistan No. 319 "On approval of the procedure for reporting violations" was adopted and on the basis of this order, the procedure for reporting violations was approved.

Also in August 2023, the model policy of the Minister of Construction and Housing and Communal Services on combating corruption in the Ministry of Construction and Housing and Communal Services of the Republic of Uzbekistan, its territorial and structural divisions was accepted.

In addition, according to the order of the Minister of Construction and Housing and Communal Services of August 2023, the regulation on the Anti-Corruption Department of the Ministry of Construction and Housing and Communal Services of the Republic of Uzbekistan was endorsed.

It should also be noted that by Order of the Ministry of Construction and Housing and Communal Services No. 318 dated September 25, 2023, the regulation on the ethics commission was approved, which regulates the activities of ethics commissions in organizations of the central office and subsystem of the Ministry.

ЯНГИЛАНАЁТГАН ЎЗБЕКИСТОНДА ҲУҚУҚИЙ ОНГ ВА ҲУҚУҚИЙ МАДАНИЯТНИ ЮКСАЛТИРИШ ИСТИҚБОЛЛАРИ

Атамирзаев Иброҳим Ҳакимович

Наманган давлат университети Давлат

ҳуқуқи ва бошқаруви кафедраси катта ўқитувчиси

Носирханов Мубошер Насимхон ўғли

Ғаффаров Абдулфаттоҳ Аббос ўғли

Юриспруденция таълим йўналиши талабалари

Аннотация: Мазкур мақолада жамиятда ҳуқуқий онг ва ҳуқуқий маданиятни шакллантириш шу билан бирга, инсон ҳуқуқ ва эркинликларига ҳурмат муносабатини шакллантиришга, аҳолининг ҳуқуқий онги ва ҳуқуқий маданиятини юксалтиришга, жамиятда фуқароларнинг ҳуқуқий саводхонлиги даражасини ошириш борасида масалалар баён қилинган.

Калит сўзлар: Ҳуқуқ, ҳуқуқий онг, ҳуқуқий маданият, ҳуқуқий тарбия, ҳуқуқий саводхонлик, қонун устуворлиги, ҳуқуқий тизим

Аннотация: В данной статье рассмотрены вопросы, связанные с формированием правосознания и правовой культуры в обществе, а также формированием уважения к правам и свободам человека, повышением правового сознания и правовой культуры населения, повышением уровня правовой грамотности населения. граждане в обществе.

Ключевые слова: Право, правосознание, правовая культура, юридическое образование, юридическая грамотность, правопорядок, правовая система.

Annotation: This article describes issues related to the formation of legal consciousness and legal culture in the society, as well as the formation of respect for human rights and freedoms, raising the legal consciousness and legal culture of the population, and increasing the level of legal literacy of citizens in the society.

Key words: Law, legal awareness, legal culture, legal education, legal literacy, rule of law, legal system.

Бугун Янгиланаётган Ўзбекистонда аҳолининг ҳуқуқий онг ва ҳуқуқий маданиятини юксалтириб бориш қонун устуворлигини таъминлаш ва қонунийликни мустаҳкамлашнинг энг муҳим шартларидан бири ҳисобланади.

Ҳуқуқий онг ва маданият жамият ҳуқуқий тизимининг зарурий таркибий қисмидир. Ҳуқуқий тизимнинг самарали ҳаракати юксак ҳуқуқий онг ва маданиятга таянади. “Жамиятнинг демократия йўлидан жадал ривожланиши ва бу борада амалга оширилаётган ислохотларнинг муваффақияти кўп жиҳатдан одамларнинг ҳуқуқий онги ва ҳуқуқий маданият даражасига боғлиқдир. Юксак ҳуқуқий маданият – демократик жамият пойдевори ва ҳуқуқий тизимнинг етуклик кўрсаткичидир”¹.

Ҳуқуқий онг ва ҳуқуқий маданиятни юксалтириш масаласи ҳуқуқий демократик давлатда доимо устувор вазифа ҳисобланади. Ҳуқуқий маданият жамиятдаги турли хил ҳаётий жараёнларга фаол таъсир кўрсатувчи, фуқароларнинг, барча ижтимоий гуруҳларнинг жипслашувига кўмаклашувчи, жамиятнинг яхлитлиги ҳамда батартиблигини таъминловчи ва мустаҳкамловчи омилдир.

Жамиятда ҳуқуқий онг ва ҳуқуқий маданиятни юксалтириб бориш ҳуқуқий давлатчиликни қарор топтиришнинг, мамлакатда қонун устуворлигини таъминлаш ва қонунийликни мустаҳкамлашнинг энг муҳим шартларидан бири ҳисобланади.

Ўзбекистон Республикаси Президенти Ш.Мирзиёев Конституциямизнинг 26 йиллигига бағишланган маърузасида таъкидлаганидек, “Биз жамиятимизда ҳуқуқий маданиятни лозим даражада шакллантирмас эканмиз, ҳуқуқбузарликка чек қўймас эканмиз, қонунни бузиш ҳолатлари давом этаверади. Қонунларга ҳурмат одамларимизнинг ҳуқуқий онги ва маданияти асосида шаклланади. Яъни, айрим кишилар жазодан кўрқиб қонунга итоат этса, бошқалар болаликда олган тарбиясига кўра қонунни ҳурмат қилади. Шу боис биринчи навбатда аҳоли, айниқса, ёшлар ўртасида ҳуқуқий тарбияни кенг йўлга қўйишимиз лозим”.

Мамлакатимиз раҳбари мазкур мавзуни Президентнинг Олий Мажлисга Мурожаатномасида ҳам давом эттирди. У ижтимоий ривожланиш соҳасидаги улкан инсонпарварлик ва бунёдкорлик вазифаларини белгилар экан, олдимизга қўйган улкан вазифаларни амалга оширишда биз учун куч-қувват манбаи бўладиган миллий ғояни ривожлантиришимиз зарур, деб алоҳида эътироф этди. Миллий ғояни омма онгига сингдириш, маънавий тарбияни кучайтириш, албатта, ҳуқуқий маданиятни юксалтиришни ҳам назарда тутди.

Бу мақсадга эришиш учун, – деди Президент, – биринчи навбатда, барча даражадаги раҳбарлар ва халқ депутатлари, барча етакчилар ўз

---

¹ Каримов И.А. Демократик ислохотларни янада чуқурлаштириш ва фуқаролик жамиятини шакллантириш – мамлакатимиз тараққиётининг асосий мезонидир. Т.19. –Т.: Ўзбекистон, 2011. – 73-бет.

фаолиятини танқидий таҳлил, қатъий тартиб-интизом ва шахсий жавобгарлик асосида ташкил этишларини бугун ҳаётнинг ўзи талаб этмоқда. Жамиятимизда шундай ҳуқуқий маданияти шакллантириш керакки, унга мувофиқ Конституция ва қонунларга риоя қилиш, бошқаларнинг ҳуқуқ ва эркинликлари, шаъни ва қадр-қимматини ҳурмат қилиш мажбурият эмас, балки кундалик қоида ва одатга айланиши шарт.

Юқоридаги маъруза ва Мурожаатномадаги фикр ҳамда кўрсатмалар тез орада ўзининг расмий ҳуқуқий ифодасини топди. 2019 йил 9 январда Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Жамиятда ҳуқуқий онг ва ҳуқуқий маданиятни юксалтириш тизимини тубдан такомиллаштириш тўғрисида”ги фармони қабул қилинди ва айни вақтда “Жамиятда ҳуқуқий маданиятни юксалтириш Концепция”си тасдиқланди.¹

Фармонда мамлакатимизда сўнгги йилларда ҳуқуқий маданиятни аҳоли онгига сингдириш, уни ривожлантириш соҳасида қарор топган тизимнинг самарасиз эканлиги, унда намоён бўлаётган камчилик ва муаммоларга эътибор қаратилди. Айниқса, ҳозирги глобаллашув, илмий-техника тараққиёти даврида аҳолининг ҳуқуқий онги ва ҳуқуқий маданиятини юксалтиришнинг инновацион усулларида, тарғиботнинг илғор ва таъсирчан воситаларидан, хорижий давлатларнинг бу борадаги ижобий тажрибаларидан етарли даражада фойдаланилмаётганлиги танқидий баҳоланди.

Аҳолининг ҳуқуқий онги ва ҳуқуқий маданиятини юксалтиришга доир ишлар самарадорлигини янада такомиллаштириш, фуқароларнинг ижтимоий-сиёсий ўзгаришлар билан уйғун равишда ҳуқуқий билимларини ошириб боришнинг замонавий усуллари жорий этиш, шунингдек, аҳолини, айниқса, ёшларни зарарли ахборотлардан ҳимоя қилиш бўйича мустаҳкам ҳуқуқий иммунитетни шакллантириш мақсадида қуйидагилар жамиятда ҳуқуқий онг ва ҳуқуқий маданиятни юксалтиришнинг асосий вазифалари этиб белгиланди:

аҳолига мамлакатимизда амалга оширилаётган ижтимоий-иқтисодий ислохотлар, қабул қилинаётган қонун ҳужжатлари ва давлат дастурларининг мазмуни ва моҳиятини изчил етказиш тизимини шакллантириш, фуқаролар онгида **“Жамиятда қонунларга ҳурмат руҳини қарор топтириш - демократик ҳуқуқий давлат қуришнинг гаровидир!”** деган ҳаётий ғояни мустаҳкамлаш;

жамиятда ҳуқуқий онг ва ҳуқуқий маданиятни юксалтиришда, энг аввало, таълим-тарбиянинг тизимли ва узвий равишда олиб борилишига алоҳида эътибор қаратиш, мактабгача таълим тизимидан бошлаб, аҳолининг барча қатламларига ҳуқуқий онг ва ҳуқуқий маданиятни чуқур сингдириш, **шахсий манфаатлар ҳамда жамият манфаатлари ўртасидаги мувозанатни сақлаш ғояларини** кенг тарғиб қилиш;

---

¹ Қонун ҳужжатлари маълумотлари миллий базаси, 10.01.2019 й., 06/19/5618/2452-сон, 11.12.2019 й., 06/19/5892/4134-сон; 09.10.2020 й., 07/20/4857/1357-сон

ёш авлод онгига ҳуқуқ ва бурч, ҳалоллик ва поклик тушунчаларини ҳамда одоб-ахлоқ нормаларини чуқур сингдириб бориш, Конституциянинг муҳим жиҳатларини уларга болалигидан бошлаб ўргатиш;

аҳоли ўртасида ҳуқуқий маданиятни шакллантириш бўйича ҳуқуқий-маърифий тадбирларни халқимиз тарихи, дини, миллий қадриятларини ўргатиш билан уйғун ҳолда ташкил қилиш, шунингдек, ҳар бир фуқарода давлат рамзлари билан фахрланиш туйғуларини шакллантириш орқали мамлакатга дахлдорлик, ватанпарварлик ҳиссини кучайтириш;

давлат хизматчиларининг ҳуқуқий онги ва ҳуқуқий маданиятини юксалтириб бориш, уларда ва бошқа ҳуқуқбузарликларга нисбатан мурасизлик муносабатини шакллантириш;

давлат ҳокимияти ва бошқаруви органлари, шу жумладан, ҳуқуқни муҳофаза қилувчи органлар ҳамда фуқаролик жамияти институтларининг манзилли ҳуқуқий тарғиботни амалга ошириш борасида ўзаро ҳамкорлигини мустаҳкамлаш;

жамиятда ҳуқуқий онг ва ҳуқуқий маданиятни оширишга доир тадбирларни ташкил этишда ижтимоий шериклик принципларидан кенг ва унумли фойдаланишни тизимли асосда йўлга қўйиш;

оммавий ахборот воситаларининг ҳуқуқий ахборот билан таъминлашдаги ролини ошириш, ҳуқуқий тарғиботнинг инновацион усулларида кенг фойдаланиш, шу жумладан, веб-технологияларни қўллашни кенгайтириш;

юримдик таълимни такомиллаштириш, шунингдек, юримдик кадрларни тайёрлаш, қайта тайёрлаш ва уларнинг малакасини ошириш тизимини ривожлантириш.

Шунингдек, фармонда **“Юксак ҳуқуқий маданият - мамлакат тараққиёти кафолати”** деган концептуал ғоя асосида аҳолининг барча қатламлари ҳуқуқий саводхонликка эришишлари, юксак даражадаги ҳуқуқий онгга эга бўлишлари ҳамда ҳуқуқий билимларини кундалик ҳаётда қўллай олишлари учун тизимли ва кенг қамровли ҳуқуқий тарғибот тадбирларини ташкил қилиш давлат органлари ва ташкилотларнинг устувор вазифаларидан бири этиб белгиланди.

Ҳуқуқий онг ва маданиятни юксалтирмасдан туриб, ҳуқуқий демократик давлат ва фуқаролик жамияти барпо этиб бўлмаслигини ўз вақтида англаган давлатимиз раҳбари ташаббуси билан мамлакатимизда тараққиётнинг дастлабки босқичларидан бошлаб ушбу масалага давлат сиёсатининг муҳим йўналиши сифатида эътибор қаратилмоқда. Ўзбекистон Республикасида аҳолининг ҳуқуқий онги ва маданиятини шакллантиришнинг илк босқичида бу йўналишдаги ислохотларни ҳуқуқий таъминлашга алоҳида ёндашилди ва ушбу мақсаддан келиб чиқиб, ҳуқуқий маданиятни юксалтиришнинг ҳуқуқий базаси яратилди ҳамда амалиётга жорий этилмоқда.

Ҳуқуқий онг ва ҳуқуқий маданиятни юксалтириш хусусида фикр юритганда, биринчи навбатда, эътиборни “ҳуқуқий онг” ва “ҳуқуқий маданият” тушунчаларига қаратиш мақсадга мувофиқдир. Ҳуқуқий онг ва ҳуқуқий маданият тушунчалари ҳамда улар ўртасидаги уйғунлик тўғрисида фикр юритамиз.

Ҳуқуқий онг ҳуқуқий тизимнинг муҳим таркибий қисми ҳисобланади. Ҳуқуқий онгнинг шаклланишини ижтимоий онг шаклланишидан айри ҳолда тасаввур қилиш мумкин эмас. Ҳуқуқий онг ижтимоий онгнинг бир шакли ҳисобланиб, нисбатан мустақилдир. Ҳуқуқий онгнинг илмий-назарий таҳлилига оид ўтказилган кўплаб тадқиқотларга қарамасдан ҳанузгача ҳуқуқшунос олимлар унинг тушунчаси бўйича яқдил фикрга келмаганлар.

С.С.Алексеевнинг фикрича, ҳуқуқий онг бу инсонларнинг ҳуқуққа бўлган муносабатидир. Ҳуқуқий онгнинг энг муҳим жиҳати бу инсонлар томонидан ҳуқуқий қадриятларни англаш, бир вақтда ҳаракатдаги позитив ҳуқуқ, унинг онг ва адолат, ғоялар талабларига қанчалик мувофиқ келиши тўғрисидаги қарашларидир¹.

“Ҳуқуқий онг, – деб таъкид этади, Х.Т.Одилқориев, – ижтимоий онгнинг бир шакли ҳисобланиб, нисбатан мустақилдир. Ҳуқуқий онг жамият аъзоларининг ҳуқуққа, қонунга нисбатан муносабати ҳамда давлат механизми фаолияти хусусидаги тасаввурлари, қарашлари, таърифлар, ҳис-туйғу ва кайфиятларининг мужассам ифодасидир”².

Бизнинг фикримизча, ҳуқуқий онг – ижтимоий онгнинг бир шакли бўлиб, инсонлар онгида ҳуқуқ тўғрисидаги қарашлар, ғоялар, фикрлар, тушунчалар ва тасаввурларнинг акс этишидир. Юксак даражада шаклланган ҳуқуқий онг ҳуқуқий-демократик давлат барпо этишнинг асосий омилидир. Албатта, ҳуқуқий онгнинг ривожини олиб борилаётган ҳуқуқий тарбия билан боғлиқ. Агар ҳуқуқий тарбия самарали йўлга қўйилган бўлса, ҳуқуқий онгнинг шаклланишига ижобий таъсир кўрсатади.

Ҳуқуқий онгнинг шаклланиши ҳуқуқий маданият ривожининг асосидир. Ҳуқуқий онг ҳуқуқий маданиятнинг зарурий элементи сифатида ифодаланади. Қачонки, кишилар онгида ҳуқуқий қарашлар, билимлар, тасаввурлар шаклланиб амалий фаолиятга ижобий тарзда йўналтирилса, ҳуқуқий маданиятга айланади.

Ҳуқуқий маданият ижтимоий маданиятнинг бир шакли бўлиб, ҳуқуқни билиш, унга оғишмай риоя этиш ва ўзгаларнинг ҳуқуқ ва эркинликларига ҳурмат муносабатида бўлишда ифодаланадиган ижтимоий ҳодисадир. “Маданият инсон фаолиятининг ҳам маҳсули, ҳам сифат кўрсаткичидир. Шу билан бирга инсоннинг ўзи ҳам, пировард натижада маданият маҳсулидир. Хатто айтиш мумкинки, маданий муҳит

¹ Алексеев С.С. Право: азбука – теория – философия: Опыт комплексного исследования. –М.: 2001. – С. 50-51.

² Одилқориев Х.Т. Мустақиллик ва ҳуқуқий қадриятлар. Ҳуқуқ-Права-Law. 2001. №3. –Б. 4-5.

қандай бўлса, инсон ҳам шундай шаклланади”¹. Демак, ҳуқуқий маданий муҳит инсонлар ҳуқуқий онгини шакллантириш билан бирга уларни ҳуқуқ асосида ҳаракатланишининг бош мезонидир. “Ҳуқуқий маданият деганда, – проф. З.М.Исломов эътирофича, – ҳуқуқий билим андозалари ва унинг табиатини, ҳуқуқий тизим баҳосини, шунингдек ҳуқуқий хатти-ҳаракатлар соҳасини тартибга солувчи ижтимоий қадриятлар, нормалар, анъана ва андозалар мазмун моҳиятини тушуниш керак”².

Х.Т.Одилқориев ҳуқуқий маданиятнинг ҳуқуқий тизимга таъсирини қуйидагича ифода этади: “ҳуқуқий маданият фуқаролик жамияти маънавий камолотининг, давлатчилик биноти ривож ва ҳуқуқий тизим етуклигининг муҳим кўрсаткичи ҳисобланади”³.

Ҳуқуқий маданият умумий маданиятнинг бир шаклидир. У ҳуқуқий борлиққа нисбатан маънавий ва моддий қадриятлардан ташкил топади. Бунда ҳуқуқий маданият ҳуқуқий ҳодисаларда мавжуд бўлган илғор, ижтимоий фойдали ва қадрли жиҳатларнигина ўзида мужассам этади. У нафақат натижа, шу билан бирга фаолият усули ҳамдир. Шу маънода ҳуқуқий маданият тафаккур шакли, ҳуқ – атвор нормалари ва талаблари сифатида шахснинг ҳуқуқий фаолиятига, ижтимоийлашувига бевосита таъсир кўрсатади.

Ҳуқуқий онг эса, ҳуқуқий маданиятнинг муҳим таркибий қисмларидан бири ҳисобланади. Ҳуқуқий онгнинг шаклланиши нисбатан инсоннинг ёшлик даврига тўғри келади. Ўз навбатида, ёшларнинг ҳуқуқий онгини шакллантиришга устуворлик қаратиш мақсадга мувофиқдир. Ҳуқуқий онг ва маданиятни шакллантиришнинг ёшлар билан боғлиқ асосий жиҳати шунда намоён бўладики, ёшликда эришилган ҳуқуқий маданият, ёшликда шаклланган ҳуқуқий онг келажакка асос бўлади.

Ҳуқуқий маданият жамият ҳаётининг деярли барча соҳалари билан боғлиқ махсус ижтимоий-сиёсий воқеликдир. Унда маданият ва ҳуқуқ унсурлари уйғунлашиб келса-да, моҳиятан, ҳуқуқий маданият ижтимоий-сиёсий ҳаётнинг, тузумнинг буюртмаларини бажарувчи тизимдир.

Ўзбекистон Республикасида аҳолининг ҳуқуқий онги ва ҳуқуқий маданиятини юксалтириш борасида амалга оширилаётган тадбирлар бугунги ҳуқуқий модернизация шароитида янги босқичга кўтарилиши даркор.

Хулоса қилиб айтганда, ҳуқуқий онг ва маданиятни юксалтириш ислохотларнинг барча босқичларида ўз долзарблигини йўқотмайди.

---

¹ Мустақиллик илмий-оммабоп луғат. // А.Жалолов ва К.Хоназаровлар умумий таҳририда. – Тошкент. “Шарқ”, 2000 йил. –Б. 104.

² Исломов З.М. Ҳуқуқий онг ва ҳуқуқий маданият // Ҳуқуқий онгдан – юксак ҳуқуқий маданият сари. Илмий-амалий конференция материаллари тўплами.–Тошкент. ТДЮИ. 2006. –Б. 40.

³ Одилқориев Х.Т. Конституция ва фуқаролик жамияти. –Т.: “Шарқ” 2002 йил. –Б. 220.

Ҳозирги ҳуқуқий модернизация даврида ҳам аҳолининг ҳуқуқий маданиятини юксалтириш шахснинг ҳуқуқий ижтимоийлашувига мўтадил муҳит яратиб, унинг тўғри ва самарали шаклланишига бевосита таъсир кўрсатади “Жамиятда ҳуқуқий маданиятни юксалтириш Концепцияси” фуқароларнинг ҳуқуқий саводхонлигини юксалтиришга хизмат қилиш орқали жамият янада ривожланади.¹

GENERAL VIEWS ON PRELIMINARY INVESTIGATION

Egamberdiyev Khasan Khamza o'g'li

A postgraduate student of The Law

Enforcement Academy of The Republic of Uzbekistan

Annotation: *In this article, the general views of scientists on preliminary investigation are reflected and the author's views on these views are discussed. Proposals for the development of legislation in the field have also been developed.*

Keywords: *preliminary investigation, inquirer, investigator, prosecutor, criminal report, criminal prosecution, application.*

In recent years, there has been some work done in our nation to enhance the legal system. The procedural status of the examination institute was strengthened until preliminary investigation in particular in connection with the adoption of Law No. 442 of the Republic of Uzbekistan, dated September 6, 2017, “On amendments and additions to certain legislation of the Republic of Uzbekistan in connection with the improvement of the Institute of inquiry”.

Although many procedural scientists have discussed the idea of the preliminary investigation, its importance, and its substance, there hasn't been a consensus reached on what this step actually entails. This implies that this organization has several facts.

Referring to the tariff given in our legislation, according to Article 320² of the CPC: “Preliminary investigation includes measures to check criminal applications, messages and other information, to make a decision on the result of their consideration, as well as to strengthen and preserve traces of crimes, objects and documents that may be relevant to the case”.

Processual scholar M. Botaev claims that this legal norm presents a number of ambiguities in the concept of pre-investigation examination, and that it is impossible to avoid the problem of figuring out how to implement it in order to form the concept of preliminary investigation.

Simultaneously, M.Botaev provided his author's description for preliminary investigation and noted that data or evidence should only be gathered during this stage of the process as a result of procedural and

---

¹ Қаранг: Атамирзаев И.Х. Янгиланаётган жамиятда ҳуқуқий онг ва ҳуқуқий маданиятни юксалтириш - шахснинг ҳуқуқий ижтимоийлашувининг муҳим омили. / “Илм-фан, таълим ва ишлаб чиқаришнинг инновацион ривожлантиришдаги замонавий муаммолар” мавзусида халқаро илмий-амалий конференция. Андижон. 2020. 593-600-бетлар.

investigative actions carried out in accordance with legal guidelines after analyzing the opinions of several scientists on the concept:

Preliminary investigation – a separate form of pre-trial proceedings and is a system of investigative and procedural actions aimed at making a legal and justified decision of responsible state bodies and officials with relevant powers by collecting, examining and evaluating evidence on criminal applications, messages and other information¹.

L.A.Savina believes that “preliminary investigation-investigation-competent state bodies and officials in accordance with criminal procedural legislation are aimed at determining the reliability of the information contained in the message about the presence of criminal signs and collecting additional information describing this phenomenon, based on law and legislative acts aimed at making a legal decision on the application or message”².

Also, J.Thomas implies, “The preliminary or initial investigation is the police agency's first response to a report that a crime has occurred. As in every investigative effort, the primary objective of the preliminary investigation is to determine who committed the crime and to apprehend the criminal. The preliminary investigator collects evidence which solidly supports: the crime, the identification of the person responsible for the crime, and the arrest and subsequent conviction of the criminal”³.

A.M. Korolev offers feedback regarding the pre-investigation assessment. In his view, “there is another stage before the stage of criminal proceedings, at this stage, in addition to the implementation of certain procedural actions, issues of ensuring the rights and freedoms of the individual are also considered.” He makes clear that this stage of criminal proceedings is distinct from the beginning of a criminal case”⁴.

In this place S.I. Girko points out that the stage of conducting a preliminary investigation, while touching on the preliminary investigation, is considered as a component, structural element of the stage of initiating a criminal case in scientific literature and educational manuals. Also at this stage, there has been talk by procedural researchers of replacing the term “criminal prosecution” with the term “preliminary investigation inquiry”, with both terms being viewed as equally powerful and interchangeable⁵.

In this regard. D.M.Mirazov's opinion deserves attention. He believes that “preliminary investigation inquiry is a primary stage of criminal proceedings in which the question of whether or not a criminal petition, notice and other

---

¹ Ботаев М. Дж. Терговга қадар текширув институтини такомиллаштириш. док. дисс. – Тошкент, 2020. –Б. 22.

² Савина Л.А. Организация и тактика предварительной проверки сообщений об экономических преступлениях на железнодорожном транспорте: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. М., 2005. С.8.

³ J.Thomas. The preliminary investigation manual. 2007. P.3.

⁴ Королев А.М. Сущность предварительной проверки сообщения о преступлении. // Современное право. 2011. № 7. 129 б.

⁵ Гирько С.И. Деятельность милиции в уголовном процессе. М., 2006. 235-236 б

information will be investigated and a criminal case will be brought. At this stage, as a result of a criminal act, the process of implementing a period of protection of the legitimate interests of the affected citizens begins”¹.

The issue of ensuring the rights of individuals in the process of examination before the investigation is of particular importance in its relevance. V.S.Shadrin comments on the concept of preliminary investigation arguing that the state and effectiveness of ensuring the rights and legitimate interests of individuals in criminal proceedings largely depends on the extent to which these rights are secured in the pre-trial proceedings. It also believes that problematic situations associated with the non-provision or limitation of the rights and freedoms of persons involved in criminal-procedural relations arise precisely during the period of pre-trial proceedings.²

On this issue A.B. Divaev noted that the initiation of a criminal case at the end of the preliminary investigation serves to initiate a preliminary investigation, noting that the preliminary investigation stage should also be called the stage of initiating a criminal case³. A.P. Rijakov also expressed an opinion in this content, according to which the initiation of a criminal case is a time interval, within the framework of which a specific activity is carried out, the so-called preliminary investigation of the criminal application (message) ⁴.

Thus, A.P. Rijakov argues that, as the main tasks of the preliminary investigation stage, it is to actively clarify the necessary conditions for reviewing the primary information received or collected about the crime, as well as for making a decision to initiate a criminal case. It can be said from the above that, in his opinion, this stage has two functions. **Firstly**, it consists in responding to each fact of the situation associated with the commission of a crime, and **secondly** – in the later stages of the criminal process, in particular, in the initial stage of Investigation, protecting against the consideration of facts that are not related to the provocation of a criminal case (reducing the volume of work) ⁵.

From the above points, it follows that preliminary investigation is not only aimed at performing crime-fighting tasks, regulated by the Criminal-Procedural Code, preliminary investigation authorities to prevent or prevent a crime collect and store evidence, catch suspects of a crime and search for suspects who are hiding, to ensure that the material damage caused by the crime is compensated, a separate stage of pre-trial proceedings, consisting in the activities of conducting non-delay investigative actions in a criminal case. In

---

¹ Миразов Д. М. Терговга қадар текширув ўтказиш асослари, тартиби ва хусусиятлари: Ўқув қўлланма. – Т.: Ўзбекистон Республикаси ИИВ Академияси, 2016. – 4 б.

² Щадрин В.С. Процессуальные гарантии прав личности в уголовном судопроизводстве: понятие и доктринальное толкование // Закон и время. – 2003. – №3. – С.110.

³ Деваев А.Б. Установление оснований для возбуждения уголовного дела о хищениях: юрид.фан.ном.дис. Томск, 2005. 25 б.

⁴ Рыжаков А.П. Возбуждение и отказ в возбуждении уголовного дела. 5-е изд., доп. и перераб. М., 2011. 7 б.

⁵ Рыжаков А.П. Возбуждение и отказ в возбуждении уголовного дела. М., 2001. С. 2.

other words, preliminary investigation is a set of actions carried out on the investigation of applications and messages about a crime committed or being prepared.

The preliminary investigation Institute is a legal guarantee of the protection of the rights and freedoms of the individual, and, while ensuring the violated rights of persons who have filed applications and complaints, is of social-political, criminal-legal and criminal-procedural importance in the Prevention of further crime in society. The socio-political significance of the examination before the investigation is manifested in the following:

- the legal and reasonable decision to be made as a result of the investigation before the investigation is in the further strengthening of citizens' confidence in the activities of law enforcement agencies;
- in the rapid and lawful elimination of conflict situations arising between citizens;
- in the case of decision-making by state bodies and officials with relevant powers only on the outcome of the investigation before the investigation.

The criminal justice significance of pre-investigation examination consists in identifying common signs of qualification of a person's committed crime and determining the circumstances associated with determining which type of legal responsibility the committed social Act belongs to, and in situations where the crime is found to exist, determining exactly what Article, part and clause of the JC of a socially dangerous act.

The criminal-procedural significance of preliminary investigation is as follows:

- to expose those responsible for the Fair Punishment of anyone who commits a crime, and for the fact that no person who is not guilty shall be held accountable and not convicted;
- all the evidence and data collected in the case are thoroughly analyzed, evaluated and based on them draw an appropriate conclusion;
- the implementation of the constitutional rights of the participants of the preliminary investigation, as well as the provision of the rights and legitimate interests of other participants in the criminal process;
- the participants of the preliminary investigation have the right to appeal to the prosecutor over the decision of authorized officials to initiate a criminal case, refuse to provoke or send it according to its belonging during the period established by law;
- creation of procedural guarantees so that citizens are not subject to criminal liability and punishment in violation of the law.

While the abundance and variety of definitions of the concept of preliminary investigation can be traced back to the breadth of the scope of this institution, it also shows to what extent it is complex ¹.

---

¹ Ботаев М. Дж. Терговга қадар текширув институтини такомиллаштириш. док. дисс. – Тошкент, 2020. –Б. 22.

Adding to some of the points expressed above by procedural scientists, the preliminary investigation Institute is the initial stage of criminal proceedings, and this stage includes a very complex and responsible task of carrying out preliminary investigation activities. This is a separate case in which the processual and non-processual activities associated with its specific characteristics overlap with each other. This stage is fundamentally different from other stages of criminal proceedings in terms of the above characteristics.

We consider it expedient to state article 320² of the CPC in the wording.

“Preliminary investigation - examination of the application, notification and other information of the crime by the competent authorities is the initial stage of pre-trial proceedings in connection with the implementation of measures to collect and preserve evidence relevant to the case in accordance with the legislation and making a decision in the appropriate order on the outcome”.

PREREQUISITES FOR THE IMPLEMENTATION OF THE ANTI-CORRUPTION MONITORING SYSTEM IN THE ANTI-CORRUPTION POLICY OF THE REPUBLIC OF UZBEKISTAN

Yumatov Bogdan Olegovich

A postgraduate student of The Law

Enforcement Academy of The Republic of Uzbekistan

Abstract: *the article describes the negative consequences of corruption. The implementation of anti-corruption policy by States on an ongoing basis is considered as one of the most effective counteraction mechanisms. The author's approach divides the anti-corruption policy of Uzbekistan into 4 stages. It is assumed that the proper implementation of the anti-corruption monitoring system can become the foundation for the subsequent transition of our country to the 5th stage of the development of anti-corruption policy. Some examples of currently existing elements of anti-corruption monitoring in legislation are listed.*

Keywords: *anti-corruption policy, anti-corruption indices, anti-corruption ratings, anti-corruption monitoring, corruption, anti-corruption, stages of anti-corruption policy.*

Аннотация: *в статье описываются негативные последствия, исходящие от коррупции. В качестве одного из наиболее эффективных механизмов противодействия рассматривается осуществление государствами антикоррупционной политики на постоянной основе. Приводится авторский подход, разделяющий антикоррупционную политику Узбекистана на 4 этапа. Предполагается, что надлежащее внедрение системы антикоррупционного мониторинга может стать фундаментом для последующего перехода нашей страны к 5 этапу развития антикоррупционной политики. Перечисляются некоторые примеры ныне существующих элементов антикоррупционного мониторинга в законодательстве.*

Ключевые слова: *антикоррупционная политика, антикоррупционные индексы, антикоррупционные рейтинги, антикоррупционный мониторинг, коррупция, противодействие коррупции, этапы антикоррупционной политики.*

Annotatsiya: *maqolada korrupsiyadan kelib chiqadigan salbiy oqibatlar tasvirlangan. Davlatlar tomonidan korrupsiyaga qarshi siyosatni doimiy ravishda amalga oshirish eng samarali qarshilik mexanizmlaridan biri hisoblanadi. O'zbekistonning korrupsiyaga qarshi*

siyosatini 4 bosqichga ajratadigan mualliflik yondashuvi keltirilgan. Korruptsiyaga qarshi monitoring tizimini to'g'ri joriy etish mamlakatimizning korruptsiyaga qarshi siyosatni rivojlantirishning 5 bosqichiga o'tishi uchun asos bo'lishi mumkinligi taxmin qilinmoqda. Qonunchilikda korruptsiyaga qarshi monitoringning mavjud elementlarining ayrim misollari keltirilgan.

Kalit so'zlar: korruptsiyaga qarshi siyosat, korruptsiyaga qarshi indekslar, korruptsiyaga qarshi reytinglar, korruptsiyaga qarshi monitoring, korruptsiya, korruptsiyaga qarshi kurash, korruptsiyaga qarshi siyosat bosqichlari.

Corruption has existed for a long time, changing and taking new forms, as well as adapting to emerging counteraction measures in almost all historical periods. Unfortunately, corruption continues to accompany social and state development.

Without necessary counteraction measures, corruption increasingly encroaches on the normal functioning of political, economic and other crucial mechanisms, as well as it has an impact on the authority of state power. It reduces public confidence in state and law enforcement bodies and judicial structures, destroys people's faith in justice, fairness, impartiality, the rule of law. Corruption generates social inequality and other destructive and negative factors that adversely affect state and social development.

Today it is becoming obvious that corruption is one of the most pressing and dangerous problems for stable and effective state-building and the gradual development of society. This threat has long ceased to be a matter of only a national nature, and the search for the most effective mechanisms to counter this threat has become an international task. One of these mechanisms is the systematic implementation of anti-corruption policies by States. **State anti-corruption policy** should be considered as a purposeful and systematic activity of state and civil society institutions aimed at protecting the rights and legitimate interests of citizens, society and the state from potential threats related to corruption, as well as the development and continuous implementation of versatile and consistent measures in order to eliminate the causes and conditions that generate and nourish corruption in various spheres of life.

Since the declaration of independence of the Republic of Uzbekistan, our state has been gradually building and implementing a strategy for an effective and coordinated anti-corruption policy that promotes active participation of society and reflects the principles of law and order and the rule of law, honesty, impartiality, fairness, responsibility, integrity and transparency of the activities of state bodies, their employees and officials. According to the following author's approach, within the framework of which the following stages of the formation and development of the anti-corruption policy of the Republic of Uzbekistan have been identified since independence:

Stage I: 1991 – 2008 - codification of anti-corruption norms in various normative legal acts is carried out, a set of provisions of criminal,

administrative, civil legislation in the field of combating corruption is being formed. The foundation of the state anti-corruption policy is being laid;

Stage II: 2008 – 2015 – ratification of international legal documents and accession to anti-corruption initiatives is underway, subsequent implementation of the provisions of international documents and harmonization of legislation is underway;

Stage III: 2015 – 2017 – development and implementation of the first comprehensive anti-corruption programs;

Stage IV: 2017 – to date – the formation of a national model of anti-corruption policy is taking place, and the development and implementation of anti-corruption programs are carried out on an annual basis, a special authorized body for combating corruption and implementing anti-corruption policy has been formed. Anti-corruption activities are becoming one of the main functions of the state, and anti-corruption policy is becoming an important component of the entire state policy of our country¹.

The President of our country has repeatedly spoken about the significance of combating corruption as a direction of state policy of the Republic of Uzbekistan. In 2016 our leader said: *"We must take decisive measures to counteract and prevent corruption in our society, various crimes and offenses, and ensure in practice the postulate of the law that punishment for a crime is inevitable"*². During the Address of the President of the Republic of Uzbekistan to the Oliy Majlis, held on 22.12.2017, Sh. M. Mirziyoyev spoke about *the need of reforming the institution of public service, the introduction of effective mechanisms to combat corruption*³. During the Address of the President of the Republic of Uzbekistan to the Oliy Majlis, held on 24.01.2020, Sh. M. Mirziyoyev stated: *"Corruption in various manifestations hinders the development of the country. If we do not eradicate this vicious phenomenon, we will not be able to create a really favorable business and investment climate, and no sphere of life in our society will develop"*⁴. In the same year Sh. M. Mirziyoyev said that *intolerance of any manifestations of corruption should become an integral part of our daily lives*⁵. At the inauguration ceremony in 2021 Sh. M. Mirziyoyev noted: *"over the past five years, the fight against corruption has been raised to*

---

¹ Юматов Б.О., Периодизация становления и развития антикоррупционной политики Республики Узбекистан. Евразийский журнал права, финансов и прикладных наук. 3, 6 (июнь 2023), С. 105.

² clck.ru/39CQFх - Выступление Шавката Мирзиёева на торжественной церемонии вступления в должность Президента Республики Узбекистан на совместном заседании палат Олий Мажлиса (14 декабря 2016 года)

³ <https://president.uz/ru/lists/view/1371> - Послание Президента Республики Узбекистан Шавката Мирзиёева Олий Мажлису 22.12.2017

⁴ <https://president.uz/ru/lists/view/3324> - Послание Президента Республики Узбекистан Шавката Мирзиёева Олий Мажлису 24.01.2020

⁵ <https://president.uz/ru/lists/view/4057> - Послание Президента Республики Узбекистан Шавката Мирзиёева Олий Мажлису 29.12.2020

*the level of state policy"*¹. During the Address of the President of the Republic of Uzbekistan at the ceremony of awarding the International Anti-Corruption Excellence Award Sh. M. Mirziyoyev said that *the fight against corruption is the sacred duty of every person with integrity, every democratic society and every state; it can be seen that the evil of corruption brought the most powerful and influential countries to the brink of collapse and left them in complete chaos. Corruption is a dangerous threat that affects the entire humanity, the foundations of all societies and economic development, undermines the rule of law and people's trust in state policies, and hinders the development of democratic institutions. In addition, it seriously threatens our plans to achieve the Sustainable Development Goals*².

Close attention to corruption and comprehensive assistance to the ongoing anti-corruption reforms from the leadership of our country allows us to testify that there is a real political will, which is a necessary element in the real fight against corruption.

To understand whether our country is successfully countering corruption, it is necessary to refer to international anti-corruption ratings and indices, for a more objective and most reliable result, several sources should be taken into account at once. Consider the Rule of Law Index (**World Justice Project: Rule of Law Index**³), within the framework of this index we are interested in the indicator of the absence of corruption, in 2015 this indicator for Uzbekistan was 0.35 (81st out of 102 countries), in 2023 the indicator was 0.47 (66th out of 142 countries) (*For more information, please refer to Table No. 1*).

Year	Score	Rank
2015	0.35	81/102
2016	0.33	96/113
2017-2018	0.34	96/113
2019	0.38	95/126
2020	0.40	89/128
2021	0.46	70/139
2022	0.47	66/140
2023	0.47	66/142

Table No. 1

In the **Transparency International** Corruption Perception Index⁴ in 2012, the indicator for Uzbekistan was 17 points (170th out of 176 countries),

¹ review.uz/post/vstuplenie-vnov-izbrannogo-prezidenta-uzbekistana-shavkata-mirziyoyeva-na-ceremonii-inauguracii - Выступление вновь избранного Президента Узбекистана Шавката Мирзиёева на церемонии инаугурации

² <https://president.uz/ru/lists/view/6934> - Выступление Президента Республики Узбекистан Шавката Мирзиёева на церемонии вручения высокой Международной премии по борьбе с коррупцией 19.12.2023

³ <https://worldjusticeproject.org/rule-of-law-index/> - World Justice Project: Rule of Law Index

⁴ <https://www.transparency.org/en/cpi/2023> - Corruption perceptions index

in 2023 – 33 points (121 out of 180 countries). (*For more information, please refer to Table No. 2*).

Year	Score	Rank
2012	17/100	170/176
2013	17/100	168/177
2014	18/100	166/175
2015	19/100	153/168
2016	21/100	156/176
2017	22/100	157/180
2018	23/100	158/180
2019	25/100	153/180
2020	26/100	146/180
2021	28/100	140/180
2022	31/100	126/180
2023	33/100	121/180

Table No. 2

We would also like to draw attention to the Worldwide Governance Indicators in the framework of the **World Bank Group**¹ study, within the framework of this study, the key indicator for us is the control of corruption, which in 2012 amounted to -1.31, in 2022 the indicator was -0.76. (*For more information, please refer to Table No. 3*).

Year	Governance score (-2.5 to +2.5)	Percentile Rank
2012	-1,31	4,27
2013	-1,27	8,06
2014	-1,19	9,62
2015	-1,29	8,57
2016	-1,20	10,95
2017	-1,19	11,90
2018	-1,08	12,86
2019	-1,05	15,24
2020	-1,07	15,71
2021	-0,83	22,38
2022	-0,76	24,53

Table No. 3

Let's also pay attention to the **TRACE Bribery Risk Matrix**², in which we are interested in the risk score, in 2014 this indicator was 92 (194th out of 197 countries), in 2023 the indicator was 58 (130th out of 194 countries). (*For more information, please refer to Table No. 4*).

¹ info.worldbank.org/governance/wgi/Home/Reports - Показатели качества государственного управления

² <https://www.traceinternational.org/trace-matrix/> - TRACE Bribery Risk Matrix

Year	Risk Score	Rank
2014	92	194/197
2016	78	177/199
2017	73	189/200
2018	69	177/200
2019	73	181/200
2020	60	150/194
2021	59	147/194
2022	58	131/194
2023	58	130/194

Table No. 4

Taking into consideration the high level of latency of most corruption manifestations, as well as the subjectivity and politicization of assessments and results within some anti-corruption indices and ratings, establishing the real level of corruption in our country is an extremely difficult task, but nevertheless the above data allow us to understand that Uzbekistan's anti-corruption activities are bearing fruit, year after year our the country is showing stable growth in indicators, which means that it is necessary to continue to follow the planned course by developing existing anti-corruption mechanisms and introducing new ones.

In our opinion, there are necessary prerequisites for the introduction of a full-fledged anti-corruption monitoring system into the anti-corruption policy of our country, and even some elements are present in the current legislation (and in the expired acts), for example: *monitoring of anti-corruption policy* was provided as one of the main directions within the framework of the Comprehensive Plan of Practical Actions for 2015 aimed at the implementation of measures on the fight against corruption¹; one of the main tasks of the interdepartmental working group on combating corruption, established in the summer of 2015 and existed until February 2017, was to *monitor the implementation of anti-corruption measures*²; the Republican Interdepartmental Commission on Combating Corruption (existed until the summer of 2020), whose establishment was provided for by the State Anti-Corruption Program for 2017-2018 (Resolution of the President of the Republic of Uzbekistan dated 02.02.2017 PP-2752 "On measures to implement the provisions of the Law of the Republic of Uzbekistan "On Combating Corruption"³), not only had to *collect and analyze information on the state and trends of corruption*, but also *monitor the implementation of anti-corruption measures, assess the effectiveness of existing organizational, practical and legal*

¹ <https://www.oecd.org/corruption/Anti-corruption-reforms-in-Uzbekistan.htm> - Uzbekistan - Anti-corruption reforms

² <https://www.oecd.org/corruption/Anti-corruption-reforms-in-Uzbekistan.htm> - Uzbekistan - Anti-corruption reforms

³ <https://lex.uz/docs/3105127> - Постановление Президента Республики Узбекистан от 02.02.2017 г. № ПП-2752 «О мерах по реализации положений Закона Республики Узбекистан «О противодействии коррупции»» (Акт утратил силу 07.07.2021)

mechanisms in this area (currently, these tasks are assigned to the National Anti-Corruption Council of the Republic of Uzbekistan and its territorial councils; Decree of the President of the Republic of Uzbekistan dated 05/27/2019 No. UP-5729 "On measures to further improve the anti-corruption system in the Republic of Uzbekistan"¹, as one of the priorities of state policy in the field of anti-corruption in the medium term, provided for ensuring genuine freedom of activity of civil society institutions, mass media and their involvement in the preparation, conduct and *monitoring of the implementation of anti-corruption measures*; Decree of The President of the Republic of Uzbekistan dated 06/29/2020 No. UP-6013 "On additional measures to improve the anti-corruption system in the Republic of Uzbekistan"², as one of the main tasks of the Anti-Corruption Agency of the Republic of Uzbekistan, identified *anti-corruption monitoring* based on modern methods and information and communication technologies, as well as rating the activities of state and economic management bodies, state-owned enterprises and banks with state share in the authorized capital, the same regulatory act provided for the development and implementation of an electronic platform "E-Anticor.uz", which should *allow monitoring and evaluating the effectiveness of the activities of public authorities and management in the field of combating corruption, as well as state and other programs in this area*; decree of the President of the Republic of Uzbekistan dated 12.01.2022 No. PP-81 "On measures to implement a rating system for the effectiveness of anti-corruption activities"³, decree of the President of the Republic of Uzbekistan dated 05/11/2022. PP-240 "On measures to improve mechanisms for eliminating corruption risks in the field of public administration and expand public participation in this area"⁴, implemented through the platform E-Anticor.uz should be considered as directions of anti-corruption monitoring.

These examples are presented to us as an unsystematic approach in such an important area as anti-corruption monitoring. Consistent, systematic, rational, and most importantly effective anti-corruption is impossible without proper measurement, diagnosis of the level and state of corruption in the country, analysis of the causes contributing to the spread of this threat, as well as evaluation of the effectiveness of ongoing, as well as already implemented

---

¹ <https://lex.uz/docs/4355399> - Указ Президента Республики Узбекистан от 27.05.2019 г. № УП-5729 «О мерах по дальнейшему совершенствованию системы противодействия коррупции в Республике Узбекистан»

² <https://lex.uz/docs/4875786> - Указ Президента Республики Узбекистан от 29.06.2020 г. № УП-6013 «О дополнительных мерах по совершенствованию системы противодействия коррупции в Республике Узбекистан»

³ <https://lex.uz/docs/5819323> - постановление Президента Республики Узбекистан от 12.01.2022 г. № ПП-81 «О мерах по внедрению системы рейтинговой оценки эффективности работ по противодействию коррупции»

⁴ <https://lex.uz/en/docs/6000287> - постановление Президента Республики Узбекистан от 11.05.2022 г. № ПП-240 «О мерах по совершенствованию механизмов устранения коррупционных рисков в области государственного управления и расширению участия общественности в данной сфере»

anti-corruption measures. As such a measuring tool we consider anti-corruption monitoring, which is the activity of authorized subjects of anti-corruption policy to collect, summarize, analyze, evaluate and interpret information related to the real state of corruption, the level of its spread in the country, certain forms of its manifestation, the causes of corruption (corruption-related factors and corruption risks), the results of the implementation of anti-corruption policy, anti-corruption strategies, programs and plans, which are implemented on the basis of an established unified methodology. This tool will allow us to obtain more objective and reliable information, which in the future can become the basis not only for correcting the current anti-corruption legislation, but also for adopting a National Anti-Corruption Strategy for the long term, which, in turn, may mark the next, **V stage** in the development of our country's anti-corruption policy. In order to achieve the best result in the implementation of anti-corruption monitoring mechanisms, a systematic, unified approach is needed, which should be ensured by the entry into force of some regulatory legal act that will regulate all processes related to this anti-corruption tool. The open electronic platform "E-Anticor.uz" can be further transformed into *a platform of the National (Unified) Anti-Corruption Monitoring System of the Republic of Uzbekistan*. The need for high-quality and reliable anti-corruption monitoring will grow every year, especially with the introduction of new anti-corruption mechanisms (declaration of conflicts of interest, declaration of assets etc.), since only lawmaking is not enough in the real fight against corruption, it is also extremely important to ensure subsequent proper law enforcement, which is impossible without anti-corruption monitoring mechanisms.

ISSUES OF REWARDING PERSONS WHO HAVE REPORTED CORRUPTION OFFENSES OR OTHERWISE PROVIDED ASSISTANCE IN THE FIGHT AGAINST CORRUPTION: THE PROBLEM AND SOLUTIONS

Majidov Shakhzod

Doctoral student of the Law Enforcement

Academy of the Republic of Uzbekistan

Annotation. *This article analyzes the issues of encouraging foreign citizens who report corruption offenses.*

Key words: *corruption, foreign citizens, anti-corruption, corruption offenses, whistleblowers.*

Аннотация. *В данной статье анализируются вопросы поощрения иностранных граждан, сообщающих о коррупционных правонарушениях.*

Ключевые слова: *коррупция, иностранные граждане, противодействие коррупции, коррупционные правонарушения, информаторы.*

Аннотация. *Мазкур мақолада коррупциявий ҳуқуқбузарликлар ҳақида хабар берган чет эл фуқароларини рағбатлантириш масалалари таҳлил қилинган.*

Калит сўзлар: *коррупция, чет эл фуқаролари, коррупцияга қарши курашиш, коррупциявий ҳуқуқбузарликлар, хабар берган шахслар.*

Today the presence of reward laws sends a message to potential whistleblowers that their information is valued and can mitigate the risks of retaliation. Reward laws create a safe, effective, and highly successful method for employees to disclose fraud to the appropriate authorities. Data shows that incentivizing whistleblowers is extremely effective in generating high quality tips that result in successful prosecutions. Prosecutors regularly praise financial awards for this reason¹. Hence, nowadays, rewarding persons who have reported corruption offenses (whistleblowers) are crucial in Uzbekistan.

According to the Corruption Perception Index published by Transparency International (TI) in 2023, Uzbekistan ranked 121st out of 180 countries with 33 points (in 2022 it ranked 126th with 31 points)². It is noteworthy that Transparency International (TI) has recognized that the Republic of Uzbekistan is increasing its place in this ranking from year to year.

In recent years, the fight against corruption in Uzbekistan, as a result of recognition of the political will of the head of state, the fight against corruption has become an urgent problem facing society and the state. In particular, President of the Republic of Uzbekistan Shavkat Mirziyoyev stressed in his speech that "the fight against corruption is the sacred duty of every sincere person, democratic society and the state"³. Also, in his address to the citizens of Uzbekistan dated January 16, 2024, the Prosecutor General of the Republic of Uzbekistan for the prevention and combating of corruption offenses noted that "with the timely detection of each corruption crime, we provide assistance to activists of makhalla, (note: makhalla is the local neighborhood community area in Uzbekistan) youth, women's and educational organizations, active and patriotic people in various labor collectives, their prompt information, practical assistance and we will rely on our cooperation"⁴. Therefore, today, in the fight against corruption crimes, it is important to review the category of persons who disclose information about corruption offenses.

According to research conducted by the international organization **PricewaterhouseCoopers** (PwC) with an emphasis on statistics of crimes causing material and economic damage, today in the world **19%** of corruption crimes are solved through investigations by law enforcement agencies and independent audit organizations, and in **43%** of cases crimes are solved

---

¹ The Importance of Rewards: Whistleblower reward laws are the key to successfully combating fraud and corruption. National Whistleblower Center. <https://www.whistleblowers.org/the-importance-of-rewards/>

² Annual report of Transparency international (TI) regarding the Corruption Perceptions Index (CPI). <https://www.transparency.org/en/cpi/2023>

³ Speech by the President of the Republic of Uzbekistan Shavkat Mirziyoyev at the award ceremony of the high international Anti-Corruption Award// Newspaper Халқ сўзи. 20.12.2023. № 271 (8614). Page-1.

⁴ The appeal of the Prosecutor General of the Republic of Uzbekistan to the residents of our country// Newspaper Халқ сўзи. 16.01.2024. № 11 (8634). Page-1.

through informants, active citizens¹. In addition, according to an analysis by the **Association of certified fraud examiners** (ASCE) organizations that have created convenient notification channels for persons reporting corruption crimes, as well as implemented a system to encourage them, have received twice as many positive results related to corruption prevention than organizations that do not have such mechanisms. According to the analysis, approximately **40%** of crimes committed in the world today were solved on the basis of statements from those who reported it². Moreover, according to research Since 2011, law enforcement agencies in the world amount – over **\$37 billion** – for the benefit of taxpayers and investors and they paid nearly **\$6.7 billion** in rewards to whistleblowers. Through South Korea's whistleblower channel created by the Anti-Corruption and Civil Rights Commission (ACRC) in 2008, whistleblowers have assisted the South Korean government with USD **\$265 million** in recoveries. In a 2019 annual report, the ACRC attributed the whistleblower program with an improvement in the country's Corruption Perception Index score³.

In our opinion, a worthy reward for the contribution of citizens to the fight against corruption offenses in Uzbekistan, in order to further increase the activity of citizens in the fight against crime, form an intolerant attitude towards corruption in society and further improve the effectiveness of anti-corruption, it is important to review and improve the category of persons (subjects) who reported corruption offenses or otherwise contributed to the fight the fight against corruption, established by the current legislation.

It is known that in accordance with article 3 of the Decree of the Cabinet of Ministers of December 31, 2020 No. 829 “On approval of the regulation on the procedure for rewarding persons who reported corruption offenses or otherwise provided assistance in the fight against corruption” persons who reported a corruption offense or otherwise assisted in combating corruption — citizens, stateless persons, defined as employees of a non-governmental commercial organization or other non-governmental organization or a state body, an organization with state participation or a self-government body of citizens⁴. Under this concept, a foreign citizen is not meant as a category of persons who have reported corruption offenses or otherwise provided assistance in the fight against corruption. This in turn, leads to the fact that foreign citizens who have reported corruption offenses are not recognized as a

---

¹ Economic crime: people, culture and controls. The 4th biennial Global Economic Crime Survey. https://www.whistleblowers.org/wp-content/uploads/2018/11/pwc_survey.pdf

² Reports & Statistics. Building a best-in-class whistleblower hotline programm. <https://www.acfe.com/Fraud-Resources/Whistleblower-Hotline-Report>

³ The Importance of Rewards: Whistleblower reward laws are the key to successfully combating fraud and corruption. National Whistleblower Center. <https://www.whistleblowers.org/the-importance-of-rewards/>

⁴ Decree of the Cabinet of Ministers of the Republic of Uzbekistan «On approval of the regulation on the procedure for rewarding persons who reported corruption offenses or otherwise provided assistance in the fight against corruption». № DRU-829. <https://lex.uz/docs/-5193571>

protected category of persons established by the law of the Republic of Uzbekistan "On the protection of victims, witnesses and other participants in criminal case" and apply security measures against them. This also entails the non-application of the rules of the procedure for encouragement to foreign citizens who have reported corruption offenses on the basis of the Provision approved by the above-mentioned resolution of the Cabinet of Ministers. In particular, according to statistics provided by the Prosecutor General's Office of the Republic of Uzbekistan, **46 persons** in the first three months of 2021, **68 persons** in 2022, and **30 persons** in 2023 (only citizens of the Republic of Uzbekistan) were rewarded for reporting corruption offenses. According to these statistics, the persons who reported this are exclusively citizens of the Republic of Uzbekistan¹.

We believe that, the category of persons who have reported corruption offenses can be not only citizens of a certain state, but also foreign citizens and stateless persons. Because, both foreign citizens and stateless persons are recognized as full-fledged subjects of legal relations in a particular state.

In particular, article 24 of the Constitution of the Republic of Uzbekistan establishes that the rights and freedoms of foreign citizens and stateless persons in the territory of the Republic of Uzbekistan are ensured in accordance with the norms of international law and that they fulfill the duties established by the Constitution, laws and international treaties of the Republic of Uzbekistan. Moreover, article 16 of the International Covenant on Civil and Political Rights establishes that everyone has the right to recognition of their subjective status, regardless of where they are located, and article 19 establishes that everyone has the right to freely express their opinion². According to foreign experience, in accordance with the Decree of the Government of Kazakhstan "Approve the Rules for awarding persons who have reported a corruption offenses or otherwise provided assistance in the fight against corruption", the subjects of encouragement are citizens of the Republic of Kazakhstan, foreign citizens and stateless persons. In addition, "The Whistleblower Protection" Act adopted in the United States in 1989³, "Whistleblowers Protection" Act, 2011 (renamed as Whistle Blowers Protection Act, 2014 by the second schedule of the Repealing and Amending Act, 2015) adopted in India, also provides that foreign citizens belong to the category of persons reporting corruption offenses⁴.

As you know, article 19 of the Constitution of the Republic of Uzbekistan establishes that "all citizens of the Republic of Uzbekistan have the same rights and freedoms and are equal before the law regardless of gender, race,

---

¹ <https://prokuratura.uz/#/newsview?id=8904>

² «International Covenant on Civil and Political Rights». 16 December 1966. BY General Assembly resolution 2200A (XXI). <https://www.ohchr.org/sites/default/files/ccpr.pdf>

³ «Whistleblower Protection» Act. April 10, 1989. 101st United States Congress. Passed Senate amended (03/16/1989).

⁴«Whistleblowers Protection» Act. 2011 (No. 7 of 2014). New Delhi, the 12th May, 2014/Vaisakha 22, 1936 (Saka).

nationality, language, religion, religion, social origin, social status"¹. Also, the purpose of the Law of the Republic of Uzbekistan dated June 4, 2021 No. UP-692 "on legal status of foreign citizens and stateless persons in the Republic of Uzbekistan" is to regulate relations in the field of the legal status of foreign citizens and stateless persons in the Republic of Uzbekistan². According to the law, a foreign citizen is a person who does not have the citizenship of the Republic of Uzbekistan, who has the citizenship of another state and proof of his belonging to the citizenship of another state, and a stateless person is a person who is not a citizen of the Republic of Uzbekistan and does not have proof of his belonging to the citizenship of a foreign state³. In accordance with article 5 of this Law, it is established that foreign citizens and stateless persons residing in the territory of the Republic of Uzbekistan, regardless of gender, race, nationality, language, religion, social origin, religion, personal and social status, are equal before the law of the Republic of Uzbekistan, whereby the law establishes equality of foreign citizens and persons stateless. The rights are defined almost on an equal basis with the citizens of the Republic of Uzbekistan⁴. In addition, article 22 of this law states that foreign citizens and stateless persons have the right to submit applications, proposals and complaints to State bodies, organizations of the Republic of Uzbekistan and their officials⁵.

In our opinion, it should be noted that the interpretation of the concept of citizens, established within the framework of the subject, by persons who reported corruption offenses in Uzbekistan or otherwise contributed to the fight against corruption, based on the above analysis. This, in turn, excludes incorrect or contradictory application and different interpretation of this norm by law enforcement entities in practice.

According to the above analyzes, the following proposals were put forward to improve the current legislation:

firstly, article 3 of the regulation approved by the Decree of the Cabinet of ministers of December 31, 2020 No. 829 "On approval of the regulation on the procedure for rewarding persons who reported corruption offenses or otherwise provided assistance in the fight against corruption" reads as follows: "Persons who have reported a corruption offense or otherwise contributed to the fight against corruption are citizens, **foreign citizens** and stateless persons, employees of a non—governmental commercial organization or other non-

---

¹ «The Constitution of the Republic of Uzbekistan». 30.04.2023. <https://lex.uz/docs/6451070>

² Law of the Republic of Uzbekistan «On legal status of foreign citizens and stateless persons in the Republic of Uzbekistan». № LRU-692. <https://lex.uz/docs/6120434>

³ Law of the Republic of Uzbekistan «On legal status of foreign citizens and stateless persons in the Republic of Uzbekistan». № LRU-692. <https://lex.uz/docs/6120434>

⁴ Law of the Republic of Uzbekistan «On legal status of foreign citizens and stateless persons in the Republic of Uzbekistan». № LRU-692. <https://lex.uz/docs/6120434>

⁵ Law of the Republic of Uzbekistan «On legal status of foreign citizens and stateless persons in the Republic of Uzbekistan». № LRU-692. <https://lex.uz/docs/6120434>

governmental organization or a state body, an organization with state participation or a self-government body of citizens.

secondly, article 8 of the regulation, approved by this resolution, should be supplemented with the following wording so that "such an offense was disclosed by citizens, **foreign citizens** or stateless persons on the basis of a report to anti-corruption authorities about bribery against a person in respect of whom they request a bribe, or about a corruption offense about which they it is known."

THEORETICAL AND LEGAL ANALYSIS OF LEGISLATION IN THE FIELD OF MIGRATION

Jurayev Sherali Alisher o'g'li

*Doctorant of Law enforcement academy
of the Republic of Uzbekistan*

Annotation: This article analyzes the content of legal documents regulating migration, which today is one of the current areas of government policy. Basic concepts in the field of migration are studied on the basis of scientific works of foreign and domestic scientists. The article also develops proposals for improving the sphere.

Key words: migration, migration policy, migrant, migration legal relations, illegal migration, participants in migration legal relations.

Аннотация: В данной статье анализируется содержание правовых документов, регулирующих миграцию, которая сегодня является одним из актуальных направлений государственной политики. Основные понятия в сфере миграции изучены на основе научных трудов зарубежных и отечественных ученых. В статье также разработаны предложения по совершенствованию миграционной сферы.

Ключевые слова: миграция, миграционная политика, мигрант, миграционно-правовые отношения, нелегальная миграция, участники миграционно-правовых отношений.

Annotatsiya: Mazkur maqolada bugungi kunda davlat siyosatining dolzarb yo'nalishlaridan biri bo'lgan migratsiya sohasini tartibga soluvchi normativ-huquqiy hujjatlarning mazmuni tahlil qilingan. Migratsiya sohasida asosiy tushunchalar xorijiy va milliy olimlarning ilmiy ishlari asosida o'rganib chiqilgan. Maqolada, shuningdek, sohani takomillashtirish bo'yicha takliflar ishlab chiqilgan.

Kalit so'zlar: migratsiya, migratsiya siyosati, migrant, migratsiyaviy-huquqiy munosabatlar, noqonuniy migratsiya, migratsiya huquqiy munosabatlarining ishtirokchilari.

The first President of Uzbekistan I.A. Karimov: "Today we are talking about poverty, providing employment for the population, and unresolved problems of socio-economic development. Migration issues are also gaining some tension. The failure to resolve these and other complex issues poses a great danger to the future of our countries and the entire region.

In recent years, research on the topic of migration in various areas of science has been constantly expanding.

Before considering the legal framework regulating the legal status of participants in migration relations, first of all, it is necessary to clarify the

concept of “**migration policy**” and reveal its significance in the formation of the legal framework regulating migration relations. “Policy (greek “politics” - “the art of managing society”) means social activities aimed at the implementation of state power, a certain direction and style of state activities in the country and in relations with foreign countries”.

Many scientists from Uzbekistan and foreign countries have conducted scientific work to analyze migration policy. Legal scientist L. Isakov noted: “The sphere of administrative and legal regulation of migration processes is a type of legal regulation based on the impact of administrative law norms within the framework of social relations arising in public administration. Typically, public administration in the field of migration is a system of administrative and legal norms regulating public relations with the migration process.

Russian scientist G.E. Alekseev defines migration policy as the purposeful activities of government bodies and local self-government bodies, aimed at implementing complex political, legal, economic, social, cultural, educational, information and analytical activities that effectively regulate migration processes.

In addition to the above definitions of the state’s migration policy, it can be noted that there is no consensus among academic researchers on this matter. S. E. Metelenov gives a different definition of migration policy. He defines “state migration policy” as a target area of government activity that regulates export and import labor flows.

In our opinion, we cannot agree with this scientist’s opinion. The reason is that it is known that the export and import of labor are part of the migration process, and the above definition covers only this part of the migration policy and cannot fully explain the content of the migration policy.

Thus, having studied the opinions of scientists on migration policy, we draw the following conclusions:

Migration policy is a form of government activity by competent government bodies aimed at regulating migration relations.

In this regard, the migration policy of the Republic of Uzbekistan relates to political, social, legal, economic, organizational and should be understood as a direction of state policy aimed at implementing control measures.

In modern conditions, the importance of immigration policy in the legal regulation of migration processes in the Republic of Uzbekistan is steadily increasing. This is characterized by Uzbekistan’s greater penetration into the international arena and the establishment of international ties with many countries. Legal content “immigration” means the entry of a foreign citizen into the country for temporary or permanent residence.

Based on this, we can say that the immigration policy of the Republic of Uzbekistan is a direction of migration policy aimed at defining and implementing political, social, legal, economic, organizational and control measures on the part of government authorities in order to ensure effective regulation of immigration. processes.

In migration processes, national security problems arise seriously. For this reason, a special direction has appeared in the scientific literature devoted to migration relations, studying the impact of migration relations on national security.

A modern analysis of Uzbekistan's immigration policy shows that immigration policy still needs improvement. The implementation of these large-scale strategic programs requires an integrated approach and the attraction of additional resources. In the current migration legislation, it is important to determine the strategic direction of immigration policy.

Consideration of the issue of legislation regulating the sphere of relations in this area is, in our opinion, of paramount importance for several reasons. The shortcomings of the legislation, on the one hand, allow individuals and legal entities to commit illegal actions, and on the other hand, they allow "arbitrary" actions on the part of government bodies ensuring compliance and control of legislation in the field of migration. An analysis of our national legislation regulating migration relations allows us to identify existing shortcomings and formulate proposals for optimizing legislation in order to strengthen the rights and legality of participants in migration relations.

Our research shows that one of the most important legal problems in regulating the main stages of the migration process is the definition in migration legislation of the basic legal concepts for regulating this area, and to be more precise, there is no law defining these concepts. The absence of basic legal concepts in legislation leads to different interpretations of the norms of migration legislation. This problem is also related to the lack of adoption of separate laws regulating the field of migration.

In the explanatory dictionary of the Uzbek language [*lat. migratio - movement from one place to another place*] is said to mean the migration of population from one place to another place within a country or from one country to another country.

In the legal literature, the term "**migration**" comes from the Latin "**migratio**" which means movement and is defined as the movement of a population from one place to another due to a change of place of residence.

L.L. Rybakovsky defines the term migration as "moving from one settlement to another or from one administrative-territorial unit to another, regardless of its duration and purpose".

Population migration can be carried out for different purposes. For example, the place of residence may be changed permanently or temporarily for the purpose of study or work. But, in our opinion, a change of place of residence cannot be the goal of migration; it is an integral feature of migration. It would be inappropriate to limit the purposes of migration only to study or labor migration, since, as the name suggests, they cover only educational and labor purposes of migration. At the same time, some authors also highlight other types of migration, for example, "business migration," the participants of which are entrepreneurs who bet their financial resources and intellectual

capabilities on the state's economy or are forced to migrate as a result of ongoing helplessness. military actions, political reasons or persecution based on nationality. There are also types such as "forced migration" as a consequence.

Based on the above, we can conclude that it is impossible to list all the goals of migration. In this regard, the definition of K.D. Galiakhmetova expresses all the goals of migration. "Migration is carried out to achieve the personal interests of migrants." This is the definition may be relatively general for migration purposes, since this definition covers possible migration purposes. In our opinion, from a legal point of view, the main condition for the purpose of migration is that it is not illegal. That is, the goals of migration should not contradict the legislation of the Republic of Uzbekistan and the norms of international law.

Thus, the term **"migration"** can be understood as the territorial migration of an individual from one state to another or from one administrative-territorial unit of a state to another. It does not matter whether the place of residence changes permanently or temporarily.

It is also very important to clarify the concept of **"migration legal relations"**. Legal relations mean collective relations regulated by legal norms, the participants of which have their own rights and obligations.

"Legal relations are part of social relations regulated by legal norms, the subjects of which have subjective rights and subjective legal obligations. For legal relations to arise, there must be **material grounds** (the desire, interests of the parties) and **legal grounds** (the presence of appropriate legal norms governing this social relationship; the parties have rights and legal capacity; the presence of a legal fact).

Migration relations are difficult to explain by the complex nature of these relations and their legal regulation. Migration relations do not cover only the movement of persons from one state to another or between administrative-territorial units of a state. It also provides its members with a special legal status and allows them to use all the necessary opportunities to realize this legal status.

It is also very important to clarify the legal content of the concept of **"participants of migration relations"** and its relationship with the concept of **"migrant"**.

L. V. Andrichenko defines the concept of "migrant" as "an individual moving across an established administrative or state border, permanently or temporarily changing his place of residence."

In addition to this definition, we propose to define the concept of "migrant" as follows: "a migrant is an individual moving across state or administrative-territorial borders in order to realize his legitimate interest".

The concept of "participants in migration relations" should be understood more broadly than "migrant". The reason is that participants in migration relations, in addition to migrants, include government bodies regulating

migration relations and regulatory authorities competent in the field of migration. Also, legal entities can be participants in migration relations, for example, employers of migrants acting as a legal entity.

Based on this, in our opinion, the following can be specified as participants (subjects) of migration relations:

- **individuals** - citizens of the Republic of Uzbekistan, foreign citizens and stateless persons who, in order to realize their legitimate interests, permanently or temporarily change their place of residence, move across state or administrative-territorial borders and, as a result, change their legal status;

- **legal entities** - government bodies authorized by law to apply the norms of migration legislation of the Republic of Uzbekistan.

The description we have given can be of great practical importance in the field of migration, since it shows legal entities that are subjects of offenses, as well as objects of prosecutorial control in this area.

In addition, there is another type of migration in which migration is carried out illegally and it is called “**illegal migration**”. One of the main factors contributing to the prevention of illegal migration is the creation of a legal basis for the concept of “illegal migration”.

Due to the fact that the description of illegal migration is expressed differently in scientific and specialized literature, there is still no single definition of it. In particular, according to M.I. Barannik, he defines *illegal migration* as a process associated with a person's departure to another country or departure from a place of residence, illegal entry, transit and illegal departure of foreign citizens to another country. Professor V.N. Sumarokov stated that although a person's departure abroad and stay in the territory of a second country is legal, his illegal entry into the country is also illegal migration. Also, lawyer A. N. Shkilev defined illegal migration as a territorial movement of the population that contradicts the requirements of international law and national legislation under the influence of socio-economic, political, legal and demographic factors.

Researcher B.I. According to Egamberdiev, *illegal migration* It is appropriate to define it as the movement of citizens of the Republic of Uzbekistan, foreign citizens or stateless persons in violation of the procedure for entry, stay and exit from the territory of the Republic of Uzbekistan or transit passage through the territory of the Republic of Uzbekistan. Uzbekistan.

In full agreement with the above definitions, we can say that illegal migration is a violation of the established procedure for a citizen of the Republic of Uzbekistan, a foreign citizen and a stateless person leaving the country, staying on its territory and leaving it, as well as transit through its territory, as defined international and national legislation.

Subjects of illegal migration include:

- A) Illegal emigrants are citizens of the Republic of Uzbekistan who illegally left the Republic of Uzbekistan to other countries;

- B) Illegal immigrants:

- foreign citizens and stateless persons entering the territory of the Republic of Uzbekistan with forged documents or without any documents;
- foreign citizens and stateless persons whose actions do not correspond to the stated goals;
- Foreign citizens and stateless persons illegally staying in the Republic of Uzbekistan.

The above examples of defining the basic concepts of migration legal relations are important for the further development of migration relations. Basic concepts such as “migration”, “migrant”, “participants in migration relations”, “illegal migration” can be the main source for systematizing legal norms in this area. Their clear definitions help fill confusion and gaps in the law.

The main legal framework regulating migration processes is undoubtedly the Constitution of the Republic of Uzbekistan, which has the highest legal force and is valid throughout the entire territory of the republic. All laws and regulations are adopted in accordance with it. It is the Constitution that is the legal basis for improving legislation regulating the legal status of participants in migration processes. The Constitution ensures respect for individual rights and freedoms, determines the equality of rights and obligations of citizens of the Republic of Uzbekistan and foreign citizens, with some exceptions.

Articles 18 and 23 of the Constitution establish the basic rules governing the rights and obligations of migrants. In particular, Article 18 provides that “all citizens of the Republic of Uzbekistan have the same rights and freedoms and are equal before the law, regardless of gender, race, nationality, language, religion, social origin, faith, personality and social status.” Article 23 provides that the rights and freedoms of foreign citizens and stateless persons on the territory of the Republic of Uzbekistan are ensured in accordance with the norms of international law. From this rule it is clear that international legal norms are one of the main sources of creating and improving legislation that clearly defines rights and responsibilities of migrants.

Former UN Secretary General Coffee Anna has called international migration one of the biggest challenges facing our world in the 21st century. Governments and international organizations must do more to realize the many benefits and address the potential challenges.

Since the regulation of migration processes is related to human rights, a significant part of it consists of generally recognized principles and norms of international law, enshrined in international treaties of the Republic of Uzbekistan.

In the future, with the development of migration legislation, first of all, the legal status of migrants, as well as general legal concepts such as “migrant”, “migrant worker”, “forced relocation” should be regulated by law. In this case, international Along with the introduction of legal norms into our legislation, it will be necessary to develop an effective national mechanism for the implementation of these international legal agreements in our country.

Based on public opinion, it can be noted that although relations in the field of migration in our country are not regulated by a single law, they are regulated by a number of national legal and bilateral and multilateral international documents.

In particular, the procedures for the entry, stay, exit and transit of citizens of the Republic of Uzbekistan, foreign citizens and stateless persons in the Republic of Uzbekistan, No. 8 of the Cabinet of Ministers of the Republic of Uzbekistan dated January 6, 1995, No. 408 of November 21, 1996, No. 247 of April 28, 2017 - No. and No. 725 of September 12, 2018.

The legal status of participants in migration relations is regulated by many laws and regulations. In particular, the procedure for entry and exit from the Republic of Uzbekistan is regulated by the Law of the Republic of Uzbekistan "On the State Border" dated August 20, 1990, as well as the Resolution of the Cabinet of Ministers dated November 21, 1996 "Arrival, Departure, stay and transit of foreign citizens and stateless persons in The Republic of Uzbekistan is regulated by the Resolution "On the Procedure for Transitions".

Rights of citizens of the Republic of Uzbekistan living abroad According to the Decree of the President of the Republic of Uzbekistan dated October 25, 2018 "On measures to further improve the state policy of the Republic of Uzbekistan in the field of cooperation with compatriots living abroad," our citizens can travel abroad and work there 12 September 2018 Resolution of the Cabinet of Ministers of the Republic of Uzbekistan "On measures to further improve and radically revise the system of organized employment of citizens of the Republic of Uzbekistan abroad" and Resolution of the Cabinet of Ministers of the Republic of Uzbekistan dated February 6, 2014 "On measures to improve the procedure for the departure of citizens of the Republic of Uzbekistan abroad".

Legal status of foreign citizens and stateless persons on the territory of the Republic of Uzbekistan Resolution of the President of the Republic of Uzbekistan dated August 28, 2018 "On measures to improve the procedure for registration of foreign citizens and stateless persons at the place of permanent residence" and temporary stay", Ministers of the Republic of Uzbekistan. This is also regulated by the Decisions of the Court of September 28, 2020 "On measures to simplify the registration procedure for foreign citizens and stateless persons in the Republic of Uzbekistan".

In the field of migration legislation in our country, despite the active dynamics of development, there is still no single legal document that forms the system and unifies the norms of the relevant area of law.

Collective relations in the sphere of migrants include subjective rights and obligations common to all, as well as special rights based on their legal status, and these relations are migration relations. It is known that in terms of the subject of regulation, these relations cover administrative, labor, family and housing law.

Judging by the above, the regulation of migration legal relations is still carried out on the basis of legislative and regulatory documents. For this reason, the time has come to adopt the Law "On Migration", which defines the powers, goals and objectives of government bodies implementing state policy in the field of migration, and establishes the legal status of migrants. We also consider it advisable to combine the powers of the competent state bodies in the field of migration into one state organization. Thus, the activities of prosecutorial control over the regulation of migration relations and the implementation of migration legislation by the state body implementing migration policy will become much simpler and more effective.

CERTAIN ASPECTS OF PROSECUTOR VERIFICATIONS IN LAW ENFORCEMENT OF CIVIL DISPUTES

Djumayev Shokhjakhon Begimkul o'g'li

The doctoral student at Law Enforcement

Academy of the Republic of Uzbekistan

Annotation: *In this article, the prosecutor's arguments over the implementation of legislation on civil disputes, their specifics and the grounds for conducting these verifications, the application of prosecutor's control documents during the verifications, the response and their results were discussed. In the development strategy of the new Uzbekistan, the tasks envisaged in the prospects for the activities of the prosecutor's office are highlighted. Comparative-legal analysis of the basics and significance of conducting prosecutor's actions on the implementation of laws. The stages of the examination: preparatory, main and final stage are studied analytically and the sequence of the main actions that will be carried out in them is described. The experience of a number of foreign countries has been comparative analyzed with our national legislation and proposals have been put forward.*

Keywords: *prosecutor's verification, grounds for conducting an verification, stages of conducting an verification, prosecutor's control documents, legislation, subject of verification, subject of verification.*

Annotatsiya: *Ushbu maqolada fuqarolik nizolariga doir qonunchilik ijrosi ustidan prokuror tekshruvlari, ularning o'ziga xos jihatlari hamda ushbu tekshiruvlarni o'tkazish asoslari, tekshiruvlar davomida prokuror nazorati hujjatlarini qo'llash, javob berish va ularning natijalari haqida so'z borgan. Yangi O'zbekistonning Taraqqiyot strategiyasida ilgari surilgan prokuratura organlari faoliyati borasidagi istiqbolda ko'zda tutilgan vazifalar yoritilgan. Qonunlar ijrosi ustidan prokuror tekshruvlarni o'tkazish asoslari hamda ahamiyati qiyosiy-huquqiy tahlil qilingan. Tekshiruv o'tkazish bosqichlari: tayyorlov, asosiy va yakuniy bosqich tahliliy o'rganilgan hamda ularda amalga oshiriladigan asosiy harakatlar ketma-ketligi bayon etilgan. Bir qator xorijiy davlatlarning tajribasi milliy qonunchiligimiz bilan qiyosiy tahlil qilingan hamda takliflar ilgari surilgan.*

Kalit so'zlar: *prokuror tekshiruvi, tekshiruv o'tkazish asoslari, tekshiruv o'tkazish bosqichlari, prokuror nazorati hujjatlari, qonunchilik, tekshiruv predmeti, tekshiruv subyekti.*

Аннотация: *В данной статье рассматриваются прокурорские проверки исполнения законодательства по гражданским спорам, их специфика, а также основания для проведения этих проверок, применение документов прокурорского надзора в ходе проверок, реагирование и их результаты. В новой стратегии развития Узбекистана освещены задачи, поставленные в перспективе в отношении*

деятельности органов прокуратуры. Проведен сравнительно-правовой анализ оснований и значимости прокурорских проверок исполнения законов. Этапы проведения экспертизы: подготовительный, основной и заключительный этапы изучаются аналитически и на них излагается последовательность основных действий, которые необходимо выполнить. Был проведен сравнительный анализ опыта ряда зарубежных стран с нашим национальным законодательством и выдвинуты предложения.

Ключевые слова: прокурорская проверка, основания проведения проверки, этапы проведения проверки, документы прокурорского надзора, законодательство, предмет проверки, субъект проверки.

Large-scale reforms are being implemented in the country to improve and democratise state administration, increase the population's standard and quality of life, and comprehensive development of regions.

In this process, it is important that measures are being taken to ensure the implementation of legal documents adopted by the prosecutor's office, to strengthen law and order in society.

As the head of our state noted, ensuring the rule of law is crucial in all the reforms we are implementing today in establishing New Uzbekistan.

In a society ruled by law, there will be justice, political and social stability, economic growth and development, and human dignity, rights and interests will be ensured.

Nowadays, it is appropriate to emphasize that the role of the prosecutor's office and the patriotic people who are loyal to their profession and duty and who serve in this system is important in achieving such important goals¹.

Also, as the Chief Prosecutor of the Republic of Uzbekistan N.T.Yoldoshev also noted, that the prosecutor's office, based on the noble principle that "Law is paramount, punishment for crime is inevitable" in ensuring legality in all fields and sectors in our country, is primarily supported by our people. Putting the interests of the people and the state in the first place, ensuring human rights and freedoms as the highest value, and turning the prosecutor's office into a truly people-oriented structure is our main goal².

It is known that the prosecutor's inspections of the implementation of laws are aimed at ensuring the clear and uniform execution of legislative documents by the inspected entities. So, at the core of the prosecutor's investigations lies the uniform, high-quality and consistent execution of the law. This includes the prosecutor's review of the implementation of the legislation on disputes in civil cases.

Legal scientist B.X.Polatov noted, the examination carried out in the order of control over the implementation of laws reflects the strategy of the activities

---

¹ O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Miromonovich Mirziyoyevning 08.01.2024-yildagi prokuratura organlari xodimlari hamda faxriylariga tabrik nutqidan // <https://president.uz/uz/lists/view/6961>

² O'zbekiston Respublikasi Bosh prokurorining 16.01.2024-yildagi mamlakatimiz aholisiga murojaatidan // <https://prokuratura.uz/#/newsviewid=8986>

of the prosecutor's office. Currently, their thematic is diverse. They include control over the observance of the rights and freedoms of a citizen, the implementation of laws on ownership, entrepreneurial activity, privatization, environmental protection, taxation, banking, customs, land and others . Of course, in full addition to these points, it can be said that the prosecutor's examination carried out over the implementation of each law is considered an important part of the performance of the tasks assigned by law to the prosecution authorities, and each of them, along with the common parties, also have separate specific aspects.

According to lawyer D.S. Belausova, prosecutor's verifications are an important tools for establishing the prosecutor's control over the implementation of laws and detecting violations of the law¹. It can be added to this opinion that the prosecutor's verifications serve not only to identify cases of violations of the law but also to eliminate the causes and conditions that make it possible by applying measures of influence against them.

According to Article 26 of the Civil Procedure Code of the Republic of Uzbekistan, cases on disputes arising from citizenship, family, labour, housing, land and other relations, if at least one of the parties is a citizen apply to the civil court. Therefore, during the work on the above disputes, when there are grounds for conducting prosecutor's verifications, verifications can be conducted from the point of view of identifying and eliminating cases of violations of the law.

To ensure the authority of the prosecutor in the implementation of laws related to the conduct of civil court cases, the prosecutor strictly adheres to the principle of independence of courts and only obedience to the law, and helps to implement justice by the courts in civil cases².

Article 21 of the Law of the Republic of Uzbekistan "On the Prosecutor's Office" provides the grounds for the inspection, according to which the inspection of the implementation of laws is based *on applications and other information* about the violation of laws, it is also conducted by the procedure established by law, based on the fact that legality is in a state that requires measures to be taken by the prosecutor.

Likewise, the prosecutor also conducts a verification for minors, especially in small and medium-sized enterprises, involving relevant specialists in labor law, labor protection and compliance with technical safety. In the process of verification, they should focus on additional benefits established by juvenile labor laws and other regulatory documents, that is, it is assumed that working conditions that can harm their health, safety or morality are prohibited for use in unfavorable jobs, underground work and other activities, freight is behind

---

¹ Белоусова Д.С. Дальнейшая процессуализация прокурорской проверки: блажь или необходимость? 2019. С.56.

² Mamasiddiqov M.M., Shayzakov Sh.I., Shamshidinov U.T. Fuqarolik sud ishlarini yuritishda prokuror vakolatini ta'minlash masalalari // Ilmiy – amaliy qo'llanma. – Toshkent, 2020.–10- b.

the established norm and is not allowed for transportation, in addition to the general procedure for paying preferential fees and issuing labor leave and termination of the employment contract on the initiative of the employer, special attention is paid to compliance with such rules as local employment and permission with the consent of the Labor body.

Before the verification, the prosecutor must request information that is permissible from the relevant authorities in order to reach a preliminary conclusion about the implementation of labor legislation. For example,

From the Personnel Department of the enterprise:

- List of those who work at the enterprise, information about the place and conditions of work and their non-landing;
- the legality of the benefit money paid to them;
- about those who suffered an accident at work, etc.

From employment offices:

- data on the number of minors who applied for a job before the verification period or last year, how many were placed;
- information about the list of organizations and the level of execution that are obliged to organize preferential jobs;
- retrained and trained minors in the profession, the funds paid to them, their employment after graduation;
- information about the unemployed and the funds paid to them.

The prosecutor is initially be able to study the above data and, in comparison, draw conclusions about what should be paid special attention to during the period of verification of the implementation of this law¹.

We believe that it will benefit to distinguish a whole process of examination into certain stages in order to effectively and systematically conduct inspections on the implementation of legislation. It is recommended that, taking into account advanced foreign experience and practice, prosecutor's verifications on the implementation of legislation should be carried out on the basis of the following stages:

- Preparation stage;
- Main stage;
- Final stage.

Preparation stage. Taking into account the point of view of labor law, at this stage, the examiner should determine which labor-related laws and legislative acts will conduct an verification, the subject and purpose of conducting an checking, what legal basis is the reason for conducting an examination, the main tasks and functions of the state body, economic governing body or enterprise, institution, organization, the rights and obligations of their officials. Then, on the basis of the above, a verification plan is drawn up.

---

¹ Po'latov B.X., Astonov S.M. "Voyaga yetmaganlar haqidagi qonunchilik ijrosi ustidan prokuror nazoratini tashkil qilish" // Amaliy qo'llanma. – Toshkent, 2018. – 63-64-bet.

Main stage. This is the reason why this stage is called the main one, in which explanatory letters are received from the relevant persons by the employee of the prosecutor's Office conducting the verification, requests are made for the performance or non-performance of a particular action, specializations are involved to facilitate the conduct of the verification, violations are identified and the issue of applying liability measures is discussed. That is to say, in other words, the "heart" tasks of the verification are performed. On the basis of the collected data, the authorized personnel of the prosecutor's office should concentrate on the issue of applying the necessary prosecutor's control documents noted in Section V, Article 37 of the law of the Republic of Uzbekistan "On the prosecutor's office": protest, decision, submission, application or warning.

Final stage. At this stage, the authorized personnel of the prosecutor's office finishes to determine all violations of the law on the implementation of the relevant legislative act. The prosecutor, who is required for identified violations, enters into control documents and receives references and other documents from organizations in connection with the measures taken on them, participates in meetings in cases where submissions are considered by the collegial body, enters information into the high-ranking prosecutor if this is necessary.

It will be necessary to identify the subject, subject, object and means of examination and use them correctly in order to carry out the stages of conducting prosecutor's examinations over the implementation of the above laws in a sequential, effective and purposeful manner.

In proportion to the subject of control over the implementation of laws, the subject of the prosecutor's review of the implementation of laws is ministries, agencies, self-government bodies of citizens, public associations, enterprises, institutions, organizations, as well as military units, military structures, governors and other officials of ministries and agencies. implementation of laws by them, as well as compliance of the documents adopted by them with the Constitution and laws of the Republic of Uzbekistan.

The subjects of the prosecutor's review of the implementation of laws can be understood as the employees of the relevant prosecutor's offices that carry out inspections.

The object of the prosecutor's review of the implementation of laws is defined as the ministries, agencies, citizens' self-government bodies, public associations, enterprises, institutions, organizations, as well as military units, military formations, governors and other officials of the ministries and agencies.

Means of the prosecutor's control over the execution of laws means the fundamental goal of the prosecutor's control, that is, the prosecutor's control, which helps in the clear and uniform execution of laws and serves to identify and prevent violations of the law, eliminate the causes and conditions that made them possible. documents are understood. According to Article 37 of the

current Law of the Republic of Uzbekistan “On the Prosecutor’s Office”, there are 5 prosecutor control documents. These are protest, decision, presentation, application and warning. “During the preparation of the prosecutor’s control documents, it is necessary to distinguish the unique characteristics of each of them. Protest is *made*, decision is *given*, presentation and application are *made*, a warning is *declared*.”¹. These documents are signed by the prosecutor or his deputy as required by law.

Also, during the preparatory stage, the prosecutor's office conducting the verification should pay special attention to the violation of the law indicated in the application, which is the basis for the verification, and, involving the author of the application, should receive an explanation aimed at clarifying the necessary facts regarding the application, as soon as possible, and it is impossible to work being in a hurry since that application may contain slanderous and false information aimed at deliberately shaming other persons. If signs of such an administrative violation or crime are detected, the materials should be directed to the appropriate authorities.

Above, the *application* of individuals and legal entities, which is one of the grounds for conducting the prosecutor’s verification, was not cited. Because in the legislation of most countries where there is a general control function of the prosecutor's office, one of the most common grounds for a prosecutor's verifications an *application*.

For example, according to Article 21, part two of the Law of the Russian Federation No. 2202-I “On Prosecutor’s Offices” adopted on January 17, 1992, the prosecutor's control over the implementation of laws includes applications, violations of the law it is determined that it will be carried out based on information and based on the fact that legality requires action by the prosecutor.

Similarly, according to Article 27 of the Law of the Republic of Turkmenistan “On the Prosecutor’s Office” dated November 21, 2015, the verification of the implementation of laws is carried out by the prosecutor within the scope of his powers in the following cases:

- 1) based on the work plan;
- 2) when there are *applications*, complaints, messages and other official information about violations of the law;
- 3) when signs of violation of the law are directly detected;
- 4) according to the order or request of the high prosecutor.

In conclusion, it should be noted that for the prosecutor’s verifications of the implementation of legislation on disputes in civil cases to be effective and high-quality, special attention should be paid to the subject, object and means of inspection, the grounds for inspection, including physical and legal entities.

---

¹ Po’latov B.X. Qonunlar ijrosi ustidan prokuror nazoratini tashkil qilish va prokuror nazoratining namunaviy hujjatlar to’plami// Amaliy-uslubiy qo’llanma. – Toshkent, 2013. – 19-bet

It will be necessary to carefully study the applications and follow the stages of the verification.

ПРОКУРОР-КРИМИНАЛИСТНИНГ ЖИНОЯТ-ПРОЦЕССУАЛ ФАОЛИЯТИНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШ БЎЙИЧА АЙРИМ МУЛОҲАЗАЛАР

Ражабов Бекзод Халимович

Ўзбекистон Республикаси Ҳуқуқни муҳофаза
қилиш академияси катта ўқитувчиси,
ТДЮУ мустақил изланувчиси

Аннотация: Мазкур мақолада прокурор-криминалист фаолиятининг жиноят-процессуал ҳуқуқий фаолияти тадқиқ этилган. Инсон ҳуқуқ ва эркинларини амалда таъминлаш, тергов сифатини янада яхшилашда жиноят процессининг судга қадар бўлган босқичида прокурор-криминалистнинг ваколатларини қонунчилик билан тартибга солиш лозимлиги асослантирилган. Муаллиф янги таҳрирда қабул қилиниши кўзда тутилган Ўзбекистон Республикаси Жиноят-процессуал кодексига прокурор-криминалистнинг ҳуқуқий мақомини, жиноят-процессуал ваколатлари бўйича янги норматив таклифларни илгари сурган.

Таянч сўзлар: жиноят, терговга қадар текширув, суриштирув, дастлабки тергов, экспертиза, прокурор-криминалист, суриштирувчи, терговчи.

Аннотация: В данной статье была изучена уголовно-процессуальная правовая деятельность прокурора-криминалиста. Обеспечение прав и свобод человека на практике, дальнейшее повышение качества расследования обосновано тем, что на досудебной стадии уголовного процесса необходимо законодательно урегулировать полномочия прокурора-криминалиста. Предполагается, что автор будет принят в новой редакции в Уголовно-процессуальном кодексе Республики Узбекистан подготовлены нормативные предложения по правовому статусу прокурора-криминалиста, уголовно-процессуальным полномочиям. В частности, прокурорско-криминалистическая деятельность теоретически отдельно изучала направления уголовно-процессуальной деятельности, выдвигая рекомендации по ее совершенствованию.

Ключевые слова: преступление, доследственное расследование, дознание, предварительное следствие, экспертиза, прокурор-криминалист, следователь.

Abstract: In this article, the criminal-procedural legal activities of the prosecutor-criminologist are studied. In order to ensure human rights and freedoms and to further improve the quality of investigation, it is justified that the powers of the prosecutor-criminologist should be regulated by legislation at the stage of the criminal process before the court. The author put forward new regulatory proposals on the legal status of the forensic-prosecutor and criminal procedural powers to the Criminal Procedural Code of the Republic of Uzbekistan, which is expected to be adopted in a new version.

Key words: crime, pre-investigation, inquiry, preliminary investigation, examination, forensic-prosecutor, investigator

Жиноятлар содир этилиши борасидаги халқаро экспертлар таҳлилига кўра, ер юзида тахминан ҳар бир соатда 200 мингга яқин

жиноятлар содир этилади”¹. Кибержиноятлар XXI асрнинг энг муҳим жиноятларидан бири бўлиб, ушбу жиноятни тергов қилиш самарадорлиги эса, атиги 0,05%ни ташкил қилмоқда². Ушбу кўрсаткичлар таҳлили тергов соҳасини фан ва технолгияларнинг янги замонавий ютуқлари билан қуроллантириб бориш лозимлигини тақозо қилмоқда.

Мамлакатимизда 2023 йилнинг 9 ойи давомида содир этилган 3.112 та ўта оғир жиноятларнинг 272 таси, 18.895 та оғир жиноятларнинг 2.697 таси, 19.089 та унча оғир бўлмаган жиноятларнинг 1.733 таси фош этилмаган³. Жиноятларнинг фош этилмаслигининг асосий сабабларидан бири тергов фаолиятини тўғри ташкил этилмаганлиги, ёш терговчиларнинг тергов фаолияти бўйича етарли тажрибага эга эмаслиги ва бошқа бир қатор омиллар сабаб бўлиши мумкин.

Тергов соҳасида фаолият юритаётган суриштирувчи, терговчи, прокурорларнинг жиноятчиликка қарши курашиш, жиноятларни тергов қилиш борасидаги фаолиятини яхшилашда айнан прокурор-криминалистлар муҳим ўринга эга.

Бу эса биздан прокурор-криминалистнинг жиноят-процессуал ва криминалистик фаолиятини янада такомиллаштириш бўйича илмий таҳлил қилишни талаб қилади.

Маълумки, прокурор-криминалистнинг жиноят-процессуал фаолияти миллий қонунчилигимиз билан тартибга солинмаган.

Бироқ, айрим қонун ва қонун ости ҳужжатларида прокурор-криминалист фаолиятини ташкил қилиш, уларни тайинлаш борасидаги муносабатларни тартибга солувчи норматив ҳуқуқий нормалар мавжуд.

Жумладан, **Ўзбекистон Республикаси “Прокуратура тўғрисида”ги Қонуннинг биргина 15-моддасида⁴, Қорақалпоғистон Республикаси прокуратурасида айнан прокурор – криминалистларни тайинлаш ҳақидаги борасидаги норма келтирилган холос.**

Ўзбекистон Республикаси “Прокуратура тўғрисида”ги Қонуннинг 15-моддаси еттинчи қисмида, “Қорақалпоғистон Республикаси прокурорининг ёрдамчилари, бошқармалар ва бўлимларнинг катта прокурорлари ва прокурорлари, прокурор-криминалистлар, алоҳида муҳим ишлар бўйича катта терговчилар ва алоҳида муҳим ишлар бўйича терговчилар, катта терговчилар ва терговчилар Қорақалпоғистон Республикаси прокурори томонидан

¹ <https://www.newsru.com/crime>.

² Борьба с киберпреступностью - что происходит с законом, когда закон не может быть приведен в исполнение? [articles/borba-s-kiberprestupnostyu-chto-proiskhodit-s-zakonom-kogda-zakon-ne-mozhet-byt-priveden-v-ispolneni](https://www.lex.uz/acts/106197).

³ Имомназаров А.Х. Кўздан кечириш тергов ҳаракатини такомиллаштиришнинг процессуал ва криминалистик жиҳатлари. Юридик фанлар бўйича фалсафа доктори (PhD) диссертацияси автореферати. 5-бет.

⁴ Ўзбекистон Республикаси “Прокуратура тўғрисида”ги Қонуни 15-модда. <https://lex.uz/acts/106197>

лавозимга тайинланадилар ва лавозимдан озод этиладилар” деб белгиланган.

Бироқ, “Прокуратура тўғрисида”ги Қонунда, Бош прокуратура ҳамда вилоятлар, Тошкент шаҳар прокуратураларда, Ўзбекистон Республикаси Ҳарбий ва Транспорт прокуратураларининг прокурор-криминалистларини лавозимга тайинланиши хусусида аниқ қоидалар кўрсатиб ўтилмаган.

Ваҳоланки, Ўзбекистон Республикаси Президентининг 10.08.2020 йилдаги “Суд-тергов фаолиятида шахснинг ҳуқуқ ва эркинликларини ҳимоя қилиш кафолатларини янада кучайтириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПФ-6041-сонли Фармони¹ қабул қилиниши натижасида, прокуратура органларининг белгиланган штат бирлиги доирасида Ўзбекистон Республикаси Бош прокуратураси, Қорақалпоғистон Республикаси, вилоят ва Тошкент шаҳар прокуратуралари тизимида **прокурор-криминалист лавозимини жорий этилган эди.**

Шу боис, Ўзбекистон Республикаси “Прокуратура тўғрисида”ги Қонуннинг 12-моддаси 4-қисмига, “...Ўзбекистон Республикаси Бош прокурорининг катта ёрдамчилари ва ёрдамчилари, бош бошқармалар, бошқармалар, бўлимларнинг бошлиқлари, уларнинг ўринбосарлари, катта прокурорлар, прокурорлар” сўзларидан сўнг **“прокурор-криминалист”** сўзлари билан тўлдирилиш ва қуйидаги таҳрирда “Ўзбекистон Республикаси Бош прокурорининг катта ёрдамчилари ва ёрдамчилари, бош бошқармалар, бошқармалар, бўлимларнинг бошлиқлари, уларнинг ўринбосарлари, катта прокурорлар, прокурорлар, прокурор-криминалист, алоҳида муҳим ишлар бўйича катта терговчилар ва алоҳида муҳим ишлар бўйича терговчилар Ўзбекистон Республикаси Бош прокурори томонидан лавозимга тайинланадилар ва лавозимдан озод этиладилар” деб баён қилиш таклиф қилинади.

Бундан ташқари, Ўзбекистон Республикаси “Прокуратура тўғрисида”ги Қонуннинг 16-моддаси 8-қисмини “...бошқармалар ва бўлимлари катта прокурорларим ҳамда прокурорлари” сўзларидан кейин **“прокурор-криминалист”** жумласини киритиш таклиф этилади.

Бундан ташқари, Қонунга прокурор-криминалист лавозимига тайинлашда кўп йиллик тергов соҳасида фаолият юритган тажрибали мутахассислар орасидан тайинлаш, мақоми ва ижтимоий таъминотини яхшилаш бўйича янги амалиётини жорий қилишни назарда тутувчи нормалар киритиш таклиф этилади.

Маълумки, ҳуқуқни қўллаш амалиётида айнан терговчи ёки прокурорга берилган ваколатлардан прокурор-криминалист ҳам қисман фойдаланади.

---

¹ Ўзбекистон Республикаси Президентининг 10.08.2020 йилдаги “Суд-тергов фаолиятида шахснинг ҳуқуқ ва эркинликларини ҳимоя қилиш кафолатларини янада кучайтириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПФ-6041-сонли Фармони// <https://lex.uz/docs/4939467>

Бироқ, прокурор-криминалистларнинг жиноят-процессуал кодексида аниқ ваколатлари белгиланмаган.

Прокурор-криминалист терговчининг жиноят иши қўзғатиш, жиноят иши қўзғатишни рад қилиш ҳақидаги қарорларини ўрганади, қонунсиз қабул қилинган қарорни бекор қилиш, ишни тегишлилиги бўйича юбориш каби қарорлар қабул қилади.

Прокурор-криминалист ўзининг вазифасини амалга оширар экан, албатта унинг ҳуқуқ ва мажбуриятлари, ҳуқуқий мақомини жиноят-процессуал кодексига мустаҳкамлаш лозим.

Бизнинг фикримизча, прокурор-криминалист жиноятларни иссиқ изидан фош этилишида бевосита тергов ҳаракатларида иштирок этувчи мансабдор шахс ҳисобланиб, унга терговчи ҳамда прокурорнинг ЖПКда назарда тутилган тергов ҳаракатларида иштирок этиши учун, тергов ҳаракатларини шахсан бажариши ва айрим процессуал ҳужжатларни расмийлаштириш билан боғлиқ мустақил ваколатларга эга бўлиши керак.

Қонунда прокурор-криминалист лавозими бўйича аниқ норматив – ҳуқуқий таъриф ҳам мавжуд эмас.

Тадқиқот давомида, прокурор-криминалист тушунчасига ҳуқуқий таъриф беришга ҳаракат қилдик. Таърифнинг ишлаб чиқилиши прокурор-криминалистнинг жиноят-процессуал муносабатлардаги аниқ субъектив иштирокчи эканлигини кўрсатиши баробарида, уни жиноятчиликка қарши куришиш сиёсатида, тергов сифатини оширишда ёрдамчи ўринга эга бўлган мансабдор шахс сифатида кўрсатиш ўринлидир.

И.Астанов прокурор-криминалистга қуйидагича таъриф берган. “Прокурор-криминалист – жиноятларни тергов қилишни ташкил қилишда амалий ёрдам бериш, замонавий техник воситалар ҳамда зарур махсус билим имкониятларидан фойдаланишга оид таҳлилий ва ташкилий фаолиятни амалга оширувчи прокурордир¹.

А.В.Тимофеева эса, прокурор-криминалистнинг фақат ташкилий ҳамда таҳлилий фаолиятга оид вазифаларини кўрсатиб, тергов ҳаракатларига прокурор-криминалист эмас балки терговчи-криминалист иштирок этишини маъқуллаб, прокурор-криминалистнинг терговдаги иштирокини инкор қилади².

---

¹ Astanov I, Turgunov A. The role of the forensic prosecutor in improving the investigation and ensuring the protection of the rights and freedoms of the individual// Жамият ва инновациялар – Общество и инновации – Society and innovations Special Issue – 02 (2022) p 501. ISSN 2181-1415

² Тимофеева А.В.. "Процессуальное положение прокурора-криминалиста и следователя-криминалиста" Пробелы в российском законодательстве. Юридический журнал, no. 2, 2009, с. 143-145..

А.Гурин эса, прокурор-криминалист мақомини прокурорнинг процессуал назорат функциясига ўхшатиб, унинг тергов тармоқларининг фаолияти назорат қилиш фаолиятига алоҳида эътибор қаратади¹.

В.Н.Исаенко прокурор-криминалистнинг фаолиятини кўпроқ терговда иштирок этиши билан боғлайди. Унинг фикрича, “прокурор-криминалист – фош этилмаган оғир ва ўта оғир жиноятларни тергов қилиш ишини ташкил қилиш ва методик таъминлаш, назорат ҳамда таҳлилий фаолиятни амалга оширишини” ҳам алоҳида қайд этган².

Бизнинг фикримизча, А.В.Тимофеева РФ Тергов қўмитасида аксарият терговчилар фаолият кўрсатишини инобатга олиб, терговчи-криминалист лавозимини прокурор-криминалист лавозимидан кўра мантиқан тўғрироқ деб, ҳисоблаган. Прокурор-криминалистни терговда иштирок этиши, тергов ҳаракатларини ўтказиши бўйича унинг ваколати бўлмаслиги кераклиги ҳақидаги фикрларига қўшилмаймиз.

Чунки, ҳуқуқни қўллаш амалиётида прокуратура терговига тегишли бўлган фош этилмаган оғир ёки ўта оғир жиноят содир этилганлиги ҳақидаги хабар бўйича зудлик билан вилоят прокурори, вилоят ИИБ бошлиғи, унинг ўринбосарлари, прокурор-криминалист, ҳудудий ҳуқуқни муҳофаза қилиш органлари ходимлари, тезкор-тергов гуруҳ аъзолари жиноят содир бўлган ҳудудга чиқишади, тезкор-қидирув, кечиктириб бўлмас тергов ҳаракатларини олиб боришда прокурор-криминалист ёрдамидан бевосита фойдаланилади.

Жиноятни фош қилиш юзасидан кўрсатма, топшириқ ҳамда тезкор - йиғилишлар ўтказиб, терговчилар гуруҳи раҳбарига бир қатор вазифалар юкланади. Жиноят иши тергови якунига қадар раҳбарлар ўзлари иштирок этишининг имкони бўлмаганлиги сабабли, одатда вилоят прокуратураси прокуратура органлари тергов тармоқлари фаолияти устидан назорат бўлими ходимлари (назорат қилувчи бўлим прокурори ёки прокурор-криминалист) жиноят иши бўйича берилган кўрсатмалар, топшириқ ва вазифалар ижросини таъминлаш бўйича ишни ташкил қилиш, назоратни давом эттириш учун жалб қилинади.

Шунингдек, прокурор-криминалист терговчига тергов йўналишини белгилаш бўйича жиноят ишини иш юритувига олмасдан ишнинг терговда ҳам бевосита иштирок этади.

Тергов йўналишини ва кейинги ўтказиладиган тергов ҳаракатлари кетма-кетлиги бўйича ўз тавсияларини беради. Бу пайтда эса прокурор-криминалист бир вақтнинг ўзида терговчилар гуруҳига раҳбарликни ҳам амалга ошириб туради. Шу сабабли, прокурор-криминалистни тергов гуруҳи ишига раҳбарлик қилиши бўйича ҳам ваколатини ЖПКда аниқ мустаҳкамлаш лозим.

---

¹ Гурин А. Процессуальный статус прокурора криминалиста. – Законность. 2008. № 11. с. 45.

² Исаенко В.Н. Процессуальные полномочия прокурора- криминалиста. – Законность. 2005. № 7. С. 15 – 19.

Республика ёки вилоят прокуратураси томонидан тергов гуруҳининг ишига раҳбарлик қилиш, тергов ишларини тўғри ташкил қилиш мақсадида юқори турувчи прокурор номидан прокурор-криминалист жалб қилиниши мумкин. Бундай ҳолда, у тергов гуруҳи раҳбарининг ваколатларидан фойдаланади.

Ўзбекистон Республикаси Бош прокурорининг 12.07.2021 йилдаги 243-сонли буйруғига асосан, прокурор-криминалистнинг жиноят-процессуал мақоми бўйича айрим вазифалари қайд этилган.

Унга кўра, Бош прокурор буйруқлари ва раҳбарият кўрсатмасига асосан оғир ва ўта оғир жиноятлар бўйича тезкор-тергов гуруҳлари таркибида иштирок этади, жиноятларни фош этишга қаратилган кечиктириб бўлмас тезкор-тергов тадбирларини ўтказишда, жумладан, ҳодиса жойини кўздан кечириш ҳамда далилларни аниқлаш ва олишда бевосита қатнашиши кўрсатилган¹.

Бу эса, ўз навбатида Ўзбекистон Республикаси ЖПКнинг 95¹-моддасида қайд этилган далилларнинг мақбуллиги бўйича мезонларига мос келиши учун, прокурор-криминалистнинг ҳам муайян жиноят иши бўйича процессуал ҳаракатлар бажариши, олган далилини эса мақбул бўлишига замин яратади.

Прокурор-криминалист жиноят иши бўйича тергов гуруҳи раҳбарининг ваколатларидан фойдаланиши ёки юқори турувчи прокурорнинг ёзма топшириғига асосан унинг жиноят ишига терговда иштирок этиши бўйича нормалар киритилиши, прокурор-криминалист томонидан расмийлаштирилган қарор ёки баённомани келгусида судда мақбул деб топилишига ижобий самара беради.

Ушбу қоидалар Ўзбекистон Республикаси Олий суд Пленумининг 24.08.2018 йилдаги “Далиллар мақбуллигига оид жиноят-процессуал қонун нормаларини қўллашнинг айрим масалалари тўғрисида”ги 24-сон Қарорининг 7-банди 2-кичик бандига мос келиб, прокурор-криминалистнинг тергов гуруҳи аъзолиги ҳамда унинг томонидан расмийлаштирилган процессуал ҳужжатлар (баённома, қарор) мақбул деб топилиши туртки бўлади.

Ҳуқуқшунос олим И.Астановнинг фикрларига қўшилган ҳолда, бизнингча ҳам “прокурор-криминалист – жиноятларни тергов қилишни ташкил қилишда амалий ёрдам бериш, замонавий техник воситалар ҳамда зарур махсус билим имкониятларидан фойдаланишга оид таҳлилий ва ташкилий фаолиятни амалга оширадиган прокуратура ходими ҳисобланади.

Прокурор-криминалист замонавий техник воситаларни қўллай олиш кўникмасига эга бўлиши зарур. Чунки, ҳодиса содир бўлган жойдаги мавжуд далилларни олишда, расмийлаштиришда техника

---

¹ Ўзбекистон Республикаси Бош прокурорининг 12.07.2021 йилдаги 243-сонли буйруғи. Sedo.prokuratura.uz/

имкониятларини билмаса иш учун аҳамиятли бўлган далилни ишга қўшилмаслигига, жиноятни фош этилмай қолиши каби хунук ҳолатга сабаб бўлиши мумкин.

Прокурор-криминалистлар Ўзбекистон Республикаси Бош прокуратураси, вилоятлар, Тошкент шаҳар ва Қорақалпоғистон Республикаси прокуратуралари ҳамда вилоятларга тенглаштирилган прокуратураларда фаолият кўрсатади.

Фикримизча, прокурор-криминалистлар фаолияти борасидаги қоидалар Ўзбекистон Республикаси “Прокуратура тўғрисида”ги Қонунида, Жиноят-процессуал кодексида ҳам аниқ белгиланиши керак.

Юқорида берилган таъриф билан биргаликда прокурор-криминалистнинг процессуал мақомини ҳам қонунда алоҳида белгилашни зарур.

Келгусида, Ўзбекистон Республикаси “Прокуратура тўғрисида”ги - Қонуннинг 56-моддаси 7-қисмини қуйидагича тўлдириш ҳамда Жиноят-процессуал кодексига янги 34¹-модда билан прокурор-криминалистнинг аниқ ҳуқуқий таърифини белгилаш таклиф этилади.

“Прокурор-криминалист – жиноятларни тергов қилишни ташкил қилишда амалий ёрдам бериш, замонавий техник воситалар ҳамда зарур махсус билим имкониятларидан фойдаланишга оид таҳлилий ва ташкилий фаолиятни амалга оширади” деб мустаҳкамлаш лозим.

Прокурор-криминалистнинг айрим процессуал ваколатларини амалдаги ЖПКга киритиш ҳам ўринлидир:

Амалдаги ЖПКга янги 34¹-модда **“прокурор-криминалистнинг ваколатлари”** деб номланган ва қуйидаги ваколатларга эга бўлиши лозимлигини кўрсатиш таклиф қилинади.

Прокурор-криминалист қуйидаги ваколатларга эга.

- Терговга қадар текширув, суриштирув ва дастлабки тергов ҳаракатлари ўтказиш учун давлат органлари, суриштирув ва дастлабки тергов органларидан прокуратура органларига тергов қилинаётган жиноят ишларини, содир этилган жиноятлар, суриштирув, дастлабки тергов жараёни ва жиноят содир этган шахсларни аниқлаш тўғрисидаги ҳужжатлар, материаллар ва бошқа маълумотларни талаб қилиб олиш;

- терговга қадар текширув органи мансабдор шахси, суриштирувчи, терговчиларнинг ноқонуний ва асоссиз қарорларини бекор қилиш;

- суриштирув ва тергов органига жиноятларни тергов қилиш, айрим тергов ҳаракатларини амалга ошириш ва жиноят содир этган шахсларни қидириш тўғрисида ёзма кўрсатмалар бериш;

- суриштирув органларига жиноят содир этган шахсларни ушлаш, олиб келиш, қамоққа олиш, тинтув қилиш, олиб қўйиш, қидирув эълон қилиш, бошқа тергов ҳаракатларини амалга ошириш тўғрисидаги қарорлар ижросини топшириш, шунингдек, тезкор-қидирув тадбирларини ўтказиш, жиноятларни очиш учун зарур чоралар кўриш ва прокуратура

терговчиларига тегишли ишлар бўйича уларни содир этган шахсларни аниқлаш тўғрисида ёзма қўрсатмалар бериш;

- дастлабки тергов жараёнида иштирок этиш ва зарур ҳолларда шахсан алоҳида тергов ҳаракатлари ёки терговни тўлиқ ҳажмда амалга ошириш;

- юқори турувчи прокурорга суриштирув ўтказаетган шахсни ёки терговчини, агар улар ишни тергов қилиш чоғида қонун бузилишига йўл қўйилган бўлса, суриштирув ва дастлабки терговни давом эттиришдан четлаштириш тўғрисида илтимоснома киритиш;

- жиноий иши қўзғатиш ёки уларни қўзғатишни рад қилиш, ноқонуний қабул қилинган қарорни бекор қилиш;

- жиноят ишлари бўйича иш юритишни тўхтатиб туриш ёки тугатиш қарорларини ўрганиш ва ноқонуний қарорларни бекор қилиш;

- жиноят-процессуал қонун ҳужжатларида назарда тutilган бошқа ваколатларни амалга ошириш.

Бундан ташқари, прокурор-криминалист терговни ташкил қилишда, уни ўтказишда бевосита ўзи иштирок этиши жиноят-процессуалда исбот қилиш субъекти сифатида намоён бўлади. Бу эса уни ЖПКнинг 86-моддасидаги исбот қилиш субъектлар доирасини янада кенгайтишига олиб келади.

Шу боис, амалдаги ЖПКнинг 86-моддаси 1-қисмини қуйидаги таҳрирда баён қилиш таклиф қилинади.

*“Исбот қилишни суриштирувчи, терговчи, прокурор, **прокурор-криминалист**, суд амалга оширади.”*

Кўздан кечириш тергов ҳаракатининг сифатли ўтказилишини таъминлаш, жиноятнинг криминалистик тавсифини аниқлаб, далилларни тўплаш ва олиш мақсадида, прокурор-криминалистнинг терговдаги иштирокини таъминлаш учун ЖПКга қуйидаги нормаларни киритиш таклиф қилинади.

Амалдаги ЖПКнинг 91-моддаси 2-қисмидан сўнг, қуйидаги жумлалар билан *“Ўта оғир жиноятлар бўйича ҳодиса содир бўлган жойни кўздан кечириш, экспертиза ва бошқа текширув тайинлаш, сўроқ қилиш, юзлаштириш, олиб қўйиш, тинтув, ўтказиш, тергов эксперименти, тезкор-қидирув тадбирлари ўтказиш бўйича қўрсатмалар бериш прокурор-криминалист иштирокида амалга оширилиши лозим”* деган сўзлар билан тўлдириш таклиф қилинади.

Бундай таклифнинг киритилиши келгусида жиноят содир этган шахснинг барча криминалистик белгиларини аниқлашда, жиноятни иссиқ изидан фош этилишига хизмат қилади.

Прокурор-криминалист ўта оғир жиноят содир этилганлигини кўрсатувчи жойга терговчи билан биргаликда бориб, ҳодиса жойини синчиковлик билан текшириб, жиноятчи шахснинг содир қилган қилмиши характеристикасини аниқлашда ёрдам беради. Кечиктириб бўлмайдиган ҳаракатлар алгоритминини тузишда, ҳодиса содир бўлган

жойни кўздан кечириш йўналишини кўрсатиб беришда амалий ёрдам беради.

Шунинг учун ЖПКнинг 354-моддаси 2 ва 3-қисмини қуйидаги мазмунда “...Жуда мураккаб ёки ўта долзарб, ўта оғир жиноят ишлари бўйича тузилган тергов гуруҳига юқори турувчи прокурорнинг ёзма топшириғига кўра, **прокурор-криминалист** жалб қилиниши мумкин. Бундай ҳолда, прокурор-криминалист тергов гуруҳи раҳбарининг ваколатларидан фойдаланади” деган сўзлар билан тўлдириш таклиф қилинади.

Прокурор-криминалист жиноят ишининг терговида иштирок этиб, жиноят иши тафсилотларини чуқур ўрганган ва далилларни қонун талабларига мувофиқ баҳолаган бўлади.

Ушбу имкониятга эга бўлиши эса прокурор-криминалистни келгусида судда давлат айбловини қувватлаши мумкинлигига албатта шароит яратади.

Шу боис, ЖПКнинг 409-моддаси 1-қисми 1-хатбошидаги “Прокурор” сўзидан сўнг “прокурор-криминалист раҳбариятнинг ёзма топшириғига кўра” биринчи инстанция судларида жиноятларга доир ишларни кўришда иштирок этиши мумкинлиги ҳақидаги норма киритиш таклиф қилинади.

Прокурор-криминалистнинг жиноят судида давлат айбловини қўллаши учун иштирок этиши жиноят-процессуал қонунчиликда белгиланган ҳақиқатни аниқлаш тамойилига тўла мувофиқ келиб, иш бўйича шахснинг қилмишини фош қилувчи далилларни янада мустаҳкамлашга, давлат айблови қўллаш сифатининг ошишига хизмат қилган бўлади.

BLOCKCHAIN TECHNOLOGIES AS A NEW OBJECT OF INTELLECTUAL PROPERTY AND ITS ROLE IN COMBATING CORRUPTION

Mukumov Bobur

Lecturer at the Department of Intellectual

Property Law, Tashkent State University of Law

Abstract: *this article will address issues regarding the new intellectual property object as blockchain technology and the prospects for using blockchain technology in combating corruption.*

Keywords: *intellectual property, blockchain technologies, anti-corruption*

The fight against corruption has become one of the most pressing problems facing the international community today. Its catastrophic impact on States, regional economies, politics and public life can be seen in the example of the crisis in some countries.

Another important aspect of the problem is that the level of corruption in a country directly affects its political and economic credibility in the international arena. This criterion becomes decisive in such issues as relations between countries, the volume of investments, the signing of bilateral agreements on equal terms. Therefore, in recent years, the political parties of foreign countries have made the fight against corruption a priority task in parliamentary and presidential elections. Fears about this evil are increasingly heard from the highest tribunes of the world. The fact that UN Secretary-General Antonio Guterres claims that the world community annually loses 2.6 trillion US dollars due to corruption shows the essence of the problem.

Overcoming such traditional management problems as corruption, lack of transparency and long response time has recently been associated with blockchain technology, which has found successful application in business projects.

Transparency of managerial decision-making, increasing the reliability of storage of data accumulated by the state are an undoubted condition for strengthening citizens' confidence in the state system, which is so lacking today. Take, for example, the chronicles of the authorities' response to the coronavirus pandemic and the public's distrust of the official statistics of Covid-19 cases and deaths from this virus. The figures presented to the public cast doubt on their reliability, and prompted experts to compare them with the information of the registry offices, the ratio of the total number of deceased and registered victims among medical personnel, to the use of artificial intelligence for data analysis, etc. If the collection of such medical data was carried out on the basis of a blockchain that ensures the reliability and immutability of records, the situation would be different. In order for this technology to be applied, it is necessary, first of all, to determine how necessary it is for the state¹.

The achievements of management science in the field of blockchain evaluation are applicable to the analysis of the legal support of public administration, since regulations formalize public relations. If there are concerns in management science that the widespread introduction of blockchain will reduce the importance of state bodies as such, and some traditional state functions may disappear, then in legislation this concern is expressed in a potential decrease in the value of official regulatory regulation, since blockchain is largely regulated by code. In this regard, it is appropriate to mention two general approaches to the assessment of the technological factor in law. The first approach can be called technocratic, it is based on cyberlibertarianism, or digital libertarianism.

According to the Cyberlibertarian, the rule of law in cyberspace is limited due to the low regulatory power of national legislation. Since the dissemination

---

¹ Azizov U.S. The use of blockchain in public administration: prospects of legal regulation. // Issues of state and municipal administration. 2020 -No. 3 -p.97

of information on the Web occurs globally, regardless of the territorial borders of states, the role of state sovereignty is also decreasing. Cyberspace has its own laws, determined by the technical characteristics of data transmission and fixation.

Thus, according to this theory, in digital conditions, the value of law is significantly reduced. The second approach embodies the resistance of traditional lawyers to the development of technology. According to him, during the period of its existence, the law has faced many challenges, including technological ones, but sooner or later it managed to "introduce" emerging innovations into the mainstream of classical legal regulation. This happened with the advent of cars, airplanes and others, the activities in respect of which gradually found their niche in the current legislation. That is, law is a fairly dynamic system capable of developing and changing, while maintaining its classic features.¹

Given the sufficient readiness of society and the state to the problems of blockchain, it can be argued that the legal support of public administration is able to adapt blockchain technology to the existing legal system. At the same time, the task is complicated by the lack of systematic regulatory regulation of the public administration process. It is possible to predict changes in the current legislation, at least in the following directions.

1) Changes in the composition and procedure for the exercise of state functions will require legal registration. Since blockchain is most effective in formalized, performing activities, it is more promising in registration, licensing, as well as in control and supervisory activities. Accordingly, procedural changes in the implementation of these State functions are possible. Thus, the provision of public services using blockchain not only automates it as much as possible, but also reduces the time and number of documents provided by the applicant. Advanced digitalization can lead to the personalization of public services, their expanded presentation even without the request of the applicant. The literature describes the prospects of creating even personalized laws, blockchain technology can be used to create a decentralized system with the pseudonym "legal blockchain", containing all the relevant parameters for the personalization of the "government". Such a scenario is quite a revolutionary scenario. But even the very possibility of using blockchain in the provision of public services will require significant legislative changes.

2) Regulatory registration of changes in the competence of state bodies will be required. The fact that the authority acts within its competence is a postulate of administrative law. This means that the powers of public authorities as participants in the blockchain system should be formulated in a general way in those acts that define their competence. The mechanism of consensus in decision-making by several subjects of public administration

---

¹ Talapina E.V. Blockchain and security problems. // Issues of state and municipal administration. 2020 -No. 3 -p.52

deserves a separate study - for example, in the case of the transfer of a permissive function to the blockchain, when the consent of several subjects is required to make a final decision on granting a permit. In this case, it may be useful to develop model agreements of government agencies on participation in the blockchain. It should also be borne in mind that all bodies participating in the system must be pre-introduced as participants in the blockchain¹ system, and this is not just a technical action - a legal basis is needed for this.

KORRUPSIYA VA UNING MAZMUN-MOHİYATI

Ozodov Azizbek Ulug'bek o'g'li

Toshkent davlat yuridik universiteti 2-kurs talabasi

Annotatsiya: *Korrupsiya ko'p qirrali muammo bo'lib, iqtisodiyot va umuman jamiyat uchun keng ko'lamli oqibatlarga olib keladi. Uning ildizlari chuqur, turli omillardan kelib chiqadi va uning ta'siri ham keng tarqalib, iqtisodiy o'sishni bo'g'ib davlatni qarzдор qilib qo'yadi, ijtimoiy tengsizlikni kuchaytiradi. Ushbu maqolada korrupsiya, uning mazmun-mohiyati, uni vujudga kelishi uchun sharoit yaratib beruvchi omillar, korrupsiya bo'yicha mamlakatimiz qonunchiligi tahlili va ba'zi takliflarni yoritib berganmiz.*

Kalit so'zlar: *korrupsiya, manfaatlar to'qnashuvi, korrupsiyaga oid mamlakatimiz qonunchiligi.*

Аннотация: *Коррупция-это многогранная проблема, которая имеет далеко идущие последствия для экономики и общества в целом. Его корни уходят глубоко, в различные факторы, и его влияние также широко распространено, подавляя экономический рост и делая государство в долгу, усугубляя социальное неравенство. В этой статье мы рассмотрели коррупцию, ее содержание, факторы, способствующие ее возникновению, анализ законодательства нашей страны о коррупции и некоторые предложения.*

Ключевые слова: *коррупция, конфликт интересов, коррупционное законодательство нашей страны.*

Annotation: *Corruption is a multifaceted problem with broad consequences for the economy and society as a whole. Its roots are deep, stemming from various factors, and its influence is also widespread, stifling economic growth to make the state indebted, reinforcing social inequality. In this article, we have covered corruption, its essence, the factors that create the conditions for its emergence, analysis of the legislation of our mamlakat on corruption and some proposals.*

Keywords: *corruption, conflict of interest, corruption law of our country.*

Korrupsiya - bu keng tarqalgan va hal qilib bo'lmaydigan muammo bo'lib, butun dunyo bo'ylab jamiyatlarning butun tarixi davomida qiynab kelgan. Asrlar davomida tashvish uyg'otgan bo'lsa-da, faqat so'nggi o'ttiz yil ichida dunyo bu muammoning chuqurligi va kengligi bilan chinakkam kurasha boshladi. Korrupsiya atamasining etimologik jihatida xususida turli fikrlar mavjud. Keng ommalashgan birinchi fikr tarafdorlariga ko'ra, "korrupsiya"

---

¹ Ulmasov V.V. Investigation of criminal offences in the sphere of digital financial assets turnover // News of Saratov University. A new series. Economics series. Management. Right. 2021 -No.3 p.12

atamasi lotincha “corruption” so’zidan kelib chiqqan bo’lib “pora evaziga og’dirish degan ma’noni anglatadi¹.

Ayrim manbalarda esa “korrupsiya” atamasi lotincha “corrumpere”- “buzilish, aynish, tanazzul” degan ma’nolarni nazarda tutishi belgilab qo’yilgan.²

O’zbekiston Respublikasi yuridik ensiklopediyasi berilgan ta’rifga ko’ra, korrupsiya (lotincha “Corruption”- aynish, poraga sotilish) bu – siyosat va davlat boshqaruvi sohasidagi ijtimoiy xavfli hodisa, davlat funksiyalarini bajarish vakolatiga ega bo’lgan yoki shunga tenglashtirilgan shaxslarning noqonuniy tarzda moddiy va boshqa boylikalar, imtiyozlarni olishda o’z maqomi va u bilan bog’liq imkoniyatlardan foydalanishi, shuningdek, bu boylik va imtiyozlarni jismoniy va yuridik shaxslar qonunga xilof ravishda egallashga imkon berishdir³.

Yuqoridagi fikrlardan xulosa qilishimiz mumkinki, korrupsiya holatiga davlat xizmatchisining “sotib olinishi” yoki “sotilishi” bilan tavsiflanadi, shuningdek, shaxsiy manfaatlarini ko’zlab xizmat vakolatlaridan foydalanishini ham tushunib olishimiz mumkin.

Bundan tashqari mazkur atamaga huquqiy jihatdan ta’rif O’zbekiston Respublikasining “Korrupsiyaga qarshi kurash to’g’risida”gi Qonuni 3-moddasida korrupsiya shaxsning o’z mansab yoki xizmat mavqeyidan shaxsiy manfaatlariga yoxud o’zga shaxslarning manfaatlarini ko’zlab moddiy yoki nomoddiy naf olish maqsadida qonunga xilof ravishda foydalanishi, xuddi shuningdek, bunday nafni qonunga xilof ravishda taqdim etish⁴, deb ta’rif berilgan.

Korrupsiya va uning barcha ko’rinishlari mamlakating iqtisodiy rivojlanishi, davlat boshqaruvi tizimining samarali ishlashida asosiy to’siqlardan biri bo’lib mamlakatda qonun ustuvorligi va adolat prinsiplari buzilishiga, fuqarolarning davlat organlari va tashkilotlariga ishonchning yo’qolishiga jinoyatchilikning avj olishiga, xufyona iqtisodiyot va boshqa shu kabi salbiy hodisalarning yuzaga kelishiga sharoit yaratib beradi. Zero, Prezidentimiz Shavkat Mirziyoyev ta’kidlaganlaridek, “korrupsiyaning har qanday ko’rinishiga qarshi keskin kurashish, bu borada davlat organlaridan tortib, jamiyatning barcha bo’g’ini, fuqarolar ham qat’iy harakat qilishi lozim. Davlat boshqaruvida korrupsiyaning oldini olishda davlat xizmatchilarini ochiq tanlov asosida ishga qabul qilish, davlat ma’lumotlarini ommaga e’lon qilish, ochiq ma’lumotlar ro’yxatini kengaytirish maqsadga muvofiqdir⁵.

Statistik ma’lumotlarga e’tibor beradigan bo’lsak, dunyodagi eng korrupsiya ko’p uchraydigan davlatlar ichida birinchi o’rinda Rossiya turar

---

¹ Rustamboyev M.H., Kriminologiya. Darslik., Toshkent TDYU., 2008-yil

² www.wikipedia.com

³ O’zbekiston yuridik ensiklopediyasi – T:Adolat. 2009 yil

⁴ www.lex.uz

⁵ O’zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning Oliy Majlisga Murojaatnomasi 25.01.2021.

ekan. Keyingi o'rinlarda esa Eron, Kolumbiya, Meksika, Zimbabve, Salvador, Myanma, Belarusiya, Bangladesh, Livan kabi davlatlar dunyodagi eng korrupsiyalashgan davlatlar o'ntaligini tashkil qiladi. Mamlakatimiz ham so'ngi yillarda amalga oshirilayotgan chora-tadbirlar natijasida 2021-yil Transparency International tashkilotining olib borgan o'rganishlari natijasida "Corruption Perceptions Index" ko'rsatkichida 180 ta mamlakat ichida 28 ball bilan 140-o'rinni qayd etgan bo'lsa, 2022-yilda 7 pog'ona yuqorilab 31 ball bilan 126-o'rinni egalladi¹.

Korrupsiya turli shakllarda bo'lib, iqtisodiyotga ham, umuman jamiyatga ham ko'p qirrali ta'sir ko'rsatadi. Uning asl sabablari xilma-xil bo'lib, siyosiy va iqtisodiy muhit, axloq, kasbiy axloq va mentalitetimizga singib ketgan madaniy odatlar, urf-odatlar va demografik xususiyatlardan kelib chiqadi. Uning iqtisodiyot va jamiyatga ta'siri keng qamrovli tadqiqotlar mavzusi markazida bo'lib kelgan, ammo u hozirgi kungacha murakkab va ko'p qirrali yechib bo'lmas muammodek bo'lib qolmoqda.

Korrupsiyaga qarshi kurash sohasida mamlakatimiz qonunchiligi tahliliga to'xtaladigan bo'lsak, davlat xizmatida korrupsiya va manfaatlar to'qnashuvining oldini olishga qaratilgan O'zbekiston Respublikasi qonunchiligini huquqiy tahlil qilish va shu asosda uni takomillashtirish, bu borada tegishli tavsiyalarni ishlab chiqish oldimizda turgan dolzarb vazifalardan biri sanaladi. O'zbekiston Respublikasining huquq tizimida manfaatlar to'qnashuvi va korrupsiya maxsus huquqiy normalar asosida kompleks aks ettirilmagan bo'lsa-da, mamlakatimiz qonunchiligida bir qancha korrupsiya va manfaatlar to'qnashuviga qarshi qonunlar qabul qilingan. Korrupsiyani o'zi esa alohida qonun bilan tartibga solinadi. Etimologik va iyerarxik tuzilish bo'yicha oliy o'rinda turuvchi mamlakatimiz qomusi bo'lgan Konstitutsiyadan boshlaydigan bo'lsak, konstitutsiyamizning 2-moddasida "Davlat xalq irodasini ifoda etib, uning manfaatlariga xizmat qilad. Davlat organlari va mansabdor shaxslar jamiyat va fuqarolar oldida mas'uldirlar" - deb mustahkamlab qo'yilgan.

Shu bilan birga davlat hokimiyati va boshqaruv organlari vakillari ilmiy, pedagogik va ijodiy faoliyatdan tashqari boshqa haq to'lanadigan faoliyat bilan shug'ullanishi mumkin emasligi umumiy tartibda qonunchilikda mustahkamlab qo'yildi. Shuni qayd o'tishimiz kerakki, davlat xizmatida manfaatlar to'qnashuvi bilan bog'liq real vaziyatning yuzaga kelishida davlat xizmatchilari tomonidan tadbirkorlik faoliyati bilan shug'ullanish asosiy sabablardan biri sanaladi. Shu sababli mustaqillikning dastlabki yillaridanoq O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 1992-yil 6-martdagi "Tadbirkorlik faoliyati bilan shug'ullanishi taqiqlangan mansabdor shaxslar ro'yati to'g'risida"gi 103-sonli qarori bilan tadbirkorlik faoliyati bilan shug'ullanishi taqiqlangan shaxslar (lavozimlar) ro'yxati tasdiqlangan. Ushbu

---

¹ www.transparency.org.

qaror mustaqillik yillarida mamlakatimizda korrupsiya va manfaatlar to'qnashuvini oldini olish sohasida dastlabki qadam bo'lib xizmat qildi.

Bundan tashqari faqatgina davlat organlari sohasida emas balki xususiy sektorda ham ma'lum cheklov va tartiblar belgilab qo'yildi. Jumladan, mehnat kodeksida O'zaro yaqin qarindosh yoki quda tomondan qarindosh bo'lgan shaxslarning (ota-ona, aka-ukalar, opa-singillar, o'g'illar, qizlar, er-xotin, shuningdek er-xotinning ota-onasi, aka-ukalari, opa-singillari va farzandlari) aynan bitta davlat tashkilotida birga xizmat qilishi, agar ularning birga xizmat qilishi ulardan birining ikkinchisiga bevosita bo'ysunishiga yoki uning nazorati ostida bo'lishiga bog'liq bo'lsa taqiqlanishi belgilab qo'yildi.

2017-yilning 3-yanvarida O'zbekiston Respublikasining "Korrupsiyaga qarshi kurashish to'g'risida"gi Qonuni qabul qilindi, korrupsiya va manfaatlar to'qnashuvi tushunchasi mustaqil izohi bilan birgalikda mazkur qonunda o'z ifodasini topdi. Mazkur qonun bilan korrupsiyaga qarshi kurashish sohasidagi davlat siyosatining asosiy yo'nalishlarini, korrupsiyaga qarshi kurashish bo'yicha faoliyatni amalga oshiruvchi davlat organlari, korrupsiyaning oldini olishga doir chora-tadbirlar belgilandi. Korrupsiya va manfaatlar to'qnashuvini samarali boshqarish maqsadida davlat organlari va tashkilotlarida korrupsiya va uning turli ko'rinishlarini bartaraf etishga mas'ul bo'lgan komissiyalar faoliyati yo'lga qo'yila boshlandi. Nihoyat, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 29-iyundagi "O'zbekiston Respublikasida korrupsiyaga qarshi kurashish tizimini takomillashtirish bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida"gi Farmoniga muvofiq Korrupsiyaga qarshi kurash agentligi tashkil etildi. Agentlik korrupsiyani oldini olish va unga qarshi kurash sohasidagi davlat siyosatini shakllantirish va amalga oshirishda maxsus vakolatli organ hisoblanadi.

Korrupsiyaning eng yorqin oqibatlaridan biri uning iqtisodiy o'sishga bo'g'uvchi ta'siridir. Birinchidan korrupsiya biznes faoliyatini buzadi, investitsiya imkoniyatlarini pasaytiradi va ish o'rinlari yaratilishiga to'sqinlik qiladi. Bundan tashqari, u soliq tushumlarini pasaytiradi va shu bilan hukumatning muhim dasturlar va davlat xizmatlarini moliyalashtirish imkoniyatlarini zaiflashtiradi. Bu nafaqat iqtisodiy rivojlanishga ta'sir qiladi, balki ijtimoiy tengsizlikni ham kuchaytiradi. Korrupsiya aholida qonun ustuvorligiga bo'lgan ishonchni yo'qotadi, fuqarolarda o'z institutlari va rahbarlariga shubha uyg'otadi. Ushbu ishonchsizlik jamiyatning turli jabhalariga salbiy ta'sir ko'rsatadi. Shu bilan birgalikda, bu ta'lim sifatiga ta'sir qiladi, bu esa malakali ishchi kuchiga ehtiyoj olib kelishi mumkin. Shuningdek, korrupsiya muhim infratuzilma va sog'liqni saqlash xizmatlaridan foydalanish imkoniyatini buzadi, ayniqsa jamoalar uchun. Bundan tashqari, korrupsiya jazosiz qolish madaniyatini rivojlantirishi mumkin, bunda aybdorlar javobgarlikdan qochadi, bu esa qo'shimcha huquqbuzarlik va adolatsizlikni keltirib chiqarishi mumkin. Shu o'rinda taklif bildirib o'tadigan bo'lsak, jamiyatimizda yetti yoshdan yetmish yoshgacha ayon bo'lgan korrupsion jinoyatlarning "trendagi kalit" iboralari bor. Insonlar o'zlarining

manfaatlari yo'lida u yoki bu ishlarni pora evaziga bitirishga urinar ekanlar, suhbatlari davomida parda ortida ishlatiladigan gaplarni eshitsangiz dastlab, to'g'ri ma'noda qabul qilasiz. Ammo, ularning ortida qanday ma'no yashiringanini keyin tushunib yetasiz. Shunday iboralardan: "bir limon" ya'ni bir million, "50 pachka qog'oz" ya'ni 50.000 dollar, "10 kilogramm osh" ya'ni 10 ming AQSH dollari, "bitta kal" - 100 dollar miqdorida pora nazarda tutiladi. Ushbu iboralardan asosiy maqsad jinoyatni yashirish. Endi bizda savollar tug'iladi. Ushbu iboralar bilan so'zlashuv sudda dalil sifatida tan olinadimi? Ular bilan shaxsni ayblash uchun foydalansa bo'laidimi? Afsuski sudda ushbu so'zlarni dalil sifatida tan olinishi bahsli masala. Sudning hukmi mavhum ma'lumot va tahminlarga asoslanmasligi kerak, degan qoidadan kelib chiqadigan bo'lsak, bunday vaziyatlarda aybsizlik prezumpsiyasiga ko'ra, gumon qilinuvchi, ayblanuvchi, sudlanuvchining foydasiga ishlaydi. Korrupsion jinoyatlarni samarali fosh qilish uchun yuqoridagi keltirilgan xalq og'zida muomalada bo'lib kelayotgan "kalit" iboralarni kriminalistikaning "glossariy" (lug'at)ga kiritishni taklif qilamiz.

Korrupsiyaga qarshi samarali kurashish murakkab vazifadir, chunki hamma uchun yagona bo'lgan yechim yo'q. Boshqaruv tuzilmalari, madaniy me'yorlar va iqtisodiy sharoitlardagi o'zgarishlarni hisobga olgan holda, bir mamlakatda ishlaydigan strategiyalar boshqasiga mos kelmasligi mumkin. Ushbu maqola korrupsiya bilan bog'liq asosiy muammolarni, masalan uning asosiy sabablari, u yaratadigan keng miqyosli effektlari va unga qarshi samarali kurashish strategiyalarini yoritishga, korrupsiyaning oqibatlari, korrupsionerlarning o'zlaridan tashqarida jinoyatga aloqador bo'lishi mumkin bo'lgan begunoh hamkasblar va ular vakili bo'lgan tashkilotlarning obro'siga putur etkazishi mumkin. Oxir oqibat, javobgarlik qulaylik va preferensiyalardan foydalanish imkoniyati cheklangan, oddiy fuqarolar zimmasiga tushadi.

Korrupsiyaning ta'siri turli xil ijtimoiy kasalliklarda, jumladan, ijtimoiy-odobsizlik va vabolarining tarqalishi, qurg'oqchilik, rahbarlar tomonidan zulm va ahdlarning buzilishida seziladi. Haqiqatda korrupsiyaning iqtisodiy qarorlar qabul qilish tizimini buzadi, investitsiyalarni to'xtatadi, raqobatbardoshlikka putur yetkazadi va pirovardida mamlakatning iqtisodiy o'sishini zaiflashtiradi. Korrupsioner davlat amaldorlari davlat mablag'larini talon-taroj qilganda, bu mablag'lar o'z maqsadlaridan chetlashtiriladi va davlat o'z fuqarolariga muhim xizmatlar ko'rsatish va himoya qilish uchun yetarli darajada mablag' bilan ta'minlanmaydi.

Xulosa qilib aytadigan bo'lsak, korrupsiya ko'p qirrali muammo bo'lib, iqtisodiyot va umuman jamiyat uchun keng ko'lamli oqibatlarga olib keladi. Uning ildizlari chuqur, turli omillardan kelib chiqadi va uning ta'siri ham keng tarqalib, iqtisodiy o'sishni bo'g'ib davlatni qarzdor qilib qo'yadi, ijtimoiy tengsizlikni kuchaytiradi. Korrupsiyaga qarshi kurash o'ziga xos tarixiy va madaniy urf-odatlardan kelib chiqqan holda ishlab chiqilgan strategiyani talab qiladi. Adolat va adolatli jamiyatni yaratish uchun shaxslar, jamiyatlar va

hukumatlar korrupsiyaga qarshi kurashishga birlashishlari, bizning noto'g'ri hatti-harakatlarimizni tan ola bilish va ularni to'g'iray olish xislatlari juda muhim hisoblanadi.

ПОВЫШЕНИЕ ЭФФЕКТИВНОСТИ СИСТЕМЫ ПРЕДОТВРАЩЕНИЯ КОРРУПЦИОННЫХ ФАКТОРОВ: МЕЖДУНАРОДНЫЙ ОПЫТ И ИХ ИМПЛЕМЕНТАЦИЯ

Абдуназарова Сарвиноз Азамат кизи

Студент 2-курса факультета

Международное право Университета

Мировой Экономики и Дипломатии

Аннотация: Данная научная работа рассматривает проблемы в противодействии коррупции. Проведён анализ успешных стратегий по борьбе с коррупцией и внесены предложения по повышению эффективности системы предотвращения коррупционных факторов.

Ключевые слова: коррупция, государственный служащий, должностное лицо, декларирование доходов, антикоррупция, противодействие, предотвращение.

Коррупция и власть были взаимозависимы с самого начала человеческой истории. На протяжении всей истории вместе с развитием государства развивалась и коррупция. На ранних этапах становления государства было принято выплачивать вознаграждение священнику, старосте или военачальнику за оказание помощи или услуги. Однако по мере усложнения структуры государства, профессиональные государственные служащие получали фиксированную плату, что обусловило переход взяточничества к теневой экономике.

Первые упоминания о коррупции и соответствующих усилиях по борьбе с ней были сделаны во второй половине XXIV века до нашей эры, чтобы положить конец злоупотреблениям, совершаемым государственными служащими, правитель древнего города Лагаша на территории современного Ирака, Урукагина, реструктурировал правительство. Несмотря на это, борьба с коррупцией в Древнем мире не имела должного эффекта, особенно это касалось восточных деспотий. Как считал автор древнего индийского трактата «Артхашастра», нет ничего проще, чем предугадать полет птиц в небесах нежели хитроумные планы чиновников. Во времена упадка античности в Римской империи коррупция достигла своего апогея и стала одной из причин ее краха. Слово «коррупция» происходит от латинского корня *corrumpere*¹, что значит растлевать и портить.

---

¹ Чекед Р.С. «Вопросы коррупции. Нравственные аспекты». // Молодёжь. Наука. Инновации. противодействие коррупции в современном обществе. Курск. 2017. С. 20-24.

Международная организация по борьбе с коррупцией Transparency International определяет данный термин, как злоупотребление вверенной властью ради личной выгоды. В Законе Республики Узбекистан «О противодействии коррупции» даётся достаточно точное определение: «незаконное использование лицом своего должностного или служебного положения с целью получения материальной или нематериальной выгоды в личных интересах или в интересах иных лиц, а равно незаконное предоставление такой выгоды»¹.

В 2008 году Узбекистан ратифицировал Конвенцию Организации Объединенных Наций против коррупции², принятой 31 октября 2003 года в г. Нью-Йорке. Стоит отметить отсутствие в данной конвенции определения того, с чем участники данного акта международного характера должны сражаться. Это всеобъемлющий международно-правовой документ против коррупции, целью которого является предотвращение коррупции и борьба с ней как на национальном, так и на международном уровне. Мотивом принятия настоящей Конвенции служит содействие внедрению и усилению мер по более эффективному предотвращению и борьбе с коррупцией, а также поощрение, облегчение и поддержка международного сотрудничества и технической поддержки в этой области.

Под действие положений конвенции подпадают сферы деятельности, осуществляющие функции предупреждения, расследования и уголовного преследования коррупционных факторов, в том числе арестом, конфискацией доходов, полученных неправомерным путём. Вдобавок, Конвенция регламентирует процедуры предоставления взаимной правовой помощи и экстрадиции коррупционных правонарушителей. Конвенция устанавливает стандарты, которые позволяют международному сообществу комплексно бороться с коррупцией и открывают перед государствами возможности совершенствовать свои правовые режимы, особенно в контексте сотрудничества в борьбе с преступностью. Впервые в данном акте нашли отражение нормы, нацеленные на искоренение коррупции, а также признание её уголовным деянием. Особое значение имеют положения Конвенции, касающиеся возврата активов, полученных коррупционным путем, в страну происхождения.

Страны и их финансовые регуляторы несут ответственность за соблюдение международных финансовых правил. В случае отсутствия императивных международно-правовых механизмов в сфере международных финансов используются соответствующие методы продвижения – не правовые, а рыночные, институциональные и

---

¹ Закон Республики Узбекистан «О противодействии коррупции» от 03.01.2017//Электронный ресурс.- Режим доступа: URL: <https://lex.uz/acts/3088013>

² Конвенция Организации Объединённых Наций «О противодействии коррупции» от 31.10.2003//Электронный ресурс.- Режим доступа: URL: <https://lex.uz/docs/1461327>

репутационные механизмы и другие институты, под влиянием которых государства независимой политической волей принимают международные финансовые стандарты как «обязательные». Принятие Узбекистаном конвенции подтверждает его непоколебимую приверженность борьбе с коррупцией, совершенствованию правовой и судебной систем, реформированию государственной службы, что содействует повышению привлекательности экономики для иностранных инвестиций.

Ратификация Конвенции это начало длинного пути. Следующим этапом является принятие мер по имплементации норм акта, в частности, внесение изменений и дополнений в действующее уголовно-процессуальное законодательство, а также принятие новых нормативно-правовых актов по вопросам борьбы с коррупцией, государственной службы, защите потерпевших, экспертов и свидетелей. По этой причине инициатива Президента Республики Узбекистан Ш.М.Мирзиёева о подготовке законопроекта «О борьбе с коррупцией» была встречена большой поддержкой не только парламентариев, но и всего населения. Закон Республики Узбекистан «О противодействии коррупции» вступил в силу 3 января 2017 года. С тех пор Президент Республики Узбекистан утвердил ряд антикоррупционных мер.

В последние годы в Узбекистане борьба с коррупцией была поднята на уровень государственной политики. Следует отметить, что до принятия Указа Президента Республики Узбекистан «О мерах по внедрению системы рейтинговой оценки эффективности работ по противодействию коррупции» от 12 января 2022 года, в стране отсутствовала система оценки и контроля эффективности деятельности государственных органов и организаций в сфере противодействия коррупции¹. Данным подзаконным актом установлена система оценки работы государственных органов и отраслевых организаций по единому критерию. По итогам оценки было обнаружено, что всего 3 организации из 24 государственных организаций, внедривших антикоррупционные стандарты в свою деятельность, показали наиболее высокие результаты.

В контексте рассмотрения коррупции с точки зрения системной сложности, поскольку она является не только вредным явлением, но и представляет собой интрузивное нарушение правоотношений, выделяются три уровня коррупции. Исследователи полагают, что коррупцию следует рассматривать как многогранную систему, состоящую как минимум из трех компонентов²: В первую фазу этого

---

¹ Агентство по борьбе с коррупцией Республики Узбекистан. «Результаты рейтинговой оценки эффективности работ по противодействию коррупции» Ташкент.2022г// Электронный ресурс.- Режим доступа: URL: <https://anticorruption.uz/uz/article/davlat-organlari-va-tashkilotlarida-korrupsiyaga-qarshi-kurashish-ishlarining-samaradorligini-reyting-baholash-ishlari-yakunlandi>

² Адилходжаев Ш.Ш. «Опыт Узбекистана в борьбе с коррупцией путём усиления финансового контроля» //UNIVERSUM: Экономика и Юриспруденция. 2023г. №3 (102). С. 73-76.

явления входят субъекты - государственные служащие, работники бюджетной сферы на уровне управления, занимающиеся взяточничеством, мошенничеством и т.д. С одной стороны, это должностные лица, которые напрямую обращаются к юридическим и физическим лицам, в налоговые органы для регистрации и лицензирования, врачи, учителя и т.д. С другой стороны, причастные к этому люди, занимающиеся противоправной деятельностью, например, предлагают взятку или отдают свои деньги в посторонних целях.

Следующий уровень коррупционных отношений возникают между субъектами, являющимися высокопоставленными чиновниками, такие как руководители ведомств и предприятий, вплоть до самых высоких звен власти, включая депутатов. Будучи обладателями больших прав, полномочий и преимуществ в сфере государственного управления, они, в основном, имеют дело с другими участниками коррупционных деяний - юридическими лицами, у которых больше потребностей в соответствии с ведением бизнеса и больше капитала за оплату услуги, например, по отводу земли, строительство зданий путем точечной разработки и т.д. Рассматриваемый уровень коррупции превышает другие категории по масштабам взяточничества и злоупотреблений власти. При этом коррупционные преступления как первой, так и второй степени наказываются по принципу юридического равенства всех лиц, причастных к таким преступлениям.

Последний и наиболее опасный уровень коррупции включает в себя различные незаконные методы присвоения денег непосредственно из централизованных и децентрализованных государственных фондов, то есть напрямую от государственного бюджета. Общепринято, масштаб подобных краж широк.

В Узбекистане только за 2022 год 3116 должностных лиц были привлечены к уголовной ответственности по 2965 уголовным делам¹. Среди них 110 работали в республиканских, 264 - в области, 2742-районных (городских) подразделениях министерств, ведомств и организаций. Чиновники были привлечены к уголовной ответственности по обвинению в следующих преступлениях: хищение чужого имущества посредством присвоения и растраты - 265, злоупотребление служебным положением - 243, взяточничество - 169, мошенничество - 243, должностной подлог - 51, халатность - 22, превышение власти - 14, другие преступления - 249. Ущерб, причинённый интересам государства и общества в последствии должностных преступлений оценён в размере 1,12 трлн сумов. Было взыскано 847 млрд сумов в ходе предварительного следствия.

---

¹ Генеральная прокуратура Республики Узбекистан. Пресс-релиз.Ташкент.2023г.// Электронный ресурс.-Режим доступа:URL: <https://t.me/uzbprokuratura/25617>

Тем не менее, неспроста существует высказывание: «Коррупцию можно сравнить со смазкой, благодаря которой колеса делового мира вращаются быстрее». Исследователи, в частности, утверждают, что в некоторых случаях благополучные последствия коррупции могут включать положительные внешние вмешательства, снижение транзакционных издержек взяточничества и увеличение возможностей для активного экономического участия¹. Иллюстрацию этому можно увидеть в странах Латинской Америки, где уровень лицензионных ограничений для различных видов бизнеса настолько строг, что многие компании вынужденно работают незаконно, дабы избежать ненужных задержек и осложнений, которые препятствуют развитию предприятий, ведущих свою деятельность на законной основе.

Для поддержки предприятий, работающих в неформальной экономике, взяточничество обретает важное значение. По мнению Сьюзан Роуз-Акерман, автора книги «Коррупция и государство», коррупция обеспечивает эффективный противовес бюрократическим препятствиям, что приводит к более быстрому принятию решений, а также к лучшему управлению².

Однако, следует отметить, что негативные последствия коррупции гораздо серьезнее и значительнее в сравнении с позитивными: многие страны Латино-американского региона, таких как Венесуэла, Гондурас и Никарагуа, из года в год остаются на самых низких местах среди других стран по рейтингу коррупции. Стагнация уровня коррупции на рассматриваемой территории наблюдается 11 лет подряд. К примеру, в 2022 году по индексу коррупции среди 180 стран Гондурас занял 157 место, получив 23 балла по 100 бальной шкале. В сравнении с 2012 годом, когда уровень коррупции в стране был оценён в 28 баллов³.

Помимо политики, коррупция также оказывает негативное воздействие на социальное и экономическое сферы общества. Последствия коррупции приводят к неэффективности политических и судебных институтов, что связано со снижением доверия к власти и ее отделением от общества. Несанкционированное присвоение государственных средств представляет собой большую социальную угрозу, поскольку способствует снижению объёма государственного бюджета, что станет причиной неспособности государства выполнить свои внутренние обязательства перед гражданами и постепенно приводит к дефолту на мировом рынках. Соответственно, по нашему

---

¹Наумов А. «Коррупция: причины возникновения, влияния и методы борьбы». //МГИМО МИД РФ. Научная жизнь. 2009г. №1(8). Электронный ресурс.- Режим доступа:URL: https://mirec.mgimo.ru/2009/2009-01/korruptsiya-prichiny-vozniknoveniya-vliyaniya-i-metody-borby2#_ftn1

² Роуз Аккерман Сьюзан. «Коррупция и государство. Причины, следствия, реформы». Логос.2003г.

³ Transparency International. Corruption Perceptions Index. 2022.//Online resource.- Access mode:URL: <https://www.transparency.org/en/cpi/2022>

мнению, данные масштабные хищения следует считать преступлениями, нарушающими экономическую безопасность государства. Незаконное обогащение должностных лиц, связанное с их полномочиями и осуществляющими функциями, является наиболее опасным видом коррупции.

Коррупционные преступления с участием централизованных и децентрализованных фондов составляют наибольшие потери государству, препятствуя его экономической безопасности. Для их эффективного предотвращения необходимо использование прямых и обратных связей, а также всесторонний финансовый надзор за государственными финансами, что должно найти отражение в содержании нормативно-правовых актов, регулирующих государственную финансовую деятельность. В противодействии коррупции важное значение имеет изучение международного опыта и имплементация успешных механизмов против коррупции, применённые в странах с низким индексом коррупции. Хорошим примером может послужить опыт Сингапура по борьбе с рассматриваемым преступлением¹.

После обретения независимости в 1965 году Сингапур оказался в числе стран с самым высоким уровнем коррупции. Однако благодаря разумной и всеобъемлющей стратегии Сингапур стал одним из наименее коррумпированных стран в мире, заняв 5-е место в Индексе восприятия коррупции 2022 года, объявленном Transparency International.

Для борьбы с коррупцией приняты следующие меры:

Создано Автономное бюро по расследованию коррупции (БРУК).

Строгое регулирование действий государственных служащих, упрощение административных процедур, строгий контроль за соблюдением высоких этических стандартов.

Укреплено верховенство закона, увеличена независимость судебной власти (с установлением высоких заработных плат и привилегированного статуса судей), введены экономические санкции в случаях взяточничества или отказа от участия в антикоррупционных расследованиях, приняты строгие меры, включая полное увольнение сотрудников государственных органов.

Увеличение заработной платы государственных служащих.

Разработка программ подготовки квалифицированного административного персонала.

Достоин внимания, что принцип меритократии применяется в подготовке кадров на руководящие должности высшего и низшего звена: 1) директора и менеджеры назначаются из числа лиц, представляющих особый интерес в сфере государственного управления для

---

¹ Wayne Sandholtz, William Koetzle, "Accounting for Corruption: Economic Structure, Democracy, and Trade", 2000, *International Studies Quarterly*, 44, pp. 31-50.

правительства; 2) создаются специальные условия для потенциальных будущих лидеров в плане образования и профессиональной подготовки¹.

Между тем, самые высокопоставленные правительственные структуры в Сингапуре заинтересованы исключительно в создании чиновничьего рода, что значит любой чиновник, подозреваемый или обвиняемый в коррупции, ставит под риск не только собственное должностное будущее, но также будущее своих потомков. Вопреки тому, что данная реформа может привести к большому успеху, в силу содержания глубокого морального давления в сторону чиновника, мы полагаем, что такая мера противоречит международным принципам и вполне несправедлива в отношении будущего поколения. Никакое лицо не должно быть ограничено законом в своей деятельности за противоправное действие своих предков. Стоит подчеркнуть, что государственные чиновники и служащие обязаны ежегодно проходить не менее 100 часов повышения квалификации, включающих уроки о текущих глобальных вопросах политики, имеющих антикоррупционных характер, в рамках непрерывного образования.

В Сингапуре вопрос юридической ответственности преступников тщательно контролируется. Согласно законодательству, коррупционеры, помимо исполнения обычных судебных наказаний, они несут обязательную субсидиарную ответственность в виде возврата полученной взятки. В случае неспособности преступника полностью возместить причинённый ущерб, он будет подвергнут более суровым наказаниям. Если обвиняемый в совершении преступления умер, его активы подлежат конфискации.

Исходя из вышеизложенного анализа, необходимо бороться с этим явлением глобально и систематически. В связи с этим представляется целесообразным последовательные решения как:

Систематический контроль государственных финансов и надзор за государственными фондами, что является не только самым эффективным методом противодействия коррупции, но ещё и хорошей профилактической мерой.

Усилить общественный контроль, обеспечить открытость и прозрачность расходования государственных средств с помощью электронного правительства, информирования общества о государственных расходах.

усилить персональную ответственность за незаконное обогащение чиновников за счет хищения средств государственного бюджета или централизованных и децентрализованных фондов государства.

Юридические лица должны привлекаться к уголовной ответственности за участия в коррупционных схемах.

---

¹Калач А.В., Кулакова Н.Г. «Противодействие коррупции и борьба с коррупционными проявлениями в Сингапуре и Российской Федерации: сравнительно-правовой анализ»// Юридические науки. 2019. УДК 343.35.С. 37-45.

Совершенствовать законодательство, в частности, уголовное, налоговое и финансово.

Принять Закон «О декларации доходов» и ввести ежегодную декларацию доходов для должностных лиц с обязательной публикацией этих данных.

Расширить доступ СМИ в расследовании и освещении коррупционных преступлений.

REASONING THE LOWEST ATTRIBUTES OF THE UZBEKISTAN'S RULE OF LAW INDEX

Jalgasbaeva Gulbaxar Amanbayevna

Jahon iqtisodiyoti va diplomatiya universiteti

Xalqaro huquq fakulteti 2-kurs talabasi

Abstract: *The present study examines the results published by World Justice Project(WJP) on global rule of law index¹. The main focus is particularly directed to learning some of the weakest sub-factors substantially accounting for the country's mild position on chart. Also, social phenomenon such as legal nihilism, taking place both among conservative and liberal masses, are discussed and addressed as possible causes of little civic participation in government's decision making processes. Courageous judiciary is suggested as a key tool to earn the trust of citizens in law thus reducing the effects of legal nihilism, and create sense of protection from arbitrariness.*

Keywords: *Civic participation, limitation of government powers, courageous judiciary, independent judiciary, legal nihilism.*

I have always thought,
from my earliest youth till now,
that the greatest scourge an angry Heaven
ever inflicted upon an ungrateful and sinning people
was an ignorant, a corrupt, or a dependent
Judiciary.

-Chief Justice Marshall, Virginia 1829²

Although Uzbekistan demonstrated positive progress in charts amid global regression in the rule of law principle as for 2022-2023, there is still a long way to go to fully realise it's development potential. The country sides with the Preamble to the Statute of the Council of Europe on implementation of the rule of law being considered as a core element to form genuine democracy.³ Practical exercise of the rule of law is also believed to play the crucial role in country's general development as it is declared as one of the 7 prior goals in

---

¹Uzbekistan-WJP Rule of Law index

<https://worldjusticeproject.org/rule-of-law-index/country/2021/Uzbekistan>

² Chief justices speeches- Chief Justice Tani G Cantil Sakauye-<https://www.courts.ca.gov/7862.htm>

³ European Commission for Democracy through Law (Venice commission) Rule of law checklist

Development Strategy of New Uzbekistan.¹ In fact, the effectiveness and observance of law shape external trustworthy image to foreign agents. Each state seeks for reliable partner and the practical operation of law comes as the warrant of this reliance. Interstate partnership creates grounds for country's further international integration, which in turn brings wider opportunities for commercial and cultural exchange. The more the state is integrated to global partnership the higher are the potential of it's economic development. All in all, cultivating the rule of law principle in Uzbekistan has the indirect impact on development of national economy. Uzbekistan learned the lesson from previous quite unpleasant experience with violation of human rights on child and forced labour which resulted in country's long-term insulation from global cotton market.²

WJP's research shows that the two worst indication factors to the Uzbekistan's rule of law index are those of open government and the constraints on government's powers. The following paragraph is supposed to cover the brief description and correlation between WJP's weakest assessed substitute factors, such as civic participation and judiciary's limitation on government's power, and aforementioned factors itself respectively. To begin with, the term civic participation embodies concept in which every citizen has the means to actively engage in the public sphere. This concept is modelled on civil society being empowered, protected, and accountable; professional and independent of government's influence media; equal access to information and freedom of expression; the formation of free and protected political parties. Civil society, the media, and political parties are able to mitigate the potential for arbitrary by peacefully participating in politics, providing a check on the government, and influence government's policy. Without opportunities for civic engagement, incentives for arbitrary may be more likely to increase as there is no more effective democratic means to hold government's accountability. Following the very traditional view, the absence of arbitrary power is the first essential of the rule of law. Local government constitutionally provides all the opportunities for civic engagement and still citizens stay silent, on non-participatory mode. Why does it happen? Is there any socio-political tendency responsible for citizen's political passiveness? Dare to assume there is. Legal nihilism is loosely defined as negative attitude towards law, this is perceived to be common phenomenon among the Soviet Union successors.³ In our country specifically, political apathy might be the one and only "symptom" of legal nihilism. Regular people although recognize the normative rules but

---

¹ Uzbekistan Special Report Development Strategy 2022-2026 Building for The Future https://www.imv.uz/media/document_files/uzbekistan-report-development-strategy-2022-2026-final-november-2022-pdf.pdf

² The Bitter Harvest of Uzbek Cotton-IHRB-24.11.2009 (<https://www.ihrb.org/focus-areas/migrant-workers/commentary-bitter-harvest-uzbek-cotton>)

³ Evgenia Ivanova (October 2010). Legal Nihilism as Social and Discursive Practice: The Case of Belarus. VDM Publishing. ISBN 978-3-639-18666-6. (...widely spread phenomenon in contemporary Belarus, Russia, Ukraine and some other countries of the former-USSR) and typical for this territory

generally fail to obey them. Maybe the reason of such discourse is in the absence of relatively harsh consequences as common violated rules are those of minor delinquency ? Author is the huge supporter of the respect to law concept of obedience¹, rather than obedience merely because of fearing to face the sanctions for not doing so². So the answer would be: Not necessarily, it seems to be that mostly these delinquent actions traditionally stem from the belief that one can “get away” with punishment and distrust to law’s equal and absolute functioning. The formation of legal nihilism, as well as other forms of nihilism, is surely the result of perennial experience of frustration by society members. Frustration and oppression experienced both in Soviet period and during some years after gaining national independence. Simply explaining, authentically and partially totalitarian nature of government did not allow to exercise the rights as expected and as satisfactorily as Constitution formally declared; impartial judiciary was in absence as judiciary also were the part of the government’s chain. Citizens could not express their rebel due to the fear of oppression, so the silent rebel gradually transformed into apathy. The lack of critical engagement in public discourse is not demonstrative of consensus, but suppression; without public support, dissenters will not freely express heterodox positions, creating a misleading sense of uniformity in society³. Current passive position of civic participation is associated with side-effects of society’s unsuccessful previous experience noted earlier. At the same time thinking along these lines “...that being free to choose political apathy over action should be seen as a privilege of living in a functional, liberal society”⁴, leads to the perception of our society being actually carefree rather than apathetic, and enjoying the tide they are flowing with. Political passivity is a freely chosen and entirely justified expression of a lack of interest in politics, however it is not justified as a productive democratic option in its own right⁵; as government loses “fresh minds with bank of ideas” and the opportunity to nurture the potential strategy makers among the masses for it’s own sake. The Rule of Law can only flourish in a country whose inhabitants feel collectively responsible for the implementation of the concept, making it an integral part of their own legal, political and social culture. So it does not matter at what extent the government is open, if people are simply lack interest and the government

---

¹... there exists no general obligation to obey, there is only an independent attitude of respect for law which, if adopted, provides a reason to obey- Raz, *The Authority of Law* (Oxford: Clarendon Press, 1979)

² ...outside legal sanctions, there exists no force requiring absolute obedience-Green, *The Authority of the State* (Oxford: Clarendon Press, 1988)

³ *Contesting conformity: Democracy and the paradox of political belonging* Jennie Ikuta Oxford University Press, New York, 2020

⁴ W. H. Morris Jones, “In Defence of Apathy: Some Doubts on the Duty to Vote” *Political Studies* 2 (February 1954)

⁵ *Democratic Non-Participation*-Michael K. McKenzie, University of Pittsburgh; Alfred Moore, University of York

does no effort in attracting the ordinary people into political decision making process, then it is still considered closed for the “regular’s sight”.

On the other hand, judiciary may serve as a tool in order to mitigate the effects of legal nihilism and sparkle the interest as a counter response to the social apathy. The fear and coercion which may be subtly experienced by people, can be undone only by Courts and by rule of law institutions¹. How it can be done the one may ask? The same way as social apathy was fostered but in reverse direction. That is the topic for latter discussion as for now.

A well-functioning judiciary, whose decisions are effectively implemented, is of the highest importance for the maintenance and enhancement of the Rule of Law. Unfortunately according to the Rule of Law index, the showings on judiciary constraints on government powers of Uzbekistan rank on weak positions. This index’s primary identification is to recognize whether judicial branch is independent enough to review executionary powers’ normative acts and if needed null those acts. Abuse of discretionary power should be controlled by judicial or other independent review which in practice is little common. Judges are not merely the managerial personnel to keep citizens at bay, free from questioning the validity or invalidity of governmental action. They are in fact mean to be interrogators of authority.² We must resist the growing tendency to treat the judiciary as managers who protect government against robust interrogation. But how do we reach that point when public will observe judiciary as advocate for people, not government, protection? By the strong persuasive actions of judges such as well-constructed open criticism, ruling for just terms of imprisonment of high-ranked officials for their crime³ and the transparent broadcasting of court cases on national televisions. As such prove that Law is equally applicable to everyone. While this might be harshly coercive method of disciplining the government, it is in turn powerfully persuasive method in relation to regular people to reborn their faith in judiciary’s competence. Thus judges are called to be pioneers for leading non-conformist behaviour patterns which assist in advancing democratic values by making citizens intellectually independent, socially engaged, and politically judicious. By that, eradicating the public misconception of government and judiciary’s union and fostering the legal notion that judiciary is a protector of the People in the first place.

To conclude, courageous judges are seen as the most effective tool to reborn the original interest of public and to empower them to civic participation and further enhancement of Rule of Law principal on national basis.

---

¹ European Commission for Democracy through Law (Venice commission) Rule of law checklist

² Modern challenges to the rule of law, University of oxford, 1st november 2019, Gopalsubramaniam

³ Чиновники из Хорезма, обвиняемые в изнасиловании воспитанниц детдома, после пересмотра дела получили по 3 года колонии <https://mediazona.ca/news/2023/11/03/detdom>

УСТАНОВЛЕНИЕ ЭФФЕКТИВНОГО СУДЕБНОГО КОНТРОЛЯ ЗА ДЕЯТЕЛЬНОСТЬЮ ГОСУДАРСТВЕННЫХ ОРГАНОВ И ДОЛЖНОСТНЫХ ЛИЦ, А ТАЖЕ ДАЛЬНЕЙШЕЕ РАЗВИТИЕ СИСТЕМЫ АДМИНИСТРАТИВНОЙ ЮСТИЦИИ

Хаиткулиева Кумуш Раимкуловна

Студент 2-курса факультета Международное право
Университета Мировой экономики и Дипломатии

Аннотация: Данная научная работа рассматривает вопросы административной юстиции Республики Узбекистан, в сравнении с другими западноевропейскими странами, значение важности судебного контроля в административном праве, а также проблемы, возникающие на основе нормативной базы административных процедур, что этому способствует и какие решения и предложения можно рассматривать в числе актуальных.

Ключевые слова: дискреционные полномочия, государственная власть, судебный контроль, стратегия действий, исполнение законов, процессуальный порядок, протест, досудебное решение спора.

Annotation: This scientific work examines the issues of administrative justice of the Republic of Uzbekistan in comparison with other Western European countries, the importance of juridical control in administrative law, as well as problems arising on the basis of regulatory framework of procedures, what contributes to this, the proposed decisions which can be considered among the relevant ones.

Keywords: discretionary powers, state power, juridical control, action strategy, execution of laws, procedural order, protest, pre-trial dispute resolution

Годы независимости проложили путь к развитию судебной системы как независимой и самостоятельной ветви власти и одной из новых отраслей в науке юриспруденции: административного права. Государственная политика Республики Узбекистан направила свои усилия на развитие административно-правовой системы, которая формирует границы воздействия права и политической деятельности это обусловлено тем, что эффективная административная система позволяет всем участникам соблюдать правила игры, а административным органам - действовать в рамках своих полномочий и обязанностей. Опираясь, на важность развития сферы административной юстиции причинами актуальности проблематики можно обозначить охрану граждан от произвола государственной администрации, что является ключевым моментом демократизма, независимость судебной власти в административной сфере и соответственно исполнение законов.

Реформы в этой системе с 2017 года стали сопутствовать полному реформированию Административного права, что непосредственно влияет на государственные органы и позиции должностных лиц. Указ Президента Республики Узбекистан №УП-4947 «О стратегии действий по

дальнейшему развитию Республики Узбекистан»¹ положил начало новой этапу развития судебно-правовой системы и административного права. Также, Указ Президента Республики Узбекистан №УП-4966 «О мерах по коренному совершенствованию структуры и повышению эффективности деятельности судебной системы Республики Узбекистан»² от 22.02.2017 стал наиболее эффективным и прорывным в судебной системе, точнее Верховный и Высший хозяйственный суды были объединены, в следствие чего был создан единый высший орган судебной власти в сфере всех видов судопроизводства, были образованы административные суды, которые рассматривают споры из публично-правовых отношений, а также дел об административных правонарушениях.

Административная юстиция представляет собой контроль в исполнительной власти, который состоит из системы органов относительно контроля законности в государственном управлении, также особый процессуальный порядок решения административно-правовых споров. Иными словами, это порядок решения проблемы в судебно-процессуальной форме споров между гражданами (физические лица), юридическими лицами с одной стороны и административными органами с другой стороны. Органы решения споров-Административные суды являются важной частью системы ответственности, контрольной точкой проверки применения закона государственными органами и как это отражается на правах частных лиц. Полномочия административных органов достаточно широкие. Их полномочия в основном заключаются в обязательном характере исполнения и нормативными, со временем это может оказаться чрезмерными и опасными, когда индивиды могут быть свидетелями нарушений прав человека и ущемления интересов частного лица. Немного отвлекаясь от логики изложения, стоит отметить, что понятие дискреционных полномочий в административном акте встречаются намного чаще ожидаемого. Дискреционным административным актом можно считать акт с использованием своих интересов административного органа, что является идеальной средой для коррупционных действий, приводящий в разграничение и ущемление прав индивидов. Судебный контроль применяется именно к дискреционным полномочиям и в идеале это должно выполняться без

---

¹ Указ Президента Республики Узбекистан №УП-4947 «О стратегии действий по дальнейшему развитию Республики Узбекистан»//[Электронный ресурс]. -Режим доступа: URL: <https://lex.uz/docs/3107042>

² Указ Президента Республики Узбекистан №УП-4966 «О мерах по коренному совершенствованию структуры и повышению эффективности деятельности судебной системы Республики Узбекистан»//[Электронный ресурс].- Режим доступа: URL: <https://lex.uz/docs/3121085>

каких-либо исключений. Согласно доктрине Франциско Кардона,¹ лучшим критерием демократизма страны можно заметить возможность обычного гражданина опротестовать решение представителей власти с определенным шансом успеха, если решение действительно было незаконным. В странах с верховенством закона суды и трибуналы приветствуют такие обращения и решают их открыто и не предвзято. В странах, где отсутствует верховенство закона, преимущественной стороной являются представители властей, которые трудно или невозможно в реальности оспорить.

Как можно заметить, за пределами Европы Международные стандарты административного правосудия не установлены. Стандарты административного судопроизводства считают, как составную часть международных стандартов прав и свобод человека, поскольку их предназначением является обеспечение эффективной судебной защиты прав и свобод человека в спорах с органами государственной власти. К числу определения международных стандартов можно отнести Рекомендации Комитета Министров Совета Европы государствам-членам по судебному пересмотру административных актов от 15 декабря 2004 года². Согласно принципам документа можно увидеть право на справедливое разбирательство, независимость и беспристрастность, доступ к судебному пересмотру, эффективность судебного разбирательства. Главенствующим документом для международных стандартов может также считаться Конвенция о защите прав человека и основных свобод,³ где в статье 6 идет точное обоснование и определение права на справедливое судебное разбирательство. Постановления и решения Европейского суда по правам человека дают прямую отсылку, о том, что независимость и непредвзятость суда является возможностью решать споры без постороннего воздействия и вмешательства.

Проблема административного судопроизводства Республики Узбекистан касается нагруженности административных судов спорами. Указанной проблеме сопутствует проблемы в административных органах, которые с истечением определенного срока и накоплением недовольства гражданина выходят наружу и представляют собой ком проблем, состоящих из различных факторов. Первое – отсутствие

---

¹ Франциско Кордон. Система административной юстиции: сравнительный обзор ситуации в странах ОЭСР//[Электронный ресурс]. -Режим доступа: URL: [Система административной юстиции: сравнительный обзор ситуации в странах-членах ОЭСР \(Франциско Кардона, Юрист, международный эксперт по государственному управлению\) \(zakon.kz\)](#)

² Рекомендация 2004(20) Комитета Министров Совета Европы государствам-членам по судебному пересмотру судебных актов от 15 декабря 2004 года//[Электронный ресурс]. - Режим доступа: URL: [Вопросы государственного и муниципального управления №2 2009 \(hse.ru\)](#)

³ Конвенция «О защите прав человека и основных свобод»// [Электронный ресурс]. -Режим доступа: URL: <https://www.coe.int/ru/web/compass/the-european-convention-on-human-rights-and-its-protocols>

правового сознания у граждан, обращающихся в административный суд. Второе – административный орган решает, постановляет, определяет то, что противоречит закону и ущемляет права граждан. Третье – административный орган отказывается решить этот спор с гражданином до суда, причиной чему является неприменение административных процедур, что вызывает очень много вопросов в несоблюдении и/или игнорировании Закона Республики Узбекистан «Об административных процедурах»¹ от 10.01.2019. Основными принципами регулирования являются законность, соразмерность, достоверность, возможность быть выслушанным, приоритет прав заинтересованных лиц, открытость, прозрачность, понятность процедур, недопустимость бюрократического формализма, содержательное поглощение, равноправие, защита доверия, правомерность административного усмотрения (дискреционные полномочия) и исследование. В законе четко указано производство по административной жалобе в вышестоящий административный орган, однако на практике производство ведется с ущемлением прав и с крайним бюрократизмом либо не проводится вообще, ссылаясь, на определенные факторы, препятствующие данному производству.

К причинам таких случаев, можно отнести отсутствие толкования закона, а возможно и сложность закона, корнем которого является недостаточная компетентность сотрудников административной власти, недостаточная правовая грамотность граждан (заинтересованных лиц), поскольку они не требуют исполнения и реализации нормативно-правового акта.

Сравнивая, административную юстицию разных стран наиболее развитым и эффективно действующим можно выделить Французскую систему, поскольку там административные процедуры и законы работают достаточно эффективно. Высший орган административной юстиции Франции Государственный Совет (Conseil d'Etat)² был создан после революции 1799-1806 гг, который возглавляется министром юстиции. Государственный Совет контролирует реализацию функций исполнительной власти, судебные и квазисудебные органы. Административные трибуналы рассматривают дела о повышении органами управления их компетенции, о нарушении установленных для них форм деятельности, о превышении установленных для них норм деятельности, о нарушении форм деятельности, жалобы в связи с перемещением по службе, увольнением и др. Стоит отметить, что с конца 18 века во Франции уже существовали специализированные органы для решения административных споров, к их числу можно отнести финансовое бюро для налоговых споров. Французскую систему Административного права можно, несомненно, считать тщательной

---

¹ Закон Республики Узбекистан «Об административных процедурах» от 10.01.2019// [Электронный ресурс].- Режим доступа: URL: <https://lex.uz/docs/3492203>

² Conseil d'Etat// [Электронный ресурс]. -Режим доступа: URL: <https://www.conseil-etat.fr/>

разработанной с высокой правовой культурой. Примером могут послужить юридические новости административного права, Административный журнал, Французский журнал управления, Журнал экономики и управления и другие. Многие известные ученые полагают, что Административное право Франции стоит на 3 китах- юридические лица публичного права, публичные службы и административная юстиция. Основным нормативно-правовым актом можно считать Кодекс административной юстиции Франции,¹ принятый в 2000 году. Система административной юстиции стал фундаментом становления и функционирования систем Соединенного королевства Великобритании, Федеративной Республики Германии, Ирландии. К 1990 годам Франция приняла специальный акт «Об оказании публичных услуг» (La Charte des Servises publics)², который установил правила административных процедур.

Согласно доктринам административной отрасли права Федеративной Германской Республики³, их правовая деятельность в большинстве случаев в издании актов управления, строго придерживается основных принципов легальности, подконтрольной внешнему контролю судебной системы, в пределах своей компетенции. Их требования в создании и вступления в силу актов административных органов также касаются точности и конкретности акта, ясности обоснования (фактические или юридические причины), вариации словесного и письменного варианта (устный акт все равно требует письменного закрепления) и упоминания заинтересованного лица, если он об этом просит. Также, в ряде требований главенствующее место занимает обоснованности в применении своих дискреционных полномочий, то есть чем руководствуется орган.

Возвращаясь к вопросу проблем с которыми на сегодняшний день сталкивается институт Административной юстиции Ресублики Узбекистан как нагруженность административных судов жалобами, которые могут решиться до суда, также проблема с реализацией административных процедур. Предполагаемые предложения для облегчения пути решения, вышеуказанных проблем могут быть следующие:

---

¹ Соловьев А. Общая характеристика французской модели административной юстиции// Вестник РУДН серия: юридические науки с. 142-151 [Электронный ресурс]. -Режим доступа: URL: <https://journals.rudn.ru/law/issue/view/375>

² «Акт об оказании публичных услуг» Франции// [Электронный ресурс]. -Режим доступ: URL: <https://www.mmsp.gov.ma/fr/node/4121>

³ Майле А. Законодательство об административных процедурах: опыт Германии [Электронный ресурс]. -Режим доступа: URL: <https://teacode.com/online/udc/34/342.92.html>

Создать толкование Закона Республики Узбекистан “Об административных процедурах” от 10.01.2019, для наиболее качественного понимания как реализовывать закон.

Создать базу преподавателей и материалов для повышения квалификации сотрудников административной власти, что будет способствовать эффективной реализации административных процедур ими.

Для расширения охвата осведомленности частных лиц и их правового сознания увеличить количество видео-роликов в массмедиа, сделанных квалифицированным образом, содержащих в себе принципы, правила административной процедуры и последних изменений в Административном праве и судопроизводстве.

Перенять опыт Французской Республики с созданием новой структуры, содержащий в себе функции Государственного Совета.

Взять пример с Федеративной Германской Республики о создании специальных требований по созданию административных актов, который будет контролироваться Административными судами.

Обосновывая, выводы из выше перечисленного стоит признать, что институт административной юстиции сейчас на этапе достойного прогресса, благодаря, высоко квалифицированным ученым нашей страны. Ведь пройдя все этапы совершенствования, система нашего правосудия будет служить одним из идеальных примеров для других стран.

ФУҚАРОЛИК СУД ИШЛАРИНИ ЮРИТИШ ТУШУНЧАСИ ВА ВАЗИФАЛАРИ

Чибиллова Мохира Кушбековна

Тошкент давлат юридик университети

Магистратура ва сиртқи таълим

факультети талабаси

Ўзбекистон Республикаси Конституциясида одил судловни амалга оширишнинг шакллари (турлари) белгиланган бўлиб, улар конституциявий, фуқаролик, иқтисодий, маъмурий ва жиноий иш юритиш деб аталади (130,132 ва 134-моддалар). Кўриниб турибдики, фуқаролик суд ишларини юритиш деганда ишларни умумий юрисдикция судларида кўриб чиқиш ва ҳал қилиш тартиби тушунилади.

Шу билан бирга, янги қабул қилинган Ўзбекистон Республикаси Фуқаролик процессуал кодекси фуқаролик суд ишларини юритишнинг вазифаларини белгилаб берган ҳолда, фуқаролик ишлари бўйича одил судловни амалга оширишда фақат умумий юрисдикция судларининг фаолияти назарда тутилган.

Фуқаролик суд ишларини юритиш тушунчасига фанда турлича таъриф берилади. Биринчи гуруҳ айрим олимларнинг фикрича, бу фуқаролик ишлари бўйича одил судловни амалга ошириш тартиби¹. Бошқа бир иккинчи гуруҳ ҳуқуқшунос олимлар эса, фуқаролик суд ишларини юритиш суд ва фуқаролик процессининг бошқа субъектларининг фуқаролик процессуал қонунчилиги билан тартибга солинадиган фаолияти, шунингдек, ижро ишларини юритиш деб ҳисоблайдилар².

Яна бир учинчи гуруҳ ҳуқуқшунос олимлар эса буни битта мураккаб ҳуқуқий муносабатлар ёки фуқаролик ишларини кўриб чиқиш ва ҳал этишда вужудга келадиган ҳуқуқий муносабатлар мажмуи сифатида белгилайди³.

Тўртинчи гуруҳ нуқтаи назар тарафдорлари, фуқаролик суд ишларини юритишга суд ва процесснинг бошқа иштирокчиларининг фаолияти ва улар билан боғлиқ ҳуқуқий муносабатлар сифатида қарайди⁴.

Бешинчи гуруҳ нуқтаи назар тарафдорлари фуқаролик суд ишларини юритиш учта элементдан иборат:

процессуал фаолият;

процессуал муносабатлар;

процессуал шакл деб тушунадилар⁵.

М.Мамасиддиқов фикрича, фуқаролик суд ишларини юритиш деганда, фуқаролик процессуал ҳуқуқ нормалари билан белгиланган фуқаролик ишлари бўйича иш юритиш тартиби тушунилади⁶.

М.Ю.Лебедев фуқаролик суд ишларини юритишни суднинг ва процессуал ҳуқуқий муносабатларнинг бошқа иштирокчиларининг судга тааллуқли моддий ҳуқуқий муносабатлардан келиб чиқадиган низоларни ва бошқа ишларни кўриб чиқиш ва ҳал қилиш бўйича норматив жиҳатдан тартибга солинадиган фаолияти сифатида белгилайди⁷.

Н.А.Чечина ва Д.М.Чечоталарнинг фикрича, фуқаролик суд ишларини юритиш - бу фуқаролик ишларини суд томонидан тўғри ва тез кўриб чиқиш ва ҳал қилишга қаратилган фуқаролик процессуал ҳуқуқи

---

¹ Гражданский процесс: Учебник 8-е изд. перераб. и доп. / под ред. д.ю.н. В.В. Яркова. М.: Юрист. – 2015. -182 с.

² Гражданский процесс. Учебник для вузов / Отв. редакторы проф. К. И. Комиссаров, проф. Ю. К. Осипов. Издание 10-е переработанное и дополненное. М.: БЕК. - 2018. – 245 с.

³ Гагаринов А.В. Понятие гражданского процесса // Правоведение. -2018.-№ 4. - 16 с.

⁴ Баранов И.В. К вопросу об основаниях возбуждения гражданского судопроизводства // Арбитражный и гражданский процесс. -2015. - №5. 132 с.

⁵ Диордиева О.Н. Предварительное судебное заседание в гражданском процессе. // Мировой судья. – 2020.- №6. – 24 с; Нахова Е.А. Портнова А.А. Понятие и задачи гражданского судопроизводства.//Царскосельские чтения. 2015. С 202-208.

⁶ Фуқаролик процессуал ҳуқуқи. Дарслик. Муаллифлар жамоаси. –Тошкент ТДЮУ. 2020. –Б. 18

⁷ См.: Лебедев М.Ю. Гражданский процесс: учеб. 7-е изд., перераб. и доп. М.: Изд-во Юрайт; 2021. С. 17.

нормаларида назарда тутилган фуқаролик процессуал ҳуқуқий муносабатларнинг пайдо бўлиши ва ривожланишининг тартиби (фуқаролик ишлари бўйича одил судловни амалга ошириш тартиби)¹.

Г.Л.Осокина фикрича, фуқаролик суд ишларини юритиш судлар ФПК ва қонун нормаларига амал қилган ҳолда фуқаролик ишларини умумий юрисдикция судлари томонидан кўриб чиқиш ва ҳал қилиш тартиби тушунилади².

М.К.Треушников эса фуқаролик суд ишларини юритиш фуқаролик процессуал ҳуқуқи нормаларига мувофиқ фуқаролик ишлари бўйича иш юритиш тартиби деб номланиши лозимлигини таъкидлайди³.

Т.В.Сахнова фуқаролик суд ишларини юритишни фуқаролик ишлари бўйича одил судловни амалга ошириш тартибини ҳуқуқий тартибга солувчи қоидалар тизими сифатида, шунингдек, фуқаролик процессининг ҳар бир иштирокчисининг ўз ҳуқуқлари ва қонун билан қўриқланадиган манфаатларини ҳимоя қилиш бўйича фаолияти сифатида тушунади⁴.

З.Эсанова фикрича, фуқаролик суд ишларини юритиш тушунчаси бевосита фуқаролик ишларини судда кўриш мазмуни ва шаклини ифодалайди⁵.

Юқорида ҳуқуқшунос олимларнинг фикрлари ҳамда фуқаролик суд ишларини юритишнинг энг муҳим хусусиятларидан келиб чиқиб, фуқаролик суд ишларини юритишга қуйидагича таъриф бериш мумкин: **фуқаролик суд ишларини юритиш** – фуқаролик ишини умумий юрисдикция суди томонидан кўриб чиқиш ва ҳал қилишда суд ва бошқа субъектлар ўртасида юзага келадиган фуқаролик процессуал қонунчилиги билан тартибга солинадиган процессуал ҳаракатлар ва фуқаролик процессуал ҳуқуқий муносабатлар мажмуи. Ушбу таърифдан фуқаролик суд ишларини юритишнинг қуйидаги хусусиятлари келиб чиқади:

1) суд фуқаролик суд ишларини юритишнинг мажбурий субъекти эканлиги;

2) суд ва процесс иштирокчилари томонидан амалга ошириладиган ҳаракатлар ҳуқуқий, фуқаролик процессуал ҳаракатлардир;

3) фуқаролик суд ишларини юритишнинг предмети, объекти кенг маънода фуқаролик ишларидир.

Ўзбекистон Республикаси ФПКнинг 2-моддасида, умумий юрисдикция судида фуқаролик суд ишларини юритишнинг умумий

¹ Гражданский процесс / под ред. В.А. Мусина, Н.А. Чечиной, Д.М. Чечота. М., 2020. С. 3.

² Осокина Г.Л. Гражданский процесс. Общая часть. М., 2018. С. 21.

³ Гражданский процесс: Учебник / Под ред. М.К. Треушникова. М., 2016. С. 94 (автор главы — М.К. Треушников).

⁴ Курс гражданского процесса / Т.В. Сахнова. – 6-е изд., перераб. и доп. – М.: Статут, 2022. – с 25.

⁵ Esanova Z. Fuqarolik protsessual huquqi. Darslik. –Toshkent. Yuridik adabiyotlar publish. 2022. – Б.18.

вазифалари ва мақсадлари кўрсатилган. Умумлаштирилган шаклда улар фуқаролик ишлари бўйича одил судловни амалга оширишнинг зарур ва кутилган натижаси тўғрисида бутун жамиятнинг ғояларини ифодалайди. Фуқаролик процессуал ҳуқуқининг барча бошқа нормалари ва процесс субъектларининг фаолияти фуқаролик суд ишларини юритишнинг қайд этилган умумий вазифалари ва мақсадларига зид бўлиши мумкин эмас. Шунингдек, фуқаролик суд ишларини юритиш принциплари ҳам одил судловни амалга оширишда фуқаролик суд ишларини юритиш вазифаларини амалга оширишни кафолатлайди.

Ҳуқуқшунос олим Ш.Шорахметов фуқаролик суд ишларини юритиш (фуқаролик процесси) вазифалари тўғрисида шуни айтиш керакки, фуқароларнинг шахсий-сиёсий, иқтисодий-ижтимоий ҳуқуқларини, эркинликларини ва манфаатларини, шунингдек корхоналар, муассасалар, ташкилотлар, жамоат бирлашмалари ва фуқаролар ўзини ўзи бошқариш органларининг ҳуқуқларини ҳамда қонун билан қўриқланадиган манфаатларини ҳимоя қилиш мақсадида фуқаролик ишларини тўғри, ўз вақтида кўриб чиқиш ва ҳал этишдан иборатдир деб таъкидлайди¹.

М.Мамасиддиқов фикрича, фуқаролик суд ишларини юритишнинг вазифалари фуқароларнинг бузилган ҳуқуқлари ва қонун билан қўриқланадиган манфаатларини ҳимоя қилиш ва бу билан фуқароларни қонунлар, ҳуқуқ нормаларини бажаришга онгли муносабатда бўлиш руҳида тарбиялашни назарда тутди².

Юқоридаги ҳуқуқшунос олимларнинг фикрларидан кўриниб турибдики, фуқаролик суд ишларини юритишнинг асосий вазифалари фуқароларнинг шахсий, сиёсий, иқтисодий ва ижтимоий ҳуқуқларини, эркинликлари ва қонуний манфаатларини, Ўзбекистон Республикасининг ҳуқуқлари ва манфаатларини, шунингдек корхоналар, муассасалар, ташкилотлар, жамоат бирлашмалари ва фуқаролар ўзини ўзи бошқариш органларининг ҳуқуқлари ҳамда қонун билан қўриқланадиган манфаатларини ҳимоя қилишдир. Суд ва фуқаролик процессининг бошқа иштирокчиларининг процессуал фаолиятини мақсадли йўналтиришнинг бундай кетма-кетлиги Ўзбекистон Республикаси Конституциясининг 13, 19, 20, 24-моддаларида белгиланган инсон ва фуқаронинг ҳуқуқ ва эркинликларининг устувор аҳамияти тўғрисидаги қоидаларига мос келади.

Юридик адабиётларда кўрсатилишича, фуқаролик иши бўйича суд ишларини юритишнинг мақсади низоли ҳуқуқий муносабат соҳасига

---

¹ Шорахметов Ш. Ўзбекистон Республикасининг Фуқаролик процессуал кодексига шарҳлар. – Тошкент. ТДЮИ. 2016. –Б.13.

² Фуқаролик процессуал ҳуқуқи. Дарслик. Муаллифлар жамоаси. –Тошкент ТДЮУ. 2020. –Б. 18.

жалб этилган барча субъектларнинг бузилган ҳуқуқ ва қонуний манфаатларини ҳимоя қилишга қаратилган¹.

П.Д.Печегина фикрича, фуқаролик суд ишларини юритиш вазифалари - бу фуқаролик суд ишларини юритишнинг пировард мақсадига эришишга қаратилган суд ва ишда иштирок этувчи шахсларнинг процессуал фаолиятининг норматив тарзда белгиланган оралиқ мақсадлари – фуқаролик ҳуқуқий муносабатлари субъектларининг бузилган ёки баҳсли(низоли) ҳуқуқлари, эркинликлари ва қонуний манфаатларини ҳимоя қилиш.²

Е.В.Слепченко фикрича, суд процессининг мақсади ишни моҳиятан ҳал этиш, демак, далилларга асосланган суд ҳал қилув қарори бўлган суд ҳужжатини чиқаришдир³.

Юқоридаги ҳуқуқшунос олимларнинг фикрларини таҳлил қилган ҳолда айтиш мумкинки, фуқаролик суд ишларини юритиш мақсад ва вазифалари ўзаро бир-биридан фарқ қиладиган тушунчалар ҳисобланиб, лекин одил судловга эришиш воситаси бўлиб бир-бирини тўлдириб боради. Масалан, Ўзбекистон Республикаси Фуқаролик процессуал кодексининг 2-моддасида кўрсатилган ишларни тўғри ва ўз вақтида кўриб чиқиш ва ҳал қилиш бўйича умумий вазифалар барча фуқаролик суд ишларини юритишнинг якуний мақсадларига эришиш воситасидир. Ишни суд муҳокамасига тайёрлаш босқичидаги вазифаларнинг ўзи ҳам процессуал қонунда белгиланган аниқ вазифаларини бажариш орқали эришиладиган якуний мақсадлар сифатида тушунилади.

Ушбу моддада кўрсатилган асосий ва факультатив мақсадлар якуний бўлиб, бутун фуқаролик процесси давомида ўзгаришсиз қолади ва умумий вазифаларни амалга ошириш орқали эришилади, шунингдек, ҳар бир процессуал ҳаракатнинг тўғри ва ўз вақтида бажарилиши талаби сифатида фуқаролик иши кўзғатилгандан бошлаб ва у тугагунга қадар амал қилади.

Ўзбекистон Республикаси ФПКнинг 2-моддасига мувофиқ, фуқаролик суд ишларини юритиш вазифаларидан бири фуқаролик ишларини **тўғри, ўз вақтида кўриб чиқиш ва ҳал этиш** ҳисобланади.

Бу борада ҳуқуқшунос олим М.Мамасиддиқов ўз фикрини билдириб, фуқаролик ишларини тўғри кўриш ва ҳал этиш деганда, мазкур ишни қонунлар, асослантирилган далиллар асосида кўрилиши ва ҳал этилиши тушунилади⁴.

---

¹ Ўша манба –Б. 19.

² Печегина Полина Денисовна. Задачи гражданского судопроизводства. Диссертации на соискание ученой степени кандидата юридических наук. –Москва. 2022. -7с.

³ Слепченко, Елена Владимировна. Гражданское судопроизводство: проблемы единства и дифференциации. Автореферат диссертации на соискание ученой степени доктора юридических наук. Санкт –Петербург. 2012. С.14.

⁴ Фуқаролик процессуал ҳуқуқи. Дарслик. Муаллифлар жамоаси. –Тошкент ТДЮУ. 2020. –Б. 19.

П.Д.Печагина фикрича, “ишларнинг тўғри кўриб чиқиш ва ҳал қилиш” тегишли тартибда текширилган алоқадор, мақбул, ишончли ва етарли суд далиллари асосида ҳолатларни тўғри аниқлаши, аниқланган фактик ҳолатларга нисбатан моддий ҳуқуқ нормаларини тўғри қўллашни, суднинг ва процесснинг бошқа иштирокчиларининг процессуал ҳаракатларини қонун ҳужжатларига қатъий мувофиқ амалга оширишни, фуқаролик процессуал принципларига риоя қилишни, қонуний, асосли ва адолатли қарор қабул қилинишини назарда тутати.¹

Ушбу фикрларни қўллаб қувватлаган ҳолда шуни айтиш керакки, фуқаролик ишларини **тўғри кўриб чиқиш ва ҳал қилиш деганда**, фуқаролик ишлари бўйича суднинг қонунга ва фуқаролик суд ишларини юритиш принципларига, ишнинг ҳақиқий ҳолатларига қатъий риоя қилган ҳолда ҳал қилув қарорлари ва бошқа ҳужжатларни қабул қилиш бўйича фаолияти тушунилади. Бошқача айтганда, суд ҳужжатлари қонуний, яъни юридик жиҳатдан тўғри, асосли, яъни фактик томондан тўғри бўлиши лозим.

Ҳал қилув қарори, у процессуал ҳуқуқ нормаларига қатъий риоя қилинган ҳолда ва ушбу ҳуқуқий муносабатга нисбатан қўлланилиши лозим бўлган моддий ҳуқуқ нормаларига мос равишда қабул қилинган, зарур ҳолларда қонун ўхшашлиги ёки ҳуқуқ ўхшашлигини қўллашга асосланган бўлсагина, қонуний ҳисобланади.

Ҳал қилув қарори, унда иш учун аҳамиятга эга бўлган фактлар, суд томонидан текширилган далиллар билан тасдиқланган, уларнинг алоқадорлиги ва мақбуллиги қонун талабларига жавоб берадиган ёки суд ҳаммага маълум деб топган, исботлашга муҳтож бўлмаган ҳолатлар, шунингдек, аниқланган фактлардан келиб чиқадиган яқиний хулосалар акс эттирилганда, асослантирилган ҳисобланади (ФПК 73 — 75-моддалари)².

Фуқаролик суд ишларини юритишнинг яна бир вазифаси фуқаролик ишларини суд томонидан **ўз вақтида** кўриб чиқиш ва ҳал қилишдир.

Бу борада ҳуқуқшунос олим М.Мамасиддиқов фикрича, фуқаролик ишларини ўз вақтида кўриш ва ҳал этиш деганда эса, мазкур ишларни қонун билан белгиланган процессуал муддатларга амал қилган ҳолда ҳал этиш назарда тутилади. Шунингдек, суд фуқаролик ишларини суд мажлисида кўриш билан чекланмайди, балки ҳал қилув қарори чиқариш орқали ишни мазмунан ҳал этади. Бундай ёндашув фуқаролик суд ишлари юритиш вазифаларини процесснинг барча босқичларда қўллаш имконини яратди³.

¹ Печегина П.Д. Задачи гражданского судопроизводства. Диссертации на соискание ученой степени кандидата юридических наук. –Москва. 2022. -7с.

² Ўзбекистон Республикаси Олий суди Пленумининг 24.05.2019 йилдаги 12-сон “Суднинг ҳал қилув қарори ҳақида “ги қарорининг 3- ва 4-моддалари

³ Фуқаролик процессуал ҳуқуқи. Дарслик. Муаллифлар жамоаси // Масъул муҳаррирлар: ю.ф.д., проф. М.М.Мамасиддиқов, ю.ф.н., проф. Д.Ю.Хабибуллаев. –Тошкент ТДЮУ. 2020. –Б. 19.

Юқоридаги фикрларга тўлиқ қўшилган ҳолда айтиш мумкинки, бизнинг фикримизча, **ўз вақтида кўриб чиқиш** деганда, фуқаролик ишларини фуқаролик процессуал қонунчилигида ва суд томонидан белгиланган муддатларда кўриб чиқиш тушунилади.

Фуқаролик ишларини умумий юрисдикция суди томонидан кўриб чиқиш ва ҳал этиш муддатлари ФПКнинг 207-моддаси ва бошқа нормаларда назарда тутилган. ФПКнинг 207-моддасига асосан, фуқаролик ишлари суд муҳокамасига тайёрлаб бўлинган кундан эътиборан бир ойдан кечиктирмай суд томонидан кўрилади ва ҳал қилинади¹. Бироқ, фуқаролик ишларининг айрим тоифалари биринчи инстанция суди томонидан қисқароқ (қисқартирилган) муддатларда кўриб чиқилиши керак. Мисол учун, алимент ундириш ҳақидаги, майиб бўлганлик ёки соғлиққа бошқача тарзда шикаст етказилганлиги, шунингдек боқувчисининг вафот этганлиги муносабати билан етказилган зарарнинг ўрнини қоплаш тўғрисидаги ишлар ҳамда меҳнатга оид ҳуқуқий муносабатлардан келиб чиқадиган талаблар бўйича ишлар суд муҳокамасига тайёрлаб бўлинган кундан эътиборан йигирма кундан кечиктирмай биринчи инстанция суди томонидан кўрилиши керак.

Фуқаролик суд ишларини юритишнинг навбатдаги вазифаси **қонунийлик ва ҳуқуқ-тартиботни мустаҳкамлаш**дан иборат. Қонунийлик деганда, Ўзбекистон Республикаси Конституциясига, қонунларга ва уларга асосланган норматив-ҳуқуқий ҳужжатларга қатъий риоя қилиш режими тушунилади. Бу вазифа нафақат суд томонидан тўғри суд қарорларини чиқариш, балки ҳуқуқни қўллаш жараёнида ҳуқуқий зиддиятларни бартараф этиш орқали ҳам ҳал этилади. ФПКнинг 14-моддасига мувофиқ, суд, агар Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси ва қонунларига зид бўлмаса, бошқа қонунчилик ҳужжатларини ҳам қўллайди.

Ҳуқуқ-тартиботни деганда, қонунийлик талабларига жавоб берадиган ижтимоий муносабатлар тартиби тушунилади. Шундай қилиб, суд қонунийликни мустаҳкамлашни таъминлайдиган ҳуқуқий воситалар (адолатли ёки тўғри суд қарорлари, ҳуқуқий зиддиятларни бартараф этиш) бир вақтнинг ўзида ҳуқуқ-тартиботни ҳимоя қилиш воситасидир.

Ушбу модданинг иккинчи қисмида фуқаролик суд ишларини юритишнинг вазифалари қонунийлик ва ҳуқуқ-тартиботни мустаҳкамлашга, демократияни, ижтимоий адолатни, фуқаролар ўртасида тинчлик ва миллий тотувликни таъминлашга кўмаклашишни назарда тутади. Бу вазифани амалга оширишда судлар ҳуқуқбузарликларнинг олдини олиш, фуқароларни қонунларга ҳурмат руҳида тарбиялашга алоҳида эътибор қаратмоқда. Судлар томонидан

---

¹ Ўзбекистон Республикаси Фуқаролик процессуал кодекси. –Тошкент. Адлия вазирлиги. Адолат. 2022.

фуқаролик процессуал қонунчилигига тўлиқ риоя этилиши фуқаролик ишининг тўғри ва ўз вақтида кўриб чиқилиши ва ҳал этилишини, фуқаролар ва ташкилотларнинг ҳуқуқ ва қонуний манфаатлари ҳимоя қилинишини, қонунийлик ва ҳуқуқ-тартиботни мустаҳкамлаш, ҳуқуқбузарликларнинг олдини олиш, фуқароларда қонунларга ҳурмат руҳини шакллантиришни таъминлайди.

Фуқаролик-ҳуқуқий низоларни кўриб чиқишда суд ушбу низоларнинг вужудга келиш сабабларини ва низоли ҳолатларнинг, мансабдор шахслар томонидан қонун, фуқаролар ва ташкилотларнинг ҳуқуқлари ва қонун билан қўриқланадиган манфаатлари бузилишининг зарурий шартларини аниқлаши лозим. Судлар фуқаролик ишларини кўришда корхоналар, муассасалар, ташкилотлар ва мансабдор шахсларнинг фаолиятидаги бошқа ҳуқуқбузарлик ва камчиликларни эътиборсиз қолдиришга ҳақли эмас. Суд фуқаролик ишини кўриб чиқишда айрим мансабдор шахслар ёки фуқаролар томонидан қонунийлик ва тартибни бузганлигини аниқлаб, хусусий ажрим (қарор) чиқаради ва уни тегишли органлар ва мансабдор шахсларга юборади, улар кўрилган чоралар тўғрисида судга хабар беришлари шарт.

Ўзбекистон Республикаси Олий суди Пленумининг 1998 йил 17 апрелдаги “Судлар томонидан меҳнат шартномаси (контракти)ни бекор қилишни тартибга солувчи қонунларнинг қўлланилиши ҳақида”ги 12-сон қарорига мувофиқ, судларга ходимларнинг ҳуқуқ ва қонуний манфаатларининг бузилишларини бартараф қилишга йўналтирилган чораларни кўриш зарурлигига алоҳида эътибор қаратиш, меҳнат қонунларининг бузилиши бўйича аниқланган фактлар юзасидан хусусий ажримлар чиқариб, муносабат билдириш бўйича тушунтириш берилган¹.

Жамиятда қонунийлик ва ҳуқуқ-тартиботни мустаҳкамлаш, демократияни, ижтимоий адолатни, фуқаролар ўртасида тинчлик ва миллий тотувликни таъминлашга кўмаклашишга қаратилган суд ишларини юритишнинг вазифасини амалга оширишдаги муҳим процессуал чора сифатида суд ишларини сайёр суд мажлисларида кўриш ва ҳал этишни кўрсатиш мумкин².

Адабиётларда ҳам айрим тоифадаги фуқаролик ишлари, хусусан меҳнат низоларининг сайёр суд мажлисларида, яъни корхона, ташкилотларда меҳнат жамоаларининг иштирокида кўриб ҳал этилиши меҳнат қонунлари бузилишининг олдини олишдаги муҳим процессуал чора сифатида эътироф этилади.³

---

¹Ўзбекистон Республикаси Олий суди Пленумининг 1998 йил 17 апрелдаги “Судлар томонидан меҳнат шартномаси (контракти)ни бекор қилишни тартибга солувчи қонунларнинг қўлланилиши ҳақида”ги 12-сон қарори // lex.uz.

² Фуқаролик процессуал ҳуқуқи. Дарслик. Муаллифлар жамоаси. –Тошкент ТДЮУ. 2020. –Б. 20.

³ Мамасиддиқов М.М. Меҳнатга оид ҳуқуқий муносабатлардан келиб чиқадиган низоли ишларни судда кўришнинг процессуал хусусиятлари // Монография. -Т.: ТДЮИ. 2005. -18 б.

Ўзбекистон Республикаси Олий суди Пленумининг 1998 йил 11 сентябрдаги “Болалар тарбияси билан боғлиқ бўлган низоларни ҳал қилишда судлар томонидан қонунларни қўллаш амалиёти тўғрисида”ги 23-сон қарорининг 31-бандида кўрсатилишича, судларга ота-оналик ҳуқуқидан маҳрум қилиш тўғрисидаги ишларни, зарур ҳолларда, жамоат ташкилотлари ва меҳнат жамоалари вакилларининг иштирокида, сайёр суд мажлисларида кўриш бўйича тушунтириш бериб ўтилган¹.

Албатта, фуқаролик суд ишлари юритиш мақсад ва вазифаларининг аҳамиятини тўлиқ тасаввур этиш учун бошқа хорижий мамлакатлар қонунчилигини таҳлил қилиш, уларнинг тажрибаларини ўрганиш лозим.

Шу нуқтаи назардан МДХ таркибига кирувчи мамлакатлар процессуал қонунчилигига мурожаат қиладиган бўлсак, Россия Федерацияси ФПКнинг 2-моддасида кўрсатилишича “Фуқаролик суд ишларини юритишнинг вазифалари фуқароларнинг, ташкилотларнинг бузилган ёки низолашилаётган ҳуқуқлари, эркинликлари ва қонуний манфаатларини, Россия Федерацияси, Россия Федерацияси субъектлари, маҳаллий тузилмалар, фуқаролик, меҳнат ёки бошқа ҳуқуқий муносабатлар субъектлари ҳисобланган бошқа шахслар ҳуқуқ ва манфаатларини ҳимоя қилиш мақсадида фуқаролик ишларини тўғри, ўз вақтида кўриш ва ҳал этишдан иборат. Фуқаролик суд ишларини юритиш қонунийлик, ҳуқуқ-тартиботни мустаҳкамлашга, ҳуқуқбузарликларни олдини олишга, қонун ва судга ҳурмат муносабатида бўлишга кўмаклашиши лозим”². Мазкур нормани таҳлил қиладиган бўлсак, бизнинг фуқаролик процессуал қонунчиликдан фарқли жиҳати сифатида фуқаролик суд ишларини юритиш вазифалари бироз кенгроқ берилганлиги ҳамда ҳуқуқбузарликларни олдини олиш мақсадини алоҳида кўрсатиб ўтилганини қайд этиш лозим.

Қозоғистон Республикаси ФПКнинг 5-моддасида шундай кўрсатиб ўтилган:

“Фуқаролик суд ишларини юритиш вазифалари фуқаролар, давлат ва ташкилотларнинг бузилган ёки низолашилаётган ҳуқуқ ва эркинликлари, қонун билан қўриқланадиган манфаатларини ҳимоя қилиш, қонунийлик ва ҳуқуқ-тартиботни мустаҳкамлаш, ҳуқуқбузарликларнинг олдини олишдан иборат”³.

Ушбу модда мазмунидан кўриниб турибдики, фуқаролик суд ишлари вазифалари анча қисқа ва содда келтирилган бўлиб, фуқаролик ишларида субъектлар доираси умумий маънода кенг берилган.

---

¹ Ўзбекистон Республикаси Олий суди Пленумининг 1998 йил 11 сентябрдаги “Болалар тарбияси билан боғлиқ бўлган низоларни ҳал қилишда судлар томонидан қонунларни қўллаш амалиёти тўғрисида”ги 23-сон қарори // // lex.uz

² Гражданский процессуальный кодекс Российской Федерации. <http://www.consultant.ru/popular/gpkrf/>.

³ Гражданский процессуальный кодекс Республики Казахстан. http://base.zakon.kz/doc/lawyer/?doc_id=1013921.

Беларусь Республикаси ФПКнинг 5-моддаси “Фуқаролик процессуал қонунчилиги вазифалари” деб номланиб, унга кўра, “Фуқаролик процессуал қонунчилигининг вазифалари фуқаролик ишларини судлар томонидан тўғри, ўз вақтида кўриш ва ҳал этишни, суд қарорлари ва бошқа ҳужжатларни ижро этилишини таъминлаш, фуқаролар ва юридик шахсларнинг ҳуқуқлари ва қонун билан қўриқланадиган манфаатларини ҳимоя қилишдан иборат.

Фуқаролик процессуал қонунчилиги фуқароларни қонунларга ҳурмат ва уларга риоя этиш руҳида тарбиялаш, ҳуқуқбузарликларни олдини олиш, иқтисодий тизим ва мулкчиликнинг турли шакллари мустаҳкамлашга кўмаклашиши лозим”¹.

Кўриниб турибдики, Беларусь Республикаси қонунчилигида фуқаролик суд ишларини юритиш вазифалари бизнинг процессуал қонунчиликдан айрим фарқли жиҳатлари билан ажралиб туради. Беларусь Республикасида фуқаролик суд ишларни юритишнинг энг муҳим вазифаси фуқаролик ишларини тўғри ва ўз вақтида кўриш ва ҳал этишдан иборат бўлиб, бу орқали фуқаролар ва юридик шахсларнинг ҳуқуқлари ва қонун билан қўриқланадиган манфаатларини ҳимоя қилишга эришилиши назарда тутилган. Шунингдек, фуқаролик суд ишларини юритиш вазифалари қаторига **суд қарорлари ва бошқа ҳужжатларни ижро этишни таъминлаш** ҳам киритилиши бизнинг қонунчиликдан фарқли жиҳат ҳисобланади. Фикримизча, фуқаролик суд ишларини юритиш вазифалари қаторига суд қарорлари ва бошқа ҳужжатларни ижро этишни таъминлашнинг киритилишига икки хил фикр билдириш мумкин. Биринчидан, ижро иши юритувини фуқаролик процессуал қонунчиликнинг таркибий қисмига киритилади, бироқ у алоҳида иш юритиш тартибига эга. Гарчи ижро ишлари бевосита суд билан боғлиқ муносабатда бўлиши, яъни суднинг ижро варақаларини чиқариши ва ижронинг амалга оширилишидан хабардор бўлишини ҳисобга оладиган бўлсак ҳам, ижро иши юритувининг бошқа жиҳатдан суд ишлари юритиш билан боғлиқлиги мавжуд эмас. Шу нуқтаи назардан, суд қарорлари ва бошқа ҳужжатларни ижро этишни таъминлашни фуқаролик суд ишлари юритиш вазифаларига киритиш мақсадга мувофиқ эмас деган фикрлар мавжуд.

Иккинчидан, фуқаролик суд ишларини юритиш вазифалари қаторига суд қарорлари ва бошқа ҳужжатларни ижро этишни таъминлашнинг киритилишини тўғри деб ҳисоблаш мумкин. Чунки фуқаролик суд ишларини юритишдан асосий мақсад юридик шахсларнинг ҳуқуқ ва манфаатларини ҳимоя қилишдир. Суд томонидан низолашилаётган ҳуқуқ ва манфаатлар юзасидан фуқаролик иши тўғри,

---

¹ Гражданский процессуальный кодекс Республики Беларусь // https://kodeksy-by.com/grazhdanskij_protseessualnyj_kodeks_rb.htm

ўз вақтида кўриб чиқилиб, ҳал қилув қарори чиқарилса, бироқ у ўз вақтида ижро этилмаса, фуқаролик суд ишларини юритишдан асосий мақсадига эришиб бўлмайди. Фақатгина суднинг ҳал қилув қарори асосида ёзилган ижро варақасини ижро этиш орқалигина бузилган ҳуқуқ ёки манфаат ҳимоя қилиниши мумкин. Шу маънода фуқаролик суд ишлари юритиш вазифаларига суд қарорлари ва бошқа ҳужжатларни ижро этишни таъминлашнинг киритилишини мақсадга мувофиқ, деб ҳисоблаш мумкин.

Юқорида МДХ мамлакатлари ва миллий фуқаролик процессуал қонунчилигини қиёсий таҳлил этиш орқали **Ўзбекистон Республикаси ФПКнинг 2-моддасини биринчи қисмини қуйидаги таҳрирда баён этилишини мақсадга мувофиқ деб ҳисоблаймиз:**

“Фуқаролик суд ишларини юритиш вазифалари қуйидагилардан иборат:

фуқароларнинг шахсий, сиёсий, иқтисодий ва ижтимоий ҳуқуқларини, эркинликлари ва қонуний манфаатларини, Ўзбекистон Республикасининг ҳуқуқлари ва манфаатларини, шунингдек корхоналар, муассасалар, ташкилотлар, жамоат бирлашмалари ва фуқаролар ўзини ўзи бошқариш органларининг ҳуқуқлари ҳамда қонун билан қўриқланадиган манфаатларини ҳимоя қилиш, **суд қарорлари ва бошқа ҳужжатларнинг ижро этилишини таъминлаш** мақсадида фуқаролик ишларини тўғри, ўз вақтида кўриб чиқиш ва ҳал этиш;

қонунийлик ва ҳуқуқ-тартиботни мустаҳкамлашга, **ҳуқуқбузарликларни олдини олишга**, демократияни, ижтимоий адолатни, фуқаролар ўртасида тинчлик ва миллий тотувликни таъминлашга кўмаклашиш;

қонунга ва судга нисбатан ҳурмат муносабатини шакллантириш.”

PROSPECTS FOR THE DEVELOPMENT OF THE INSOLVENCY INSTITUTION INDIVIDUALS IN THE REPUBLIC OF UZBEKISTAN

Alisher Maksudov

*Judge of the Yukorichirchik Interdistrict
Economic Court, Tashkent region*

Abstract: This scientific article reveals the theoretical and legal issues of declaring individuals bankrupt, studies the norms of foreign legislation on the insolvency of individuals, identifies the main problems in the implementation of insolvency procedures for individuals, and also develops proposals for improving national legislation in this area.

Key words: citizen, individual, individual entrepreneur, bankruptcy, insolvency, debtor, creditor, consumer.

In the Republic of Uzbekistan, with the development of a market economy, the level of consumption is increasing; consumer citizens are participants in a wide variety of legal relations and often have a significant amount of obligations

to creditors. Therefore, the problem of settlement between the debtor and his creditors is becoming more acute and widespread.

A market economy cannot function effectively in the absence of legislation that protects economic turnover from the negative consequences of the actions of some of its participants, manifested in their failure to fulfill their obligations and insolvency.

A citizen's participation in property relations is often associated with the risk of ending up without funds and without a real hope of having them. This entails the citizen's inability to pay debts to his creditors, as well as to fulfill his duties on taxes and fees. This situation is qualified as the insolvency of the debtor, which, if the conditions provided by law are met, may lead to declaring him bankrupt.

Currently, most economic programs of developed countries are based on a stable increase in the level of consumption, which, in turn, is ensured by the development of consumer lending and the inclusion of citizens who are not entrepreneurs among the subjects of insolvency.

The institution of bankruptcy of a citizen is considered in developed legal systems as one of the most effective ways to protect citizens who, due to circumstances, find themselves in a difficult financial situation, which allows them to instantly clear themselves of the burden of debt and start all over again.

Not only an individual entrepreneur, but also any citizen who has taken a loan from a bank, purchased real estate or other expensive goods on credit, etc., may find themselves in the position of a debtor with an unbearable burden of obligations. Therefore, at present, in order to settle such debts, the legislation of a number of countries provides for the use of insolvency procedures in relation to citizens who are not entrepreneurs.

Thus, in **the United States**, the problem of non-repayment of consumer loans has become particularly acute. Meanwhile, in order to combat abuse of certain categories of debtors in this area, the Bankruptcy Abuse Prevention and Consumer Protection Act was adopted, which came into force on October 17, 2005 ¹.

In **Germany, the Insolvency Regulation** (*Insolvenzordnung*), which came into force on January 1, 1999, allows for the opening of legal proceedings against individuals who do not carry out entrepreneurial activities, as well as when the scale of their activities is insignificant (304 – 312; literally – “*consumer proceedings*”).

In accordance with the **Swedish Insolvency Law** of June 11, 1987 No. 672, which forms a separate section of the Swedish Code of Laws, the subject of insolvency can be an individual, regardless of the subject of activity and commercial status.

---

¹See: Golubtsov V.G. Foreign and national standards for regulating the institution of insolvency (bankruptcy) of a citizen // Russian Legal Journal. 2016. № 5. P. 13.

In **Austria**, the judicial composition of debtors is determined by the Insolvency Law 1977 No. 324, as amended in 1982 No. 370, under which individuals can be declared insolvent.

In **Russia**, issues of bankruptcy of a citizen are not considered as an independent law, but are included in the basic “Law on Insolvency (Bankruptcy)” Federal Law No. 127 of October 26 2002 ¹.

In Japan, as such, the term “bankruptcy” in relation to citizens, as a rule, is not technically applied, and in cases of repayment of a citizen’s debts through sale, a “liquidation” procedure takes place. This procedure has the following consequences: the citizen is freed from debts, deprived for life of the right to manage companies, work as lawyers, notaries, accountants and act as guardians of minors.

All over the world, bankruptcy is considered a softer procedure than collection by court: when a restructuring plan is executed, debts are considered repaid, and in enforcement proceedings, collection occurs for life. If the borrower has no way to pay off the creditor, then he is immediately declared bankrupt, and all his valuable property is sold off ².

The institution of bankruptcy is aimed at protecting the rights and legally protected interests of creditors and also determines the extent of the debtor’s liability and the consequences of their inability to fulfill their obligations.

In the Republic of Uzbekistan, the institution of bankruptcy of citizens was introduced into the national legislation by the Law of the Republic of Uzbekistan “On Insolvency” ³(hereinafter referred to as the Law), which includes a special chapter dedicated to the insolvency of individuals (Chapter 14). The provisions of this chapter came into force on January 1, 2023.

For a long time, bankruptcy procedures applied only to debtors of legal entities and individual entrepreneurs.

The civil legislation of the Republic of Uzbekistan defines the status of a citizen as a full participant in civil legal relations who bears independent responsibility for his obligations. At the same time, the conditions and grounds for the onset of liability of a citizen differ from the liability of legal entities.

The Civil Code of the Republic of Uzbekistan ⁴(hereinafter referred to as the Civil Code) provides for the possibility of declaring bankrupt citizens carrying out entrepreneurial activities without forming a legal entity (individual

---

¹Federal Law of the Russian Federation “On Insolvency (Bankruptcy)” Federal Law No. 127 October 26, 2002; Law of the Republic of Uzbekistan “On Insolvency” dated April 12, 2022. No. ZRU-763 <https://lex.uz/ru/docs/5957616>.

² See: Gubin P.E., Smirnykh A.G. Bankruptcy of citizens: establishing a balance of interests of the debtor and creditor. // Business law. 2010. № 4. P. 36; A.A. Kirillov. Bankruptcy of a citizen: prospects for the development of a legal institution. // Legislation and economics. -2011. - No. 3. [Electronic resource]. Access from SPS “Consultant Plus”.

³Law of the Republic of Uzbekistan “On Insolvency” dated April 12, 2022. No. ZRU-763 <https://lex.uz/ru/docs/5957616>.

⁴Civil Code of the Republic of Uzbekistan, entered into force on March 1, 1997, <https://lex.uz/docs/111181>.

entrepreneurs), as well as an individual who has lost the status of an individual entrepreneur (Article 26).

The need to apply the institution of bankruptcy to individuals who are not individual entrepreneurs is due to a number of socio-economic factors.

First of all, this is the growth of consumer lending, mainly due to the expansion of the scope of lending. The adoption of the provisions of the Law on the Insolvency of Individuals was due to an increase in the volume of overdue debt on mortgages and consumer loans. The main purpose of the adoption of the Law is to support social stability, protect the financial interests of citizens and improve the credit situation in general in the country. In this regard, the issue of achieving a balance of interests of the creditor and debtor in the case of insolvency of an individual acquires significant significance both for the purposes of lawmaking and, subsequently, for the purposes of law enforcement.

Among the reasons that determined the need to introduce the institution of bankruptcy of citizens, it should be noted that the Civil Code of the Republic of Uzbekistan, providing for subsidiary or joint liability of individuals for the debts of legal entities, thereby requires the introduction and operation of the institution of bankruptcy of citizens who are not entrepreneurs.

In Part 4 of Art. 48 of the Civil Code establishes a special case of subsidiary liability for the obligations of a legal entity of founders (participants), owners of property of the legal entity or other persons who have the right to give instructions mandatory for this legal entity or otherwise have the opportunity to determine its actions if the legal entity's property is insufficient. At the same time, Art. 10 of the Insolvency Law provides for subsidiary liability of the debtor's manager, members of the liquidation commission or liquidator for failure to fulfill the obligation to submit the debtor's application to the court.

Moreover, the Civil Code also provides for other cases when other persons bear joint or subsidiary liability for the obligations of a legal entity. According to Part 1 of Art. 63 participants of a company with additional liability jointly and severally bear subsidiary liability for its obligations with their property in the same multiple of the value of the contributions they made, determined by the constituent documents of the company. Vicarious liability of individuals is also provided for in Part 2 of Art. 69, part 5 art. 73 hours 3 tbsp. 76, part 6 art. 77 and part 1 of Art. 293 and accordingly Art. 329 Civil Code.

The essence of the innovations is to help individuals - [debtors](#) who are unable to repay their debts, restore solvency and pay off creditors through debt restructuring or sell off their property, make settlements with creditors, fully or partially paying off their claims, while receiving [complete write-off of debts](#).

In particular, the norms The law provides:

1) the possibility of introducing a rehabilitation procedure for the purpose of restructuring debts in accordance with the plan approved by the meeting of creditors and approved by the economic court (Article 221 of the Law). The idea of debt restructuring and the decision to approve the restructuring plan by the meeting of creditors, which is approved by the economic court, seems to be

completely justified, allowing us to establish a reasonable balance of interests of the debtor and creditor. The law actually gives a citizen the right to pay debts in installments for a period of up to three years;

2) a mechanism for invalidating transactions concluded by a debtor-individual (Article 226 of the Law), in order to evade liability and cause damage to creditors, which gives them the opportunity to question the debtor's transactions to re-register property to other citizens or settlements with one creditor in damage to others;

3) providing the debtor with the opportunity to completely free himself from debts after completing the procedure for selling property and settlements with creditors (Article 222 of the Law);

4) termination of proceedings regarding the insolvency of an individual in connection with the conclusion of a settlement agreement (Article 225 of the Law), etc.

There are three main advantages of insolvency procedures for individuals:

Firstly, insolvency is always used as a recovery tool, offering a wide range of debt repayment options. Various procedures are used (debt restructuring) and the opportunity is provided to satisfy creditors' claims on a voluntary basis.

Secondly, insolvency gives the debtor a temporary reprieve from satisfying the claims of creditors, which cannot be said about enforcement proceedings, where the debtor's property is sold as quickly as possible.

Thirdly, insolvency provides the debtor with the most effective ways to dispose of property than the sale of the debtor's property at an economically unprofitable price by state executors at auction.

Today, in the presence of judicial acts and acts of other bodies on the collection of debt from a citizen, such debt is forcibly collected in accordance with the norms of the Law of the Republic of Uzbekistan "On the execution of judicial acts and acts of other bodies"¹. Article 80 of this Law provides for the order of penalties. However, this mechanism in practice, if a citizen debtor has a significant debt, a situation may arise in which the property of such a debtor will be insufficient to satisfy all the claims of creditors, including newly formed ones (debt on current payments). In this regard, providing creditors with the opportunity to go to court to declare a citizen-debtor bankrupt will be the most acceptable and fair mechanism for protecting the rights and legitimate interests of all creditors.

It should also be noted that insolvency procedures will be effective primarily for conscientious citizens who really want to solve their financial problems.

The introduction of insolvency procedures for individuals is beneficial to both the banks themselves and their debtors. Citizens' bad debts to banks reach a critical amount, and with the help of insolvency procedures, the bank will be able to satisfy its claims at the expense of the debtor's property.

---

¹Law of the Republic of Uzbekistan "On the execution of judicial acts and acts of other bodies" dated August 29, 2001 №258-II.

At the same time, it is also worth mentioning some obvious problems that may arise in practice when implementing insolvency procedures for individuals.

Firstly, surveys of the legal literacy of the population remain relevant even in our time, and since the Law came into force relatively recently, people do not understand how to use it. This leads to another problem: people consider insolvency proceedings to be a last resort.

Secondly, purely technical problems arise in carrying out the insolvency procedure for individuals. According to the Law, such cases are considered by the economic court. This is a fairly well-founded decision, because economic judges have extensive experience in making decisions on insolvency cases. The question is whether economic courts can handle a large number of such cases. Without time to adapt to a new, very specific category of cases, courts must ensure that the law is applied correctly to avoid inconsistent practices.

Thirdly, according to Part 2 of Art. 26 of the Law, an applicant who has filed an application to the court to initiate insolvency proceedings against an individual, in order to pay remuneration to the financial manager, funds in the amount of seven times the minimum wage are first transferred to the court's deposit account. Therefore, there is a possibility that when going to court, applicants will not be able to initiate insolvency proceedings against an individual due to a simple lack of funds¹.

In addition, the Law leaves several loopholes for unscrupulous debtors. According to the Law, any citizen has the right to apply to the court to declare him bankrupt, even if he only foresees the onset of his financial instability, and this is a very subjective decision. Therefore, it is possible to initiate insolvency in order to get rid of debts by those borrowers who do not have sufficient grounds for this.

Another opportunity for abuse is the right of the debtor, when filing an application for his insolvency, to nominate a financial manager to the court (Part 2 of Article 198 of the Law). By reaching an agreement with the latter, the debtor can achieve the appointment of a manager loyal to himself.

Fourthly, the provisions of the Law in relation to individuals have a number of gaps and shortcomings in procedural issues. For example, the Law does not establish a procedure for appealing a number of judicial acts. First of all, this concerns a court decision to declare an individual bankrupt and apply the procedure for selling his property. The impossibility of appealing such important judicial acts to the court may give rise to problems in developing uniform approaches to applying the norms of legislation on the insolvency of individuals.

Fifthly, insolvency can become an unbearable burden for individuals themselves, who, among other things , will have to finance insolvency procedures (including paying remuneration to the financial manager) .

Sixthly, the risk of declaring a debtor an individual bankrupt may become a threat of infringement of his rights, for example, the right to freely sell his property

---

¹ See: Galieva O.S. Legal problems of forming the institution of consumer bankruptcy in the Russian Federation // Young scientist. - 2016. - №7. - S. 498502.

or the right to leave the country. Therefore, this factor cannot be excluded as a means of pressure from creditors on an individual.

Seventh, at the moment there is no unified register of information on declaring individuals bankrupt. In the absence of such a register, most credit institutions do not have information about the bona fides of the borrower.

All of the above causes concern, practical ill-conceivedness and internal inconsistency of some provisions of the Law, in connection with which citizen debtors may face a number of practical problems that will turn the insolvency procedure into an ineffective and cumbersome legal mechanism, and the rights of debtors and creditors will not be properly balanced. Therefore, it is necessary to more clearly regulate the insolvency procedure of individuals at the legislative level in order to maximize effective legal regulation when declaring them bankrupt and reducing the possibility of errors in law enforcement practice.

In Uzbekistan, the insolvency of an individual is a new stage in the development of the institution of bankruptcy of an individual, which is definitely necessary, given the existing socio-economic situation. For the development of the insolvency mechanism for individuals, for its optimization, foreign experience will be incredibly useful.

In general, the introduction of provisions on the insolvency of individuals is in many ways an attempt to solve the problem of overdue debts of individuals and offers a way out of the financial impasse in which conscientious citizens have found themselves. People who find themselves in a difficult financial situation have the opportunity to start over. However, while this system is just coming into balance, abuses by unscrupulous borrowers and other problems in the implementation of insolvency procedures for individuals cannot be ruled out.

The relevance of introducing the institution of bankruptcy for individuals is difficult to overestimate. Another question is how effective the provisions of this Law will be in practice. The practical implementation of the Law regarding the insolvency of individuals contains many more issues, the solution of which requires both the study of foreign experience and an in-depth analysis of domestic legislation.

In our opinion, the institution of bankruptcy of individuals can and should become an important tool for relieving social tension for a citizen burdened with excessive debts, by providing him with partial relief from obligations in the form provided by law, as well as a mechanism for eliminating ineffective subjects of citizens from credit relations.

ROLE OF CIVIL SOCIETY INSTITUTIONS IN THE MODERN WORLD: MAIN ASPECTS AND IMPORTANCE

Kenjayev Timur Isomovich

*Senior Lecturer / Independent Applicant
Law Enforcement Academy of the Republic
of Uzbekistan, Doctor of Law. (PhD)*

Kaderkayeva Alina Lenurovna

*1st-year student at the Law Enforcement
Academy of the Republic of Uzbekistan
major of "Investigative activities"*

Abstract: *The following scientific article analyzes the role, functions, and significance of civil society institutions within the contemporary global landscape. The authors notably emphasize their crucial contribution to strengthening democracy, protecting the rights and freedoms of citizens, as well as increasing the level of social responsibility of governmental and corporate frameworks. Ultimately, the paper concludes by exploring the potential prospects for advancing civil society institutions as a mechanism for fostering active citizen participation in shaping public policy and nurturing the evolution of a socially accountable civil society.*

Keywords: *civil society, state, civil society institutions, public associations, non-governmental non-profit organizations.*

Over an extended duration, discussions surrounding the institutions of civil society have been a focal point of discussion across different segments of society, encompassing scientific spheres. Notably, various viewpoints have arisen among representatives within the scientific community concerning the matters under consideration. Therefore, in pursuit of a foundational exploration into the evolutionary definitions of the concept of "civil society," it becomes imperative to examine its historical underpinnings.

It is suggested to acknowledge that the concept of the civil society institution traces its origins to ancient epochs. Evidence supporting this assertion can be traced to the writings of Plato, Cicero, and Aristotle. Plato, in his work "The State," delineated civil society as an independent form of governance capable of representing the perspectives of a considerable populace, ensuring the expression and consideration of diverse opinions¹.

During the era of modern times, particularly in the XVI–XVII centuries, ideas concerning civil society were articulated by eminent thinkers such as Thomas Hobbes, John Locke, Charles Louis de Montesquieu, Jean-Jacques Rousseau, and other influential figures.

---

¹ See Plato's Dialogues, "The Republic". <https://classics.nsu.ru/bibliotheca/plato01/gos01.htm>. Access date: 14/12/2023

In the XVII century, English philosophers and the founders of modern political philosophy, Thomas Hobbes and John Locke, posited that “the state is capable of curbing instincts and guaranteeing social order, and society is ready to transfer to the authorities the right to pacify it and submit to it,”¹ which, in principle, can be regarded as a certain example of civil society and statehood.

Subsequently, the concept of the "institution of civil society" resonated in the writings of Georg Wilhelm Hegel, Karl Marx, and Immanuel Kant.

If we turn to contemporary scholars, according to Russian legal experts Radko T.N., Lazareva V.V., and Morozova L.A., civil society is understood as "a set of social relations, primarily about property, market-related, familial, moral, and other aspects, relatively independent from the state. Relatively independent because the state governs society, serving as a form of its organization."² Meanwhile American political scientist and leading modern scientist in the field of studying democracy Diamond L.J. defines civil society as “an area of organized social life that is voluntary, self-generating, largely self-sustaining, autonomous from the state, and subject to a legitimate legal order or shared set of rules.”³

In Uzbekistan, significant attention is paid to the formation of civil society both from political figures and from national scientists. When taking office as President of the Republic of Uzbekistan, Sh.M. Mirziyoyev emphasized the need to implement the concept “From a strong state to a strong civil society.”⁴

If we consider the opinions of domestic scientists, then Professor Kh. Odilkoriev believes that “civil society is a democratic legal society that creates an atmosphere of respect for laws and legal customs, respects universal values, and generates an effective mechanism of public control over government bodies.”⁵

According to G.M. Tansykbaeva “civil society is a society of free individuals, autonomous in relation to the state, who are capable of independently solving the most complex problems of social life without government intervention.”⁶

Summarizing various positions of scholars, it can be said that civil society embodies a system of non-governmental structures and connections, providing opportunities to satisfy personal desires and needs of individuals and groups in the spheres of social, cultural, and spiritual life. The institutions of civil

---

¹ Locke, J. Collected Works. M., 1988. T. 3., pp. 312-317.

² "Radko T.N., Lazarev V.V., Morozova L.A. Theory of State and Law: textbook. Moscow, 2013. P. 358-559."

³ 18 Diamond, Larry. Rethinking Civil Society: Toward Democratic Consolidation. Journal of Democracy. 1994. № 3. Vol. 5. P. 5.

⁴ Speech by Shavkat Mirziyoyev at the inauguration ceremony of the President of the Republic of Uzbekistan at a joint meeting of the chambers of the Oliy Majlis December 14, 2016 “We will build a free, democratic, and prosperous state of Uzbekistan together with our courageous and noble people.” <https://president.uz/ru/lists/view/111>. Access date: 14/12/2023

⁵ Odilkoriev Kh. Constitution and civil society. T.: Shark, 2002. p. 172.

⁶ Tansykbaeva G.M. Civil society: retrospective and perspective. Formation of civil society in Uzbekistan: problems and solutions: Conference materials. T.: TSUL, 2004. P.59-60.

society, in turn, are understood as associations created by citizens, aimed at achieving specific goals or addressing pressing issues common to that group of people.

It is also suggested to consider the definition of the concept from the perspective of national legislation, where the institutions of civil society encompass bodies of citizens' self-governance (mahallas), political parties, movements, labor unions, public associations, and foundations, non-governmental non-profit organizations (NGOs), which form the foundation of civil society and determine its content.¹

Certainly, the institutions of civil society, akin to all branches of state authority, possess their own functions, tasks, and methodologies. These institutions are designed to safeguard the rights, values, and freedoms of citizens. Their objectives include fostering civic engagement, political culture, and high spirituality among members of society, cultivating in them a sense of personal dignity, independent thinking, the desire to realize their potential, and the capacity to build their future. They also serve to maintain a balance of interests within society. The main examples of the structural components of civil society institutions in the Republic of Uzbekistan include political parties, voluntary socio-political organizations and movements, trade unions, and other non-governmental organizations (NGOs).

Speaking of the prospects for the development of civil society institutions in our country, it is important to highlight that Uzbekistan is currently undergoing numerous reforms aimed at establishing legal and material frameworks to create and advance these institutions. Additionally, significant attention is deservedly directed toward the implementation of the adopted Concept for the Development of Civil Society in Uzbekistan for the years 2021-2025.²

The work carried out in supporting the institutions of civil society in Uzbekistan can be assessed based on available statistical data. In particular, the number of NGOs, which form the foundation of civil society institutions, increased by 20.7% from 2016 to 2020, with 187 large-scale national NGOs commencing operations. During this period, funds amounting to 117 billion sum were allocated from the State Budget to support over 1,270 projects of NGOs and other civil society institutions.³

Undoubtedly, the institution of civil society plays a significant role in reinforcing democratic principles, ensuring social equality and justice, and, of course, in constructing civil society itself. This institution constitutes an integral part of modern society. Individuals, and activists within this institution,

---

¹ Decree of the President of the Republic of Uzbekistan

"On measures to assist the development of civil society institutions in Uzbekistan" dated June 23, 2005, №-107 <https://lex.uz/ru/docs/1711869>. Access date: 14/12/2023

² Decree of the President of the Republic of Uzbekistan dated 03/04/2021 No. UP-6181 "On approval of the Concept for the development of society in 2021–2025." <https://lex.uz/docs/5319760>. Access date: 12/15/2023.

³ See *ibid*.

work for the benefit of the people, thereby contributing to the enhancement of the quality of life. The presence of such institutions, their actions, and subsequent development signify the emergence of a society where individuals are motivated to actively engage in their country's affairs and participate in shaping the future.

Based on the above, it can be concluded that philosophers across different epochs had varying approaches to the issues of civil society. As democratic processes evolve worldwide and globalization advances, this topic remains at the forefront of attention for lawyers, political scientists, sociologists, and philosophers, necessitating a continued comprehensive approach to its study.

EXPERIENCE OF LABOR AUTHORITIES OF FOREIGN COUNTRIES IN COMBATING CORRUPTION

Khasanov Mukhriddin O`roqboy o`g`li

*Phd student of the Law enforcement
academy of the Republic of Uzbekistan*

Аннотация: Мазкур мақолада хорижий давлатларнинг меҳнат ва аҳоли бандлиги масалаларида ваколатли бўлган давлат органлари тажрибаси ўрганилган бўлиб, ушбу органларнинг мамлакатимиз меҳнат органларидан фарқли жиҳатлари баён этилган ҳамда соҳани ривожлантиришга оид таклифлар ишлаб чиқилган.

Калит сўзлар: коррупция, коррупцияга қарши курашиш, меҳнат органлари, комплаенс назорат, хавфни таҳлил қилиш.

Аннотация: В данной статье изучен опыт государственных органов, компетентных в вопросах труда и занятости зарубежных стран, описаны отличия этих органов от органов труда нашей страны, а также разработаны предложения по развитию отрасли.

Ключевые слова: коррупция, борьба с коррупцией, трудовые органы, комплаенс-контроль, анализ рисков.

Annotation: In this article, the experience of state bodies competent in the issues of labor and employment of foreign countries is studied, the different aspects of these bodies from the labor bodies of our country are described, and proposals for the development of the sector are developed.

Key words: corruption, fight against corruption, labor authorities, compliance control, risk analysis.

Today, labor bodies operate in more than 170 countries of the world. The **Norwegian Department of Labor** was established in 1885 as the first authority to regulate labor relations¹.

According to the World Association of Public Employment Services, Public Employment Services (hereinafter - PES) can perform four main functions:

---

¹ [https://wiki5.ru/wiki/Ministry_of_Labour_\(Norway\)](https://wiki5.ru/wiki/Ministry_of_Labour_(Norway))

- mediation in employment;
- presentation of information on the labor market;
- implementation of programs for adaptation to the labor market;
- administration of unemployment benefits¹.

General tasks of employment services:

selection and employment of workers;
 promoting professional and territorial mobility;
 collection and analysis of data on the situation on the labor market;
 administration of unemployment insurance;
 assistance in the development of socio-economic plans.

Competent bodies of foreign countries are engaged in conducting a unified state policy in the field of labor relations, legal regulation of the field, ensuring employment, improving working conditions, providing work-related benefits and rights, and ensuring other rights.².

Key and mandatory provisions for the NHS:

- The NHS must be prepared to continually modify and adjust its services in the light of changes.
- The NHS must recognize its role as an instrument of public policy.
- The NHS should spare no effort to integrate its functions to the greatest possible extent.
- The NHS should become a new type of enterprise (institution) in the service sector, where personnel would play a role
- and strived to constantly improve the efficiency and quality of services provided.

The primary responsibility of employment services, in accordance with the Employment Services Convention, 1948 No. 88, is to ensure, where necessary, in cooperation with other public and private institutions concerned, the best possible organization of the labor market as an integral part of the national program for achieving and maintaining full employment, development and use of productive forces."

The fundamental responsibility of the employment services is to ensure, where necessary, in cooperation with other public and private institutions concerned, the best possible organization of the labor market as an integral part of the national program for achieving and maintaining full employment, development and utilization of the productive forces."

One of the main factors that is taken into account when developing a strategy for the country's socio-economic development is the employment of the country's working population.

---

¹ <https://wapes.org/>

² Попова Н.В. Опыт зарубежных стран в управлении занятостью и рынком труда // Фундаментальные исследования. – 2014. – № 12-3. – С. 592-595;
 URL: <https://fundamental-research.ru/ru/article/view?id=36157>

According to ILO expert Yu. Gertsiya, the theoretical models of employment policy used in world practice are: *American; Scandinavian; European; Japanese*¹.

The American model involves the creation of a large number of jobs with low productivity and low wages.

The main achievements of this model are the reduction of unemployment in the country and the increase in the number of people with low incomes.

A distinctive feature of the American model is the decentralization of legislation in the field of employment and assistance to the unemployed, which is adopted separately in each state.

Organizations have a fairly strict attitude towards employees who can be fired if it is necessary to reduce the amount of labor used or reduce production, while the employee's working hours do not change.

The Scandinavian model provides employment for all by creating jobs in the public sector.

Pay and working conditions are at an average level.

The achievement of this model is the minimum level of unemployment.

A distinctive feature of this model is that the main direction of the state employment policy is to prevent unemployment, and not to provide all possible assistance to citizens who have already lost their jobs.

Characteristic features of the European model are a reduction in the number of employees while increasing labor productivity and increasing the level of income of working citizens.

There is an expensive system of benefits that allows a citizen to remain unemployed for quite a long time and look for the most suitable job.

The Japanese model is characterized by a lifetime employment system, with wages depending on length of service and age.

Lifetime employment guarantees the employment of a permanent employee until he reaches the age of 55–60 years.

Employees' careers are built according to a pre-approved plan, which involves taking advanced training courses and moving up the career ladder.

Such tactics have a positive effect on employees' perception of their responsibilities and increase their responsibility for the quality of work.

Employees of Japanese companies develop a concern for the prestige of the enterprise, its brand and internal patriotism.

If it is necessary to reduce production, it is carried out not by reducing the number of working personnel, but by reducing working hours.

Relatively, we can divide authorized bodies into two main models, that is, models specialized in a narrow scope and models specialized in a wide scope.

In narrowly specialized models (USA,), labor authorities are only engaged in creating decent working conditions for employees and ensuring

---

¹https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---europe/---ro-geneva/---sro-moscow/documents/publication/wcms_746685.pptx

employment. In the broad-based specialized models, labor bodies perform a number of other tasks (social, health care, education, etc.) in addition to labor and employment.

For example, in the United States, the regulation of labor relations and uniform policies in the field are carried out by the United States Department of Labor, which was established on March 4, 1903.¹

Currently, the tasks of the Department of Labor include promoting and improving the well-being of employees, solving problems related to violations of labor laws, improving working conditions, expanding opportunities for gainful employment, ensuring work-related benefits and rights, combating unemployment, working with legal migrants, from abroad recruiting new workers, solving illegal immigration problems, preventing illegal migration, informing and adapting illegal immigrants to legal ways to work in the U.S., acting as a liaison between workers and the government, and dealing with strikes and other forms of labor unrest settlement of matters, in the event of strikes or other disputes with the employer and the government, to know the demands of the workers and, if possible, to comply or compromise with them².

The U.S. Department of Labor's official website³ provides outreach and hotline referrals to combat workplace misconduct, wrongful termination, and whistleblower harassment.

Federal employees who believe that they have been subjected to retaliation for disclosing a violation of law, rule or regulation, gross mismanagement, gross waste of funds, abuse of power, and/or a substantial and specific threat to public health or safety may file a complaint with OSS⁴.

Whistleblower Protection OSHA's Whistleblower Protection Program provides protection to employees who are retaliated against for engaging in protected activities under more than 20 federal laws.

Investigations into complaints of harassment of employees are carried out by regional state administration investigators. OSHA investigators are neutral investigators of fact; they do not work for either the plaintiff or the defendant (employer).

In addition to OSHA, the agencies listed below provide protection against retaliation in various capacities:

The U.S. Equal Employment Opportunity Commission (EEOC) enforces laws that prohibit discrimination against employees on the basis of race, color, religion, sex (including pregnancy), national origin, age (40 years of age or older), disability or genetic information, and harassment of employees. for opposing such discrimination⁵.

---

¹ www.dol.gov

² www.dol.gov

³ <https://www.dol.gov/agencies/ocfo/about>

⁴ сайт www.osc.gov

⁵ сайт www.eeoc.gov

The Wage and Hour Division (WHD) of the U.S. Department of Labor enforces federal minimum wage, overtime pay, wage record keeping, and child labor requirements under the Fair Labor Standards Act. WHD also enforces the Family and Medical Leave Act, protections for migrant and seasonal workers, worker protections in some temporary guest worker programs, and prevailing wages on government-funded service and construction contracts. To learn more about WHD laws or to file a complaint, visit the website or call 1-866-4-USWAGE (1-866-487-9243).

The National Labor Relations Board (NLRB) protects the rights of most private sector workers to organize, with or without a union, to improve their wages and working conditions. To learn more about NLRB laws or to file a charge, visit www.nlrb.gov or call 1-866-667-NLRB (6572).

With the exception of U.S. Postal Service employees, the Occupational Safety and Health Act does not cover allegations of retaliation by federal employees, but there are several environmental laws that do. However, all federal agencies are required to establish procedures to ensure that no employee is subject to retaliation for reporting unsafe or unhealthy working conditions or for otherwise participating in safety or health activities.

Federal employees wishing to report safety or health hazards should contact the appropriate agency safety and health officer (DASHO).

For more information on DASHO, see 29 CFR 1960.6. For assistance in filing a DASHO complaint, federal employees may contact OSHA's Office of Federal Agency Programs. Contact information can be found on the website¹. Please note that reporting a suspected threat to safety or health to DASHO is not the same as filing a harassment complaint with the Office of Special Counsel.

The Office of Special Counsel (OSC) reviews allegations of retaliation within the executive branch of the federal government from current federal employees, former employees, and applicants for federal employment.

Federal employees who believe they have been subjected to retaliation for disclosing a violation of law, rule or regulation, gross mismanagement, gross waste of funds, abuse of power, and/or a substantial and specific threat to public health or safety may file a complaint with the OCC.

In the UK, the Department for Work and Pensions (DWP) (www.dwp.gov.uk) is responsible for regulating employment relations and implementing uniform policies in the sector.

The department is responsible for the UK government's welfare, pensions and childcare policy.

As the UK's largest public service department, it administers the state pension and incapacity, disability and health benefits to around 20 million claimants and customers. It is the second largest government department by staff and the largest by expenditure (£187bn).

---

¹ www.osha.gov/enforcement

Attention is given to the information on the official website of the Department (<https://www.gov.uk/browse/justice>), advice on the rights of employees and their protection, applying to the courts, information or reporting of crimes and offences, for causing damage issues of compensation, liability and types of punishment are covered.

The UK Department of Work and Pensions is the largest government department in the United Kingdom, created on 8 June 2001 by merging the employment areas of the Department for Education and Employment and the Department of Social Care. The Ministry is headed by the Secretary of State for Work and Pensions, a member of the Cabinet of Ministers.

The Department's total annual budget is in the order of £150,000,000,000, representing approximately 28% of total UK Government expenditure.

The Ministry is responsible for social security and pension policy. Its key goal is to “help its clients become financially independent and help reduce child poverty.”

UK Health and Safety Strategy Employers everywhere carry out occupational risk assessments and carry out work predominantly in-house.

Occupational health and safety management in the UK, unlike in the US, is managed by a non-governmental organization under the Department of Work and Pensions. Occupational safety legislation in the UK, like in the US, remains unchanged.

For example, the UK Factories Act was passed in 1961, and the Health and Safety at Work Act was passed in 1974.

The employer is obliged to ensure the protection of employees from exposure to hazardous production factors, and for this purpose may charge a fee to the employee. An interesting thing about labor protection is that workers themselves are obliged to monitor the safety and health of not only themselves, but also those around them.

For this purpose, workers have the right to elect a labor protection committee in order to monitor the employer and justify the appointment of compensation for lost health. And supervision over compliance with labor safety requirements is carried out not only by the labor protection committee, but also by the Secretary of State.

Occupational Risk Insurance in the UK. The professional risk insurance market originated in England. Not a single insurer in the country will insure a plant or mine that is known to be the site of an insured event, or the insurance premium will be ruinous for the policyholder.

In the Republic of Korea, the Ministry of Employment and Labor (MOEL) (<http://moel.go.kr/>), established on July 17, 1948, is responsible for regulating labor relations and carrying out a uniform policy in the field.

The main task of the Ministry is to control employment policy, control employment insurance, professional development, working conditions and welfare of workers. The Ministry is the central administrative body responsible for coordinating labor-management relations, occupational safety and health,

industrial accident compensation, and other employment and labor-related issues.

On the Ministry's official website (<http://moel.go.kr/info/integritydata/list.do>) see information on corruption, integrity disclosure, results of internal audits, anti-bribery advice (consultations), events and much more. possible.

For this purpose, workers have the right to elect a labor protection committee in order to monitor the employer and justify the appointment of compensation for lost health. And supervision over compliance with labor safety requirements is carried out not only by the labor protection committee, but also by the Secretary of State.

It has long been an established opinion that in Japan, with its lifetime employment system, labor protection is much better than in other countries with developed economies. This is due to the fact that the lifelong employment system implies a work history from the moment a graduate of an educational institution is hired until retirement, and for this, methods of economic incentives are used; additional payments for continuous work in one organization can reach 15%.

This is interesting. I compare the system of lifetime employment of an employee in Japan with bushido (the code of the samurai). When hired, a warrior takes a "bushido" oath to devote his entire life to serving only one feudal lord. Now imagine that you made an oath to one, and after three months you changed your mind and got a job with someone else, where the salary is higher and the metro is closer. It is impossible to imagine such a thing, since breaking an oath is a betrayal and one must commit hara-kiri, definitely.

Based on the experience of the foreign countries discussed above, we offer the following in order to improve the activities of labor bodies against corruption:

- improvement of internal structures and compliance system to fight against corruption in the ministry system:
- introduction of modern information and communication technologies to fight against corruption;
- improvement of the protection of persons who provided information about corrupt situations in employment and labor relations, improvement of their incentive system;
- to ensure the open and transparent processes of the organized employment of citizens abroad, to eliminate existing corruption factors in the field.

THE EXPERIENCE OF FOREIGN COUNTRIES IN ORGANIZING PROSECUTOR'S SUPERVISION OVER THE OBSERVANCE OF LEGISLATION ON COMBATING FORCED LABOR

Akhmedov Abdulatif

Independent researcher of Law enforcement

Academy of the Republic of Uzbekistan

It is essential to study the legal system of leading countries, specifically the organization of prosecutor's supervision over the execution of legal acts related to combating forced labor, and to apply their advanced aspects into national legislation and prosecutor's supervision.

In fact, the improvement of the system of protection of citizens from forced labor and the legal documents related to the issue of responsibility for the use of forced labor have resulted in the need to pay special attention to ensuring the implementation of legal documents in this field, making it one of the important tasks facing the prosecutor's office.

It is known that prosecutor's offices in each country are established on the basis of the country's long history of development, conditions, state mechanism and socio-economic development trends.

In particular, in the opinion of E.G. Knyazeva, "Research conducted on the activities of prosecutor's offices of foreign countries shows that in the modern world there is no single system that determines the organization, powers and tasks of prosecutor's offices"¹.

Studies have shown that two main models of prosecution bodies have been formed in the international experience. In particular, O.M. Mamadaliev "based on the duties of prosecutor's offices in foreign countries, divides them into two, i.e. supervision over law enforcement and criminal prosecution"².

The above views are also recognized by a number of legal scholars, according to which they come to the conclusion that "based on the goals established in the Constitution and laws, the tasks of the prosecutor's office are determined, and based on the tasks they perform, two main models of the prosecutor's office have been formed in the world. In the first model, the prosecutor's office is considered as a body that supervise the exact and uniform observance of laws, while in the second model, it is considered as a body that carries out criminal prosecution"³.

M. Zaprudskaya expressed an opinion on the termination of a function regarding «general supervision (that is, supervision over the implementation

---

¹ Князева Е.Г. Прокурорский надзор в зарубежных странах // Юрист-правоведъ, 2009, № 1. – С. 98-101.

² Мамадалиев О.М. Прокурор назорати. Дарслик. Махсус қисм. ТДЮИ, 2012. – Б. 430.

³ Тухташева У.А, Тон Л.Г, Базарова М.И. Органы прокуратуры зарубежных стран: Учебное пособие – Т.:ТГЮИ, 2009. – С.13.

of legislation)» in the first prosecution's offices". In Azerbaijan, Armenia, Georgia and Moldova, since the activities of prosecutor's offices fall within the scope of the first model, they do not have a «general supervision» function. According to F. Malikov, the primary function of supervision over the execution of laws in the prosecutor's offices of Russia, Belarus, Kazakhstan, Kyrgyzstan, Tajikistan, and Turkmenistan. Meanwhile, B. Boymatov notes that "the primary function of the prosecutor's offices of the USA, France, Germany, and Italy is to carry out criminal prosecution first"¹.

In contrast to these opinions, E.G. Knyazeva puts forward the point of view that "in Western countries, the prosecutor's office functions as a prosecuting body and does not exercise "general supervision", and in most countries, the prosecutor's office is not an independent system but a component of the judicial or executive power"². Similar views were expressed by S. Abdrakhmanova and A. Kanatov³, prosecutor's offices operate in the executive power (USA, Estonia, and so on) and in the system of judicial power (Spain, Latvia, Georgia, and others).

The analyses mentioned above reveal that prosecution bodies in foreign countries and their activities are organized in accordance with the existing national legal system. In some countries, prosecution bodies carry out criminal prosecutions, while in others, they exercise supervision over the implementation of legislation. Furthermore, the prosecutor's office may operate under another office or as an independent body.

It should be noted that prosecutor's offices in foreign countries perform their activities according to the principle of separation of powers, being part of the executive power or judicial system, or without being part of any power. The analysis of legal literature shows that there are different views on this issue between legal scholars and practitioners.

In particular, according to A. Makhmudov's opinion about prosecutor's offices under the influence of executive authorities, "This situation does not allow to fully establish effective prosecutor's supervision over the activities of law enforcement authorities"⁴.

H.Zaytun also uttered in his research, "The prosecutor's office must be independent and impartial. The inclusion of the prosecutor's office in the

---

¹ Маликов Ф., Бойматов Б. Хорижий мамлакатларда фуқаролик ишлари бўйича прокурорлик назорати ва ижро иш юритувининг ўзига хос хусусиятлари // "Суд ва ҳуқуқни муҳофаза қилувчи органлари".

² Князева Е.Г. Прокурорский надзор в зарубежных странах // Юристъ-правоведъ, 2009, № 1. – С. 98-101.

³ Абдрахманова С., Канатов А. К вопросу определения места и роли органов прокуратуры // «Қўқық және мемлекет», 2016, № 4 (73). – С. 26-31.

⁴ Махмудов А. Прокуратура органларининг давлат ҳокимияти тизимидаги ўрни ва мустақиллиги асослари // Ўзбекистон Республикаси Бош прокуратураси Академияси Ахборотномаси. Махсус сон. №1 (49) 2022. – Б. 51

executive branch may prevent them from carrying out their activities impartially”¹.

A.Komilov fully supported these opinions and stated, “It is appropriate for the Prosecutor’s Office to operate separately and independently, without being part of any branch of government. This allows the prosecutor’s office to carry out the duties assigned to it by law without external influences”².

In our opinion, it is important to take into account the political system and economic potential of our country when applying positive foreign experience to the activities of prosecutor’s offices of our country.

Taking into account that the functions of prosecutor’s offices are unique in different countries, implementation of prosecutor’s supervision in the field of combating forced labor, ensuring legality in the field is also carried out by different state agencies.

In particular, the prosecutor’s office in the United States is considered an attorney’s service and has no equivalent in the legal system of other countries, and scientists include it in the executive power system based on the theory of separation of powers³. The activity of the US prosecutor’s office is characterized by the fact that it is more focused on the fight against crime and its prevention⁴. The most important function of an attorney is to defend the case in court⁵.

In the US, human trafficking regulations apply to acts involving forced labor. Prosecutors have a special place in initiating criminal cases against the perpetrators of forced labor, conducting investigative actions and solving the issue of criminal responsibility of the perpetrators. Prosecutors cooperate with federal law enforcement agencies such as the Federal Bureau of Investigation or Immigration and Customs Enforcement to gather evidence to prove cases of forced labor, find perpetrators, and identify links between criminals.

Prosecutors support the Government’s prosecution in forced labor trials. Presents evidence to courts, examines witnesses, and presents evidence to convince a judge or jury of the defendant's guilt.

At the same time, on behalf of victims of forced labor, they have the right to request court decisions on compensation. They will take measures to

---

¹ Зейтун Х. Международные принципы, касающиеся независимости и подотчетности судей, адвокатов и прокуроров: практическое руководство №1 / International Comission of Jurists, P.O. Box 91 33 Rue des Bains CH-1211 Geneva 8 Switzerland, 2007. – С. 75-81.

² Комилов А.Б. Тадбиркорларни ҳуқуқий ҳимоя қилишга қаратилган қонунлар ижроси устидан прокурор назоратининг ташкилий-ҳуқуқий асосларини такомиллаштириш. Дисс. ... ю.ф.н. Ўзбекистон Республикаси Бош прокуратураси Академияси, 2020. – Б. 121.

³ Нафикова А.Р, Хамидов Р.И. Органы прокуратуры РФ и США (сравнительный анализ) // ВопросыРоссийской юстиции. 2019. №1. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/organy-prokuratury-rf-i-ssha-sravnitelnyyanaliz> (дата обращения: 11.03.2022).

⁴ Князева Е.Г. Прокурорский надзор в зарубежных странах // Юристъ-правоведъ, 2009, № 1. – С. 98-101.

⁵ Авазов Н.Т. Хорижий мамлакатларда прокуратуранинг ўзига хос хусусиятлари // “Ҳуқуқ нормаларини қўллаш ва шарҳлаш муаммолари” мавзусидаги республика илмий семинар материаллари тўплами. - Т.: ТДЮУ, 2018. – Б. 216-223.

compensate the financial damage caused to the victims as a result of labor exploitation¹.

In England and Wales, the Prosecution of Offences Act 1985 investigates criminal cases brought by the police and other investigative agencies, determines whether a charge is serious or serious, prepares and prosecutes a criminal case, assists the prosecution and witnesses.

The lack of a general supervision function in the prosecutor's office of some foreign countries does not mean that there is no prosecutorial supervision (general supervision) in these countries. For example, in France, the main functions performed by prosecutors at all levels are the supervision of criminal investigations and trials. The main function of the Prosecutor General is to exercise supervision over the application of criminal legislation in the entire territory under the jurisdiction of the appellate courts.

In addition, in Asian countries, the functions performed by the prosecutor's office are different, and their fight against forced labor, guaranteeing the labor rights of citizens, and ensuring legality in this area are of particular importance. In particular, the prosecutor's office in Japan is organizationally part of the Ministry of Justice and operates based on the principle of a single system. The police have the right to prosecute and investigate any crime, in addition to the investigation of crimes and the execution of sentences imposed by the court. It has the authority to give instructions to the police authorities to carry out specific investigative actions.

The Labor Standards Bureau of the Ministry of Health, Labor and Welfare of Japan is responsible for protecting the labor rights of citizens, ensuring and improving working conditions.

In case inspectors of the Bureau of Labor Standards find out that illegal actions have been committed by officials and enterprises, they issue instructions to the employer to take measures to eliminate the violations. If the instructions are not followed by the employer or if gross violations are found, the inspector may exercise judicial police powers, including mandatory investigation, and refer the case to the prosecutor, according to Article 102 of the Law on Labor Standards. Furthermore, after reviewing the collected documents, the prosecutor makes a decision to initiate a criminal case, refuse to initiate a criminal case, or send the criminal case to court with an indictment.

The experience of advanced developed countries of the world shows that, according to the legislation of these countries, the duties of prosecutor's offices do not include supervision over the implementation of legislation, but compliance with laws, ensuring legality, including the fight against forced labor, support for victims of forced labor and human trafficking, and their The protection system is organized at a high level.

---

¹<https://www.justice.gov/humantrafficking/key-legislation#:~:text=The%20Trafficking%20Victims%20Protection>.

As one of the models formed on the basis of the tasks of prosecutor's offices in the world, it is necessary to note the organization of supervision over the implementation of legislation.

The analysis shows that, unlike Western countries, in countries as given Russia, Kazakhstan, Belarus, Kyrgyzstan and Tajikistan, the institution of prosecutorial supervision over the implementation of legislation has been formed as one of the main tasks of the prosecutor's office. Specifically, these countries have high experience and results in the protection of labor rights of citizens by the prosecutor's office, as well as in ensuring the supervision of the prosecutor over the implementation of legislation in this field.

Therefore, it is important to study the advanced experience and successful aspects of these countries in the organization of prosecutorial supervision over the implementation of laws in the field of combating forced labor, analyze the existing problems and shortcomings, and improve prosecutor's supervision in this field in our country.

For example, according to the Labor Code of the Russian Federation (Трудовой Кодекс РФ N 197-ФЗ), the employer is authorized to defend the interests of the employee and file a complaint with the court, to conduct an investigation on the issue of labor legislation, and to hear the application.

Additionally, according to the article 454 of the Russian Civil Procedural Code, it is stated that the prosecutor will participate in the consideration of disputes in the field of labor. This article stipulates that the prosecutor has the right to appeal to the court in defense of the rights, responsibilities and legal interests of the public and non-specified individuals, or the interests of the Russian Federation, its subjects, and municipal structures. In order to protect the employees' rights, freedoms and legal interests, including in the field of labor relations, it is established that application can be issued only in cases where they are unable to apply themselves for a good reason¹.

Simultaneously, it should be noted that cases in the direction of supervision over the execution of labor laws by the prosecutor's office of the Russian Federation are organized due to a separate document. For instance, on March 15, 2019, the Prosecutor General of the Russian Federation adopted Order No. 196 "On the organization of prosecutor's supervision over the observance of labor rights of citizens"².

In this Order, it is mentioned that the following actions will be taken to ensure compliance with laws in cases of violations detected during the implementation of laws and to supervise the observance of citizens' labor rights. Prosecutorial measures will be applied as necessary to restore the rights of citizens and bring guilty officials to justice immediately. The state of legality

---

¹ Комментарий к гражданскому процессуальному кодексу Российской Федерации. <http://www.kodeks37-.ru/noframe/inf%20nalog?d&nd=901839130&nh=1>.

² Генеральная прокуратура Российской Федерации приказ от 15.03.2009 г. №196 «Об организации прокурорского надзора за соблюдением трудовых прав граждан» // Электрон манба: <https://legalacts.ru/doc/prikaz-genprokuratury-rossii-ot-15032019-n-196-ob-organizatsii>.

in the field of labor relations will be described, and requirements such as data collection, summarization, analysis, and ongoing implementation will be noted.

The specific aspect of the implementation of the prosecutor's supervision over the execution of laws by the prosecutor's office in the Russian Federation is that the period of the inspections is determined by the law. In particular, the Law of the Russian Federation "On the Prosecutor's Office" was amended on 07.03.2017, according to which the period of inspections regarding the implementation of the prosecutor's supervision should not exceed thirty calendar days from the date of the inspection. If the prosecutor deems it necessary to carry out additional inspection measures during the inspection, the period of inspection may be extended for a period not exceeding thirty calendar days by the decision of the prosecutor or his deputy¹.

It should be noted that the political activity, system, organization and principle of activity of the Republic of Kazakhstan and other former Soviet states of the Commonwealth of Independent States are very similar to the political system of the Republic of Uzbekistan. In the Republic of Kazakhstan, bodies that are not integrated (joined) to any level of state authorities may also operate in the state. We can include the Republic Prosecutor's Office in such bodies, which, on behalf of the state, exercises supreme supervision over the exact and uniform observance of the Constitution, laws and regulations².

On top of that, the experience of Kazakhstan regarding the implementation of supervision over the observance of laws by the prosecutor's office shows that the period of implementation of inspections over the put into practice of legal documents, as in the Russian Federation, is no more than thirty working days³.

Based on the experience of the prosecutor's offices of the Russian Federation and the Republic of Kazakhstan in the implementation of supervision over the observance of laws, we believe that it is necessary to include in the Law of the Republic of Uzbekistan "On the Prosecutor's Office" norms for clearly defining the procedure and deadlines for the inspection carried out by the prosecutor's office.

In particular, when conducting inspections of legislation within a maximum period of thirty days and in cases that require time-consuming expertise, service inspection, revision, or additional inquiry, or when a request for necessary information from foreign countries remains unanswered, an exception should be applied to allow for an extension of the inspection period by thirty days. A higher prosecutor, such as the General Prosecutor, the Deputy General Prosecutor, or other designated officials, can grant this extension.

---

¹ Федеральный закон "О прокуратуре" Российской Федерации // Электрон манба: <http://pravo.gov.ru/proxy/ips/?docbody&nd=102014157> (мурожаат вақти: 31.03.2022 й).

² <http://www.zakon.kz/203719-status-prokuratury-i-ee-mesto-v-sisteme.html>;

³ Закон "О прокуратуре" Республики Казахстан // Электрон манба: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=31690116&pos=5;-106#pos=5;-106 (мурожаат вақти: 05.04.2022 й).

In the Law of the Republic of Uzbekistan “On the Prosecutor’s Office,” it is essential to reinforce the requirement for prosecutors to document their decision to conduct an investigation and ensure that these decisions are registered in the electronic program “Prosecutor’s Investigations”, which should also include the results of the investigation.

In conclusion, it should be noted that using the advanced experiences of developed foreign countries in protecting the labor rights and legal interests of citizens, combating forced labor and providing social support to victims of forced labor, as well as implementing prosecutor’s supervision in this area, it is necessary to improve our national legislation and through this, it is important to improve the efficiency of the prosecutor’s supervision activities of prosecutor’s offices.

ИЧКИ ИШЛАР ОРГАНЛАРИНИНГ ВОЯГА ЕТМАГАНЛАР ЎРТАСИДА ХУҚУҚБУЗАРЛИКЛАР ПРОФИЛАКТИКАСИ СОҲАСИДАГИ ФАОЛИЯТИ УСТИДАН ПРОКУРОР НАЗОРАТИНИ КУЧАЙТИРИШ

Эшмуродов Аббос Илёсович

*Ўзбекистон Республикаси Хуқуқни муҳофаза қилиш
академияси мустақил изланувчиси*

Аннотация: Ушбу мақолада ички ишлар органларининг вояга етмаганлар ўртасида ҳуқуқбузарликлар профилактикаси фаолияти устидан прокурор назоратини такомиллаштириш, уни амалга оширишнинг ҳуқуқий асослари, шунингдек соҳада учраётган мавжуд муаммолар таҳлил қилинади ва ушбу масала прокуратура органларининг асосий вазифаларидан бири эканлиги сабабли масъул давлат органлари ва нодавлат нотижорат ташкилотларининг фаолиятини мувофиқлаштириш нуқтаи назаридан ўрганилади. Муаллиф болалар ўртасида назоратсизлик ва ҳуқуқбузарликлар профилактикасига доир қонунлар ижроси устидан прокуратура органларининг назорат функцияси, ҳуқуқий асослари, амалга ошириш усуллари ҳақида фикр мулоҳаза юритиб, прокурор назорати самарадорлигини ошириш йўллари таҳлил қилиб, тегишли таклифларни илгари суради.

Калит сўзлар: ички ишлар органлари, прокуратура органлари, прокурор назорати, вояга етмаганлар, назорат предмети, назоратсизлик, қаровсизлик, ҳуқуқбузарликлар профилак-тикаси, прокурор текширишлари.

Аннотация: В данной статье анализируется совершенствование прокурорского контроля за профилактикой правонарушений несовершеннолетних органами внутренних дел, правовые основы его осуществления, а также существующие проблемы в этой сфере, и поскольку этот вопрос является одной из основных задач прокуратуры. Автор размышляет о контрольной функции прокуратуры за исполнением законов о предупреждении жестокого обращения с детьми и правонарушениях, правовых основах, методах реализации, анализирует пути повышения эффективности прокурорского контроля и выдвигает соответствующие предложения.

Ключевые слова: органы внутренних дел, прокуратура, прокурорский надзор, несовершеннолетние, предмет надзора, безнадзорность, профилактика преступлений, прокурорские проверки.

Annotation: This article analyzes the improvement of prosecutorial control over the prevention of juvenile delinquency by internal affairs bodies, the legal basis for its implementation, as well as existing problems in this area, and since this issue is one of the main tasks of the prosecutor's office. The author reflects on the control function of the prosecutor's office over the implementation of laws on the prevention of child abuse and crime, the legal framework, methods of implementation, analyzes ways to increase the effectiveness of prosecutorial control and puts forward appropriate proposals.

Key words: internal affairs bodies, prosecutor's office, prosecutor's supervision, minors, subject of supervision, neglect, crime prevention, prosecutor's inspections.

Вояга етмаганлар ўзларининг ёшга боғлиқ, психологик ўзига хосликлари билан шахс сифатида шаклланиш жараёнида турли ижтимоий гуруҳлар, оила ёки жамиятнинг таъсирида бўлади. Мазкур даврда улар томонидан содир этиладиган жиноий қилмиш, маъмурий ҳуқуқбузарлик ёки бошқа ҳуқуққа хилоф хатти-ҳаракатлар боланинг фаровон бўлмаган турмуш-тарзи, оналар томонидан етарлича берилмаган таъминот ёки тарбия, атрофдагиларнинг салбий таъсири натижасида юз бериши мумкин бўлиб, мазкур шарт-шароитларни аниқлаш ва уларни таҳлилдан ўтказиш нафақат жамоат бирлашмалари ёки ўзини ўзи бошқариш органлари, биринчи навбатда давлатнинг ҳам асосий вазифаси ҳисобланади. Чунки вояга етмаганлар томонидан жиноят ва бошқа ҳуқуқбузарликлар содир этилишининг олдини олиш учун уларнинг хулқ-атворини назорат қилиш, болаларнинг оила ва таълим муассасаларида ижтимоийлашувини таъминлаш бугунги кунда ўз долзарблигини сақлаб қолмоқда.

Бундан ташқари, Республикамиз аҳолисининг салкам 40 фоизини вояга етмаганлар ташкил этишидан келиб чиқадиган бўлсак, уларнинг соғлом турмуш тарзини кечириши ҳам давлат, ҳам жамиятимиз учун манфаатли. Бироқ, болалар ва ўсмирларнинг хулқ-атвори билан боғлиқ, улар томонидан содир этилаётган қонунга хилоф хатти-ҳаракатлар кўрсаткичлари бу соҳада амалга оширилаётган ишларда бир қатор муаммо ва камчиликлар мавжуд эканлигини кўрсатади. Статистик маълумотларга кўра, 2023 йилнинг 8 ойида республикамизда 2 минг 121 нафар вояга етмаганлар томонидан 2 минг 24 та жиноят содир этилган. Мазкур жиноятларнинг 1 минг 424 таси мактабларда, 291 таси касб-ҳунар таълими муассасалари ва академик лицейларда, 142 нафар мактабни тамомлаган, лекин ишламасдан юрган болалар ҳамда 264 та ҳолатда ишлайдиган вояга етмаганлар томонидан содир этилгани ташвишли натижалардир¹.

Шунинг учун вояга етмаганлар ҳуқуқбузарлиги ва назоратсизлиги профилактикаси тизимининг **самарали моделини ишлаб чиқиш**, шунингдек бу соҳада қонунчиликка риоя қилиниши устидан назоратни олиб борувчи **прокурорлар фаолиятини такомиллаштириш** ёшларга оид давлат сиёсатининг асосий йўналишлардан бирига айланган.

¹ <https://uza.uz/posts/525622>

Умуман олганда, вояга етмаганлар ҳуқуқ ва қонуний манфаатларини ҳимоя қилиш механизмлари ичида прокурор назорати муҳим ўрин тутди. Бу соҳада прокуратура биринчи навбатда давлат органлари, тижорат ва нотижорат ташкилотлари фаолиятида фуқароларнинг ҳуқуқ ва манфаатларига, шунингдек қонунларга риоя қилинишини назорат қилувчи орган бўлса, иккинчи томондан *вояга етмаганлар ҳуқуқ ва қонуний манфаатлари рўйбга чиқишини таъминловчи, шунингдек улар бу борада қонунбузилиши ҳолатлари аниқланган тақдирда уларнинг ҳуқуқларини тиклашда амалий ёрдам берувчи ҳуқуқни муҳофаза қилувчи давлат органидир*. Чунки прокуратура профилактика тизими органлари томонидан тегишли қонунларнинг бажарилишига, уларга тўғри риоя қилинишига масъул. Бундан ташқари, мамлакатимизда болалар назоратсизлиги ва қаровсизлигини олдини олишга қаратган вазифаларни амалга оширишда ҳам ҳуқуқни муҳофаза қилувчи органларга алоҳида вазифалар юкланган, айниқса бунда соҳадаги қонунчилик ижросини назорат қилишда прокуратура органларининг роли каттадир.

Шу нарсани инобатга олиш керакки, прокуратура органлари бир вақтнинг ўзида ҳам вояга етмаганлар ўртасида назоратсизлик ҳамда ҳуқуқбузарликлар профилактикаси тўғрисидаги қонунчилик ижросини назорат қилувчи, ҳам бевосита профилактикани амалга оширувчи орган бўла олмайди. Фикримизни амалдаги қонун ҳужжатлари мазмуни ҳам тасдиқлайди. Хусусан, 2010 йил 29 сентябрдаги “Вояга етмаганлар ўртасида назоратсизлик ва ҳуқуқбузарликларнинг профилактикаси тўғрисида”ги ЎРҚ-263-сон Қонуннинг 8-моддасида ҳам вояга етмаганлар ўртасида назоратсизлик ва ҳуқуқбузарликларнинг профилактикасини амалга оширувчи органлар ҳамда муассасалар тизимида **прокуратура назарда тутилмаган**.

Айнан шу масалада олимлар ўртасида қарама-қарши фикрлар ҳам мавжуд. Хусусан, А.Джураева прокуратура вояга етмаганлар ишига жалб этилган барча давлат ташкилотлари, фуқаролик жамияти институлари фаолиятини мувофиқлаштирувчи органлигини таъкидласа¹, айрим олимларга кўра² прокуратура органлари нафақат назоратни, шу билан бирга бу борада профилактик фаолиятни амалга оширувчи махсус субъект ҳамдир. Ички ишлар органлари тизимида инспектор психологлар фаолиятини ўрганган О.Эргашев “Вояга етмаганлар ўртасида назоратсизлик ва ҳуқуқбузарликларнинг профилактикаси тўғрисида”ги ЎРҚ-263-сон қонуни мазмунига вояга етмаганлар ўртасида назоратсизлик ва ҳуқуқбузарликларнинг профилактикасини амалга

¹ Djuraeva A.Z. IMPROVEMENT OF PROSECUTOR'S SUPERVISION OVER THE IMPLEMENTATION OF LAWS IN THE FIELD OF PREVENTION OF MINOR OFFENSES: FOREIGN EXPERIENCE IN LEGAL REGULATION. Journal of Law Research.2022, Special issue 5, pp.61-67

² Воеводина, Т. Г. Профилактика правонарушений и прокурорский надзор: проблематичные новеллы законодательства / Т. Г. Воеводина // Законодательство и экономика. – 2016. – № 9. – С. 58-62. – EDN WMBZDB. <https://elibrary.ru/item.asp?id=26690854>

оширувчи субъектлар тизимига “Прокуратура органларининг ваколати”ни киритиш бўйича таклиф берган¹. Ушбу олимларнинг фикрларига қўшилган ҳолда айтиш жоизки, прокуратура органлари вояга етмаганлар ҳуқуқбузарлиги профилактикасига оид қонунчилик ижросини назорат қилувчи ҳуқуқни муҳофаза қилувчи орган саналади. Прокурорлар айна масала билан бевосита шуғулланмайдилар.

Юқорида таҳлил қилинган Қонуннинг 3-моддасида вояга етмаганлар ўртасида назоратсизлик ва ҳуқуқбузарликларнинг профилактикаси деганда вояга етмаган болаларнинг *назоратсизлиги*, уларнинг *қаровсиз қолиши*, улар томонидан жиноят ёки маъмурий ҳуқуқбузарликлар содир этилишига олиб келувчи сабаблар ва шарт-шароитларни аниқлаш ҳамда бартараф этишга қаратилган *ижтимоий, ҳуқуқий, тиббий ва бошқа чора-тадбирлар мажмуи* назарда тутилганлигидан келиб чиқадиган бўлсак, прокурор назоратини ташкил этиш ҳам **айнан ушбу чора-тадбирлар тизимидан келиб чиқиб белгиланиши зарур ва уни амалга ошириш механизмлари эса илмий ёндашувни талаб қилади.**

Бугунги кунда жамиятимизда вояга етмаганлар ўртасида жиноятчилик мавжуд бўлишининг асосий сабабларидан ва соҳада прокурор назоратини кучайтиришга заруратни ошираётган сабаблардан бири – бу уларнинг *назоратсизлиги* ҳисобланади. Мазкур масалани тадқиқ этган олимлар Т.Н.Михайлова, Е.В.Михайловларга кўра, ота-оналар ёки уларнинг ўрнини босувчи шахсларнинг болалар тарбияси билан боғлиқ оила қонунчилигида белгиланган мажбуриятларни лозим даражада бажармаслиги вояга етмаганлар томонидан турли ҳуқуқбузарликлар содир этилишига сабаб бўлмоқда². О.С.Капинус³ эса масаланинг бошқа жиҳатларини ўрганиб, муаммоли оилалардаги муҳитни яхшилаш учун комплекс реабилитациявий ишлар олиб борилиши кераклиги, бунинг учун ота-оналар зарур *ижтимоий хизматлардан фойдаланиш имконига эга бўлиши кераклигини* таклиф этган. Н.И.Глазкова эса бундан ҳолларда прокуратура болаларнинг ўз ҳаёт йўллари тўғри изга туширишларида профилактика тизими ташкилотларига кўмаклашувчи тузилма

---

¹ ЭРГАШЕВ О. ИЧКИ ИШЛАР ОРГАНЛАРИ ТИЗИМИДА ИНСПЕКТОР ПСИХОЛОГ ХОДИМЛАРИНИНГ ИШ САМАРАДОРЛИГИНИ ОШИРИШ ВА УЛАРНИНГ ФАОЛИЯТИНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШ // Journal of Fundamental Studies. – 2023. – Т. 1. – №. 6. – С. 22-27.

² Михайлова Т.Н., Михайлов Е.В. ПРОКУРОРСКИЙ НАДЗОР ЗА ИСПОЛНЕНИЕМ ЗАКОНОДАТЕЛЬНОСТВА О ПРОФИЛАКТИКЕ БЕЗНАДЗОРНОСТИ И ПРАВОНАРУШЕНИЙ НЕСОВЕРШЕННОЛЕТНИХ // Вестник Восточно-Сибирского института МВД России. 2021. №4. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/prokurorskiy-nadzor-za-ispolnieniem-zakonodatelstva-o-profilaktike-beznadzornosti-i-pravonarusheniy-nesovershennoletnih>

³ Капинус, О. С. Прокурорский надзор за исполнением законов о защите прав несовершеннолетних / О. С. Капинус // Вестник Университета прокуратуры Российской Федерации. – 2021. – № 1(81). – С. 5-11. – EDN XPXLRD

эканлигини таъкидлайди¹. Бундан ташқари, Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг Инсон ҳуқуқлари бўйича вакили (омбудсман) ўринбосари - Бола ҳуқуқлари бўйича Вакил томонидан ўтказилган мониторинг натижалари² бўйича ҳам ота-она ёки ота-она ўрнини босувчи шахсларнинг фарзанд тарбиясига беъэтиборлиги вояга етмаганлар ҳуқуқлари ва эркинликларини ҳимоя қилиш самарадорлигига салбий таъсир кўрсатаётган асосий омиллардан бири сифатида тилга олинган.

Статистика маълумотларга кўра, 2023 йилнинг 8 ойида³ фарзандига таълим-тарбия бериш борасида мажбуриятларини лозим даражада бажармаган 62 минг 847 нафар ота-она ва уларнинг ўрнини босувчи шахсларга Ўзбекистон Республикаси МЖТКнинг 47-моддасига асосан чоралар кўрилган. Ушбу кўрсаткичлар болаларнинг фаровон яшаши нафақат ота-оналар, шунингдек вояга етмаганлар назоратсизлигига масъул органлар фаолиятининг тўғри йўлга қўйилганлигига ҳам боғлиқ эканлигини кўрсатади. Бу жараёнда прокуратура вояга етмаганларнинг ҳуқуқ ва қонуний манфаатларидан келиб чиқиб, уларнинг назоратсизлиги ва қаровсизлигига масъул бўлган муассасаларнинг фаолиятини ўрганиб, қонунбузилиш ҳолатлари аниқланган тақдирда уларнинг мансабдор шахсларига нисбатан тегишли тартибда чора кўради.

Вояга етмаганлар ўртасидаги жиноятчилик даражасининг ўзига хос жиҳати унинг доимий равишда ошиб бориши билан изоҳланади. Суд-тергов амалиёти шуни кўрсатмоқдаки, жиноят содир этган вояга етмаган боланинг ахлоқан тузалиш ва қайта тарбияланиш жараёни жуда қийин кечади ва унинг кейинчалик ҳам жиноятни такрор содир этиш эҳтимоли юқори бўлади. Шунинг учун вояга етмаганлар жиноятчилигини ўз вақтида олдини олиш келажақда аҳоли орасида жиноятчилик даражасининг ошиб кетмаслиги гаровидир.

Прокурор назоратининг муҳим йўналишларидан бири – бу ички ишлар органлари томонидан вояга етмаганлар ўртасида назоратсизлик ва ҳуқуқбузарликлар профилактикаси тўғрисидаги қонунчилик ижроси ҳисобланади. Ўз вазифасини бажариш чоғида прокурор ички ишлар органлари томонидан **ижтимоий жиҳатдан хавфли аҳволда бўлган оилалар, ижтимоий жиҳатдан хавфли аҳволда бўлган, қаровсиз ёки**

---

¹ Глазкова, Н. И. Прокурорский надзор за исполнением законов о профилактике безнадзорности, правонарушений и преступности несовершеннолетних / Н. И. Глазкова // Пенитенциарная система и общество: опыт взаимодействия : сборник материалов IV Международной научно-практической конференции, Пермь, 04–06 апреля 2017 года. – Пермь: Пермский институт Федеральной службы исполнения наказаний, 2017. – С. 355-358. – EDN KUOJEI. <https://www.elibrary.ru/item.asp?id=38171016>

² Ж.Исламов. Вояга етмаганларнинг ҳуқуқ ва эркинликларини таъминлаш самарадорлигини ошириш. <https://ombudsman.uz/uz/docs/voyaga-yetmaganlarning-huquq-va-erkinliklarini-taminlash-samaradorligini-oshirish>

³ <https://uza.uz/oz/posts/8-oy-ichida-voyaga-etmaganlar-tomonidan-2-mingdan-ziyod-zhinoyat-sodir-etilgan-525622?q=%2Fposts%2F8-oy-ichida-voyaga-etmaganlar-tomonidan-2-mingdan-ziyod-zhinoyat-sodir-etilgan-525622>

назоратсиз қолган вояга етмаганларни ўз вақтида аниқлашнинг, улар билан профилактик ишларнинг қай даражада ташкил этилганлигини алоҳида назоратга олишлари керак бўлади.

Шу нарсани таъкидлаш керакки, ички ишлар органларининг вояга етмаганлар ўртасида назоратсизлик ва ҳуқуқбузарликлар профилактикаси соҳасидаги **фаолиятида прокуратура органлари томонидан** аниқланаётган камчиликлар **ҳар йили такрорланади**, кўрилатган таъсир чоралари эса **бир марталик характерга эга** ва шу турдаги қонунбузилиш ҳолатлари **кейинчалик яна юз бермаслигининг олдини ола олмайди**. Бунга бир қатор ҳолатлар, хусусан ички ишлар органлари шахсий таркибидаги қўнимсизлик даражасининг юқорилиги, ходимларнинг нормал иш фаолиятини ташкил этиш учун моддий таъминотдаги муаммолар ҳам юқоридаги қонунбузилиш ҳолатларининг доимий равишда учраб туришига хизмат қилмоқда.

Ички ишлар органларининг вояга етмаганлар ўртасида назоратсизлик, қаровсизлик ва ҳуқуқбузарликлар профилактикаси соҳасидаги қонунчиликка риоя қилинишини назорат қилар экан прокуратура назорат ҳужжатлари орқали қонунбузилиш ҳолатларига йўл қўйган ички ишлар ходимларининг жавобгарлик масаласини кўриб чиқиш орқали ҳолатга муносабат билдиришлари, қонунчиликда ўрнатилган талаблар ижросини сўрашлари орқали ўз ваколатларидан тўлиқ фойдаланишлари керак бўлади. Прокурорнинг ҳуқуқий таъсир кўрсатиш чоралари ёки ҳуқуқий воситалар текширишлар давомида амалдаги қонунчилик бузилиш ҳолатлари аниқланган тақдирда ёзма кўринишда расмийлаштирилувчи ҳужжатлар бўлиб, уларда прокуратура органларига берилган ваколат доирасида аниқ талаблар белгиланади. Протест, қарор, тақдимнома, ариза, огоҳлантирув каби прокурор назорати ҳужжатлари¹ вояга етмаганларнинг ҳуқуқларини ҳимоя қилишга қаратилган амалдаги қонун ҳужжатлари бузилиш ҳолатларини бартараф этиш учун расмийлаштирилади.

Ички ишлар органларининг вояга етмаганларнинг ҳуқуқбузарликлар профилактикаси соҳасидаги фаолиятининг асосий йўналишлари қуйидагилардан иборат:

- 1) криминоген вазиятни таҳлил қилиш, жиноят содир этилиш сабаб ва шарт-шароитларини ўрганиш;
- 2) давлат ва нодавлат муассасаларига ҳуқуқбузарликлар содир этилишига олиб келган сабаб ва шарт-шароитларни бартараф этиш юзасидан таклифлар киритиш;
- 3) жиноятчиликка қарши кураш бўйича турли дастур, лойиҳаларни ишлаб чиқишда иштирок этиш;
- 4) аҳолининг ҳуқуқ онг ва маданиятини оширишда қатнашиш;

---

¹ Ўзбекистон Республикасининг 2001 йил 29 августдаги 257-II-сон "Прокуратура тўғрисида"ги Қонуни (Янги таҳрири). <https://www.lex.uz/acts/106197>

Ички ишлар органларининг тегишли бўлинмалари вояга етмаганлар назоратсизлиги ва профилактикаси бўйича фаолияти давомида ҳуқуқбузарликларни аниқлайди, наркотик ва психотроп моддалар ноқонуний савдосига вояга етмаганларни жалб этишга қарши кураш чораларини олиб боради, бедарак йўқолган, суд ёки терговдан яширинган, оиласини, ўқув-тарбия муассасасини, ижтимоий-ҳуқуқий ёрдам кўрсатиш марказини ўз хоҳишига кўра тарк этган вояга етмаганларни қидириш ишларида иштирок этади.

Прокурорлар вояга етмаганлар ҳуқуқбузарлиги профилактикасига масъул бўлган ички ишлар органларининг тегишли бўлинмалари фаолиятини ўрганишда вояга етмаган ҳуқуқбузарлар, уларнинг тарбиясига салбий таъсир кўрсатаётган ота-оналар ҳисобини юритиш қонунийлиги, улар билан якка тартибда суҳбат олиб бориш тиизимлилиги ва давомлилигини ўрганиш, бажарилган ишларнинг расмий ҳужжатларда акс этиш асослиги (уларнинг ҳақиқатга мослиги, сохталаштириш ҳолатларининг мавжудлиги), мазкур шахсларни ҳисобдан ечишнинг қонунийлигини ўрганишга алоҳида эътибор беришлари керак.

А.В.Абреимова прокурор ўз текшируви давомида, айниқса ота-оналар (қонуний вакиллар) ва вояга етмаганларни ички ишлар бўлинмаларидан асоссиз равишда ҳисобдан ечиш ҳолатларини алоҳида таҳлил қилиши зарурлигини таъкидлайди¹. Е.С.Зарипова эса ички ишлар органининг тегишли бўлинмалари фаолиятида кўп кузатиладиган камчиликларни таҳлил қилган. Хусусан, унга кўра, ижтимоий хавфли ҳолатда бўлган ёшлар билан олиб бориладиган якка тартибдаги профилакти суҳбат вояга етмаганнинг шахси, унинг характери, у яшаётган ижтимоий муҳитни ҳисобга олганда олиб борилиши керак, лекин ходимлар бу масалага юзаки қарайди ва ҳолат керакли ўрганишларсиз ҳужжатлаштирилади². Бу борадаги муаммоларни ўрганган олим С.М.Хоменко фикрича, вояга етмаганлар ёки уларнинг ота-оналари билан амалга ошириладиган профилактик ишлар самарадорлиги паст бўлган суҳбат ўтказиш билан чекланиб қолмаслиги керак, чунки ундан кейин ҳам болалар уларнинг ҳаёти ва соғлиғи учун

---

¹ Абреимова, А. В. Организация и проведение прокурорских проверок за исполнением органами внутренних дел законодательства о профилактике безнадзорности и правонарушений несовершеннолетних / А. В. Абреимова // Современные тенденции развития юриспруденции, экономики и управления : сборник материалов межрегиональной научной конференции, Елец, 18 апреля 2019 года. – Елец: Елецкий государственный университет им. И.А. Бунина, 2019. – С. 171-174. – EDN NOIXKM. <https://elibrary.ru/item.asp?id=41291924>

² Зарипова Е.С. Прокурорский надзор за исполнением законов подразделениями по делам несовершеннолетних органов внутренних дел // E-Scio. 2019. №10 (37). URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/prokurorskiy-nadzor-za-ispolneniem-zakonov-podrazdeleniyami-po-delam-nesovershennoletnih-organov-vnutrennih-del> (дата обращения: 18.12.2023).

хавфли бўлган шароитларда яшашни давом эттирадилар¹. Бу билан олим ички ишлар ходимлари ўз фаолиятида вояга етмаганлар билан профилактик суҳбат ўтказиш билан чекланиб қолаётганликларини танқид қилган. Хусусан, А.В.Гришин ички ишлар органи мансабдор шахслари томонидан профилактик ҳисобда турган ёшлар билан олиб борилаётган ишлар тизимли эмаслигини, улар баъзан шунчаки расмийатчилик учун бажарилиши, ички ишлар органларининг ички бўлим (бўлинма)лари ўртасидаги ҳамкорликнинг тўлиқ йўлга қўйилмаганлиги, улар устидан идоравий назоратнинг суств ишлаши ҳал этилиши лозим бўлган асосий масалалар эканлиги тўғрисида хулосага келган². Ушбу олимларнинг фикрларига қўшилган ҳолда айтиш жоизки, бугунги кунда ички ишлар органларининг вояга етмаганлар бўйича ҳуқуқбузарликлар профилактикаси фаолиятида кўзга ташланадиган камчиликлардан бири – уларнинг бу профилактикага масъул бўлган муассалар билан ҳамкорлиги тўлиқ йўлга қўйилмаганлиги ҳисобланади. Бунда прокурорлар вояга етмаганларнинг ҳуқуқ ва қонуний манфаатларини ҳимоя қилиш билан боҳлиқ ҳар қандай қонунбузилиш ҳолатларига тезкорлик билан муносабат билдиришлари зарур.

Бундан ташқари, айна вақтда Республикамизда профилактик қамровга олиниши лозим бўлган назоратсиз ёки қаровсиз, ҳуқуқбузарлик содир этган, мунтазам дарс қолдирувчи ва бошқа болаларга доир ҳисобот ва маълумотларнинг ягона базаси мавжуд эмас.

Оқибатда эса, вояга етмаганларни профилактика қилиш тизими ҳуқуқбузарлик ёки жиноят содир этганидан кейингина шунчаки рўйхатини юритишдан иборат бўлиб қолмоқда. Масалан, биргина 2022 йилда Самарқанд вилоятида бу тоифадаги профилактик ҳисобга олиниши лозим бўлган болаларнинг 379 нафари ёки 10 фоизи ички ишлар профилактик ҳисобига олинган, холос. Ҳолбуки, ушбу вилоятда фақатгина бир тоифадаги, яъни ота-онаси чет элга чиқиб кетган 1943 нафар болаларнинг 18 нафари жиноят, 360 нафари ҳуқуқбузарлик, 584 нафари мунтазам дарс қолдирувчи, 289 нафари жиноят содир этишга мойил болалардир³.

Бизнингча, айна масалада прокурор назоратининг самарадорлиги тегишли ички ишлар бўлинмалари ходимлари томонидан вояга етмаганлар, уларнинг ота-оналарига нисбатан ҳуқуқий таъсир чораларини қўллаш тўғрисидаги иш материаллари ўрнатилган талаблар асосида ва муддатда тайёрланганлиги ва уларни ваколатли органларга юборганлиги қонунийлигини ўрганишда ҳам кўринади.

---

¹ Хоменко С.В. СУЩНОСТЬ, ЦЕЛИ И ЗАДАЧИ ПРОКУРОРСКОГО НАДЗОРА ЗА СОБЛЮДЕНИЕМ ЗАКОНОВ О НЕСОВЕРШЕННОЛЕТНИХ // Северо-Кавказский юридический вестник. 2020. №3. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/suschnost-tseli-i-zadachi-prokurorskogo-nadzora-zasoblyudeniem-zakonov-o-nesovershennoletnih>

² Гришин А.В. Прокурорский надзор за исполнением органами внутренних дел законов о профилактике безнадзорности и правонарушений несовершеннолетних: пособие. – М.:2013, - С.3, <https://epp.genproc.gov.ru/documents/>

³ Бош прокуратуранинг текшириш ва таҳлилий маълумотномаси, Тошкент, 2023 йил.

Бундан ташқари, 2017 йил 11 сентябрдаги Ўзбекистон Республикаси Бош прокурорининг “Вояга етмаганлар ҳақидаги қонунчилик ижроси устидан назорат фаолияти самарадорлигини ошириш тўғрисида”ги 139-сон буйруғининг 7.4 -банди билан ички ишлар органларининг вояга етмаганлар ва ёшлар ўртасида ҳуқуқбузарликлар профилактикасини ташкил этиш бўйича бўлинмалари фаолитини назорат қилишда қуйидаги йўналишлар ҳам аниқ белгилаб қўйилган. Хусусан, вояга етмаганларнинг ички ишлар органларига келтирилиши, уларга нисбатан маъмурий таъсир чоралари кўрилиши, профилактик ҳисобга олиниши ва профилактик тадбирлар амалга оширишининг қонунийлиги ҳар 6 ойда бир маротаба ўрганилади; судларда вояга етмаганларни ижтимоий-ҳуқуқий ёрдам кўрсатиш марказлари ва ихтисослаштирилган ўқув-тарбия муассаларига жойлаштириш масалалари муҳокамасида прокурор иштирокининг мажбурийлиги; вояга етмаганларни ижтимоий-ҳуқуқий ёрдам кўрсатиш марказлари ва ихтисослаштирилган ўқув-тарбия муассаларига қабул қилиш, жойлаштириш ва сақлаш шароитларини ҳар ойда текшириш.

Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2021 йил 2 апрелдаги “Ички ишлар органларининг жамоат хавфсизлигини таъминлаш ва жиноятчиликка қарши курашиш соҳасидаги фаолиятини янада такомиллаштириш бўйича қўшимча ташкилий чора-тадбирлар тўғрисида”ги ПҚ-5050-сонли қарори вояга етмаганлар ўртасидаги назоратсизлик ва ҳуқуқбузарликларнинг олдини олишга қаратилган яна бир уҳим унжат ҳисобланади. Ушбу ҳужжатга мувофиқ, ички ишлар тизимига 1100 та вояга етмаганлар масалалари бўйича инспектор-психолог штат бирлиги киритилди ва 2022 йилдан қўшимча 900 та штат бирлиги киритиш орқали уларнинг сони 2000 тага етказилиши белгиланди. Шундан келиб чиқиб, Ички ишлар вазирининг 2021 йил 31 августдаги 318-сон буйруғи қабул қилиниб, ички ишлар органларининг вояга етмаганлар масалалари бўйича бўлинмалар фаолиятини ташкил этиш бўйича вақтинчалик Низом тасдиқланди.

Мазкур буйруққа мувофиқ, инспектор-психологга камида 5 тагача таълим муассасаси бириктирилиши белгиланган. Бироқ, мазкур тақсимотда ҳудуднинг криминоген ҳолати ва таълим муассасаси ўқувчи сони инобатга олинмаган. Мавжуд куч ва воситалардан самарали фойдаланилмаётганлиги эса ўқувчилар ўртасида ҳуқуқбузарликларнинг олдини олишга имкон бермаяпти. Хусусан, республика бўйича 2023 йил 15 июль ҳолатига 2 минг инспектор-психолог штат бирлигидан 167 таси вакант, 1 284 нафар ходим тажрибага эга бўлмаганлиги сабабли кутилган натижага эришилмаяпти. Ваҳоланки, ушбу вакант қамрови 300 минг нафар ўқувчини ташкил қилади. **Мавжуд инспектор - психологлар кучи ҳам ҳақиқий криминоген аҳволдан келиб чиқиб, сафарбар этилмаган.**

Биргина, Қўқон шаҳрида 44 минг ўқувчига 11 та, Ўзбекистон туманида 42 минг ўқувчига 16 та штат берилган. Ҳолбуки, 6 ойда Ўзбекистон туманида 9 та, Қўқонда эса, 71 та ёки қарийб 8 барабар кўп жиноят қайд этилган.

Яъни, ўртача 1 инспектор-психологга 5-8 тагача мактаб, 1 ярим минг нафардан 6 минг нафаргача бола бириктирилган бўлиб, **бошқа масъуллар билан тезкор ахборот алмашинуви воситаси мавжуд эмаслиги** оқибатида жиноятларнинг барвақт олдини олиш уни содир этиши мумкин бўлган болалар тоифасини аниқлаш имкониятини пасайтирмоқда.

Бунинг устига, инспектор – психологларни мактаб билан боғлиқ бўлмаган бошқа ишларга жалб этиш амалиёти ҳам салбий таъсир этмоқда.

Таҳлил қилинаётган масала бўйича прокурор назорати объектларини ҳам аниқлаб олиш керак бўлади. Бунда ИИВнинг ҳуқуқий тузилмалари, уларга тегишли хизматлар (навбатчилик қисми, вояга етмаганлар бўйича бўлинма, жиноят қидирув, профилактика инспекторлари, тергов, суриштирув бўлими) фаолияти биринчи навбатда ўрганилиши керак бўлади. Чунки иш юритиш амалиётида вояга етмаганлар ёки уларнинг ота-оналари билан олиб бориладиган профилактик ишлар етарлича сифатли ўтказилмайди: шунчаки расмиятчилик ёки ҳужжатлаштириш учун, баъзида жараён сохталаштирилиши ҳам мумкин. Бу ҳолатлар прокурор текширувлари жараёнида аниқланиши керак.

Шунинг учун Д.Ережипалиев ўз тадқиқотида патруль-пост хизмати бўлинмалари, профилактика нозирлари, жиноят-қидирув бўлимлари, навбатчилик қисмларида прокурор текширувлари комплекс олиб борилиши кераклигини таъкидлайди¹. И.А.Глушков ва М.А.Плешаковларга кўра, навбатчилик қисмлари, пост-патруль хизмати, ҳудудга бириктирилган инспекторлар, вояга етмаганлар бўйича бўлинмалар ички ишлар органлари тизимида вояга етмаганлар назоратсизлиги, қаровсизлиги ва ҳуқуқбузарлиги профилактикаси билан ишлайдиган ички тузилмалар ҳисобланади². Р.В. Бобина³ ҳамда А.В.Гришинлар⁴ эса прокурор текширувлари ички ишлар органлари барча хизматларининг фаолиятини қамраб олиши зарурлигини ўз

---

¹ Ережипалиев, Д. И. Надзор за исполнением органами внутренних дел законов о профилактике безнадзорности и правонарушений несовершеннолетних / Д. И. Ережипалиев // Законность. – 2014. – № 5(955). – С. 54-57. – EDN SGFNVV. <https://elibrary.ru/item.asp?id=21670386>

² Глушков А. И., Плешаков А. М. О некоторых вопросах организации работы полиции по профилактике безнадзорности и правонарушений несовершеннолетних // Вестник Московского университета МВД России. 2011. №9. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/o-nekotoryh-voprosah-organizatsii-raboty-politsii-po-profilaktike-beznadzornosti-i-pravonarusheniy-nesovershennoletnih>

³ Бобина Р.В. Отдельные аспекты прокурорского надзора за исполнением законов о профилактике безнадзорности и правонарушений несовершеннолетних. Актуальные вопросы профилактики правонарушений и преступлений несовершеннолетних: сб. материалов круглого стола (Москва, 2 апреля 2021 г.) / под общ. ред. О.С. Капинус; [науч. ред. Д.И. Ережипалиев; сост. О.В. Морозова, М.Л. Огурцова]; Ун-т прокуратуры Рос. Федерации. – М., 2021. – 41 с. <https://www.agprf.org/userfiles/ufiles/nii/2021/2>.

⁴ Гришин А.В. Прокурорский надзор за исполнением органами внутренних дел законов о профилактике безнадзорности и правонарушений несовершеннолетних: пособие. – М.: 2013, - С.3, <https://epp.genproc.gov.ru/documents/>

тадқиқотида асослаб берган. Бизнингча, ҳам прокурор назорати ички ишлар органларининг фақатгина вояга етмайдиганлар ҳуқуқбузарлигига масъул бўлимлар фаолиятини эмас, уларга алоқадор бўлган барча ички тузилмалари фаолиятини қамраб олиши керак. Мазкур йўналишлардаги ўрганишлар самарадорлиги прокурор назорати сифатига тўғридан тўғри таъсир кўратади.

Бироқ, А.А.Беженцов фикрича, прокурорларнинг бутун ички ишлар органларининг тегишли масъул тузилмалари фаолиятини назорат қила олиши уддалаш қийин вазифа. Унга кўра, прокурорлар ички ишлар органлари ҳудудий бошқармалари мансабдор шахслари билан ҳамкорликда бўлинмалар фаолиятини бевосита ўрганиб, назорат тадбирларини ўтказишлари тўғри бўлади¹. Умуман олганда назорат турлари ва шакллари турлича бўлиши мумкин, лекин уларни ўтказиш мақсади битта бўлиши керак: вояга етмаганлар ҳуқуқбузарлиги соҳасида ички ишлар органи ходимлари томонидан қонун бузилиши ҳолатларига йўл қўймаслик, аниқланган камчиликларни тезкорлик билан бартараф этиш.

Бундан ташқари, “Вояга етмаганларга ижтимоий-ҳуқуқий ёрдам кўрсатиш марказлари тўғрисидаги Низом”² талабларига кўра, таълим муассасаларида қаровсиз болаларни аниқлаш вазифаси вояга етмаганлар масалалари бўйича инспектор-психологларга, профилактика инспекторларига эса ўзларига бириктирилган ҳудудда айнан шундай тоифа вояга етмаганларни аниқлаш вазифаси юклатилган. Қаровсиз қолган вояга етмаганларни фуқаролар ёки бошқа давлат ва нодавлат ташкилотлари аниқлаган тақдирда улар дарҳол профилактика инспекторини бу ҳақида хабардор қилиши керак бўлади. Демак, ушбу бўлим фаолияти прокурор назоратида алоҳида аҳамиятга эга.

Аммо, бу йўналишда ҳам бир қатор муаммолар мавжуд. Хусусан, О.Х.Эргашевга кўра, инспектор психологларнинг бажарадиган вазифалари қонунчилигимизда аниқ белгилаб қўйилмаганлиги учун улар ўз фаолиятида кунлик топшириқлар бажариш билан чекланиб қолмоқда³. К.М.Кожевников эса ҳудудларга бириктирилган инспекторлар вояга етмаганлар билан индивидуал ишларни талаб

---

¹ Беженцев А.А. Соблюдение законности в деятельности органов внутренних дел по профилактике правонарушений несовершеннолетних: перспективы совершенствования // Вестник Московского университета МВД России. 2018. №1. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/soblyudenie-zakonnosti-v-deyatelnosti-organov-vnutrennih-del-po-profilaktike-pravonarusheniy-nesovershennoletnih-perspektivy>

² Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг қарори, 03.08.2021 йилдаги 490-сон. <https://lex.uz/docs/5550539#5556228>

³ Эргашев О.Х. Ички ишлар органлари тизимида инспектор психолог ходимларининг иш самарадорлигини ошириш ва уларнинг фаолиятини такомиллаштириш // Journal of Fundamental Studies. – 2023. – Т. 1. – №. 6. – С. 22-27.

даражасида бажарилмаслигини танқид қилган.¹ Бу эса вояга етмаганлар томонидан ижтимоий хавфли қилмишлар содир этилишига олиб келади. Масалан, статистик маълумотларга кўра, 2022 йил ва 2023 йил 6 ойи давомида Республикамизда вояга етмаганлар томонидан 3751 та жиноят содир этилган бўлса, уларнинг 28 таси профилактик ҳисобда турганлар томонидан содир этилган². Мазкур муаммоли ҳолатларни бартараф этиш учун С.Нуратдинов инспектор-психологлар томонидан ички ишлар органларининг соҳавий хизматлари билан ҳамкорликда вояга етмаган фарзандларига васий ёки ҳомий тайинламасдан қолдириб, яшаш манзилларидан турли мақсадларда хорижий мамлакатларга кетган ота-оналарни аниқлаб, манзилли рўйхатлари шакллантириш, аниқланган ҳолатлар юзасидан тегишли мутасадди идора ва ташкилотларга маълумотлар киритиб бориш таклифини берган³. Мазкур таклифларни амалга оширилиши вояга етмаганлар ўртасида ҳуқуқбузарликларнинг олдини олиш йўналишида тизим самарадорлигини ошишига муносиб ҳисса қўшади.

Шулардан келиб чиқиб, ички ишлар органларининг вояга етмаганлар ўртасида назоратсизлик ва ҳуқуқбузарликлар профилактикаси фаолияти устидан прокурор назоратини кучайтиришда юқоридаги йўналишларда ташкилий-ҳуқуқий чора-тадбирларни амалга ошириш зарур, деб ҳисоблаймиз.

Булардан ташқари, ички ишлар органларининг вояга етмаганлар қаровсизлиги, назоратсизлиги ва ҳуқуқбузарликлар профилактикаси соҳасидаги ишлари самарадорлиги унинг ички тузилмалари ўртасидаги ҳамкорликнинг тўғри йўлга қўйилганлигига ҳам боғлиқ. Идоравий кўрсатма талабларидан келиб чиқиб вояга етмаганлар ўртасида ҳуқуқбузарликларнинг профилактикаси бўлинмалари устидан прокурор назоратини ташкил этишда қуйидаги масалаларга аниқлик киритишга асосий эътибор қаратилиши зарур:

- қонунга хилоф хатти-ҳаракатлар содир этган вояга етмаганлар ва уларнинг қонуний вакиллари томонидан якка тартибдаги профилактик ишлар олиб борилишининг ўз вақтидалиги ва сифати;
- қидирувга берилган ёки давлат ҳимоясига муҳтож бўлган вояга етмаганларни аниқлаш бўйича кўрилаётган чораларининг тўлиқлиги; уларни ваколатли органларга юбориш масаласининг ўз вафтида ҳал этилганлиги;
- жавобгарликка тортиш ёшига етмаган вояга етмаганлар томонидан маъмурий ҳуқуқбузарлик ёки бошқа ижтимоий хавфли

---

¹ Кожевников, К. М. Прокурорский надзор за исполнением законодательства о профилактике правонарушений несовершеннолетних / К. М. Кожевников // Инновационная экономика и право. – 2016. – № 3(4). – С. 76-80. – EDN XHZFSV. <https://www.elibrary.ru/item.asp?id=27691375>

² Бош прокуратура томонидан тақдим этилган статистик маълумотлар

³ НУРАТДИНОВ С. ВОЯГА ЕТМАГАНЛАР ЖИНОЯТЧИЛИГИНИ ОЛДИНИ ОЛИШ // Journal of Fundamental Studies. – 2023. – Т. 1. – №. 2. – С. 105-111.

қилмиш содир этганлиги тўғрисидаги келиб тушган хабар ва аризаларнинг кўриб чиқилиш сифати; шунингдек уларнинг қонуний вакиллари томонидан вояга етмаганлар таълими, тарбияси ва таъминоти билан боғлиқ ўз мажбуриятларини бажармаслиги ҳолати;

- вояга етмаганларни ижтимоий-ҳуқуқий ёрдам кўрсатиш марказларига ёки ихтисослаштирилган ўқув-тарбия муассасаларига белгиланган тартибда жойлаштириш учун уларга тааллуқли ҳужжатларни тайёрлаш ва юбориш, уларни кўриб чиқиш натижалари, профилактик тусдаги чораларнинг самарадорлиги;

- вояга етмаганлар қаровсизлиги, назоратсизлиги ва ҳуқуқбузарликлар профилактикаси учун ўзида мавжуд бўлган ваколатлардан тўлақонли фойдаланилганлиги.

ЙЎЛ-ТРАНСПОРТ ҲОДИСАЛАРИГА ОИД ЎТКАЗИЛИШИ ЛОЗИМ БЎЛГАН ЭКСПЕРТИЗАЛАРНИ ТАЙИНЛАШ ВА ЎТКАЗИЛИШДАГИ МУАММОЛАР

Райимов Ҳаким Найимович

*Навоий вилояти ИИБ Эксперт криминалистика
маркази бошлиғи, мустақил изланувчи*

Аннотация: Ушбу мақола йўл-транспорт ҳодисалари содир бўлган жойни кўздан кечириш вақтида суриштирувчи ёки терговчилар томонидан амалга оширилиши лозим бўлган ишлар, амалиётда йўл-транспорт ҳодисаси содир бўлган жойни кўздан кечиришда йўл қўйиладиган камчиликлар, йўл-транспорт ҳодисаси бўйича суриштирувчи ёки терговчилар томонидан тайинланадиган экспертиза турлари ва экспертлар олдида қўйиладиган саволлар ҳамда экспертиза хулосаси натижасида қабул қилинадиган қарорлар тўғрисида фикр мулоҳазаларга бағишланган.

Таянч сўзлар: йўл-транспорт ҳодисалари, йўл ҳаракати хавфсизлиги, йўл ҳаракати қоидалари, воқеа содир бўлган жойни кўздан кечириш, экспертиза тайинлаш, экспертиза хулосаси натижаларини суриштирувчи ёки терговчининг қабул қиладиган қароридаги аҳамияти.

Аннотация: В данной статье описаны задачи, которые должны выполнять следователи или дознаватели при осмотре места дорожно-транспортного происшествия, недостатки, допущенные при осмотре места дорожно-транспортного происшествия, назначаемые следователями или дознавателями в случае дорожно-транспортного происшествия виды экспертиз и поставленные вопросы перед экспертами, решения, которые следует принять на основании заключения эксперта.

Ключевые слова: дорожно-транспортное происшествие, безопасность дорожного движения, правила дорожного движения, осмотр места происшествия, назначение экспертизы, значение результатов экспертного заключения в решении, принимаемом следователем или дознавателем.

Annotation: This article is devoted to the work to be carried out by the Inquirer or investigators at the time of inspection of the site of traffic accidents, shortcomings in the practice of surveying the site of a traffic accident, types of expertise to be assigned by the traffic

accident inquirer or investigators, and questions to experts and feedback on decisions made as a result of the examination conclusion.

Basic words: *the importance of traffic accidents, traffic safety, traffic rules, inspection of the place of the accident, appointment of an examination, examination of the results of the examination summary in the decision of the Inquirer or investigator.*

Дунёда кечаётган бугунги глобаллашув ва техник тараққиёт барча соҳаларда жумладан, автотранспорт тизимида ҳам ўз аксини топаяпти. Йил сайин замонавий автомобиллар сони ва турининг ортиши йўллардаги тирбандлик буни яққол кўрсатиб турибди. Танганинг икки томони бўлгани каби автотранспорт воситаларининг кўпайиши, бир томондан аҳоли учун яхши бўлиб, оилавий муаммоларни ҳал этишда бир қанча қулайликларга эга. Иккинчи томондан эса, бу ҳолат йўлларда ҳаракатланиш хавфсизлиги масалаларига таъсирини кўрсатмоқда. Ўз ўрнида йўл қопламалари, йўл чизиқлари ва белгиларининг аянчлик аҳволи, транспорт воситалари ҳайдовчиларининг йўл ҳаракати қоидалари талабларига амал қилмасликлари, шунингдек, “Автомобиль – Ҳайдовчи – Пиёда – Йўл – Муҳит” тизимида соатдек аниқ ишлайдиган механизмнинг йўқлиги туфайли кўплаб муаммолар юзага келмоқда. Энг ачинарлиси йўл-транспорт ҳодисалари, автоҳалокатлар сонининг ортиши кўплаб инсонлар ҳаётига зомин бўляпти, ана шундай ноҳуш ҳолат пандемия хавфидан ҳам ошиб кетаётгани албатта барчамизда ташвиш уйғотмоқда. Шунинг учун ҳам Президентимиз шу йўналишдаги йиғилишда юртдошларимиз ҳаёти ва соғлиғига таҳдид солаётган ана шундай долзарб масалалар кун тартибидаги жуда ҳам муҳим вазифалар таҳлилига алоҳида эътибор қаратмоқда¹.

Мазкур масала яъни, йўлларда транспорт воситалар оқимининг кўплиги ҳамда йўлларда кўп тирбандликларни юзага келиши айниқса, Тошкент шаҳрининг марказий кўчаларида эрталаб ва кечги вақтларда транспорт воситалар қатновида кучли тирбандликларнинг юзага келиши шаҳар ичида қатновчи йўналишли транспорт воситаларининг эркин ҳаракатланишига тўсқинликлар юзага келишини кузатишимиз мумкин. Бундай муаммоларни олдини олиш бўйича халқаро тажрибаларга таянадиган бўлсак, кўпгина ривожланган мамлакатлар тажрибасида, марказий шаҳарларда тирбандликни олдини олишнинг самарали ечими сифатида фуқароларнинг шахсий транспорт воситасидан фойдаланмасликни тарғиб қилиб, шаҳар аҳолисини кўпроқ жамоат транспортидан фойдаланиши тирбандликнинг олдини олишда самаралироқ эканлигини исботлаган.

Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Автомобиль йўлларида инсон хавфсизлигини ишончли таъминлаш ва ўлим ҳолатларини кескин камайтириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги 2022 йил 4 апрелдаги ПҚ-

---

¹ Қонун ҳужжатлари маълумотлари миллий базаси, 11.02.2022 й., <https://lex.uz/docs/3743453>. (Мурожаат вақти: 20.08.2023 й.).

190-сон қарори¹ ижросини таъминлаш, шунингдек, йўл ҳаракати хавфсизлиги соҳасини замонавий талабларга тўлиқ мувофиқлаштириш ҳамда илмий, методик ва ахборот-таҳлилий жиҳатдан ташкил этиш мақсадида Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг “Йўл ҳаракати хавфсизлиги соҳасини илмий-методик таъминлаш, йўлларда эксплуатация-монтаж фаолиятини тартибга солиш ҳамда “хавфсиз йўл” индексини юритиш амалиётини жорий этиш тўғрисида”ги 415-сон қарори қабул қилинди².

Мазкур қарорларнинг қабул қилишдан мақсад битта у ҳам бўлса, Мамлакатимиз аҳолиси ва юртимизга ташриф буюрувчи меҳмонлар учун сифатли ва ҳар томонлама қулай шароит яратишдан иборат. Йўлларнинг кенгайиб сифати яхшиланиб боришига қарамасдан ҳайдовчиларнинг йўл ҳаракати қоидаларига амал қилмасликлари ҳамда транспорт воситаларининг кўпайиши ўз навбатида йўл-транспорт ҳодисаларининг кўпайишига ўз таъсири кўрсатади, йўл-транспорт ҳодисаси йўл ҳаракати қоидаларининг бузилиши натижасида юзага келадиган жараён, яъни йўлларда ҳаракат иштирокчиларидан бирини: пиёда, велосипедчи ёки ҳайдовчиларни йўл ҳаракати қоидаларининг бузилиши натижасида йўл транспорт ҳодисаси содир бўлади. Ҳар бир йўл-транспорт ҳодисаси бўйича терговга қадар текширув, суриштирув ва дастлабки тергов ҳаракатлари олиб борилиб, йўл-транспорт ҳодисаси бўйича айбдор шахсга нисбатан жавобгарлик масаласи кўриб чиқирилиши зарур. Бунда терговга қадар текширув, суриштирув ва дастлабки тергов ҳаракатларини олиб бораётган ваколатли шахс қонуний қарор қабул қилиш учун судга оид тиббий, судга оид автотехника, судга оид транспорт трасология ва судга оид баҳолаш каби экспертизаларни ўтказиши, иш ҳолатидан келиб чиқиб ваколатли шахслар томонидан бошқа турдаги экспертизалар ҳам ўтказилиши мумкин.

Республика давлат суд экспертиза муассасаларининг амалий суд-экспертлик фаолиятини таҳлил қилиш ва натижаларни умумлаштириш асосида йўл-транспорт ҳодисалари бўйича автотехника ва транспорт-трасология экспертизаларига оид бир қатор муаммо ва камчиликлар мавжудлиги аниқланди. Республика давлат суд экспертиза муассасаларининг амалий фаолияти таҳлиллари натижаларига асосланиб, *йўл-транспорт ҳодисалари бўйича автотехника ва транспорт-трасология экспертизаларни тайинлашдаги муаммолар* сирасига қуйидагиларни киритишни лозим топдик:

Биринчидан, содир бўлган йўл-транспорт ҳодисасини терговга қадар текширув, суриштирув ва дастлабки тергов жараёнида ҳар доим суд экспертизалари ўз вақтида тайинланмайди. Ўзбекистон Республикаси ИИБ Жамоат хавфсизлиги департаменти, Йўл ҳаракати

¹ Ўзбекистон Республикаси Президентининг қарори, 04.04.2022 йилдаги ПҚ-190-сон

² Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг қарори, 30.07.2022 йилдаги 415-сон

хавфсизлиги хизмати маълумотларига кўра, Республика бўйича 2022 йилда ўртача 10000 та ЙТХ содир бўлган, шунинг 71,0 % ҳайдовчиларнинг айби билан содир этилган, улардан 43 %да пиёдалар уриб юборилган; 14,2 % болалар иштирокида содир бўлган; 2021 йилда 10001 та ЙТХ содир бўлган, улардан 64 % ҳайдовчиларнинг айби билан содир этилган, улардан 49 %да пиёдалар уриб юборилган, 14,3 % болалар иштирокида содир бўлган¹.

Йўл-транспорт ҳодисалари бўйича тайинланадиган экспертизалар миқдориغا назар ташланса, қуйидагиларни кўриш мумкин. ИИБ ЭКБМ ва унинг қуйи тизимлари томонидан 2021 йил давомида 14111 та, 2022 йил даврида 15027 та судга оид автотехника ва транспорт-трасология экспертизалари ўтказилган. Ўзбекистон Республикаси Адлия вазирлиги ҳузуридаги Х. Сулаймонова номидаги РСЭМ ва унинг қуйи тизимлари томонидан йўл-транспорт ҳодисалари бўйича 2021 йилда 12170 та, 2022 йилда 15158 та автотехника ва транспорт-трасология экспертизаси бажарилган².

Кўриниб турибдики, йўл-транспорт ҳодисаларининг сони билан тайинланган суд экспертизалари сони ўртасида номутаносиблик мавжуд. Баъзи ҳолатларда бир иш бўйича 6 ёки 7 та экспертизалар тайинланади. Рақамлардан содир бўлган йўл-транспорт ҳодисаларининг ҳаммаси бўйича ҳам суд экспертизалари тайинланмаётганлиги маълум бўлмоқда. Ҳолбуки, суд экспертлик фаолиятини мувофиқлаштирувчи қонунчиликнинг экспертизаларни ташкил қилиш ва ўтказишни тартибга солувчи қоидалари мазмунида, ишларни судда кўришнинг ўзига хослигини ва хусусиятларини инобатга олган ҳолда, Республикамизнинг амалдаги соҳавий кодексларида аниқ белгилаб қўйилган жуда кўплаб умумий нормалар мавжуд.

Юқоридаги фикрларга биргина Ўзбекистон Республикаси Жиноят-процессуал кодексини мисол қилиб, бу масалани ёритиш мумкин. Мазкур Кодекс суд экспертизаларини тайинлаш тартиби ва асосларини қатъий тартибга солади (22-боб). Судда ишларни кўришнинг турларини мувофиқлаштирувчи соҳавий кодекслар иш учун аҳамиятли маълумотларни махсус тадқиқот орқали олиш мумкин бўлганда, шунингдек керакли маълумотларни олиш экспертиза тайинловчи шахслар ва органларнинг барчага маълум бўлган ва ҳуқуқий ваколатлари доирасидан ташқарида бўлганда экспертиза тайинланиши зарурлигига асосланади³.

---

¹Ўзбекистон Республикаси ИИБ ЖХД Йўл ҳаракати хавфсизлиги хизмати расмий Веб-сайтидаги статистик маълумотлар.

²Ўзбекистон Республикаси Адлия вазирлиги ҳузуридаги Х. Сулаймонова номидаги Республика суд экспертизаси маркази ва ИИБ ЭКБМнинг ҳисобот ҳужжатларидан олинган.

³Ўзбекистон Республикасининг Жиноят-процессуал кодекси, 172-модда. // Ўзбекистон Республикаси кодекслари: Тўплам / Ўзбекистон Республикаси Адлия вазирлиги: – Т., 2014. – 1056 б.

Шу билан бир вақтда, суд экспертизаларини тайинлаш тартиби ҳар бир процесс турида бир қатор ўзига хосликка эга. Жумладан, Жиноят процессида “Башарти, иш бўйича ўлимнинг сабабини, етказилган тан жароҳатларининг хусусияти ва оғирлик даражасини; жинсий алоқада бўлганликни, ҳомиладорлик ҳолатини ва ҳомилани сунъий йўл билан тушириш белгиларини; гумон қилинувчи, айбланувчи, судланувчи, жабрланувчининг ёшини, агар бу ҳақда ҳужжатлар бўлмаса ёки ҳужжатлар шубҳа туғдирса; гумон қилинувчи, айбланувчи, судланувчининг, устидан тиббий йўсиндаги мажбурлов чораларини қўллашга доир иш юритилаётган шахснинг руҳий ва жисмоний аҳволини ҳамда уларнинг ғайриҳуқуқий қилмишни содир этаётган пайтда ўз ҳаракатларини идрок этиш ва идора қилиш лаёқатини, шунингдек жиноий жавобгарликнинг аҳамиятини тушуниш, жиноят процессида кўрсатувлар бериш ҳамда ўз ҳуқуқлари ва қонуний манфаатларини мустақил ҳимоя қила олиш лаёқатини; жабрланувчининг, гувоҳнинг руҳий ва жисмоний ҳолатини ҳамда улар иш учун аҳамиятли бўлган ҳолатларни идрок қилиш, эсда сақлаш ва сўроқ қилганда ифодалаб бериш лаёқатига эга эканликларини, шунингдек жабрланувчининг жиноят процесси чоғида ўз ҳуқуқлари ва қонуний манфаатларини мустақил ҳимоя қила олиш лаёқатини; таносил ва бошқа юқумли касалликларга чалинган, сурункали ичкиликбозликка ва гиёҳвандликка дучор бўлган шахсларни даволаш зарурлигини ва имкониятларини; гиёҳвандлик воситалари, уларнинг аналоглари ёки психотроп моддалар ва уларнинг тури мавжудлигини; пул белгилари, қимматли қоғозлар ва бошқа ҳужжатлар қалбакилаштирилганлигини; портлашлар, ҳалокатлар ва бошқа фавқулодда ҳодисаларнинг техникавий сабабларини аниқлаш зарур бўлганда экспертиза тайинлаш ва ўтказиш шарт. Иш учун аҳамиятга молик бошқа ҳолатларни аниқлашда ҳам, агар бунинг учун махсус билимларни қўллаш зарур бўлса ва бу ҳолатлар исботлашнинг бошқа воситалари билан пухта аниқланмаган бўлса, экспертиза ўтказиш шартлиги белгиланган”¹.

Иккинчидан, экспертиза тайинлаётган шахс (орган) томонидан йўл-транспорт ҳодисалари бўйича автотехника ва транспорт-трассология экспертиза тайинлаш ҳақидаги қарорда эксперт олдиға ҳал қилиш учун қўйиладиган саволлар нотўғри шакллантирилган ёки экспертнинг ваколатига кирмайдиган ёхуд ҳуқуқий мазмундаги саволлардан иборат бўлган ҳолатлар. Суд экспертизаларини тайинлашда, экспертлар олдиға ҳал қилиш учун қўйиладиган саволлар экспертнинг махсус билимлари (ваколатлари) доирасида бўлиши, ҳуқуқий тусга эга бўлмаслиги лозим. Мисол учун, кўп ҳолларда судга оид автотехника экспертизаси

---

¹Ўзбекистон Республикасининг Жиноят-процессуал кодекси, 173-модда. // Ўзбекистон Республикаси кодекслари: тўплам. / Ўзбекистон Республикаси Адлия вазирлиги: – Т., 2014. – 1056 б.

қарорларида ҳайдовчи юзага келган хавфни олдини олиш учун техник имкониятга эга бўлганми ёки ҳайдовчи ҳаракатига хавф пайдо бўлган вақт аниқлансин деган мазмундаги саволлар эксперт олдига қўйилади. Ваҳоланки, бундай саволларга жавоб бериш экспертнинг ваколат доирасига кирмайди. Саволда хавф пайдо бўлган вақт аниқ кўрсатилиши лозим. Масалан, хавф пиёданнинг ҳаракат йўналишини ўзгартирган жойдан ёки автомашина йўлнинг четида тўхтаб турган жойидан бурилишни бошлаган вақтдан пайдо бўлган деб кўрсатиш лозим. Ушбу ҳолатларда босиб ўтилган йўл билан ҳаракат тезлик ҳақидаги маълумотлар тақдим этилиши мақсадга мувофиқ. Ундан ташқари, юқорида кўрсатилган яъни, ҳайдовчи ҳаракатига хавф пайдо бўлган вақтни аниқлаш ҳайдовчининг ҳаракатларига ҳуқуқий томондан баҳо бериш билан боғлиқ. Бундай баҳони бериш экспертнинг ваколат доирасига кирмайди. Ушбу вазиятларда суриштирувни ёки терговни олиб бораётган ходим ўзидан тажрибаси катта терговчи ва суриштирувчилардан маслаҳат олиб ишни тўлақонли олиб бориши иш материалларини судга кўриладиган вақтида бўшлиқлар қолмаслигини кафолатлайди.

Учинчидан, йўл-транспорт ҳодисаларига суд-автотехника ва транспорт-трассология экспертизалар тайинлашда суд экспертига тадқиқот объектлари ва иш учун аҳамиятли бўлган бошқа бир қатор материалар (суд-тиббий экспертизасининг хулосаси ёки дастлабки тиббий кўрик маълумотномаси, ҳодиса жойини кўздан кечириш баённомаси ва ҳ.к.) тақдим қилинмайди. Айрим ҳолларда эса тадқиқот объектини дастлабки кўздан кечириш жараёни экспертиза тайинлаган орган (шахс) томонидан ташкил қилинмайди.

Суд экспертизаларини тайинлашда тадқиқот объектларининг тақдим этилмаслиги ёки етарли даражада тақдим этилмаслиги ўтказилаётган экспертиза тадқиқотларининг сифатига салбий таъсир кўрсатади.

Юқорида келтириб ўтилган камчиликлар билан экспертизаларни тайинлаш ҳамда тадқиқотларни бажарилмаслик кўрсаткичлари йилдан йилга ортиб бормоқда. Шунингдек, охириги даврларда йўл транспорт ҳодисаси содир қилган 2 та транспорт воситалари алоҳида алоҳида жойларда сақлаш ҳолатлари амалиётда кўп учрамоқда. Баъзан, ишни кўриб чиқаётган суриштирувчи ёки терговчида транспорт воситаларини сақланаётган жой тўғрисидаги маълумотларни етарли эмаслиги ёки транспорт воситаларини экспертизадан ўтказмасдан туриб қисман ёки тўлиқ таъмирланиши каби ҳолатлар ўзига хос муаммоларни келтириб чиқармоқда. Бу муаммолар таъмирланган транспорт воситасига етказилган моддий зарарни ёки транспорт воситаларининг тўқнашув вақтида қайси қисмлари билан қандай бурчак остида урилганлигини аниқлашнинг имконини бермайди.

Тўртинчидан, йўл-транспорт ҳодисалари – жуда мураккаб ҳодиса ва уни кўриб чиқишда кўплаб баҳсли ҳолатлар юзага келади. Д.Ш. Мусинанинг фикрича “динамик” – ўзгарувчан, яъни одамлар ҳодисани кўриб турган бўлсалар ҳам, жуда кўп ҳолатлар, айрим деталларга эътибор берилмай қолинади¹. Бу фикрларга қўшилиш мумкин, чунки, бу ҳодиса жуда тез юз беради. Шу сабабли, бу турдаги ҳодисаларни текширишда, юз берган ҳодисани қайта тиклаш зарурати юзага келади. Шу ўринда амалиётда учраган бир мисолни келтирмоқчиман. 2023 йилнинг октябрь ойида Навоий шаҳар, И.Каримов кўчаси бўйлаб Кармана тумани томондан Навоий шаҳар марказига қараб ҳаракатланган иккита Ласетти русумли автомашиналар ҳайдовчиларининг чекланган тезлик меъёри кўрсаткичлари ҳамда қувиб ўтиш тартибларига амал қилмасликлари оқибатида, қувиб ўтиш манёврени бажараётган Ласетти русумли автомашина ҳайдовчиси қарама-қарши йўналишда ҳаракатланиб келиб ҳаракат йўналишини қайрилиш учун ўзгартирган Кобалт русумли автомашина билан тўқнашув содир қилган. Мазкур тўқнашув натижасида ушбу автомашина ҳайдовчиси бошқарувни эплай олмасдан йўлнинг ўнг томон четига чиқиб кетган ва пиёдалар йўлакчасида турган икки нафар фуқароларни уриб юборган. ЙТХ сабабли олинган оғир тан жароҳатидан фуқаролар вафот этган. Ушбу ҳодиса жараёнида иккинчи Ласетти русумли автомашина ҳам Кобалт русумли автомашинага тегиб тўқнашган. Ҳолат юзасидан ўтказилган тергов ҳаракатлари даврида гувоҳлар ҳамда Кобалт русумли автомашина ҳайдовчиси иккинчи тўқнашувни содир этилмаганлигини маълум қилишган. Транспорт воситаларини кўздан кечириш билан боғлиқ эксперт текшируви жараёнида Кобалт русумли автомашинаси билан иккита транспорт воситаси тўқнашганлигини аниқланган. Бундай мисолларни амалиётдан кўп учратиш мумкин. Йўл транспорт ҳодисасининг қисқа вақт давомида жуда тез содир этилиши сабабли инсоннинг кўриш органи барча ҳолатларни тўлиқ кўришнинг имконини бермайди. Ҳодисани тўлиқлигича ойдинлаштириш учун йўл четидаги бино иншоотларда ўрнатилган кузатув камералари ёки транспорт воситаларида ўрнатилган видеорегистраторларнинг ўрни беқиёсдир.

Юқоридагиларга асосланиб, йўл-транспорт ҳодисалари бўйича автотехника ва транспорт-трассология экспертизаларини ўтказишда мавжуд муаммоларни бартараф этиш бўйича қуйидаги таклифларни илгари суриш мумкин. Булар,

– йўл транспорт ҳодиса содир бўлган жойни сифатли ва ҳар томонлама тўлиқ кўздан кечириш, барча объект ҳамда изларни тўлиқ

---

¹ Д.Ш. Мусина. Пути решения задач по установлению механизма наезда на пешехода методами материаловедческой трассологии / Материалы международной научно-практической конференции «Восток-Запад: партнерство судебной экспертизы. Актуальные вопросы теории и практики судебной экспертизы» (г. Алматы, 6 ноября 2014 г.). – Астана, 2014. – 332 с.

чизма ва баённомада кўрсатиш (урилиш нуқтаси кўп ҳолларда фақатгина доира ичида “х” белгиси билан белгиланиш билан чекланади, тўкилмалар ва қирилишлар тўлиқ кўрсатилмайди);

– транспорт воситаларига айниқса шаҳарлараро қатновчи транспорт воситаларига *видеорегистраторлар*, серқатнов йўллар ҳамда чорраҳаларда кузатув камералари ўрнатилиши бўйича тегишли тадбирларни ўтказиш;

– давлат суд экспертиза муассасалари экспертлари ва йўл-транспорт ҳодиса бўйича терговга қадар текширув, суриштирув ва дастлабки тергов ҳаракатларини олиб бораётган ваколатли шахслар ҳолат бўйича тайинланадиган экспертизалар бўйича эксперт олдига ҳал этиш учун қўйиладиган саволлар ҳамда юзага келиши мумкин бўлган баҳс мунозарали ҳолатларни бартараф этиш бўйича идоралараро, яъни, суд экспертизаси ўтказадиган муассасаларнинг мутахассислари иштирокида ягона қўлланма ишлаб чиқиш;

– йўл транспорт ҳодисаларини кўздан кечиришнинг ўзига хос бўлган жиҳатлари, иш бўйича ўтказилиши лозим бўлган экспертизалар транспорт воситасининг ёни билан тегиб кетиш (уринма) ва ўзига хос ғайриоддий шароитларда уриб юборишининг нисбатан кам учрайдиган турлари бўйича ўқув семинарлари ташкил этиш.

ИҚТИСОДИЙ СУДЛАРДА АХБОРОТ-ТЕХНОЛОГИЯЛАРИНИ ҚЎЛЛАШ АСОСЛАРИ ВА АФЗАЛЛИКЛАРИ

Давлетова Кароматжон Худайбергановна

*Ўзбекистон Республикаси Конституциявий
судининг судьяси*

Аннотация: ушбу мақолада иқтисодий судлар фаолиятига ахборот-технологияларни қўллаш асослари ва унинг афзалликлари ҳақидаги асосий тушунчалар, мазкур институтнинг назарий ва амалий жиҳатлари ҳақида фикр-мулоҳазалар, таклиф-тавсиялар берилган. Мақолада одил судлов самарадорлигини оширишда замонавий ахборот-коммуникация технологияларини жорий этишнинг афзалликлари ва самарадорлиги тўғрисида, шу орқали иқтисодий судларда эришилган ютуқлар, соҳадаги айрим муаммолар ечими ҳақида илмий хулосалар ўрин олган.

Таянч сўзлар: иқтисодий суд, судья, одил судлов, ахборот-коммуникатив технологиялар, видеоконференцалоқа, очиқлик, шаффофлик, рақамлаштириш, электрон архив, гибрид почта, шахсий кабинет.

Сўнгги йилларда мамлакатимизнинг деярли барча соҳаларида замонавий ахборот-коммуникация технологияларини жорий этиш жадаллик билан амалга оширилмоқда.

Мамлакатимизда одил судлов самарадорлигини ошириш мақсадида суд тизимига инновацион ечимлар ва замонавий ахборот-коммуникация

технологияларини жорий этилаётгани соҳада очиқлик ва шаффофликни таъминлашда муҳим аҳамият касб этмоқда. Фуқаролар ва юридик шахсларнинг ҳуқуқ ва эркинликларини ишончли ҳимоя қилиш ҳамда тўлақонли таъминлашда суд ҳокимияти органларининг алоҳида ўрни бор. Шу боис, ривожланаётган давлатлар қаторидан муносиб ўрин эгаллашни мақсад қилган республикамизда бошқа соҳалар қаторида судлов тизими ҳам самарали ислоҳ қилинмоқда.

Суд тизимида замонавий ахборот-коммуникациялар инфратузилмасини яратиш, ахборот ресурслари ва ахборот тизимларини ишлаб чиқиш, электрон ҳужжат айланиши тизимини жорий этиш ҳамда суд органлари вебсайтлари орқали фуқароларга интерфаол хизматларни кўрсатиш республикамизда суд органларида амалга оширилаётган инновацияларнинг асосини ташкил этади. Шунингдек, судлар фаолиятига замонавий ахборот-коммуникация технологияларини жорий этишнинг асосий вазифаларидан бири судлар фаолиятининг очиқлигини, шаффофлигини ва тезкорлигини таъминлаш, судларда иш юритиш сифатини ва аҳолининг одил судловга эришиш даражасини оширишдан иборат.

Ҳеч кимга сир эмас, фуқароларнинг судлар фаолияти ва суд ишлари тўғрисида эркин ахборот олиш ҳуқуқини таъминланиши очиқлик ва шаффофликни таъминлашга хизмат қилади. Мазкур ҳуқуқ эса, очиқ ва ошкора суд муҳокамасида иштирок этиш, суд органларидан маълумот сўраш ва судлар фаолияти тўғрисида ҳамма учун очиқ бўлган маълумотларни олиш орқали таъминланади.

Албатта, замонавий дунёда мазкур усулларни ахборот-технологияларини тўлиқ жорий этмай туриб, амалга ошириш имкони йўқ. Шу боис мамлакатимизда судлар фаолиятида очиқлик ва шаффофликни таъминлаш мақсадида ислохот соҳани рақамлаштиришга алоҳида эътибор қаратилмоқда. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2020 йил 5 октябрда “Рақамли Ўзбекистон — 2030” стратегиясини тасдиқлаш ва уни самарали амалга ошириш чора-тадбирлари тўғрисида” ПФ-6079-сон Фармони қбул қилинди. Ушбу стратегиянинг асосий мақсади иқтисодиёт тармоқлари, ижтимоий соҳа ва давлат бошқаруви тизимининг жадал рақамли ривожланишини таъминлаш, шу жумладан электрон давлат хизматларини кўрсатиш механизмларини янада такомиллаштириш ҳисобланади.

Судлар фаолиятига ахборот-коммуникация технологияларини янада кенг жорий этиш ва улардан самарали фойдаланишга қаратилган бир қатор норматив-ҳуқуқий ҳужжатлар қабул қилинган.

Хусусан, Ўзбекистон Республикаси Президенти томонидан 2017 йил 30 августда қабул қилинган ПҚ-3250-сонли қарор билан 2017-2020 йилларда судлар фаолиятига замонавий ахборот-коммуникация технологияларини жорий этиш Дастури тасдиқланган.

Шунингек, суд ҳокимияти органлари фаолиятини рақамлаштириш, судлар ва бошқа идоралар ўртасида маълумот алмашинувини яхшилашга

қаратилган чора-тадбирларни белгилаш, мазкур соҳани кейинги босқичга кўтариш мақсадида Президентимиз томонидан 2020 йил 3 сентябрда “Суд ҳокимияти органлари фаолиятини рақамлаштириш чора-тадбирлари тўғрисида” ПҚ-4818-сонли қарори қабул қилинди. Ушбу қарор билан муҳим икки ҳужжат яъни 2020-2023 йилларда суд ҳокимияти органлари фаолиятини рақамлаштириш дастури ҳамда судларнинг ахборот тизимларини давлат органлари ва ташкилотларининг ахборот тизимлари билан интеграция қилиш бўйича “Йўл харитаси” тасдиқланди

Қайд этилган қарорлар ижросини таъминлаш юзасидан судларнинг ахборот-коммуникация технологиялари инфратузилмаси тубдан янгиланиб, маълумот алмашишнинг корпоратив алоқа тармоғи ташкил этилди.

Судлар фаолиятига жорий этилган ахборот тизимлари ва ресурслари, дастурий таъминотлари ва электрон реестрлар маълумотларини сақлаш ва қайта ишлаш Маркази ишга туширилди.

Судлар фаолиятига жорий этилган “Е-XSUD” ахборот тизими судларда ишларнинг ўз вақтида кўрилишини мониторинг қилишнинг самарали тизимини яратишда, судлов ишларини юргизишдаги муаммолар ва камчиликларни аниқлашда ҳамда уларни ҳал этиш чораларини кўришда, шунингдек судлар ишларини автоматлаштиришда ва уларнинг фаолияти тўғрисидаги ахборотларни тизимлаштиришда муҳим омил бўлиб хизмат қилди.

Шунингдек, мазкур ахборот тизими орқали судларнинг қуйидаги асосий соҳалари ҳам тўлиқ рақамлаштирилди:

- судларга электрон шаклда мурожаат қилиш ва уларни натижалари бўйича чиқарилган суд ҳужжатлари (суд қарорлари)ни ҳам айти шу шаклда олиш;

- ишларни электрон тартибда рўйхатдан ўтказиш;

- ишларни судьялар ўртасида инсон омилисиз адолатлилик ва холислик тамойиллари асосида тенг тақсимлаш;

- ишларни кўриб чиқиш билан боғлиқ барча процессуал тартиб ва муддатларга риоя қилиниши устидан алоҳида, ҳудудий ва марказлаштирилган ҳолда онлайн тарзда мониторинг ўрнатиш;

- статистик ҳисоботларни марказлашган ва ҳудудий ҳолатда онлайн тарзда юритиб бориш;

- мурожаатларни ўз вақтида кўриб чиқиш муддатларига риоя этилиши устидан доимий мониторинг ўрнатиш;

- судларда ҳужжатларни электрон айланиши;

- ижро ҳужжатларини электрон кўринишда мажбурий ижрога қаратиш ҳамда уларнинг ижросига доир маълумотларни онлайн тарзда олиш;

- ишларни фақат электрон шаклда сақлаш ва уларнинг электрон архивини яратиш.

Судларда суд мажлисларини иш бўйича тарафларнинг илтимосномаси ва раислик қилувчининг розилиги билан аудиоёзувдан фойдаланган ҳолда қайд

этиб бориш ҳамда суд мажлислари баённомаларини ушбу тизимдан фойдаланган ҳолда шакллантириш тизими амалиётга тадбиқ этилди.

Суд амалиётида ишда иштирок этувчи шахсларни суд мажлисларининг ўтказиш вақти ва жойи ҳақида хабардор қилишнинг фақат почта хизмати орқали амалга оширилар эди.

Судлар фаолиятига ахборот-технологияларини жорий этилиши натижасида суд мажлиси иштирокчиларини суд мажлисларининг ўтказиш вақти ва жойи ҳақида хабардор қилишнинг қуйидаги замонавий усулларида фойдаланиш тартиби йўлга қўйилди:

- “SMS” хабар ва электрон почта манзилига юбориш;
- “Гибрид почта” хизмати орқали юбориш;
- мурожаат қилувчининг судларнинг ахборот тизимида очилган шахсий кабинетига юбориш;
- суд чақирув қоғозларини онлайн тақдим этиш.

28 та давлат органлари ва ташкилотлари 38 та ахборот тизимларини Олий суднинг ахборот тизими билан интеграция қилиш орқали муайян ишни кўриш жараёнида зарур бўлган маълумот ва ҳужжатларни фуқароларни овора қилмаган ҳолда судлар томонидан бевосита давлат органлари ва ташкилотларидан электрон шаклда олиш тартиби жорий этилди.

Суд мажлисларини видеоконференцалоқа режимидан фойдаланган ҳолда ўтказиш амалиёти жорий этилган.

Жисмоний ва юридик шахсларга кўрсатиладиган интерактив хизмат турларидан бир манзил асосида фойдаланиш, аҳолини судлар томонидан кўрсатиладиган интерактив хизмат турлари билан ягона манзил асосида хабардор қилиб бориш, судлар томонидан жисмоний ва юридик шахсларга кўрсатиладиган интерактив хизмат турларидан фойдаланиш тартибини соддалаштириш мақсадларида Олий суднинг Интерактив хизматлар портали (my.sud.uz) жорий этилди.

Портал орқали аҳолига ва тадбиркорлик субъектларига қуйидаги интерактив хизматлар кўрсатилади:

- “Мурожаат” (exsud.sud.uz) рукни асосида судларга мурожаатларни электрон шаклда юбориш, уларни кўриб чиқиш жараёнини онлайн кузатиб бориш ва суд қарорларини электрон шаклда олиш имконияти яратилган;

- “Электрон тўлов тизими” (billing.sud.uz) рукни орқали қуйидаги қулайликларни яратиш мақсадида давлат божлари ва судга мурожаат қилишдаги йиғимлар суммаси ҳисобини юритиш учун ягона электрон тўлов тизими жорий этилган:

- судга мурожаат қилганлик учун тўловларни амалга оширишда банк ҳисоб рақамлари ва бошқа реквизитлар қўлда тўлдирилмайди;

- амалга оширилган тўловлар учун банклар томонидан тўлов амалга оширилганлиги ҳақида алоҳида тасдиқ талаб этилмайди;

- тўловлар исталган усулда (жумладан “CLICK”, “Payme” ва “Upay” электрон мобил тўлов тизимлари орқали) амалга оширилиши мумкин;

- суд қарорига асосан ундирилиши белгиланган тўловлар ҳам мазкур тизим орқали амалга оширилади ва буни тасдиқловчи маълумотни судга тақдим этиш шарт бўлмайди;

- “Қарорлар тўплами” (public.sud.uz) рукни орқали қонуний кучга кирган суд қарорларини тизимли равишда эълон қилиш амалиёти жорий қилинган;

- “Намуналар” (template.sud.uz) рукнига фуқаролик ишлари бўйича ва иқтисодий судларга мурожаат қилиш учун даъво ариза ва аризалар намуналари жойлаштирилган;

- “Калькулятор” (calculate.sud.uz) рукнига фуқаролик ишлари бўйича ва иқтисодий судларга мурожаат учун тўланиши лозим бўлган давлат божини автоматик равишда ҳисоблайдиган электрон калькулятор жойлаштирилган;

- “Мажлислар жадвали” (jadval.sud.uz) рукни орқали биринчи, апелляция ва кассация инстанцияларида суд мажлисига тайинланган ишлар рўйхати билан онлайн равишда танишиш имконияти яратилган;

- “Электрон қабул” (qabul.sud.uz) рукни орқали масофадан туриб Олий суд раҳбариятининг шахсий қабулига онлайн тарзда рўйхатдан ўтиш тизими жорий этилган;

- “Онлайн кузатув” (my.sud.uz/#/monitoring) рукнига мурожаатларни судларга тақдим этиш шаклидан қатъий назар уларни кўриб чиқиш жараёнини онлайн тарзда кузатиб бориш имконини берувчи ахборот тизими синов тариқасида жойлаштирилган;

- “Видеоконференцалоқа” (vka.sud.uz) рукни орқали замонавий воситалар (гаджетлар)дан фойдаланган ҳолда дунёнинг исталган нуқтасидан туриб суд мажлисларида иштирок этиш имконини берувчи мобил видеоконференцалоқа жорий этилган;

- “Онлайн суд қарори” (exsud.sud.uz/decisions) рукни орқали суд қарорларини иш бўйича тарафларга онлайн тарзда тақдим этиш имконияти яратилган.

Муҳтарам Президентимизнинг 2020 йил 29 декабрдаги Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисига ва халқимизга қилган Мурожаатномасида “Суд тизимида рақамлаштириш янада кенгайтирилиб, фуқароларимизга суд биносига келиб юрмасдан, “онлайн” тартибда мурожаат қилиш имконияти яратилади. Шунингдек, фуқаролар ўз аризаларини кўриб чиқиш жараёнини масофадан туриб кузатиб бориши мумкин бўлади” - деб таъкидлаб ўтди.

Мазкур йўналишда судларга электрон шаклда мурожаат қилиш тизими барча суд йўналишларини ўзида қамраб олган ҳолда тубдан қайта кўриб чиқилди. Шунингдек, фуқаролар ўз аризаларини кўриб чиқиш жараёнини масофадан туриб кузатиб бориш тизими жорий этилган.

Давлатимиз раҳбари белгилаб берган ушбу вазифалар бевосита фуқароларимиз ва тадбиркорларимизга янада қулайликлар яратишга, яъни судларга мурожаатларни юбориш ва уларни кўриб чиқиш жараёнини масофадан туриб амалга ошириш амалиётини жорий этиш орқали судларнинг очиклиги ва шаффофлигини янада таъминлашга қаратилган.

Шуни алоҳида таъкидлаш жоизки, Ўзбекистон судлар фаолиятига замонавий ахборот-технологияларини жорий этиш бўйича етарли миллий тажрибага эга бўлган ривожланган давлатлар қаторига кириб улгурди.

Бунинг натижасида ушбу соҳанинг самарадорлигини янада ошириш ва одил судловга эришиш даражасини юқори босқичларга олиб чиқиш билан бир қаторда аҳолига кўплаб қулайликлар яратилди.

Судлар фаолиятида замонавий ахборот-технологияларини жорий этилиши фуқаролар ва юридик шахсларга судларга ҳеч қандай бюрократик тўсиқларсиз мурожаат қилиш имкониятини беради ҳамда судларнинг иш фаолиятини енгиллаштиришга хизмат қилади. Бунинг “Адолат” ахборот тизимлари комплекси орқали кўриш мумкин. Мазкур тизим орқали даъво ариза, ариза ва шикоятларни фақат электрон шаклда тақдим этиш, манфаатдор шахслар томонидан тақдим этилган даъво ариза, ариза ва шикоятларни кўриб чиқиш жараёнини онлайн тарзда кузатиб бориш, суд мажлиси иштирокчилари томонидан маълумотлар ва ҳужжатларни электрон шаклда юбориш, суд қарорларини иш бўйича тарафларга онлайн тарзда тақдим этиш ҳамда суд ҳужжатларини судлар фаолиятига жорий этилган ахборот тизимидан фойдаланган ҳолда автоматлаштирилган равишда шакллантириш имконини бермоқда.

Судлов тизимида замонавий ахборот коммуникация технологиялари воситалари орқали ишларини амалга оширилиши натижасида фуқаролар ва юридик шахсларга кўплаб имкониятлар яратилганини кўришимиз мумкин.

Судлар фаолиятига замонавий ахборот технологияларини кенг жорий этиш орқали судларнинг фаолияти самарадорлигини ошириш, мурожаатларни ўз вақтида ҳал этиш, ортиқча сансалорликларга чек қўйиш, суд фаолиятининг очиқлиги ва шаффофлигини таъминлаш имконини беради. Ҳар қандай манфаатдор шахс ўзининг бузилган ёки низолашилаётган ҳуқуқларини ёхуд қонун билан қўриқланадиган манфаатларини ҳимоя қилиш учун қонунчиликда белгиланган тартибда судларга ҳужжатларни электрон тарзда юборишда ёки суддан ўзига тегишли иш юзасидан маълумот ҳужжатларни талаб қилиб олишда осон ва содда усулда фойдаланишни йўлга қўйиш, онлайн жараёнларни ўтказиш учун норматив талабларни соддалаштириш ва улардан фойдаланиш амалиётини мос равишда кенгайтириш таклиф қилинади. Бунда, замонавий ахборот оқимларида эркин йўналиш олиш учун компьютерлар, телекоммуникация ва ахборотнинг бошқа воситалари ёрдамида ахборотларни олишни ва улардан фойдаланишни билиши ҳамда мурожаатчининг зарур бўлган ахборот маданият даражасини таъминланиши лозим бўлади.

O'zbekiston Respublikasi Huquqni muhofaza qilish akademiyasi tashkil etilganligining bir yilligiga bag'ishlangan xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya
D A S T U R I

Tashkilotchi:	Huquqni muhofaza qilish akademiyasi (xalqaro tashkilotlar ko'magida)
Konferensiya mavzusi:	"Huquqni muhofaza qilish sohasida yuridik ta'lim va fan: zamonaviy tendensiyalar va istiqbollar"
Sana va joy:	2023 yil 1 dekabr, "Hilton Tashkent city" mehmonxonasi 2023 yil 2 dekabr, Xalqaro turizm universiteti konferens-zali (Samarqand sh.)
Format:	Gibrid (onlayn/oflayn)
Tadbir tillari:	O'zbek, ingliz, rus

1-KUN (1 DEKABR, 2023 YIL)	
Kirish qismi	
9:00-09:30	Ishtirokchilarni ro'yxatga olish/Onlayn konferensiyaga ulanish
Joy/ Ulanish uchun havola	Konferens-zal "Ballroom" https://us06web.zoom.us/j/81857947434?pwd=522030GgZYYNlk15F5yp0W2xW4EbxU.1
Tadbirning ochilishi va tabriklar	
<i>Moderator: S.I. Samadov – O'zbekiston Respublikasi Bosh prokurori o'rinbosari, O'zbekiston Respublikasi Huquqni muhofaza qilish akademiyasi boshlig'i v.v.b</i>	
09:30-11:00	- Yo'ldoshev Nig'matilla Tolqinovich – O'zbekiston Respublikasi Bosh prokurori
<i>Kirish qismi 5 daqiqagacha</i>	- Saidov Akmal Xolmatovich – O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi Qonunchilik palatasi Spikerining birinchi o'rinbosari, Inson huquqlari bo'yicha O'zbekiston Respublikasi Milliy markazi direktori, akademik
	- Bobojonov Po'lat Razzoqovich - O'zbekiston Respublikasi ichki ishlar vaziri

	- Jo'rayev Rustam Mirzayevich – O'zbekiston Respublikasi Milliy Gvardiyasi qo'mondoni - Mavlonov Akmalxo'ja Yusupovich – O'zbekiston Respublikasi Bojxona qo'mitasi raisi - Ashita Mittal – BMT GJBning Markaziy Osiyodagi mintaqaviy vakili - Sharlot Adrian – Yevropa Ittifoqining O'zbekistondagi delegatsiyasining rahbari, elchi - Zilke Klover – YXHTning O'zbekistondagi loyihasi koordinatori, Missiya rahbari v.b. - Myusha Sever – “Mintaqaviy muloqot” xalqaro nodavlat notijorat tashkiloti direktori (Sloveniya) - Yoaxim Frits – Germaniya xalqaro hamkorlik jamiyatining (GIZ) O'zbekistondagi vakolatxonasi rahbari - Sergey Dikman – Yevropa Kengashi Inson huquqlari bo'yicha boshqarmasi bo'lim rahbari
11:00-11:15	- Suratga tushish - Fransiyaning Milliy magistrlar maktabi (ENM) bilan memorandum imzolash marosimi.
11:15-11:30	<i>Kofe-breyk</i>
Yalpi majlis: “Huquqni muhofaza qilish sohasida yuridik ta'lim va fan: zamonaviy tendensiyalar va istiqbollar” <i>Moderator: E.V.Kolenko – O'zbekiston Respublikasi Huquqni muhofaza qilish akademiyasi boshlig'ining birinchi o'rinbosari</i>	
11:30-11:45	O'zbekiston Respublikasi Huquqni muhofaza qilish akademiyasi faoliyati haqida videorolik namoyishi
11:45-13:00 <i>Ma'ruzalar 10 daqiqagacha</i>	- Burxanov Akmal Eshondedaevich – O'zbekiston Respublikasi Korrupsiyaga qarshi kurashish agentligi direktori <i>Mavzu: “Korrupsiyaga qarshi ta'lim va tadqiqotlar”.</i> - Muhittin Uzdemir – Turkiya Adliya akademiyasi prezidenti <i>Mavzu: “Turkiyada prokuror va sudyalarning ta'lim olish tajribasi”.</i> - Idris bin Zaxarudin - Malayziya korrupsiyaga qarshi akademiyasi direktori <i>Mavzu: “Malayziyaning korrupsiyaga qarshi xodimlari uchun asosiy ta'lim va oliy ta'lim dasturi”.</i> - Haffid Bulakras – Fransiya Magistratlar maktabi (ENM) direktorining o'rinbosari

	<i>Mavzu: “Qonun ustuvorligini o`qitish sohasida yuridik ta`lim va tadqiqotlar. Fransiyadagi joriy tendensiyalar va istiqboldagi yo`nalishlar”.</i> - Sara Noshadi - YuNESKOning O'zbekistondagi vakolatxonasi rahbari <i>Mavzu: “Ta'lim sohasida qonun ustuvorligini ta'minlash hamda so'z erkinligi va axborotdan foydalanish sohasida prokurorlarning salohiyatini oshirish”.</i> - Seksembaev Marat Islomxanovich – Qozog'iston Respublikasi Bosh prokuraturasi huzuridagi Huquqni muhofaza qilish organlari akademiyasi rektori <i>Mavzu: “Huquqni muhofaza qilish organlari xodimlarini tayyorlash: Qozog'iston Respublikasi tajribasi”.</i> - Axmedov Mubariz Huseyn o'g'li – Ozarbayjon Respublikasi Bosh prokuraturasi ilmiy-ta'lim markazi boshlig'i <i>Mavzu: “Prokurorlarning kasbiy tayyorgarligi: Ozarbayjon Respublikasi tajribasi”.</i> - Kiyazov Almazbek Kemelbekovich - Qirg'iziston Respublikasi Bosh prokuraturasi huzuridagi Prokuratura xodimlarining malakasini oshirish va qayta tayyorlash markazi direktori <i>Mavzu: “Prokuratura xodimlarini kasbiy tayyorlash tizimini takomillashtirish: Qirg'iziston Respublikasi tajribasi”.</i> - Qurbonzoda Sharif Habibullo – Tojikiston Respublikasining huquqiy tartibot, qonuniylik va jinoyatchilikni o`rganish va prokuratura organlari xodimlari malakasini oshirish, instituti direktori <i>Mavzu: “Prokurorlarning kasbiy tayyorlash tizimi: Tojikiston Respublikasi tajribasi”.</i>
13:00-14:00	<i>Tushlik uchun tanaffus</i>

1-parallel sessiya: “Inson huquqlari bo'yicha ta'lim: akademik mukammallik, texnologiya va innovatsiyalar” <i>Moderatorlar: D.L.To'raxonov – O'zbekiston Respublikasi Huquqni muhofaza qilish akademiyasi boshlig'ining o'rinbosari</i> <i>Sergey Dikman – Yevropa Kengashining Inson huquqlari bo'yicha boshqarmasi boshlig'i</i>	
Joy/ Ro'yxatdan o'tish havolasi	“Toshkent 4” konferensiya zali https://us06web.zoom.us/j/81907681812?pwd=keJjdPE4UxLySOB-UwTvK4VImZCaX8G.1
14:00– 15:30 <i>Ma'ruzalar 10 daqiqagacha</i>	- Tillabaev Mirzatillo Alisherovich - Inson huquqlari bo'yicha O'zbekiston Respublikasi Milliy markazi direktorining birinchi o'rinbosari <i>Mavzu: “Inson huquqlari sohasida ta'lim: O'zbekiston tajribasi”.</i> - Santos Xose Manuel – Portugaliya Konstitutsiyaviy sudi huzuridagi Bosh prokuratura rasmiy vakili, Yevropa prokurorlari maslahat kengashi a'zosi, Yevropa Kengashi maslahatchisi <i>Mavzu: “Inson huquqlarini himoya qilish sohasida prokurorlar va advokatlar tayyorlashning roli”.</i> - Yunusov Temur – Kembrij universiteti tadqiqotchisi (Buyuk Britaniya), (onlayn) <i>Mavzu: “Yangi texnologiyalar va huquq”.</i> - Mehmet Ali Dombachi – Gazi universiteti professori (Turkiya), Yevropa Kengashi maslahatchisi <i>Mavzu: “Kattalar ta'limi kontekstida inson huquqlari bo'yicha ta'limga innovatsion yondashuvlar”.</i> - Yekaterina Popa – Moldova Respublikasi Adliya maktabi direktori <i>Mavzu: “Inson huquqlarini himoya qilish sohasida yuristlarni tayyorlash: Moldova tajribasi”.</i> - Olesya Otradnova – Ukraina prokurorlarini tayyorlash markazi direktori (onlayn) <i>Mavzu: “Prokurorni tayyorlashni modernizatsiya qilish: Ukraina tajribasi.”</i> - Kristina Xoxlova – Yevropa Kengashining Markaziy Osiyodagi HELP loyihasi koordinatori

	<i>Mavzu: “Yevropa Kengashining HELP dasturi huquqshunoslar uchun inson huquqlarini himoya qilish sohasida onlayn o'qitish vositasi sifatida”.</i> - Emmanuel Lodik- Baron – Magistratlar milliy maktabi xalqaro bo'limi magistrati <i>Mavzu: “Fransiyada sudyalarni tayyorlash: qonun ustuvorligini ta'minlash va inson huquqlarini himoya qilish katalizatori”.</i> - Dmitrienko Irina Anatolyevna – Qirg'iziston Milliy universiteti prorektori. <i>Mavzu: “Qirg'iziston Respublikasida yuridik ta'lim: inson huquq va erkinliklarini himoya qilish kontekstida”.</i>
15:30-15:45	Kofe-breyk
15:45–17:00 Ma'ruzal ar 10 daqiqaga cha	- Chjan Syunyin – Xitoy Xalq Respublikasi Oliy xalq prokuraturasi davlat prokurorlari instituti dotsenti (onlayn) <i>Mavzu: “Xitoyning prokuratura ta'lim tizimi hamda ta'limda teskari sinf o'qitish usulini qo'llashning innovatsiyalari”.</i> - Rustambekov Islombek Rustambekovich - Toshkent davlat yuridik universiteti rektori v.v.b. <i>Mavzu: “Raqamli inson huquqlari: yangi soha va uni o'qitish zarurati”.</i> - Qipshakboev Rustam – xalqaro ekspert va UNAIDS Qozog'istondagi mamlakat vakolatxonasining inson huquqlari bo'yicha treneri <i>Mavzu: “Qonun ustuvorligini ta'minlash kontekstida inson huquqlari bo'yicha ta'lim yuridik ta'limning bir qismi sifatida: Markaziy Osiyo tajribasi”.</i> - Isoqov Xoji-Murod Isroilovich - O'zbekiston Respublikasi Sudyalar oliy kengashi huzuridagi Sudyalar oliy maktabi direktori <i>Mavzu: “Sudyalar uchun inson huquqlari bo'yicha ta'lim tizimini rivojlantirish istiqbollari”.</i> - Jak Barberis – XQXQYHning Markaziy Osiyodagi mintaqaviy delegatsiyasi rahbari o'rinbosari <i>Mavzu: “Xalqaro gumanitar huquqni rivojlantirish sohasida huquqiy ta'lim va tadqiqotlar”.</i> - Rasulev Abdulaziz Karimovich – O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Qonunchilik va huquqiy siyosat instituti ilmiy kotibi

	<i>Mavzu: "Inson huquqlari sohasida zamonaviy yuridik ta'lim muammolari".</i> Metiy Uilmor - Britaniya elchixonasining terrorizmga qarshi kurash bo'yicha xodimi <i>Mavzu: "Ichki ishlar organlari xodimlarini tayyorlashda inson huquqlari va qonun ustuvorligi bo'yicha treninglarning o'rni".</i>
17:00-17:40	Muhokama va xulosalar
17:40-17:50	Tadbirning yopilishi
2-parallel sessiya: "Korrupsiya va jinoiy daromadlarni legallashtirishga qarshi kurashish sohasida xalqaro standartlarni joriy etish: muammolar va ularning yechimlari" <i>Moderator: U.Nigmadjanov – O'zbekiston Respublikasi Huquqni muhofaza qilish akademiyasi boshlig'ining o'rinbosari</i>	
Joy/ Ro'yxatdan o'tish havolasi	"Toshkent 5" Konferensiya zali https://us06web.zoom.us/j/81885148134?pwd=ZMjb0sG5psEpdwb9lZ0tZbJI2GnlFa.1
14:00–15:30 <i>Ma'ruzal ar 10 daqiqaga cha</i>	- Shirinov Jahongir Jabbarovich - O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi Qonunchilik palatasining korrupsiyaga va sud-huquq masalalariga qarshi kurashish qo'mitasi raisi <i>Mavzu: "O'zbekistonda korrupsiyaga qarshi kurash: kecha va bugun".</i> - Tuxtasheva Umida Abdilovna - O'zbekiston Respublikasi Korrupsiyaga qarshi kurashish agentligi direktorining o'rinbosari <i>Mavzu: "Korrupsiyaga qarshi kurashish sohasidagi xalqaro standartlarni milliy qonunchilikka tatbiq etish masalalari: hozirgi holati va istiqbollari".</i> - Zimin Vladimir Petrovich - MDH Bosh prokurorlari Muvofiqlashtiruvchi kengashi Ijrochi kotibi (onlayn) <i>Mavzu: "Xalqaro jinoyatchilikka qarshi standartlar: tushuncha, manbalar va ularning milliy darajada bajarilishini ta'minlash".</i> - Vladimir Kozin - BMTning Markaziy Osiyo va Janubiy Kavkaz mamlakatlaridagi korrupsiyaga qarshi kurash bo'yicha mintaqaviy maslahatchisi

	<i>Mavzu: "BMTning korrupsiyaga qarshi konvensiyasining aktivlarni qaytarish to'g'risidagi qoidalarini amalga oshirishning amaliy muammolari".</i> - Goran Klemenich - "Mintaqaviy muloqot" NNTning xalqaro eksperti (Sloveniya) <i>Mavzu: "Korrupsiyaga qarshi kurashish sohasida xalqaro standartlarni amalga oshirish istiqbollari"</i> - Maris Urbans - Iqtisodiy hamkorlik va taraqqiyot tashkilotining (OECD) korrupsiyaga qarshi huquqni qo'llash bo'yicha mutaxassisi (onlayn) <i>Mavzu: "Xalqaro korrupsiyaga qarshi standartlarni amalga oshirishda Sharqiy Evropa va Markaziy Osiyo uchun OECD korrupsiyaga qarshi tarmog'ining amaliyoti va tajribasi".</i> - Dominik Stoykovich – Germaniya xalqaro hamkorlik jamiyati (GIZ) mutaxassisi, noqonuniy moliyaviy oqimlarga qarshi kurash, korrupsiya va vijdonlilik bo'yicha maslahatchisi <i>Mavzu: "Noqonuniy moliyaviy oqimlarga qarshi kurash (JDL/TM) – GIZ yondashuvi va olingan saboqlar".</i> - Yasmina Chennu - BMTning jinoyatchilik bo'yicha mintaqalararo ilmiy-tadqiqot institutining (UNICRI) huquqiy masalalar bo'yicha katta xodimi (aktivlarni qaytarish), (onlayn) <i>Mavzu: "UNICRI aktivlarni qaytarish rejasi: korrupsiya va pul yuvishga qarshi kurashish uchun qonun ustuvorligini oshirish".</i>
15:30-15:45	<i>Kofe-breyk</i>
15:45–17:00 <i>Ma'ruzal ar 10 daqiqaga cha</i>	- Nigmadjanov Uygun Uchkunovich - O'zbekiston Respublikasi Huquqni muhofaza qilish akademiyasi boshlig'ining o'rinbosari <i>Mavzu: "JDL/TM qarshi kurashish milliy tizimining salohiyatini oshirish muammolari".</i> - Aleksandr Vodyanoy - Markaziy Osiyo va Janubiy Kavkaz mamlakatlarida BMT UNP/FT bo'yicha mintaqaviy maslahatchisi (Qozog'istondagi ofis) <i>Mavzu: "JDL/TM QK bo'yicha mutaxassislar va mansabdor shaxslarni tayyorlash tizimlarini rivojlantirishning ustuvor yo'nalishlari, muammolari va imkoniyatlari".</i> - Ivanov Oleg Alekseevich - MUMTSFM bosh direktorining birinchi o'rinbosari

	<i>Mavzu: "JDL/TM QK sohasida ta'limni rivojlantirishning istiqbolli yo'nalishlari".</i> - Shagdarov Maksat Amzeyevich - Qozog'iston Respublikasi moliya bozorini tartibga solish va rivojlantirish agentligining moliya bozoridagi suiiste'mollarga qarshi kurash boshqarmasi boshlig'i <i>Mavzu: "Pul yuvish tipologiyalari va sxemalari: Qozog'iston tajribasi".</i> - Richard Joys - "Mintaqaviy muloqot" NNT xalqaro eksperti (AQSh) <i>Mavzu: "Jinoiy tarmoqlarni yo'q qilish: moliyaviy tergovlarning ahamiyati".</i> - Rahmatullayev Alisher Alimovich – First Abu Dabi bank (FAB) vitse-prezidenti, sanksiyalar va muvofiqlik tizimlari bo'yicha mutaxassis (onlayn) <i>Mavzu: "O'zbekiston kontekstida pul yuvish va sanksiyalarga qarshi turish xavfi".</i>
17:00-17:40	Muhokama va xulosalar
17:40-17:50	Tadbirning yopilishi
3-parallel sessiya "Tergov xodimlarini o'qitish va tayyorlashga zamonaviy yondashuvlar: nazariyadan amaliyotga" <i>Moderator: M. M. Mamasiddikov - O'zbekiston Respublikasi Huquqni muhofaza qilish akademiyasi boshlig'ining o'rinbosari</i>	
Joy/ Ro'yxat dan o'tish havolasi	Konferens-zal "Ballroom" https://us06web.zoom.us/j/83662947955?pwd=EtdSWRq5nVzOPW_rS9LyW5SGYXTjvwW.1
14:00–15:30 <i>Ma'ruzalar 10 daqiqaga cha</i>	– Samadov Salom Ismatovich - O'zbekiston Respublikasi Bosh prokurorining o'rinbosari, O'zbekiston Respublikasi Huquqni muhofaza qilish akademiyasi boshlig'i v.v.b <i>Mavzu: "O'zbekiston Respublikasida tergov kadrlarini tayyorlashning sifat jihatidan yangi tizimini amalga oshirish".</i> - Abdulxakov Yahyojon Artikboyevich - O'zbekiston Respublikasi Ichki ishlar vazirining o'rinbosari - Tergov departamenti boshlig'i <i>Mavzu: "Tergov bo'linmalarining tashkiliy tuzilishini takomillashtirish va tergovchilar ixtisoslashuvining dolzarbligi".</i> - Rozovskaya Tatyana Igorevna – Rossiya Federatsiyasi tergov qo'mitasi Sankt Peterburg akademiyasi rektori v.b. <i>Mavzu: "Tergov kadrlarini tayyorlash tizimini samaradorligini oshirishning dolzarb masalalari".</i>

	- Zufarov Ahmad Marsovich - O'zbekiston Respublikasi DXX tergov boshqarmasi boshlig'i Mavzu: "Tergovchilarni huquqni muhofaza qilish tizimining samarali ishlashining muhim elementi sifatida tayyorlash" - Gregori Ueddl - "Mintaqaviy muloqot" xalqaro nodavlat - notijorat tashkiloti (AQSh) Mavzu: "AQSh prokurorlari va tergovchilarini tayyorlash tajribasi". - Rahmonov Akmal Ergashevich - O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyaviy sudining sudyasi Mavzu: "Tergovchilarning malakasini oshirish va tergov faoliyati ustidan idoraviy nazorat-insonning konstitutsiyaviy huquqlari va erkinliklarini qat'iy ta'minlash kafolati".
15:30-15:45	Kofe-breyk
15:45-17:00	- Dr. Bijan Novorusyan – Germaniya, Shimoliy Reyn-Vestfaliya, politsiya va davlat boshqaruvi uchun amaliy fanlar universitetining jinoyat huquqi va ma'muriy huquqbuzarlik huquqi kafedrasi professori Mavzu: "Germaniya jinoyat protsessida tergov sudyasi". - Imomnazarov Alisher Hasanovich - O'zbekiston Respublikasi Bosh prokuraturasi Prokuratura organlari tergov tarmoqlari faoliyati ustidan nazorat boshqarmasi boshlig'i Mavzu: "O'zbekiston Respublikasi prokuratura organlari tergov korpusining salohiyatini oshirishning zamonaviy yondashuvlari". - I. Syohu - Xitoy Xalq Respublikasi Oliy xalq prokuraturasi prokurorlari Davlat instituti o'qituvchisi (onlayn) Mavzu: "Xitoyda prokuraturorlik ta'limi va tayyorgarlik tizimi". - Murodov Baxtiyor Baxodirovich - O'zbekiston Respublikasi ichki ishlar vazirligi Akademiyasining tergov faoliyati kafedrasi boshlig'i Mavzu: "Tergov kadrlarini tayyorlash sohasidagi ta'lim siyosatining asosiy yo'nalishlari". - Edmond Dunga - Yevropa Kengashi Iqtisodiy jinoyatchilik va hamkorlik bo'limi boshlig'i (onlayn) Mavzu: "Yevropa Kengashining korrupsiyaga, JDL/TMga qarshi kurash va aktivlarni qaytarish sohasida Markaziy Osiyodagi hamkorlik bo'yicha faoliyati". - Axlimirzayev Akramjon Mahamadjonovich - O'zbekiston Respublikasi Bojxona qo'mitasining surishtiruv va ma'muriy amaliyot boshqarmasi boshlig'i Mavzu: "Bojxona organlarida surishtiruv faoliyati: malakali kadrlar tayyorlash istiqbollari".

17:00-17:40	Muhokamalar va xulosalar
17:40-17:50	Tadbirning yopilishi
2 KUN (2 DEKABR 2023 YIL)	
07:00	Ishtirokchilar Toshkent-Shimoliy temir yo'l vokzalidan Samarqandga jo'nab ketishadi
9:30-10:00	Ishtirokchilarni ro'yxatdan o'tkazish
Joy	Xalqaro turizm universiteti konferensiyalar zali (Samarqand shahri)
4-sessiya: "Huquqbuzarliklarning oldini olish va profilaktika qilish masalalari: ilg'or tajriba almashish va hamkorlik istiqbollari" <i>Manzil: Samarqand xalqaro turizm universiteti anjumanlar zali</i> <i>Moderator: Ye.V.Kolenko - O'zbekiston Respublikasi Huquqni muhofaza qilish akademiyasi boshlig'ining birinchi o'rinbosari</i>	
10:00-11:00	- Kolenko Yevgeniy Vyacheslavovich - O'zbekiston Respublikasi Huquqni muhofaza qilish akademiyasi boshlig'ining birinchi o'rinbosari <i>Mavzu: "Huquqni muhofaza qilish faoliyati muammolarini o'rganish: O'zbekiston Respublikasi Huquqni muhofaza qilish akademiyasi tajribasi"</i> - Patrik Olsson - Lund universiteti (Shvetsiya) huquq sotsiologiyasi kafedrasi professori <i>Mavzu: "Mahalliy hamjamiyat darajasida jinoyatchilikning oldini olish va ijtimoiy-huquqiy nazorat masalalari: milliy modellarni tahlil qilish".</i> - Futoshi Takayoshi - Yo'l harakati xavfsizligi bo'yicha huquqbuzarliklarning oldini olish bo'yicha xalqaro ekspert (Yaponiya) <i>Mavzu: "Yo'l harakati xavfsizligini ta'minlashning dolzarb masalalari".</i>
11:00-11:30	Muhokama
11:30-12:30	Parallel sessiyalarni umumlashtirish
12:30-13:00	Tadbirning yopilishi
13:00-14:00	<i>Tushlik uchun tanaffus</i>
14:00-17:00	Samarqand shahrining diqqatga sazovor joylari bilan tanishish
18:00	Ishtirokchilarning Samarqand temir yo'l vokzalidan jo'nab ketishi

ПРОГРАММА
международной научно-практической конференции, посвященной
первой годовщине основания Правоохранительной академии
Республики Узбекистан

Организатор:	Правоохранительная академия (при поддержке международных организаций)
Тема конференции:	«Юридическое образование и наука в правоохранительной сфере: современные тенденции и перспективы»
Дата и место проведения:	1 декабря 2023 г., отель «Hilton Tashkent city» 2 декабря 2023 г., конференц-зал Международного университета туризма (г. Самарканд)
Формат проведения:	Гибрид (онлайн/оффлайн)
Языки мероприятия:	узбекский, английский, русский

ДЕНЬ 1 (1 ДЕКАБРЯ 2023 ГОДА)	
Приветственная часть	
09:00-09:30	Регистрация участников/Подключение к онлайн-конференции
Место/Ссылка для подключения	Конференц-зал «Ballroom» https://us06web.zoom.us/j/81857947434?pwd=522030GgZYYNlk15F5yp0W2xW4EbxU.1
Открытие мероприятия и приветствия <i>Модератор: С.И. Самадов – заместитель Генерального прокурора Республики Узбекистан, вр.и.о. начальника Правоохранительной академии Республики Узбекистан</i>	

09:30-11:00 <i>Приветствия до 5 мин.</i>	- Йулдошев Нигматилла Тулкинович – Генеральный прокурор Республики Узбекистан - Саидов Акмал Холматович – Первый заместитель Спикера Законодательной палаты Олий Мажлиса Республики Узбекистан, Директор Национального центра по правам человека Республики Узбекистан, академик - Бобожонов Пулат Раззакович - Министр внутренних дел Республики Узбекистан - Джураев Рустам Мирзаевич – Командующий Национальной гвардией Республики Узбекистан - Мавлонов Акмалхужа Юсупович – Председатель Таможенного комитета Республики Узбекистан - Ашита Миттал – Региональный представитель УНПООН в Центральной Азии - Шарлотт Адриан – Глава делегации Европейского Союза в Узбекистане, посол - Зильке Клёвер – И.о. главы миссии, Координатор проектов ОБСЕ в Узбекистане - Мьюша Север – Директор МНПО «Региональный диалог» (Словения) - Йоахим Фриц – Глава представительства Германского общества по международному сотрудничеству (GIZ) в Узбекистане - Сергей Дикман – Руководитель отдела, Директорат по правам человека, Совет Европы
11:00-11:15	- Групповое фотографирование - Церемония подписания меморандума с Национальной школой магистратов Франции (ENM)
11:15-11:30	<i>Кофе-брейк</i>
Пленарное заседание: «Юридическое образование и наука в правоохранительной сфере: современные тенденции и перспективы» <i>Модератор: Е.В.Коленко – Первый заместитель начальника Правоохранительной академии Республики Узбекистан</i>	
11:30-11:45	Демонстрация видеоролика о деятельности Правоохранительной академии Республики Узбекистан

11:45-13:00 Доклады до 10 мин.	- Бурханов Акмал Эшондедаевич – Директор Агентства по противодействию коррупции Республики Узбекистан Тема: «Антикоррупционное образование и исследования» - Мухиттин Уздемир – Президент Академии правосудия Турции Тема: «Опыт образования прокуроров и судей в Турции» - Идрис Бин Захарудин – Директор Малайзийской антикоррупционной академии Тема: «Программа базовой подготовки и высшего образования для антикоррупционных сотрудников Малайзии». - Хаффид Булакрас – Заместитель директора Французской школы магистратов (ENM) Тема: «Правовое образование и исследования в области обучения верховенства права: текущие тенденции и будущие направления во Франции» - Сара Ношади – Глава Представительства ЮНЕСКО в Узбекистане Тема: «Обеспечение верховенства закона в сфере образования и повышение потенциала прокуроров в области свободы выражения мнений и доступа к информации». - Сексембаев Марат Исламханович – Ректор Академии правоохранительных органов при Генеральной прокуратуре Республики Казахстан Тема: «Подготовка сотрудников правоохранительных органов: опыт Республики Казахстан» - Ахмедов Мубариз Гусейн оглы – Начальник Научно-образовательного центра Генеральной прокуратуры Азербайджанской Республики Тема: «Профессиональная подготовка прокуроров: опыт Азербайджанской Республики» - Киязов Алмазбек Кемельбекович - Директор Центра по повышению квалификации и переподготовке прокурорских работников Генеральной прокуратуры Кыргызской Республики Тема: «Совершенствование системы профессиональной подготовки прокурорских работников: опыт Кыргызской Республики» - Курбонзода Шариф Хабибулло – Директор Института изучения правопорядка, законности, преступности и повышения квалификации сотрудников органов прокуратуры Республики Таджикистан

	<i>Тема: «Система профессиональной подготовки прокуроров: опыт Республики Таджикистан»</i>
13:00-14:00	<i>Перерыв на обед</i>
Параллельная сессия №1: «Образование в области прав человека: академическое мастерство, технологии и инновации» <i>Модераторы: Д.Л.Турахонов – заместитель начальника Правоохранительной академии Республики Узбекистан</i> Сергей Дикман – руководитель отдела, Директорат по правам человека, Совет Европы	
Место/Ссылка для подключения	Конференц-зал «Ташкент 4» https://us06web.zoom.us/j/81907681812?pwd=keJjdPE4UxLySOBUwTvK4VImZCaX8G.1
14:00–15:30 Доклады до 10 мин.	- Тиллабаев Мирзатилло Алишерович - первый заместитель директора Национального центра Республики Узбекистан по правам человека <i>Тема: «Образование в области прав человека: опыт Узбекистана».</i> - Сантос Хосе Мануэль – официальный представитель Офиса Генерального прокурора при Конституционном суде Португалии, член консультативного Совета европейских прокуроров, консультант Совета Европы <i>Тема: «Роль обучения прокуроров и юристов в сфере защиты прав человека».</i> - Юнусов Темур – исследователь Кембриджского университета (Великобритания), (онлайн) <i>Тема: «Новые технологии и право».</i> - Мехмет Али Домбачи – профессор Университета Гази (Турция), консультант Совета Европы <i>Тема: «Инновационные подходы к образованию в области прав человека в контексте образования взрослых».</i> - Екатерина Попа – Директор школы правосудия Республики Молдова <i>Тема: «Обучение юристов в сфере защиты прав человека: опыт Молдовы».</i>

	- Олеся Отраднава – Директор тренингового центра прокуроров Украины (онлайн) Тема: «Модернизация подготовки прокуроров: опыт Украины». - Кристина Хохлова – Координатор проекта «HELP» в Центральной Азии, Совет Европы Тема: «Программа Совета Европы HELP как инструмент онлайн-обучения в сфере защиты прав человека для юристов». - Эммануэль Лодик-Барон – магистрат международного отдела ENM Тема: «Подготовка судей во Франции: катализатор поддержания верховенства закона и защиты прав человека». - Дмитриенко Ирина Анатольевна – Проректор Кыргызского национального университета им. Ж. Баласагына Тема: «Юридическое образование в Республике Кыргызстан: в контексте защиты прав и свобод человека»
15:30-15:45	Кофе-брейк
15:45–17:00 Доклады до 10 мин.	- Чжан Сюньин – Доцент Государственного института прокуроров Верховной народной прокуратуры Китайской Народной Республики (онлайн) Тема: «Применение и инновации метода обучения в перевернутом классе в системе образования и подготовки прокуроров Китая». - Рустамбеков Исламбек Рустамбекович – Вр.и.о. ректора Ташкентского государственного юридического университета Тема: «Цифровые права человека: новая сфера и необходимость ее обучения». - Кыпшакбаев Рустам – Международный эксперт и тренер по правам человека странового офиса UNAIDS в Казахстане. Тема: «Образование в области прав человека как часть юридического образования в контексте поддержания верховенства закона: опыт Центральной Азии». - Исоков Хожи-Мурод Исроилович - Директор Высшей школы судей при Высшем судейском совете Республики Узбекистан Тема: «Перспективы развития системы образования в сфере прав человека для судей». - Жак Барберис – Заместитель Главы Региональной Делегации МККК в Центральной Азии

	<i>Тема: «Правовое образование и исследования в сфере продвижения Международного гуманитарного права».</i> - Расулев Абдулазиз Каримович - Ученый секретарь Института законодательства и правовой политики при Президенте Республики Узбекистан <i>Тема: «Проблемы современного юридического образования в области прав человека».</i> - Мэтью Вилмор - Сотрудник отдела по борьбе с терроризмом посольства Великобритании в Ташкенте <i>Тема: «Роль тренингов по правам человека и верховенству закона в обучении сотрудников правоохранительных органов»</i>
17:00-17:40	Обсуждение и выводы
17:40-17:50	Закрытие мероприятия
Параллельная сессия №2: «Имплементация международных стандартов в сфере противодействия коррупции и легализации преступных доходов: проблемы и их решения» <i>Модератор: У.Нигмаджанов – заместитель начальника Правоохранительной академии Республики Узбекистан</i>	
Место/Ссылка для подключения	Конференц-зал «Ташкент 5» https://us06web.zoom.us/j/81885148134?pwd=ZMjb0sG5psEpdwb9lZ0tZbJl2GnlFa.1
14:00–15:30 <i>Доклады до 10 мин.</i>	- Ширинов Жахонгир Жаббарович - Председатель Комитета Законодательной палаты Олий Мажлиса Республики Узбекистан по противодействию коррупции и судебно-правовым вопросам <i>Тема: «Противодействие коррупции в Узбекистане: вчера и сегодня».</i> - Тухташева Умида Абдиловна - Заместитель директора Агентства по противодействию коррупции <i>Тема: «Вопросы имплементации международных стандартов в области противодействия коррупции в национальное законодательство: текущее состояние и перспективы».</i>

	- Зимин Владимир Петрович – Исполнительный секретарь КСП СНГ (онлайн) <i>Тема: «Международные антикриминальные стандарты: понятие, источники и обеспечение их соблюдения на национальном уровне».</i> - Владимир Козин – региональный советник УНП ООН по вопросам борьбы с коррупцией в странах Центральной Азии и Южного Кавказа <i>Тема: «Практические проблемы имплементации положений Конвенции ООН против коррупции о возврате активов».</i> - Горан Клеменчич – международный эксперт ННО «Региональный диалог» (Словения) <i>Тема: «Перспективы имплементации международных стандартов в сфере противодействия коррупции»</i> - Марис Урбанс – Эксперт по антикоррупционному правоприменению Организации экономического сотрудничества и развития (ОЭСР) (онлайн) <i>Тема: «Практика и опыт Антикоррупционной сети ОЭСР для Восточной Европы и Центральной Азии в реализации международных антикоррупционных стандартов».</i> - Доминик Стойкович – эксперт ГИЦ (GIZ), советник по борьбе с незаконными финансовыми потоками, борьбе с коррупцией и добросовестностью <i>Тема: «Борьба с незаконными финансовыми потоками: введение в немецкий опыт».</i> - Ясмينا Ченну – Старший сотрудник по правовым вопросам Межрегионального научно-исследовательского института ООН по вопросам преступности (ЮНИКРИ), (онлайн) <i>Тема: «План ЮНИКРИ по возвращению активов: усиление верховенства закона для борьбы с коррупцией и отмыванием денег».</i>
15:30-15:45	Кофе-брейк
15:45–17:00	- Нигмаджанов Уйгун Учкунович – заместитель начальника Правоохранительной академии <i>Тема: «Проблемы повышения потенциала национальной системы ПОД/ФТ»</i>
Доклады до 10 мин.	

	- Александр Водяной – Региональный советник УНП ООН по ПОД/ФТ в странах Центральной Азии и Южного Кавказа (офис в Казахстане) Тема: «Приоритеты, вызовы и возможности развития систем подготовки экспертов и должностных лиц по ПОД/ФТ». - Иванов Олег Алексеевич – Первый заместитель генерального директора МУМЦФМ Тема: «Перспективные направления развития образования в сфере ПОД/ФТ». - Шагдаров Максат Амзеевич – начальник Управления противодействия злоупотреблениям на финансовом рынке Агентства Республики Казахстан по регулированию и развитию финансового рынка Тема: «Типологии и схемы отмыwania денег: опыт Казахстана». - Ричард Джойс – международный эксперт МНПО «Региональный диалог» (США) Тема: «Разрушение преступных сетей: важность финансовых расследований». - Рахматуллаев Алишер Алимович - вице-президент “First Abu Dhabi Bank” (ОАЭ), специалист по санкциям и комплаенс-системам (онлайн) Тема: «Риски противодействия отмыванию денег и санкций в контексте Узбекистана».
17:00-17:40	Обсуждение и выводы
17:40-17:50	Заккрытие мероприятия
Параллельная сессия №3: «Современные подходы к обучению и подготовке следственных кадров: от теории к практике» Модератор: М.М. Мамасиддинов – заместитель начальника Правоохранительной академии Республики Узбекистан	
Место/ Ссылка для подключе ния	Конференц-зал «Ballroom» https://us06web.zoom.us/j/83662947955?pwd=EtdSWRq5nVzOPWrS9LyW5SGYXTjvwW.1

14:00– 15:30 Доклады до 10 мин.	- Самадов Салом Исматович – заместитель Генерального прокурора, вр.и.о. начальника Правоохранительной академии Республики Узбекистан <i>Тема: «Реализация качественно новой системы подготовки следственных кадров в Республике Узбекистан».</i> - Абдулхаков Яхёжон Артикбоевич – заместитель министра внутренних дел - начальник Следственного департамента МВД Республики Узбекистан <i>Тема: «Актуальность совершенствования организационной структуры следственных подразделений и специализации следователей».</i> - Розовская Татьяна Игоревна – И.о. ректора Санкт-Петербургской академии Следственного комитета Российской Федерации (онлайн) <i>Тема: «Актуальные вопросы повышения эффективности системы подготовки следственных кадров».</i> - Зуфаров Ахмад Марсович – Начальник Следственного управления СГБ Республики Узбекистан <i>Тема: «Подготовка следователей как важный элемент эффективного функционирования правоохранительной системы»</i> - Грегори Уэддл - международный эксперт МНПО «Региональный диалог» (США) <i>Тема: «Опыт США по подготовке прокуроров и следователей»</i> - Рахманов Акмал Эргашевич – судья Конституционного суда Республики Узбекистан <i>Тема: «Повышение квалификации следователей и ведомственный надзор за следственной деятельностью - гарантия неукоснительного обеспечения конституционных прав и свобод человека».</i>
15:30- 15:45	Кофе-брейк
15:45– 17:00 Доклады до 10 мин.	- Др. Бижан Новорусян – Профессор кафедры уголовного права и права административных правонарушений Университета прикладных наук для полиции и государственного управления в Северном Рейне – Вестфалии, Германия

	Тема: «Следственный судья в уголовном процессе Германии». - Имомназаров Алишер Хасанович – начальник Управления по надзору за деятельностью следственных подразделений Генеральной прокуратуры Республики Узбекистан <i>Тема: «Современные подходы к повышению потенциала следственного корпуса органов прокуратуры Республики Узбекистан»</i> - И Сяоху – Преподаватель Государственного института прокуроров Верховной народной прокуратуры КНР (онлайн) Тема: «Система прокурорского образования и подготовки в Китае». - Муродов Бахтиёр Баходирович - начальник кафедры Следственной деятельности Академии Министерства внутренних дел Республики Узбекистан <i>Тема: «Основные направления образовательной политики в сфере подготовки следственных кадров».</i> - Эдмонд Дунга – руководитель отдела, отдел экономической преступности и сотрудничества, Совет Европы (онлайн) <i>Тема: «Деятельность Совета Европы по сотрудничеству в Центральной Азии в области борьбы с коррупцией, ПОД/ФТ и возвращения активов».</i> - Ахлимирзаев Акрамжон Махамаджонович – начальник управления дознания и административной практики Таможенного комитета Республики Узбекистан <i>Тема: «Дознание в таможенных органах: перспективы подготовки квалифицированных кадров»</i>
17:00-17:40	Обсуждения и выводы
17:40-17:50	Закрытие мероприятия
ДЕНЬ 2 (2 ДЕКАБРЯ 2023 ГОДА)	
07:00	Отбытие участников с ж/д вокзала «Ташкент-Северный» в г. Самарканд
9:30-10:00	Регистрация участников
Место	Конференц-зал Международного университета туризма (г. Самарканд)

Сессия №4: «Вопросы профилактики и предотвращения правонарушений: обмен передовым опытом и перспективы сотрудничества» <i>Модератор: Е.В. Коленко – первый заместитель начальника Правоохранительной академии Республики Узбекистан</i>	
10:00-11:00	- Коленко Евгений Вячеславович – первый заместитель начальника Правоохранительной академии Республики Узбекистан <i>Тема: «Исследования проблем правоохранительной деятельности: опыт Правоохранительной академии Республики Узбекистан»</i> - Патрик Олссон – Профессор Департамента социологии права Лундского университета (Швеция) <i>Тема: «Вопросы профилактики преступности и социально-правового контроля на уровне местных сообществ: анализ национальных моделей».</i> - Футосе Такаёши - Международный эксперт по предупреждению правонарушений в сфере дорожной безопасности (Япония) <i>Тема: «Актуальные вопросы обеспечения безопасности дорожного движения»</i>
11:00-11:30	Обсуждение
11:30-12:30	Подведение итогов параллельных сессий
12:30-13:00	Заккрытие мероприятия
13:00-14:00	<i>Перерыв на обед</i>
14:00-17:00	Ознакомление с достопримечательностями г.Самарканда
18:00	Отбытие участников с ж/д вокзала г.Самарканда

P R O G R A M

International scientific and practical conference dedicated to the first anniversary of the establishment of the Law Enforcement Academy of the Republic of Uzbekistan

Organizer:	The Law Enforcement Academy (supported by international organizations)
Conference topic:	"Legal Education and Science in the Law Enforcement Sphere: Current Trends and Future Directions"
Date and place of the event:	December 1, 2023, "Hilton Tashkent city" Hotel December 2, 2023, Conference hall of the International University of Tourism, Samarkand city.
Format:	Hybrid (Online/Offline)
Event languages:	Uzbek, English, Russian

DAY 1 (DECEMBER 1, 2023)	
Welcome part	
9:00-09:30	Registration of participants/Connecting to a Zoom meeting
Event Venue/ Zoom link	Conference Hall: Grand Ballroom https://us06web.zoom.us/j/81857947434?pwd=522030GgZYYNlk15F5yp0W2xW4EbxU.1
Opening of the event and greetings	
<i>Moderator: S.I.Samadov - Deputy General Prosecutor of the Republic of Uzbekistan, Acting Head of the Law Enforcement Academy of the Republic of Uzbekistan</i>	
09:30-11:00 <i>Greetings up to 5 minutes</i>	- Yuldoshev Nigmatilla Tulkinovich – General Prosecutor of the Republic of Uzbekistan - Saidov Akmal Kholmatovich – First Deputy Speaker of the Legislative Chamber of the Oliy Majlis of the Republic of Uzbekistan, Director of the National Center for Human Rights of the Republic of Uzbekistan, Academician - Bobojonov Pulat Razzakovich - Minister of Internal Affairs of the Republic of Uzbekistan

	- Djuraev Rustam Mirzaevich – Commander of the National Guard of the Republic of Uzbekistan - Mavlonov Akmalkhuja Yusupovich – Chairman of the Customs Committee of the Republic of Uzbekistan - Ashita Mittal – UNODC Regional Representative for Central Asia - Charlotte Adriaen – Head of the Delegation of the European Union to Uzbekistan, Ambassador - Silke Kloeber – Acting Head of Mission, OSCE Project Coordinator in Uzbekistan - Mjuša Sever - Director of the International NGO "Regional Dialogue" (Slovenia) - Joachim Fritz – Country Director of the German Society for International Cooperation (GIZ) in Uzbekistan - Sergey Dikman – Head of Division, Directorate for Human Rights, Council of Europe
11:00-11:15	- Group photo - Signing ceremony of memorandum with the National School of the Judiciary of the French Republic (ENM)
11:15-11:30	<i>Coffee break</i>
Plenary session: "Legal Education and Science in the Law Enforcement Sphere: Current Trends and Future Directions " <i>Moderator: E. V. Kolenko – First Deputy Head of the Law Enforcement Academy of the Republic of Uzbekistan</i>	
11:30-11:45	Demonstration of a video about the Law Enforcement Academy of the Republic of Uzbekistan
11:45-13:00	- Burkhanov Akmal Eshondedayevich – Director of the Anti-Corruption Agency of the Republic of Uzbekistan <i>Topic: "Anti-corruption education and research"</i> - Muhittin Özdemir – President of the Justice Academy of Türkiye <i>Topic: "Education of prosecutors and judges: experience of Türkiye"</i> - Idris Bin Zaharudin – Director of Malaysian Anti-Corruption Academy <i>Topic: "Basic Training and Higher Education Program for Malaysian Anti-Corruption Officers"</i> - Haffide Boulakras – Deputy Director of the National School of the Judiciary of the French Republic (ENM) <i>Topic: "Judicial training in upholding the rule of law: The opportunities provided by innovative teaching methods and modern technological tools in France"</i> - Sara Noshadi - Head of UNESCO Office in Uzbekistan

	<i>Topic: "Ensuring the rule of law in education and enhancing the capacity of prosecutors to exercise freedom of expression and access to information"</i> - Seksembayev Marat Islamkhanovich - Rector of the Academy of Law Enforcement Agencies under the Prosecutor General's Office of the Republic of Kazakhstan <i>Topic: "Training of law enforcement officers: experience of the Republic of Kazakhstan"</i> - Akhmadov Mubariz Huseyn oglu - Head of the Scientific and Educational Center of the General Prosecutor's Office of the Republic of Azerbaijan <i>Topic: "Professional training of prosecutors: Experience of the Republic of Azerbaijan"</i> - Kiyazov Almazbek Kemelbekovich – Director of the Center for Advanced Training and Retraining of Prosecutor's Officers of the General Prosecutor's Office of the Kyrgyz Republic <i>Topic: "Improving the system of professional training of prosecutor's: experience of the Kyrgyz Republic"</i> - Kurbonzoda Sharif Khabibullo – Director of the Institute of Law and Order, Legality, Crime and Advanced Training of Employees of the Prosecutor's Office of the Republic of Tajikistan <i>Topic: "System of professional training of prosecutor's: experience of the Republic of Tajikistan"</i>
13:00-14:00	<i>Lunch break</i>
Parallel session No.1: "Human rights education: academic excellence, technology and innovation" <i>Moderators: D.L.Turakhonov - Deputy Head of the Law Enforcement Academy of the Republic of Uzbekistan</i> Sergey Dikman – Head of the Department, Directorate for Human Rights, Council of Europe	
Event Venue/ Zoom link	<u>Conference Hall: Tashkent 4</u> <u>https://us06web.zoom.us/j/81907681812?pwd=keJjdPE4UxLySOBUwTvK4VImZCaX8G.1</u>
14:00-15:30 <i>Reports</i>	- Tillabayev Mirzatillo Alisherovich -First Deputy Director of the National Center for Human Rights of the Republic of Uzbekistan <i>Topic: "Education in the field of human rights: the experience of Uzbekistan"</i> - Santos Jose Manuel - Official Representative of the Office of the Attorney General to the Constitutional Court of Portugal, member of the Advisory Council of European Prosecutors, Consultant to the Council of Europe

up to 10 min	<i>Topic: "The role of training of prosecutors and lawyers in the protection of human rights"</i> - Yunusov Temur -Researcher at the University of Cambridge (UK), (online) <i>Topic: "New technologies and law"</i> - Mehmet Ali Dombaci - Professor of Gazi University (Türkiye), Consultant to the Council of Europe <i>Topic: "Innovative approaches to human rights education in the context of adult education"</i> - Ekaterina Popa - Director of the National Institute of Justice of the Republic of Moldova <i>Topic: "Training of lawyers in the field of human rights protection: Moldova's experience"</i> - Olesya Otradnova - Director of the Prosecutor`s Training Center of Ukraine (online) <i>Topic: "Modernization of prosecutor training: Ukraine's experience"</i> - Kristina Khokhlova – Coordinator of the HELP project in Central Asia, Council of Europe <i>Topic: "Council of Europe HELP project as an online training tool in the field of human rights protection for lawyers"</i> - Emmanuelle Laudic-Baron-Magistrate of the International Department of ENM <i>Topic: "Judicial training in France: a catalyst for upholding the rule of law and protecting human rights"</i> - Irina Dmitrienko - Vice-Rector of the Kyrgyz National University named after J.Balasagyn <i>Topic: "Legal education in the Republic of Kyrgyzstan: in the context of protecting human rights and freedoms"</i>
15:30-15:45	<i>Coffee break</i>
15:45-17:00 <i>Reports up to 10 min</i>	- Zhang Xunyin - Associate professor of National Prosecutors College of People's Republic of China (online) <i>Topic: "Application and Innovation of the Flipped Classroom Teaching Method in China's Prosecutorial Education and Training"</i> - Islambek Rustambekov-Acting Rector of Tashkent State University of Law <i>Topic: "Digital human rights: a new field and the need for its training"</i> - Kypshakbaev Rustam - an international human rights expert and trainer with the UNAIDS Country Office in Kazakhstan <i>Topic: "Human rights education as part of legal education in the context of upholding the rule of law: experiences in Central Asian"</i> - Isokov Hoji-Murod Isroilovich – Director of the Higher School of Judges at the Supreme Judicial Council of the Republic of Uzbekistan

	<i>Topic: "Prospects for the development of the human rights education system for judges"</i> - Jacques Barberis – Deputy Head of the ICRC Regional Delegation in Central Asia <i>Topic: "Legal education and research in the promotion of International Humanitarian Law".</i> - Rasulev Abdulaziz Karimovich – Academic Secretary of the Institute of Legislation and Legal Policy under the President of the Republic of Uzbekistan <i>Topic: "Problems of modern legal education in the field of human rights"</i> - Matthew Wilmore – Counter-Terrorism Officer, British Embassy in Tashkent <i>Topic: "The role of human rights and rule of law training in law enforcement training"</i>
17:00-17:40	Discussion and conclusions
17:40-17:50	Closing of the event
Parallel session No.2: "Implementation of international standards in the field of combating corruption and money laundering: problems and solutions" <i>Moderator: U. Nigmadjanov – Deputy Head of the Law Enforcement Academy of the Republic of Uzbekistan</i>	
Event Venue/ Zoom link	Conference Hall: Tashkent 5 https://us06web.zoom.us/j/81885148134?pwd=ZMjbO5G5psEpdwb9lZ0tZbJI2GnlFa.1
14:00-15:30 <i>Reports up to 10 min</i>	- Shirinov Jahongir Jabbarovich– Chairman of the Committee on Anti-Corruption and Judicial and Legal Issues of the Legislative Chamber of the Oliy Majlis of the Republic of Uzbekistan <i>Topic: "Anti-corruption in Uzbekistan: yesterday and today"</i> - Tukhtasheva Umida Abdilovna – Deputy Director of the Anti-Corruption Agency <i>Topic: "Issues of implementation of international standards in the field of anti-corruption in national legislation: current state and prospects"</i> - Zimin Vladimir Petrovich – CIS CSIC Executive Secretary (online) <i>Topic: "International anti-criminal standards: concept, sources and ensuring their compliance at the national level"</i> - Vladimir Kozin – UNODC Regional Adviser on Combating Corruption in Central Asia and the South Caucasus <i>Topic: "Practical problems in implementing the provisions of the United Nations Convention against Corruption on Asset Recovery"</i> - Goran Klemencic – international expert (Slovenia) of the NGO "Regional Dialogue"

	<i>Topic: "Prospects for the implementation of international standards in the field of anti-corruption"</i> - Maris Urbans – manager of the country-specific anti-corruption project for Uzbekistan (OECD) (online) <i>Topic: "Practice and experience of the OECD Anti-Corruption Network for Eastern Europe and Central Asia in implementing international anti-corruption standards"</i> - Dominik Stojkovic – GIZ Expert, Advisor on Combating Illicit Financial Flows, Combating Corruption and Integrity <i>Topic: "Combating Illicit Financial Flows: An Introduction to the German Approach"</i> - Yasmine Chennoukh - United Nations Interregional Crime Research Institute (UNICRI) Programme Officer (online) <i>Topic: "UNICRI's Asset Recovery Blueprint: Empowering Rule of Law to Starve Corruption and Money Laundering"</i>
15:30-15:45	<i>Coffee break</i>
15:45-17:00 Presentations up to 10 min	- Nigmadjanov Uygun Uchkunovich – Deputy Head of the Law Enforcement Academy <i>Topic: "Challenges in enhancing the capacity of the National AML/CFT system"</i> - Alexander Vadziany-UNODC Regional Adviser on AML/CFT in Central Asia and the South Caucasus (office in Kazakhstan) <i>Topic: "Priorities, challenges and opportunities for developing AML/CFT training systems for experts and officials"</i> - Oleg A.Ivanov – First Deputy General Director of the International Training and Methodology Centre for Financial Monitoring (ITMCFM) <i>Topic: "Promising areas of AML/CFT education development"</i> - Shagdarov Maksat – Head of the Financial Market Abuse Prevention Department of the Agency of the Republic of Kazakhstan for Regulation and Development of the Financial Market <i>Topic: "Typologies and schemes of money laundering: Kazakhstan's experience"</i> - Richard Joyce – international expert (USA) of the NGO "Regional Dialogue" <i>Topic: "Breaking down Criminal Networks: the Importance of Financial Investigations"</i> - Rakhmatullayev Alisher Alimovich – Vice President of "First Abu Dhabi Bank" (UAE), specialist in sanctions and compliance systems (online) <i>Topic: "Risks of countering money laundering and sanctions in the context of Uzbekistan"</i>
17:00-17:40	Discussion and conclusions

17:40-17:50	Closing of the event
Parallel session No. 3: "Modern approaches to training of investigative personnel: from theory to practice" <i>Moderator: M.M.Mamasiddikov -Deputy Head of the Law Enforcement Academy of the Republic of Uzbekistan</i>	
Event Venue/ Zoom link	Conference Hall: Grand Ballroom https://us06web.zoom.us/j/83662947955?pwd=EtdSWRq5nVzOPWrS9LyW5SGYXTjvwW.1
14:00-15:30 <i>Reports up to 10 min.</i>	- Samadov Salom Ismatovich – Deputy General Prosecutor, Acting Head of the Law Enforcement Academy of the Republic of Uzbekistan <i>Topic: "Implementation of a qualitatively new system of training of investigative personnel in the Republic of Uzbekistan"</i> - Abdulkhakov Yakhyojon Artikboevich -Deputy Minister of Internal Affairs, Head of the Investigative Department of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of of Uzbekistan <i>Topic: "The urgency of improving the organizational structure of investigative units and the specialization of investigators"</i> - Rozovskaya Tatyana Igorevna – Acting Rector of the St. Petersburg Academy of the Investigative Committee of the Russian Federation <i>Topic: "Issues of increasing the efficiency of the investigative personnel training system"</i> - Zufarov Akhmad Marsovich – Head of the Investigative Department of the State Security Service of the Republic of Uzbekistan <i>Topic: "Training of investigators as an important element of effective functioning of the law enforcement system"</i> - Gregory Weddle – International Expert (USA) of the NGO “Regional Dialogue” <i>Topic: "US experience in training prosecutors and investigators"</i> - Akmal Ergashevich Rakhmanov – Judge of the Constitutional Court of the Republic of Uzbekistan <i>Topic: "Professional development of investigators and departmental supervision of investigative activities are a guarantee of strict protection of constitutional human rights and freedoms"</i>
15:30-15:45	<i>Coffee break</i>
15:45-17:00 <i>Reports up to 10 min</i>	- Dr.Bijan Nowrouseian – German expert, professor for criminal law and administrative offences at the University of Applied Sciences for Police and Public Administration in North Rhine-Westphalia, Germany <i>Topic: "Investigating Judge in German Criminal Procedure"</i>

	- Imomnazarov Alisher Khasanovich- Head of the Department for Supervision of the Activities of Investigative Units of the Prosecutor General's Office of the Republic of Uzbekistan <i>Topic: "Modern approaches to improving the investigative capacity of the Prosecutor's Office of the Republic of Uzbekistan"</i> - Yi Xiaohui – Lecturer of National Prosecutors College of People's Republic of China (online) <i>Topic: "Prosecutorial Education and Training System in China"</i> - Murodov Bakhtiyor Bakhodirovich – Head of the Department of Investigative Activities of the Academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Uzbekistan <i>Topic: "Main directions of educational policy in the field of training investigative personnel"</i> - Edmond Dunga - Head of Division, Department of Economic Crime and Cooperation, Council of Europe (online) <i>Topic: "Council of Europe's cooperation activities in Central Asia in anti-corruption, AML/CFT and asset recovery fields"</i> - Akhlimirzayev Akramjon Mahamadjonovich-Head of the Department of Inquiry and Administrative Practice of the Customs Committee of the Republic of Uzbekistan <i>Topic: "Inquiry activities of customs authorities: prospects for training qualified personnel"</i>
17:00-17:40	Discussion and conclusions
17:40-17:50	Closing of the event
DAY 2 (DECEMBER 2, 2023)	
07:00	Departure of participants from Tashkent-North railway station to Samarkand
9:30-10:00	Registration of participants
Event Venue	<i>Conference-hall of the International University of Tourism, Samarkand</i>
Session No.4: "Issues of crime prevention: exchange of best practices and prospects for cooperation" <i>Moderator: E.V.Kolenko – First Deputy Head of the Law Enforcement Academy of the Republic of Uzbekistan</i>	
10:00-11:00	- Evgeny V. Kolenko – First Deputy Head of the Law Enforcement Academy of the Republic of Uzbekistan <i>Topic: "Research of the law enforcement problems: experience of the Law Enforcement Academy of the Republic of Uzbekistan"</i>

	- Patrick Olsson – Senior Lecturer, Sociology of Law Department, Lund University (Sweden) <i>Topic: "Issues of crime prevention and socio-legal control at the local community level: analysis of national models"</i> - Futose Takayoshi - International Expert on Road Safety (Japan) <i>Topic: "Current issues of ensuring road safety"</i>
11:00-11:30	Discussion
11:30-12:30	Summary of parallel sessions
12:30-13:00	Closing of the event
13:00-14:00	<i>Lunch break</i>
14:00-17:00	Sightseeing of Samarkand city
18:00	Departure of participants from Samarkand railway station

**O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLIIY TA'LIM, FAN VA INNOVATSIYALAR
VAZIRLIGI HUZURIDAGI
OLIIY ATTESTATSIYA
KOMISSIYASI**

100047, Toshkent sh., Y. G'ulomov ko'chasi, 70
Tel.: (71) 233-28-83. Fax: (71) 233-06-47
e-mail: info@oak.uz https://oak.uz

**SUPREME ATTESTATION
COMMISSION
AT THE MINISTRY OF HIGHER
EDUCATION, SCIENCE AND INNOVATIONS
OF THE REPUBLIC OF UZBEKISTAN**

70, Y. Gulomov str., Tashkent, 100047
Tel.: (71) 233-28-83. Fax: (71) 233-06-47
e-mail: info@oak.uz https://oak.uz

Javob qaytarganda shu № ko'rsatilsin
When you answer show this №

№ 01-08/1874/16 3 » 11 2023 y.

**Ўзбекистон Республикаси Хукукни
муҳофаза қилиш академиясига**

Олий аттестация комиссияси Ўзбекистон Республикаси Хукукни муҳофаза қилиш академиясининг 2023 йил 26 октябрдаги 30/5-129773/23-сон мурожаат хатига жавобан ОАК Раёсатининг 2023 йил 31 октябрдаги 345/1-сон қарорига мувофиқ Ўзбекистон Республикаси Хукукни муҳофаза қилиш академияси ташкил этилганлигининг бир йиллиги муносабати билан **“Қонун устуворлигини таъминлаш соҳасида юридик фан ва таълим: замонавий тенденциялар ва истиқболлари”** мавзусидаги халқаро илмий-амалий конференция илмий тўпламида чоп этилган мақолалар диссертациялар асосий илмий натижаларини чоп этиш тавсия этилган илмий нашрлар рўйхатига киритилган халқаро илмий нашрларда чоп этилган илмий мақолаларга тенглаштирилганлигини маълум қилади.

Бош илмий котиб

А.Шермухамедов

Ижрочи: Т.Ш.Маматмусаев

МУНДАРИЖА

С.И.Самадов. Прокуратура органларининг коррупцияга қарши курашиш бўйича фаолиятининг ҳуқуқий тартибга солиниши (тезис).....	5-8
А.Ю.Мавлонов. Ахборот-коммуникация технологияларидан коррупцияга қарши курашишда фойдаланишнинг усуллари, унинг эволюцияси ва назоратининг ўзига хос хусусиятлари.....	8-18
С.Р.Каримов. Вояга етмаганларнинг уй-жойга бўлган ҳуқуқларини таъминлашга қаратилган қонунчилик ижроси устидан прокурор назоратининг айрим жиҳатлари.....	18-28
Д.Ш.Исраилов. Тезкор-қидирув фаолиятини амалга оширишда инсон ва фуқаронинг ҳуқуқ ва эркинликларига риоя этилиши устидан прокурор назорати.....	29-37
М.М.Усмонов. Солиқ қонунчилигидаги айрим тафовутлар.....	37-39
F.A.Ergashev. Introduction of information communication technologies to the activities of the courts and the right to access information to the activities of the courts: necessity and legal basis.....	39-46
У.А.Азимов. Фуқаролик ишлари бўйича судларда вояга етмаганлар билан боғлиқ ишларнинг кўрилишида прокурор иштирокини таъминлашнинг мақсади, вазифалари ва ўзига хос хусусиятлари.....	46-58
Х.М.Усмонов. “Темур тузуклари”даги аҳоли муаммолари ечимига оид айрим нормалар.....	58-62
Г.А.Алимов. Ўзбекистон Республикасининг янги таҳрирдаги Конституциясида жамоат тартиби ва жамоат хавфсизлигини таъминлаш жараёнида фуқароларнинг ҳуқуқ эркинликларини чеклашнинг айрим масалаларини ифодаланиши.....	62-69
О.О.Маруфов. Issues of the relevance of civil cases arising from legal relations regarding land.....	69-75
Х.Н.Мансурова. Фуқаролик суд ишларини юритиш вазифаларини амалга оширишда ошкоралик принципининг аҳамияти	75-83
Ш.Тиллабоев. Особенности правового регулирования патентов на программные обеспечения.....	83-87
Ф.Х.Адилкариева. Конституциявий одил судловда назорат институти: моҳияти ва ривожланиш динамикаси.....	88-91
А.Қ.Шарипов. Инсоннинг ҳақлиги презумпцияси: назария ва амалиёт.....	91-96
А.А.Адхамов. Судда маънавий зарарни ундириш тўғрисидаги ишларни кўзғатишнинг ўзига хос хусусиятлари.....	97-106

С.Жакбаров. Суғурта қилдирувчилар манфаатларини ҳимоя қилишнинг айрим масалалари.....	106-110
Х.К.Мадримов. Ўзбекистонда мустақиллик йилларида тадбиркорлар ҳуқуқларини ҳимоя қилиш билан боғлиқ маъмурий низоларни судда кўришнинг ривожланиш тарихи.....	110-119
С.Р.Каримов. Some aspects of prosecutorial supervision over the implementation of legislation aimed at ensuring the rights of minors to housing.....	119-127
Б.Т.Иброхимов. Тергов судьяси институтини жорий этишнинг айрим жиҳатлари.....	128-133
Д.Саъдуллаев. Экология соҳасида ижтимоий шерикликни ривожлантиришнинг конституциявий кафолатлари.....	134-138
Ш.Ш.Хикматов. Ногиронлиги бўлган шахслар ҳуқуқларини таъминлашда прокурор назоратининг тавсифи.....	138-153
Z.Khatamov. Interplay of anti-money laundering and anti-corruption standards in the global context	153-158
М.Ж.Ибрагимов. Ўзбекистон Республикасида коррупцияга қарши кураш амалиётини яхшилаш	158-163
Д.О.Облакулов. Тижоратда пора эвазига оғдириб олиш жинояти учун жавобгарлик белгилашнинг ижтимоий зарурати.....	163-172
M.S.Odilov. Theoretical and legal aspects of the fight against bribery.....	172-175
Ф.А.Назаров. Прокуратура органлари фаолиятини ташкил этишда мустақиллик принципининг ўзига хос хусусиятлари	175-182
У.Азимов. The purpose, tasks and specific features of ensuring the participation of the prosecutor in the consideration of cases related to minors in civil courts.....	182-192
С.Х.Шомирзаев. Гумон қилинувчини сўроқ қилиш ҳаракатининг хорижий жиноят-процессуал қонунчилик асосида қиёсий-ҳуқуқий таҳлили	192-198
Б.К.Худойбердиев. Ҳарбий прокуратура органлари фаолиятини такомиллаштиришнинг айрим масалалари.....	199-205
Ж.Р.Шукуров. Ярашганлиги муносабати билан жиноий жавобгарликдан озод этишнинг жиноят-процессуал, жиноят-ҳуқуқий асослари таҳлили.....	205-225
A.A.Sultonov. Distribution of processual costs.....	225-230
Г.М.Таирова. Хитой Халқ Республикасида жиноятчиликка қарши курашишнинг ўзига хосликлари	231-236
A.I.Eshmuradov. Strengthening prosecutorial supervision over the activities of internal affairs bodies in the field of prevention of delinquency among minors.....	236-246

К.М.Эшонхонов. Банд солинган мулкни қонунга хилоф тасарруф этиш жиноятининг объектига оид мулоҳазалар	247-250
D.Boltaev. Types of liability for violation of tax legislation in the Republic of Uzbekistan	251-254
A.A.Ostonov. Aviatsiya xavfsizligi sohasidagi qonunchilik hujjatlari ijrosi ustidan prokuror nazoratini takomillashtirish, standartlashtirish va joriy etishdagi muammolar	255-260
Б.У.Хужамуратов. Фирибгарлик жиноятининг криминалистик тавсиф.....	260-266
Ж.Ж.Мухаммаджонов. Фуқароларнинг тадбиркорлик билан шуғулланиш ҳуқуқини ҳимоя қилиш ва таъминлаш механизми таҳлили.....	266-273
М.А.Сиддиқжонов. Жамоат хавфсизлиги ва жамоат тартибига таҳдид соладиган материалларни тайёрлаш, сақлаш, тарқатиш ёки намоёиш этиш жиноятининг объектив белгилари	273-281
К.Ш.Мингбоева. Ижтимоий давлатда ижтимоий ҳуқуқларнинг конституциявий кафолатлари.....	281-287
Г.А.Аъзамова. Жиноят процессида сунъий интеллектдан фойдаланишнинг имконияти ва шарт-шароитлари	288-294
И.Акбаров. Темир йўл транспортида ҳаракат хавфсизлигини таъминлашга қаратилган қонunchilik ижроси устидан прокурор назоратининг мақсад ва вазифалари.....	294-302
U.Kh.Abdulimov. Activities of prosecutor's offices of Uzbekistan and Turkey and the legal basis of its organization: a comparative legal analysis.....	303-314
М.А.Абдуманнабова. Исполнение приговора по уголовным делам иностранных судов в Республике Узбекистан.....	314-318
Sh.Sh.Jahonov. O'zbekistonda jamoatchilik nazoratining shakllanishi va rivojlanish tendensiyasi	319-322
Д.Б.Иргашова. Экологические правонарушения в мировой практике и сравнительный анализ законодательства.....	322-327
А.Шаяхметова. Всеобщая декларация прав человека: опыт имплементации в Казахстане.....	328-331
Ш.М.Тиллабоев. Особенности блокчейна в сфере цифровых интеллектуальных прав.....	331-334
И.А.Акбаров. Ўзбекистонда темир йўл транспортининг ўрни, аҳамияти ва ривожланиши.....	334-339
К.М.Abduraxmatova. Legal basis of the mechanism for combating corruption in the control and implementation of construction (thesis).....	340-342

И.Х.Атамирзаев, М.Н.Носирханов, А.А.Ғаффаров. Янгиланаётган Ўзбекистонда ҳуқуқий онг ва ҳуқуқий маданиятни юксалтириш истиқболлари.....	342-348
Kh.Kh.Egamberdiyev. General views on preliminary investigation.....	348-352
B.O.Yumatov. Prerequisites for the implementation of the anti-corruption monitoring system in the anti-corruption policy of the Republic of Uzbekistan.....	352-359
Sh.Majidov. Issues of rewarding persons who have reported corruption offenses or otherwise provided assistance in the fight against corruption: the problem and solutions.....	359-364
Sh.A.Jurayev. Theoretical and legal analysis of legislation in the field of migration.....	364-371
Sh.B.Djumayev. Certain aspects of prosecutor verifications in law enforcement of civil disputes.....	371-377
Б.Х.Ражабов. Прокурор - криминалистнинг жиноят - процессуал фаолиятини такомиллаштириш бўйича айрим мулоҳазалар.....	377-385
B.Mukumov. Blockchain technologies as a new object of intellectual property and its role in combating corruption.....	385-388
A.U.Ozodov. Korrupsiya va uning mazmun-mohiyati.....	388-393
С.А.Абдуназарова. Повышение эффективности системы предотвращения коррупционных факторов: международный опыт и их имплементация.....	393-400
G.A.Jalgasbaeva. Reasoning the lowest attributes of the Uzbekistan's rule of law index	400-403
К.Р.Хаиткулиева. Установление эффективного судебного контроля за деятельностью государственных органов и должностных лиц, а также дальнейшее развитие системы административной юстиции.....	404-409
М.К.Чибилова. Фуқаролик суд ишларини юритиш тушунчаси ва вазифалари.....	409-419
A.Maksudov. Prospects for the development of the insolvency institution individuals in the Republic of Uzbekistan.....	419-425
T.I.Kenjaye, A.L.Kaderkayeva. Role of civil society institutions in the modern world: main aspects and importance.....	426-429
M.O`Khasanov. Experience of labor authorities of foreign countries in combating corruption.....	429-435
A.Akhmedov. The experience of foreign countries in organizing prosecutor's supervision over the observance of legislation on combating forced labor.....	436-442

А.И.Эшмуродов. Ички ишлар органларининг вояга етмаганлар ўртасида ҳуқуқбузарликлар профилактикаси соҳасидаги фаолияти устидан прокурор назоратини кучайтириш.....	442-454
Ҳ.Н.Райимов. Йўл-транспорт ҳодисаларига оид ўтказилиши лозим бўлган экспертизаларни тайинлаш ва ўтказилишдаги муаммолар.....	454-461
К.Х.Давлетова. Иқтисодий судларда ахборот-технологияларини қўллаш асослари ва афзалликлари.....	461-466
Конференция дастури	467-496
ОАК хати	497
Мундарижа	498-502

Ҳуқуқни муҳофаза қилиш соҳасида юридик таълим ва фан: замонавий тенденциялар ва истиқболлари

**мавзусидаги халқаро илмий-амалий
КОНФЕРЕНЦИЯ материаллари**

Техник муҳаррир: О.Қличев
Компьютерда саҳифаловчи: О.Ш.Ибрагимова
Дизайнер: М.Ш.Ибрагимов
Босишга рухсат этилди: 26.02.2024 й.
Бичими 60x44 1/8, "Cambria"
гарнитурада рақамли босма усулида босилди.
Босма табоғи: 27,7. Адади: 100 нусха. Буюртма: № 1278
Нархи шартнома асосида
100060, Тошкент ш., Я.Ғуломов кўчаси, 74 уй.
"Lesson press" босмахонасида чоп этилди.
Тўплам қуйидаги сайтга жойлаштирилган:
Ўзбекистон Республикаси Ҳуқуқни муҳофаза қилиш Академияси
сайти proacademy.uz
